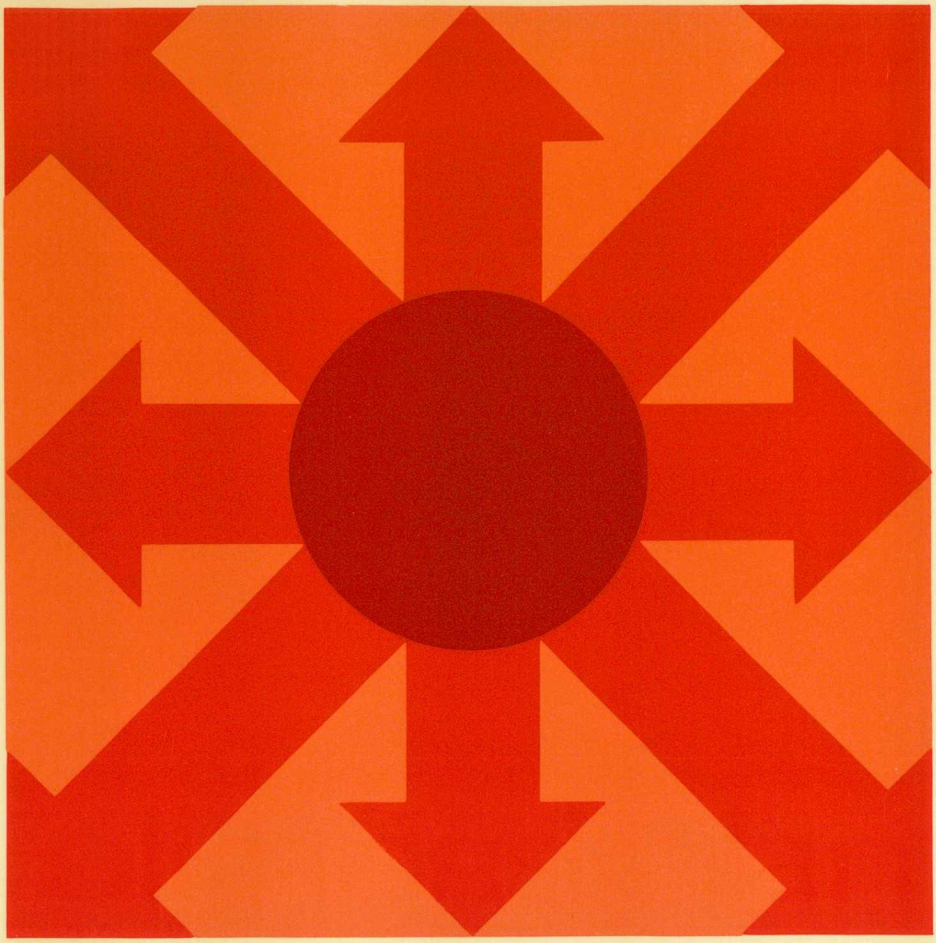

Folkhögskolan

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2013
KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

1976:16

SOU

HUVUDBETÄNKANDE AVGIVET AV 1973 ÅRS FOLKHÖGSKOLEUTREDNING

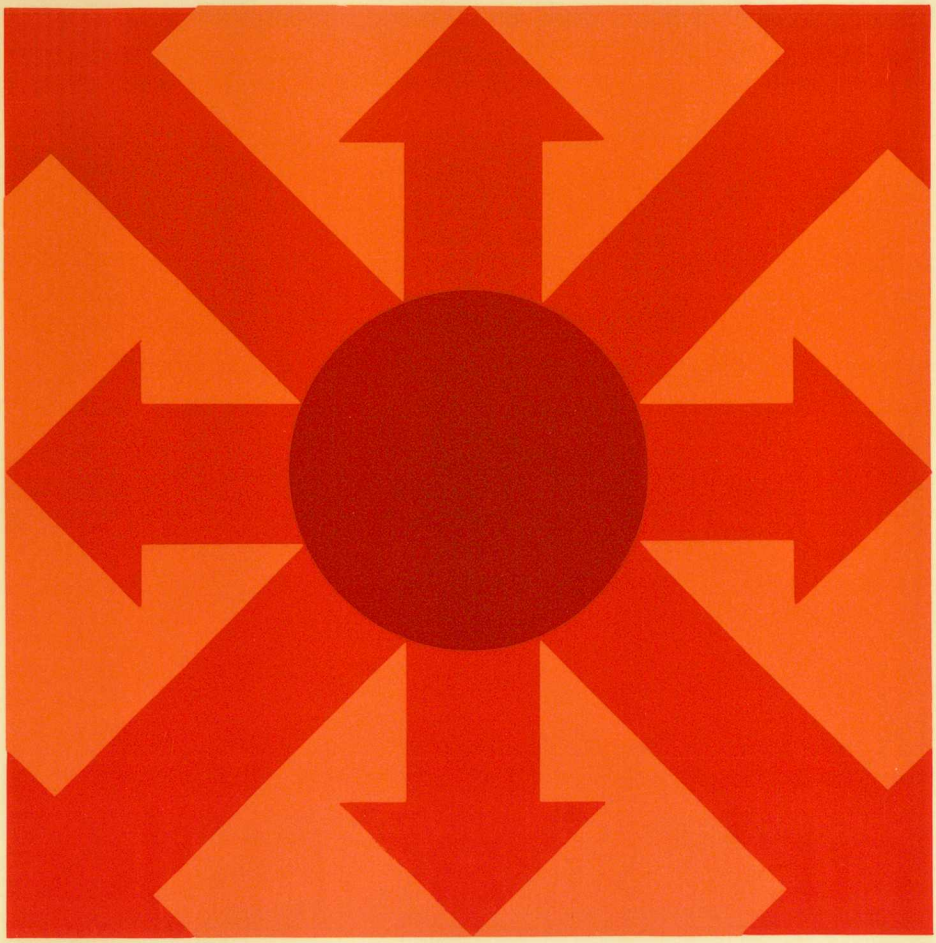

Folkhögskolan

1976:16

SOU

HUVUDBETÄNKANDE AVGIVET AV 1973 ÅRS FOLKHÖGSKOLEUTREDNING

142/32

Statens offentliga utredningar
1976:16
Utbildningsdepartementet

Folkhögskolan

Huvudbetänkande av
1973 års folkhögskoleutredning

Stockholm 1976

Omslag Roland Klang
ISBN 91-38-02684-8
ISSN 0375-250X

GOTAB 10531 Stockholm 1976

Till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Kungl. Maj:t bemyndigade 1972-12-08 dåvarande statsrådet Sven Moberg att tillkalla sakkunniga med uppgift att utreda folkhögskolans framtida uppgifter.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades 1973-01-15 såsom sakkunniga ledamoten av riksdagen folkhögskolerektorn Stig Alemyr, kuratorn Marianne Bengtsson f. Persson, numera departementssekreteraren i försvarsdepartementet Jan Hercules, folkhögskolerektorn Karl Högemark, departementssekreteraren i utbildningsdepartementet Berndt Johansson, landstingsrådet Erik Kalte, folkhögskolerektorn Carl Gustaf Lindell, rektorn dåvarande ledamoten av riksdagen Bert Stålhammar, ombudsmannen Carin Walldin samt 1973-02-02 undervisningsrådet i skolöverstyrelsen Gösta Vestlund.

Åt Alemyr uppdrogs att såsom ordförande leda utredningsarbetet. De sakkunniga har antagit namnet 1973 års folkhögskoleutredning.

Till sekreterare i utredningen förordnades byrådirektören Inez Johnson fr. o. m. 1973-04-01 och till biträdande sekreterare folkhögskolläraren Margret Kihlén fr. o. m. 1973-09-01. Inom sekretariatet har som biträde tjänstgjort assistenten Inga Anuèll under tiden 1973-08-01–1974-07-31 och kansliskrivaren Britta Victorin fr. o. m. 1974-08-05.

Utredningen får härmed överlämna sitt huvudbetänkande *Folkhögskolan*. I ett senare betänkande kommer utredningen att behandla folkhögskollärarutbildningen samt sådan utbildning vid folkhögskola som har karaktär av högskoleutbildning.

Stockholm i februari 1976

Stig Alemyr

Marianne Bengtsson *Jan Hercules* *Karl Högemark*

Berndt Johansson *Erik Kalte* *Carl Gustaf Lindell*

Bert Stålhammar *Gösta Vestlund* *Carin Walldin*

/Inez Johnson
Margret Kihlén

Innehåll

Förkortningar 14
Sammanfattning 15
Kapitel 1 *Utredningens arbete* 31
1.1 Direktiv 31
1.2 Delbetänkande 34
1.3 Remisser 34
1.4 Skrivelser 36
1.5 Experter 36
1.6 Undersökningar. 37
1.7 Resor, sammanträden och samråd 37

Kapitel 2 *Historik* 39
2.1 Svensk folkhögskola 100 år 39
2.2 Folkhögskolans behandling i offentliga utredningar 41
2.2.1 Närmast föregående folkhögskoleutredning 41
2.2.2 Skolutredningarna under 1960-talet 44
2.2.3 Folkhögskolans statsbidragsutredning 47
2.2.4 Utredning rörande lärarutbildning för folkhögskolan 48
2.2.5 Övriga statliga utredningar 50
2.2.6 Särskilda folkhögskoleutredningar 53
2.3 Folkhögskolans utveckling under de senaste årtiondena . . 54

Kapitel 3 *Folkhögskolan nu* 59
3.1 Mål 59
3.2 Skolorganisation 59
3.2.1 Huvudmän och styrelser 59
3.2.2 Enkät till styrelserna 60
3.2.3 Enkät till skolorna 62
3.2.4 Internat. 63
3.2.5 Externat 64
3.3 Kurstyper 64
3.3.1 Kurser om minst 30 veckors längd ("långa kurser") 64
3.3.2 Ämneskurser kortare än 30 veckor 66
3.4 Elever 67

3.5 Befattningshavare 69
3.5.1 Lärare 69
3.5.2 Rektorer 71
3.5.3 Övrig personal 72
3.5.4 Lärarrådsenkäten 72
3.6 Folkhögskolans samarbete med bildningsorganisationer och institutioner 73
3.7 Skoldemokrati 74

Kapitel 4 *Folkhögskolor i andra länder* 75
4.1 Inledning 75
4.2 Dansk folkhögskola 76
4.3 Norsk folkhögskola 78
4.4 Finsk folkhögskola 79
4.5 Folkhögskolor i några ytterligare länder 81

Kapitel 5 *Utvecklingstendenser och samhällsbehov såsom de avspeglas i aktuell samhälls- och utbildningsdebatt* 85
5.1 Inledning 85
5.2 Det globala perspektivet 85
5.2.1 Sammanfattning 87
5.3 Det teknologiska samhället 87
5.3.1 Obeständighetens samhälle 87
5.3.2 Situationsflödet 88
5.3.3 Underkulturer 88
5.3.4 Framtidschock 89
5.3.5 Sammanfattning 90
5.4 Psykisk hälsa och mänsklig miljö 90
5.4.1 Sjukdom och hälsa – delaspekter i en total livssituation 91
5.4.2 Normalitet och psykisk hälsa 92
5.4.3 Förebyggande strategi 94
5.4.4 Sammanfattning 95
5.5 Arbete och fritid 95
5.5.1 Arbetets betydelse och fritidens 95
5.5.2 Demokrati i företagen 100
5.5.3 Boende och samvaro 100
5.5.4 Sammanfattning 103
5.6 Vuxenutbildning 103
5.6.1 Utbildning och inflytande 103
5.6.2 Utbildning och levnadsnivå 103
5.6.3 Vuxenutbildningen i utredningar, rapporter och propositioner 104
5.6.4 Sammanfattning 106
5.7 Vuxenutbildningens struktur och innehåll 107
5.7.1 Behov av nya utbildningsstrukturer 107
5.7.2 Behov av varierad vuxenutbildning 108
5.7.3 Kommunikationsträning 109
5.7.4 Framtidsfrågor 109
5.7.5 Teori och praktik 110

5.8 Pedagogiska konsekvenser 112
5.8.1 Medvetandegörande undervisning 112
5.8.2 Förtroendeklyftan i undervisningsväsendet och dess konsekvenser 113
5.8.3 Relationen lärare – studerande 114
5.8.4 Utvärdering av studier 116
5.9 Sammanfattning 116

Kapitel 6 *Folkhögskolans möjligheter att möta föreliggande behov* 117
6.1 Folkhögskolans kännetecken 117
6.1.1 Folkhögskolans övergripande mål 118
6.1.1.1 Sammanfattande synpunkter 119
6.1.2 Folkhögskolans arbetsområde 120
6.1.2.1 Allmän medborgerlig bildning 120
6.1.2.2 Ny beskrivning av folkhögskolans arbetsområde 121
6.1.2.3 Sammanfattande synpunkter 124
6.1.3 Folkhögskolans frihet 125
6.1.3.1 Frihet att välja målgrupper 125
6.1.3.2 Frihet att utforma kursplaner 126
6.1.3.3 Frihet att välja medarbetare 127
6.1.3.4 Sammanfattande synpunkter 128
6.1.4 Folkhögskolan och internatet 128
6.1.4.1 Sammanfattande synpunkter 129
6.1.5 Arbetsformerna i folkhögskolan 130
6.1.5.1 Sammanfattande synpunkter 132
6.2 Vissa konsekvenser av utredningens överväganden av vad som kännetecknar folkhögskolan 132
6.2.1 Åldersgräns för folkhögskolestudier 133
6.2.1.1 Utredningens överväganden 133
6.2.1.2 Utredningens förslag 134
6.2.2 Inträdeskrav 135
6.2.3 Kurser inom folkhögskolan 136
6.2.3.1 Kurstyper 136
6.2.3.2 Indelning i årskurser 136
6.2.3.3 Kurslängd 137
6.2.4 Obligatoriska ämnen i folkhögskolan 139
6.2.5 Skolornas rätt till profilering 139
6.2.6 Antal timmar per tidsenhet i folkhögskolekurser . . 141
6.3 Folkhögskolan och återkommande utbildning 142
6.3.1 Allmänt 142
6.3.2 Utredningens överväganden 143

Kapitel 7 *Folkhögskolans metodik* 145
7.1 Utgångspunkter 145
7.2 Pedagogiska konsekvenser 146
7.3 Studiearbetet 147
7.3.1 Lärarrollen 147
7.3.2 Trygghet och uppskattning 149

7.3.3 Problemcentrerade studier 149
7.3.4 Samarbete 152
7.4 Kortkursmetodik 154

Kapitel 8 *Folkhögskolans kulutrpolitiska möjligheter* 157
8.1 Det kulturpolitiska området och kulturen. 157
8.2 Mål för folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området 159
8.3 Tre dimensioner i folkhögskolans kulturpolitiska insatser. . 162
8.3.1 Folkhögskolan som kulturmiljö för dem som tillhör skolsamhället 162
8.3.1.1 Undervisning 163
8.3.1.2 Fritidsaktiviteter 164
8.3.2 Folkhögskolan som kulturcentrum för den omgivande bygden 165
8.3.2.1 Folkhögskolans lokalresurser 165
8.3.2.2 Folkhögskolans personresurser 166
8.3.2.3 Målgrupper 168
8.4 Utredningens överväganden och förslag 171
8.4.1 Folkhögskolan och kulturförmedlingen 171
8.4.1.1 Kulturpedagogiskt utvecklingsarbete . . . 171
8.4.1.2 Utbildning av kulturförmedlare 172
8.4.2 Målgrupper för folkhögskolans kulturinsats 173
8.4.2.1 Pensionärer 174
8.4.2.2 Invandrare och etniska minoriteter . . . 174
8.4.3 Kulturarbetare på folkhögskolorna 175
8.4.4 Arrangemangsbidrag till folkhögskolorna 176

Kapitel 9 *Folkrörelserna och folkhögskolan* 177
9.1 Rörelseskolorna och deras betydelse 177
9.1.1 Rörelseskolornas framväxt 177
9.1.2 Rörelseskolornas betydelse för folkrörelserna . . . 179
9.2 Nuvarande former för samarbete mellan folkrörelser och folkhögskolor 180
9.2.1 Kurser 181
9.2.2 Studiecirklar 182
9.2.3 Kombinerade tjänster 183
9.2.4 Resurstimmar för kontaktverksamhet 184
9.3 Aktuella utbildningsbehov inom folkrörelserna. 186
9.4 Folkhögskolans roll i några folkrörelseorganisationers utbildning 189
9.4.1 LO:s studieutredning (STULO). 189
9.4.2 Idrottsrörelsens utbildningsverksamhet 191
9.4.3 Frikyrkorörelsen 192
9.4.3.1 Utbildning av församlingsmusiker 192
9.4.3.2 Ungdomsledarutbildning. 192
9.4.4 Studieförbunden 193
9.5 Utredningens överväganden och förslag 194

Kapitel 10 *Samverkan inom skolan* 201
10.1 Mål 201
10.2 Undersökningar av elevmedverkan och samråd 201
10.3 SFEF 204
10.4 Organisation för samverkan – fem exempel 204
10.4.1 Eslövs folkhögskola 204
10.4.2 Kalix folkhögskola 205
10.4.3 Vara folkhögskola 206
10.4.4 Skinnskattebergs folkhögskola 208
10.4.5 Marieborgs folkhögskola 210
10.5 Utredningens överväganden och förslag 212
10.5.1 Styrelse 212
10.5.1.1 Styrelsens uppgifter 212
10.5.1.2 Styrelsens sammansättning 213
10.5.2 Lärarråd 213
10.5.2.1 Lärarrådets uppgifter 213
10.5.2.2 Lärarrådets sammansättning och arbetsordning 214
10.5.3 Kursråd 214
10.5.3.1 Kursrådets uppgifter 214
10.5.3.2 Kursrådets sammansättning 215
10.5.3.3 Arbetsordning 215
10.5.4 Medinflytande för deltagare i korta kurser 216
10.5.5 Organisationsformer bland de studerande 216

Kapitel 11 *Kurser utanför skolorten* 217
11.1 Kurser utanför skolorten 217
11.1.1 Utredningens överväganden och förslag 218
11.2 "Dagfolkhögskolor" 219
11.2.1 Utredningens överväganden och förslag 220
11.3 Filialfolkhögskolor 221
11.3.1 Utredningens överväganden och förslag 223
11.4 Studier utomlands 223
11.4.1 Resor till länder utanför Norden 223
11.4.2 Studieresor till nordiska länder 226
11.4.3 Utredningens överväganden och förslag 227

Kapitel 12 *Handikappade i folkhögskolan* 229
12.1 Inledande synpunkter 229
12.2 Handikappade elever på folkhögskolorna 230
12.2.1 Rörelsehindrade elever 232
12.2.1.1 Personlig hjälp 234
12.2.1.2 Tekniska hjälpmedel 235
12.2.2 Syn- och hörselskadade och döva 235
12.2.3 F. d. hjälpklasselever 236
12.2.4 Psykiskt utvecklingsstörda 237
12.2.5 Socialt handikappade 238
12.2.6 Övrig kursverksamhet 240

12.2.7 Sammanfattande synpunkter rörande handikappade elever på folkhögskolorna 242
12.3 Kurser utanför folkhögskolans lokaler för deltagare på vårdinstitutioner 243
12.3.1 Kurser för patienter på psykiatriska kliniker. . . . 244
12.3.2 Kurser för intagna på kriminalvårdsanstalter . . . 245
12.3.3 Kurser i samarbete med nykterhetsvårdsanstalter. . 246
12.3.4 Synpunkter på verksamheten vid institutioner . . . 246
12.4 Ekonomiska stödåtgärder 247
12.5 Utredningens överväganden och förslag 250

Kapitel 13 *Folkhögskolans långa kurser* 257
13.1 Beskrivande del 257
13.1.1 Vinterkursen. 257
13.1.2 Ledarutbildning. 260
13.1.2.1 Fritidsledarlinjer 260
13.1.2.2 Annan längre ledarutbildning. 261
13.1.3 Musiklinjer 264
13.1.3.1 Bakgrund 264
13.1.3.2 Verksamheten vid musiklinjerna 265
13.1.4 Konst- och konsthantverkslinjer 269
13.1.4.1 Utgångspunkt. 269
13.1.4.2 Verksamheten vid konst- och konsthantverkslinjerna 270
13.1.5 Teater- och dramatiklinjer 274
13.1.5.1 Utgångspunkt. 274
13.1.5.2 Verksamheten vid teaterlinjerna. 274
13.1.6 Tolkutbildning 277
13.1.6.1 Bakgrund 277
13.1.6.2 SÖ:s tolkutredning 277
13.1.6.3 Erfarenheter från folkhögskolor 279
13.1.7 Ulandslinjer 279
13.1.7.1 Omfattning. 279
13.1.7.2 Verksamheten vid ulandslinjerna 280
13.1.8 Massmedialinjer 281
13.1.8.1 Omfattning. 281
13.1.8.2 Verksamheten vid massmedialinjerna. . . 281
13.1.9 Övriga speciallinjer – en exempelsamling. 283
13.1.9.1 Kurser inom kulturområdet 283
13.1.9.2 Miljövårdslinjer 284
13.1.9.3 Bibel- och kristendomslinjer 285
13.2 Utredningens överväganden och förslag 285
13.2.1 Allmänt 285
13.2.2 Ledarutbildning. 286
13.2.2.1 Fritidsledarutbildningen 286
13.2.2.2 Annan längre ledarutbildning. 286
13.2.3 Estetiska specialkurser 287
13.2.3.1 Uppgifter 287

13.2.3.2 Antagning av elever 291
13.2.3.3 Utbildningens innehåll 292
13.2.3.4 Behörighetskrav för lärare 293
13.2.3.5 Resursbehov 293
13.2.4 Tolkutbildning 295
13.2.5 Specialkurser i övrigt 296

Kapitel 14 *Folkhögskolans studieomdömen* 299
14.1 Bakgrund 299
14.2 Studieomdömet enligt 1958 års stadga 299
14.2.1 Skolöverstyrelsens anvisningar för omdömesgivning. 300
14.2.2 Omdömesgivning på vinterkurserna 300
14.2.3 Omdömesgivning vid speciallinjer 301
14.3 Försök med normeringsinstrument för studieomdömen . . 302
14.4 Studieomdömet i utredning och proposition. 305
14.5 Utredningens överväganden och förslag 305
14.5.1 Studieomdömets användningsområde och utformning 306
14.5.2 Omdöme på speciallinjer 308
14.5.3 Normeringsinstrument 309
14.5.4 Sammanfattning av utredningens förslag 310

Kapitel 15 *Befattningshavare*. 311
15.1 Inledning 311
15.2 Lärare 311
15.2.1 Nuvarande arbetsuppgifter och anställningsförhållande 311
15.2.1.1 Utredningens överväganden 312
15.2.2 Behörighet 315
15.2.2.1 Utredningens överväganden och förslag. . 315
15.3 Rektorer 316
15.3.1 Arbetsuppgifter 316
15.3.1.1 Utredningens överväganden 317
15.3.2 Behörighet 317
15.3.3 Anställnings- och tjänstgöringsförhållanden 318
15.3.3.1 Utredningens överväganden 318
15.4 Kuratorer 319
15.4.1 Beskrivning av nuvarande verksamhet. 319
15.4.2 Behov av kurativa resurser 320
15.4.3 Utredningens överväganden och förslag 321
15.5 Syo-funktionärer 322
15.5.1 Nuvarande verksamhet. 322
15.5.2 Syo-resurser 323
15.5.3 Uppgifter för syo-funktionärer 323
15.5.4 Organisation 323

Kapitel 16 *Folkhögskolornas ekonomi* 325
16.1 Översikt av nuvarande offentliga bidrag 325
16.1.1 Statsbidrag 325
16.1.1.1 Statsbidrag till undervisningspersonal. . . 325
16.1.1.2 Statsbidrag till administrativ personal. . . 326

16.1.1.3 Statsbidrag till annan personal 327
16.1.1.4 Statsbidrag till pedagogisk och teknisk utrustning 327
16.1.1.5 Statsbidrag till anläggningskostnader . . . 328
16.1.1.6 Statsbidrag till finansiella kostnader . . . 328
16.1.1.7 Statsbidrag till vissa folkhögskolor 329
16.1.2 Kommunala bidrag 329
16.1.2.1 Landstingsbidrag 329
16.1.2.2 Primärkommunala bidrag 330
16.1.3 Bidragstekniska regler 330
16.1.3.1 Beräkning av bidragsunderlag 330
16.1.3.2 Lärarnas tjänstgöringsskyldighet 331
16.1.3.3 Rekvisition och utbetalning 332
16.2 Skolornas ekonomi 332
16.2.1 Allmänt 332
16.2.1.1 Utgångspunkter 332
16.2.1.2 En modellskola 333
16.2.2 Kostnader 335
16.2.2.1 Kostnader för undervisning 335
16.2.2.2 Kostnader för administration 336
16.2.2.3 Elevhushållet 337
16.2.2.4 Lokaler 338
16.2.2.5 Kapitalkostnader 338
16.2.3 Intäkter 339
16.2.3.1 Inackorderingsavgifter 339
16.2.3.2 Övriga kostnadsersättningar 341
16.2.3.3 Statsbidrag 341
Byggnadsbidrag 341
Saneringsbidrag 343
16.2.3.4 Övriga offentliga bidrag 345
16.2.3.5 Huvudmannabidrag 346
16.3 Erfarenheter av och synpunkter på statsbidragssystemet . . 346
16.3.1 2,2-schablonen 347
16.3.2 Bidrag till administration 349
16.3.3 Statsbidrag till utåtriktad verksamhet 351
16.3.4 Omvandlingsmöjligheterna 352
16.3.5 Pedagogiska bidrag 353
16.3.6 Rektorstjänsterna 353
16.3.7 Saneringsbidraget 354
16.3.8 Byggnadsbidraget 355
16.3.9 Bidragsadministrationen 356
16.3.10 Övriga synpunkter 356
16.4 Utredningens överväganden och förslag 357
16.4.1 Enhetligt bidrag 358
16.4.2 Bidrag till administrativa resurser 359
16.4.3 Nytt schablonbidrag 360
16.4.4 Bidragsdifferentiering 363
16.4.5 Bidragsbegränsningar 366
16.4.6 Beräkning av bidragsunderlaget 368

16.4.7 Beräkning av lärarnas tjänstgöringstid 369
16.4.8 Rektorstjänsterna 373
16.4.9 Inackorderingsavgifterna 373
16.4.10 Lånefond för folkhögskolor 375
16.5 Kostnadssammanställning 376
16.5.1 Beräkning av verksamheten 377
16.5.2 Nuvarande statsbidrag 377
16.5.3 Föreslagna bidragshöjningar 378
16.5.4 Statens kostnader uttryckta i utredningens förslag . 379

Kapitel 17 *Folkhögskoleförordningen* 381

Bilaga *Förteckning över folkhögskolorna och uppgifter om huvudmannaskap* (skoltyp) 391

Litteraturförteckning 395

Förkortningar

ABF	Arbetarnas bildningsförbund
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
AMU	Arbetsmarknadsutbildning
FS	Frikyrkliga studieförbundet
Fhöso	Folkhögskolornas omdömesgivning
FÖVUX	Kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning
KAMU	Kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen
KFUM	Kristliga föreningen för unga män
KK	Kompetenskommittén
LO	Landsorganisationen i Sverige
LOVUX	LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildningsfrågor
NBV	Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet
NTO	Nationaltemplarorden
OMUS	Organisationskommittén för högre musikutbildning
RF	Riksidrottsförbundet
RIO	Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation
RKU	Riksförbundet kyrkans ungdom
RSV	Riksskatteverket
SCB	Statistiska centralbyrån
SDR	Sveriges dövas riksförbund
SFEF	Sveriges folkhögskoleelevers förbund
SFHL	Svenska folkhögskolans lärarförening
SFS	Svensk författningssamling
SIDA	Styrelsen för internationell utveckling
SKS	Sveriges kyrkliga studieförbund
SLP	Studielämplighetsprov
SMU	Svenska missionsförbundets ungdom
SOU	Statens offentliga utredningar
STU	Skolöverstyrelsens tolkutredning
STULO	LO:s studieutredning
SV	Studieförbundet Vuxenskolan
SVUX	Kommittén för studiestöd åt vuxna
Syo	Studie- och yrkesorientering
SÖ	Skolöverstyrelsen
TBV	Tjänstemännens bildningsverksamhet
TRU	Kommittén för television och radio i utbildningen
UBV	Utbildning för biståndsverksamhet (Tollare)
UKÄ	Universitetskanslersämbetet
WHO	Världshälsoorganisationen

Sammanfattning

Direktiven, bakgrundsmaterial

(Kapitel 1–5)

I folkhögskoleutredningens direktiv sägs, att utredningens grundläggande uppgift är att klarlägga vilken *roll* folkhögskolan kan och bör spela i kulturliv och utbildningssamhälle. Utredningen fick i uppdrag att göra en analys av den nuvarande elevsammansättningen vid olika typer av folkhögskolor. Vidare skulle utredningen gå igenom vilka studerandegrupper folkhögskolan i framtiden kan räkna med och vilka förändringar detta kan aktualisera liksom avvägningen mellan kortare och längre kurser. Erfarenheterna av den friare dispositionen av lärartimmarna skulle belysas liksom behovet av en mer flexibel studieorganisation. Åt utredningen uppdrogs att pröva vissa delar i ett förslag från SÖ till ny folkhögskolestadga samt att ägna särskild uppmärksamhet åt rörelsefolkhögskolornas ekonomi.

I föreliggande huvudbetänkande lägger utredningen fram ett eget förslag till ny folkhögskoleförordning. Utredningen har också funnit det nödvändigt att göra en total översyn av folkhögskolans statsbidragssystem för att söka ge rörelsefolkhögskolorna en bättre grundval för sin framtida ekonomiska planering och att ge alla folkhögskolor utrymme för och stimulans till vidare utveckling av pedagogiska metoder, arbetssätt och en varierad kursverksamhet.

Utredningen har tidigare publicerat delbetänkandet *Folkhögskolans fritidsledarutbildning* (Ds U 1974:11) samt tre undersökningar, nämligen *Folkhögskoleelever 1973* (Ds U 1974:9 och 10), i betänkandet kallad *elevenkäten*, samt *Folkhögskolan och dess lärare* (Ds U 1975:17), som innehåller dels en undersökning om förhållanden vid svenska folkhögskolor läsåret 1973/74, *skolenkäten*, och dels en enkätundersökning till lärare med minst halvtidstjänstgöring, *lärarenkäten*.

I ett par inledande kapitel i betänkandet ger utredningen ett tämligen fylligt bakgrundsmaterial till sina resonemang om folkhögskolans framtida ställning och uppgifter. En historisk tillbakablick på tidigare utredningar om folkhögskolan och en översikt över hur 1960-talets stora skolutredningar bedömde folkhögskolans situation ges liksom en beskrivning av skolformens utveckling under de senaste årtiondena. I ett särskilt kapitel redogör utredningen för hur folkhögskolan ser ut i dag; här lämnas också en redovisning av de olika enkätundersökningar som utredningen genomfört. Till bakgrundsmaterialet om folkhögskolan hör också en översikt över folkhögskolor i några andra länder.

Innan utredningen kommer in på frågor som behandlar folkhögskolans målsättning, ges i ett särskilt kapitel en sammanställning av viktiga inlägg i debatten om framtidsfrågor och utbildningspolitik i form av referat ur böcker och skrifter. Utredningen har inte sökt göra någon samhällsanalys utan har endast med referaten och citaten velat belysa några problem som synes ha relevans för folkhögskolans verksamhet. Trots olika politiska värderingar ger ändå den refererade litteraturen en i stort sett entydig bild av samhällsutvecklingen: obeständigheten och det snabba förändringstempot ställer stora krav på mänsklig anpassning. Samhället bör skapa möjligheter för människor att påverka samhällsutvecklingen och ge dem redskap att bemästra också svåra situationer. Ett sätt att hjälpa dem att frigöra sina resurser är att erbjuda en allsidig vuxenutbildning, som utgår från de studerandes situation och erbjuda studier för arbetsliv och personlig utveckling.

Folkhögskolans möjligheter att möta föreliggande behov

(Kapitel 6)

I detta kapitel diskuterar utredningen folkhögskolans möjligheter att möta behov av den art som skisserats i föregående kapitel och framlägger några förslag av grundläggande betydelse för folkhögskolans verksamhet.

Folkhögskolans övergripande mål. Utredningen anser att folkhögskolans mål i lika hög grad bör vara att främja deltagarnas personliga och sociala utveckling som att ge dem de kunskaper de behöver. Därför bör skolan inte ta utgångspunkten för sin verksamhet i ett kunskapsstoff som skall förmedlas utan i kursdeltagarnas livssituation. All verksamhet vid folkhögskola skall både till innehåll och form vara sådan att den ökar individens medvetenhet om sina egna och omvärldens villkor, stimulerar till såväl social som kulturell inlevelse och insats samt stärker viljan och förmågan att i solidaritet med andra aktivt påverka arbetsliv och samhälle.

Folkhögskolans arbetsområde. Med utgångspunkt från de mål som här angivits kan folkhögskolan tillgodose behov av bildning och utbildning hos enskilda, grupper, organisationer och samhälle i den mån inte samhället på andra sätt organiserar sådan utbildning i tillräcklig omfattning och om folkhögskolan kan bedömas ha resurser för att genomföra utbildningen.

En diskussion av folkhögskolans roll när det gäller att förbereda eleverna för insatser i yrkeslivet mynnar ut i slutsatsen att folkhögskolan bör kunna bedriva yrkesförberedande utbildning liksom också viss yrkesutbildning och yrkesfortbildning, t. ex. för verksamhet inom fritidssektorn, inom folkrörelserna och för vissa funktioner på kulturområdet.

Utredningen menar att vuxna människor har rikt skiftande studiebehov och att det därför måste finnas flera olika vuxenutbildningsformer som kompletterar varandra genom att var och en har sitt mål och sitt särpräglade arbetssätt. En konsekvens av detta synsätt blir att kommunal vuxenutbildning och externatkurser knutna till en folkhögskola bör kunna förekomma sida vid sida. Vidare bör folkhögskolans resurser utnyttjas inom arbetsmarknadsutbildningen, främst för förberedande teoretisk utbildning.

Folkhögskolans frihet. De enskilda folkhögskolornas frihet att själva utforma sin verksamhet har ofta anförts som ett av skolformens viktigaste

kännetecken. Utredningen anser att varje folkhögskola även i framtiden bör ha frihet

att välja målgrupper

att utforma sina egna kursplaner i samråd med aktuella deltagargrupper och

att utifrån sina egna behov bland behöriga sökande välja medarbetare.

Åldersgräns för folkhögskolestudier. Utredningen föreslår att 18-årsgränsen liksom hittills skall gälla för antagning till folkhögskolekurs. Varje skola bör dock ha rätt att anta ett begränsat antal elever som fyllt 16 år, motsvarande högst 10 % av eleverna vid kurser om minst 15 veckors längd. I varje enskilt fall skall särskilda skäl föreligga. Efter SÖ:s medgivande skall elever i åldersgruppen 16–18 år kunna antas till kurser kortare än 15 veckor utan att räknas in i den ovannämnda andelen på 10 %. Vidare föreslås att skolorna får rätt att till kurser av högst 3 veckors längd anordnade i samarbete med barn- och ungdomsorganisationer och förlagda i huvudsak till skolans lokaler anta elever som fyllt 14 år.

Indelning i årskurser. Enligt nu gällande bestämmelser kan det finnas tre årskurser vid en folkhögskola. Denna indelning i årskurser svarar inte längre mot ett behov och utredningen föreslår därför att föreskrifter om indelning i årskurser inte skall ingå i den nya folkhögskoleförordningen.

Kurser och kurslängd. Nu gällande folkhögskoleförordning stadgar att varje skola skall anordna minst en vinterkurs om minst 21 veckor. Längden av varje kurs måste emellertid enligt utredningens uppfattning fastställas utifrån den aktuella målgruppens behov, förutsättningar och tidsmässiga möjligheter. För att tillförsäkra arbetet vid skolorna önskvärd stadga föreslår dock utredningen att varje skola årligen skall anordna minst en kurs om minst 15 veckors längd med minst 20 deltagare. Tidsgränsen för de kortaste kurserna föreslås minskad från fem dagar till två. Den hittills gällande indelningen av folkhögskolans verksamhet i vinter-, sommar- och ämneskurser föreslår utredningen inte skall förekomma i fortsättningen. Endast beteckningen kurser bör användas.

Obligatoriska ämnen. Utredningen föreslår att föreskrifter om obligatoriska ämnen inte skall ingå i den nya folkhögskoleförordningen men påpekar samtidigt, att skolorna bör eftersträva en viss bredd i det kunskapsstoff som behandlas i både längre och kortare kurser.

Skolornas rätt till profilering. Utredningen anser att folkhögskolor har rätt att profilera sig och att denna profilering kan avse både ideologi och kunskapsstoff. All verksamhet vid folkhögskola skall bedrivas i en anda av tolerans och respekt för oliktänkande och utformas så att det föreligger förutsättningar för allsidighet i undervisningen. Så länge verksamheten har denna karaktär menar utredningen att en långt gående profilering i olika avseenden står i överensstämmelse med folkhögskolans karaktär och övergripande mål.

Antal timmar per tidsenhet i folkhögskolekurser. Utredningen föreslår att för kurs som uppgår till minst en vecka antalet schemalagda studietimmar för heltidsstuderande ej skall understiga 25 per vecka och för deltidsstuderande ej understiga 10 timmar per vecka. Däri kan rymmas både lärarledd undervisningstid och tid då eleverna med eller utan tillgång till lärares handledning bedriver planmässiga studier enskilt eller i grupp.

Folkhögskolans metodik

(Kapitel 7)

I detta kapitel skisserar utredningen ett förslag till metodisk inriktning för folkhögskolan utifrån vad som sagts i kapitel 5 och 6.

Utredningens utgångspunkter har bl. a. varit följande: De studerande skall ta ansvar för sina studier. Förutsättningarna för detta ökar om de får självtillit och känner trygghet i studiesituationen och om lärarna aktivt hjälper dem att ta ansvar. Kunskaperna måste kännas meningsfulla och användbara och inte betraktas endast som ett medel för fortsatta studier utan också som redskap för bearbetning av den egna livssituationen.

De pedagogiska konsekvenserna av detta blir bl. a. att studierna måste utgå ifrån problemställningar som känns angelägna för de studerande. För att studierna inte skall avskärmas från livet utanför skolan, blir det naturligt att bedriva fältstudier och att söka information på annat sätt än enbart genom böcker.

Läraren blir en handledare och medmänniska, som i dialog med de studerande i första hand klarlägger behov och frågeställningar och hjälper de studerande att söka svar på ställda frågor. Han ställer sina kunskaper och erfarenheter till förfogande men han är också beredd att lära tillsammans med de studerande.

Utredningen menar att lagarbete skall vara en bärande princip, såväl då det gäller lärarnas arbete som de studerandes. Konkurrens och hävdande av det egna arbetsresultatet bör kunna motverkas, om samplanering och samarbete blir det naturliga sättet att arbeta. Arbetsformerna är viktiga, eftersom de ger de studerande mönster för olika arbetssätt. Man lär av vad man gör och inte bara av vad man läser.

Folkhögskolans kulturpolitiska möjligheter

(Kapitel 8)

Som inledning till sina överväganden om folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området diskuterar utredningen innebörden av begreppet kultur. Detta inrymmer enligt utredningens uppfattning mer än konst och estetisk verksamhet – det har att göra med vårt sätt att uppfatta verkligheten, att uttrycka vår förståelse av den och tolka andra människors upplevelse av den. I kulturbegreppet inryms både de olika konstarterna och andra former av kommunikation mellan människor och deras verklighetsupplevelse.

Som mål för folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området anger utredningen bl. a.

att ge möjligheter till skapande verksamhet för den enskilde individen,

att verka för breddande av amatörverksamheten i den kringliggande bygden,

att medverka till att den skapande verksamheten blir ett medel att förmedla erfarenheter, åsikter och värderingar, dvs. ett medel för kommunikation,

att ge tillfällen till kontakt med professionella konstnärers arbete,

att göra vårt kulturarv tillgängligt samt

att göra de nya svenskarnas, invandrarnas, kulturarv tillgängligt för dem

själva och för andra.

Utredningen anger tre dimensioner i folkhögskolans kulturpolitiska insatser och menar att en skola kan fungera

som kulturmiljö för dem som tillhör skolsamhället,

som kulturcentrum för den omgivande bygden och

som kulturkraft i folkrörelserna.

Mot bakgrund härav framlägger utredningen följande förslag.

Folkhögskolan och kulturförmedlingen. Det är önskvärt att de resurser av lokaler och människor som folkhögskolan kan erbjuda i ökad utsträckning tas i anspråk för att föra ut kulturprogram. Det är vidare angeläget att lärare och elever bedriver ett kontinuerligt arbete på att utveckla metoder, att åstadkomma tvåvägskontakt mellan dem som framträder och publiken. Medel bör därför anvisas för kulturpedagogiskt utvecklingsarbete. Utbildning av personer som yrkesmässigt eller på fritid skall arbeta med kulturförmedlande verksamhet bör enligt utredningens uppfattning kunna ske inom folkhögskolan.

Som exempel på viktiga målgrupper för folkhögskolans kulturinsats nämner utredningen handikappade, personer på vårdinrättningar, pensionärer och invandrare. Genom sitt fria arbetssätt kan skolformen medverka till att göra kulturutbudet tillgängligt och stimulera eget skapande. Verksamheten bland invandrare bör därutöver syfta till att vidga det ömsesidiga kulturutbytet mellan olika folkgrupper.

Kulturarbetare på folkhögskolorna. Som stimulans till folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området föreslås att folkhögskolan tillföres yrkesverksamma konstnärer inom ord-, bild-, ton- och scenkonstens områden, antingen som anställda eller i annan form. Dessa konstnärer skall ges tillfälle att under läsårets gång arbeta inom sin konstart samtidigt som de genom undervisning och deltagande i skolsamhällets liv får tillfälle att föra en fortlöpande dialog om de konstnärliga uttryckssätten.

Arrangemangsbidrag till folkhögskolorna. Utredningen föreslår att folkhögskolorna får möjlighet att erhålla arrangemangsbidrag för kulturprogram.

Folkhögskolan och folkrörelserna

(Kapitel 9)

I ett inledande avsnitt belyses folkhögskolornas betydelse för folkrörelserna. Särskilt behandlas rörelseskolornas insatser. Dessa har spelat en betydande roll för att ge utbildning åt personer som kommit att företräda folkrörelserna som bl. a. politiker, publicister och kulturarbetare liksom för utbildningen av förtroendemän och för medlemsskolningen.

I dag förekommer fyra former för samverkan mellan folkhögskolor och folkrörelser:

- Kurser anordnas i samverkan mellan folkhögskolor och folkrörelseorganisationer.
- Folkhögskollärare fullgör del av sin tjänst som studiecirkelledare.
- Folkhögskollärare har s. k. kombinerad tjänst som lärare vid folkhögskola och ämnes- eller bildningskonsulent. För närvarande finns 22 sådana tjänster.

– Folkhögskollärare fullgör del av sin tjänst i form av kontaktverksamhet mellan folkhögskola och studieförbund eller andra organisationer.

I sina *överväganden och förslag* om folkhögskolans samarbete med folkrörelserna fastslår utredningen, att studieverksamhet kring folkrörelsernas bärande idéer och aktuella situation är en uppgift som av hävd ansetts höra folkhögskolan till. Detsamma gäller utbildning och fortbildning av personer som skall verka som förtroendevalda och anställda i folkrörelsernas olika organisationer. Även i framtiden skall folkhögskolan kunna anordna sådana kurser.

Vid kurser som ordnas tillsammans med en organisation eller institution skall enligt utredningens förslag minst 25 % av undervisningen bestridas av lärare med minst halvtidstjänstgöring vid folkhögskola. Vidare föreslås att i planeringen av kurs som en folkhögskola anordnar tillsammans med organisation eller institution, en lärare med minst halvtidstjänstgöring vid den arrangerande skolan skall medverka. Denne skall dessutom följa kursen och svara för dess genomförande.

Utredningen förordar att resurserna för kombinerade tjänster och kontaktverksamhet slås samman. För att folkhögskolan skall kunna fylla sin funktion både i förhållande till närsamhället och till folkrörelserna anser utredningen att varje skola bör ha tillgång till resurser för kontaktverksamhet. Dessa bör vara så utformade att den enskilda skolan kan använda dem på det sätt som bäst svarar mot dess aktuella behov. Utredningen föreslår att resurser tillföres varje folkhögskola för kontaktverksamhet i förhållande till både andra vuxenutbildningsformer och folkrörelsernas olika organisationer.

Möjligheterna för lärare att inom ramen för sin tjänst leda studiecirklar bör bestå och vidgas till att omfatta också universitetscirklar.

Samverkan inom skolan

(Kapitel 10)

I tidigare kapitel har utredningen framhållit, att arbetsformerna vid folkhögskolan skall vara sådana, att de befrämjar de studerandes möjligheter att skaffa sig redskap för att påverka sin livssituation. Då måste också de anställda och studerande erbjudas möjligheter att ta ansvar för och påverka situationen för sig själva och andra på skolan. I detta kapitel lägger utredningen fram förslag om samverkansorganisation inom folkhögskolan. En utgångspunkt är därvid att styrelsen har att ange mål och riktlinjer inom fastlagda ekonomiska ramar, men att de som berörs av verksamheten utifrån givna förutsättningar bör svara för utformningen av densamma.

Utredningen föreslår att det på varje skola skall finnas styrelse, lärarråd och kursråd.

Styrelsen har det yttersta ansvaret för skolan. Den skall fastställa skolans mål och ange riktlinjer för verksamheten. Bland uppgifterna ingår att avge förslag till reglemente, som sedan fastställs av SÖ, och att ansvara för skolans ekonomi. Utredningen finner det väsentligt att styrelsen noga följer skolans verksamhet och genom personliga besök på skolan bildar sig en uppfattning om behov och utvecklingstendenser. Utredningen anser vidare att styrelsen

regelbundet bör sammanträffa med elever och personal och att den minst en gång årligen skall hålla sammanträde med lärarrådet.

Styrelsen, som väljs av huvudmannen, skall bestå av minst fem ledamöter. Härutöver skall studerande, lärare och övrig personal representeras i styrelsen. Utredningen förutsätter att personalrepresentanternas befogenheter kommer att avgöras genom övergripande lagstiftning och att de studerande får samma befogenheter som personalrepresentanterna. Rektor bör som tjänsteman inte ingå som ledamot i styrelsen.

Lärarrådet skall vara ett för hela skolan övergripande organ för planering och verkställighet. Det skall svara för bl. a. den långsiktiga pedagogiska planeringen av kurstyper, kurser och ämnesplaner för kommande verksamhetsår, fördelning av lärarnas arbetsuppgifter och omdömesgivning.

Lärarrådet skall bestå av rektor, lärare och internatföreståndare. Representanter för övrig personal och elever bör också ingå i lärarrådet. Utredningen förordar att skolans reglemente skall innehålla uppgifter om lärarrådets sammansättning, medlemmarnas rösträtt och skyldighet att närvara vid olika typer av sammanträden.

Kursrådet är tänkt som ledningsgrupp för den verksamhet som pågår i samband med de långa kurserna. Det skall tillförsäkra studerande och anställda inflytande på såväl undervisningens form och innehåll som på icke schemalagd verksamhet. Det skall kunna sammankallas snabbt och variera sina arbetsuppgifter efter behov. Till kursrådet väljer eleverna, lärarna och övrig personal sina representanter och eleverna skall ha minst lika många representanter som personalgrupperna tillsammans. Vidare är rektor ledamot av kursrådet. Elev som deltar i kurs om minst 15 veckors längd är valbar och samtliga kurser av minst den längden skall vara representerade i kursrådet.

Kurser utanför skolorten

(Kapitel 11)

När utredningen i detta kapitel diskuterar folkhögskolornas möjligheter att förlägga kurser utanför de egna lokalerna sker det med utgångspunkt från vad som sagts i kapitel 6 och 9. Utredningen räknar med att samarbetet mellan folkhögskolan och folkrörelserna kommer att byggas ut. Detta torde medföra ett ökat behov av att förlägga kursverksamhet utanför skolorten.

Utredningen anser att en folkhögskola skall ha rätt att förlägga verksamhet utanför skolorten under förutsättning att det skapas garantier för att verksamheten har god kontakt med huvudskolan. Systemet skall inte få innebära enbart statsbidragsförmedling till kursverksamhet på annan ort.

Dagfolkhögskolor. De långa ämneskurserna i form av externatverksamhet i större tätorter, som många folkhögskolor bedriver, anser utredningen ha en stor uppgift att fylla. Denna kursverksamhet skall emellertid vara ett direkt utflöde av huvudskolans verksamhet och utgöra en rörlig resurs. Externatverksamhet skall kunna upprättas på platser där det finns behov av folkhögskoleverksamhet och finnas kvar under den tid som erfordras. Huvudskolan skall kunna delegera frågor som rör kursplanering, kursinnehåll och rekrytering till externatens ledning.

Filialfolkhögskolor. Enligt utredningens mening finns inte längre anledning att bibehålla filialskolorna som administrativa enheter, utan dessa bör antingen få ställning som kurser förlagda till annan ort eller som självständiga folkhögskolor.

Studier utomlands. Utredningen har funnit det motiverat att i ett kapitel om folkhögskolornas kurser utanför skolorten också behandla verksamhet som förläggs utanför landets gränser. Enligt utredningens uppfattning är studier utomlands ett viktigt led i undervisningen, när det gäller att ge kunskap om och skapa förståelse för andra länders förhållanden. Denna verksamhet bör stimuleras.

Utredningen föreslår därför att folkhögskolorna skall ha rätt att bedriva studier utomlands antingen i form av fristående kurser eller inom ramen för en längre folkhögskolekurs. De fristående kurserna kan antingen helt och hållet vara förlagda utomlands eller ha förberedelse- och/eller uppföljningsarbete förlagt till folkhögskolan. Där studierna utomlands bedrivs inom ramen för en längre folkhögskolekurs, utgör de en integrerad del i hela kursens arbete, och de olika momenten skall vara noga planerade i anslutning till de problemområden som kursen arbetar med. Studierna utomlands behöver inte vara koncentrerade till en enda ort. Resor utomlands, där visserligen studiebesök ingår men där momenten inte utgör en integrerad del i andra studier, skall inte räknas in i statsbidragsberättigad verksamhet. För den utlandsförlagda verksamheten skall SÖ godkänna uppläggning och omfattning.

Handikappade i folkhögskolan

(Kapitel 12)

I direktiven uppdrogs åt utredningen att utvärdera de hittills inom folkhögskolan särskilt gjorda insatserna för handikappade studerande. När utredningen här behandlar handikappade elever på folkhögskolor i ett särskilt kapitel beror det på, att det behövs speciella insatser för att dessa elever skall kunna bedriva studier och inte på att målsättningen för denna verksamhet skulle vara en annan än för verksamheten i övrigt. Utredningen anser det angeläget att folkhögskolan i sin studieverksamhet utnyttjar kursdeltagarnas erfarenheter och att det därför är en fördel att elever med handikapp ingår i kurserna, så att den samlade livserfarenheten blir så vid som möjligt.

Utredningen presenterar i detta kapitel en tämligen utförlig redogörelse för folkhögskolornas handikappverksamhet och även vilka ekonomiska resurser som för närvarande står till förfogande.

I sina överväganden konstaterar utredningen, att utvecklingen visar att folkhögskolorna är beredda att göra en positiv insats för att ge handikappade ett utbildningsalternativ, som för individen innebär många fördelar genom skolformens speciella inriktning och dess internatkaraktär. En förutsättning för att den handikappade skall få behållning av sin folkhögskolevistelse är att skolan kan erbjuda en balanserad skolmiljö. Enligt utredningens uppfattning bör en skola inte ta emot fler handikappade elever än att var och en av dem har en reell chans att inlemmas i skolsamhället. Det är angeläget

att man eftersträvar en integrering av handikappade deltagare i all folkhögskoleundervisning. Skolorna måste i ökad utsträckning förutsättas bli utrustade med välplanerade byggnader och tekniska hjälpmedel för detta ändamål. Utöver de fasta resurserna på varje skola måste det finnas rörliga resurser avsedda för mer krävande insatser för enskilda kursdeltagare.

Enligt utredningens uppfattning är bristande förmåga att läsa svenska språket och att uttrycka sig i tal och skrift ett allvarligt handikapp och därför inbegrips också språkligt handikappade i utredningens överväganden om extra stödåtgärder på handikappområdet.

Den kursverksamhet som folkhögskolorna bedriver i samarbete med olika institutioner och vårdanstalter är av stor betydelse, genom att folkhögskolan kan anpassa metoder, kursplaner och undervisningens nivå efter deltagarnas förutsättningar. Folkhögskolornas kursverksamhet på kriminalvårdens riksanstalter kan sannolikt behövas i ungefär nuvarande omfattning.

Utredningens förslag, när det gäller statsbidragen till folkhögskolornas handikappverksamhet, samordnas med förslaget om ett nytt statsbidragssystem för folkhögskolorna, som redovisas i kapitel 16. Detta innebär att de specialdestinerade anslagen till handikappverksamhet avvecklas och att varje skola inom ramen för ett schablonmässigt framräknat totalbidrag själv får fördela medlen på personal, materiel, kapitalkostnader, personlig assistans etc. För handikappverksamhetens del innebär förslaget följande.

Då det är viktigt att andelen handikappade ej blir för stor i den totala skolmiljön, bör extraresurser endast utgå till ett begränsat antal handikappade deltagare. Utredningen föreslår att 27 000 elevveckor skall berättiga till extra bidrag. Till dessa kommer i dagsläget ca 20 000 ytterligare elevveckor för vilka stöd ej anses behövas. Då bidragskonstruktionen har elevvecka som grundenhet, förändras bidragets nivå för handikappverksamheten genom att antalet elevveckor, för vilka extrastöd utgår, multipliceras med faktorn 1,5 och alltså ökas med 50 %. För att även i framtiden göra en bidragsdifferentiering med hänsyn till graden av handikapp möjlig, föreslås att SÖ årligen fördelar först ca 18 000 elevveckor till skolor som får räkna med faktorn 1,5 för dessa elevveckor. För återstoden, ca 9 000 elevveckor, får efter SÖ:s prövning och fördelning räknas med högre faktor än 1,5. Därigenom garanteras att svårare handikappade på grund av ett schabloniserat extrastöd inte blir utestängda från möjligheten att studera på folkhögskola.

Utredningens förslag innebär en resursförstärkning på handikappområdet. Utöver den i 1976 års budgetproposition föreslagna höjningen av handikappanslaget med 300 000 kr. föreslår utredningen en ytterligare förstärkning med 900 000 kr. Detta innebär att ett belopp av 5 mkr skulle disponeras som extraresurs för handikappändamål.

Utredningen föreslår att folkhögskolorna skall svara för att vårdartjänst tillhandahålles de elever som behöver sådan omvårdnad, och att skolorna begär medel för vårdartjänsten direkt från Styrelsen för vårdartjänst.

I kapitel 16 har utredningen vidare föreslagit att i statsbidraget till en folkhögskola skall ingå en resurs för kurators- och syouppgifter. Härigenom blir det möjligt för skolorna att planera kuratorsverksamheten på handikappområdet på det sätt varje skola anser mest ändamålsenligt.

Folkhögskolans långa kurser

(Kapitel 13)

Utredningen har funnit det motiverat att i ett särskilt kapitel behandla sådana kurser, som upptar den största delen av folkhögskolornas rikt varierade verksamhet. Med långa kurser avses i redogörelsen för hittillsvarande verksamhet sådana som omfattar minst 30 veckor och här inbegrips både den traditionella vinterkursen och specialkurserna inom olika ämnesområden.

Den variationsrikedom som kännetecknar folkhögskolans kurser är en naturlig konsekvens av vad som i kapitel 6 angivits vara skolformens kännetecken. Utredningen vill med sina förslag vidga de möjligheter som redan nu finns att inrikta även allmänna kurser på speciella målgruppers behov, att bedriva stoff- och nivågrupperad undervisning och att starta nya kurser vid olika tidpunkter under året.

Utredningen räknar med att det vid sidan av de allmänna kurserna också i framtiden kommer att finnas specialkurser av olika slag. Också för dessa kurser måste folkhögskolans övergripande mål gälla. Det är viktigt att skolorna uppmärksamt följer utvecklingen i samhället och organisationerna, så att kurser kan förändras, avvecklas och nyinrättas alltefter förändrade behov.

I detta kapitel har de estetiska specialkurserna, nämligen musiklinjerna, konst- och konsthantverkslinjerna och teater- och dramalinjerna fått en ingående behandling.

Utredningen anser att de estetiska specialkurserna inom folkhögskolan är en tillgång som kan utnyttjas på flera olika sätt och för flera olika syften. Grundläggande skall vara uppgiften att främja människors personliga och sociala utveckling. Verksamheten bör bedrivas så, att alla som kommer i beröring med den får en djupare förståelse för vad de olika konstarterna kan betyda för dem själva och i så stor utsträckning som möjligt stimuleras till egen verksamhet. För deltagarna i dessa kurser kan studierna bli inkörsport till en rad olika sysselsättningar. Några går vidare till studier inom något annat område, en del får uppgifter som ledare inom folkrörelsernas och studieförbundens verksamhet, andra blir utövande konstnärer inom sitt fack och en grupp söker sig till högre utbildning. Det är angeläget att elever med olika inriktningar studerar vid samma linje för att på det sättet ömsesidigt stimulera och berika varandra. De estetiska specialkurserna bör bereda plats för studier också av kunskapsstoff som inte uteslutande hör hemma inom de olika konstområdena.

Utredningen föreslår att i fortsättningen statsbidrag till kurser i musik skall utgå motsvarande 4,0 lärartimmar per elevvecka till ungefärligen det antal elevveckor som läsåret 1974/75 fanns vid de längre specialkurserna i musik eller sammanlagt 20 000. Den tekniska konstruktionen av detta statsbidrag framgår av kapitel 16. Den större resurstilldelningen till de längre musikkurserna bör i fortsättningen inte, som hittills varit fallet, vara bunden till vissa skolor. Utredningen föreslår därför att SÖ årligen får fördela de 20 000 elevveckor som berättigar till den högre resurstilldelningen mellan de folkhögskolor som ansöker härom. Skolorna kan sedan fritt använda de erhållna resurserna till kortare eller längre musikkurser.

Utredningen har i anslutning till behandlingen av specialkurser inom olika

områden också haft att ta ställning till ett förslag om utbildning av tolkar för invandrare inom folkhögskolan. Enligt utredningens mening finns det inte några principiella hinder för att bedriva sådan utbildning inom denna skolform. Varje folkhögskola skall ha frihet att själv avgöra vilka som skall antas som elever och själv bestämma om kursernas utformning. Utredningen menar att antalet tolkstuderande vid en skola inte bör vara större än att integration med övriga elever underlättas.

Folkhögskolans studieomdömen

(Kapitel 14)

Utredningen framhåller att folkhögskolans arbete bör präglas av samarbete. Konkurrens om omdömen och lärarnas värdering av arbetsresultaten kan försvåra det gemensamma arbetet. Trots detta anser utredningen att så länge betyg och andra jämförbara instrument används för urval till högre studier och många av de studeranden vid folkhögskolorna är beroende av studieomdömen bör dessa finnas kvar. Utredningen föreslår därför, att varje folkhögskolas styrelse även i fortsättningen skall kunna besluta att studieomdömen enligt en fyrgradig skala skall ges för kurser som är minst 15 veckor långa, och att lärarråden skall avge omdömena.

Endast ett sammanfattande omdöme om den studerandes förmåga att bedriva studier skall förekomma. Det skall främst tjäna som prognos för fortsatta studier. Detta gäller även för specialkurser, t. ex. estetiska kurser.

För att underlätta för lärarråden att avgöra var den egna skolans omdömesnivå skall ligga i förhållande till övriga skolors, föreslås att ett normeringsinstrumet ställs till de skolors förfogande som avger studieomdömen. Provet, som skall vara ett grupptest, genomgås vart tredje, eventuellt vart femte år.

På fritidsledarlinjerna, som inte främst förbereder för fortsatta studier utan är yrkesinriktade, skall studieomdömena ersättas av beskrivande intyg.

Befattningshavare

(Kapitel 15)

I tidigare kapitel har utredningen sökt belysa den nya situation som folkhögskolan i många avseenden kommer att ställas inför. Den allt mer varierade kursverksamheten kommer att kräva mycket av de anställda både när det gäller omställning till nya målgrupper och kurser och då det gäller arbetsuppgifter för vilka de inte har egentlig utbildning. Utredningen tar i detta kapitel upp några frågor som gäller befattningshavare i den framtida folkhögskolan.

Lärares tjänstgöring. Många lärares tjänstgöring har kraftigt förändrats under senare år. Förutom undervisning på vinterkurser och speciallinjer har den också kommit att omfatta t. ex. undervisning på korta kurser, kursledarskap, enskild studiehandledning, administrativt och kurativt arbete. Utredningen förutsätter att arbetsuppgifterna kan komma att bli än mer varierade i framtiden. Det förefaller under dessa förhållanden föga ändamålsenligt att endast undervisning skulle räknas in i tjänsten. Utredningen

föreslår att lärarråden skall kunna definiera och fördela de arbetsuppgifter som skall ingå i lärarnas tjänstgöring.

Utredningens förslag till teknisk lösning av lärartjänstgöringen utvecklas i avsnitt 16.4.7.

Lärares behörighet. Enligt utredningens uppfattning kommer en akademisk grundexamen troligen också i fortsättningen att vara den normala grundutbildningen för en folkhögskollärare. Även personer som genom annan utbildning eller på annat sätt har skaffat sig kunskaper och erfarenheter som är tillräckliga för tjänsten bör emellertid kunna anställas som lärare.

För behörighet som ordinarie eller extra ordinarie lärare bör därutöver krävas praktisk pedagogisk utbildning vid lärarhögskolans ämneslärarlinje eller motsvarande pedagogisk utbildning samt två års tjänstgöring som lärare varav 30 veckor vid folkhögskola.

Den enskilda skolans styrelse bör pröva de sökandes behörighet.

Utredningen anför som skäl för sina ställningstaganden bl. a. att folkhögskollärare i framtiden torde komma att fungera mer som studiehandledare än som ämnesspecialister. Verksamheten vid skolorna kan variera starkt, och skolorna bör därför ha möjligheter att välja medarbetare med för dem lämpliga kunskaper och erfarenheter. Utredningen finner också indelningen i ämneslärare och lärare i s. k. övningsämnen konstlad. Med föreslagna behörighetsregler skulle på längre sikt skillnaden i tjänstgöringsförhållanden mellan olika lärarkategorier försvinna.

Rektorer. Behörighetsbestämmelserna för rektorstjänster föreslås bli desamma som för ordinarie lärartjänster med tillägget att sökande till rektorstjänst på skola med internat skall ha minst ett års erfarenhet av internatverksamhet. Utredningen anser att rektor även i fortsättningen skall delta i det direkta pedagogiska arbetet, men föreslår att styrelserna får avgöra omfattningen av detta arbete. Vidare föreslås vidgade möjligheter för rektorer att återgå till lärartjänst, om de så önskar.

Kuratorer. Det är utredningens uppfattning att socialt ansvarstagande skall vara en självklarhet för alla som arbetar på folkhögskola som anställda eller kursdeltagare, men det kan ändå finnas behov av medarbetare med speciell utbildning och kännedom om samhällets stödmöjligheter.

Utredningen föreslår därför att en kuratorsresurs ställs till skolornas förfogande för att bekosta kurativt arbete, som utförs av lärare eller personer verksamma utanför skolan (se även avsnitt 16.4.2).

Syo-funktionärer. Då behovet av studie- och yrkesorientering under senare år blivit allt större, föreslår utredningen att en syo-resurs ställs till skolornas förfogande på samma sätt som för det kurativa arbetet. Resursen kan användas till att i samverkan med andra vuxenutbildningsanordnare anställa syo-konsulent eller att låta lärare göra syo-arbete i tjänsten (avsnitt 16.4.2).

Folkhögskolornas ekonomi

(Kapitel 16)

Utredningen behandlar i förevarande kapitel folkhögskolornas ekonomi och lägger fram förslag om ett nytt statsbidragssystem. Enligt utredningens mening är det inte möjligt att lösa de förelagda uppgifterna rörande folkhög-

skolans framtida roll, en mer flexibel studieorganisation, resursbehov för administration av kortkursernas expansion, handikappverksamhetens ökning och saneringsbidraget utan att även gå in på statsbidragen i övrigt. De föreslagna förändringarna stannar i huvudsak inom nuvarande kostnadsram men innebär ett smidigare och administrativt mindre krävande bidragssystem.

Undervisningen vid folkhögskolan skall vara kostnadsfri för deltagarna. Den avgift de betalar är en större eller mindre del av kostnaden för inackordering. Folkhögskolorna behöver därför till största delen intäkter från annat håll. De källor som står till buds är: statsbidrag, bidrag från landsting och andra kommuner, tillskott från huvudmannen (om denne ej är kommun) samt eventuellt bidrag från andra än huvudmannen.

Staten bidrar med 100 % till kostnaden för lärares och rektors lön, förutsatt att antalet lärartimmar per deltagare och kursvecka håller sig inom vissa ramar. Avgörande för lärartätheten är för huvuddelen av skolans verksamhet relationstalet 2,2 (lärartimmar per deltagarvecka). Ett högre relationstal har utgått för viss verksamhet, t. ex. för musiklinjer och för viss handikappverksamhet.

För att ge skolorna en minimistandard av viss annan personal än lärare, infördes år 1967 ett statsbidrag ("kringbidrag") avsett för bibliotekarie, biträdeshjälp, institutionstekniker och skolhälsovård. Bidraget varierar mellan 50 och 150 % på ett underlag på 3 400 elevveckor. Det finns vidare statsbidrag till pedagogisk utrustning och till stadigvarande undervisningsmateriel. Sedan år 1958 kan skolorna få statsbidrag till byggnadsarbeten, vilket i huvudsak tilldelats rörelseskolorna. Det provisoriska driftbidrag som införts 1964 avlöstes 1967 av ett saneringsbidrag för att avlasta vissa tyngande ränte- och amorteringsbördor för främst rörelseskolorna.

Utredningen har mot bakgrunden av en beskrivning av skolornas ekonomi värderat nuvarande statsbidragsbestämmelser som grundlades genom 1965 års statsbidragsutredning. Erfarenheterna av denna värdering, slutsatserna från tidigare kapitel om hittillsvarande och önskvärd utveckling av folkhögskolan samt en bedömning av skolornas ekonomiska situation har lett utredningen till några grundläggande utgångspunkter för förslagen. Sammanfattningsvis har utgångspunkterna varit förhållandet att skolorna sinsemellan är mycket olika även inom respektive "grupp" (rörelse- resp. landstingsskolor). Bidragen måste ge utrymme för framtida utveckling och möjlighet till friare fördelning mellan kurstyper. Förändrad pedagogisk situation, bl. a. nya arbetsformer, kräver ytterligare schablonisering av bidraget. En sådan får dock ej jämfört med dagens situation missgynna rörelseskolorna. Slutligen bör specialbidrag av typen byggnads- och saneringsbidrag upphöra och resurserna i stället föras samman till ett enhetligt bidrag för att kunna fördelas jämnare mellan skolorna.

Utredningen har funnit, att det från statens synpunkt inte bör göras någon skillnad mellan skolor med olika huvudmän. Därför föreslås att *bidragen* i fortsättningen skall tillfalla skolorna *i relation till verksamheten*, oberoende av huvudman. För att detta inte skall missgynna rörelseskolorna, som idag har vissa specialdestinerade bidrag, föreslås en anslagshöjning med 5,7 mkr, varigenom samtliga skolor kan få bidrag av motsvarande omfattning.

Bidraget till administrativa resurser ("kringbidraget") har visat sig vara

ett gott tillskott till skolorna. Genom den förändring av kursstrukturen som ökningen av andelen kortkurser innebär har bidraget dock visat sig vara otillräckligt då bidraget upphör för en volym över 5 100 elevveckor och dessutom vid tillkomsten avsåg kurser av vinterkurstyp. Vidare har bidraget ej i tillräcklig omfattning följt löneutvecklingen och ej heller medfört kompensation för ökade sociala kostnader. Vissa förstärkningar har dock tillkommit på den administrativa sidan genom SÖ:s sänkning av rektors undervisningsskyldighet och genom möjligheter att omvandla lärartimmar till t. ex. kurators-, syo- och kontaktverksamhet. Därigenom har dock mängden detaljbestämmelser kring bidragen ökat.

Genom övergången till ökad andel kortkurser kommer skolornas administrativa börda att växa medan bidragsberättigad kursvolym sannolikt kommer att stanna på nuvarande nivå. Därför föreslås en *resursförstärkning* motsvarande mellan *1/2 och 1 kontoristtjänst* per skola. Totalkostnaden för detta blir 4 mkr.

Det ökade behovet av *kurativa insatser* och av *studie- och yrkesorientering* har motiverat utredningen att föreslå en resurs *motsvarande i genomsnitt 1/4 tjänst* per skola eller tillsammans en kostnad motsvarande 1,7 mkr.

Utredningen menar att erfarenheterna av *samarbetet med studieorganisationerna* genom de s. k. kombinerade tjänsterna varit så positivt att en *resursförstärkning* är motiverad. Därför föreslås en nettoökning med ca 1,7 mkr som tillsammans med nuvarande medel skall användas för kontaktarbete. De samlade resurserna motsvarar i genomsnitt *1/3 tjänst* per skola.

Som särskilt ålagd uppgift har utredningen haft att skapa underlag för beslut om saneringsbidragets framtid. I avsnitt 16.2.3.3 har utförligt beskrivits skuldsituationen för de skolor som fått saneringsbidrag. Utredningen konstaterar att skuldbördan för dessa skolor har ökat i stället för att minska. Även om några skolor minskat skulderna är slutsatsen klar: saneringsbidraget har ej haft avsedd effekt. Utredningen har också granskat byggnadsbidraget och konstaterar att dess storlek i förhållande till byggbehovet inte räckt till för så många skolor då bidragsposterna måste göras stora om de skall ha väsentlig betydelse för mottagaren.

För pedagogiska ändamål finns några olika typer av bidrag som alla fyllt sitt syfte, men som enligt utredningens uppfattning kan hindra verksamhetens anpassning till friare metodik.

Utredningen föreslår därför att de speciella *bidragen för sanering av ekonomin, byggnadsarbeten samt för pedagogisk utrustning avvecklas.* I stället föreslås dessa medel ingå i det nya schablonbidraget.

Den friare bidragskonstruktionen, som gjordes genom införande av 2,2-schablonen, har haft en positiv inverkan på skolornas verksamhet. Genom den har en flexiblare undervisningsorganisation blivit möjlig. Utredningen menar därför att det bör vara möjligt att fortsätta på denna väg.

För att nå den önskade flexibiliteten i resurstilldelning och -användning föreslår utredningen att i stort sett *samtliga nuvarande bidrag förs samman till ett nytt schablonbidrag knutet till lärarlönekostnaden.* För varje elevvecka skall ges 0,0036 av årskostnaden för en lärarlön som för närvarande är 79 934 kr. Det på så sätt framräknade bidraget får av skolan efter egen bedömning användas till samtliga skolans kostnader. Dock bör lärartätheten inte genomsnittligt tillåtas bli lägre än nuvarande. Genom denna konstruktion blir samt-

liga skolor delaktiga av statens hela stöd till skolorna.

Då behovet av insatser är större för utbildning i musik och för handikappade är det rimligt att detta berättigar till extrabidrag för det antal elevveckor som SÖ årligen fördelar. Sålunda föreslås *20 000 elevveckor för musikkurser* berättiga till *en höjning* av antalet elevveckor *med 50 %*, innan schablonbidraget beräknas. Samma åtgärd föreslås för *27 000 elevveckor* för *handikappade*. Kostnadsökningen i förhållande till nuläget blir ca 1,2 mkr till vardera musiklinjer och handikappverksamhet.

Utredningen har också i samband med bidragssystemet föreslagit att *underlaget* – kursdeltagarna – skall räknas *två gånger under kurser som är minst 8 veckor långa*, en gång 14 dagar efter kursstart och en gång 14 dagar före kursslut. Medelvärdet av dessa tal skall bilda bidragsunderlaget. För de kortare kurserna *räknas deltagarna första dagen*. Samtidigt skall skolan vara *garanterad stasbidrag som utgör 95 %* av de tre senaste årens genomsnittliga antal kursdeltagare.

Utredningen föreslår i detta sammanhang att *studiecirkeltimmar* i lärartjänsten *skall omräknas till elevveckor* och räknas in i skolans totala verksamhetsvolym. Dessutom föreslås att det nuvarande stödet till de tre folkhögskolorna i Jokkmokk, Haparanda och Biskops-Arnö även i fortsättningen ges separat.

Utredningen har också diskuterat skolornas omfattning och föreslår att *bidraget* efter 7 500 elevveckor *successivt avtrappas* så att statsbidrag *helt upphör vid 11 000 elevveckor* efter att ha utgått med endast lärarlönedelen för en volym mellan 5 100 och 7 500. För de skolor som för närvarande ligger över gränsen 7 500 elevveckor bör en modifiering av denna regel tillämpas innebärande att de liksom idag får fullt lärarlönebidrag upp till ett genomsnitt av de tre senaste årens verksamhet dvs. budgetåren 1974/77.

För att även beräkningen för lärartjänstgöringen skall anpassas till den friare resursdisponeringen föreslås att *systemet med omvandling får byggas ut* så att *"40-timmarsvecka"* efter lärarrådets förslag kan införas för alla lärare eller – om så visar sig önskvärt – endast för en mindre del av dem. Därvid skall en lektionstimme anses motsvara 2 timmar à 60 minuter.

Utredningen har också granskat inackorderingskostnaderna för att undersöka självfinansieringsgraden. Därvid har konstaterats att skolornas subvention snarare ökat än minskat sedan 1965 års statsbidragsutredning föreslog en lägsta avgift som statsbidragsvillkor. Kursdeltagaren på vinterkurser betalar i många fall en kostnad som t. o. m. är mindre än vad naturaförmånen fritt vivre uppskattas till i samband med taxeringen.

Utredningen föreslår därför, för att i någon mån öka graden av självfinansiering på skolorna, att *inackorderingsavgiften som villkor för statsbidrag* lägst får vara lika med riksskatteverkets (RSV) normer för värdet av naturaförmånen fritt vivre (för 1975/76 *18 kr/dygn* eller 540 kr/månad).

Slutligen föreslår utredningen att det skall inrättas en *ny statlig lånefond, lånefonden för folkhögskolor*, för att underlätta för skolorna att låna erforderligt kapital till ny- och ombyggnader.

Utredningens framlagda förslag medför en kostnadsökning på ca 15 mkr. Vid en volym av 575 000 elevveckor skulle den totala kostnaden bli ca 175 mkr och vid en volym av 650 000 elevveckor ca 192 mkr.

Folkhögskoleförordningen

(Kapitel 17)

Utredningen lägger slutligen fram ett förslag till ny folkhögskoleförordning. Paragraferna i förslaget täcks av skrivningar i detta betänkande, i den mån de inte utgör rent formella bestämmelser eller motsvarigheter till vad som nu gäller.

Utredningen föreslår att de här framlagda förslagen skall träda i kraft den 1 juli 1977.

1 Utredningens arbete

1.1 Direktiv

Direktiven för *utredning rörande folkhögskolans framtida uppgifter* (folkhögskoleutredningen) meddelades i utdrag ur statsrådsprotokoll 1972-12-08 och har följande lydelse:

"Frågan om folkhögskolans framtid har behandlats i olika sammanhang under de senaste decenniernas utbildningspolitiska reformperiod. Det grundläggande beslutet om folkhögskolans uppgifter och organisation under denna tid, då den starka expansionen av ungdomsskolan påverkade folkhögskolan, fattades vid 1957 års riksdag (prop. 1957:146, SU 1957:173, rskr 1957:387). I samband med besluten om grundskolan år 1962 och fackskolan och gymnasiet år 1964 restes krav på en utredning om folkhögskolan. Dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet framhöll emellertid att den nödvändiga omställningen och anpassningen till fortskridande förändringar i bl. a. utbildningsväsendet borde komma inifrån folkhögskolan själv som ett praktiskt uttryck för de reformsträvanden som borde hållas levande vid varje skola. Vid 1966 års riksdag fattades beslut om en väsentlig förbättring av statsbidragen till folkhögskolan (prop. 1966:42, SU 1966:75, rskr 1966:186). I detta sammanhang infördes också nya regler för lärartilldelningen vid skolorna. De beslut jag här har redovisat har bildat grunden för folkhögskolans utveckling – kvantitativt och kvalitativt – under senare tid. Vidare har efter utredning beslut fattats om en särskild lärarutbildning för bl. a. folkhögskolan (prop. 1969:52, SU 1969:112, rskr 1969:290). Folkhögskolan berörs också av de beslut som fattats om reglerna för behörighet och urval för tillträde till högre utbildning, senast genom riksdagens beslut med anledning av prop. 1972:84 (UbU 1972:31, rskr 1972:240).

Antalet elever i folkhögskolans s. k. vinterkurser var arbetsåret 1969/70 ca 12 900, 1970/71 13 200 och 1971/72 13 300 och i ämneskurser om minst 15 veckor resp. ca 900, 1 800 och 2 300 elever, medan antalet elever under motsvarande år i ämneskurser kortare än 15 veckor var ca 15 600, 16 800 resp. 23 400. Dessa uppgifter visar att elevantalet vid folkhögskolan fortsätter att öka men att denna ökning i första hand faller på ämneskurserna. Det kan dock tilläggas att vissa folkhögskolor för innevarande läsår redovisat svårigheter att fylla sina vinterkurser.

Folkhögskolan har under lång tid erbjudit en betydelsefull möjlighet till vidare utbildning för många som under ungdomsåren inte haft tillfälle att utnyttja det reguljära skolväsendet, liksom till bildning i en vidare kulturell mening. Efter den pionjärperiod då folkhögskolan var så gott som ensam om att tillhandahålla dessa kompletterande bildningsmöjligheter, har folkhögskolans mål och innehåll kommit att påverkas av de utbildningskrav som det reguljära utbildningssystemet ställt. I takt med grundskolans och gymnasieskolans genomförande och den kommunala och statliga vuxenutbildningens framväxt har givetvis uppgiften att komplettera det all-

männa utbildningsväsendet blivit mindre framträdande.

Under de senaste åren har en viss omorientering av folkhögskolans verksamhet kunnat iakttas. Ett uttryck härför är ämneskursernas tillväxt, ett annat att många folkhögskolor tar emot studerande inom arbetsmarknadsutbildningen. Elever med sociala, fysiska och psykiska handikapp har i växande utsträckning tagits emot av folkhögskolorna, som även gjort särskilda insatser för dessa elever.

Förutsättningarna för folkhögskolans verksamhet har således i skilda avseenden förändrats. Samtidigt har övriga delar av utbildningsväsendet genomgått en snabb utveckling. Inom utbildningsväsendet riktas i dag i högre grad än tidigare uppmärksamheten mot vuxenutbildningen. Det finns enligt min mening mot denna bakgrund skäl att ta upp frågan om folkhögskolans ställning och uppgifter i dagens och framtidens utbildningssystem. Denna uppgift bör anförtros särskilda sakkunniga.

Den grundläggande uppgiften för utredningen är således att klarlägga vilken *roll* folkhögskolan kan och bör spela i kulturliv och utbildningssamhälle. De sakkunniga bör i ett inledande skede av sitt arbete göra en analys av den nuvarande elevsammansättningen vid olika typer av folkhögskolor.

Jag har tidigare pekat på att i viss mån nya grupper av studerande sökt sig till folkhögskolan. Studerande inom arbetsmarknadsutbildningen placeras f. n. i viss utsträckning på folkhögskolor. Dessa studier skall vara ett led i en yrkesutbildning. Frågan om den framtida utformningen av arbetsmarknadsutbildningen utreds av nyligen tillkallade sakkunniga. För dessa sakkunnigas arbete bör det kunna vara värdefullt att genom en utredning få del av erfarenheter av den hittillsvarande verksamheten och av lämpligheten av fortsatta insatser från folkhögskolans sida på detta område. De sakkunniga bör även pröva det förslag om särskilda insatser för ungdomsledarutbildning som skolöverstyrelsen fört fram i anlsagsframställningen för budgetåret 1973/74. En annan grupp som folkhögskolorna fått som elever har varit olika grupper av handikappade. De sakkunniga bör utvärdera de hittills inom folkhögskolan särskilt gjorda insatserna för dessa studerande. Jag vill framhålla angelägenheten av en avgränsning av dessa åtgärder gentemot den kursverksamhet för handikappade som bedrivs inom ramen för arbetsmarknadsutbildningen. Samråd med utredningen om arbetsmarknadsutbildningen bör därför ske också i denna fråga.

Jag vill slutligen återigen peka på att folkhögskolan enligt sina traditioner gett många förvärvsarbetande möjligheter till studier utanför det reguljära utbildningssystemet. Detta system med en växling mellan arbete och studier har kommit att inta en framskjuten plats i den utbildningspolitiska debatten. De sakkunniga bör diskutera vilka uppgifter folkhögskolan kan fylla i ett system med vad som brukar benämnas återkommande utbildning. Mot bl. a. denna bakgrund bör de sakkunniga gå igenom vilka studerandegrupper folkhögskolan i framtiden kan räkna med och vilka förändringar detta kan aktualisera i utbildningens innehåll och inriktning.

Vad jag här antytt kan också komma att påverka folkhögskolans *studieorganisation*. Avvägningen mellan kortare och lägre kurser kommer in liksom bedömningen av filialfolkhögskolor och dagfolkhögskolor.

Genom 1966 års riksdagsbeslut infördes en friare disposition av lärartimmarna vid folkhögskolan. De sakkunniga bör belysa erfarenheterna härav och undersöka behovet av att även på andra vägar införa en mer flexibel studieorganisation vid folkhögskolorna.

Jag vill i detta sammanhang erinra om att kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX) enligt tilläggsdirektiv den 25 februari 1972 bl. a. skall undersöka hur de olika formerna för vuxenutbildning skall stödja och komplettera varandra. De sakkunniga bör i kontakt med SVUX fördjupa analysen och bedömningarna av folkhögskolan. En fråga gäller behovet av samverkan mellan folkhögskola och annan studieverksamhet t. ex. den som i dag förekommer genom att folkhögskollärare tjänstgör som cirkelhandledare. En bedömning av detta slag måste också innefatta en avvägning av den framtida rimliga kvantitativa utvecklingen av folkhögskolan. En successiv

omstrukturering av skolornas verksamhet bör göra det möjligt att hålla verksamheten vid folkhögskolorna inom i stort sett nuvarande ramar.

När det gäller den innehållsmässiga utformningen av utbildningen vid folkhögskolorna vill jag erinra om att genomgång av folkhögskola enligt beslut av statsmakterna på grundval av prop. 1972:84 skall kunna ge allmän behörighet för tillträde till högre utbildning, under förutsättning att det är fråga om två års studier innefattande bl. a. svenska och engelska. Det kommer att få avgöras från fall till fall vilka utbildningsvägar vid folkhögskolorna som skall ge denna allmänna behörighet. De sakkunniga bör i sitt arbete – bl. a. i fråga om de s. k. studieomdömena – beakta detta ställningstagande av statsmakterna och hålla sig underrättade om det fortsatta utredningsarbetet om gymnasieskolans kompetensvärde m. m., vilket bedrivs främst av kompetenskommittén. De sakkunniga bör därvid pröva vilka följder som införande av studielämplighetsprov för alla som söker till högskoleutbildning får för de s. k. studieomdömena vid folkhögskolan. De sakkunniga bör även kunna ta upp frågan om utformningen av den särskilda utbildningen av lärare vid folkhögskolan m. m. i Linköping.

Skolöverstyrelsen har i skrivelse den 26 september 1972 lagt fram förslag till ny folkhögskolestadga, ett förslag som innebär en betydande omstöpning av den nuvarande folkhögskolan. Jag finner det ändamålsenligt att de sakkunniga i sitt arbete får pröva de delar av detta förslag som innebär en principiell nyorientering av folkhögskolans arbete.

De sakkunniga bör uppmärksamma att organisationskommittén för högre musikutbildning, som tillsattes år 1970 som en följd av riksdagens beslut om riktlinjer för en reform av den högre musikutbildningen (prop. 1970:25, SU 1970:108, rskr 1970:274), har vissa uppgifter som rör innehållet och organisationen av den framtida verksamheten vid Folkliga musikskolan Ingesund och musiklinjen vid Framnäs folkhögskola.

I 1966 års beslut om förbättrade statsbidrag till folkhögskolan ingick även ett s. k. *saneringsbidrag* till rörelsefolkhögskolor. Detta bidrag har under budgetåren 1967/72 utgjort 2 milj. kr. per år och utgår innevarande budgetår med 1 milj. kr. Riksdagen har (UbU 1972:14) uttalat önskan om förslag från Kungl. Maj:ts sida angående den fortsatta saneringen av rörelsfolkhögskolornas ekonomi. Underlag för ett sådant förslag bör utarbetas av de sakkunniga. En riktpunkt bör därvid vara att ett sådant bidrag inte skall ingå som ett reguljärt inslag i statens ekonomiska stöd till folkhögskolan och att bidraget successivt bör minska. I övrigt bör de sakkunniga ej gå in på frågor om statsbidrag."

Utredningen behandlar i föreliggande huvudbetänkande vad som angetts i direktiven utom frågan om utformningen av den särskilda utbildningen av lärare vid folkhögskolor, som är förlagd till lärarhögskolan i Linköping. Detta avser utredningen att återkomma till i ett delbetänkande senare under år 1976. I samband därmed kommer utredningen också att ta upp vad departementschefen anfört i prop. 1975:9 om reformering av högskoleutbildningen angående viss utbildning vid folkhögskola som har karaktär av högskoleutbildning (sid. 506). Här sägs att folkhögskoleutredningens fortsatta arbete bör avvaktas, när det gäller eventuell reglering av organisationen för denna utbildning och av formerna för att tillgodose behovet av samplanering mellan folkhögskola och högskola. I detta delbetänkande kommer också sådana frågor att tas upp som berör information om folkhögskolan och tillsynsmyndighetens funktion.

I direktiven uppdras åt utredningen att pröva de delar av SÖ:s förslag till ny *folkhögskolestadga*, som innebär en principiell nyorientering av folk-

högskolans arbete. Utredningen har valt att i betänkandet lägga fram ett eget förslag till ny folkhögskoleförordning. Vidare uppdras åt utredningen att utarbeta underlag för förslag ang. den fortsatta saneringen av rörelsefolkhögskolornas ekonomi. I direktiven angavs som riktpunkt att saneringsbidraget successivt bör minska och inte ingå som ett reguljärt inslag i statens ekonomiska stöd till folkhögskolan. Enligt direktiven borde utredningen i övrigt inte gå in på frågor om statsbidrag. Samtidigt sägs att utredningen bör belysa erfarenheterna av den fria dispositionen av lärartimmarna och undersöka behovet av att införa en mer flexibel studieorganisation vid folkhögskolorna. I arbetet med dessa uppdrag har utredningen funnit det nödvändigt att göra en total översyn av *folkhögskolans statsbidragssystem*. Utgångspunkten har varit att inte bara söka anpassa statsbidragssystemet till dagens situation utan också ge rörelsefolkhögskolorna en bättre grundval för sin framtida ekonomiska planering och att dessutom ge alla folkhögskolor utrymme för och stimulans till vidare utveckling av pedagogiska metoder, arbetssätt och en varierad kursverksamhet.

I betänkandet har utredningen presenterat ett tämligen utförligt *statistiskt material*. De mest detaljerade uppgifterna hänför sig till verksamhetsåret 1973/74, då utredningen gjorde sina undersökningar. I enstaka fall har uppgifter kunnat presenteras för senare år. Då emellertid skolornas årsredovisningar till SÖ och SCB för verksamhetsåret 1974/75 ännu inte var kompletta i januari 1976, har utredningen inte kunnat föra fram siffermaterialet till detta år på alla punkter. Från SCB föreligger en fullständig statistik endast för verksamhetsåret 1972/73 – för åren därefter finns uppgifter om antalet elever i kurser om minst 30 veckors längd endast under vecka 40, alltså punktuella undersökningar.

1.2 Delbetänkande

Utredningen överlämnade 1974-09-30 till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet ett delbetänkande: *Folkhögskolans Fritidsledarutbildning* (Ds U 1974:11). Däri prövades förslaget om särskilda insatser för ungdomsledarutbildning som SÖ fört fram i anslagsframställningen för budgetåret 1973/74. Utredningen avser att återkomma till fritidsledarutbildning inom gymnasieskolan i sitt slutbetänkande.

1.3 Remisser

Folkhögskoleutredningen har avgivit remissyttranden i följande frågor:

Den 28 mars 1973 angående invandrarutredningens betänkande Tolkservice, Nordisk språkkonvention (SOU 1972:83),

den 25 april 1973 angående sameutredningens promemoria Samernas folkhögskola (Ds U 1973:2),

den 19 mars 1974 angående Organisationskommitténs för högre musikutbildning (OMUS) betänkande Musikundervisning (Ds U 1973:19),

den 13 maj 1974 angående SÖ:s förslag angående Försöksverksamhet med idrotts- och friluftsvariant vid gymnasieskolan i Stockholm,
den 5 november 1974 angående framställning av inrättande av en självständig folkhögskola i Göteborg,
den 13 december 1974 angående kompetenskommitténs betänkande Om behörighet och antagning till högskolan (SOU 1974:71),
den 13 december 1974 angående SÖ:s förslag angående Studielämplighetsprov för intagning till högre utbildning,
den 10 december 1974 angående kommitténs för försöksverksamhet med vuxenutbildning (FÖVUX) betänkande Vidgad vuxenutbildning (SOU 1974:54),
den 10 december 1974 angående kommitténs för översyn av arbetsmarknadsutbildningen (KAMU) betänkande Utbildning för arbete (SOU 1974:79),
den 10 december 1974 angående kommitténs för studiestöd åt vuxna (SVUX) betänkande Studiestöd åt vuxna (SOU 1974:62),
den 13 december 1974 angående 1973 års expertgrupps för konstutbildning (K 73) delbetänkande Utbildning inom, bildkonst, konsthantverk och design (Ds U 1974:8),
den 13 maj 1975 angående utredningens rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet (USSU) betänkande Sexual- och samlevnadsundervisning (SOU 1974:59),
den 25 juni 1975 angående kulturrådets betänkande Konstnärerna i samhället (SOU 1975:14),
den 1 oktober 1975 angående Rapport om utredningsväsendet, utarbetad av en arbetsgrupp inom statsrådsberedningen (Ds Ju 1975:14),
den 27 oktober 1975 angående Zigenare i Sverige, redogörelse för försöksverksamhet med utomnordiska zigenare samt förslag till åtgärder utarbetad av en expertgrupp för vissa zigenarfrågor inom arbetsmarknadsdepartementet (Ds A 1975:8),
den 30 oktober 1975 angående utredningens angående den fortsatta verksamheten med radio och television inom utbildningsväsendet (TRU-kommittén) betänkande Program för ljud och bild i utbildningen (SOU 1975:28),
den 10 december 1975 angående kommitténs för studiestöd åt vuxna (SVUX) betänkande Utbildning för vuxna (SOU 1975:59),
den 20 januari 1976 angående studiereseutredningens betänkande Språkresor (SOU 1975:64),
den 11 februari 1976 angående en inom kommundepartementet upprättad promemoria angående Minskad statlig detaljreglering av kommunerna (Ds Kn 1975:7).

Vidare har folkhögskoleutredningen i november 1975 besvarat en enkät från besparingsutredningen inom finansdepartementet angående det statliga utredningsväsendet och i februari 1976 till SÖ yttrat sig över en rapport angående utbildning av kontakttolkar.

1.4 Skrivelser

Utöver överlämnandet av SÖ:s förslag till ny folkhögskolestadga, som utbildningsdepartementet även meddelat i direktiven, har till folkhögskoleutredningen följande skrivelser överlämnats att beaktas i det fortsatt utredningsarbetet:

Från förvaltningsutskotten i fyra landstingskommuner (Gävleborgs, Örebro, Jämtlands och Västernorrlands län) med anhållan att få inrätta gemensam skolstyrelse för folkhögskolorna inom respektive län samt från Jönköpings läns landstingskommuns förvaltningsutskott med anhållan att utbildnings- och kulturnämnden måtte få vara styrelse för folkhögskolorna i länet,

från Bollnäs, Birka, Geijerskolan och Sundsgårdens folkhögskolor med anhållan att få räkna relationstalet 4,0 vid lärartilldelning till skolornas musiklinjer, från Ljungskile och Kävesta folkhögskolor med anhållan att få räkna ett högre relationstal för lärartilldelning för skolornas musiklinjer samt från Kalix och Södra Vätterbygdens folkhögskolor med anhållan att få räkna relationstalet 4,0 i lärartilldelning för skolornas församlingsmusikerlinjer,

från Sunderby folkhögskola med anhållan att få räkna med högre lärartäthet vid skolans konstlinje,

från Ingesunds folkhögskola med anhållan att skolans konstlinje i Kyrkerud måtte få inrättas som filialfolkhögskola,

från Folkliga musikskolan med anhållan att högre musikskolan i Falun måtte få knytas som filialfolkhögskola till Folkliga musikskolan,

från SFEF och SFHL i övre Norrland med synpunkter på syo-verksamheten inom folkhögskolorna,

från Lärarnas Riksförbund angående behörighetsregler för folkhögskollärartjänster och synpunkter på tillsättningsförfarandet av lärartjänster inom folkhögskolan.

Utredningen har fått skrivelser i en rad olika frågor från många folkhögskolor, elevkårer och enskilda rektorer och lärare.

1.5 Experter

Till utredningen har ett antal experter varit knutna för förberedande arbete med olika avsnitt i betänkandet. Revisor Wilhelm Wadbeck, 1973-06-01–1975-03-11, folkhögskollärare Bo Löwkrantz, 1975-03-12–1975-05-31 och t. f. folkhögskolerektor Sigurd Johansson fr. o. m. 1975-06-02 (anställd på halvtid under tiden 1975-07-28–12-19) för statsbidragsfrågor; docent Erland Jonsson fr. o. m. 1973-07-18 för sociologiska undersökningar; folkhögskolinspektör Bo Göthberg fr. o. m. 1974-01-01 för målsättningsfrågor; folkhögskolerektor Helmer Söderbäck fr. o. m. 1974-05-01 (heltidstjänstgöring 1974-08-01–12-31) för handikappfrågor och hovrättsassessor Jan Bjerlöw fr. o. m. 1975-06-18 för stadgefrågor. Som expert i utredningen har vidare studiesekreteraren Stig Svärd varit förordnad under tiden 1974-02-15–08-31

för tjänstgöring på halvtid och fr. o. m. 1974-09-01 med heltidstjänstgöring för arbete med fritidsledarutbildning samt folkrörelse-, folkbildnings- och kulturfrågor. Arbetet med utredningens sociologiska undersökningar har huvudsakligen utförts av fil. dr. Ola Arvidsson och fil. kand. Göran Stütz.

1.6 Undersökningar

Utredningen har låtit utföra ett antal undersökningar som bakgrund för sitt arbete. I direktiven uppdrogs åt utredningen att i ett inledande skede göra en analys av den nuvarande elevsammansättningen vid olika typer av folkhögskolor. I samarbete med Stockholms universitets Sociologiska Institution utfördes i november 1973 en enkät bland samtliga elever på vinterkursen och ämneskurser om minst 30 veckors längd. Undersökningen publicerades hösten 1974 med titeln: *Folkhögskoleelever 1973,* Ds U 1974:9 och 10, i betänkandet kallad *elevenkäten.* Under våren 1974 gjordes en undersökning om förhållanden vid svenska folkhögskolor detta läsår, *skolenkäten,* och samtidigt skickades en enkät till lärare med minst halvtidstjänstgöring vid folkhögskolorna, *lärarenkäten.* Resultaten av dessa båda undersökningar publicerades hösten 1975 med titeln: *Folkhögskolan och dess lärare,* Ds U 1975:17. I samarbete med Sociologiska Institutionen utfördes också en undersökning av *deltagare på ämneskurser* sommaren och hösten 1974. Utredningen har dessutom tillställt folkhögskolornas *styrelser* ett frågeformulär om deras syn på skolans mål och uppgifter. Slutligen tillfrågades skolornas *lärarråd* om erfarenheter av studieorganisationen och samverkansfrågor m. m. Dessa båda senare undersökningar genomfördes under våren 1974. Under år 1975 har utredningen gjort intervjuundersökningar med skolor som har speciallinjer i ämnena musik, konst- och konsthantverk samt teater och dramatik.

1.7 Resor, sammanträden och samråd

Utredningen har företagit studieresor till folkhögskolor i Danmark och Norge. Vid det senare tillfället sammanträffade utredningen också med den norska folkhögskoleutredningen, som beräknas lägga fram ett betänkande under år 1976. Vid några tillfällen har utredningen besökt svenska folkhögskolor och därvid sammanträffat både med skolornas ledning, lärare och elever.

Utredningen har hållit 68 protokollförda sammanträden. Av dessa har två efter särskilt tillstånd varit förlagda utanför Stockholm.

Utredningen har i enlighet med sina direktiv, huvudsakligen på sekretariatsnivå samrått med SVUX, kommittén för studiestöd åt vuxna, Kompetenskommittén, OMUS, organisationskommittén för högre musikutbildning och KAMU, kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen. I utredningssammanträden har vid tre tillfällen representanter för Landstingsförbundet deltagit, vid ett tillfälle representanter för svenska Kommunförbundet, vid tre tillfällen styrelsen för Svenska Folkhögskolans lärarförening, SFHL, vid ett tillfälle företrädare för Rörelseskolornas Intres-

seorganisation, RIO, vid två tillfällen styrelsen för Sveriges Folkhögskoleelevers Förbund, SFEF, och vid ett tillfälle företrädare för Fritidsledarnas Intresseorganisation, FRIO. Vid ett utredningssammanträde förlagt till Jönköping hade utredningen överläggning med arbetsgruppen för externatfolkhögskolorna.

2 Historik

2.1 Svensk folkhögskola 100 år

Folkhögskolan som skolform går i Sverige tillbaks till år 1868. Folkhögskolan fick sin upprinnelse genom tillkomsten av 1862 års kommunallagar och 1866 års riksdagsordning. Den självägande bondeklassen gavs genom dessa reformer ökade uppgifter i samhället och större politiskt inflytande. Att man då kände behov av att skaffa sig bättre utbildning för dessa nya uppgifter är naturligt. År 1844 hade den första danska folkhögskolan börjat sin verksamhet och under 1860-talet framstod den danska folkhögskolan som en samlad nationell rörelse. Intresset för en skola till viss del efter danskt mönster tog fart i Sverige mot slutet av 60-talet och år 1868 startades tre folkhögskolor, alla med stark anknytning till bygden och i de flesta fall till respektive landstingsområde.

Statsunderstöd beviljades folkhögskolorna första gången år 1872 och år 1900 anvisades medel för "utbildning" av folkhögskollärare. Statsbidragens tillkomst medförde inte någon ändring av folkhögskolornas självständighet eller deras fria utveckling. Kontrollen av bidragens användning kom att få en rent formell karaktär.

I den första folkhögskolestadgan (SFS 1919:866) sägs beträffande målsättningen i § 1:

"Folkhögskolan avser att åt vuxen ungdom meddela allmän och medborgerlig bildning, varvid väsentlig vikt skall läggas vid en väckande, till personligt tankeliv och sedlig styrka fostrande undervisning och särskild hänsyn tagas till att eleverna lära känna sin bygd och sitt land, dess historiska utveckling och nuvarande samhällsförhållanden, dess andliga och materiella hjälpkällor. Så långt med dessa syften är förenligt, bör undervisningen därjämte hava till uppgift att bibringa eleverna sådana praktiska kunskaper och färdigheter, som kunna giva dem ökad duglighet för deras levnadsyrke."

Om undervisnings- och uppfostringsarbetet vid folkhögskolan sägs i § 9:

"Undervisningen inom folkhögskolan skall i överensstämmelse med skolans i § 1 angivna syfte i första rummet avse att giva eleverna sådana väckelser och insikter, som kunna främja deras personliga utveckling och giva dem en levande uppfattning av deras ansvar som människor och samhällsmedlemmar. Den bör därjämte meddela dem håg för ökat vetande och anvisa dem vägar att förvärva sådant. Inpräglandet av enskildheter bör begränsas till sådant, som kan anses nödigt för nämnda syftens vinnande. ---

Ej minst bör skolan vara angelägen att i uppfostrande syfte begagna de tillfällen

till samliv mellan lärare och elever, som även utom undervisningen kunna erbjudas. Folkhögskola bör därför såvitt görligt vara utrustad med anordningar, som göra det möjligt att under kursen bereda eleverna hem å skolan."

I 1919 års statsbidragskungörelse beträffande folkhögskolan anges såsom villkor för att en folkhögskola första gången skall få statsbidrag, att skolan tillerkänts bidrag av vederbörande landsting eller stadsfullmäktige eller också av skolöverstyrelsen ha "vitsordats vara till allmänt gagn".

De första folkhögskolorna var avsedda endast för manlig ungdom. Undervisningen var förlagd till vinterhalvåret i en s. k. huvudkurs. Under 1880-talet anordnades sommarkurser för kvinnliga studerande och vid sekelskiftet kom de första samskolorna till stånd. Antalet kvinnliga elever på vinterkurserna var emellertid till en början ganska blygsamt. I den första statliga folkhögskoleutredningen *Utredning och förslag angående en utvidgad folkhögskoleutbildning* (SOU 1928:13) påpekades, att de kvinnliga elevernas möjlighet att få en mer omfattande folkhögskoleutbildning var eftersatt. Man konstaterade att folkhögskoleorganisationens ram blivit för trång, då det visat sig att tillströmningen av kvinnlig ungdom till skolorna blivit långt starkare än tillströmningen på den manliga sidan. Man föreslog bl. a. gynnsammare statsbidragsvillkor för skolor som inrättade huvudkurs för enbart kvinnliga elever.

Under 1900-talets början tillkom de första folkhögskolorna som hade folkrörelseanknytning, Brunnsviks folkhögskola till arbetarrörelsen och Wendelsbergs folkhögskola till nykterhetsrörelsen. I och med att Sigtuna folkhögskola grundades år 1917 tillkom den första kristna folkhögskolan. De flesta senare upprättade skolorna hade anknytning till folkrörelser av skilda slag.

Vid mitten av 1900-talet kännetecknades den svenska folkhögskolan av en rikt differentierad verksamhet genom såväl bygdeförankrade som rörelseanknutna skolor med en bredd i idéinriktning och samhällsengagemang. I högre grad än folkhögskolorna i de nordiska grannländerna kom den svenska folkhögskolan att inom sig ge utrymme för olika rörelseriktningar och strävanden i samhället.

Folkhögskolans frihet att själv fastställa målen och utforma verksamheten har från dess tillkomst understrukits av statsmakterna. Det alltmer ökade ekonomiska stödet från statens sida har inte lett till någon inskränkning i denna frihet.

I 1928 års folkhögskoleutredning sägs bl. a. följande: Så långt riktlinjer kan anges för undervisningens anordning och syfte, "torde de i gällande stadga för folkhögskolor lämnade anvisningarna vara fullt tillräckliga för att å ena sidan bestämma, vad som är folkhögskolans mål, å andra sidan medgiva tillräckligt mycket av den pedagogiska och organisatoriska rörelsefrihet, som av ålder tillkommit denna skolform och städse ansetts som en livsbetingelse för densamma. På grund av denna frihet torde man väl även få antaga, att folkhögskolan allt framgent skall förmå anpassa sig efter det utbildningsbehov, som förefinnes hos den vuxna ungdomen inom olika orter och med olika levnadsställningar."

Utredningen diskuterar i ett avsnitt frågan om folkhögskolorna borde ha en gemensam undervisningsplan. Man konstaterar att varje skola har

ett av skolöverstyrelsen granskat och godkänt reglemente där bl. a. uppgifter om undervisningsämnena ingår. Timplaner och kursplaner skall skickas in till myndigheten endast för kännedom – något godkännande krävs inte. Utredningen säger:

"I fråga om undervisningens anordning har sålunda lämnats en betydande frihet åt folkhögskolorna. Denna frihet har medfört, att skolorna i många stycken visa en ganska skiftande karaktär även om de uppenbarligen hava en omisskänlig gemensam grundprägel. Olikheterna beror dels på anpassning efter olika orters och olika elevmaterials behov, dels på lärarkrafternas och framför allt föreståndarnas olika läggning. Att den skolform, som tidigast haft möjlighet att förverkliga en sådan frihet på undervisningens område nu skulle få denna beskuren, bör så mycket mindre komma ifråga som ett av de utmärkande dragen för vår tids reformrörelse på skolans område just består i en strävan att mer än förr giva olika skolor och skilda lärarindividualiteter pedagogisk rörelsefrihet. Folkhögskolorna behöva sin pedagogiska frihet, framdeles som hittills, säkerligen i större utsträckning än andra skolor."

I de senare folkhögskolestadgarna år 1942 och 1951 har ingen ändring skett i bestämmelserna om undervisningens uppläggning och syfte.

Verksamhetsåret 1951/52 fanns 75 statsunderstödda folkhögskolor. Antalet elever i folkhögskolorna var vid sekelskiftet 1 500 och ökade till 3 500 i slutet på 1920-talet för att vara uppe i 9 000 år 1950. Från att år 1900 ha varit sammanlagt knappt 100 st. (dvs. 10 %) vid vinterkursen kom de kvinnliga eleverna från och med 1940-talet att utgöra flertalet studerande vid dessa kurser.

2.2 Folkhögskolans behandling i offentliga utredningar

2.2.1 *Närmast föregående folkhögskoleutredning*

1946 års skolkommission tillsatte i oktober år 1946 en särskild delegation för utredning av folkhögskolans ställning och uppgifter inom skolväsendet. I betänkandet *Folkhögskolans ställning och uppgifter* (SOU 1953:24) framlade kommissionen sina överväganden och förslag.

I direktiven påpekades behovet av en allsidig prövning av folkhögskolans uppgifter i belysning av den kommande skolreformens förändring av förutsättningarna för denna skolforms arbete. Vidare nämndes frågor som rörelsefolkhögskolornas ställning, utvecklingen av kortare kurser och skolornas medverkan i s. k. preparandundervisning för inträde till andra utbildningsanstalter.

När det gällde folkhögskolans ändrade arbetsförutsättningar efter införandet av 9-årig skolplikt menade skolkommissionen, att den på intet sätt rycker undan grunden för folkhögskolans verksamhet, då den obligatoriska skolan även i fortsättningen kommer att vända sig till yngre elever.

"Folkhögskolan kommer att behålla sin ställning som fritt arbetande skola med egen målsättning och med rätt och skyldighet att finna självständiga lösningar av de pedagogiska problemen.

I stort sett kommer den obligatoriska skolans förstärkande att leda till att folkhögskolan i högre grad än hittills kan koncentrera sig på sina väsentliga uppgifter."

I det fortsatta resonemanget menade kommissionen, att man självfallet inte bör räkna med att allting blir väl beställt i och med att en 9-årig obligatorisk skolgång blir utgångspunkten för folkhögskolans arbete. Man måste även i fortsättningen räkna med skiftande studieförutsättningar och förkunskaper hos eleverna. Beträffande skolreformens konsekvenser för folkhögskolans vidkommande i kvantitativt avseende var kommissionen mer osäker. Man spekulerade i möjligheten för folkhögskolan att vidga rekryteringsbasen till sådana yrkes- och socialgrupper som dittills inte utnyttjat skolformen i någon högre grad. Man talade om sådana personer som några år efter skoltidens slut kunde känna behov av vidgat allmänvetande och orientering på områden där utvecklingen accelererar snabbt. Att folkhögskolan skulle kunna räkna med personer i mognare ålder fann kommissionen troligt och bedömde därför de framtida rekryteringsmöjligheterna som tillfredsställande. Som ett led i denna bedömning kan ses förslaget till större valfrihet i utformningen av verksamheten med bl. a. kortare kurser, som föreslogs i betänkandet.

I ett avsnitt behandlade kommissionen folkhögskolornas samarbete med folkbildningsorganisationerna. Man föreslog att lärare skulle kunna få fullgöra viss del av sin undervisningsskyldighet såsom studiecirkelledare i cirklar utanför skolan. Vidare föreslogs inrättande av s. k. kombinerade tjänster, så att en folkhögskollärare skulle kunna fullgöra viss del av sin undervisningsskyldighet såsom konsulent inom ett bildningsförbund.

Kommissionen ansåg att starka betänkligheter måste resas mot ett allmänt införande av betygsgivning inom folkhögskolan, något som hade blivit allt vanligare och föreslog, att utfärdande av vitsord i allmänhet endast skulle avse elevernas flit och uppförande.

Kommissionen föreslog att den tidigare uppdelningen av läsåret på vinterkurs och sommarkurs skulle slopas och att den årliga lästiden skulle sättas till lägst 30 och högst 38 veckor. Vinterkursen skulle omfatta lägst 22 veckor. Under sommarhalvåret skulle månadskurser och veckokurser kunna anordnas, de sistnämnda tillsammans med fristående organisation, med undervisningen avgränsad till ett ämnesområde. Vidare föreslogs författningsmässig rätt att anordna tredje årskurs och inrättande av speciallinjer i andra ämnesgrupper än enbart hushållskunskap och slöjd.

Om objektiviteten i undervisningen uttalade kommissionen, "att det bör vara varje skola angeläget att i alla sammanhang markera den åsikts- och yttrandefrihet, som är en av folkhögskolans grundidéer". Man menade att skolan inte får utnyttjas för propaganda av vare sig politisk, religiös eller annan innebörd och att det bör göras klart för eleverna, "att de icke stillatigande bör finna sig i vad de anser vara obehörig åsiktspåverkan".

I betänkandet berörde kommissionen också behovet av utvidgad pedagogisk utbildning för folkhögskollärarna.

Ett allmänt driftbidrag föreslogs liksom införandet av ett särskilt byggnadsbidrag till folkhögskolorna samt ett engångsanslag av statsmedel för att sanera hårt skuldsatta skolors byggnadsekonomi. Kommissionen betonade särskilt de icke-landstingsägda skolornas svåra ekonomiska situation när det gällde anskaffandet av lokaler och ansåg det principiellt otillfredsställande att skolor, som av statsmakterna tillerkänts bidrag till verksamhet, skulle nödgas påta sig högst betungande skuldbörda för att kunna anskaffa

för verksamheten erforderliga byggnader.

Skolkommissionens förslag behandlades i Kungl. Maj:ts proposition 1957:146. I detta sammanhang beaktades också ett förslag från skolöverstyrelsens planeringskommitté för de stora årskullarna: *Folkhögskolan och de stora årskullarna,* vilket avlämnades år 1956. I detta betänkande redovisade planeringskommittén vissa prognoser för elevutvecklingen, som gav vid handen en 50-%-ig ökning av elevantalet under den närmaste tioårsperioden. Man ansåg det rimligt att folkhögskolan skulle ta sin andel av ansvällningen av utbildningsbehovet som de stora årskullarna väntades åstadkomma. För att klara denna uppgift föreslogs statsbidrag för uppförande av provisoriska byggnader, s. k. paviljonger, upprättande av tillfälliga filialfolkhögskolor samt en utbyggnad av prognosverksamheten för folkhögskolans del beträffande elevutveckling och lärarbehov.

I propositionen nr 146 föreslog departementschefen en upprustning av folkhögskolan, gällande från arbetsåret 1958/59, och framhöll att den pågående debatten mycket klart återspeglat de skiftande krav, som man ställer på folkhögskolan, samtidigt som det också understrukits att skolformen i allmänhet ganska väl fyller dessa krav. Departementschefen yttrade:

"I folkhögskolans målsättning har den medborgerliga bildningen alltifrån första början intagit en central ställning, och fortfarande är detta ett av denna skolforms främsta kännetecken. – – – Den andra huvuduppgiften för folkhögskolans kunskapsmeddelelse är att orientera eleverna inom kulturens skilda fält för att därigenom skapa ökad förståelse hos de unga för andra värden än de rent materiella. – – – Kunskapsmeddelelsen ingår emellertid endast som en viktig del i folkhögskolans större uppgift att vara karaktärsdanande. Att hjälpa de unga till en personlighetsutveckling, som gör dem till mogna människor och medborgare, är i dag kanske väsentligare än någonsin tidigare."

I fortsättningen betonades folkhögskolans möjligheter att göra en fostrande insats inte minst utanför lektionstid genom den miljö internatet åstadkommer. Departementschefen menade att skolformens fostrande betydelse förutsätter strävan till objektivitet hos lärarna, vilket inte bara gäller den egentliga undervisningen utan även den lektionsfria tiden vid skolan.

Departementschefen biträdde i huvudsak kommissionens förslag om en friare kursutformning. Vidare förordades att i elevintyg om genomgången kurs, ett omdöme om elevens sätt att tillgodogöra sig undervisningen skulle kunna lämnas och att vitsord i övrigt ej skulle få meddelas. Att nära kontakter knyts mellan folkhögskola och övrigt bildningsarbete ansåg föredraganden synnerligen värdefullt och förordade att lärare vid folkhögskola skulle få fullgöra viss del av sin tjänstgöringsskyldighet som ledare för studiecirkel. Tre kombinerade tjänster som folkhögskollärare – bildningskonsulent inrättades försöksvis från och med budgetåret 1958/59. För att skapa förutsättningar för folkhögskolan att kunna ta emot de stora årskullarna föreslog departementschefen att statsbidrag skulle kunna utgå för anordnande av provisoriska lokaler, att upprättande av filialfolkhögskolor skulle få prövas från fall till fall samt att skolorna skulle stimuleras att utnyttja kapaciteten bättre på sommarhalvåret genom anordnande av fler längre kurser. Förslaget till byggnadsbidrag vid folkhögskolor tillstyrktes i huvudsak, däremot inte förslaget om bidrag för sanering av skolornas byggnadsekonomiska situation.

Statsutskottet framhöll i sitt utlåtande med anledning av denna proposition att folkhögskolan bör, så länge den följer sin målsättning, stå fri från detaljreglerande bestämmelser och ansåg därvid att statmakternas uppgift i princip skall vara begränsad till att genom ekonomiskt stöd bereda skolorna rimliga arbetsvillkor.

2.2.2 *Skolutredningarna under 1960-talet*

I de stora skolutredningarna under 1960-talet omnämndes folkhögskolan i välvilliga ordalag mer eller mindre utförligt. Karakteristiskt för inställningen till denna skolform var övertygelsen att anpassningen till fortskridande förändringar i utbildningsväsendet och till nya strömningar i människors bildningssträvanden måste komma från folkhögskolan själv som ett praktiskt uttryck för en levande reformsträvan.

I 1957 års skolberednings betänkande: *Grundskolan* (SOU 1961:30) behandlades folkhögskolan i ett särskilt kapitel, där man bl. a. framhöll skolformens stora betydelse för elevernas förberedande yrkesutbildning, inte minst med tanke på bristerna i fråga om fack- och yrkesutbildning i samhället. Att folkhögskolan också kommit att väcka de studerandes intresse för sociala och centralt mänskliga problem betonades som ett väsentligt plusvärde för denna skolform. Att den yrkesförberedande utbildningen kunde beräknas avta för folkhögskolans del, när yrkes- och fackskoleutbildningen skulle byggas ut menade skolberedningen borde vara en fördel för folkhögskolan. Den "skulle därigenom få möjlighet att odelat ägna sig åt sin huvuduppgift att ge medborgerlig och personlig bildning". "Med sin frihet i fråga om kursplaner, sin erfarenhet av vuxenundervisning och sin internatform kan folkhögskolan i nära samverkan med samhällets olika organ, folkrörelser och andra skolformer göra en ytterligt betydelsefull insats".

Vid remissbehandlingen av skolberedningens förslag kom en rad instanser i sina yttranden in på frågan om folkhögskolans ställning. I ett flertal yttranden uppmärksammades förhållandet mellan folkhögskolorna och de föreslagna fackskolorna. Man påpekade att folkhögskolan skulle kunna få rekryteringssvårigheter och föreslog olika former för gränsdragning mellan skolformerna. I många fall ansåg man att folkhögskolan skulle kunna bibehålla sin ställning och sina arbetsformer oförändrade. I några fall menade man att fackskollinjer skulle inrättas vid vissa folkhögskolor och i andra fall att vissa skolor skulle kunna inlemmas i fackskoleorganisationen såsom fackskolor för glesbygden. Det höjdes också röster för tillsättande av en utredning om folkhögskolans ställning och uppgifter i framtiden.

I proposition nr 54 år 1962 tog departementschefen upp frågan om folkhögskolan i den framtida utbildningsorganisationen och bildningsverksamheten. Han erinrade därvid om vad som sagts i 1957 års proposition (nr 146) om folkhögskolans ställning och uppgifter och menade, att detta alltjämt i hög grad kunde äga giltighet. Departementschefen framhöll vidare, att förslaget att folkhögskolan skulle få arbeta med den för fackskolorna angivna målsättningen knappast vore genomförbart i praktiken, därför att detta i betydande grad skulle eliminera eller i varje fall starkt undergräva de grundläggande värdena i folkhögskolans målsättning. Departementschefen påpe-

kade att det under avsevärd tid framåt kommer att finnas människor i för folkhögskolan aktuella åldrar med enbart folkskoleutbildning, vilka behöver bättra på sina kunskaper i grundläggande ämnen. Statsrådet underströk "det angelägna i att den i folkhögskolan frivilligt inhämtade allmänbildningen vinner allt erkännande. Inte minst bör man vid utfärdandet av olika intagnings- och meritvärdesbestämmelser på nämnda grund regelmässigt kunna ange folkhögskoleutbildningen som ett alternativ likvärdigt med motsvarande eller likartad fackskoleutbildning."

Slutligen fann departementschefen det inte motiverat att då sätta igång en utredning om folkhögskolan. "Dess fria ställning kräver tvärtom, att den nödvändiga omställningen och anpassningen till fortskridande förändringar i ett dynamiskt utbildningsväsende och till nya strömningar i människornas bildningssträvanden nu kommer inifrån folkhögskolan själv såsom ett praktiskt uttryck för de reformsträvanden, som bör hållas levande vid varje skola. Jag är förvissad om att folkhögskolan därigenom skall kunna på det mest övertygande sättet visa sin livskraft."

Fackskoleutredningen fick i sina direktiv i uppdrag att uppmärksamma huruvida särskilda åtgärder kan och bör företagas för att åstadkomma en god balans mellan folkhögskolan och fackskolan. I sitt betänkande *Fackskolan* (SOU 1963:50) berörde utredningen folkhögskolans ställning tämligen ingående. I betänkandet angav utredningen några tänkbara vägar för den fortsatta utvecklingen av folkhögskolan:

"För att folkhögskolan rätt skall kunna fylla sin uppgift i ett framtida skolsystem med 9-årig grundskola, helt genomförd fackskoleorganisation och ett i grunden förändrat gymnasium, som dessutom byggs ut i sådan omfattning att gymnasieutbildning i princip skall vara tillgänglig för alla ungdomar, som önskar och har förutsättningar för sådan utbildning, måste folkhögskolan utöver en genomgripande anpassning av de traditionella längre kurserna emellertid även väsentligt vidga och utbygga kursuppsättningen och innehållet i övrigt. Fackskoleutredningen vill för sin del framhålla, att lösningen på detta problem i hög grad är av pedagogisk natur, och skolformens egna företrädare har därför säkerligen bättre förutsättningar än andra att finna positiva och konstruktiva lösningar på sin egen skolforms problem."

Utredningen såg som en naturlig utveckling att utbildningsnivån inom folkhögskolan skulle komma att höjas och en fördjupning av undervisningen i centrala ämnen eftersträvas liksom en orientering mot nya ämnesområden.

Att folkhögskolornas samarbete med folkbildningsorganisationerna skulle komma att utvecklas ansågs naturligt. Stor uppmärksamhet borde ägnas åt utbildning av ungdoms- och studieledare och man menade att detta främst torde gälla rörelseskolorna. Vidare påpekades folkhögskolans organisatoriska och pedagogiska förutsättningar att bli en viktig faktor när det gäller kortare informerande och orienterande kurser.

Fackskoleutredningen sammanfattade sin syn på folkhögskolan genom att framhålla, att den framdeles har både rika och rikt varierade uppgifter att fullgöra och att den således inte behöver räkna med att få minskade arbetsuppgifter när fackskolan införs. Även stora förändringar av sin verksamhet, för att bättre kunna svara mot snabbt föränderliga samhällskrav, torde folkhögskolan ha väsentligt lättare än andra skolformer att företa.

I propositionen nr 171 år 1964 betonade departementschefen att "inget inträffat, som föranleder en omprövning av folkhögskolans principiella mål-

sättning och uppgifter", i förhållande till vad som uttalats om folkhögskolans framtida uppgifter i 1957 och 1962 års propositioner. Departementschefen menade nu att "problematiken gäller i stället hur verksamheten konkret bör utformas allt eftersom skolväsendet utbygges, eller med andra ord folkhögskolans successiva anpassning till såväl grundskolans genomförande som det gymnasiala skolväsendets utveckling". "Vad som nu framför allt krävs är att utvecklingen följes med uppmärksamhet och att initiativ tas till ett kontinuerligt reformarbete med tonvikt på den inre förnyelsen. Folkhögskolan kommer då att bestå som en betydelsefull bildningsinstitution med i vissa hänseenden unika möjligheter, även om den successivt kommer att fullgöra sin uppgift på delvis nya områden." Departementschefen anslöt sig till förslaget om försök med anordnande av kortare kurser och utbildning av ungdoms-, studie- och organisationsledare vid folkhögskolorna.

Under 1960-talet överlämnades ytterligare ett par betänkanden på skolområdet, i vilka folkhögskolan kom att behandlas inte endast i förbigående. Det gäller 1960 års gymnasieutrednings betänkande *Vuxenutbildning i gymnasium och fackskola* (SOU 1965:60) och yrkesutbildningsberedningens betänkande *Yrkesutbildningen* (SOU 1966:3).

Gymnasieutredningen föreslog i betänkandet om vuxenutbildningen att vid folkhögskola skulle få anordnas ämneskurser med samma innehåll och mål som motsvarande ämnen inom grundskola, fackskola och gymnasium. Vidare föreslogs att folkhögskolorna borde kunna fungera som regionala vuxenutbildningscentra så att viss lärarpersonal skulle dela sina uppgifter mellan undervisning och regionala konsultuppgifter inom vuxenutbildningen. En annan tanke som framfördes var anordnandet av kortare internatkurser vid folkhögskolorna som ett led i den kommunala vuxenutbildningens kurser, så att heltids- och deltidsundervisning blandades. Man menade emellertid att en anordning av detta slag borde prövas försöksvis innan det vore möjligt att förorda en sådan studiegång. Slutligen berörde utredningen konsekvenserna för folkhögskolans del om gymnasie- och fackskolekurser skulle införas i denna skolform. Man menade att rekryteringen till den egentliga folkhögskoleutbildningen skulle kunna försvåras om utbildningssökande har att välja mellan kurser som betygsätts i vanlig ordning och sådana som endast ger intyg enligt folkhögskolestadgans bestämmelser. Till sist menade utredningen att man "har velat fästa uppmärksamhet på att det förslag, som utredningen nu framlagt, kan komma att leda till en ny situation för folkhögskolan. Utredningen anser sig emellertid inte kunna ta någon ställning till huruvida en sådan utveckling skall betecknas som önskvärd eller inte. Denna fråga kan knappast avgöras förrän längre fram när erfarenheter av folkhögskolans verksamhet på detta nya område föreligger."

Yrkesutbildningsberedningen menade i sitt betänkande att gymnasieutredningens förslag om heltidskurser vid folkhögskolor enligt grundskolans samt fack- och gymnasieskolans läroplaner skulle utvecklas vidare. Man föreslog kortare målinriktade kurser av yrkeskaraktär inom den gymnasiala nivån liksom att vissa postgymnasiala kurser skulle kunna förläggas till folkhögskolor.

De båda utredningarnas förslag att öppna folkhögskolorna för betygs- och målinriktade studier tillstyrktes av flera remissinstanser. SÖ anslöt sig emel-

lertid inte till utredningsförslaget utan erinrade i sitt yttrande om att folkhögskolans insats i skolväsendet har kunnat göras utan fixerade kursplaner och betyg. Skolformen borde få stöd och resurser för att alltmer kunna ägna sig åt sin huvuduppgift att vara en bildningsinstitution. Folkhögskolan borde efter varje skolas eget bedömande ges tillfälle att göra en insats inom vuxenutbildningen och då inom ramen för folkhögskolestadgans bestämmelser. SÖ ansåg att folkhögskolorna, speciellt under sommartid, borde kunna bistå korrespondensstuderande genom anordnande av intensivkurser, ställa laboratorier till förfogande och organisera veckoslutskurser för studerande.

I proposition nr 85 år 1967, där båda dessa utredningar behandlades, avvisades förslaget att betygs- och målinriktade studier skulle kunna bedrivas vid folkhögskolor. Departementschefen framhöll bl. a. att "folkhögskolans huvuduppgift alltjämt bör vara att meddela allmän medborgerlig bildning, vilket dock inte utesluter inslag av målinriktad utbildning". Vidare ansåg han "det viktigt att värna om den tillgång som folkhögskolan med dess nuvarande verksamhet utgör och är därför inte benägen att vidtaga åtgärder som kan leda till att denna ogynnsamt påverkas. Folkhögskolan har också i år fått avsevärt förbättrade ekonomiska förutsättningar att med nuvarande målsättning som grund genomföra en inre förnyelse."

I sitt utlåtande nr 117 år 1967 instämde statsutskottet i departementschefens uttalande om vikten av att värna om den tillgång i svenskt bildningsliv som folkhögskolan utgör och ansåg att en viss varsamhet måste iakttas, så att verksamheten inte påverkades ogynnsamt.

2.2.3 *Folkhögskolans statsbidragsutredning*

Statsbidragsutredningen aviserades i proposition 1964 nr 171 (angående reformering av de gymnasiala skolorna) och tillsattes i mars 1965. Utredningens huvuduppgift var att framlägga förslag till nytt statsbidragssystem för folkhögskolorna[1] och eftersträvade att utforma systemet så, att likställdhet i ekonomiskt avseende skulle uppnås mellan olika skolor oberoende av huvudmannaskap. Utredningen fastslog att huvudmannen ytterst måste bära ansvaret för skolans ekonomi, att eleverna själva måste svara för utgifter för kost och logi samt att statens ekonomiska bidragsgivning främst borde avse den pedagogiska verksamheten.

Utredningen föreslog att bidrag skulle utgå till löner för skolledare och lärare, till kringpersonal samt till pedagogisk utrustning. Utredningen betonade bidragens klara ändamålsinriktning. Särskilt betydelsefullt ansåg utredningen det vara att utforma statsbidragsgivningen så att det pedagogiska arbetet vid skolorna skulle komma att stimuleras. De ekonomiskt sett mest betydelsefulla bidragen skulle komma att följa löneutvecklingen. Utredningen lade också fram förslag till förbättring av byggnadsbidraget, till första uppsättningen stadigvarande undervisningsmateriel samt ett tidsmässigt begränsat saneringsbidrag, avsett att avlasta rörelseskolorna vissa tyngande ränte- och amorteringskostnader.

Utredningen föreslog att bidraget till det fortlöpande underhållet av skolornas pedagogiska utrustning skulle utgöras av ett generellt belopp, som skulle möjliggöra för skolorna att skaffa böcker till skolbiblioteket, att pre-

[1] *Statsbidrag till folkhögskolor;* Ecklesiastikdepartementet 1965:5.

numerera på tidningar m. m. Dessutom föreslogs ett särskilt bidrag som skulle kunna användas till större insatser på hjälpmedelsområdet, främst av engångsnatur. Statsbidrag till kringpersonal föreslogs för en normalskola utgå till en halv tjänst som bibliotekarie samt till biträdespersonal och institutionstekniker (vaktmästare) till en hel tjänst av vardera befattningen.

Utredningen eftersträvade ett system för lärartilldelning som både skulle garantera en god pedagogisk standard i folkhögskolorna och vara ett smidigare instrument än dittills tillämpade gruppindelningsnormer. Man betonade också värdet av möjligheten att inom folkhögskolan bedriva pedagogisk experimentverksamhet utan hinder av stela regler om lägsta antal elever i avdelning eller grupp. Utredningen stannade för att föreslå ett särskilt s. k. relationstal för tilldelning av lärartimmar. Statsbidrag skulle således utgå för högst 2,2 lärartimmar för elev och kursvecka. Övergången till det nya beräkningssättet skulle enligt utredningen göras mjuk och ske successivt under en fyraårsperiod. Utredningen föreslog också ett övergångsvis utgående saneringsbidrag till rörelseskolorna, som skulle avlasta vissa tyngande ränte- och amorteringsbördor. Beloppet föreslogs till 2 mkr årligen under en femårsperiod.

Som särskilt villkor för erhållande av statsbidrag – utöver vad som anges i folkhögskolestadgan – föreslog utredningen att krav skulle ställas på ett lägsta inackorderingspris för eleverna.

I proposition nr 42 år 1966 angav departementschefen att han helt anslöt sig till de framlagda förslagen om statsbidrag till lärarlöner, kringpersonal och till pedagogisk utrustning. Beträffande det senare bidraget ansåg departementschefen, att ur det särskilda bidraget till engångsanskaffning av dyrbarare pedagogisk utrustning också skulle kunna bestridas kostnader för tekniska anordningar vid vissa folkhögskolor för att underlätta för handikappade att delta i folkhögskolekurser. Departementschefen tillstyrkte också förslaget om ett nytt system för lärartilldelning. Däremot uttalades tveksamhet till förslaget om särskilt villkor för erhållande av statsbidrag. Den avsedda effekten med överensstämmelse mellan skolorna beträffande inackorderingsavgifterna borde kunna uppnås genom samråd och rekommendationer mellan tillsynsmyndigheten och huvudmännen.

Förslaget om ett provisoriskt utgående saneringsbidrag under en femårsperiod tillstyrktes också.

Beträffande genomförandet av det nya systemet för lärartilldelning ville departementschefen ta definitiv ställning till relationstalets storlek först efter en försöksperiod på 4 år. Departementschefen menade att det borde prövas om detta relationstal kunde sänkas ytterligare liksom om det för någon typ av undervisning kunde föreligga särskilda skäl för ett annat relationstal. De nya statsbidragsreglerna skulle träda i kraft från och med budgetåret 1967/68.

2.2.4 *Utredning rörande lärarutbildning för folkhögskolan*

I oktober 1965 tillkallades sakkunniga med uppdrag att utreda frågan om utbildning och fortbildning av folkhögskolans lärare.[2] I sin bedömning av folkhögskolans ställning och uppgifter i framtiden konstaterade utredningen, att förutsättningarna för folkhögskolans verksamhet ganska snart skulle

[2] *Lärarutbildning för folkhögskolan;* SOU 1967:47.

komma att vara helt andra än de varit dittills, främst beroende på utvecklingen inom det allmänna skolväsendet. Skolformens dittillsvarande insatser beskrev utredningen på följande sätt,

att folkhögskolan visat förmåga att åta sig nya uppgifter efter hand som de aktualiserats av samhällsutvecklingen,

att skolformens förmåga att förnya och utveckla sig har varit och ännu i dag är stark, trots att vissa administrativa hinder för utvecklingen har funnits och alltjämt finns,

att intresset för pedagogiska experiment och för ökat utnyttjande av internat och skoldemokrati i undervisningens tjänst ökat,

att folkhögskolans samverkan med folkrörelser och övrigt folkbildningsarbete utvecklas alltmer och

att skolformen täckt en del av kursbehovet på detta område.

En skolform som visat sig ha dessa egenskaper kommer enligt utredningens uppfattning att ha viktiga framtidsuppgifter att fylla inom den mångförgrenade vuxenutbildningens område, även om kursernas omfattning och innehåll måste bli andra än i dagens folkhögskola. Utredningen menade att folkhögskolan kommer att ge både allmänbildning och målinriktad utbildning i framtiden och att någon gränsdragning mellan dessa begrepp inte längre vore aktuell. Folkhögskolan måste organiseras på ett annat sätt och förändras pedagogiskt för att möta en ökad tillströmning av vuxenstuderande. Den framtida folkhögskolan måste ha ett mera flexibelt system med kurser av olika slag, olika längd och på olika nivåer. Utredningen nämner vissa särskilda målgrupper som folkhögskolan bör inrikta sig på t. ex. arbetsledare, kommunala förtroendemän, deltagare i internationellt arbete och äldre personer. Även utbyggnaden av speciallinjer vid folkhögskolor ansåg utredningen borde fortsätta, främst inom den estetiska sektorn samt ledarutbildning för ungdomsverksamheten och det fria folkbildningsarbetet. Den inre organisatoriska och pedagogiska planeringen måste också uppmärksammas liksom frågor om informationen om skolformen både till utbildningssökande och blivande lärare.

I sina överväganden rörande utformningen av lärarutbildningen betonade utredningen, att en bestämd och tämligen väl preciserad utbildning måste krävas av den som vill ha tjänst som ämneslärare vid folkhögskola, om skolan skall kunna spela den roll i vårt utbildningsväsende som utredningen förutsagt. Utredningen föreslog att kraven normalt skulle vara akademisk utbildning av samma längd och kvalitet som fordrades för adjunkttjänst i gymnasium, men att "väl dokumenterad kunnighet exempelvis om folkrörelsernas arbete, om internationella frågor, u-landsarbete eller om ungdomsledarskap" också borde kunna beaktas i detta sammanhang.

Vidare föreslogs inrättande av tio lektorstjänster inom folkhögskolan från och med budgetåret 1969/70 samt successivt inrättande av tio sådana tjänster årligen. Utredningen framhåller här: "Innehavare av lektorstjänst i folkhögskola förutsätts skola tjänstgöra som huvudlärare inom sitt ämnesområde med möjlighet och/eller skyldighet att fullgöra uppgifter också i annan folkhögskola eller i vuxenutbildning utanför folkhögskolan."

Beträffande den praktiskt-pedagogiska utbildningen betonade utredningen att denna måste få en egen från övrig ämneslärarutbildning avvikande prägel för att tjäna folkhögskolans syften. Utbildningen, som föreslogs bli ettårig,

måste knytas till en lärarhögskola som särskild folkhögskollärarlinje med folkhögskolerfarna lärareutbildare. Utredningen analyserade den arbetssituation som skulle komma att möta en folkhögskollärare och presenterade förslag till studiegång mot den bakgrunden. Utredningen framhöll att utbildningen av folkhögskollärare måste bli lika omställbar som man förutsätter att folkhögskolan själv skall vara.

Med hänsyn till dels behovet av folkhögskollärare och dels till samhällets krav på personer med pedagogisk utbildning för undervisning bland vuxna föreslog utredningen att 70 st lärarkandidater skulle antas årligen. Utredningen föreslog vidare ett tvåstegsförfarande vid urval av sökande med ett första urval på grundval av handlingar och ett slutligt avgörande efter personliga intervjuer. Utredningen angav också vilka krav som borde ställas på skolor som skulle ta emot lärarkandidater för övningslektioner och praktiktjänstgöring. Folkhögskollärarlinjen föreslogs bli placerad vid den nya lärarhögskolan i Linköping.

Utredningen behandlade också frågan om behovet av fortbildning för folkhögskolans lärare och konstaterade att dessa givetvis har samma allmänna behov av fortbildning som lärare i andra skolformer. Dessutom har folkhögskolans lärare speciella behov av fortbildning vilket hänger samman med att inga fasta kursplaner finns inom folkhögskolan och att elevmaterialet är betydligt mer skiftande än i andra skolformer. Folkhögskollärarnas medverkan i folkbildningsarbete och vuxenutbildning kommer att ställa krav på dessa att förnya sig också på dessa områden. Utredningen föreslog att fortbildningsverksamheten för folkhögskolans lärare skulle få formen dels av feriekurser och dels av högst fem arbetsdagar per läsår såsom studiedagar.

Departementschefen delade utredningens uppfattning att de förändrade kraven på folkhögskolan nödvändiggjorde en särskild praktisk-pedagogisk utbildning för dessa lärare, men betonade samtidigt att denna utbildning också skall stå öppen för den som verkat i t. ex. folkbildnings- och organisationsarbete. (Prop. 1969:52.)

2.2.5 *Övriga statliga utredningar*

1960-års folkbildningsutredning berörde i sitt betänkande *Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet* (SOU 1961:44) det sedan länge bedrivna samarbetet mellan folkhögskolorna och bildningsorganisationerna. I Kungl. Maj:ts proposition 1963 nr 36 med anledning av denna utredning underströk departementschefen betydelsen av de konkreta åtgärder för samarbete som tidigare hade tillskapats genom möjligheten att anordna ämneskurser på folkhögskola i samarbete med bildningsorganisation och genom de försöksvis inrättade tre kombinerade tjänsterna som lärare-bildningskonsulent. Antalet kombinerade tjänster föreslogs nu utökade till sju stycken. Därtill föreslog departementschefen inrättande av tio stycken ämneskonsulenttjänster inom folkbildningsorganisationerna, så att folkhögskollärare skulle ha möjlighet att fullgöra viss del av sin tjänstgöringsskyldighet som ämneskonsulent inom länsbildningsförbund eller distrikt av studieförbund.

Kulturrådet deklarerade i sitt betänkande *Ny kulturpolitik* (SOU 1972:66) att folkhögskolan genom sin insats för att öka elevernas insikt i centrala

bildningsämnen och sin verksamhet i övrigt i väsentlig utsträckning bidragit till att öka det kulturella intresset och aktiviteten "men", fortsätter kulturrådet, "folkhögskolan har också drag som skiljer den från övrig folkbildning. Redan tidigt spelade yrkesförberedande studier en framträdande roll i dess verksamhet. I dag förekommer på flera folkhögskolor linjer med yrkesanknuten undervisning. Av den anledningen kommer kulturrådet, som inte går in på utbildningspolitiska frågor, inte att avge några förslag beträffande folkhögskolan".

1965 års musikutbildningskommitté[3] gjorde en tämligen ingående inventering av den rikt varierande musikutbildningens omfattning och utformning vid folkhögskolorna. Man betonade såväl folkhögskolornas betydelse som vårdare av en unison, folklig sångtradition som deras framträdande roll som musikcentra i sin region. Kommittén föreslog bl. a. inrättande av s. k. musikfackskolor men menade, att de folkhögskolor som bedriver musikutbildning av olika karaktär bör få fortsätta men utan att direkt inrikta undervisningen på musikalisk yrkesutbildning. Förslagen ledde aldrig till något statsmakternas beslut.

Utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet (USSU) genomförde år 1969 en undersökning bland de folkhögskollärare som bedrivit sexual- och samlevnadsundervisning under läsåren 1966/1968 vid folkhögskolorna (Ds U 1970:21). Utredningen konstaterade, att en mångsidig sexual- och samlevnadsundervisning förekommit vid flertalet folkhögskolor. Folkhögskolornas stora frihet när det gäller läroämnen och kursuppläggning dokumenterades i denna undersökning genom att man redovisade 31 ämnen och 52 ämneskombinationer som medverkande i den här aktuella undervisningen.

88 % av lärarna ansåg att det var lika lätt eller lättare att uppnå en fri och otvungen atmosfär under sexualundervisningslektionerna som i övrig undervisning.

I sitt huvudbetänkande (SOU 1974:59) konstaterar USSU att sexual- och samlevnadsundervisningen vid folkhögskolorna befunnits ha en, enligt utredningens uppfattning, tillfredsställande omfattning.

Kompetensutredningen föreslog i sitt huvudbetänkande *Vägar till högre utbildning* (SOU 1970:21) att folkhögskolan (dvs. två årskurser efter grundskolan, eljest tre årskurser) bör ge allmän behörighet till i princip all eftergymnasial utbildning.

Kompetenskommittén fastslog denna princip i sitt betänkande *Om behörighet och antagning till högskolan* (SOU 1974:71) och menade, att en förutsättning för behörighet är att de studerande har tillräckliga kunskaper i svenska och engelska. KK föreslog att folkhögskolornas lärarråd på begäran skulle kunna "intyga dels om elevens folkhögskoleutbildning motsvarar lägst tvåårig gymnasieskolutbildning med avseende på allmän utbildningsnivå, dels om ämnena engelska och svenska lästs i en omfattning som motsvarar den sociala linjens". Som urvalsinstrument för folkhögskoleelevernas del föreslog KK studielämplighetsprov och arbetslivserfarenhet. Däremot skulle det s. k. studieomdömet inte kunna vara meritgivande vid urval till högre studier.

Departementschefen uttalade i prop. 1975:9 att man inte bör avstå från att utnyttja den information om lämplighet för fortsatta studier som stu-

[3] *Musikutbildning i Sverige;* SOU 1968:15.

dieomdömet måste förutsättas ge. Meritvärderingssystemet bör därför utformas så att sökande med behörighet från folkhögskola får tillgodoräkna sig studieomdömet.

Invandrarutredningen tog i sitt första delbetänkande (SOU 1971:51) upp folkhögskolornas roll i utbildningen för vuxna invandrare. Man redogjorde för den försöksverksamhet med sommarkurser på folkhögskolor som påbörjades i slutet av 1960-talet. Utredningen konstaterade att folkhögskolornas frihet från centralt fastställda läroplaner ger stora möjligheter att i folkhögskolornas utbildning lägga in kurser som direkt tar sikte på invandrarnas utbildningsbehov. Man betonade också internatformens goda möjligheter till kontakter mellan studerande och lärare och ansåg folkhögskolekurser vara mycket lämpliga för invandrare som under en längre tid vill fördjupa sin utbildning och samtidigt uppleva kamratlig samvaro och gemenskap.

I sitt huvudbetänkande (SOU 1974:69) poängterade invandrarutredningen folkhögskolans många fördelar som undervisningsform för invandrarelever med genomgången grundskola och med avsikt att fortsätta sin utbildning, om språkliga eller andra skäl hindrar studier vid gymnasieskola. Man erinrar också om folkhögskolans möjligheter att ge kompetens för en rad postgymnasiala utbildningsvägar.

I ett delbetänkande (SOU 1972:83) om tolkservice föreslog invandrarutredningen, att utbildning av tolkar med uppgifter främst av kontaktnatur inom samhällssektorn borde kunna genomföras i form av ämneskurser på folkhögskolor.

I statsverkspropositionen 1974 tillstyrkte departementschefen förslaget att utbildningen av kontakttolkar kunde bedrivas bl. a. såsom ämneskurser vid folkhögskolor.

Under 1974 avlämnades ytterligare några för folkhögskolan betydelsefulla utredningar.

FÖVUX redovisar i huvudbetänkandet *Vidgad vuxenutbildning* (SOU 1974:54) sin försöksverksamhet med kombination av studiecirklar och korta ämneskurser på folkhögskola och konstaterar att folkhögskolekurser fungerar mycket bra som komplement till cirkelstudier. FÖVUX föreslår att ämneskurs, som anordnas i kombination med studiecirkelverksamhet, skall få förläggas utanför skolans lokaler samt att sådan kurs skall få omfatta kortare tid än en vecka, dock minst två dagar.

I prop. 1975:23 uttalade departementschefen, att "folkhögskoleutredningen ytterligare bör överväga hur en utvidgad verksamhet av detta slag skall genomföras och vilka särskilda resurser som kan komma att behövas om FÖVUX' förslag genomförs".

Kommittén för översyn av arbetsmarknadsutbildningen (KAMU) behandlar i sitt betänkande *Utbildning för arbete* (SOU 1974:79) folkhögskolans möjligheter att medverka i arbetsmarknadsutbildningen. KAMU framhåller att folkhögskoleutbildning på grund av sina arbetsformer, lärarnas erfarenhet av vuxenutbildning och internatformen, är ett viktigt instrument för arbetsmarknadsutbildningen när det gäller att anpassa utbildningsinsatserna till individens förutsättningar, särskilt för vissa handikappade.

Flera remissinstanser påpekade, att folkhögskolan borde kunna utnyttjas i större utsträckning än vad KAMU förutsatt, och då inte enbart för han-

dikappade deltagare. Departementschefen menade i prop. 1975:45 att det inte finns några formella hinder för detta. Särskilda krav på arbetsmarknadsutbildningen måste emellertid vara avgörande, och möjligheterna att i ökad omfattning utnyttja folkhögskolan för förberedande utbildning beror på i vad mån kursanordnaren kan tillgodose dessa särskilda krav.

2.2.6 *Särskilda folkhögskoleutredningar*

Några landsting har under senare år genomfört utredningar om sina folkhögskolors utveckling och framtida arbetsmöjligheter och föreslagit organisatoriska och andra förändringar av verksamheten. Några landsting hade påbörjat ett utredningsarbete och samlat in statistiskt material och beslutsunderlag men avbrutit sitt arbete när den statliga utredningen tillsattes. Även enstaka skolor har gjort mer långsiktiga framtidsbedömningar och i olika former publicerat sina synpunkter. Här skall två landstingsutredningar och en utredning inom rörelsefolkhögskolornas led refereras.

År 1971 avlämnade en arbetsgrupp inom *Frikyrkliga studieförbundet* en rapport om samarbetsmöjligheter mellan studieförbundet och folkhögskolorna. Arbetsgruppen konstaterade att målsättningen för förbundet och närstående folkhögskolor till stora delar sammanfaller. Förutsättningarna för ett fördjupat samarbete skulle därför vara gynnsamma.

Arbetsgruppen föreslog att möjligheten att utnyttja folkhögskollärare som ledare i studiecirkel skulle utvecklas och att samarbetet mellan förbundets lokalavdelningar och skolorna skulle utökas. All utbildning av ledare och funktionärer ansåg arbetsgruppen borde ske i samarbete med folkhögskola i form av ämneskurser. Även kurser i aktuell orientering på olika områden skulle kunna ordnas som folkhögskolekurser. Arbetsgruppen förordade vidare att förbundet skulle pröva att kombinera studiecirklar med korta ämneskurser, förslagsvis veckoslutskurser. Denna studieform ansågs särskilt böra prövas i universitetscirkelverksamheten.

En kommitté inom *Norrbottens läns landsting* avlämnade år 1972 en rapport kallad: Landstingets förhållande till folkhögskolan. Kommittén ansåg inledningsvis att folkhögskolorna inte kommer att bli överflödiga på grund av övriga utbildningsformers expansion men underströk behovet av samverkan såväl mellan folkhögskolorna inbördes som mellan dessa skolor, den kommunala vuxenutbildningen och studieförbunden. Skolorna måste vara beredda att möta en förutsebar minskning av elevtillströmningen till de traditionella folkhögskolekurserna genom ett mera differentierat och specialiserat kursutbud. Någon ökning av folkhögskoleverksamheten ansåg man inte rimligt att räkna med. Kommittén behandlade tämligen utförligt landstingets ekonomiska engagement i folkhögskolornas verksamhet och föreslog införandet av ett allt-i-ett-bidrag som skulle knytas till antalet statsbidragsberättigade elevveckor. Någon förändring av huvudmannaskapet ville kommittén inte föreslå, utan menade att det positiva värde som ligger i de medverkande personernas och organisationernas engagement bör tillvaratas.

Inom *Västernorrlands läns landsting* har år 1974 framlagts förslag till framtida verksamhetsinriktning av folkhögskolorna i länet. Förslagen, som i princip antogs av 1975 års landsting, innebär i sammandrag följande. Kommittén konstaterade att folkhögskolan står inför en sitution där verksam-

heten måste förändras och ta nya former. Som målsättning för den framtida folkhögskolan föreslogs ett fastare samarbete med övrig folkbildning, medverkan i utveckling av länets kulturliv, ansvar främst för de korttidsutbildades vuxenutbildning samt att i samarbete med studieförbund och partiorganisationer svara för utbildningsinsatser i syfte att fördjupa den kommunala demokratin. Denna målsättning måste förutsätta en betydande minskning av nuvarande elevplatser i allmänna vinterkurser, införande av nya estetiska linjer, en väsentligt utökad kortkursverksamhet i samarbete med studieförbunden och andra folkrörelser samt införande av en speciell form av förtroendemannautbildning.

En utökning av ämneskursverksamheten i samarbete med folkrörelserna från 20 till 75 årselever inom en femårsperiod och ökat engagerande av lärare som cirkelledare föreslogs. Vidare ansågs olika slag av fackliga utbildningar kunna genomföras i ämneskursform. På det kulturella området gavs flera uppslag i syfte att bredda skolornas engagement. Det föreslogs inrättande av ett samarbetsorgan för musikutbildning, en konstlinje, ämneskonsulenttjänster samt att förutsättningarna för en dramatiklinje närmare skulle utredas.

På vuxenutbildningsområdet menade kommittén att folkhögskolan också har viktiga uppgifter och förordade, att man främst skulle inrikta sig på att nå de korttidsutbildade. Inrättande av terminskurser och försök med kontinuerlig intagning föreslogs. En ny form av förtroendemannautbildning förlagd till en av länets folkhögskolor förordades också. Den skall omfatta de förtroendevalda i kommuner och landsting och innebära att samtliga ordinarie ledamöter i nämnder och styrelser geomgår minst en kurs under en treårsperiod. Kommittén tog också upp frågan om landstingsbidraget till rörelsefolkhögskolorna och föreslog ett allt-i-ett-bidrag om 75 kronor per statsbidragsberättigad elevvecka upp till maximalt 5 500 elevveckor per år och skola.

2.3 Folkhögskolans utveckling under de senaste årtiondena

De av skolkommissionen år 1953 framlagda förslagen i betänkandet *Folkhögskolans ställning och uppgifter* behandlades av riksdagen år 1957 och fr. o. m. budgetåret 1958/59 trädde en ny folkhögskolestadga i kraft. År 1958 fanns 92 statsunderstödda folkhögskolor med 9 000 elever på vinterkurs och 5 000 elever på sommar- och s. k. forsättningskurser. Elevantalet i vinterkurserna ökade med några hundratal per år fram till läsåret 1972/73, då kurvan började vända nedåt – dock utgjorde antalet elever år 1974/75 ca 12 000 i de långa vinterkurserna. Den vikande tendensen i studerandeantalet kännetecknade även andra utbildningsformer vid denna tidpunkt.

En för folkhögskolans utveckling väsentlig nyhet i den nya stadgan var bestämmelsen om fristående ämneskurser omfattande minst en vecka och möjligheten att anordna dessa i samarbete med bildningsorganisationer. I slutet av 1960-talet började denna kursverksamhet avspegla sig i deltagarstatistiken. Läsåret 1966/67 deltog 6 000 och 1968/69 13 000 personer i ämneskurser. Under 1973/74 registrerades 46 000 deltagare i sådana kurser. En av orsakerna till den kraftiga ökningen av ämneskursverksamheten torde

vara möjligheten att få dispens för förläggning av kurser utanför skolans lokaler, som SÖ införde i anvisningarna år 1967. Den explosionsartade utvecklingen på detta område ger belägg för att folkhögskolan haft förmåga att anpassa verksamheten efter förändrade samhällskrav och -behov och att man fått kontakt med nya målgrupper och med övrigt bildningsarbete på ett konstruktivt sätt.

Enligt bestämmelserna skall en vinterkurs som regel omfatta 22–30 veckor och en ämneskurs minst en vecka, om inte SÖ medger dispens. Under 1960-talet började allt fler skolor införa 34 veckors vinterkurs. Med anledning av departementschefens uttalande om lämpligheten av försök med kortare ämneskurser vid folkhögskolor, vilket föreslagits av fackskoleutredningen, inbjöd SÖ till en sådan försöksverksamhet arbetsåret 1965/66. Sju skolor deltog i verksamheten med sammanlagt ett 30-tal kurser kortare än en vecka. I början av år 1970 utfärdade SÖ anvisning om dispens för ämneskurser kortare än en vecka och fr. o. m. arbetsåret 1973/74 är denna dispens generell. Under 1973/74 anordnades 580 kurser med upp till 4 dagars längd av totalt 1 700 ämneskurser och på dessa deltog 17 000 personer. Kurser om en veckas längd var 453 st med 12 000 deltagare. Återstoden av de totalt 46 000 deltagarna gick alltså på kurser omfattande mer än en vecka.

En annan viktig kontaktmöjlighet mellan folkhögskola och övrigt folkbildningsarbete tillkom år 1958 genom inrättande av kombinerade tjänster som folkhögskollärare och regional bildningskonsulent. Tre sådana tjänster inrättades detta år och verksamheten utökades senare att omfatta även tjänst som ämneskonsulent i samarbete med studieförbund. Flera folkhögskolor kom härigenom att ge särskilt stöd åt inte minst olika estetiska verksamhetsgrenar inom folkbildningsarbetet. För närvarande finns sammanlagt 22 sådana kombinerade tjänster.

Genom 1958 års stadga tillskapades ytterligare en kontaktväg mellan folkhögskola och studieförbund, nämligen lärares rätt att fullgöra viss del av sin undervisningsskyldighet såsom handledare i statsbidragsberättigad studiecirkel. Under det första verksamhetsåret ordnades drygt 40 sådana cirklar omfattande ca 1 400 studietimmar. Arbetsåret 1964/65 hade antalet cirklar ökat till 140 med ca 6 000 timmar. Av utredningen inhämtade uppgifter framgår att arbetsåret 1973/74 genomfördes 43 000 studietimmar i ca 1 400 cirklar vid 88 skolor och att omkring 500 lärare var engagerade i denna verksamhet.

Denna på flera sätt dokumenterade kraftiga ökningen av folkhögskolornas utåtriktade verksamhet och mångsidiga kontakt med bildningsorganisationerna gav SÖ anledning att i anslagsäskandena i början av 1970-talet begära en utökning av antalet kombinerade tjänster. En sådan resursförstärkning måste till för att skolorna skulle kunna klara det ökade administrativa arbete som denna utåtriktade verksamhet kom att innebära. Antalet kombinerade tjänster utökades inte, men när SÖ hemställde att folkhögskolorna skulle ges möjlighet att omvandla lärartimmar till timmar för samplanering av studieaktiviteter och vuxenutbildningsinsatser beviljades detta, och ett belopp av 200 000 kronor ställdes till SÖ:s förfogande för en försöksverksamhet under budgetåret 1974/75.

I anslutning till behandlingen av skolkommissionens betänkande år 1957 tog departementschefen också upp en utredning om folkhögskolans möj-

ligheter att ta emot de stora årskullarna, som under 1960-talet måste beredas plats i utbildningsväsendet. Ett förslag om inrättande av filialfolkhögskolor resulterade i att 12 sådana skolenheter hade etablerats i mitten av 1960-talet. För närvarande finns 6 filialskolor. En speciell verksamhetsform inom folkhögskolan är undervisningsavdelningar förlagda till tätorter i form av externat eller s. k. dagfolkhögskolor. Under 1960-talets kraftiga expansion såg folkhögskolorna denna undervisningsform som en möjlighet att bereda plats för ett större antal studerande. Härigenom nådde man också nya grupper, bl. a. sådana som av olika skäl inte hade möjlighet att flytta till internaten. Läsåret 1974/75 deltog 1 500 personer i långa externkurser anordnade av 18 skolor.

Folkhögskolans insatser för att bereda handikappade elever studiemöjligheter har under 1960-talet utvecklats på ett markant sätt. Läsåret 1965/66 mottogs drygt 200 handikappade elever vid ett 50-tal skolor och 1973/74 utgjorde elevantalet 2 700 vid 100 skolor. Många skolor har specialutrustats för att kunna ta emot olika handikappgrupper. Det förekommer emellertid handikappverksamhet även utanför en skolas egna lokaler – folkhögskolor har i ökad utsträckning gått ut till olika institutioner med kursverksamhet. Sålunda har drygt ett 10-tal skolor samarbete med psykiatriska kliniker och några skolor har anordnat kurser på nykterhetsvårdsanstalter. I slutet av 60-talet började ett antal skolor att ordna folkhögskolekurser på fångvårdsanstalter och läsåret 1973/74 deltog 350 elever i denna undervisning.

Vid sidan av den traditionella undervisningen utvecklades under 1960-talet en verksamhet på olika speciallinjer. Här har musiklinjerna kommit att få en framträdande plats i folkhögskolan, men även undervisning i andra estetiska ämnen såsom konst och konsthantverk meddelas vid speciella linjer vid många skolor. Utbildning av fritidsledare har sin givna plats inom folkhögskolan och läsåret 1974/75 bedrev 27 skolor sådan utbildning. Huvuddelen av fritidsledarutbildningen både för organisationernas och kommunernas behov är förlagd till folkhögskolan. Genom praktiktjänstgöringen möjliggörs ett växande samarbete med organisationer och kommuner.

En för folkhögskolans ställning inom skolväsendet betydelsefull händelse var beslutet om folkhögskolestudiers kompetensvärde år 1966. Kunskaper inhämtade i folkhögskola ger grundskolekompetens utan att man kräver enhetliga kursplaner för denna skolform. Folkhögskolans starka internationella engagement har tagit sig uttryck dels i ett alltmer ökande antal studieresor utomlands, även till utom-europeiska länder, och dels i ett betydande antal utländska studerande vid de svenska skolorna. Den pedagogiska utvecklingen under det senaste decenniet har varit markant – de studerande har i ökad utsträckning deltagit i och påverkat arbetsformer och kursuppläggning.

Beslutet år 1957 om upprustning av folkhögskolan innefattade också statsbidrag till byggnadsarbeten, vilket har kommit de rörelseägda folkhögskolorna till del. En nödvändig förbättring av byggnadsbeståndet kunde därigenom påbörjas. Genom förverkligande av förslagen från statsbidragsutredningen år 1965 förbättrades ytterligare det ekonomiska läget för folkhögskolorna, vilket kom att få en stimulerande effekt på det pedagogiska arbetet vid skolorna.

Dåvarande departementschefens uttalande år 1962 att folkhögskolans fria

ställning kräver, "att den nödvändiga omställningen och anpassningen till fortskridande förändringar i ett dynamiskt utbildningsväsende och till nya strömningar i människornas bildningssträvan nu kommer inifrån folkhögskolan själv såsom ett praktiskt uttryck för de reformsträvanden, som bör hållas levande vid varje skola", har skolformen i hög grad visat sig kunna leva upp till.

Utvecklingen under 1970-talet visar

att skolorna nått ut till nya målgrupper på bred front – till individer som efterfrågat kvalificerad utbildning och till människor med olika slag av utbildningshandikapp, till medelålders uppbrottsmänniskor, till pensionärer och till folkrörelsernas medlemmar och förtroendevalda,

att den minskade elevtillströmningen till de långa vinterkurserna, som huvudsakligen rekryterat deltagare med behov av behörighetsutbildning, medfört en omstrukturering av verksamheten till kortare kurser,

att verksamhetsåret 1973/74 närmare 30 000 personer deltog i ämneskurser upp till en veckas längd och 16 000 deltog i kurser längre än en vecka men kortare än 30 veckor,

att ett stort antal skolor övergått från en traditionell årskursindelning till stoff- och nivågrupperad undervisning; därvid har också ämnesinnehållet breddats högst väsentligt och bearbetats utifrån tvärvetenskapliga aspekter: miljövård, strukturomvandlingsproblem, u-landskunskap, fredsforskning m. m.,

att verksamhetsåret 1973/74 tjänstgjorde folkhögskollärare vid 88 skolor som handledare i studiecirklar ute i samhället under sammanlagt 43 000 studietimmar,

att samarbetet med folkbildningsorganisationerna utvecklats kraftigt – nämnda verksamhetsår deltog omkring 20 000 personer i ämneskurser anordnade tillsammans med bildnings- eller studieförbund,

att ett aktivt arbete med förnyelse av metodiken ständigt äger rum innebärande att lärar- och elevrollerna förändras, att den studerande blir delaktig i planläggningen av skolarbetet, att projektstudier blir en vanligare arbetsmetod och att studiegrupperna i ökad utsträckning hämtar kunskaper ute på fältet som analyseras och byggs ut genom studier vid skolan.

Utvecklingen visar emellertid också att det finns skolor, som inte tyckt sig ha skäl att eller förmått förnya sina rekryteringsvägar, sina arbetsmetoder eller sina utåtriktade kontakter. Det kan konstateras

att ett 10-tal skolor under verksamhetsåret 1973/74 använde traditionell lektionsundervisning som huvudsaklig arbetsform och endast i ringa utsträckning prövade andra metoder,

att fem skolor inte anordnade någon kortare ämneskurs och att 20 skolor anordnade högst fyra sådana kurser,

att ett 20-tal skolor inte hade någon lärare som i sin tjänst fullgjorde handledarskap i studiecirkel,

att några få skolor endast arbetar med de stadgeenliga samarbetsformerna mellan lärare och elever, vilket kan ses som ett minimum.

3 Folkhögskolan nu

3.1 Mål

1958 års folkhögskolestadga anger, att "folkhögskolan har till uppgift att meddela allmän medborgerlig bildning". Verksamheten bör utformas så att elevernas samarbetsvilja stärks, deras förmåga till självständigt tänkande och kritiskt omdöme utvecklas och deras mognad och studieintresse främjas. I enlighet med den målsättningen utformar varje folkhögskola sitt arbetssätt.

SÖ är tillsynsmyndighet och utfärdar erforderliga tillämpningsföreskrifter och ger dispens där så anses motiverat.

Bestämmelserna om verksamhetens utformning återfinns under respektive avsnitt i detta kapitel. I kapitel 16 behandlas föreskrifterna om statsbidrag till folkhögskolorna.

3.2 Skolorganisation

3.2.1 *Huvudmän och styrelser*

Det finns 108 statsunderstödda folkhögskolor och 6 filialfolkhögskolor[1].Med hänsyn till *huvudmannaskapet* brukar folkhögskolorna indelas i tre grupper, landstingsskolor, stödföreningsskolor och rörelseskolor. 46 av skolorna och 4 av filialerna har landsting som huvudman (se bilaga).

11 skolor hör till gruppen stödföreningsskolor – de flesta av dem återfinns i södra Sverige. Det är ekonomiska garantiföreningar eller stiftelser som utgör huvudman. Detta går tillbaks till tiden för folkhögskolornas tillkomst i Sverige – när intresset för att starta en folkhögskola uppstod i en bygd bildades en stödförening som tog ansvaret för skolan. Så småningom övertog landstingen fler av dessa skolor, men där de ännu finns kvar tillskjuter landstingen betydande bidrag. Landstingen är också representerade i dessa skolors styrelser.

Rörelseskolorna utgör i och för sig ingen homogen grupp. Här finns en rad folkrörelser och organisationer representerade. Enligt SÖ:s kategoriindelning har 29 skolor religiös organisaion som huvudman – här är både svenska kyrkan och de flesta frikyrkosamfund representerade. Till denna kategori räknar sig också Svenska Scoutförbundets skola. Nykterhetsrörelsen, till vilken också Svenska Frisksportförbundets skola hänförs, har 4 skolor. Det är vidare 9 skolor som på olika sätt har anknytning till arbetarrörelsen. I den indelning i skoltyper som bl. a. använts i undersök-

[1] I enkäterna redovisas 7 filialer – en har lagts ned i. o. m. utgången av vå 1974/75.

ningssammanhang finns en grupp "övriga" skolor, som sinsemellan är varandra tämligen olika. Här återfinns bl. a. Svenska gymnastikförbundet och Föreningen Norden bland huvudmännen. Den senast tillkomna skolan, Finska folkhögskolan, har Riksförbundet finska föreningar i Sverige som huvudman. Det finns en särskild sammanslutning för rörelseskolorna – Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation, RIO, som har till uppgift att främja rörelseägda folkhögskolors ekonomiska intressen. Man gör framställningar och uppvaktningar hos anslagsgivande myndigheter och fungerar som remissorgan i folkhögskolefrågor.

I gällande folkhögskoleförordning är föreskrivet att "för folkhögskola skall finnas en *styrelse* bestående av minst fem ledamöter jämte minst tre suppleanter". Rektor skall vara ledamot av styrelsen och fungera som dess sekreterare. Det finns särskilda bestämmelser om styrelsens uppgifter och åligganden. Vidare föreskrivs att SÖ skall fastställa reglemente för varje folkhögskola. Däri regleras förhållandet mellan skolan och dess huvudman liksom styrelsens sammansättning.

För de landstingsägda skolorna har frågan om styrelsens sammansättning varit föremål för diskussion under senare år. Framställningar om att få inrätta gemensam styrelse för ett landstings folkhögskolor har gjorts till departementet. Man har hänvisat till att landstingets utbildnings- och kulturnämnd fungerar som styrelse för andra skolenheter inom området, varför även folkhögskolorna lämpligen borde föras in under denna nämnds ledning. I några fall har man interimistiskt ordnat styrelsefrågan på så sätt, att samma personer är ledamöter i folkhögskolestyrelserna och eventuellt är dessa också ledamöter i utbildningsnämnden. Ett landsting har samma ordförande för sina folkhögskolors respektive styrelser.

3.2.2 *Enkät till styrelserna*

Våren 1974 gick utredningen ut med en enkät till folkhögskolornas styrelser och frågade bl. a. om skolornas målsättning och uppgifter, studieorganisation och samverkansfrågor. Enkäten skickades till samtliga 108 skolor och svar inkom från 99 st.

På frågan om huvudmannen ger skolan direktiv rörande målsättning och uppgifter svarade de flesta landstingsskolor att inga andra direktiv ges än dem som följer av folkhögskolestadgan. I någon mån kan en viss styrning ske genom budgetbehandlingen. För rörelseskolornas del finns en inbyggd målformulering i stiftelseurkunder och reglementen. Man förutsätter att rektor, lärare och elever lojalt arbetar för den målsättning som skolans huvudman företräder.

En fråga ställdes om skolans huvudsakliga uppgifter. 47 skolor angav en allmän folkbildande uppgift, att ge breddad allmänbildning och bibringa eleverna insikt om deras ansvar som samhällsmedlemmar. 22 skolor betonade uppgiften att ge kompletterande behörighetsgivande utbildning. Framför allt från skolor med religiös organisation som huvudman betonade man uppgiften att överföra rörelsens värderingar och att utbilda egna medlemmar för arbete inom rörelsen.

På frågan om vilka målgrupper man helst skulle vilja rekrytera har 44 skolor, de flesta landstingsskolor, svarat: de korttidsutbildade, framför allt

ur den äldre generationen. De därnäst viktigaste målgrupperna är fysiskt handikappade och utvecklingsstörda, den egna rörelsens medlemmar samt pensionärer, hemmafruar och socialt och psykiskt utslagna personer. Styrelserna har till största delen undvikit att besvara frågan om man anser sig kunna rekrytera dessa målgrupper.

Om man planerar några speciella rekryteringsåtgärder förutom dem man hittills använt besvarades också av ett fåtal styrelser. Man angav här ett intensifierat samarbete med studieförbunden, uppsökande verksamhet, bättre foldrar om skolan, intensifiering av informationen på arbetsplatser och arbetsförmedlingar, artiklar i ortspressen och annonser.

På en fråga om styrelsen väsentligt skulle vilja ändra skolans studieorganisation svarade 63 skolor att man inte önskade detta. Många skolor framhöll vikten av att långkurserna behålls. Av 30 skolor som lämnar uppgifter om förändring i studieorganisationen gäller detta främst inom vinterkursens ram, t. ex. slopande av årskursindelningen, intagning mer än en gång per läsår, uppdelning i 8-veckors block. I några fall tänker man minska långkurserna till förmån för kortkursverksamhet. Utredningen ställde också frågan om styrelsen skulle vilja ändra nuvarande kursinnehåll på väsentliga punkter. Den frågan lämnades praktiskt taget obesvarad – ett fåtal styrelser påpekade att de inte vill dirigera kursinnehållet.

Studieförbunden nämns i första hand bland de kulturorgan som styrelsen anser att skolan bör samarbete med. Därefter nämns fackliga, politiska och ideella organisationer och kommunernas kulturnämnder, museer, teatrar, länsbildningsförbunden m. fl.

Frågan vilka krav styrelsen ställer på skolans lärare och vilka arbetsuppgifter, utom undervisning, som läraren bör åta sig gav en mängd svar. Rörelseskolorna angav nästan hundraprocentigt att läraren skall vara lojal mot och/eller arbeta för huvudmannens syften. Övriga krav eller önskemål var främst att läraren skall vara villig att delta i fritidsverksamhet, ägna sig åt internatet, ha god kontakt med folkbildningsarbetet, kunna ta på sig jourtjänst och fullgöra kurativa uppgifter.

Många styrelser har på frågan om man skulle vilja att eleverna utförde praktiskt arbete vid skolan svarat, att man med saknad ser att detta försvunnit mer och mer. Man skulle gärna se ett återupptagande av det praktiska arbetet i rimliga former utan att därför behöva göra intrång på den anställda personalens områden. Vid några skolor förekommer parkvård, snöröjning och trädgårdsarbete och i några fall medverkar eleverna i förberedelse för samkväm och detaljplanering av studiebesök m. m.

Det är intressant att notera att 44 skolstyrelser har svarat att man formellt inte delegerat något av sin beslutanderätt till andra organ inom skolsamhället. Av kommentarerna framgår dock att lärarråd och elevkår har möjlighet att påverka styrelsen genom att lämna förslag eller ge synpunkter på ärenden som skall behandlas. Där delegering av beslutanderätten förekommer gäller det i första hand kursplanering, ordningsregler och trivselfrågor. 51 skolor har uppgett att eleverna har representation i skolans styrelse som adjungerade ledamöter.

Utredningen ställde frågan om styrelsemedlemmarna brukar delta i skolans olika verksamheter. Det vanligaste är att styrelsen är närvarande vid fester och kursavslutningar. Andra tillfällen då styrelserepresentanter be-

söker skolan är t. ex. på temadagar, speciella besöksdagar och för överläggningar med lärar- och elevkår. Flera styrelser har med beklagande konstaterat att man på grund av bristande tid endast mycket sporadiskt deltar i skolans verksamhet.

På frågan hur styrelserna bedömer värdet av internatet betygade alla utom tre sin tro på internatens stora betydelse. De tre skolorna var bekymrade för ordningen och de sociala svårigheter som internatlivet visat sig kunna medföra.

Utredningen ställde slutligen en fråga till de landstingsägda skolorna om hur man ser på förslaget om gemensam styrelse för skolorna inom ett landstingsområde. 70 % av skolorna ansåg det olämpligt med gemensam styrelse. I några fall, där man sedan ett par år tillbaks praktiserar denna ordning, har man positiva erfarenheter av möjligheter till samordning av kursverksamhet m. m.

3.2.3 *Enkät till skolorna*

Under februari 1974 gick utredningen ut med en enkät till rektorerna vid samtliga folkhögskolor (skolenkäten) för att få svar på vissa frågor av mer administrativ natur beträffande vissa förhållanden vid vinterkurs och ämneskurs om minst 30 veckors längd. Resultaten av enkäten kommer att redovisas under sina respektive avsnitt i detta kapitel – här behandlas endast frågor av mer organisatoriskt och övergripande slag. Samtliga skolor besvarade enkäten, vilken utgjordes av ett standardiserat frågeformulär.

På en fråga om skolan anordnar regelbunden kvällsundervisning svarade 43 % att man gör detta, och vid drygt hälften av dessa skolor menade man, att externateleverna deltar i denna i mindre utsträckning än de elever som bor på skolan. Andra arbetsformer än lektionsundervisning förekommer i mycket stor utsträckning – vid 90 % av skolorna redovisas fyra eller fler alternativa arbetsformer. De vanligast förekommande är temadagar, studieresor, studiebesök samt teater- och konsertbesök. Skolorna har i stor utsträckning fler samverkansformer mellan lärare och elever än de som är föreskrivna. Fyra eller fler olika typer av samarbetsformer redovisas från drygt hälften av skolorna. De vanligaste är idrotts- och friluftskommitté, samkväms- och nöjeskommitté, skolnämnd och skolråd, studieprogramskommitté m. m.

Arrangemang av icke schemalagda aktiviteter genomförs i stor omfattning vid flertalet skolor. Drygt 50 % av skolorna anordnar samkväm en gång per månad medan 33 % gör detta var 14:e dag eller oftare. Andra aktiviteter är föreläsningar (96 %), idrottsaktiviteter av skilda slag (92 %), konserter (86 %) och teaterverksamhet (75 %) och en mängd olika studiecirklar.

Utredningen ställde också i enkäten en fråga om skolan upplever några problem av väsentlig betydelse. 36 % av skolorna ansåg sig inte ha något speciellt att ange här. Övriga skolor har i störst utsträckning angett problem med hög frånvaro bland eleverna på grund av annan anledning än sjukdom (63 %). Drygt hälften av skolorna har angett alkohol- och narkotikaproblem och ca 40 % låg motivationsgrad hos eleverna. Vid 15 skolor påpekar man problem med motsättningar mellan elevgrupper.

26 % av skolorna anger att man planerar omläggning av kommande vin-

terkurs på så sätt att man inrättar nya utbildningslinjer. Ca 20 % kommer att genomföra integrering av ämnen eller projektstudier. Några skolor kommer att införa nivå- och stoffgruppering och några att anordna fler ämneskurser. Det är i första hand rektor och därnäst lärarrådet som tagit initiativ till denna omläggning.

3.2.4 *Internat*

Ett speciellt kännetecken på folkhögskola har internatet utgjort. Att hela skolmiljön utformas som ett stöd för elevernas studier och personliga utveckling har varit en bärande tanke hos skolformens företrädare i alla tider. Redan den första folkhögskolestadgan av år 1919 innehöll en bestämmelse om elevhem på skolan.

1958 års folkhögskolestadga föreskriver att folkhögskola om möjligt bör bereda eleverna bostad i anslutning till skolanläggningen. Av de 108 huvudskolorna och 6 filialerna är 106 respektive 3 internatskolor, vilket emellertid inte innebär att samtliga elever bor på skolans elevhem. Av utredningens elevundersökning framgår att drygt 60 % av dessa skolors elever under vinterkursen 1973/74 bodde på skolan. För övriga elever gäller antingen att de bor hos föräldrarna i närheten av skolan, i rum som skolan anskaffat ute i samhället eller i egen bostad. I skolenkäten har uppgetts att eleverna på de långa kurserna utnyttjade 80 % av skolornas tillgängliga internatplatser. Det skulle inte vara tekniskt möjligt att bereda bostad på skolorna åt alla långkurs-elever. Även i enkäten till styrelserna tog utredningen upp internatfrågan. Samtidigt som praktiskt taget alla styrelser betygar sin tro på värdet av internaten konstaterar nästan hälften, att fler elever väljer externatformen nu än för några år sedan eller att utflyttning från internaten är tämligen vanligt förekommande. Orsaken till detta anges vara oro på elevhemmen, bristande studiero eller för höga internatkostnader.

I styrelseenkäten ställdes också frågan vad som kan göras för att internaten skall bli en tillgång i undervisningen och i den totala skolmiljön. En lång rad förslag fördes fram. Man ansåg att den byggnadstekniska standarden borde höjas, internaten måste kunna fungera bra för vuxna människor med behov av integritet, och fler familjelägenheter borde inrättas. Man ville också försöka öka kontakten på fritid mellan personal och elever och åstadkomma ett personligt engagement från skolledningens sida. Eleverna borde i större utsträckning ta ansvar för internatlivets skötsel. Några styrelser betonade vikten av att internaten inte bara fungerar som elevhotell.

I elevenkäten tillfrågades eleverna om trivseln med att bo på internat. 84 % trivdes mycket bra eller bra på internaten och 68 % ansåg att de fick ut mer av studierna genom denna bostadsform.

Även i lärarenkäten ställdes frågor om internatet. Lärarna tillfrågades om internatets betydelse för skolan respektive för eleverna. Två tredjedelar av lärarna ansåg att internatet är till fördel både för skolan och eleverna. Denna boendeform ger bättre sammanhållning och kamratskap och medverkar i den sociala träningen. 12 % av lärarna angav att internatformen är till nackdel både för skolan och eleverna och som orsak angav man att ansvaret är för stort, att det är för arbetsamt för personalen, att elevernas studiero störs och att det sociala trycket kan bli för starkt för eleverna.

I skolenkäten ställdes en fråga om hur många lärare som bor inom skolområdet. Totalt sett är det 44 % av heltidsanställda lärare som bor där och i störst utsträckning gör man det vid de religiösa skolorna (55 %). Av samtliga tillgängliga bostäder är det 31 st. som ej utnyttjas av folkhögskolans lärare.

3.2.5 *Externat*

I samband med den kraftiga tillströmningen av studerande inom utbildningsväsendet under 1960-talet upprättade folkhögskolorna undervisningsavdelningar i närliggande tätorter i form av externat. SÖ:s planeringskommitté (för de stora årskullarna) hade också föreslagit en sådan verksamhetsform som ett bättre alternativ än inrättande av permanenta folkhögskolor.

De två folkhögskolorna i Stockholm, Birkagården och S:t Erik, är sedan sin tillkomst externatskolor och tre av filialskolorna upprättades som externat. Utöver dessa bedriver ett 20-tal skolor kursverksamhet i form av 30–34 veckors externatkurser i tätort. Elevantalet i externatverksamheten uppgick läsåret 1974/75 till omkring 1 500.

Ur elevenkäten har utredningen tagit fram vissa uppgifter om externateleverna och följande resultat kan redovisas. Genomsnittsåldern var något högre än för folkhögskoleeleverna totalt, närmare 30 % av externateleverna var gifta eller sammanboende mot 18 % i totalmaterialet och dessutom hade fler av externatens elever barn. En fjärdedel av externateleverna hade folkskola som egen högsta utbildning mot 16 % av eleverna totalt. Det framgår vidare av enkätmaterialet att dessa elever i mycket mindre utsträckning är medlemmar i ideella föreningar än folkhögskoleeleverna totalt sett. Trivseln i skolan är lika hög i båda elevgrupperna, medan externateleverna synes uppleva sina möjligheter att påverka undervisning, kursuppläggning och kurslitteratur som något bättre.

Inom en särskild samarbetsgrupp för externatfolkhögskolorna (under ledning av S Hansson, lärare på Jära-Rosenlund) gjordes hösten 1974 en enkät bland elever på 17 externatkurser. Av den framgår att medelåldern var 27,5 år. 65 % svarade nej på frågan om vederbörande skulle ha valt folkhögskola om enda alternativet varit en internatskola. En fråga ställdes också om den studerande hade valt mellan folkhögskola och annan vuxenutbildning – här gav 74 % svaret nej.

3.3 Kurstyper

Enligt uppgifter som SÖ tagit fram fördelar sig folkhögskolans kurser på följande sätt under verksamhetsåret 1973/74: (Tabell 3.1)

3.3.1 *Kurser om minst 30 veckors längd ("långa kurser")*

Enligt 1958 års folkhögskolestadga skall en skola årligen anordna antingen både vinterkurs och sommarkurs eller enbart vinterkurs och vinterkursen skall som regel omfatta 22–30 veckor. Kursverksamheten har under det senaste decenniet kommit att utvecklas efter delvis andra linjer än vad

Tabell 3.1 Folkhögskolans kurser 1973/74

Kurstid	Antal kurser	Antal studerande	Antal elevveckor
– 1 dag	12	280	56
– 2 dagar	335	9 759	3 904
3 – 4 dagar	239	7 139	4 283
– 1 vecka	453	12 243	12 243
1,1– 2 veckor	303	8 517	12 776
2,1– 3 veckor	89	2 458	6 145
3,1– 4 veckor	71	1 355	4 743
4,1– 7,9 veckor	53	1 076	6 456
8 –14,9 veckor	64	1 128	9 117
15 –29,9 veckor	48	2 210	22 546
Summa	1 667	45 165	82 269
30 veckor <	66	1 978	64 007
Vinterkurser	114	11 451	381 885
Summa totalt	1 847	59 594	528 161

som föreskrivs. Sommarkurserna har helt försvunnit och vinterkurserna är numera vid praktiskt taget alla skolor 30–34 veckor långa. Vanligen omfattar vinterkursen tre årskurser, men vid allt fler skolor har man gått ifrån denna årskursindelning och har i stället nivå- och/eller stoffgrupperad undervisning. Vissa basämnen är obligatoriska i första årskursen – musik är obligatoriskt i alla årskurser.

Parallellt med den traditionella vinterkursen förekommer en mångfasetterad verksamhet i form av ämneskurser inom folkhögskoleförordningens ram. Undervisningen i ämneskurs skall vara samlad kring visst ämne eller viss ämnesgrupp. Några obligatoriska ämnen finns således inte för dessa kurser. Någon övre gräns för längden på ämneskurs finns inte och i den officiella statistiken har kurser om minst 30 veckors längd förts samman till en grupp s. k. långa kurser – så har även utredningen gjort i sina undersökningar.

Huvuddelen av de långa ämneskurserna har formen av speciallinjer, där de estetiska ämnena intar en central plats. Läsåret 1974/75 fanns musiklinjer vid 17 folkhögskolor och särskilda konst- och konsthantverkslinjer vid 18 skolor. På 27 skolor bedrevs detta år en tvåårig fritidsledarutbildning.

Läsåret 1973/74 fanns enligt utredningens skolenkät 13 152 elever på kurser om minst 30 veckors längd. Av dessa gick 11 734 på vinterkurs och 1 418 på långa ämneskurser. Drygt 700 elever gick på fritidsledarlinjer, drygt 400 på musiklinjer och 200 på konst- och konsthantverkslinjer. Omkring 50-talet elever hade dessutom vardera teater-, journalist- och u-landslinjerna. Ett mått på verksamhetens volym är antalet elevveckor. Detta utgjorde för vinterkursen 382 000 och för de långa ämneskurserna 64 000 av totalt 528 000 elevveckor nämnda verksamhetsår. (Tabell 3.1) Här kan det vara av intresse att notera att det enligt SCB:s statistik för vecka 40 hösten 1974 fanns 9 181 elever på vinterkurs och 3 636 elever på ämneskurser om minst 30 veckors längd. De representerade 309 000 resp. 123 000 elevveckor.

Genom 1966 års kungörelse om grundskolans kompetensvärde jämställs folkhögskolestudier med 9-årig grundskola så att 8-årig folkskola tillsammans med 1 år i folkhögskola eller 7-årig folkskola och 2 folkhögskoleår ger grundskolebehörighet. Detta utan krav på gemensam kursplan för folkhögskolorna. Vidare anses 2 år i folkhögskola efter grundskolan eller eljest treårig folkhögskoleutbildning ge behörighet som motsvarar 2-årig gymnasieskola.

I den senast framtagna statistiken från SCB, som avser studerande vid folkhögskolor läsåret 1972/73 finns uppgift om hur många studerande som detta år avslutat sina studier och därigenom uppnått viss kompetens. Omkring 2 000 elever hade fått grundskolekompetens och 3 000 kompetens motsvarande 2-årig gymnasieskola. Många av de återstående eleverna torde redan vid påbörjandet av sina folkhögskolestudier ha haft motsvarande kompetens. Det är emellertid viktigt att hålla i minnet att man knappast kan tala om någon enhetlig nivå när det gäller folkhögskolestudier. Varje skola bestämmer kursinnehåll och uppläggning av studierna. Man har möjlighet att låta samma elever läsa olika ämnen på olika nivåer alltefter förkunskaper och intresse. Skolorna kan dela in läsåret i perioder och ge eleverna möjlighet till nytt val av ämne och nivå för varje period.

Genom statsmakternas ställningstagande till folkhögskoleutbildningens värde från kompetenssynpunkt har studerande med detta syfte utgjort en betydande andel av det totala elevantalet. I och med att grundskoleutbildning uppnås av allt fler årskullar och gymnasieskolan byggs ut kommer sannolikt behovet av kompetensgivande utbildning inom folkhögskolan att minska. Det är i det perspektivet intressant att konstatera att det enligt elevenkäten läsåret 1973/74 var en så stor grupp som 40 % av eleverna som angav behov av kompletterande utbildning som främsta motiv för folkhögskolestudierna.

I kapital 13 finns en utförlig behandling av folkhögskolans långa kurser, dvs. kurser om minst 30 veckors längd.

3.3.2 *Ämneskurser kortare än 30 veckor*

En ämneskurs skall stadgeenligt omfatta minst en vecka. SÖ har möjlighet att dispensera från denna regel. Från och med arbetsåret 1973/74 gäller en generell dispens för kurser som omfattar minst två dagar och 14 undervisningstimmar och är förlagda till skolans lokaler.

Av tabell 3.1 kan utläsas att omkring 17 000 personer deltog i kurser kortare än en vecka och på en- och två-veckors kurser deltog drygt 20 000 personer. De korta kurserna omfattade alltså ett betydande antal deltagare men svarade för en förhållandevis liten del av skolornas totala antal elevveckor.

I förordningen finns också en föreskrift om att ämneskurs som anordnas i samarbete med studie- eller bildningsförbund får räknas in i lästiden om skolans lärare svarar för minst 25 % av undervisningen. I SCB:s statistik för arbetsåret 1972/73 finns en uppgift om att drygt 30 000 personer detta år deltog i ämneskurser upp till 30 veckors längd. Av dessa deltog 18 000 personer i kurser anordnade i samarbete med studieförbund eller regionalt bildningsförbund.

Av SCB-statistiken framgår vidare att 6 000 personer deltog i språkkurser, drygt 2 000 i konst- och konsthantverkskurser och lika många i musikkurser. Att så många personer deltagit i språkkurser torde bl. a. bero på att kurser för invandrare förts in under den ämnesrubriken. En ämnesgrupp som samhälls- och rättsvetenskap samlade 2 400 personer – här återfinns bl. a. ledamöter i olika kommunala organ. Bland ämneskurser anordnade för olika målgrupper kan nämnas att knappt 4 000 personer deltog i kurser för ungdomsledare, drygt 800 i kurser för gymnastik-och idrottsledare och 3 400 i kurser för studieledare. En kursverksamhet som ökat i omfattning under de senaste åren är pensionärskurser. Under det här aktuella redovisningsåret deltog 3 600 personer i ämneskurser för pensionärer – till allra största delen i kurser upp till 3 veckors längd. I kurser för olika grupper av handikappade deltagare registrerades knappt 2 000 personer – här är hela skalan av olika kurslängder företrädd.

En detaljstudie av innehållet i dessa kurser visar att de spänner över ett mycket brett ämnesregister. Konst- och konsthantverkskurserna behandlar inte bara de olika teknikerna såsom vävning, batik, keramik och träslöjd utan här tas också upp färglära, komposition, konsthistoria och kulturorientering. För en vävkurs har som mål angetts, att vävtekniken satts in i en total estetisk miljö för att ge hjälp att se sambandet mellan miljöutformning i naturen och andra konstarter och stimulera till fritt skapande. Det arrangeras många musikkurser med varierande inriktning. Improvisationen har sin givna plats inom denna ämnessektor, där ljud, bild och rörelse integreras i undervisningen vid särskilda kurser och det fria skapandet ges stort utrymme. Speciella kurser har också anordnats kring vokal och instrumental folkmusik och i praktisk och teoretisk instrumentkunskap med bl. a. demonstration av historiska musikinstrument. Hembygdsvård har ett stort utrymme inom folkhögskolornas kursverksamhet – fornminnesvård, landskapsvård och kulturgeografi är exempel på vad som kan inrymmas här. Miljövård studeras ur olika aspekter, både utifrån det egna landskapets problem och från ett globalt perspektiv. Många skolor ordnar s. k. Känn-Dig-för-kurser som tar upp några av de vanligaste skolämnena och ger deltagarna möjlighet att pröva på folkhögskolestudier. De kurser som vänder sig till kommunala förtroendemän inom olika områden omspänner såväl planeringsfrågor, lagstiftning och ekonomi som hälsovård och skol- och kulturfrågor.

3.4 Elever

Läsåret 1973/74 gick sammanlagt 13 152 elever i vinterkurs eller ämneskurs om minst 30 veckors längd, alltså på de "långa kurserna".

För att vinna inträde i första årskurs i folkhögskola skall elev ha genomgått folkskola och under det kalenderår kursen börjar ha uppnått minst 18 års ålder, om inte SÖ medger undantag. Av uppgifter i elevenkäten framgår att sammanlagt 265 elever i vinterkursen var yngre än 18 år, dvs. 2,7 % av samtliga. Det fanns fler kvinnor än män i dessa kurser – 61 % kvinnor och 39 % män. De manliga elevernas medianålder var 22,9 år och kvinnornas 20,7 år.

Ur elevenkäten kan följande data vara av intresse. Eleverna tillfrågades om faderns högsta skolutbildning och där angav 53 % enbart folkskola. Elevernas egen högsta avslutade skolutbildning var folkskola för 17 %, enhets- eller grundskola för 23 % och yrkesskola för 23 %. Av männen hade 24 % och av kvinnorna 20 % avbrutna studier bakom sig innan de påbörjade nuvarande folkhögskolestudier. 32 % av eleverna hade förvärvsarbetat på heltid och 26 % hade haft tillfälligt arbete eller praktik före folkhögskolevistelsen. En fjärdedel av de förvärvsarbetande hade arbetat fem år eller längre. Hälften av eleverna var medlem i någon förening omedelbart före folkhögskolevistelsen, i störst utsträckning i idrottsförening, därnäst i politisk och religiös förening.

Att 40 % av de studerande i första hand valt folkhögskolestudier därför att de behövde kompletterande utbildning har tidigare nämnts. Därtill kan noteras att 18 % syftade till allmän orientering och personlighetsutveckling och 15 % ville öka sina möjligheter på arbetsmarknaden. Två tredjedelar av de studerande sökte endast till en skola, och vid val av skola spelade det geografiska läget en stor roll men även kursutbudet och personliga rekommendationer hade betydelse.

Drygt 50 % av eleverna går sin första termin på folkhögskola, 29 % går tredje terminen och endast 9 % går femte terminen – genomströmningen av elever är alltså relativt snabb. Eleverna med barn under 16 år tillfrågades om de skulle utnyttja barntillsyn på skolan, om sådan kunde ordnas. Omkring hälften skulle utnyttja en sådan möjlighet.

Vid folkhögskola ges inte betyg efter genomgången kurs utan den studerande kan få ett omdöme om sin förmåga att tillgodogöra sig undervisningen. Omkring två tredjedelar av eleverna anser att detta system är bra och önskar ingen förändring. Elevernas attityd till folkhögskolan testades genom några olika frågor. 85 % trivdes mycket bra eller bra och över 80 % ansåg att det är lätt att få kontakt med lärarna i undervisningen.

Vid en jämförelse mellan elevenkäten och den i avsnitt 3.2.3 refererade skolenkäten, som avser samma elevgrupp läsåret 1973/74, kan följande resultat noteras. På en fråga om hur eleverna i första hand fick information om folkhögskola som studiemöjlighet angav 6 % att man sett annons i tidning och 37 % att man fått information från kamrater, bekanta etc. som gått på folkhögskola. I skolenkäten uppgav 62 % av skolorna att de annonserat i rikspress och 82 % i ortspress för att rekrytera elever.

Eleverna tillfrågades om de hade något handikapp. 2 % uppgav sig vara rörelsehindrade mot 1,3 % enligt skolenkäten, 2 % var synskadade mot 0,7 % i skolenkäten och 2 % var hörselskadade mot 0,4 % enligt skolornas uppgift.

Till eleverna ställdes frågan om de någon gång haft kontakt med läkare eller dylikt för problem på grund av alkohol- och/eller narkotikabruk. 5 % av dem hade haft sådan kontakt – i skolenkäten uppgavs att 4,7 % av eleverna hade något eller båda dessa problem. Totalt sett kände skolorna från början till 54 % av de fall där eleverna visade sig ha nämnda problem. Eleverna tillfrågades också om de någon gång haft läkarkontakt på grund av psykiska besvär – 23 % sade sig ha haft detta. Skolorna uppgav att det var 3,6 % av det totala elevantalet som hade uttalade psykiska besvär.

4 % enligt elevenkäten och 4,4 % enligt skolenkäten var utländska elever.

Utredningen lät göra en särskild undersökning bland *deltagare som gick på ämneskurser* kortare än 30 veckor vid folkhögskola sommaren och hösten 1974. Av resultaten kan nämnas att på sommarkurserna om 8–18 dagars längd var 50 % av deltagarna 55 år eller äldre och inte mindre än 20 % var över 70 år. I kurser upp till en veckas längd eller mer än 18 dagar långa var flertalet deltagare yngre än 45 år. På höstkurserna var 66 % 55 år eller äldre i kurser om 8–53 dagars längd; 32 % var här över 70 år. På andra höstkurser fanns ett stort antal yngre deltagare. Till sommarkurserna kom deltagare i större utsträckning från storstadsområdena än det gjorde till höstkurserna. Deltagare på höstkurserna valde i stor utsträckning skolor i hemlänet.

Ämneskursdeltagarna var i ganska stor utsträckning medlemmar i en eller flera föreningar. Religiös förening dominerade, men medlemskapet gällde också facklig eller politisk förening, idrotts- eller pensionärsförening.

I undersökningen tillfrågades deltagarna om de tidigare gått någon kortare folkhögskolekurs och i så fall i vilket ämne. Ungefär hälften av deltagarna på de kortare sommarkurserna hade tidigare gått på någon sådan kurs mot omkring en tredjedel av deltagarna på de kortare höstkurserna. De vanligaste kurserna var i ämnena sång, musik och konsthantverk, i samhällsämnen, religion, livsåskådning och psykologi. En stor del av deltagarna hade tidigare varit på pensionärskurser – många hade också tidigare läst engelska i kortare ämneskurser.

Deltagarnas syfte med sin kursvistelse var både på sommar- och höstkurserna i första hand fort- och vidareutbildning och/eller intresse för ett speciellt ämne. På sommarkurserna var syftet att få avkoppling och rekreation och personlig förkovran mer betonat än på höstkurserna.

Deltagarna hade fått information om de kortare folkhögskolekurserna i stor utsträckning genom studieförbund, fackförening eller annan förening. Endast deltagare på de långa kurserna hade i större utsträckning än övriga informerats genom annons i tidning. Den informationskällan som gäller folkhögskolekurser över huvud taget – genom bekanta som gått på liknande kurser – har stor betydelse även för deltagare i kortare ämneskurser.

I både sommar- och höstkurserna finns de flesta ämnen och kurstyper företrädda. Pensionärskurserna hade den största andelen deltagare, därnäst kom ledar- och instruktörskurser. Kurser i estetiska ämnen och språk samlade också många deltagare. På sommarkurserna bodde ca 90 % av deltagarna på skolans internat, på höstkurserna betydligt färre. Praktiskt taget alla dessa deltagare var ganska eller mycket nöjda med att bo på skolan. Majoriteten av deltagarna var mycket eller ganska nöjda med kursinnehåll och undervisning och över 85 % ansåg att kursen var tidsmässigt bra placerad. Samma höga andel kursdeltagare ansåg sig kunna rekommendera kursen till vänner och bekanta.

3.5 Befattningshavare

3.5.1 *Lärare*

Behörig till ordinarie ämneslärartjänst vid folkhögskola är den som avlagt fil. kand-examen eller den som på grund av verksamhet i folkbildningsarbete

eller eljest kan anses ha kunskaper och förutsättningar att tjänstgöra som ämneslärare vid folkhögskola. Vidare krävs numera examen på ämneslärarlinje vid lärarhögskola samt två års lärartjänst, varav 20 veckor vid folkhögskola. För e. o. ämneslärare gäller samma villkor bortsett från lärartjänst som skall vara 1 1/2 år. För att antas som extra ämneslärare krävs något av villkoren om examen eller folkbildningsarbete som angetts ovan eller att av SÖ ha prövats ha motsvarande kompetens.

Anställning som ordinarie ämneslärare avser vinterkurs och sker från den 1 juli tillsvidare. Antalet ordinarie tjänster vid folkhögskola fastställs av riksdagen och fördelas av SÖ. Varje skola anställer det antal icke-ordinarie lärare och timlärare som erfordras för undervisningen. Undervisningsskyldigheten för ämneslärare fastställs i avtal och utgör 24–28 veckotimmar för 34 veckor och för övningslärare 960 lärotimmar per arbetsår – den kan helt eller delvis fullgöras vid ämneskurs. Viss del av tjänstgöringsskyldigheten kan fullgöras som handledare i studiecirkel i studieförbunds regi.

Enligt uppgifter i utredningens skolenkät och lärarenkät fanns läsåret 1973/74 1 402 lärare med minst halvtidstjänst vid folkhögskolorna. Av dessa var 1 105 heltidsanställda. Det fanns genomsnittligt 9,5 heltidstjänstgörande lärare per 100 elever. Av samtliga som besvarat enkäten var 63 % manliga och 37 % kvinnliga lärare. De manliga lärarna var genomsnittligt något äldre än de kvinnliga 39,9 mot 38,5 år.

Ur lärarenkäten kan vidare följande uppgifter hämtas. 73 % av lärarna har akademisk grundexamen. 13 % har genomgått en eller flera vinterkurser vid folkhögskola. Två tredjedelar av lärarna har något slag av lärarutbildning bakom sig och av dem har 22 % den s. k. Åsa-kursen,[1] 25 % lärarhögskolans ämneslärarlinje och 15 % dess folkhögskolegren. Omkring 50 % av folkhögskollärarna hade över 10 års lärartjänstgöring bakom sig och detta till övervägande del inom folkhögskola.

Lärarna har fått ange tidsåtgång för olika arbetsuppgifter. De heltidsanställda lärarna undervisar i genomsnitt 24 timmar per vecka och 12,4 timmar används på förberedelse och uppföljning av lektioner.

Jämför man kvinnliga och manliga lärare finner man att kvinnorna i större utsträckning än männen angett 0 timmar för följande uppgifter: biblioteksarbete (84 mot 68 %), elevkontakt i form av kuratorsverksamhet (62 mot 59 %), enskild studiehandledning (64 mot 57 %) och administrativa uppgifter (84 mot 55 %). 83 % av lärarna avsätter minst en timme i veckan för arbete i samarbetsnämnd, lärarråd etc. och 5 % har någon timmes jourtjänst per vecka.

I skolenkäten uppgavs, att 35 % av lärarna fullgjorde viss del av sin undervisningsskyldighet som ledare i studiecirkel i studieförbunds regi. Av lärarenkäten framgår att hälften av lärarna medverkar som cirkelledare i samarbete med studieförbund – det är alltså många lärare som gör detta utanför undervisningsskyldigheten.

Lärarna gav på en fråga sin uppfattning till känna om skolan kräver för mycket arbete förutom undervisning. 23 % svarade här ja och angav främst olika administrativa göromål och sammanträden som särskilt betungande. Hur lärarna skulle vilja ha sin tjänstgöringsskyldighet definierad framgår också i enkäten. 36 % ville ha den angiven i undervisningstimmar per vinterkurs, 33 % i undervisningstimmar per år och 24 % i 40 timmar per vecka

[1] Åsa-kursen var en frivillig pedagogisk grundkurs på 5 veckor, som anordnades åren 1958–1969. År 1970 inrättades en folkhögskolegren vid lärarhögskolan i Linköping.

vilket skulle inkludera olika typer av arbetsuppgifter. Majoriteten av lärarna ansåg att en flexibel resursanvändning vore att föredra, och man skulle i så fall vilja ägna mer tid åt enskild studiehandledning, kurativa uppgifter, materialframställning och kontakt med eleverna.

Tre fjärdedelar av lärarna använder andra arbetsformer vid sidan om lektionsundervisning. De vanligaste är studiebesök, projektstudier och temadagar. 90 % av lärarna önskar att nuvarande fortbildning organiseras på annat sätt, främst genom att man åstadkom fler och annorlunda studiedagar, fortbildningsperioder vid lärarhögskolan i Linköping, fortbildningskurser på folkhögskola och mer undervisningstips.

Lärarna har också fått ange sin åsikt om folkhögskolan som institution. Det mest positiva med folkhögskolans elever ansåg lärarna vara att de är vuxenstuderande, trevliga att samarbeta med och att de är högt motiverade för vistelse på skolan. Det positiva med folkhögskolans kursuppläggning är friheten och självständigheten och möjligheten till planering tillsammans med eleverna. På en fråga vad lärarna ansåg om sina möjligheter att påverka utformningen av verksamheten vid folkhögskolan gavs följande svar. Nästan 90 % ansåg möjligheten att påverka studieorganisationen som mycket eller ganska god, nästan 80 % ansåg detsamma om undervisningsmetodiken och omkring tre fjärdedelar ansåg det om fritidsverksamheten.

3.5.2 *Rektorer*

Behörighetsvillkoren för rektorstjänst är desamma som för ordinarie ämneslärare förutom att för rektor krävs 30 veckors tjänstgöring vid folkhögskola. Rektor anställs tillsvidare. Undervisningsskyldigheten anges i förordningen till 18–22 veckotimmar. Skolans styrelse kan nedsätta denna undervisningsskyldighet med högst 4 veckotimmar – önskas ytterligare nedsättning fordras SÖ:s medgivande.

Varje år inkommer framställningar till SÖ om nedsättning av rektors undervisningsskyldighet. SÖ har utarbetat ett poängsystem som beräkningsunderlag och förutom antalet ämneskurser tar man vid bedömningen bl. a. hänsyn till omfattande byggenskap, administration av omfattande kursverksamhet på annan ort, dokumenterad expansion och omfattande handikappundervisning vid skolan. Undervisningsskyldigheten anges i undervisningstimmar, som då kan fullgöras antingen på vinterkurs eller i ämneskurs. SÖ:s beslut om nedsättning gäller i princip rektorstjänsten. I samband med sitt beslut har SÖ till skolornas styrelser påpekat, att den lärare som övertar vissa administrativa uppgifter av rektor bör få motsvarande sänkning av sin undervisningsskyldighet och rektor motsvarande ökning. SÖ har vidare angett att rektor som pedagogisk ledare bör bestrida viss undervisning, och fastställt att den skall vara minst 240 timmar per läsår.

Vid lärarhögskolan i Malmö har en undersökning gjorts om arbetsuppgifterna för grundskole- respektive folkhögskolerektorer i syfte att söka åstadkomma en gemensam utbildning för dessa befattningshavare. Materialet har ställts till folkhögskoleutredningens förfogande, och några av uppgifterna om folkhögskolerektorernas arbetssituation i detta material skall här refereras.

Undersökningen visar många varierande arbetsuppgifter för rektorerna.

Uppgiften att marknadsföra skolan i samband med rekryteringen av deltagare och ansvaret för antagning av elever ger rektor en hel del arbete. Att leda vuxna människor i studiearbetet ställer särskilda krav liksom de elevvårdande uppgifterna för dessa grupper. Rektor kopplas oftast in i arbetet med internatet, även om fler av medarbetarna på en skola ansvarar för olika uppgifter. De skoldemokratiska frågorna kan ta mycket tid för rektor – experimenterande med olika samverkansformer förekommer vid många skolor och här har rektor en central roll. Rektor är ofta samordnare, initiativtagare och pådrivare när det gäller planeringen av kursverksamheten: behov av nya kurser, innehåll, målgrupper och kurslängd. Speciellt för rektorerna vid de rörelseägda skolorna kan arbetet med skolans ekonomi ta mycket tid i anspråk – att se till att det finns likvida medel för löpande utgifter är ett stort bekymmer på många skolor. Rektorerna uppger vidare att de har omfattande uppgifter i samband med ev. ny- eller ombyggnad på skolan. Utöver de administrativa och organisatoriska arbetsuppgifterna har rektor också egen undervisning, som kräver förberedelsetid.

Rektorerna har i undersökningen också fått rangordna sina arbetsuppgifter utifrån några olika bedömningsaspekter. Ofta förekommande är bl. a. egen undervisning, planering av eget arbete, elevvårdsproblem, rekrytering och antagning av elever och ämnesplanering. Hög svårighetsgrad har planering av eget arbete, nyorientering av skolans verksamhet, elevvårdsproblem, elevrekrytering och pedagogiska och undervisningsmetodiska frågor. Rektors möjlighet att delegera uppgifter är störst beträffande skol- och studieresor, yrkesvägledning, schemafrågor, kortkursverksamhet och fritidsverksamhet. Uppgifter som får stor betydelse i framtiden är nyorientering av skolans verksamhet, elevrekrytering, ämnesplanering, undervisningsmetodiska frågor, förebyggande elevvård och speciallinjer.

3.5.3 *Övrig personal*

Någon form av organiserad *kuratorsverksamhet* finns vid ungefär hälften av folkhögskolorna. 45 skolor har tillgång till kurator. 25 skolor planerar någon form av kuratorsverksamhet medan 30 skolor inte har och inte heller planerar sådan verksamhet.

Studie- och yrkesorienteringen på folkhögskolorna handhas till största delen av arbetsmarknadsverket. Sedan några år pågår en försöksverksamhet vid ett 80-tal skolor, där lärare fungerar som kontaktman med AMS. Läraren sköter det yrkesorienterande materialet och förbereder yrkesvägledarens besök på skolan.

Enligt SÖ:s anvisningar föreligger möjlighet för skolorna att inom ramen för 2,2-regeln[2] omvandla lärartimmar till kurators- eller syo-timmar. En undervisningstimme anses då motsvara två hela timmar. Vid 18 skolor har lärare nedsatt undervisningsskyldighet för att fullgöra kurativa uppgifter och vid ungefär lika många skolor gäller motsvarande nedsättning för syofunktioner.

3.5.4 *Lärarrådsenkäten*

[2] Se avsnitt 16.3.1.

Enligt gällande folkhögskoleförordning skall det finnas ett lärarråd vid varje

skola och det skall bestå av skolans samtliga lärare samt husmor. Det tillkommer lärarrådet att överlägga om arbete och fritidsförhållanden vid skolan, yttra sig över förslag till reglemente, ämnesplan och arbetsordning, avge studieomdöme och övriga frågor som rektor eller styrelse hänvisar till lärarrådet.

Utredningen vände sig i början av år 1974 till lärarråden med några frågor om samverkan, fördelning av arbetsuppgifter inom kollegiet, information m. m. Av materialet framgår att arbete i lärarlag inte är särskilt vanligt förekommande – vid 29 skolor sker det i någon form. Vanligast förekommer det i samband med temaveckor och studieresor eller vid ämnesplanering i t. ex. estetiska ämnen. En fråga om hur man inom kollegiet fördelar arbetsuppgifter besvarades av ett 50-tal skolor. Svaren visade att rektor i de flesta fall fördelar olika arbetsuppgifter och att lärarråden i några fall har den funktionen. Det förekommer system med klassföreståndare, huvudlärare eller institutionsföreståndare, kontaktlärare med särskilt ansvar för en elevgrupp, kursledarskap etc. Informationen mellan skolans olika grupper sker i stor utsträckning genom samarbetsorganen. Ett vanligt sätt är också att informera vid måltider eller genom anslag etc. För många skolor är det ett problem att nå ut till alla dem som behöver information.

Projektstudier och fältstudier förekommer i många olika varianter. Eleverna går ut i samhället och letar upp en verklighet, tränas att studera den, samlar och bearbetar information, granskar den kritiskt och tar ställning till ev. förändringar. Många lärare finner detta arbetssätt betungande och mindre pedagogiskt tillfredsställande. En väl genomförd verksamhet av detta slag visar dock en hög grad av aktiveringseffekt på eleverna.

En mängd varianter på samarbetsorgan förekommer vid folkhögskolorna såsom skolnämnd, kursråd, studieråd, företagsnämnd, parlament, skolstämma, stormöten etc. Gemensamma sammanträden mellan lärar- och elevråd är vanliga. Den demokratiska appparaten uppfattas ibland som arbetsam och trög men viktig i ett fungerande skolsamhälle.

3.6 Folkhögskolans samarbete med bildningsorganisationer och institutioner

Budgetåret 1958/59 inrättades tre *kombinerade tjänster* som ämneslärare vid folkhögskola och regional bildningskonsulent. För närvarande finns 22 kombinerade tjänster som lärare och ämneskonsulent, knutna antingen till länsbildningsförbund eller distriktsorganisation av studieförbund. Läraren har 8–10 timmars undervisning per vecka på sin skola och återstoden är konsulentarbete, som bl. a. innebär hjälp med metodutveckling och cirkelledarutbildning. Det är främst för verksamhet inom det estetiska området som dessa tjänster kommit att inrättas.

Från samma budgetår daterar sig också bestämmelsen om rektorers och ämneslärares rätt att fullgöra viss del av sin undervisningsskyldighet som *ledare i* statsbidragsberättigade *studiecirklar*. Från budgetåret 1974/75 gäller denna regel också övningslärare. Under verksamhetsåret 1973/74 hade omkring 500 lärare sådan tjänstgöring vid 88 skolor och de genomförde 43 000 studietimmar i 1 400 cirklar.

Från arbetsåret 1974/75 har ett belopp av 200 000 kronor anvisats för *kontaktverksamhet* mellan folkhögskola, studieförbund och andra anordnare av vuxenundervisning. Folkhögskolorna gavs möjlighet att inom ramen för lärartimtilldelningen omvandla lärartimmar till timmar för kontaktverksamhet, och för varje sådan omvandlad timme utgick statsbidrag för ytterligare en lärartimme. Under nämnda arbetsår omvandlades omkring 3 000 lärartimmar och lika många timmar utgjorde då resursförstärkningen. Verksamheten har främst avsett upparbetning av kontakter med organisationer och institutioner som har utbildningsaktiviteter som bedöms lämpliga för samverkan och samordning vid kursplanering.

I kapitel 9 behandlas folkhögskolans samarbete med bl. a. bildningsorganisationerna närmare.

Ett 30-tal folkhögskolor har etablerat samarbete med olika *institutioner* för samhälls- eller sjukvård och bedriver kursverksamhet av olika slag. Ett 10-tal skolor samarbetar med psykiatriska kliniker och anordnar kurser antingen förlagda till sjukhusen eller till skolorna som särskilda ämneskurser för patientgrupper. Verksamhetsåret 1973/74 deltog drygt 200 personer i kurser på kliniker och 175 i kurser på folkhögskolor. År 1973 var sju folkhögskolor engagerade i kursverksamhet på fångvårdsanstalter och 350 elever deltog i dessa kurser. Genom omorganisationen inom kriminalvården har verksamheten minskat så att denna för närvarande bedrivs vid tre anstalter.

Närmare beskrivning av verksamheten vid institutioner återfinns i kapitel 12.

3.7 Skoldemokrati

Sedan början av 1960-talet arbetar de flesta folkhögskolor med frågor som rör medinflytande och skoldemokrati. I utredningens skolenkät redovisas förekomsten av samarbetsformer verksamhetsåret 1973/74. Flertalet skolor hade mellan tre och sex ytterligare samarbetsformer utöver de stadgeenliga, sju skolor hade åtta eller fler sådana samarbetsformer och sex skolor hade inget eller ett samarbetsorgan utöver stadgans krav. Den vanligaste samarbetsformen är skolnämnd eller skolråd som finns vid hälften av skolorna. Mycket vanligt är kommittéer för olika arbetsområden såsom filmkommitté, tidningskommitté, nöjeskommitté, studieresekommitté etc.

Eleverna har ett ganska stort inflytande på tillkomst och utformning av ordningsregler och är i hög grad medansvariga i planering och genomförande av fritidsaktiviteter. Enligt elevenkäten bedömde 40 % av eleverna att de hade ganska eller mycket stora möjligheter att påverka ordningsreglerna och 68 % att de hade dessa möjligheter att påverka fritidsaktiviteterna. Även vid kursuppläggning och val av kurslitteratur medverkar eleverna i ganska stor utsträckning. Elevkårerna vid 85 % av skolorna har på eget initiativ organiserat sig som beslutande och/eller verkställande församlingar och valt egna förtroendemän.

I en undersökning[3] som gjordes läsåret 1972/73 framkom att eleverna har en eller flera representanter i skolans styrelse på 60 % av skolorna. Dessa representanter har på 37 % av skolorna endast yttranderätt, på 58 % har de ävan förslagsrätt och på 5 % av skolorna har de rösträtt.

[3] Undersökningen refereras i kapitel 10.

4 Folkhögskolor i andra länder

4.1 Inledning

Motsvarigheten till den svenska folkhögskolan finns framför allt i de nordiska länderna, där ju Danmark står som ursprungslandet för denna skolform. Dessutom kan man finna jämförbara skolformer i några nordeuropeiska länder, även om skolornas inriktning och utformningen av verksamheten varierar.

Folkhögskolorna i de nordiska länderna har på olika sätt hållit nära kontakt med varandra. I mitten av 1950-talet inrättades ett permanent nordiskt folkhögskoleråd med två representanter från vartdera landet (utom Island). Ledamöterna i rådet utses av respektive lands lärarförening. Rådet samlas en gång årligen och fungerar som ett verkställande organ mellan de stora nordiska folkhögskolemötena, som anordnas vart tredje år. Sedan år 1959 utges också en årsbok för folkhögskolan i Norden, innehållande debattartiklar och statistiskt material.

Minst en gång årligen träffas folkhögskoleinspektörerna i de nordiska länderna (utom Island) till gemensamma överläggningar.

Utredningen gör i förevarande kapitel en kort presentation av främst folkhögskolorna i de nordiska länderna men också av sådana skolor i några europeiska länder. Utredningen vill betona att detta inte är någon uttömmande beskrivning av skolornas uppbyggnad, inriktning och verksamhet. Ur lagar och förordningar kan man läsa ut huvudinriktningen för verksamheten och vilka villkor skolorna arbetar under. Men tillsynsmyndigheternas tillämpning av gällande bestämmelser skulle kräva en omfattande analys för att kunna ge en uppfattning om verksamhetens reella villkor och inriktning. Det material som finns tillgängligt om de utomnordiska folkhögskolorna är fragmentariskt och betonar olika sidor av verksamheten i de olika länderna. Presentationen här görs därför med reservation för fullständigheten och den direkta jämförbarheten länderna emellan i lämnade uppgifter.

Gemensamma drag för folkhögskolorna i de nordiska länderna är att de är examensfria och till huvuddelen internatskolor. De har stor pedagogisk frihet i sin undervisning, de står öppna för alla vuxna oberoende av ålder, yrke och utbildning och de anordnar både långa och korta kurser.

Ansvariga för folkhögskoleverksamheten i de nordiska länderna har tagit del av vad som här publiceras om folkhögskolorna i respektive land.

4.2 Dansk folkhögskola

Den första danska folkhögskolan grundades år 1844 och fick sin prägel av Grundtvigs syn på skolan som en bildningsinstitution, där det levande ordet skulle vara det främsta medlet i kunskapsmeddelelsen. Nya folkhögskolor tillkom därefter i snabb takt – i slutet på 1860-talet inrättades 50 nya skolor. I början av seklet fanns det omkring 80 folkhögskolor med drygt 6 000 elever. Den danska folkhögskoleorganisationen kom att präglas av att skolorna till stor del ägdes av sina föreståndare och till mindre del av intresseföreningar eller dylikt. På 1900-talet tillkom flera skolor med anknytning till organisationer och rörelser, såsom inre missionen, arbetarrörelsen och idrottsrörelsen.

I folkhögskolelagen från år 1970 heter det beträffande den danska folkhögskolans uppgift, att skolan erbjuder vuxna elever en allmänbildande undervisning och kan inom denna ge enstaka ämnen eller ämnesgrupper en framträdande plats. Vidare heter det i lagen att folkhögskolor kan erbjuda behörighetsgivande undervisning enligt särskilda av undervisningsministeriet fastställda regler. En folkhögskola skall vara en privat, självägande institution för att få statsbidrag och skolans kursplan skall godkännas av tillsynsmyndigheten. En kurs får inte vara kortare än en vecka, omfattande minst 5 sammanhängande undervisningsdagar, och för att få statsbidrag måste en skola årligen genomföra en godkänd kurs om minst 20 veckor eller två kurser om minst 12 veckor. Ingen kurs får påbörjas med färre än 10 deltagare. För att antas som elev gäller att vederbörande skall ha fyllt 17,5 år vid kursens början. En folkhögskolekurs ger principiellt ingen kompetens. Det finns ingen skyldighet för en skola att göra uttalanden om elevernas studieresultat till en mottagande utbildningsantalt eller arbetsgivare, men man gör det som regel på anmodan.

Lärarna vid de danska folkhögskolorna anställs av skolans rektor och/eller styrelse och några kompetenskrav finns inte angivna i lagen, men lönesättningen varierar beroende på utbildningen. Lärarnas undervisningsskyldighet är fastställd till 600 timmar per år, fördelade över minst 32 veckor. Timtalet är förhållandevis lågt men det förutsätts, att lärarna deltar i skolans arbete utöver undervisningen eller påtar sig ett högre timtal utan särskild ersättning.

Rektor och lärare vid en skola utgör lärarråd enligt föreskrift i lagen, men man har överlåtit till varje enskild skola att bestämma lärarrådets befogenheter och arbetsområde.

Elevkårsorganisation finns vid de flesta skolor i en eller annan form, dock utan att vara föreskrivet i några anvisningar.

Statsbidrag till skolornas driftkostnader utgår med 85 % av lönekostnaderna för rektor och lärare, uppvärmning av lokaler, belysning m. m. och till övriga utgifter för skolverksamheten,. Statsbidrag utgår även till underhåll av skolans byggnader, hyra av lokaler och mark, räntor och försäkringar. Bidraget är begränsat till 85 undervisningstimmar per årselev (en årselev = en elev i 40 veckor).

En folkhögskola kan komma i åtnjutande av amorteringsfritt statslån med 50 % av godkända kostnader för uppförande eller anskaffande av byggnader eller inventarier. Låneräntan är fastställd till 4 %. Väntetiden på dessa lån

är 5–10 år och någon samlad behovsprövning eller turordning existerar inte.

Skolorna i Danmark inrättas som internat, men i undervisningen och internatlivet i övrigt på en skola kan också hemmaboende elever delta.

Under budgetåret 1972/73 hade sammanlagt 23 500 personer deltagit i folkhögskolekurser i Danmark och av dessa hade cirka 15 000 personer deltagit i kurser om 1–4 veckors längd och drygt 8 000 i kurser om 8 veckor eller längre. Endast 15 % av verksamheten (mätt i årselevtal) vid de danska folkhögskolorna utgjordes av kurser om 32–40 veckor.

Enligt mångas uppfattning befann sig folkhögskolan i Danmark i en krissituation i mitten av 1950-talet. Den hade kört fast i gamla hjulspår, förnyelsen gick långsamt och skolan förmådde inte riktigt att locka till sig andra elevgrupper än sådana som varit dominerande från början, dvs. ungdom från lantbrukarhem. Det tillsattes en statlig utredning år 1954 med representanter för folkhögskolorna och arbetsmarknadens parter, men innan den publicerade sitt betänkande år 1960 hade det kommit så mycket nytt liv i folkhögskolan, att talet om en kris hade upphört. Skolan kom i kontakt med nya befolkningsgrupper och samhällsutvecklingens inflytande på utbildningsfrågorna fick stor betydelse för nyorienteringen inom folkhögskolan. Det som tidigare hade legat folkhögskolan i fatet, nämligen den i många avseenden alltför allmänorienterade undervisningen, som inte riktigt förde fram till något mål, blev nu en tillgång i utbildningsväsendet. Den enskilda människans rörlighet i det framtida samhället skulle komma att underlättas genom en bred grundutbildning med senare möjligheter till påbyggnad av olika specialutbildningar.

Det är emellertid inget tvivel om att de många nya elevgrupper, som under senare år sökt sig till den danska folkhögskolan och som representerar en radikalare samhällssyn, haft en kritisk inställning till den traditionella folkhögskolans målsättning och arbetsmetoder.

Under de allra senaste åren har folkhögskolekurser kortare än 4 veckor ökat i antal. Enstaka röster har höjts för ett slopande av kravet på minst en 20-veckors eller två 12-veckors kurser och för införande av rätt att anordna kurser kortare än 5 dagar. Orsaken härtill är att man skulle vilja försöka dra till sig äldre och mer etablerade människor som kursdeltagare. Flera skolor har ordnat med barnpassning i olika former i samband både med kortare och längre kurser. En skola tog på detta sätt emot inte mindre än 79 barn under olika perioder av läsåret 1972/73. Här bidrog både stat och kommun till kostnaderna för lekskola och särskild skolavdelning för de skolpliktiga barnen.

Vid de flesta danska folkhögskolor genomfördes fortfarande läsåret 1972/73 schemabunden undervisning på lördag förmiddag på längre kurser. Några skolor har frivillig lördagsundervisning. För många skolor är sysselsättningen på helgerna ett problem.

Ett inte så litet och stigande antal folkhögskolor i Danmark organiserar olika former av praktiskt arbete, såsom städning och rengöring där grupper av elever och lärare deltar.

Ett exempel på en folkhögskoleverksamhet där nästan alla uppgifter utförs utan anställd servicepersonal är Koldings Højskole, vilken byggdes år 1972 med hjälp av frivillig arbetskraft. Studieplanen är upplagd så att alla kursdeltagare och medarbetare deltar i både teoretiskt och praktiskt arbete. Sådana

uppgifter som matlagning, städning, reparation av byggnaderna, barnpassning m. m. skiftar mellan de olika studiegrupperna. Syftet är att skapa en arbetsplats där teori och praktik utgör en enhet och där arbetsuppgifterna utförs under gemensamt ansvar. Rektoratet vid denna skola är en administrativ och samordnande förmansbefattning, vars innehavare tillsätts av och bland medarbetarna för en begränsad period. Man vill se hela verksamheten vid skolan som ett viktigt led i den sociala träningen och betona alla individers likaberättigande.

4.3 Norsk folkhögskola

Den första folkhögskolan i Norge tillkom år 1864 som ett uttryck för behovet av vidareutbildning för landsbygdens ungdom inför de nya uppgifter som de stora samhällsförändringarna och folkrörelsernas framväxt gav upphov till. I slutet av 1800-talet växte det fram en rad folkhögskolor med stark prägel av de danska folkhögskolorna. Många av dessa hade emellertid försvunnit fram emot sekelskiftet.

År 1974 fanns drygt 7 000 elever på 87 folkhögskolor i Norge, av hävd indelade i tre typer: traditionella folkhögskolor, s. k. fylkesskolor och kristna ungdomsskolor, som alla är godkända av Kirke- og undervisningsdepartementet och följer 1949 års lag om folkhögskolor och tillhörande reglemente av år 1965. De norska folkhögskolorna är principiellt och traditionellt internatskolor. Rektor, lärare och internatföreståndare skall godkännas av tillsynsmyndigheten och skall svara för vissa arbetsuppgifter enligt föreskrift i reglementet.

De flesta skolor har en sammanhängande vinterkurs om 33 veckor. För att vinna inträde skall eleverna ha fyllt 17 år året innan kursen börjar. Undantagsvis medger lagen att elever som är ett år yngre kan antas, vilket har utnyttjats i mycket liten omfattning under senare år. Den genomsnittliga elevåldern har stigit sedan början av 1960-talet. Ursprungligen rekryterade folkhögskolan enbart landsbygdsungdom – i dag kommer minst hälften av eleverna från städer och tätorter. Beträffande elevernas utbildningsbakgrund visade en undersökning år 1970 att 95 % hade genomgått 9–12 årig skolutbildning vid inträdet till folkhögskolan. Sedan mitten av 1960-talet har tillströmningen av elever till norska folkhögskolor varit i stigande – något som delvis kan förklaras av att det reguljära skolsystemet ännu inte är fullt utbyggt. Dessutom har skolornas byggnadsstandard och kursutbud och lärarnas kvalifikationer förbättrats.

Folkhögskolans målsättning enligt folkhögskolelagen är att ge en vidgad allmänbildning åt vuxen ungdom. Skolformen söker åstadkomma en integrering av undervisning och socialt liv i skolan. Stor vikt läggs vid det s. k. socialpedagogiska arbetet, som finns inskrivet i lärarens avlöningsreglemente som en skyldighet för läraren. Detta arbete omfattar bl. a. tillsyn av internaten, närvaroplikt vid måltider, hjälp och rådgivning åt enskilda elever och programverksamhet av olika slag. Målet är att skapa en fri och mänsklig kontakt mellan elever och lärare och varje lärare använder ca 15 timmar per vecka för socialpedagogiskt arbete. Detta arbete fördelas mel-

lan lärarna på en skola i tur och ordning så att två-tre lärare tjänstgör varje vecka.

Det finns inga obligatoriska ämnen i den norska folkhögskolan, men man kan lägga särskild vikt vid enskilda ämnen eller ämnesgrupper, både teoretiska och praktiska.

Statsbidrag utgår med 5/6 och "fylkesbidrag" med 1/6 av de av tillsynsmyndigheten godkända kostnaderna för lärarlöner, hyra av undervisningslokaler och elevhem samt utgifter för skolans drift i övrigt. Lärarlönebidraget utgår för ett fastställt lärartimtal per elev (relationstal). Om huvudkursen under mer än 4 år i följd haft mindre än 25 elever skall skolan fråntas statsbidragsrätten, om inte undantag medges.

Rektor, lärare och husmor är medlemmar i lärarrådet. Minst en gång i månaden skall möte hållas enligt bestämmelserna i författningen. Alla för skolans verksamhet väsentliga problem skall behandlas i rådet. Inom den norska folkhögskolan pågår debatt om lärarrådets ställning – om det skall vara beslutsinstans eller främst ett diskussionsforum. I 1949 års författning finns också föreskrift om elevråd. Det heter där att elevrådets uppgift är att ta sig an elevernas intressen samtidigt som det skall hjälpa rektor och lärare i arbetet för kamratskap, ordning och trivsel i skolan samt för skolans anseende utåt. Det råder olika praxis vid skolorna om tolkningen av elevrådens uppgifter och många skolor experimenterar med olika former för skoldemokrati.

Under senaste tid har diskussionen om en utvidgad kortkursverksamhet aktualiserats i Norge. Inte minst den starka utvecklingen på detta område både i Danmark och Sverige har spelat roll i denna diskussion, men också trycket på folkhögskolan att ta mer aktiv del i vuxenutbildningen har haft betydelse. Krav har också framförts om klarare och bättre utformade ideologiska och pedagogiska linjer och bättre kontakt med utbildningsinstitutioner och arbetslivet. Den nystartade akademien i Rauland syftar till att utgöra forum för debatt om och försök med nya idéer och metoder i folkhögskolans verksamhet.

År 1973 tillsattes en statlig utredning med uppgift att klarlägga folkhögskolans framtida ställning i utbildningssystemet i Norge. Utredningen lägger fram sitt betänkande under år 1976.

4.4 Finsk folkhögskola

Den första folkhögskolan i Finland tillkom senare än folkhögskolorna i Danmark, Norge och Sverige, nämligen år 1889. Folkhögskoletanken överfördes från Danmark via Sverige och de första skolorna utformades efter danskt mönster, men utvecklades senare efter egna linjer. Skolorna startade som samskolor och lantbruks- och hushållsämnena fick från början en större plats i de finska folkhögskolorna än i skolorna i övriga nordiska länder. En rad olika samfund och organisationer står som grundare av folkhögskolorna, vilka arbetsåret 1973/74 utgjorde sammanlagt 86 st – 69 finskspråkiga och 17 svenskspråkiga. Antalet elever utgjorde 5 300.

Enligt lagen av år 1969 är folkhögskolan en internatskola, "som meddelar

allmänbildande, social och yrkesutbildande undervisning och övning". Den finska folkhögskolan är uppdelad i två delar: den egentliga folkhögskolan och folkakademien. Till den egentliga folkhögskolan kan elever som fyllt 16 år och som genomgått den obligatoriska folkskolan eller grundskolan vinna inträde. För inträde i folkakademien skall eleven ha fyllt 17 år och genomgått folkhögskola eller ha motsvarande kunskaper. Folkakademien kan verka självständigt eller i samband med en egentlig folkhögskola. Folkakademierna har samma uppgifter som folkhögskolorna, men vid akademierna arbetar man med fördjupning av lärostoffet, mer specialisering i studierna och större grad av självverksamhet för eleverna. Det inbördes storleksförhållandet mellan folkhögskola och folkakademi är flytande – beroende på antalet inträdessökande kan den egentliga folkhögskolans kapacitet omvandlas till folkakademi. Varje skola skall anordna en grundkurs om minst 24 veckor eller två om 12 veckor. Har elevantalet två år i följd understigit 25 skall myndigheten ta ställning till fortsatt statsbidrag. I 1969 års lag ges också möjlighet att ordna korta kurser om minst 5 dagar. År 1974 deltog drygt 16 000 elever i kortkurser.

År 1974 utfärdade tillsynsmyndigheten anvisningar om anpassning av folkhögskolorna till den finska grundskolan. Folkhögskolorna och folkakademierna har möjlighet att frivilligt ansluta sig till ett kompetensgivande ramprogram med en gemensam undervisningsplan, som leder till grundskole- respektive gymnasiekompetens för de studerande. Vid sidan av detta program kan skolorna även i fortsättningen förverkliga sina speciella mål och meddela icke-kompetensgivande undervisning.

År 1926 fick folkhögskolorna i Finland statsunderstöd. Bidrag utgår för kostnader till lärarlöner med 90 % och till övriga personalkostnader med 70 %. Undervisningsministeriet fastställer de allmänna grunderna för löneutgifterna och utfärdar anvisningar om antalet fasta lärare och timlärare. Vidare utgår statsbidrag till driftkostnader med 70 %, såsom försäkringar, hyra, värme, vatten, undervisningsmateriel, bibliotek m. m. Folkhögskolorna kan också erhålla bidrag eller långfristiga lån för anskaffande eller reparation av byggnader.

För att antas som rektor eller lärare vid en finsk folkhögskola krävs förutom akademisk utbildning 14 veckors auskultering inom skolformen enligt fastställda regler. Folkhögskollärarnas tjänstgöringsskyldighet har i bestämmelserna uttryckts i "arbetsskyldighet". Denna omfattar undervisningsskyldighet och övrig arbetsskyldighet, såsom uppgifter i anslutning till fostran, handledning, övervakning och dylikt som föranleds av skolans internatkaraktär.

Flera folkhögskolor har under de senaste åren inrättat specialinjer som riktar sig till olika intressegrupper. Som exempel kan nämnas olika linjer för ungdomsledarutbildning, musiklinjer och u-landslinjer.

Den nya utvecklingen med kompetensgivande undervisning parallellt med den traditionella folkhögskoleverksamheten emotses med blandade känslor i folkhögskolekretsar. Många menar att det kommer att krävas stor vaksamhet om skolformen inte skall förlora sin särprägel. Den relativt nya möjligheten att anordna kortkurser har utvecklats snabbt och torde komma att få stor betydelse i den framtida folkhögskolan i Finland.

4.5 Folkhögskolor i några ytterligare länder

På *Island* upprättades den första och hittills enda folkhögskolan år 1972 vid det gamla medeltida biskopssätet i Skálholt. Skolans huvudman är den isländska kyrkan och man tar emot ca 50 elever på en 5-månaders vinterkurs. Dessutom ordnas kortare kurser av olika slag.

Storbritanniens närmaste motsvarighet till våra folkhögskolor är dels 7 st Long-term Residential Colleges, av vilka det första grundades 1899, och dels 24 st Short-term Colleges, som startades huvudsakligen efter andra världskriget. De långa kurserna pågår 1–2 år, är avsedda endast för vuxna, vanligen i åldern mellan 25 och 40 år, och ses som en andra chans för personer som gått miste om utbildning i yngre år. Undervisningen är inte inriktad på någon speciell yrkesutbildning utan tonvikten läggs på allmänna samhällsämnen, ekonomi, språk och litteratur. De korta kurserna varierar från en weekend till några veckors längd. Kortkurs-skolorna ägs av olika organisationer och religiösa samfund och kursverksamheten omfattar såväl yrkesutbildande som mer hobbybetonade ämnen. Verksamhetsåret 1971/72 deltog sammanlagt 460 personer i de långa kurserna – 60 % var manliga deltagare. I de korta kurserna deltog drygt 50 000 personer, med någon övervikt för kvinnliga deltagare. 80 % av de kortare kurserna var upp till fyra dagar långa.

I *Polen* finns för närvarande 9 skolor som uppvisar viss likhet med svenska folkhögskolor och som har till uppgift att utbilda kulturarbetare för landsbygden. Kursernas längd varierar från 10 månader till ett par veckor och arbetsåret 1973/74 deltog drygt 2 000 personer i sådana kurser. En vanligt förekommande kursform är koncentrerade studieperioder omväxlande med praktik och självstudier. Skolorna, som är relativt väl spridda över hela Polen, tar aktiv del i det lokala kulturarbetet och ger därigenom också sina elever konkreta praktikmöjligheter. Korta ämneskurser anordnas för olika organisationer, sång- och musikaftnar arrangeras liksom föreläsningar och underhållningsprogram för ortens ungdom. Denna "kompletterande" kursverksamhet samlade drygt 4 500 personer. Av deltagarna i huvudkurserna utgjorde inte mindre än 86 % kvinnor. 90 % av eleverna var över 20 år och 86 % kom från landsbygdsmiljö. Rekrytering av deltagare till de olika kurserna sker dels genom information i pressen och inom organisationer, vilket ger ett tämligen stort antal frivilliga ansökningar, dels genom att personer i sin tjänst (t. ex. ledare för kulturklubbar) ges i uppdrag att delta i folkhögskolekurser. Den senare rekryteringsvägen har gett ett för varje år minskat antal deltagare, vilket vållat bekymmer för skolledningarna, då inbokade utbildningsplatser inte utnyttjats.

I en berättelse över verksamhetsåret 1973/74 sägs, att de polska folkhögskolornas 75-åriga historia bevisar, att skolorna varit öppna för de förändringar som ägt rum i Polen i politiskt och ekonomiskt avseende. "Arbetssätt och organisation utmärks av en utomordentlig elasticitet, som tillåter skolorna att ta emot varje god innovation och fortlöpande möta aktuella utbildningsbehov." I berättelsen heter det vidare, att förutsättningen för att skolorna skall kunna verka är, att man har en ständig och allsidig kontakt med sitt närsamhälle, med sina egna tidigare elever samt samarbetar med politiska, ekonomiska och andra organisationer.

De polska folkhögskolorna håller nära kontakt med några svenska folkhögskolor och har ett fast utbyte av stipendiater jämsides med anordnande av konferenser, seminarier och studiebesök.

Den *holländska* folkhögskolan är drygt 40 år gammal och grundarna hämtade inspiration ur skrifter av den danska folkhögskolans upphovsmän. Det finns 13 skolor som alla bedriver verksamhet med kurser som vanligen inte är mer än 3 veckor långa. Å 1972 deltog 37 000 personer i 1 400 sådana kurser och deltagarna var huvudsakligen mellan 20–40 år. I en beskrivning av de nederländska folkhögskolorna talas om tre typer av kurser som skolorna anordnar. Den första är kurser som vänder sig till individuella deltagare och som ger orientering på en rad områden som rör familj, skola och arbetsliv. Det är inte ovanligt att företag och kommuner ger sina anställda ledigt med lön för att delta i dessa kurser, som har till syfte att ge deltagarna utgångspunkt för att kunna arbeta aktivt med problem i sin omvärld. En annan typ av kurser är sådana som vänder sig till olika grupper inom yrkes- och föreningsliv och som kan anordnas i samarbete med företag, institution eller organisation. Den tredje kurstypen innebär att folkhögskolan samarbetar med andra utbildningsanordnare i mera långsiktiga utbildningsprojekt för att åstadkomma förändring av ett socialt system. Kurserna har en specifik roll i ett visst avsnitt av en planerad förändringsprocess, som pågår under en längre period och tar sikte på attitydförändringar och social träning.

Målsättningen för folkhögskolornas verksamhet är att göra människorna medvetna om samhällsproblemen och ge dem möjlighet till personlig utveckling. Kursverksamhet i internatmiljö med väl utvecklad grupparbetsmetodik anser man vara ett effektivt sätt att uppnå detta syfte. De olika skolorna har olika profil, beroende på tradition, arbetsliv och sociala förhållanden i regionen och dessutom i stor utsträckning på kursledarnas intressen. Kursledarna har mycket stor frihet att lägga upp sina kurser, och tillsammans med rektor och husmor utgör de den stab vid skolan som diskuterar och planerar verksamheten i stora drag. En folkhögskola kan samarbeta med en lokal aktionsgrupp t. ex. i en aktuell miljöfråga och medverka med möten, diskussioner och opinionsundersökningar. Den internationella verksamheten spelar en stor roll för holländsk folkhögskola. Av betydelse härvidlag har sannolikt varit att European Bureau of Adult Education – kontaktorgan för folkbildningsverksamhet – är lokaliserat till Holland och att dess medarbetare rekryteras från holländska folkhögskolor.

I *Österrike* finns 21 st Bildungsheime, vilka närmast motsvarar våra folkhögskolor. Kortkurser, 1–10 dagar, är vanligast förekommande – inga kurser är längre än 3 månader. Kursinnehållet täcker ett brett register, såsom föräldrakunskap, social och politisk skolning, kulturämnen och nya vetenskapliga rön. Personer ur alla befolkningsskikt deltar i dessa kurser under sina ferier eller semestrar. Man fäster stort avseende vid samvaron i internaten och möjligheten att arbeta vidare med lärostoffet i informella grupper.

I *Västtyskland* är Heimvolkshochschulen (internatskolor) den närmaste motsvarigheten till våra folkhögskolor. Därtill kommer ett stort antal Abendvolkshochshulen (kvällskurser och studiecirklar) med uppgifter inom vuxenutbildningen. I den officiella statistiken har dessa båda skolformer förts samman under benämningen Volkshochschulen. Någon samlad uppgift över antalet internatfolkhögskolor i Västtyskland finns inte. En samman-

slutning av "Ländlicher Heimvolkshochschulen" registrerade år 1974 44 skolor, men därutöver finns skilda folkhögskoleföreningar i de olika delstaterna. De tyska folkhögskolorna tillkom i slutet av 1800-talet och påverkades i sin utformning av denna skolform i Skandinavien, främst då den danska folkhögskolan. Ursprungligen var kurserna terminslånga men numera anordnas många korta kurser. Som exempel kan nämnas att de 44 skolorna ovan anordnade 1 000 kurser av upp till fyra dagars längd med 40 000 deltagare år 1974. Antalet 1–6 månaderskurser var 34 (ca 800 deltagare) och 7–12 månaderskurser 10 st (ca 275 deltagare). De tyska folkhögskolorna vänder sig till olika grupper av studerande. De längre kurserna vänder sig till människor som behöver komplettera sin tidigare utbildning eller skaffa sig fördjupade kunskaper i sociala, politiska och kulturella frågor. Särskilda kurser anordnas också i samarbete med olika organisationer och för anställda i offentlig tjänst. Ur en statistik över 16 folkhögskolors verksamhet i Niedersachsen år 1974 kan utläsas, att kurser i politiska och pedagogiska frågor dominerade, att hälften av de 30 000 kursdeltagarna var över 25 år och att 60 % hade realskola som högsta skolutbildning. Många skolor är knutna till kyrkliga samfund, både evangeliska och katolska.

I *Tanzania* håller f. n. ett folkhögskoleprojekt på att ta form efter svensk förebild. År 1971 gjorde några företrädare för utbildningsväsendet i Tanzania ett besök i Sverige för att studera vuxenutbildning. Folkhögskolornas speciella förutsättningar bl. a. genom flexibiliteten, betygsfriheten och de informella kontakterna mellan elever och lärare gjorde ett starkt intryck på delegationen. Man rekommenderade en vuxenutbildning efter svensk folkhögskolemodell. I mars 1975 fattade den tanzanianska regeringen ett principbeslut att etablera 85 folkhögskolor, Folk Development Colleges, fram till år 1978. Detta innebär en skola i varje distrikt. De studerande skall rekryteras genom politiska och andra organisationer.

En av skolformens viktigaste uppgifter blir att utbilda ledare för den stora alfabetiseringskampanjens uppföljning ute i byarna. Skolorna skall också främja landsbygdsutvecklingen och i arbetet kommer en integrering av teori och praktik att vara väsentlig. Skolorna skall anordna en kurs om minst 6 månader per år och dessutom korta kurser. Sommaren 1975 startade utbildning av rektorer och lärare. Sverige bidrar till folkhögskoleprojektet med ekonomiska och personella resurser, framför allt på lärarutbildningsområdet.

5 Utvecklingstendenser och samhällsbehov såsom de avspeglas i aktuell samhälls- och utbildningsdebatt

5.1 Inledning

För att kunna föreslå uppgifter för en skolform bör man veta något om det samhälle i vilket den skall verka. De senaste årens explosionsartade teknologiska utveckling med allt vad den inneburit av ekonomiska, sociala och kulturella förändringar har ökat svårigheterna att bedöma i vilken riktning samhällsutvecklingen bör och kan styras. Behovet av underlag för prognoser och långsiktiga program har blivit påtagligt. Det har också publicerats ett stort antal böcker och skrifter, som tecknar tänkbara, fruktade eller önskvärda framtidsperspektiv.

Folkhögskoleutredningen har valt att referera några som har förekommit i samhällsdebatten. Det är böcker som dels visar tänkbara utvecklingsmönster för samhället i stort, dels pekar på möjliga utbildningspolitiska och pedagogiska konsekvenser.

Utredningen har inte strävat efter att göra någon samhällsanalys utan vill endast med referat och citat belysa några problem som synes ha relevans för de uppgifter som kan komma att bli angelägna för folkhögskolans verksamhet.

5.2 Det globala perspektivet

De böcker om framtiden som utkommit de senaste åren är i allmänhet mycket pessimistiska, även om de kan ha en grundton av hopp: det är inte för sent, än har mänskligheten möjligheter att besinna sig, men då måste alla goda krafter samverka. Robert L Heilbroner[1] menar att allt fler människor i i-länderna känner sig leva under inre och yttre hot. En känsla av maktlöshet sprider sig då man tycker sig har förlorat kontrollen över samhällsutvecklingen. De yttre hoten är skrämmande: en självgenererande vetenskaplig teknik, miljöförstöring i stor skala med allt vad det kan medföra av samhällsekonomiska och politiska konsekvenser, befolkningsexplosion och som tänkbar följd därav – kärnvapenutpressning.

> "Det måste vara uppenbart att en tävlan om resurserna . . . kan leda till aggression . . en de rika nationernas aggression gentemot de fattiga. Två omständigheter skänker emellertid ökad trovärdighet åt hypotesen att kärnvapen kan komma att användas som

[1] Robert L Heilbroner, Människans framtid, Aldus 197 s.

terrormedel: det finns för första gången kärnvapenarsenaler som kan möjliggöra sådana handlingar; vidare kan 'omfördelningskrig' framstå som de fattiga nationernas enda möjlighet att förbättra sina villkor."[2]

"Farorna som vi talat om – befolkningsökning, krig, miljöförstöring, vetenskaplig teknik – är . . . sociala problem som har sitt ursprung i människans beteende och kan rättas till genom att människan ändrar detta beteende. För att få en fullständig bild av människans framtidsutsikter räcker det inte med att inse allvaret i dessa problem. Vi måste också pröva sannolikheten för att vi skall kunna mobilisera en adekvat motreaktion och inte minst försöka diskutera vilket pris vi kan bli tvungna att betala."[3]

Heilbroner anser det vara otänkbart att u-länderna skulle kunna uppnå samma industrialiseringsgrad som i-länderna, om i-länderna ökar sin industriella tillväxt.

"De erforderliga produktionsökningarna i efterblivna regioner skulle kräva en gigantisk energiförbrukning enbart för utvinningen av råvaror. Det är ovisst om den erforderliga tekniken för kraftframställning existerar, och dessutom möjligt – och ännu allvarligare – att tillämpningen av den skulle föra oss till randen av en oåterkallelig klimatförändring som följd av de enorma tillskotten av värme till atmosfären."[4]

"En övergång till en mera jämlik inkomstfördelning i de kapitalistiska staterna måste äga rum i ett skede då den stora striden gäller fördelningen av naturtillgångarna mellan nationerna. Om denna kamp gradvis kommer att gå i de underutvecklade ländernas favör – av humanitära skäl, under kärnvapenutpressning, eller helt enkelt på grund av ökad politisk sammanhållning och starkare förhandlingspositioner inom de fattiga regionerna – kommer medborgare i de rika länderna att befinna sig i en lång period av minskande fysisk produktion per capita. Det kan lätt bli fallet även utan en internationell omfördelning ifall de många påfrestningarna på miljön får sina väntade effekter, något som vi kanske får bevittna redan inom det närmaste decenniet."[5]

"Det skulle vara möjligt att låta ekonomin fortsätta att växa under obegränsad tid förutsatt att man begränsade tillväxten till en resurssnål produktion som endast alstrar små värmemängder. En expansion i fråga om allmänna tjänster, rättsväsendet, sjukvård och utbildning, konst och underhållning skulle inte bara rädda systemet undan en ödesdiger kollision med miljön, utan kanske också skapa så stor 'tillväxt' att den kunde göra det lättare att lösa inkomstfördelningens problem."[6]

"Vare sig vi är oförmögna att upprätthålla tillväxten eller dukar under för dess konsekvenser, råder det inga tvivel om att det är en radikalt annorlunda framtid som väntar oss. Under alla förhållanden måste samhällets nuvarande inriktning förändras. I stället för att fortsätta att uppmuntra industriproduktionen måste vi

[2] Heilbroner, s 33.

[3] Heilbroner, s 46.

[4] Heilbroner, s 101.

[5] Heilbroner, s 70.

[6] Heilbroner s 70.

sätta gränser för den och på lång sikt minska den. Konsumtionsslöseriet måste ersättas av nya spartanska attityder. I dessa och andra hänseenden kommer framtidens 'postindustriella' samhälle förmodligen att skilja sig lika mycket från dagens industrisamhälle som detta skiljer sig från sina förindustriella föregångare."[7]

5.2.1 *Sammanfattning*

Skall mänskligheten ha någon framtid, måste i-ländernas industriella tillväxt stoppas och jämlikhet med u-länderna skapas. Dessa smärtsamma processer måste startas praktiskt taget samtidigt. Hur det än går med detta kan man räkna med att framtidens samhälle kommer att skilja sig väsentligt från dagens industrisamhälle.

5.3 Det teknologiska samhället

De industriellt mest utvecklade länderna, däribland Sverige, är på väg mot det postindustriella samhället: tjänstesektorn sysselsätter fler människor än industrisektorn. Den amerikanske sociologen och futurologen Alvin Toffler skildrar i sin bok Framtidschocken[8] ett samhälle i den teknologiska utvecklingens förlängning sådant det kan förutsättas bli, om inte samhällets styrmekanismer sätts in eller katastrofer av det slag Heilbroner varnar för kommer inom den närmaste framtiden. Toffler tecknar en bild av ett samhälle som förändras i allt snabbare takt. För människor innebär det förändrade och föränderliga villkor på livets alla områden och ständigt ökade krav på anpassning. Han menar att det finns en gräns för människors anpassningsförmåga. Passeras gränsen blir människan sjuk. Toffler kallar den sjukdomen framtidschock.

5.3.1 *Obeständighetens samhälle*

Vi förbrukar kunskap, varor, platser, upplevelser och värderingar i en takt, som hitintills varit okänd i mänsklighetens historia. Kunskapsmassan förändras snabbt och blir oöverskådlig. Antalet vetenskapliga magasin och artiklar fördubblas ungefär vart femtonde år i de industriellt utvecklade länderna.

"I bildlig betydelse 'förbrukar' vi platser och gör oss av med dem ungefär på samma sätt som vi gör oss av med pappersnäsdukar eller ölburkar. Vi bevittnar en historisk nedgång av platsens betydelse för det mänskliga livet. Vi håller på att föda fram ett nytt släkte av nomader, och få anar riktigt hur väldeliga, vidsträckta och betydelsefulla deras flyttningar är."[9]

"Kanske den psykologiskt mest betydelsefulla sortens rörelse som en person kan göra är den geografiska förflyttningen av sitt hem. Mellan mars 1967 och mars 1968 – på ett enda år – bytte 36 600 000 amerikaner (barn under ett år inte inberäknade) hemort. Det är mer än den totala befolkningen i Kambodja, Ghana, Guatemala, Honduras, Irak, Israel, Mongoliet, Nicaragua och Tunisien

[7] Heilbroner, s 76.

[8] Alvin Toffler, Framtidschocken, Aldus 1973.

[9] Toffler, s 61.

tillsammans. Det är som om hela befolkningen i alla dessa länder plötsligt hade förflyttats. Och rörelse av den gigantiska storleksordningen förekommer varje år i Förenta staterna. Under varje år sedan 1948 har en av fem amerikaner bytt adress, tagit med sina barn, några hushållsföremål och börjat om livet på en ny plats. Till och med de stora folkvandringarna i historien, mongolhorderna, européernas emigration västerut uncer artonhundratalet verkar små vid statistisk jämförelse."[10]

"I Europa kan den nya rörligheten till större delen hänföras till den fortsatta övergången från jordbruk till industri; från det förgångna till nuet, så att säga. Endast en liten del är ännu förenad med övergången från industrialism till superindustrialism. I Förenta staterna däremot, är den ständiga omfördelningen av befolkningen inte längre i första hand orsakad av tilltagande brist på jordbruksarbete. Den uppstår i stället ur automatiseringens spridning och det nya livssätt som associeras med det superindustrialiserade samhället."[11]

5.3.2 *Situationsflödet*

Förändringens fartökning är också en psykologisk kraft.

"Den tilltagande förändringshastigheten förkortar . . . varaktigheten hos många situationer. Den förändrar inte bara drastiskt deras karaktär, utan påskyndar deras lopp genom erfarenhetskanalen . . . Det påskyndade genomflödet av situationer fordrar också betydligt mer arbete av den komplicerade fokuseringsmekanism med vilken vi flyttar vår uppmärksamhet från en situation till en annan. Det blir fler kastningar fram och tillbaka, mindre tid för utdragen, fridfull uppmärksamhet åt ett problem eller en situation i taget . . . Det finns emellertid ännu ett sätt . . . på vilket den accelererande förändringen . . . ökar svårigheten att klara av livet. Det härrör från det fantastiska intrånget av nyheter, ovanligheter, i vår tillvaro. Varje situation är unik. Men situationer liknar ofta varandra. Det är i själva verket det som gör det möjligt att lära av erfarenhet. Om varje situation var fullständigt ny . . . skulle vår förmåga att reda oss vara hopplöst förlamad.

Förändringsaccelerationen ändrar emellertid radikalt balansen mellan nya och kända situationer. Ökade förändringshastigheter tvingar oss sålunda inte bara att klara ett snabbare flöde, utan ett flöde av allt fler situationer där tidigare personlig erfarenhet inte är tillämpbar."[12]

5.3.3 *Underkulturer*

De flesta tidigare samhällen har haft en kärna av gemensamma värderingar. Så är knappast fallet i det postindustriella samhället. Attityderna till pengar, egendom, levnadsstandard, lag och ordning, familj, jaget, religion och politiska ideologier varierar starkt. Samhället drabbas av värderingsyrsel.

[10] Toffler, s 63.

[11] Toffler, s 64.

[12] Toffler, s 33 f.

Det är troligt att de individuella valmöjligheterna – och kraven på att man skall välja – blir så stora, att människor kommer att finna att väljandet blir ett tvång och en börda. Man söker sig till underkulturer för att finna trygghet. I gruppen av likasinnade kan man få en känsla av att världen är okomplicerad och stabil.

"Ställda inför kolliderande värderingssystem, en förblindande mängd nya varor, tjänster, valmöjligheter rörande utbildning, yrke och nöje, drivs framtidens människor till att välja på ett nytt sätt. De börjar 'konsumera' livsstilar på samma sätt som människor under en tidigare mindre valmättad tid konsumerade vanliga produkter."[13]

"Det (livsstilen som slit-och-släng-vara) är ingen obetydlig eller enkel företeelse. Den förklarar till stor del den mycket beklagade 'engagemangsbrist', som är så utmärkande för vår tid. Medan människor glider från underkultur till underkultur, från stil till stil, lär de sig vara på sin vakt mot lösslitningens ofrånkomliga plåga. De beväpnar sig mot skilsmässans bitterljuva sorg. Den fromme katoliken, som kastar sin religion över bord och störtar sig in i de nya vänsteraktivisternas liv, för att senare kasta sig in i någon annan rörelse eller underkultur, kan inte fortsätta på samma sätt för evigt. Han bli vad Graham Greene kallar ett 'utbränt fall'. Av tidigare besvikelser lär han sig att aldrig kasta för mycket av sitt gamla jag i vågskålen."[14]

"Den superindustriella revolutionen fordrar således en grundläggande förändring i människans jaguppfattning, en ny personlighetsteori som tar hänsyn till såväl kontinuiteterna som diskontinuiteterna i människans liv."[15]

5.3.4 *Framtidschock*

"Obeständighet, den kraftiga avkortningen av människans relationer, är således inte bara ett förhållande i yttervärlden. Den kastar även sin skugga inom oss. Nya upptäckter, ny teknologi, nya sociala anordningar i yttervärlden bryter ut i våra liv i form av ökad omsättningstakt – allt kortare varaktighet av relationer. De framtvingar en allt snabbare takt i vardagslivet. De kräver en ny grad av anpassningsförmåga. Och de arrangerar scenen för den potentiella förödande samhällssjukan – framtidschock."[16]

"Ryck upp en person ur hans egen kultur och placera honom abrupt i en miljö helt olik hans egen, med andra normer att rätta sig efter – annorlunda uppfattningar om tid, rum, arbete, kärlek, religion, sex och allting annat – avskär honom sedan från varje hopp om återgång till ett mer välkänt socialt landskap, och den förvirring han drabbas av blir dubbelt kännbar. Om denna nya kultur dessutom befinner sig i ständig jäsning, och om – ännu värre – dess värden oupphörligt ändras, blir känslan av förvirring

[13] Toffler, s 212.

[14] Toffler, s 220 f.

[15] Toffler, s 221.

[16] Toffler, s 131.

ännu starkare. Med få ledtrådar om vilket slags beteende som är förnuftigt under de radikalt nya omständigheterna, kan offret mycket väl bli en fara för sig själv och andra.

Föreställ er nu inte bara en person utan ett helt samhälle, en hel generation – inklusive dess svagaste, minst intelligenta och mest oförnuftiga medlemmar – plötsligt förflyttad till denna nya värld. Resultatet blir massförvirring, framtidschock i stor skala."[17]

5.3.5 *Sammanfattning*

Tofflers tes är sammanfattningsvis:

Eftersom det teknologiska samhället driver fram förändringar i allt snabbare takt, kommer allt fler människor att drabbas av ett chocktillstånd – de svarar med apati eller inadekvata reaktioner – därför att det finns gränser för anpassningsförmåga till nya situationer, livsstilar och värderingar. Om inte detta samhälle skall överväldiga och krossa människor, måste vi utarbeta nya strategier för att tämja teknologin och skapa nya strukturer för att psykiskt överleva.

5.4 Psykisk hälsa och mänsklig miljö

Även om det samhälle Toffler beskriver endast till någon del stämmer med det svenska samhället, börjar det finnas gott om rapporter som tyder på att människor drabbas av psykiska och fysiska tillstånd av det slag som Toffler nämner. Psykiatern Hans Lohmann har på uppdrag av socialstyrelsen klarlagt och sammanfattat debatten om den psykiska hälsovården i boken Psykisk hälsa och mänsklig miljö.[18] Lohmann menar att livsstilen i de teknologiskt högt utvecklade länderna präglas av en "ekonomisk-teknologisk rationalitet" som drivits bortom det som är gott för människorna. Generaldirektör Bror Rexed sammanfattar i sitt förord Lohmanns huvudtankar.

"Hans tes är att de allmänt omfattade målen och grundvärderingarna i dagens samhälle länge kunnat accepteras utan större invändningar då de var ledstjärnor för en samhällsutveckling som förbättrade livsvillkoren för de allra flesta. Lohmann anser emellertid att en vändpunkt nu har nåtts. Bortom denna blir 'framgångens risker' tydliga. I och med att den ekonomiskt-tekonologiska rationaliteten påtagligt genomsyrar allt flera aktiviteter i samhället föreligger visserligen teoretiskt sett ökade möjligheter att förverkliga de uppsatta målen. Men risken är att dessa mål i praktiken undermineras av den allt hetsigare förändringstakten och rationaliseringen av vårt vardagliga liv, vilket utgör förutsättningarna (medlen) för att målen nås. Vad som blir följden är känslokyla, vantrivsel och främlingskap. Framgångarna bortom vändpunkten riskerar att betinga ett högt mänskligt pris, som bl. a. kan bli synligt i ökade sjukvårdskostnader. En aktuell illustration i sammanhanget är arbetsmiljöerna, där problem nu allt oftare påtalas."[19]

[17] Toffler, s 16.

[18] Hans Lohmann, Psykisk hälsa och mänsklig miljö. Socialstyrelsen redovisar. Allmänna förlaget 1973.

[19] Lohmann, s 7 f.

5.4.1 *Sjukdom och hälsa – delaspekter i en total livssituation*

När man under 1800-talet lyckades isolera mikroorganismer, t. ex. baciller och bakterier, och kunde leda i bevis att de gav upphov till speciella sjukdomstillstånd, ansåg man sig praktiskt taget ha fått infektionssjukdomarna under kontroll. Hade man upptäckt det onda var det bara att sätta in botemedel. Och om man blev infekterad, blev man sjuk. Det visade sig vara rätt i långa stycken men inte helt. En forskare, Pettenkofer, var skeptisk.

> "Han bad om en renkultur kolerabaciller, bredde den på en smörgås och åt upp den – och insjuknade inte. Därmed var det bevisat att 'bacillen i sig inte var tillräcklig orsak till sjukdomen. Andra faktorer såsom konstitution, hälsotillstånd, känsloläge var något som också fick tas med i beräkningen'."[20]

> "I dag är läget detta att de infektionssjukdomar som är vanliga i de utvecklade länderna och där leder till betydande sjukfrånvaro m. m. beror på 'aktiviteten hos mikroorganismer som är allestädes närvarande i miljön, som under vanliga förhållanden existerar i kroppen utan att göra skada, men som utövar skadliga effekter bara när den infekterade personen befinner sig i en situation av fysiologisk stress' . . 'infektion utan sjukdom är överallt i naturen snarare regeln än undantaget'." (René Dubos, Man Adapting. 1965.)[21]

Om man utgår från människan som helhet när man ställer diagnos, gör man det obekvämt för sig, men ändå torde det vara nödvändigt att räkna med människors upplevelser av sin situation, om man skall kunna få förklaringar till sjukdomsfenomen och sedan kunna komma tillrätta med dem. Flera forskare har studerat vad hjälplöshet betyder för uppkomsten av sjukdomar.

> "Sjukdom uppstår inte när det föreligger extrem fysisk stress eller extrema omvärldsbelastningar utan i det ögonblick då individen upplever att han inte längre förmår klara av omvärlden." (Schmale, Object Loss, 'Giving Up, and Disease Onset'.)[22]

Fysiska symtom har psykiska orsaker. Mycket pekar på att stora grupper i vårt samhälle har en problematisk psykisk hälsa.

> "I en diskussion av den psykiska, fysiska och sociala hälsan anför en socialmedicinskt orienterad läkare ute på fältet bl. a. följande:

> Sjukdomspanoramat har förändrats. Farsoterna är f. n. under kontroll som aldrig tidigare. Men i-länderna har fått nya sjukdomshot i stor skala. Trafikdöden (i Sverige ca 25 000 skadade årligen, därav ca 1 300 avlidna och 5 000 svårt skadade) nya yrkes- och stressjukdomar utgör exempel. Sjukdagarnas antal i Sverige har stigit till 90 miljoner år 1968. Många undersökningar anger att sådan stress, som leder till psykisk insufficiens svarar för 30–80 procent av all samlad sjukledighet i vissa i-länder. Då vårt lands samlade sjukdomskostnader f. n. beräknas till 15–20 miljarder kro-

[20] Lohmann, s 166.

[21] Lohmann, s 168 f.

[22] Lohmann, s 177.

nor per år, betyder den lägsta siffran, 30 procent, minst ca 5 miljarder på folksjukdomen stressens konto genom psykisk fysisk sjukdom. Ändras inte sjuklighets- och sjukvårdsutvecklingen beräknas enbart de direkta sjukvårdskostnaderna (f. n. ca 7 miljarder per år) med fasta priser ligga på 40 miljarder inom 20 år. Hela vår stadsbudget är 45 miljarder år 1970."[23]

"Onekligen är det så att en mirakulös utveckling på kort tid förbättrat levnadsvillkoren för det stora flertalet i tidigare oanad utsträckning. Och ändå är det ett allmänt intryck att den subjektiva upplevelsen och uppskattningen av förbättringarna inte hållit jämna steg med de resultat som blivit verklighet tack vare utvecklingen.[24]

Lohmann pekar på andra paradoxala biverkningar av välfärden. Informationsflödet är så enormt, att det inte lönar sig att "hänga med". Man orkar inte orientera sig. Resultatet blir apati. Det rättvisekrav som säger att de ökande resurserna skall leda till bättre villkor för alla har lett till en ökande byråkratisering med åtföljande känsla av hjälplöshet och maktlöshet för individen. Urbaniseringen har lett till större bekvämlighet och flera valmöjligheter för många människor, men har också medfört mänsklig isolering och ökad brottslighet.

5.4.2 *Normalitet och psykisk hälsa*

Lohmann diskuterar ingående begreppen normalitet och psykisk hälsa. Begreppen är svåra att definiera och avgränsa. I WHO:s stadgar definieras hälsa som "ett fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande". Kritik har riktats mot den definitionen.

Marie Jahoda:[25]

"Vad göra om nu lycka eller välbefinnande, tillfredsställelse eller förnöjsamhet, frihet från konflikter eller spänningar, inte rimmar med den aktuella livssituationen? Skall man då beteckna de individer (som inte uppvisar dessa karaktäristika) som psykiskt sjuka? Att svara ja på den frågan avslöjar bara en naiv tro på en inneboende moralisk rättvisa i alla existerande förhållanden."[26]

Marie Jahoda menar att kriterier på psykisk hälsa är – förutom frånvaro av psykisk sjukdom – självaccepterande och självtillit, god integration av psykiska krafter, rimlig grad av autonomi, dvs. oberoende av social påverkan, adekvat verklighetsuppfattning, förmåga att bemästra tillvaron.

Andra lägger stor vikt vid den sociala förmågan. Den psykiskt friske kan leva sig in i andra människors situationer.

"Människor tycks vara olika med avseende på förmågan att adekvat tolka andras attityder och avsikter, noggrannheten med vilken de kan uppfatta situationer utifrån andras utgångspunkter och således ifråga om förmågan att förutse dessas beteende. Den här typen av social känslighet baserar sig på inlevelseförmågan."[27]

[23] Lohmann, s 82.

[24] Lohmann, s 245.

[25] Marie Jahoda, Current Concepts of Positive Mental Health, NY 1958.

[26] Lohmann, s 61.

[27] Lohmann, s 74.

Omvänt skulle alltså människors brist på social inlevelse kunna vara ett tecken på psykisk ohälsa. Denna oförmåga kan leda till en avhumanisering både av andra människor och av det egna jaget.

> "Om en individ avskärmar sig från en hel rad i grunden mänskliga känslor och sinnestillstånd – såsom fruktan, medkänsla, skuld eller skam – gör han också något med bilden av sig själv ..... Att bli förhärdad, ointresserad inför mänskligt lidande, immun mot all annan hänsyn än att fungera effektivt, kan leda till att man anser sig själv som inte längre varande i besittning av just de kvaliteter som en människa måste ha för att förbli 'mänsklig' i ordets djupare mening. Minskas upplevelsen av personligt ansvar för de egna handlingarna ('jag lyder bara order', 'jag är bara en kugge i maskineriet', 'dom/regeringen, mina överordnade/ vet väl vad dom gör', 'vem är jag att ifrågasätta dem – och även om jag gjorde det, vad skulle det hjälpa?') tar en bild av den egna personligheten gestalt, där autonomi, makt, ansvar och förmåga till uppoffringar saknas – de kvaliteter som vanligen anses höra till en sund självuppskattning.
>
> Detta att den känslomässiga distansen mellan människorna ökar, att de ser – både sig själva och andra – som 'instrument', lämpliga eller mindre lämpliga att användas för vissa syften, den minskade viljan och förmågan att ta initiativ och ansvar för sina handlingar samt också att kritiskt orientera sig i denna tillvaro – hela denna avhumaniseringsprocess anser psykiatergruppen (Group for the Advancement of Psychiatry) vara en försvarsmekanism."[28]

Begreppet normalitet är bundet till socio-kulturella värderingar. Beteenden som i ett samhälle betraktas som normala, både i betydelsen ofta förekommande och i betydelsen friska, önskvärda, kan i ett annat samhälle eller under en annan tid betraktas och behandlas som icke-önskvärda. Exempel skulle kunna hämtas från könsrollsdebatten. Varje samhällsstruktur gör speciella beteenden och reaktioner mer naturliga än andra. Ett lika skrämmande som uppmärksammat exempel är Kristina Humbles "aniara-människa".[29] Uttrycket anknyter till framtidsvisionen i Harry Martinsons bok Aniara.

Efter att tillsammans med andra psykologer ha följt en grupp Stockholmspojkar sedan slutet av 50-talet menar Kristina Humble att man i den här gruppen kan skönja en personlighetstyp som man inte tidigare träffat på. Aniaramänniskan är kylig och smart. Hans intellektuella ambitioner är höga. Den kroppsliga behovstillfredsställelsen är viktig för honom. Däremot har han lågt ställda förväntningar då det gäller känslomässiga relationer. Han har inga egentliga kontaktproblem, därför att förväntningarna är så lågt ställda. Djup och varaktig kontakt och närhet anses varken nödvändig eller önskvärd. Aniaramänniskan är inte särskilt solidarisk om han agerar i grupp utan konkurrerar upp till så hög status som möjligt. Han har ingen inbyggd moral utan korrigeras utifrån av övervakning och straff.

Om denna bild är sann innebär det att människor håller på att anpassa sig till ett livsmönster där känslor och gemenskap inte värderas särskilt

[28] Lohmann, s 269.

[29] Lohmann, s 144.

högt. Viktigast är att vara klipsk och konkurrenskraftig, så att de egna omedelbara behoven kan tillfredsställas. Mycket tyder dock på att den hårda väl fungerande människan inte är så vanlig än. Den stora mängden av psykiska störningar och andra sjukdomssymtom kan tyda på att, om människor blir försatta i omänskliga situationer så protesterar och reagerar de, även om protesterna inte är konstruktiva. I detta sammanhang kanske bristen på anpassning är ett sundhetstecken.

5.4.3 *Förebyggande strategi*

Lohmann menar att vi borde ha en preventiv strategi i stället för en kurativ för att åstadkomma psykisk hälsa för så många som möjligt. Människans initiativ, kunskaper och känslor måste tillvaratas så att hon kan utforma sin miljö och påverka sina livsvillkor och inte behöver gå in i sjukdom eller destruktiva beteenden. Det är viktigare att kunna koppla *på* än att ständigt behöva tänka på att koppla av. Det är också viktigt att ha

> "mål att se fram emot och strategier att förverkliga dessa med – i den miljö som utgör hans vardagstillvaro. . . . Kanske blir än djupare frågor här relevanta, exempelvis den om individen förfogar över en strukturerad tolkning av tillvaron över huvud taget – frågor som har med inställningen till liv och död att göra."[30]

På symposiet om livskvalitet 1974[31] uttryckte Nordal Åkerman sin besvikelse över att livskvalitetfrågorna kommit att uppmärksammas så sent.

> "Jag tror att vi hade kunnat levat i ett annat samhälle idag om vi inte hela tiden hade försökt att få bort nöden *för* människorna och i stället hade försökt få bort den *tillsammans* med dem. Inriktningen har i grundläggande utsträckning gällt tryggheten, nästan inte alls solidariteten och opinionsbildningen. Vi har utgått från att om vi reformerar samhället, om vi tar bort nöden, då kommer vi också att förändra individen, hon kommer att visa starkt ökad solidaritet och en helt annan medvetenhet om vad som krävs av henne i det gemensamma samhället. Men många har i likhet med Ernst Wigforss vittnat om sin besvikelse när det inte blev på det här sättet. Vi har i alltför liten utsträckning insett att vi också måste ändra individen för att skapa underlag för reformerna."[32]

Olof Palme sade i sitt inledningsanförande till symposiet:

> "Strävan till livskvalitet måste innebära en frigörelse från den ensidiga tillväxtfilosofin och att ställa den enskilda människan, hennes sociala villkor, hennes relationer till andra och krav på gemenskap i centrum för samhällsarbetet. Den är att ställa krav på solidaritet, omsorg om varandra, strävan till delaktighet.
>
> Det gäller ytterst människans möjlighet att påverka sin egen situation, grundvalen för självkänsla och egenvärde. Det är det viktigaste inslaget i begreppet livskvalitet."[33]

[30] Lohmann, s 187.

[31] Livskvalitet – människans levnadsvillkor i ett framtidsperspektiv. Föredrag och diskussioner från ett symposium arrangerat av Sekretariatet för framtidsstudier, Statsrådsberedningen, den 9–10 maj 1974 på Vallmangården, Ljusterö. Ds Ju 1974:9.

[32] Nordal Åkerman, Livskvalitet . . ., s 111 f.

[33] Palme, Livskvalitet . . . inledning.

5.4.4 *Sammanfattning*

Diskussionen, som den förts i de här refererade skrifterna, kan sammanfattas sålunda:

- allt fler människor efterfrågar sjukvård,
- man upplever och utvecklar sjukdom om man inte kan hantera sin livssituation,
- kraven på anpassning till snabba förändringar, bristen på jag-känsla, upplevelsen att inte räknas, inte höra till, vara sämre, inte kunna överblicka gör att allt fler människor blir sjuka,
- de starkaste kanske förstärker egenskaper och antar beteenden som visserligen är väl anpassade till deras livssituation, men knappast är önskvärda från samhällets synpunkt,
- om flertalet människor skall få psykisk balans och styrka måste det skapas möjligheter för alla individer att överblicka tillvaron, att kunna utveckla strategier för att förverkliga sina egna mål och kunna påverka samhället, att träna upp sin förmåga att handskas med situationer, även de svåra och krävande, utan att behöva gå in i sjukdom,
- skall den psykiska balansen förbättras måste samhället på nytt pröva vad som är livskvalitet.

5.5 Arbete och fritid

5.5.1 *Arbetets betydelse och fritidens*

> "Vi måste slå vakt om arbetets värde och värdighet i det svenska samhället. Ett samhälle som inte förmår lösa den uppgiften blir, enligt min bestämda mening, ett sjukt samhälle. Ty arbetet kommer även i framtiden att fylla en väsentlig del av människornas tillvaro."[34]

> "En viktig fråga rör arbetsmiljön och organisationen av arbetet inom arbetsplatsen. Specialiseringen leder till att människors arbete delas upp i allt mindre delar. En begränsad del av människors fantasi och förmåga tas i anspråk, tummen som trycker på sprutmålarens pistol, armen som för den fram och tillbaka samt en liten del av hjärnan, medan människan i övrigt, kropp och själ, förblir oengagerad. Stress och över- eller understimulering är faktorer, som ofta tas upp i samband med tillväxten. Rörligheten i arbetsliv, bosättning och familjerelationer formar en människa ständigt beredd på att flyta in i nya grupper, lättillgänglig, undflyende och oengagerad. Effektivitetskraven i produktionslivet leder till utsugning av människor mellan 25 och 45 år, men uteslutning från det normala vuxenlivet av barn och åldringar, utslagning av de svagare från arbetslivet och utstötning ur samhället av bottenskiktet."[35]

Göran Palm återger i Bokslut från LM[36] ett bandat samtal med en 31-årig metallarbetare, Jaakko Stenius. Stenius är finskspråkig och hans svenska

[34] Palme, Livskvalitet . . . inledning.

[35] Britta Jungen, Livskvalitet: Tillväxtens sociala kostnader, s 27.

[36] Göran Palm, Bokslut från LM. Författarförlaget. 1974.

är begränsad men inte desto mindre mycket uttrycksfull. Palm återger bitvis hans språk fonetiskt. Jaakko berättar om det han tycker är svårt med jobbet. Det är tungt.

> "Jag kör då hem och lägger mig på slaafen genast, jag måste. Barnen kommer ju och klättrar på pappa då, jävlik pigga förstås, dom vill jag är en båt eller bil . . Men jag kör ut dem till sin mamma, min fru. Stänger dörren ja. Det måste vara *tyst*. Men viilan kommer då inte, för matjinerna liksom är med där på slaafen, dom är kvar . . . Det smakar med en öl då. Sitta och glo på TV och dricka en öl . . . som bomull."[37]

Jaakko har fått hörselskador men det är inte det svåraste.

> "Men det är värre ändå med händerna, tycker jag . . . att dom blir som under foten, hårda. Dom tål ju mera förstås, kan röra sig kvick och bestämd utan att sår kommer . . . händerna, efter några år du ser . . . det är ju bra för joppet att dom vet vad ska göra utan att liksom tänka varje gång. Men inte är det bra hemma! Jag tar så mjuk, så mjuuk, tycker jag, men då säger min fru att . . . sandpapper. Och barnen, det gör ibland *ont* på dem när jag smeker. 'Du får inte bada mig pappa', så där säger dom. Jag vill gråta nästan. När jag ser sådan som dig, eller tjänsteman – där går en som kan älska med händerna, tänker jag. Jag tänker så. Händer som kan känna, det är ju rätt så viktik! Dom där gammal metallgubbar . . . jopparhänder. Men jopparfötter, nog räcker det, tycker jag. Man har inte tänkt på den där saken, jag tror inte, vad som växer fram på jopparen i den hårda intustrijopp, handsulor."[38]

Jaakko känner sig deformerad till själen också. Han menar att maktstrukturen på verkstaden gör arbetarna förkrympta och arbetsledarna uppblåsta.

> "Dom räknar ju så på männitjor, dom där baasar, med pengar. Dom *måste* ju också, dom måste ju peta port den där som är långsam, flaskhals, annars åker ju produktjonen ner och basen åker också ner. En baas som är hygglig, det blir samma ändå, med den där lönsamhet. Stor produktjon stor baas . . . . Aldrig bas för mig![39]

På Göran Palms fråga om Jaakko anser att respekten på verkstaden förbehålls arbetsledningen, svarar Jaakko:

> "*Matjin* också ju. Mera respekt. En ny arbetare som kommer, det är ju ingenting, han kommer ju bara, men en ny matjin som kommer, det är ju sådan stor saak, då kommer intjenjör och tjefer, alla ska titta och beuntra, hur mycket kostar, hur mycket producerar, hur viktig att tjöta rätt . . . . Det glömmer dom ju inte att säga, *altrig*. Men att tjöta rätt jopparen, det blir ju inte av då. Han går där och ska *tjämmas* nästan för att gör 'bara' det som är mest viktig."[40]

[37] Palm, s 113.

[38] Palm, s 115.

[39] Palm, s 121.

[40] Palm, s 140.

Arbetaren får en känsla av att han är lätt att flytta bort, lätt att ersätta.

> "Inte är jopparen så där stark att han kan tjita i den där respekt han får altrig. Männitja ju. Det blir ju så då på intustri att dom får mera och mera sådana joppare som glömmer *lätt* det är där som är viktig. Jag menar, har man sådan morotsjakt hela tiden, då *får* man ju joppare som jagar bara pengar och pengar, frågar inte efter annat då. Och man har snabbhet som det enda, då *får* man ju sådan fingerfärdik snabbjobbare, slarvjobbare." . . . . "Alla joppare *vill*, jag tror, djupt nere, göra nytta, en bra jobb. Men dom, ledningen . . . . . dom uppmuntrar ju fel *saker* hos jopparen. Bara det som är som en matjin liksom, vara stark, vara snabb. Det andra som är under, det får ju inte komma fram då. Bara *kroppen* får växa. Tjälen får liksom altrig jobb på verkstaan, kroppen bara. Inte hjärnan heller ju. En joppare ska inte tänka, då blir han tokig bara. Inte frågar dom vad jopparen tycker, hur man tänker ska vara. Dom tror väl inte att han *kan* tänka då, bara lyda eller präka. Inte får hjärnan jobb heller! Får stanna hemma då med barnen."[41]

Jaakko tycker ändå om att arbeta. Han tycker det han gör är viktigt.

> ". . . . jag *vill* ju jobba, jag tycker *om* ju jobba! Stå i produktjonen, producera saaker, inte vill jag sitta hemma eller räkna tapeller . . . jag vill ju stå där i produktionen, göra vaaror, det är ju positiv! Inte kanoner heller, eller sådan plasttjit-emballatj – nyttiga vaaror då . ."[42]

Ackordsystemet tyckte Jaakko om när han var helt ung och bara tänkte på de snabba pengarna, men nu ser han annorlunda på saken.

> "Det är ju tjillnad, vet du, om man tjyndar med jobbet för man tycker om och man tjyndar med jobbet för man *måste*. Är det måste blir man spänd och liksom tung . . . jävlik lätt irriterad också. Dagarna särskilt då före löningen, när man anar ju att man ligger efter. Man jobbar liksom *mot* sig tjälv. Sådan jävlik motluut."[43]
>
> "Kámratskapen blir ju som trängt uut av den där lilla morotsdjävul som sitter uppe där på matjinen och manar på. Den där osynlik morotsdjävul, på och på, på! Bara gör nu tio bitar till i timmen på den där jopp så räcker det att reparera bilen, eller en rum för barnen, annars får barnen ingen egen rum. Så där maanar han ju på. Det blir nästan som min feel, om barnen får inte den där rum! . . . Har jag då en ganska kärv jopp och en annan har fått en bra jobb, vill jag ju ha hans bra jopp! Det blir som en gift, ett gift. Ingen vill hjälpa liksom, bara ha dom där bra jobb, *alla* ju."[44]

Jaakko tar också upp den arbetsmoraliska aspekten på prestationslönesystemet. Han hävdar att det leder till slarv, fusk och dåligt utfört arbete.

Göran Palm frågar om lusten att jobba och vissheten om att göra en viktig samhällsinsats finns där på botten som en frisk källa, som det negativa på verkstaden bidrar till att skymma för arbetaren.

41 Palm, s 141 f.

42 Palm, s 138.

43 Palm, s 125.

44 Palm, s 126 f.

"Slarv och mygel . . . det där att hacka sönder jobben också . . . det tjymmer inte den där källan bara, det *förgiftar* också den, jag tror. Nej, inte förgifta, vad heter . . man ser inte vatten klaar – *krumlik*. Källan blir grumlig då. Du har en jobbare, jag säger som exempel. Han står där isolerad med en ganska okvalificerat jopp, kantje tio moment, och sur bas och buller, ingen réspekt då, vanlig exempel . . . Vad har han då kvaar? Han tjänar pengar, jo, men i jobbet? Han vet ju att han gör ändå en *bra* jobb, en *hel* jobb, ganska hel, och en *hederlig* jobb. Viktig ju! Rätt så viktig. Han kan säga så till sig själv hemma: du är ingen sådan tjeni-intjenjör, inget i förslakslåda, bara vanlig jobb, men du gör saker färdig och du gör dem rätt. Så. Han kan säga så. Men när slarv kommer och mygel, och den där sönderhack, bara tre eller två moment, vad har han då kvaar? Pengar jo, men i jobbet? Han *får* ju inte göra bra, göra hel, göra hederlig. Jag menar, då tappar han tjälva jobbarlusten ofta. Han gör nytta ändå, i produktjonen, han gör, sådan kugge, men den där källa är inte tjymd bara, grumlik också, han vill inte se längre, han tjiter i den! Pengar bara då.[45]

Göran Palm beskriver också hur en arbetssituation i vilken alltför litet människans fantasi och förmåga tas i anspråk leder till att orimliga krav ställs på fritiden.

"Fritiden ter sig aldrig lika vacker och värdefull som under arbetstid. Innan den börjat.

Givetvis finns det ändå en gräns för hur många besvikelser en framtidsdrömmande lönearbetare tål. Det sker också en viss omsättning på LM:s framtidsbörs. De som under några år har satsat mycket på diskotek, tipsvinster, lördagsrus eller semesterresor blir efter hand benägna att investera i säkrare framtidspapper. Går de in för att bygga ett hus eller en båt, skaffa sig gymnasiekompetens, ägna sig åt föreningsliv eller spara ihop till en längre tjänstledighet kan de ofta räkna med att fritiden under flera år framåt blir meningsfullt fördriven. Åtminstone kommer missräkningarna glesare.

Vad som däremot sällan händer är att besvikna framtidsdrömmare vänder sig till nuet på verkstan för att därur söka utvinna något av den mening och glädje som fritiden så ofta snuvar dem på. Det är ju ändå där, på jobbet, som de alla tillbringar den ojämförligt största delen av sitt klarvakna liv. Det är ju ändå där, på jobbet, som de tvingas ge det mesta de har av kraft.

Till fritiden kommer de aldrig utvilade.

Men arbetsdagen och arbetsveckan tycks från början ha utmönstrats som alldeles omöjliga investeringsobjekt för glädje och mening. Arbetsdagen och arbetsveckan framstår i stället som en sorts väldiga, oföränderligt dystra lass av nödtvungen dödtid som det bara gäller att skjuta framför sig och lämpa av så snart 'frihetens' klocka ringer. I arbetet tycks ingen framtid hägra."[46]

"När arbetet och fritiden förvisas till olika världar och när bägge parter försöker komma över skilsmässan genom att utveckla sina

[45] Palm, s 143 f.

[46] Palm, s 157.

motsatta sidor enbart, då inbjuds den arbetande människan att klyva sig i två.

Den ena människan, som lever så länge solen är uppe, erbjuds ett minimum av frihet, omväxling, självförverkligande, bestämmanderätt, anseende och ro, och denna människa förväntas prestera ett maximum av arbete. Den andra människan, som i likhet med trollen föds när solen går ner och dör när solen går upp, erbjuds allt hon kan begära av frihet, omväxling, självförverkligande, bestämmanderätt, anseende och ro, och denna människa förväntas inte prestera någonting."[47]

För att denna klyvning inte skall uppstå måste den arbetande människan ställa inte bara fritidskrav utan också arbetskrav och det får inte vara vattentäta skott mellan de båda. Göran Palm räknar upp några värden och behov som borde vara fundamentala för arbetande människor:

"frihet i arbetet
bestämmanderätt i arbetet
självständighet i arbetet
kvalitet i arbetet
läromöjlighet i arbete
framtid i arbetet
omväxling i arbetet
ansvar i arbetet
ostördhet i arbetet
personligt engagemang i arbetet
mening i arbetet
sammanhang i arbetet
hälsa i arbetet
gemenskap i arbetet
vinstandel i arbetet
respekt i arbetet
människovärde i arbetet"[48]

Sekretariatet för framtidsstudier talar i sin programskrift Arbetslivet i framtiden [49] om individens livsområden, som skulle vara

- Arbetsliv
- Familjeliv
- Utbildning
- Politisk och kulturell aktivitet ("gemensamt arbete")
- Fritid

"Ett angreppssätt är att studera kopplingarna mellan å ena sidan arbetssituationen och å den andra övriga livsområden. En människas hela livssituaion påverkas ofta starkt av hennes ställning i arbetslivet. Det kan t. ex. ifrågasättas om det går att upprätthålla idén om att brister i t. ex. arbetet, kan kompenseras genom förmåner inom ett annat. Snarare föreligger ett i statistisk mening positivt samband, så att dåligt utbyte i ett avseende åtföljs av dåligt utbyte i andra avseenden. Om arbetslivets organisation fram-

[47] Palm, 227.

[48] Palm, s 205 f.

[49] Sekretariatet för framtidsstudier. Arbetslivet i framtiden. En programskrift för en framtidsstudie. Departementens offsetcentral 1975.

tvingar passivitet och isolering får vi en tendens till passivitet och isolering också utanför arbetet.

Det är troligt att ett arbete som är meningsfullt och ger möjlighet till utveckling också positivt påverkar människans övriga roller. Det kan medverka till en aktivare fritid och på det viset ge nya möjligheter för en aktiv kulturpolitik och annan utbildningspolitik. Arbetet kan på så sätt också bidra till en fördjupning av demokratin även utanför arbetslivet."[50]

5.5.2 *Demokrati i företagen*

Nedslitningen av människor är givetvis inte något obekant fenomen för arbetsmarknadens parter. I en rapport till LO-kongressen 1971[51] hävdas, att välfärden utanför arbetsplatsen måste följas av att kravet på välfärd och tillfredsställelse i arbetet skärps.

"De flesta arbetsplatser har inte utformats för att skapa trivsel och tillfredsställelse i arbetet. Tvärtom har utformningen styrts huvudsakligen av ekonomiska och tekniska hänsyn.

Enligt kommitténs uppfattning är det viktigt att de experiment som under parternas gemensamma ledning inletts för att ändra på dessa förhållanden fortsätter. Arbetet bör inriktas på att skapa utrymme för större frihet och självständighet i arbetet för den enskilde, större möjligheter att utvecklas i yrket och verkliga möjligheter för de anställda att själva bestämma över stora delar av arbetets organisation, ledning och kontroll.

En demokratisering av arbetets organisation förändrar arbetsledningens roll. Kommittén anser att ett demokratiskt förhållande i arbetslivet kräver att ledarskap grundas på ömsesidigt förtroende och beroende mellan arbetsledningen och arbetstagarna. Arbetsledningens befälsställning skall ersättas med ett samarbetsförhållande. Arbetstagarna skall ha fullständig insyn i arbetsledningens förutsättningar. Alla viktiga beslut om arbetets planering och organisation, i personalfrågor och om förändringar i miljön som kan avgöras självständigt inom avdelningen skall fattas gemensamt av arbetsledaren och de anställda."[52]

Utredningen Demokrati på arbetsplatsen (SOU 1975:1) har lagt lagförslag om förenings- och förhandlingsrätt, om kollektivavtal och om medling i arbetstvister. Det blir lagar som tillförsäkrar de anställda en hög grad av medbestämmande.

5.5.3 *Boende och samvaro*

Skillnaden mellan fritidsvärlden och arbetsvärlden har också förstärkts genom de senaste decenniernas samhällsplanering. Man bor långt från arbetsplatserna, det finns inga naturliga gemensamma sysselsättningar för grannar.

Åke Daun har i Förortsliv[53] visat hur olika livsvillkor resulterat i olika

[50] Arbetslivet i framtiden, s 23.

[51] Demokrati i företagen. Rapport till LO-kongressen 1971. Prisma 1971.

[52] Demokrati i företagen, s 13 f.

[53] Åke Daun, Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förändring. Prisma 1974.

livsmönster. Han jämför Reimersholme och Vårberg, en gammal och en ny förort inom Stockholm.

Reimersholme blev industriort på 1860-talet. Yllefabrik och spritfabrik med tillhörande bostäder byggdes på 70- och 80-talen. Åke Daun har intervjuat reimersholmsbor, de flesta med minnen från Reimersholme på 1910- och 1920-talen. Bostäderna var små och ofta dåligt isolerade. På holmen saknades dricksvatten. Livet var slitigt. Arbete upptog den mesta delen av tiden men inte desto mindre fanns det mycket av social samvaro.

> "I Vårberg och i det moderna stadslivet är den specialiserade veckoslutssamvaron mellan familjer ett slående drag. Man *umgås* med släkt och vänner, man bjuder hem och bjuds bort till andra stadsdelar. På Reimersholme fanns knappast något alls av detta. Det var framför allt *via* andra sysselsättningar som man träffades. När karlarna gav sig ut på fiske var det ofta tillsammans med en god vän. När de på lördagen högg veckans ved, gjorde de detta tillsammans med grannarna. Man stod i var sin bod och tävlade om att hugga snabbt, och några nubbar brännvin förhöjde stämningen. Arbetet i trädgårdslandet resulterade i samspråk, både med närmaste grannen och förbipasserande. Och man badade ihop. Kvinnorna tvättade ibland tillsammans, och över huvud taget medförde de ständiga ärendena utomhus att man stötte ihop och pratade.
>
> När man diskuterar frågan om samvaroformer kan man därför inte göra någon klar avgränsning mot andra typer av aktiviteter. Kännetecknande för det sociala livet var just att mötena mellan människorna i så hög grad *förmedlades* av praktiska göromål. Det finns visserligen också exempel på umgänge som specialiserad sysselsättning, men regelbundet familjeumgänge i hemmen förekom bara när släktingar någon enstaka gång kom på besök utifrån eller besöktes."[54]

I Vårberg finns en markerad familism, dvs. en betoning av kärnfamiljer som livets centrala enhet, som den fasta punkten.

> "Familismen som föreställningsvärld och kulturell hållning är ett fenomen, som förstärks genom familjens kontrast *mot den främmande sociala omgivningen*. Uppfattningen av familjen som intensiv central får form av t. ex. tanken att 'den enda jag känner av dessa tiotusen är min fru'. När mannen efter arbetet går mot bostadsområdet skulle vi kunna tänka oss att han till sig själv säger något med ungefär följande innebörd: 'Där uppe finns en människa, som känner mig utan och innan. Tillsammans kan vi se ut mot den bebyggelse, vars tillkomsthistoria är fördold, de mötande människorna som knappast tycks urskilja oss, de väl tillslutna dörrarna. Där är mitt hem, jag vet vilken lysande ruta som är min. Jag känner igen gardinarrangemanget, kommer ihåg hur jag svettades med uppsträckta armar på köksstolen, hur frugan stod nedanför och dirigerade'. Ingen annan ruta ger upphov till minnen. Allt övrigt existerar bara i den närvarande stunden, utan

[54] Daun, s 220 f.

tidsdjup, såsom mekanisk upprepning av ett instrumentellt seende, för att finna vägen hem, se upp för bilar, undvika halka. Denna kontrast mellan det välkända och det okända, byggd omgivning likaväl som människor, drar en kontrastgräns kring den egna familjen. Lägenheten blir som en privat ö i främmande vatten, och uppfattningen av familjen och bostaden formas delvis genom det sätt, på vilket den omgivande verkligheten förhåller sig till den enskilde. Självuppfattningen – egobegreppet – är ett resultat av andra människors sätt att bemöta oss. Detsamma kan i viss mening sägas om den byggda omgivningen: *individens uppfattning av hemmet är delvis en funktion av den byggda omgivningens irrelevans och associationslöshet.* Bostadshusen i grannskapet är betydelselösa, om man aldrig besökt dem, och de förorsakar inga associationer, såvida inga händelser – omtalade eller självupplevda – förknippas med dem.

Familismen gynnas av att umgänge i hemmet får mera intim karaktär än den gamla tidens utomhuskontakter, på ölcaféer, vid vedbodar och kolonilotter. Redan den ovan omtalade kontrasten mot den främmande omgivningen understryker den gräns av laddat privatliv, som omgärdar alla skeenden mellan hemmets väggar."[55]

I en storstad eller ett förortssamhälle undviker man främlingar, vilket betyder de flesta människor. Man uppövar sin förmåga till ignorans. Sjuka personer blir liggande på gatan utan hjälp, man ingriper inte om någon befinner sig i fara.

"Men vi måste ha klart för oss att icke-identifikation inte är den enda orsaken till att sjuka – och spritpåverkade – personer lämnas utan avseende på gator och torg. En annan faktor är den känsla, som många får inför främmande människor, vilkas beteenden är fragmentariskt kända, skrämmande, kanske hotfulla, t. ex. uteliggare och ibland även ungdomar. Ett skäl att inte ingripa är att man ej kan förutse reaktionen på erbjudande om hjälp. Vetskapen om den allmänna ignoransen i storstaden medför att det enskilda initiativet ter sig allför riskabelt. Hjälparen kan själv försätta sig i en nödsituation, själv bli offer för omgivningens ignorans.

I den lilla orten kan reaktionen förutses. Den nödställda är för det mesta känd och bedömningen av den berusade mannen eller slagskämpen tar inte utgångspunkt i stereotypier av alkoholister eller våldsmän. Den grundar sig på personlig bekantskap och kännedom om situationens omständigheter. 'Om grannens Olle är full på en fest är det inte utslag av alkoholism, utan av ungdomlig dårskap', skriver en norsk kriminolog i en aktuell uppsats. 'Att han slåss med en ungdom från grannsocken är inte ett tecken på att han är en våldsförbrytare, men väl på att han vill ha kärestan för sig själv. Att han pallar äpplen är inte stöld, utan att bravera inför kamraterna. För man vet mer om Olle än att han dricker

[55] Daun, s 249 f.

sig full, slåss och pallar äpplen – han är duktig i skolan, har stadigt sällskap med Elsa som är riktigt söt och hans mor är ordförande i hälsovårdsnämnden. Och dessa tilläggsinformationer kommer att påverka definitionen av hans beteende.[56]

5.5.4 *Sammanfattning*

Sammanfattningsvis om arbete, fritid och bostadsort enligt den citerade litteraturen:

- ett arbete där individens kapacitet, kunnighet och fantasi kommer till sin rätt är av omistligt värde,
- om ett arbete sönderdelas i alltför många delar, om snabbhet betonas på bekostnad av kunnighet och noggrannhet, om maskinerna värderas högre än människorna, blir pengar det enda utbytet av arbetet och den anställdes intresse vänds mot fritiden,
- om tillfredsställelsen på arbetet ökar, blir drömmen om fritiden – och besvikelsen på fritiden – sannolikt mindre,
- möjlighet till personlig tillfredsställelse och utveckling skall finnas både på arbete och fritid,
- åtskillnaden mellan bostadsområden och arbetsplatser och bristen på gemensamma sysselsättningar inom bostadsområdena gör att den sociala samvaron blir begränsad och privat. Man bygger in främlingskap i stora bostadsområden.

5.6 Vuxenutbildning

5.6.1 *Utbildning och inflytande*

"När de studerande – särskilt de med den längsta utbildningen – kommer ut i samhället får de just genom sin utbildning ofta betydande makt. De får ledande positioner i näringslivet, i förvaltningen, i massmedia, som lärare, ibland också som experter i organisationslivet. Och de får makt över människor vilkas villkor de aldrig delat, människor med en annan bakgrund, andra erfarenheter och en annan livssituation.

Detta rymmer många frön till konflikter, många risker för lösningar som är dåligt anpassade till människors verkliga levnadsförhållanden. Riskerna förstärks av att grupperna ofta talar helt olika språk, har helt skilda referensramar, och därför missförstår varann – eller isoleras från varandra."[57]

5.6.2 *Utbildning och levnadsnivå*

Utbildning är en av de nio levnadsnivåkomponenter, som ingår i FN:s definition av levnadsstandard. De övriga komponenterna är: hälsa, livsmedelskonsumtion, sysselsättning och arbetsförhållanden, bostadsförhållanden, social trygghet, beklädnad, rekreation och fritid och mänskliga rättigheter. (International Definition and Measurement of Levels of Living. An In-

[56] Daun, s 257 f.

[57] Ny vuxenutbildning – ny skola. LOVUX III. Prisma 1974, s 26.

terim Report. New York 1961. UN publications, sales number 61.IV.7)[58]

Levnadsnivå och behovstillfredsställelse har mindre att göra med strömmen av varor och tjänster som ställs till människors förfogande än deras möjligheter att påverka sin livssituation. Låginkomstutredningen citerar Titmuss definition av levnadsnivå:

> "*individens förfogande över resurser* i pengar, ägodelar, kunskaper, psykisk och fysisk energi, sociala relationer, säkerhet m m, *med vars hjälp individen kan kontrollera och medvetet styra sina livsvillkor.*"
>
> (Titmuss, R A. Essays on the Welfare State. London 1958. Se också hans Income Distribution and Social Change. London 1962 och Commitment to Welfare. London 1968.)[59]

Låginkomstutredningen visade med stor tydlighet på sambandet mellan utbildning och politiska resurser: ju kortare utbildning desto färre reella möjligheter att ta kontakt med beslutsfattare, göra sin röst hörd i politiska och fackliga organisationer och möjligheter att söka rättelse då myndigheter begått fel. De som är försvarslösa mot myndigheter, som inte kan författa en skrivelse för att överklaga ett beslut och som inte känner någon som kan hjälpa dem, kallar låginkomstutredningen "de politiskt fattiga". Utredningen visar att drygt en miljon människor i detta land är politiskt fattiga.

Låginkomstutredningen har i sin undersökning Fritid och rekreation funnit att fritidsaktiviteter som teaterbesök, bokläsning och studiecirkelverksamhet är starkt socialgruppsbundna. Sådan verksamhet är omkring sex gånger så vanlig i socialgrupp I som i socialgrupp III.

För samhällets skull och för individernas måste alltså alla människor få reella möjligheter att ta itu med sin livssituation. Utbildningen torde vara av utomordentlig betydelse för individens möjligheter att "styra sina livsvillkor" – förutsatt att utbildningens innehåll upplevs som väsentligt och användbart.

5.6.3 *Vuxenutbildningen i utredningar, rapporter och propositioner*

I programförklaringar och förslag till vuxenutbildningsåtgärder är det några motiv som ofta återkommer:

- utbildningsklyftorna mellan generationerna skall överbryggas,
- utbildningen skall fördelas mer rättvist så att möjligheterna till social och kulturell utveckling och ekonomisk trygghet blir mer jämnt fördelade,
- utbildningen skall ge redskap för deltagande i samhällslivet,
- återkommande utbildning skall ge aktuella kunskaper och yrkesfärdigheter och underlätta anpassningen till arbetsmarknadens krav på ökad rörlighet.

Jämlikhetsaspekten är dominerande.

> FÖVUX:[60]
>
> "Utbildning skall befordra jämlikhet genom att bidra till vidgade referensramar och förbättrad förmåga till kommunikation människor emellan samt genom att ge alla möjlighet att frigöra och utveckla sina inneboende förutsättningar, intellektuellt och emo-

[58] Låginkomstutredningen: Sten Johansson, Om levnadsnivåundersökningen. Allmänna Förlaget 1970, s 21.

[59] Om levnadsnivåundersökningen, s 25.

[60] Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen, SOU 1972:19.

tionellt, socialt och kulturellt. Härigenom skall de studerande ges en allsidig verklighetsupplevelse och förmåga att kritiskt analysera skilda företeelser i samhället samt möjligheter att aktivt och konstruktivt engagera sig i samhällsarbete för att förbättra inte bara sina egna, utan också andras levnadsvillkor. För att utbildningen skall kunna leda alla till detta mål, bör den vara någorlunda jämnt fördelad i befolkningen och samhället måste satsa större utbildningsresurser på dem som har sämre sociala förutsättningar, är handikappade i något avseende eller upplever psykologiska, sociala, ekonomiska eller geografiska studiehinder. För att inte utbildningsklyftor skall uppstå mellan generationerna är det vidare nödvändigt att utbildning blir ett återkommande inslag under hela livet."[61]

I LOVUX III uttrycks skälen för utbyggnad av vuxenutbildning så:

". . . man siktar till en vuxenutbildning som blir reellt tillgänglig för alla i stället för att nöja sig med former som främst utnyttjas av de mest socialt gynnade eller läsbegåvade. Bakom sådana åtgärder ligger en mera radikal jämlikhetssyn: Man ser inte utbildning som ett urvalsproblem för en elit utan som ett fördelningsproblem inom hela befolkningen. Det ställer större krav på politiken.[62]

– – – – –

Vid sidan av de mål i fråga om utvecklingsmöjligheter i arbetslivet, del i allmän bildning, främjande av social medvetenhet som förts fram i de tidigare LOVUX-rapporterna vill arbetsgruppen denna gång alltså framhäva ytterligare tre centrala mål för utbildningspolitiken:

att främja reella kommunikationsmöjligheter för alla
att vidga demokratins aktiva krets
att skapa en jämnare tillgång till kulturvärdena."[63]

Utbildning i vuxen ålder kommer emellertid inte bara att behövas för eftersatta grupper utan för praktiskt taget alla människor.

I sin rapport Vuxenutbildning, Återkommande utbildning säger TCO:

"Kunskapsbehovet förändras hastigt, vilket innebär att kunskaper som förvärvas i ungdomsutbildningen snabbt blir inaktuella. Inom det tekniska området beräknas t. ex. hälften av kunskapsförrådet bytas ut inom en 6–8-årsperiod. Allt talar dessutom för att denna utveckling tenderar att gå allt snabbare genom ständigt nya bidrag från forsknings- och utvecklingsarbete. Dessutom har man alltid begränsade möjligheter att förutse långsiktiga förändringar av arbetskraftsbehov och krav på yrkeskunskaper, vilket innebär att risken för att utbildningen blir felinriktad är mycket stor. För att undvika nuvarande stela relation mellan utbildning och arbetsmarknad framstår det som mera effektivt och rationellt att utnyttja de tillgängliga utbildningsresurserna för att bygga upp ett utbild-

[61] FÖVUX, s 15.

[62] LOVUX III, s 39.

[63] LOVUX III, s 49.

ningssystem, som ger individen möjlighet att med jämna mellanrum förnya sina kunskaper och därigenom företa successiva utbildnings- och yrkesval under hela den aktiva perioden. Den enskilda individen bereds härigenom tillfälle att skaffa sig en utbildning som är anpassad såväl till egna som till samhällets behov."[64]

Internationellt har begreppet livslång utbildning kommit att spela en stor roll – även om det oftare förekommer i programförklaringar än på fältet. I UNESCO:s rapport "Learning to be. The World of education today and tomorrow" är en av huvudpunkterna just idén med livslång utbildning. Det är en nödvändighet för samhället men också för individen.

"När vi en gång får återkommande utbildning, kommer förutsättningarna för framgång och misslyckande att förändras. En individ som misslyckas vid en viss ålder och på ett visst stadium i sin utbildning kommer att ha andra möjligheter. Han kommer inte längre att vara förvisad att vistas innanför det stängsel där han misslyckats."[65]

Utbildningsministern anknyter till ovan förda tankegångar i regeringens proposition om vidgad vuxenutbildning samt studiestöd till vuxna (prop. 1975:23).

"Inom vuxenutbildningen finns alltså och bör enligt min uppfattning även framdeles finnas mångskiftande möjligheter att förbereda människor för arbetslivet och att stärka löntagarnas ställning på arbetsmarknaden. Av vad jag anfört följer också att det inte är möjligt att entydigt avgöra hur dessa uppgifter skall fullgöras inom olika former av vuxenutbildning. Sålunda kan t. ex. studier i studiecirkelns form eller vid folkhögskola ge en god beredskap för att gå ut på arbetsmarknaden eller för byte av arbetsuppgifter trots att dessa studier inte har som primär uppgift att ge yrkesförberedelser.

Vuxenutbildningen bör alltså – som framgått av det föregående – utvecklas så att framväxten av återkommande utbildning underlättas.

Under nu överblickbar tid blir en huvuduppgift för vuxenutbildningen att tillgodose de korttidsutbildades behov genom överbryggande utbildning."[66]

5.6.4 *Sammanfattning*

Sammanfattningsvis kan sägas att den här refererade litteraturen pekar på behovet av vuxenutbildning av följande skäl:

- Det är en jämlikhetsfråga. De som inte fått del av den utbildning som nu tillkommer de unga måste få komplettera sin grundutbildning för att härigenom få större tillgång till intellektuella, kulturella, sociala och emotionella värden.
- I ett teknologiskt avancerat samhälle är riskerna stora att experter kommer

[64] Vuxenutbildning. Återkommande utbildning. Rapport från TCO:s utbildningsnämnd. Prisma 1973, s. 48 f.

[65] Learning to be. The world of education to day and tomorrow, UNESCO Paris 1972, s. 77.

[66] Regeringsproposition om vidgad vuxenutbildning m. m. (prop. 1975:23), s 170.

att få ett mycket stort inflytande över samhällsapparaten. Skall de många människorna kunna göra sig hörda och kunna påverka samhälleliga skeenden måste de få redskap för att ta emot information, bedöma dess värden, bearbeta den och informera andra. Om så inte blir fallet är demokratin i fara.

- I det snabbt föränderliga postindustriella samhället utgör utbildningen koncentrerad till en sammanhängande period under barn- och ungdomstiden ett alltför stelt system. Livslång utbildning blir en nödvändighet.
- Kraven på anpassning till ständigt nya förhållanden och nya krav medför stora påfrestningar för många människor. Utbildning kan hjälpa dem att hantera sin situation.

Att vuxenutbildningen är en nödvändighet är tydligt, men vilka pedagogiska konsekvenser för detta med sig? Vilket innehåll? Vilka arbetsformer? Vilken lärarroll?

5.7 Vuxenutbildningens struktur och innehåll

5.7.1 *Behov av nya utbildningsstrukturer*

L O Edström menar att all utbildning måste ingå i en ny struktur. Denna kunde gärna byggas upp med utgångspunkt i vuxenutbildningens synsätt och behov.

> "Man kan, om man betraktar vuxenundervisningen som en följd av och ett villkor för snabbföränderlighetens samhälle, urskilja fyra huvudfunktioner för vuxenundervisningen var som helst, i-land eller u-land:
>
> Det är med hjälp av vuxenundervisning som samhället
>
> 1. utformar och sätter under debatt sina målsättningar,
> 2. utvecklar de kunskaper och färdigheter som förändringar kräver,
> 3. möjliggör en maximal anpassning i en förändringssituation, dvs. ger förändringsberedskap, och
> 4. ger möjlighet till fortsatt förändring och utveckling.
>
> Dessa fyra funktioner anger tillsammans vuxenundervisningens roll i samhället och för den enskilda människan. [67]
>
> I vår tid liksom tidigare är den fundamentala politiska eller sociala reformen en utbildningsreform. Det är först genom en nydaning av undervisningen som en ändrad samhällskurs befästs och garanteras. En ny social, ekonomisk eller ideologisk verklighet måste medföra ändringar av tidigare utbildningsstrukturer. Om de nya realiteterna är väsensskilda från de gamla, måste kanske hela den tidigare utbildningsfilosofin förkastas – *inte bara undervisningens innehåll,* dvs. ämnen och läroplaner utan också undervisningens institutioner och former. Är anpassningen dålig mellan å ena sidan samhällets av människorna upplevda behov och målsättningar och å den andra utbildningens inriktning, innehåll och form, så uppstår en spänning, som kan slita sönder samhället inifrån. Detta är kan-

[67] Lars Olof Edström, Reformera vuxenundervisningen nu! Verdandidebatt nr 46, Prisma 1969, s 46.

ske särskilt fallet med ett senindustriellt, högmekaniserat och specialiserat samhälle på grund av dess starka beroende av fortlöpande forskning, utbildning och utveckling för att överleva. Eftersläpningar i synen på undervisningsfrågorna, en förlegad utbildningsfilosofi, leder till en latent och kronisk revoltsituation, under nuvarande utbildningssystem främst hos ungdomen. Vi borde leva i utbildningsrevolutionernas tidevarv men lever i stället i en era av de studerandes revolutioner – studenternas, gymnasisternas och den unga generationens uppror mot klyftan mellan vad utbildningen ger och förutsätter och vad samhällsutvecklingen i praktiken kräver.[68]

Gamla fördomar befästs om hur och i vilka åldrar utbildning skall ske. De möjligheter till syntes och samverkan över våra traditionella och i dag ofta konstlade ämnesgränser som erbjuds genom konkret situations- snarare än disciplinförankrad vuxenundervisning tas inte alls till vara såsom vore önskvärt. En stark didaktisk tradition behärskar utbildningen, som ofta är så dåligt verklighets- och behovsanpassad att en stor del av dess innehåll efter några år har gått till spillo för individen. Det är i vardagslivet, i föreningsverkamheten, bland kamraterna, som medborgaren lär sig det mesta av vad han eller hon har nytta av och finner väsentligt. Detta är en planlös och ostrukturerad 'undervisning', vars potentiella resurser och möjligheter knappast ens har börjat utnyttjas rationellt genom att ges det minimum av planering och institutionalisering som den kräver för att undvika återvändsgränder och leda framåt i för samhället och individen fruktbara fåror. Detta betyder inte nödvändigtvis en formell undervisning. Vuxna undervisar man inte främst genom att lära ut utan genom att hjälpa dem att effektivt lära sig själva. Man skapar situationer, som maximalt främjar undervisningens mål. Men detta förutsätter ett ingående studium av prioriteter, målsättningar och förutsättningar vid undervisningen av vuxna.[69]

Ändå lovar just vuxenundervisningen att bli vår tids kanske angelägnaste fråga. I u-länderna är vuxenundervisningen en av nycklarna till utveckling över huvud taget. I i-länderna är vuxenundervisning nödvändig för att möta det föränderliga rymdåldersamhällets krav. Överallt spelar de vuxna en nyckelroll. De flesta av vår tids problem är i grund och botten en fråga om ny kunskap, bättre förmåga, större skicklighet."[70]

5.7.2 *Behov av varierad vuxenutbildning*

Vuxenutbildningen kan vara både kompetens- och icke-kompetensinriktad. Den kan gälla både teoretisk och praktisk utbildning – kanske båda i förening – och vara nära knuten till det övriga utbildningsväsendet. Den kan också innebära studier av varierande längd och vara nära knuten till folkbildning och kulturliv.

LOVUX säger angående vuxnas studiebehov att vuxenutbildningen i prin-

[68] Edström, s 12 f.

[69] Edström, s 19.

[70] Edström, s 23.

cip är en kompletteringsutbildning. Man behöver fylla ut luckor i en grundutbildning, komplettera med nytt stoff, eller med sådant som man blivit intresserad av först som vuxen. Det kan gälla olika områden: teoretiska, yrkespraktiska eller kulturella. LOVUX slutsats är att utbudet för vuxenutbildning bör vara mer varierat och mångsidigt än det för ungdomsskolan.

5.7.3 *Kommunikationsträning*

Kommunikationsträning i allmänhet och språklig träning i synnerhet bedöms av många som det allra väsentligaste för att människor skall få en rejäl möjlighet att hantera sin tillvaro.

LOVUX uttrycker saken sålunda:

> "Kommunikationsfärdigheter är något som i hög grad kan tränas och utvecklas genom utbildning. Det gäller förmågan att på en gång snabbt och kritiskt tillgodogöra sig information, skriftlig, muntlig eller via bilder. Det gäller förmågan att i tal och skrift föra fram sina erfarenheter och sina meningar.
> Det gäller också förmågan att via olika konstnärliga media, litteratur, bildkonst, film, musik, teater osv. uttrycka och gestalta känslor och upplevelser. Alla former av kommunikation utvecklas bäst i ett samspel mellan utbildning och praktisk träning i konkreta situationer.
> Socialt liv och social samverkan bygger på en rik och nyanserad kommunikation mellan människor. Det är ett grundläggande rättvisekrav att utveckling av kommunikationsförmågan ska komma alla människor till del."[71]

5.7.4 *Framtidsfrågor*

Framtidsfrågorna måste tillmätas stor betydelse i all utbildning, både därför att individerna skall få redskap att påverka valet av alternativa framtider och för att de skall klara sin egen situation. Toffler säger:

> "Det yttersta syftet med framtidsfrågor i utbildningen är inte att skapa elegant sammansatta, välordnade, precisa bilder av framtiden utan att hjälpa de studerande att handskas med livskriser, möjligheter och faror. Det är för att stärka individens praktiska förmåga att förutse och anpassa sig till förändring, vare sig det sker genom uppfinning, informerat samtycke eller intelligent motstånd."[72]

Postman – Weingartner har en lista över kännetecken på en bra skola. En av punkterna är denna:

> "En skola är bra
> – om dess begrepp om kunskap, attityder och färdigheter är orienterade mot framtiden. Detta innebär inte att kunskap om det förflutna inte är användbar. Det betyder att en skola på ett realistiskt sätt har uppskattat vad eleverna kommer att behöva kunna de

[71] LOVUX III, s 44.

[72] Alvin Toffler ed. Learning for tomorrow. The Role of the Future in Education. Vintage Books, NY 1974, s 13.

närmaste åren framöver och att den gör seriösa ansträngningar att hjälpa eleverna att lära sig dessa saker. Så är till exempel ämnen som ekologi, rymdforskning och urbaniseringsforskning otvivelaktigt av största värde för framtiden. Om de inte ingår i studieplanen begår skolan antagligen ett allvarligt misstag. Färdigheter som inbegriper öppna problemlösningar och användning av elektroniska media faller inom samma kategori liksom även sådana attityder som befordrar styrka och intelligens inför ständiga förändringar. En skola är usel – för att uttrycka sig enkelt – om den inte har en användbar strategi eller plan för att bemöta omfattande kulturförändring. Exempel på detta är skolor som strävar att gå tillbaka till 'grundämnena'. De kommer att råka i stora svårigheter och samma gäller för deras elever." [73]

5.7.5 *Teori och praktik*

En av huvudtankarna i LOVUX III är att även eleverna i ungdomsskolan bör få möta verkligheten genom egna erfarenheter och inte bara genom information. LOVUX citerar Torsten Husén som säger att skoltiden blir informationsrik men erfarenhetsfattig. Risker finns att kunskaperna blir ytliga och förenklade när de inte är kopplade till något slags sammanhang eller en identifierbar verklighet. Eleverna blir inte motiverade för studier som de inte upplever som relevanta. Dessutom avskärmas de från stora grupper i samhället.

Liknande tankegångar finner vi hos Toffler.

> "Genom att behålla den falska åtskillnaden mellan arbete och inlärning, mellan skola och samhälle, skiljer vi inte bara teorin från praktiken och berövar oss själva enorma energier som skulle kunna kanaliseras i socialt nyttig handling, utan vi infantiliserar de unga och berövar dem motivationen att lära."[74]

Postman – Weingartner:

> "En skola är bra
> – när den går ifrån värdering av kunskap 'för kunskapens skull' och börjar värdera användningen av kunskapen i det dagliga livet. Med andra ord: i en bra skola kan man nästan hävda att om man inte *handlar* som om man vet något, så har man ingen kunskap om saken."[75]

För vuxna kan arbetet bli en start för fortsatta studier.

Kjell Rubenson hävdar i sin avhandling Rekrytering till vuxenutbildning[76] att motiven för vuxenstudier följer livscykeln. För personer upp till 50-årsåldern är emellertid det dominerade motivet att de vill förbättra sin yrkessituation. Rubenson menar att den vuxenutbildning som i dag erbjuds inte svarar mot detta behov. Företagsutbildningen styrs mera av företagens behov än av individens. Dessutom gäller fortbildningsinsatserna mer tekniska specialister och högre chefer än arbetare. Den kommunala vuxen-

[73] Neil Postman – Charles Weingartner, Skolboken. Aldus 1975, s 34.

[74] Toffler, Learning for tomorrow, s 16.

[75] Postman – Weingartner, Skolboken, s 25.

[76] Kjell Rubenson, Rekrytering till vuxenutbildning. En studie av kortutbildade yngre män. Acta Universitatis Gothoburgensis 1975.

undervisningen med en bred och omfattande yrkesinriktad undervisning som är kompetensgivande och läroplansbunden, passar inte alla. Rubenson efterlyser

> ". . . en mindre pretentiös yrkesinriktad utbildning, som till sin form skulle kunna bygga på de erfarenheter som vunnits genom den omfattande studiecirkelverksamheten som bedrivits i vårt land. Helt naturligt måste denna anpassas till de speciella förhållanden som råder i en yrkesrelaterad studiecirkel."[77]
>
> "Utifrån det sagda skulle den yrkesrelaterade studiecirkeln kunna beskrivas som en utbildning, vilken inte faller inom några av utbildningsanordnarnas traditionella ansvarsområden, men som samtidigt skulle angå dem alla. Utvecklingen mot denna typ av utbildning kan ses som ett led i en allmän strävan att integrera praktik och teori, där man som exempel kan peka på den nya gymnasieskolan och inrättandet av en yrkesteknisk högskola. Den yrkesrelaterade studiecirkeln utgör naturligtvis ingen ersättning för annan vuxenutbildning utan är ett komplement. Som tidigare nämnts är utgångspunkten deltagarens aktuella arbetssituation, och undervisningen skall ta sin början i denna. Detta synsätt kan överföras till andra funktioner av människans liv. Man kan i överförd bemärkelse tala om att personen förutom yrkesrollen har en fritids-, familje- och samhällsroll. I dessa roller ställs individen inför olika arbetsuppgifter. Utbildningen kan därvid vara ett medel bland andra för att lösa problem förbundna med dessa roller. Enligt ett sådant synsätt måste vuxenutbildningen i högre grad än vad som i dag är fallet utgå från de deltagandes aktuella situation och de krav den ställer. Exempel på sådana situationer är att bli förälder, pensionär osv. Under livscykeln förändras kraven och individen ställs ständigt inför nya uppgifter. Utbildningen borde sålunda flyttas närmare människornas vardag."[78]

Utbildningsministern säger i regeringspropositionen om vidgad vuxenutbildning:

> "Jag har tidigare framhållit att en av vuxenutbildningens uppgifter är att främja personlighetsutveckling och öka de vuxnas möjligheter att själva påverka sina levnadsvillkor. Medel att nå ett sådant mål får till väsentlig del sökas i utbildningens innehåll och uppläggning. En grundläggande förutsättning för att åstadkomma en framgångsrik utbildning är att dess innehåll och studieformer förmår skapa god motivation hos de studerande. Metoderna att åstadkomma en sådan kan vara många. Ett avgörande förhållande är emellertid att de studerande kan se sambandet mellan de kunskaper de tillägnar sig och dessas tillämpning i det praktiska vardagsarbetet."[79]

[77] Rubenson, s 257.

[78] Rubenson, s 262.

[79] Prop. 1975:23, s 171.

5.8 Pedagogiska konsekvenser

5.8.1 *Medvetandegörande undervisning*

Det pedagogiska utvecklingsarbetet har praktiskt taget helt koncentrerat sig på ungdomsskolan, och skolforskning har varit vanligare än utbildningsforskning. Det är därför ingen tillfällighet att brasilianaren Paolo Freires pedagogiska teorier har fått ett sådant gensvar, fastän de närmast berör människor i u-land. Han ställer den traditionella korvstoppningsmetoden – eller med Freires terminologi – bankmetoden mot sin medvetandegörande eller problemorienterande pedagogik.

> "Undervisning blir sålunda en insättningsakt, där eleverna är banken och läraren den som sätter in. I stället för att kommunicera ger läraren ut kommunikéer, gör insättningar som eleverna tålmodigt tar emot, lär in och repeterar. Detta är 'bank-synen' på undervisning, som innebär att elevernas tillåtna aktionsradie inskränker sig till att ta emot, registrera och förvara insättningarna. De har visserligen möjligheten att bli samlare, eller 'katalogiserare' av de saker de förvarar. Men ytterst är det människorna själva som 'lagras undan' genom bristen på kreativitet, förändring och kunskap i detta (i bästa fall) missriktade system. För utan egen undersökning, utan praxis kan människan inte bli verkligt mänsklig. Kunskap växer fram endast genom uppfinning och återuppfinning, genom den ständiga, otåliga, kontinuerliga, hoppfulla undersökning människor företar i världen och med varandra."[80]
> "Den befriande undervisningens raison d'être, å andra sidan, ligger i dess strävan efter försoning. Undervisningen måste börja med en lösning av motsättningen mellan lärare och elev, genom att försona denna motsättnings poler så att båda samtidigt är både elever *och* lärare."[81]

Freire menar att det är genom att reflektera över sin situation och bearbeta sin närmaste omgivning som människan blir subjekt. Vuxna människor har kunskaper och erfarenheter som aldrig tas till vara i ett traditionellt skolsystem. Många vuxna har så dåliga erfarenheter av skolan att de känner sig i underläge så snart de uppfattar en situation som inlärningssituation. De har ingen tilltro till sin egen förmåga. Den har brutits i ett auktoritärt skolsystem. Freire varnar för fragmentering i undervisning. Vuxna människor behöver se sammanhang och helhet.

> "När människor saknar en kritisk förståelse av sin verklighet och bara uppfattar den i fragment, vilka de inte förstår som konstituerande element av helheten, kan de inte få en sann kunskap om denna verklighet. För att verkligen lära känna den, måste de ändra sin utgångspunkt: de behöver ha en totalsyn av sammanhanget för att senare kunna skilja åt och isolera dess konstituerande element och genom denna attityd nå en klarare uppfattning av helheten."[82]

En utbildning som gör anspråk på att se till helheter måste beakta emotionella aspekter.

[80] Paolo Freire, Pedagogik för förtryckta. Gummessons 1972, s 71.

[81] Freire, s 72.

[82] Freire, s 107.

"En skola är bra
– när den låter *självkännedom* ingå i sin definition av värdefull kunskap – alltså kunskap om vad som händer inom varje människa. I en bra skola anser man inte att en elevs känslor inkräktar på hans kunskapsföremål att undersöka. Detta innebär inte att en bra skola måste vara en psykiatrisk klinik. Det innebär däremot att man gör systematiska ansträngningar att hjälpa eleven att förstå sig själv, komma i kontakt med sina egna känslor, styra sitt eget beteende och så vidare."[83]

Den traditionella ämnesindelningen bidrar inte till att skapa helheter. Postman och Weingartner förordar en pedagogik främst baserad på en frågemetod: lärarnas främsta insats skall vara att ställa relevanta frågor, uppmuntra eleverna att ställa frågor om sådant som är betydelsefullt för dem och att söka svaren på dessa frågor. Kommunikativa färdigheter blir viktiga i denna pedagogik. Problem och verklighet blir gripbara om de kan fångas i språkliga kategorier. Träning i att uttrycka och ifrågasätta värderingar är viktig.

"Försök att undvika forntida trosläror har lett till myten om den värderingsfria utbildningen. Vi finner nu miljoner unga människor som kommer ur korvstoppningsmaskinen, vilka aldrig någon gång blivit uppmuntrade att ifrågasätta sina personliga värderingar eller att uttrycka dem. När man står inför en snabbt skiftande, valfylld omgivning, som kräver beslut på beslut av individen, blir denna försummelse av värderingsfrågan lamslående."[84]

5.8.2 *Förtroendeklyftan i undervisningsväsendet och dess konsekvenser*

Utifrån svenska förhållanden framhåller Johan Norbeck, lektor vid lärarhögskolan i Linköping, vikten av att de studerandes behov utgör utgångspunkten i vuxenutbildningen och att lärarrollen omprövas.

"Det finns i dag en förtroendeklyfta i vårt undervisningsväsen: Eleverna saknar förtroende för värdet av vad skolorna har att erbjuda dem. Den förtroendeklyftan beror till stor del på att dagens samhälle förändrar sig så snabbt – och så accelererande snabbt.

Eleverna inser helt enkelt det faktum att ingen människa vet vilka kunskaper och färdigheter, som kommer att ge dem en rik och meningsfull framtid. Endast ett fåtal är naturligtvis intellektuellt medvetna om det. Men de andra känner det intuitivt. Det ligger i luften. Och på detta beror mycket av vår tids stora problem med studiemotivation (med ty åtföljande disciplinproblem, frånvaro osv.).

Det hjälper inte ett dugg att vi som pedagoger försöker med en massa tekniska grepp, TV-bandspelare, arbetsprojektorer, grupparbeten osv., så länge de studerande inte har förtroende för innehållet i vad som på så sätt förmedlas till dem, förtroende för att detta innehåll är betydelsefullt för dem och deras framtid.

[83] Postman-Weingartner, Skolboken, s 26.

[84] Toffler, Learning for tomorrow, s 18.

Vi spenderar nu miljoner på att med alla medel försöka lura på ungdomen den lärdom, som vi mer eller mindre centralt fastställt att den skall ha. Men det är till stor del bortkastade pengar. Ett innehåll för vilket någon inte är motiverad går inte in.

Allteftersom samhället förändras allt snabbare växer sig denna förtroendeklyfta allt bredare – nu – för varje dag.

Den situation jag har beskrivit nödvändiggör tre reformer:

1. Att de studerande får bestämma innehållet i studierna.
2. Att lärarna erkänner att de är medstuderande och att de konsekvent antar denna roll (och tillåts att anta den).
3. Att betygen tas bort.

Dessa reformer sammanfaller med dem som blir konsekvenser av andra pedagogiska strömningar i tiden, strömningar med till synes helt andra motiveringar av politisk art, t. ex. skoldemokratiska strävanden eller Freires frigörande pedagogik. Jag skriver "till synes', för om man skådar djupare så finner man att det delvis är samma motiv som ligger bakom. Ingen grupp av människor har någonsin motiverats av en förtryckares pedagogik. Den är lika bortkastad på Brasiliens lantarbetare som på arbetarbarn i 6:e klassen av svensk folkskola under detta sekels början. Att pressa på någon ett innehåll, som är ovidkommande för denna någon, är förtryck. Om vi erkänner att vi inte vet vad som är användbar lärdom för dagens ungdomar i morgondagens värld men ändå fortsätter att bestämma vad de skall lära sig, då är vi förtryckare. Dagens elever är i denna mening de förtryckta."[85]

5.8.3 *Relationen lärare – studerande*

"Läraren måste delta lika mycket som de egentliga eleverna i den förändringsprocess som heter undervisning. Om man själv som lärare inte är beredd att lära, förmedlas denna attityd obönhörligt till deltagarna, även om man själv försöker att dölja den. Vår inställning uttrycker vi ibland klarare i vår hållning och våra gester än genom ord. *Vårt icke-verbala kommunikationssystem* – tonfall, röstläge, omedvetna gester, rörelser och hållning – *är nästan lika utvecklat som vårt verbala.* Vi avläser varandra mer eller mindre medvetet, mer eller mindre effektivt, och påverkar varandra mer än vi tror genom hur vi beter oss snarare än genom vad vi säger. Vi har ett tyst språk, som vi tillägnar oss från omgivningen redan som barn. Det är därför mer än ett etiskt krav att läraren skall vara lika inlärningsorienterad som sina deltagare. Detta är ett villkor för att läraren/handledaren skall kunna lyckas väl med sin uppgift."[86]

Postman och Weingartner menar att det måste finnas en personlig relation mellan lärare och elever:

"Förnuftet, påpekade Platon, måste ha en tillräcklig emotionell

[85] Johan Norbeck. Den medstuderande. Tidskrift för svenska folkhögskolan 1975/4, s 182 f.

[86] Edström, s 57.

grund om utbildningen skall nå sitt syfte. Finns det ingen emotionell grund, eller om denna bara är ett surrogat, kan mycket litet av betydelse hända med den som skall lära utom i det mest negativa avseende."[87]

Bilden av läraren som medmänniska, en som respekterar de studerande och har tilltro till deras förmåga men ändå har en speciell och viktig funktion, finns på flera håll.

"En bra lärare – enligt den etiska modell vi har som utgångspunkt – är inte en som säger sanningar om vilket samhälle vi lever i, utan en som ställer problemet om elevernas egen existens som framtida deltagare i det.

God pedagogisk praktik skulle därför vara att föra in eleverna själva i problemställningen. Förstår man det så är läraren inte arbetsledare, det primära är inte organiserandet av undervisningens förlopp; han är heller inte uteslutande kunskapsförmedlare, utan han för in elevernas egen sociala erfarenhet i den pedagogiska processen. Eller för att precisera: lärarna står inte först och främst i en informationssituation där vissa Sanningar förmedlas till eleverna. Det avgörande är att man för eleverna in i ett samtalande, reflekterande, tolkande förhållande till såväl lärostoffet som det samhälle utifrån vilket lärostoffet talar."[88]

John Lilletvedt uttyder det så:

"Den som vill vara äkta, autentisk, i sitt förhållande till uppfattning och beteende, måste vara öppen mot sina medmänniskor. Det gäller inte minst läraren i förhållande till eleven, som läraren naturligt nog därför påverkar. Men eftersom läraren vet att hans normer inte kan vara av värde om de inte upplevs som autentiska av den som hävdar dem, kan han inte pracka på eleverna sina synsätt och uppfattningar. Eleven har nämligen också rätt att kräva att man tar hänsyn till hans idéer och värderingar, som kan upplevas som konsekventa utifrån hans premisser och som han kan ha ett autentiskt förhållande till. Därför måste lärare och elev avstå från att värdera varandra. Just genom att relatera sig till varandra kan lärare och elev, och eleverna inbördes, ge varandra förslag till eftertanke både genom vad de säger och vad de gör. Samvaron i skolan skiljer sig då i princip inte från andra goda mellanmänskliga relationer, undervisning och uppfostran blir två sidor av samma sak och kognitiva och psykodynamiska sidor av människan samverkar.

En sådan dialektisk skola finns bara på papperet. Men pedagogen kan ha den som mål, som ledande princip för sin verksamhet, så att han ständigt strävar efter att föra sig själv och skolan in på det dialektiska planet."[89]

[87] Neil Postman–Charles Weingartner, Lära för att överleva, Aldus 1973, s. 69.

[88] Erling Lars Dale, Pedagogiken i samhället.

Levin m fl Kunskap – insikt – frigörelse. W&W 1973, s. 115.

[89] John Lilletvedt, Pedagogisk dramatik – en metod för vad? Kunskap – insikt – frigörelse, s 123.

5.8.4 *Utvärdering av studier*

Kunskaper kommer att åldras snabbt, men förmågan att lära består. Det blir meningslöst att mäta kunskapsnivåer. Postman–Weingartner anser ändå att läraren kan veta att hans undervisning har lyckats.

> "*Han mäter sin framgång med elevernas beteendeförändringar*: den frekvens med vilken de ställer frågor, ökningen av relevans och övertygande kraft i deras frågor, den frekvens och övertygelse med vilken de utmanar andra elevers eller lärares eller läroböckers påståenden, relevansen och klarheten i de normer på vilka de grundar sina utmaningar, deras villighet att uppskjuta omdömen när de har otillräckligt med data, deras villighet att modifiera eller på annat sätt ändra sina ståndpunkter då data kräver sådana förändringar, ökningen av deras förmåga att observera, klassificera, generalisera osv., ökningen av deras tolerans för olika svar, deras förmåga att tillämpa generaliseringar, attityder och informationer i nya situationer."[90]

5.9 Sammanfattning

Den litteratur som refererats och citerats i detta kapitel innehåller olika politiska värderingar men den ger ändå en i stort sett entydig bild:

I ett globalt perspektiv är vårt livsmönster hotat. De fattiga ländernas krav på rättvisa och en tilltagande ekologisk obalans gör den typ av industriell tillväxt vi vant oss vid omöjlig.

Det postindustriella samhället kan erbjuda en myckenhet av varor, tjänster, upplevelser, kunskaper och värderingar. Obeständigheten och det snabba tempot ställer emellertid stora krav på mänsklig anpassning. Stressen – upplevelsen av att inte klara de krav som ställs – har blivit en folksjukdom.

Samhället bör skapa möjligheter för människor att påverka samhällsutvecklingen, ge dem tillfälle att skaffa sig redskap så att de kan och orkar bemästra också svåra situationer.

Ett sätt att aktivera människor och tillvarata deras resurser är att erbjuda en allsidig vuxenutbildning. Denna utbildning bör vara samplanerad med ungdomsutbildningen men inte låna sitt innehåll eller sina arbetsformer från denna.

Vuxenutbildningen skall utgå från de studerandes situation och erbjuda studier för arbetsliv och personlig utveckling. Stor vikt skall läggas vid kommunikationsträning.

Arbetsformerna skall vara sådana att de studerande lär sig att analysera problem, ställa frågor, söka svaren på frågorna, bearbeta sin egen livssituation och delta i samhällslivet.

Läraren blir en medmänniska och handledare som hjälper den studerande att formulera frågorna och söka svaren.

[90] Postman–Weingartner. Lära för att överleva, s 54.

6 Folkhögskolans möjligheter att möta föreliggande behov

Den översikt över utvecklingstendenser och samhällsbehov som ges i föregående kapitel mynnar ut i slutsatsen att det i ett samhälle med högt förändringstempo behövs en vuxenutbildning som utgår från människornas problem och stimulerar dem att bearbeta sin egen livssituation. I detta slag av vuxenutbildning blir läraren inte en expert som förmedlar fakta utan en medhjälpare som utifrån sina kunskaper och erfarenheter hjälper de studerande att söka svaren på de frågor som de ställer mot bakgrund av sin kunskap och sin erfarenhet.

Detta har för utredningen aktualiserat frågan om hur folkhögskolan kan bidra till att möta de behov som antytts. Det är därom detta kapitel handlar. I dess första del har utredningen sökt precisera de viktigaste kännetecknen för folkhögskolan. Därefter har utredningen mot bakgrund av de behov som föregående kapitel pekat på dragit några konkreta slutsatser om hur reglerna för folkhögskolans verksamhet – med bibehållande av skolformens särdrag – bör utformas för framtiden.

6.1 Folkhögskolans kännetecken

Folkhögskolans verksamhet, både i det förflutna och nuet, är så mångskiftande, att det knappast är möjligt att ge en bestämd, klart avgränsad definition av begreppet folkhögskola. Självfallet är det dock nödvändigt att på något sätt precisera dess innebörd. Detta kan lämpligen ske genom att beskriva de grundläggande kännetecknen som är utmärkande för folkhögskolan. Denna begreppsbestämning behöver inte ge klarhet om den riktning och det tempo vari skolformen enligt utredningens mening bör förändras. Den bör emellertid möjliggöra förändring i de avseenden där en sådan kan visa sig önskvärd samtidigt som den ger vägledning om vad som skall vara folkhögskolans arbetsområde i framtiden och vad som skall kännetecknа dess sätt att lösa sina uppgifter.

I fortsättningen kommer först folkhögskolans övergripande mål och dess arbetsområde att diskuteras. Därefter preciseras innebörden av folkhögskolans frihet. Vidare behandlas frågan om i vilken utsträckning internatet kan anses vara ett kännetecken för folkhögskolan. Slutligen diskuteras folkhögskolans arbetsformer.

6.1.1 *Folkhögskolans övergripande mål*

Det finns inom svensk folkhögskola en ursprunglig tradition, som säger att man kan bygga upp ett bildnings- och utbildningsprogram med utgångspunkt i problemställningar av det slag som skisserades i föregående kapitel. Enligt denna tradition bör man ta sin utgångspunkt för verksamheten inte i ett visst kunskapsstoff som det gäller att förmedla utan i den enskilde individens behov.

Så skedde redan vid de första folkhögskolorna i vårt land. Det har mer än en gång påpekats att det till stor del var bondeklassens ökade ansvar för de kommunala angelägenheterna som drev fram den svenska folkhögskolan. Det var därför naturligt för skolorna att systematiskt öva upp sådana färdigheter som eleverna kunde ha nytta av som kommunala förtroendemän. De bidrog därigenom väsentligt till att göra bondeungdomen medveten om sina politiska möjligheter och rustad att praktiskt utnyttja dem. I en av bönder för bönder tänkt utbildning var det vidare naturligt att låta innehållet i de naturvetenskapliga ämnena bestämmas av elevernas behov av insikter som kunde bli dem till gagn i jordbruket.

I centrum stod alltså uppfattningen att elevernas problem skulle tas som utgångspunkt då undervisningen lades upp. Detta synsätt levde kvar också när folkhögskolorna senare började vända sig till nya samhällsgrupper bland de sämst ställda såväl på landsbygden som i industrisamhällena och bland dem som engagerat sig i folkrörelsernas arbete. Självfallet fick skolorna därvid nya utgångspunkter för sin verksamhet, men principen att låta undervisningens innehåll till stor del bestämmas av elevernas livssituation levde vidare också när målgrupperna på detta sätt förändrades.

Detta innebär inte att varje skola för varje kurs tagit sin utgångspunkt i en analys av gruppens behov utifrån deltagarnas upplevelse av sin situation. Ofta har skolorna fastställt innehållet i en kurs utifrån lärarrådets eller olika medarrangörers bedömning av behoven. Framför allt under 1950- och 1960-talen gick utvecklingen i den riktningen, att de flesta skolor började erbjuda behörighetsgivande kurser, där inte bara ungdomsskolans läroplaner utan också dess läroböcker i stor utsträckning fick ange innehållet i studierna. Detta får ses mot den bakgrunden att vuxnas möjligheter att skaffa sig behörighetsgivande utbildning vid denna tid var mycket begränsade. På folkhögskolorna blev emellertid härvid analysen tillsammans med de studerande av deltagargruppens situation och behov eftersatt.

Trots att sådana avvikelser från det bildningsprogram som ovan skisserats inte varit ovanliga kan dock sägas, att folkhögskolan i väsentlig utsträckning tagit kursdeltagarnas livssituation som utgångspunkt för studierna. Detta har medfört att skolformen som sådan, liksom de olika skolorna och de enskilda lärarna, upprepade gånger har fått ompröva verksamhetens innehåll utifrån nya målgruppers behov. En sådan kontinuerlig nyorientering har varit möjlig, dels därför att det funnits en verksam tradition som sagt, att när skolformen öppnas för nya folkgrupper så ger detta en ny utgångspunkt för verksamheten, dels därför att folkhögskolestadgan tillåtit en fortlöpande omställning av detta slag.

Mot bakgrund av vad som ovan sagts vill utredningen framhålla, att folkhögskolan i framtiden bör sträva efter att i största möjliga utsträckning

ta utgångspunkten för sin verksamhet i de människors livssituation som den vänder sig till. De bestämmelser som nu skall utfärdas för skolformens arbete bör därför ges sådan form och sådant innehåll, att de inte bara tillåter utan också stimulerar en fortgående förnyelse av verksamheten.

Den inriktning av folkhögskolans verksamhet som här har antytts får enligt utredningens uppfattning till konsekvens att skolformens övergripande mål i lika hög grad måste vara att främja kursdeltagarnas personliga utveckling som att ge dem de kunskaper som de behöver i ett snabbt föränderligt samhälle. Det finns inte någon motsättning mellan de båda leden i det målet. Kunskap man upplever som meningsfull bidrar till att utveckla personligheten, och när man utvecklas personligen upptäcker man sitt behov av ny kunskap.

Innebörden av den personlighetsutveckling som folkhögskolan bör främja kan enligt utredningens uppfattning sammanfattas på följande sätt. Först gäller det att göra varje kursdeltagare medveten om sin situation, såväl i nuet som i ett historiskt perspektiv, och medverka till att han kritiskt börjar granska situationen för att därigenom få en utgångspunkt för att söka förändra den. Skolan har vidare till uppgift att hos individen bygga upp det förtroende för sin egen förmåga som är nödvändigt för att han skall kunna börja att aktivt bearbeta sin livssituation. Nästa steg blir att bistå eleverna i sökandet efter de redskap som de behöver för att kunna påverka sin miljö och i aktivt växelspel med sin omgivning utveckla ett mera fullvärdigt liv. Det är därvid angeläget att varje individ stimuleras att upptäcka sina inneboende utvecklingsmöjligheter, intellektuella och teoretiska likaväl som estetiska och praktiska, men också de värden som ligger i det sociala samspelet och samverkan med andra människor. Det gäller då att utveckla förmågan att kommunicera med omgivningen och att stimulera viljan och förmågan till solidariskt ansvarstagande för andra.

Detta innebär att folkhögskolan också kan och bör göra betydelsefulla insatser på det kulturella området. Dessa riktar sig naturligt nog i första hand till dem som studerar och arbetar på skolan men bör också vända sig till dem som bor i det omgivande samhället och till medlemmarna i de folkrörelser som många skolor har kontakt med. Denna tankegång utvecklas närmare i kapitel 8.

6.1.1.1 Sammanfattande synpunkter

Diskussionen av folkhögskolans övergripande mål kan sammanfattas på följande sätt.

Folkhögskolan bör sträva efter att i största möjliga utsträckning ta utgångspunkten för sin verksamhet i kursdeltagarnas livssituation. Skolformens mål måste i lika hög grad vara att främja deras personliga utveckling som att ge dem de kunskaper de behöver. All verksamhet vid folkhögskola skall både till innehåll och form vara sådan att den ökar individens medvetenhet om sina egna och omvärldens villkor, utvecklar självständighet och samarbetsförmåga, stimulerar till såväl social som kulturell inlevelse och insats samt stärker viljan och förmågan att i solidaritet med andra aktivt påverka arbetsliv och samhälle.

6.1.2 *Folkhögskolans arbetsområde*

Det övergripande mål för folkhögskolan som fastslagits i föregående avsnitt bör enligt utredningens uppfattning prägla all folkhögskoleverksamhet. Närmast gäller det då att klarlägga vilket arbetsområde skolformen skall ha. En utgångspunkt för en diskussion av den frågan finner man i hittills gällande folkhögskoleförordnings bestämmelse att folkhögskolan "har till uppgift att meddela allmän medborgerlig bildning". Denna formulering har hittills varit vägledande för utvecklingen av skolformens arbetsområde.

6.1.2.1 Allmän medborgerlig bildning

Uppfattningen att folkhögskolan skall ge allmän medborgerlig bildning fastslogs av ett allmänt folkhögskolemöte i Jönköping år 1906. Denna uppgiftsbestämning intogs ett par år senare i statskalendern som ett slags officiell beskrivning av vad som kännetecknade svensk folkhögskola, och den upprepades så gott som ordagrant i den första folkhögskolestadgan år 1919. Formuleringarna av vad folkhögskolan skall ägna sig åt har varierat i senare folkhögskolestadgor, men uppgiften att ge allmän medborgerlig bildning har kvarstått.

Bör denna formulering bibehållas också i framtiden? Det finns flera förhållanden som måste beaktas när man söker svaret på den frågan.

Inledningsvis kan man konstatera att begreppet är mångtydigt, vilket kan kännas som en nackdel. Just denna mångtydighet har emellertid medfört betydande möjligheter för skolformen att genomföra den fortlöpande förnyelse som speglas i avsnitt 6.1.1. Allmän medborgerlig bildning har en helt annan innebörd i dag än år 1906 eller i mitten på 1800-talet. Med förändring i begreppets innebörd har både innehållet i studierna och arbetssättet kunnat ändras.

Det har sålunda funnits spelrum för skiftande uppfattningar om *yrkesutbildning* inom folkhögskolan. Under vissa skeden har yrkesinriktade studier inte ansetts vara en del av den allmänna medborgerliga bildningen. I några sammanhang har man velat avvisa allt slags yrkesanknuten verksamhet vid folkhögskolan. Det har emellertid också funnits de som pläderat för att viss yrkesinriktad utbildning ryms inom begreppet allmän medborgerlig bildning. Redan i sitt tidigaste skede tog folkhögskolan sålunda upp ämnen som skulle ha direkt betydelse för elevernas kommande yrkesarbete inom jordbruket. År 1912 argumenterade rektor Ali Nordgren i Svenska folkhögskolans årsbok för att folkhögskolan också skulle erbjuda utbildning avpassad för industrins behov. "Liksom folkhögskolan skapade Lantmannaskolan för de unga lantmännens behov, må den snart se till att ge de unga industriarbetarna tillfälle till teknisk utbildning", skrev han bl. a. Senare visade det sig att uppgiften att ge allmän medborgerlig bildning inte hindrade framväxten av yrkesinriktade linjer inom kulturområdet och fritidssektorn, exempelvis för deltidsbibliotekarier, journalister, musikpedagoger, musikinstruktörer, församlingsmusiker, konstpedagoger och fritidsledare. Inte heller för skolornas behov av *profilering* har uppgiften att ge allmän medborgerlig bildning lagt hinder i vägen.

Såväl beträffande den yrkesinriktade verksamheten som när det gäller

skolornas profilering har stadgans markering av uppgiften att ge allmän medborgerlig bildning bidragit till att *hindra* alltför *specialiserade utbildningar* från att tas upp inom folkhögskolan. Samtidigt har denna målformulering gjort det möjligt att hävda att folkhögskolan kan rikta sig till människor på olika utbildningsnivåer, från utvecklingsstörda med behov av mycket elementär undervisning till personer med lång utbildning som vill fördjupa sina kunskaper inom något område som inte blivit tillräckligt tillgodosett i deras tidigare studier.

I kapitel 2 finns fler exempel på hur man i olika uttalanden om folkhögskolan sett på uppgiften att ge allmän medborgerlig bildning.

Trots att begreppet allmän medborgerlig bildning alltså hittills bidragit till att ge folkhögskolan en betydande frihet att utvecklas och möta de behov som en förändrad livssituation ställt människor inför, är utredningen inte beredd att bibehålla denna formulering av skolformens uppgift i en ny folkhögskoleförordning. Formuleringen kan nämligen upplevas som föråldrad, den kan vidare sägas vara alltför oklar när det gäller att ange vilken uppgift folkhögskolan skall ha i kulturliv och utbildningssamhälle, och den lånar sig i alltför hög grad till subjektiva tolkningar av dess innebörd.

6.1.2.2 Ny beskrivning av folkhögskolans arbetsområde

När utredningen övervägt hur folkhögskolans arbetsområde i framtiden skall beskrivas, har utgångspunkten varit vad som tidigare i detta kapitel sagts om skolformens uppgift att främja deltagarnas personliga och sociala utveckling. Med denna utgångspunkt skulle arbetsområdet kunna anges på följande sätt: Folkhögskolan skall tillgodose behov av bildning och utbildning hos enskilda, grupper, organisationer och samhälle.

Det är dock uppenbart att även inom denna ram en obegränsad frihet att välja uppgifter inte är tänkbar. Bland annat måste man, då man anger uppgifter för en med statsmedel stödd skolform, se till att den inte får full frihet att gå in på sådana arbetsområden som andra utbildningsformer redan har ansvar för.

Yrkesutbildning inom folkhögskolan. – Av föregående avsnitt framgår att frågan om folkhögskolans roll i yrkesutbildningen varit föremål för åtskillig debatt. När man överväger denna fråga måste man skilja mellan yrkesförberedande utbildning och yrkesutbildning, som syftar till att ge kunskaper och färdigheter, direkt avpassade efter vad som behövs för att utöva ett bestämt yrke. Yrkesförberedande är en utbildning som förbereder för en yrkesutbildning genom att ge kunskaper som krävs för att man skall bli behörig att genomgå den eller kunskaper som är användbara inom ett brett område av yrken.

Av vad som sagts tidigare framgår att folkhögskolan alltifrån sin tidigaste period gett yrkesförberedande utbildning. Att folkhögskolan också i framtiden ägnar sig åt denna uppgift står i samklang med den syn på skolformens karaktär som skisserats i avsnitt 6.1.1. Det sägs där att folkhögskolan bör ta den enskilde individens situation till utgångspunkt för verksamheten. Av utredningens elevenkät framgår att 40 % av de svarande som första ursprungliga syfte med folkhögskolestudierna angav, att de behövde kompletterande utbildning, bra studieomdöme och att 18 % ansåg att de behövde

studier för att öka sina möjligheter på arbetsmarknaden eller för sitt nuvarande yrke.[1] Om folkhögskolan skall ta sin utgångspunkt i väsentliga element i elevernas livssituation, kan den inte ignorera så stora deltagargruppers behov av utbildning som förbereder för yrkesverksamhet.

Även direkt yrkesutbildning som förbereder för en ansvarig insats i arbets- och samhällsliv skulle kunna ses som ett led i den personlighetsutveckling som det är folkhögskolans uppgift att främja. Utredningen har också tidigare – i samband med avlämnandet av delbetänkandet *Folkhögskolans fritidsledarutbildning* – förklarat att utbildning för en yrkesfunktion inte står i motsättning till den grundsyn på folkhögskolans uppgifter som den utgår ifrån. Viss yrkesutbildning kan alltså enligt utredningens mening förekomma inom folkhögskolan.

Det är dock av flera skäl varken önskvärt eller möjligt att folkhögskolan allmänt skall ha en yrkesutbildande funktion. Det finns idag rika tillfällen till yrkesutbildning inom andra skolformer. Folkhögskolan bör inte erbjuda yrkesutbildning och yrkesfortbildning på områden där andra utbildningsformer av samhället fått uppgifter och resurser, om inte uppenbara brister föreligger. Yrkesutbildning kräver dessutom ofta resurser i form av utrustning, lokaler och lärare som folkhögskolan i allmänhet inte förfogar över. Yrkesutbildning förutsätter vidare oftast att man följer centralt fastställda läroplaner, vilket medför att det inte är möjligt att låta elevens totala livssituation bestämma studieinnehåll och arbetssätt.

Det finns emellertid också utbildning för yrkesverksamhet som är av det slaget att den bör anordnas inom folkhögskolan. Dit hör utbildning för fritidsverksamhet. Vårriksdagen 1975 beslöt att utbildning av fritidsledare skall ske inom folkhögskolan, något som folkhögskoleutredningen också föreslagit i sitt ovan nämnda delbetänkande. Det är utredningens uppfattning att också annan utbildning av ledare som är verksamma inom olika delar av fritidssektorn bör kunna ske inom folkhögskolan. Här kan bl. a. nämnas utbildning av ledare för amatörverksamhet inom olika delar av kulturområdet. Utbildning av funktionärer och ledare inom olika folkrörelser kan också enligt utredningens mening många gånger med fördel ske inom folkhögskolan. Det är därvid naturligt att kurserna planeras i samråd mellan skolan och den rörelse det gäller, dock alltid så, att den personlighetsutveckling som utredningen ovan skisserat främjas. En annan naturlig samarbetspartner är kommunerna, som bedriver en omfattande fritidsverksamhet, också med inriktning på kulturell verksamhet. Inom dessa områden bör, enligt utredningens mening, folkhögskolan kunna ha ansvar för den utbildning som inte arrangeras av folkrörelserna eller kommunerna själva.

Vidare bör det vara möjligt för folkhögskolan att komplettera utbildning som givits vid andra skolor med kurser som är inriktade på frågeställningar av mera allmänmänsklig art. En kurs om de sociala relationerna på arbetsplatsen torde ge värdefulla kunskaper för de flesta yrkesutövare, och en kurs som behandlar frågan om hur man talar med svårt sjuka, döende och sörjande torde vara av värde för alla kategorier av sjukvårdspersonal. Det centrala är här att utbildningen tar sin utgångspunkt i de studerandes livssituation och att deras behov, inte centrala läroplaner, får styra innehåll och arbetssätt.

I många sammanhang – särskilt när det gäller nya typer av yrken – upp-

[1] Elevenkäten, sid. 38. Tabellbilagan, sid. 71.

kommer frågor om vilken behörighet utbildningen ger. Att bedöma det är svårt för den enskilda folkhögskolan, och felaktiga ställningstaganden kan få allvarliga följder för individen. Stundom kan det dock i samhället uppstå behov av utbildning som inte fylls av andra skolformer och som det kan vara naturligt för folkhögskolan att söka möta, exempelvis inom fritids- och kultursektorerna. Utredningen anser det emellertid angeläget, att skolorna iakttar återhållsamhet när det gäller att anordna kurser som uppges ge behörighet för visst yrke. Utredningen har avstått från att föreslå att några bestämmelser härom skrivs in i folkhögskoleförordningen men utgår ifrån, att SÖ uppmärksamt följer utvecklingen och utfärdar sådana anvisningar som kan visa sig erforderliga.

Folkhögskolans förhållande till andra vuxenutbildningsformer. – I detta sammanhang har utredningen också prövat frågan om folkhögskolan bör erbjuda utbildning där alternativ redan finns genom att exempelvis anordna behörighetsgivande kurser parallellt med kommunal vuxenutbildning eller erbjuda anpassningskurser för handikappade parallellt med i AMU-center bedriven ADL-träning. Sådana dubbleringar kan förefalla föga rationella. Utredningen vill emellertid hävda, att vuxna människor i så hög grad skiljer sig åt när det gäller intressen, ambitionsnivå, förkunskaper och studieförmåga att ett variationsrikt utbud av studiemöjligheter är angeläget. Om två kurser har likartade studiemål men vänder sig till olika målgrupper och avsevärt skiljer sig åt när det gäller arbetssätt kan en dubblering egentligen inte sägas föreligga.

Många vuxna önskar snabbt skaffa sig behörighet i ett eller flera ämnen i anslutning till ungdomsskolans läroplaner. Detta kan i första hand tillgodoses genom den kommunala vuxenutbildningen. Andra vuxna har andra önskemål, t. ex. om långsammare studietakt, om studier på sommartid eller i internatmiljö, eller om att studera kunskapsstoff som inte tillräckligt beaktas i ungdomsskolans läroplaner. I den mån dessa önskemål gäller hel- eller halvtidsstudier kan de mötas av folkhögskolan.

De externatkurser, knutna till folkhögskolor, som finns i vissa tätorter och som närmare behandlas i kapitel 11, vänder sig till personer som av olika orsaker inte kan komma till internaten därför att de är bundna av exempelvis ekonomiska åtaganden, familjeband, bostad, fysiska eller psykiska handikapp. En folkhögskolekurs kan vara den lämpligaste studieformen för dem, eftersom folkhögskolan inte är bunden av centralt fastställda läroplaner och därför kan anknyta till de studerandes förutsättningar och situation då det gäller ämne, innehåll, arbetsformer och arbetstakt. Att både folkhögskolan och den kommunala vuxenutbildningen är behörighetsgivande innebär inte att de utesluter varandra. Däremot finner utredningen det naturligt att de till större eller mindre del arbetar med skilda mål, metoder och medel. På så sätt kan de båda utbildningsformerna utgöra väsentliga alternativ. För att tillgängliga resurser bäst skall kunna utnyttjas bör folkhögskolorna starta nya externatkurser först efter samråd med andra vuxenutbildningsarrangörer på orten. SÖ brukar kräva att sådant samråd ägt rum innan tillstånd ges till nya externatkurser.

Inom folkhögskolan har det under en följd av år funnits elever som studerat med utbildningsbidrag från AMS. Deras antal uppgick den 15 oktober

1973 till 2470 och vid samma tidpunkt år 1974 och år 1975 till 2090 respektive 1960.

Vissa av de remissinstanser som yttrade sig över KAMU:s betänkande *Utbildning för arbete* (SOU 1974:79) liksom ett par motionärer i riksdagen ansåg att folkhögskolorna borde utnyttjas för arbetsmarknadsutbildning i större utsträckning än KAMU förutsatt. I anslutning härtill sade sig riksdagens inrikesutskott i betänkande 1975:14 inte kunna finna annat än att folkhögskolorna även i fortsättningen kommer att ha en betydelsefull funktion att fylla i arbetsmarknadsutbildningen. Utskottet betonade samtidigt att möjligheterna att i ökad utsträckning anlita folkhögskolorna för den förberedande utbildningen beror på i vad mån de kan tillgodose arbetsmarknadsutbildningens speciella krav.

Folkhögskoleutredningen vill betona att folkhögskolan i hög grad besitter en sådan flexibilitet som är önskvärd för insatser inom arbetsmarknadsutbildningen. Skolformen är väl ägnad att ge utbildning åt personer som behöver förberedande teoretisk skolning, eftersom undervisningen kan anpassas efter varje deltagargrupps behov och förutsättningar. För dessa studerande kan det vara av värde att inlemmas i en gruppgemenskap, som kan ge ökad studiemotivation och bidra till att öka självtilliten i den nya studiesituationen. Kursverksamheten kan vidare anpassas till förhållanden på arbetsmarknaden genom de möjligheter som finns att vid valfri tidpunkt anordna kurser av varierande längd. Även successiv intagning för grupper av elever har prövats inom folkhögskolan. Förekomsten av sådana möjligheter har från arbetsmarknadsmyndigheternas sida angivits som en förutsättning för att folkhögskolan skall kunna utnyttjas i arbetsmarknadsutbildningen.

Utredningen finner det därför från såväl pedagogisk som samhällsekonomisk synpunkt vara ytterst angeläget att den utbildningskapacitet som finns inom folkhögskolan också i fortsättningen utnyttjas för förberedande teoretisk utbildning inom arbetsmarknadsutbildningen. För de delar av denna, som är direkt inriktade på utbildning för yrkesverksamhet inom andra områden än dem för vilka folkhögskolan enligt vad som ovan sagts bör ha ett ansvar, saknar skolformen emellertid resurser. Sådan utbildning bör naturligt nog bedrivas vid AMU-center.

Det är alltså utredningens mening att vuxnas rikt skiftande studiebehov medför ett krav på att samhället erbjuder flera olika utbildningsformer, som var och en har sin målsättning och sitt särpräglade arbetssätt. Varje form av vuxenutbildning bör därvid utveckla sina grundläggande egenskaper.

Mångfalden av studiemöjligheter förutsätter en fungerande information om vad de olika alternativen kan erbjuda för att inte resultera i en svåröverblickbar situation för den enskilde, där möjligheterna att välja fel blir många. Utredningen återkommer till förslag beträffande formerna för en sådan information, framför allt rörande de kurser som folkhögskolan anordnar.

6.1.2.3 Sammanfattande synpunkter

Sammanfattningsvis vill utredningen alltså hävda, att folkhögskolans arbetsområde skall vara mycket vidsträckt. Det kan beskrivas på följande

sätt: Folkhögskolan skall kunna tillgodose behov av bildning och utbildning hos enskilda, grupper, organisationer och samhälle, i den mån inte samhället på annat sätt organiserar sådan utbildning i tillräcklig omfattning, och om folkhögskolan kan bedömas ha resurser för att genomföra utbildningen. Verksamheten skall ha den inriktning som sammanfattningsvis beskrivits ovan i avsnitt 6.1.1.1.

Folkhögskolan bör även i fortsättningen kunna bedriva yrkesförberedande utbildning. Även viss yrkesutbildning och yrkesfortbildning bör anordnas inom folkhögskolan. Dit hör exempelvis utbildning för verksamhet inom fritidssektorn, av anställda inom folkrörelserna och för vissa funktioner på kulturområdet. Folkhögskolan kan också komplettera utbildning inom andra skolformer med kurser, inriktade på frågeställningar av allmänmänsklig art. Återhållsamhet bör iakttagas när det gäller att anordna kurser som uppges ge behörighet för visst yrke.

Vuxna människors rikt skiftande studiebehov medför att det måste finnas flera olika utbildningsformer för vuxna, som kompletterar varandra genom att var och en har sin målsättning och sitt särpräglade arbetssätt. Kommunal vuxenutbildning och externatkurser, knutna till en folkhögskola bör därför kunna förekomma sida vid sida på vissa orter. Nya folkhögskoleexternat bör dock inrättas först efter samråd med andra vuxenutbildningsarrangörer.

Folkhögskolans resurser bör av både pedagogiska och samhällsekonomiska skäl utnyttjas inom arbetsmarknadsutbildningen, främst för förberedande teoretisk utbildning.

6.1.3 *Folkhögskolans frihet*

Om folkhögskolan skall kunna förverkliga det bildnings- och utbildningsprogram som ovan har skisserats, krävs ett avsevärt mått av frihet för varje skola att själv utforma sin verksamhet. En sådan frihet har också ofta betraktats som ett av folkhögskolans viktigaste kännetecken. I detta avsnitt skall närmare utvecklas vad folkhögskolans frihet innebär i tre viktiga avseenden, nämligen när det gäller att välja målgrupper, att utforma och genomföra kursplaner och att välja medarbetare.

6.1.3.1 Frihet att välja målgrupper

I de bestämmelser som gäller för folkhögskolan sägs ingenting om vilken målgrupp som skolformen skall vända sig till. Dock stadgas i gällande folkhögskoleförordning att en folkhögskolestuderande skall fylla minst 18 år det år då kursen börjar.

Det står alltså varje folkhögskola fritt att inom denna mycket vida ram vända sig med sitt utbud av kurser till vilka den vill. Målgrupperna blir därför mycket skiftande. De kan omspänna alla åldersgrupper från unga vuxna till pensionärer, men också människor på alla utbildningsnivåer, från kortutbildade till personer med lång grundutbildning. I sin rekrytering kan skolorna utgå från människors intresseinriktning (från politik till vävning, från språk till viltvård, för att ta några exempel) eller från deras behov av kompetens (t. ex. för gymnasie- och högskolestudier eller för yrkesverksamhet som fritidsledare eller musikinstruktör). Skolorna kan emellertid

också med en del kurser rikta sig till organisationernas folk (enskilda medlemmar, förtroendevalda och anställda), till förtroendevalda och anställda inom kommuner eller till intagna och personal på olika institutioner.

Utredningen anser att folkhögskolan även i fortsättningen bör bibehålla friheten att välja målgrupper. Denna bör i princip vara obegränsad, så länge skolan arbetar i riktning mot det övergripande mål som angetts i avsnitt 6.1.1, håller sig inom det arbetsområde som behandlats i avsnitt 6.1.2 och ansluter sig till de åldersgrupper som fastställs. Som framgår av avsnitt 6.2.1 nedan anser utredningen att 18-årsgränsen också i fortsättningen bör gälla men att vissa undantag bör medges.

6.1.3.2 Frihet att utforma kursplaner

En kursplan är enligt utredningens terminologi en plan rörande innehållet, studiegången och arbetssättet i en kurs. Dessa faktorer styrs bl. a. av de specifika mål som ställts upp för kursen i fråga och den tid som står till buds.

Mot bakgrund av utredningens principiella ställningstagande i avsnitt 6.1.1 ovan, att folkhögskolan i största möjliga utsträckning bör ta utgångspunkten för sin verksamhet i de människors livssituation som den vänder sig till, är det orimligt med centralt fastställda kursplaner. Varje skola måste själv ha ansvaret för utformningen och genomförandet av kursplanerna i samråd med aktuella deltagargrupper.

I en del fall förekommer det att förslag till kursplaner utformas av myndigheter, organisationer eller arbetsgrupper utanför folkhögskolan. För att en yrkesutbildning skall kunna genomföras inom folkhögskolan kan detta vara en grundförutsättning. Sålunda har SÖ fått regeringens uppdrag att utarbeta studieplaner för fritidsledarutbildningen. Riksdagen har emellertid fastslagit att dessa endast skall tjäna som riktmärken för utbildningen och inte vara bindande för de enskilda skolorna.

På liknande sätt bör också andra förslag till kursplaner som producerats utanför en skola betraktas. Det är alltid den anordnande skolan som avgör i vilken utsträckning sådana kursplaner skall användas. Om skolan helt avstår från att använda en föreslagen kursplan kan det ibland få konsekvenser för den behörighet kursen ger. Eleverna bör därvid informeras därom. När en kurs anordnas i samverkan med en organisation, en myndighet eller en institution bör redan på planeringsstadiet samråd ske mellan skolan och dess samarbetspartner för att i största möjliga utsträckning uppnå ömsesidigt engagemang och tillvarata båda parters erfarenheter och intentioner.

För närvarande insänder skolorna till SÖ s. k. *ämnesplaner* för godkännande. Dessa ger främst upplysning om kurslängd, antal deltagare och ämnen. Då ämnesplanen godkänts utgör den underlag för slutrekvisition av statsbidrag. Frågor från SÖ beträffande inriktningen av enskilda kurser är sällsynta. Studieplaner av detta slag ger fortlöpande information om pågående verksamhet och har betydelse som ram för statsbidragen. Därför bör denna granskning fortsätta.

Överväganden och förslag om vilka stadganden som kan erfordras om kurstyper, kurslängder och obligatoriska ämnen återfinns i avsnitt 6.2.3 och 6.2.4 nedan.

6.1.3.3 Frihet att välja medarbetare

Lärarna får självfallet viktiga uppgifter utöver den att undervisa inom en skolform, där man vid varje enskild skola självständigt avgör vilka målgrupper man vänder sig till och hur man utformar kursplanerna och där skolorna i allmänhet har internat. Den omständigheten att vissa skolor drivs av folkrörelser och har rätt att profilera verksamheten med utgångspunkt i huvudmannens värderingar, gör att lärarrådets sammansättning kan bli en nyckelfråga för skolan och huvudmannen. Även innehållsprofilering av annat slag än den som har med huvudmannens ideologi att göra kan förekomma. Allt detta medför att kravet på huvudmannainflytande över lärartillsättningar blir viktiga för alla typer av folkhögskolor.

Sedan länge har folkhögskolorna haft en mycket stor frihet när det gäller valet av medarbetare i olika kurser.

För lärare som är anställda på minst halvtid har staten fastställt vissa behörighetsvillkor. Bland de behöriga har styrelsen fritt kunnat välja för att på detta sätt åstadkomma en lämplig sammansättning av lärarrådet. Inom folkhögskolan har inte gällt samma meriteringsgrunder som för lärartjänster i andra skolformer. För timtjänster har inga generella formella behörighetsvillkor funnits. Skolans och undervisningssituationens behov har i varje särskilt läge fått avgöra vem som anställts. Utvecklingen har under de senaste åren gått i riktning mot ett mer varierat kursutbud än tidigare. Denna tendens torde fortsätta. Utredningen anser det i detta läge nödvändigt att slå vakt också om skolornas frihet att välja medarbetare.

Alltsedan folkhögskollärargrenen vid lärarhögskolan i Linköping inrättades år 1969 är sökande med omfattande erfarenhet av folkbildnings/folkrörelsearbete behöriga att genomgå denna. Detta har gett skolorna ökade möjligheter att till sig fast knyta medarbetare som har förankring i folkrörelserna. Utredningen anser detta värdefullt och återkommer till denna fråga i sitt slutbetänkande.

Det kan också förekomma att en skola önskar att som lärare anställa en person med för tjänsten värdefulla kunskaper och erfarenheter, trots att denne saknar lärarutbildning. Utredningen finner skäl tala för att sådana möjligheter ges och föreslår, att personer som inte genomgått lärarhögskola men som genom studier och/eller verksamhet i folkbildnings/folkrörelsearbete eller på annat sätt skaffat sig kunskaper och färdigheter som är tillräckliga för tjänsten skall kunna anställas som extra lärare. Som sådan skulle den anställde inte behöva riskera att förlora sin tjänst till person som genomgått lärarhögskola. Eftersom den enskilda skolan bäst kan bedöma sina speciella behov bör det ankomma på dess styrelse att pröva behörigheten. Villkoren för behörighet till lärartjänst behandlas vidare i avsnitt 15.2.3.

Möjligheten att skapa en för varje enskild skolas arbete lämplig sammansättning av lärargruppen föreligger framför allt vid anställningstillfället. Om en styrelse senare skulle vilja ändra sammansättningen av ett lärarråd genom att säga upp en lärare, som inte fungerar på det sätt man anser nödvändigt eller önskvärt – och som man förutsatte vid anställningstillfället – är möjligheterna begränsade.

Utredningen har övervägt om dessa möjligheter bör vidgas.

Förekomsten av olika uppfattningar bland lärarna även i frågor som är

av grundläggande betydelse för en huvudmannaorganisation behöver i och för sig inte vara något negativt för en rörelseskola. Det kan tvärtom stimulera idédebatten. Att en lärare inte delar huvudmannaorganisationens ideologi eller inte bedöms arbeta tillräckligt engagerat för dess intressen kan därför enligt utredningens uppfattning inte vara tillräckligt skäl för en uppsägning.

Om däremot en lärare på en rörelseskola i sin verksamhet på skolan aktivt motarbetar dess huvudman, kan detta medföra att skolan inte kan fungera efter de riktlinjer som huvudmannen dragit upp. I sådana fall synes, enligt utredningens mening, vad som sägs i förarbetena till lagen om anställningsskydd ge stöd för uppfattningen att en sådan lärare skall kunna skiljas från sin tjänst.

6.1.3.4 Sammanfattande synpunkter

Det är utredningens uppfattning att varje folkhögskola, för att kunna fylla de uppgifter som angivits i avsnitten 6.1.1 och 6.1.2, måste ha frihet

- att själv välja målgrupperna för sin verksamhet,
- att själv planera sitt kursutbud och i samråd med aktuella deltagargrupper ansvara för utformningen av de enskilda kursplanerna samt
- att vid anställning av nya medarbetare välja bland behöriga sökande utan att vara bunden av de meriteringsregler som gäller i andra skolformer.

6.1.4 *Folkhögskolan och internatet*

Folkhögskolans lärarutredning anförde i sitt betänkande *Lärarutbildning för folkhögskolan* (SOU 1967:47) internatet som ett kännetecken på folkhögskolan. Där framhölls de fördelar internatet innebär genom att erbjuda en miljö som bidrar till att nå skolans och kursens mål.

I dag är bilden inte lika entydig. En ökande andel studerande vid de långa kurserna väljer att bo utanför skolan. Orsakerna härtill är flera. En del elever har familj och föredrar naturligt nog att bo kvar i sina egna bostäder. Andra har funnit inackorderingskostnaderna så höga, att det inte ter sig ekonomiskt fördelaktigt att bo i internatet. Sådana motiv kombineras ibland med en ökande tveksamhet att bo lång tid i kollektiv, när man kanske före folkhögskolestudierna blivit van att bo i egen bostad. Flertalet elever bor dock fortfarande i internat. Av utredningens skolenkät framgår att läsåret 1973/74 81 % av de maximalt tillgängliga internatplatserna utnyttjades, och att 55 % av eleverna bodde i internaten.[2]

De lediga lördagarna och det faktum att många elever har bil har gjort det möjligt också för de elever som bor i internatet att både vid veckosluten och under arbetsveckan hålla kontakt med hemmiljön. Detta ökar svårigheten att få en lugn rytm i skolans liv, begränsar tillfällena till personliga kontakter och motverkar strävan att öka de gemensamma upplevelserna. Av de 50 skolor som anordnar regelbunden kvällsundervisning uppger 8 att externateleverna inte deltar i denna och 28 att de deltar fast i mindre utsträckning än de elever som bor i internatet.[3]

Internatens funktion har under senare år i viss mån förändrats också därigenom att lärare inte bor på skolan i fullt samma utsträckning som tidigare. Detta kan bl. a. bero på att de funnit det alltför påfrestande att

[2] Skolenkäten, sid. 15, 45–46.

[3] Skolenkäten, sid. 22, 68.

bo på skolan med de täta och nära elevkontakter detta inneburit men också på att lärarbostäderna inte längre betraktas som tjänstebostäder och därför vid många skolor inte anses böra subventioneras. Att flytta från skolan kan därför också för en del lärare te sig ekonomiskt fördelaktigt. Lärarnas utflyttning har dock hittills varit av begränsad omfattning. Enligt en av SÖ gjord undersökning har sedan år 1971 av de 460 lärare och rektorer som då bodde på skolorna 36 flyttat därifrån. Av folkhögskoleutredningens skolenkät framgår att läsåret 1973/74 44 % av de heltidsanställda lärarna – eller 490 stycken – bodde inom respektive skolas område.[4]

Utredningens undersökningar ger vid handen att både elever och lärare i övervägande grad bedömer internatet positivt. Bland de *elever* som läsåret 1973/74 bodde i internat trivdes 84 % bra eller mycket bra. Den största gruppen – eller 40 % – ansåg sig få ut mycket mer av studierna tack vare internatet (med en övervikt av manliga elever med 41 mot 32 %). En fjärdedel ansåg sig få ut varken mer eller mindre av studierna därför att de bodde på skolan (21 % män mot 28 % kvinnor), medan endast 7 % menade att de fick ut mindre.[5]

Två tredjedelar av *lärarna* vid folkhögskolor med internat ansåg att internatet är en fördel för både skolan och dess elever. Endast 12 % betraktade internatet som en nackdel för skola och elever. Lärarna tillfrågades också om vad de ansåg vara positivt respektive negativt med internatformen för skolan och eleverna. Som skäl till en positiv värdering både för skolan och eleverna angavs framför allt sociala faktorer, såsom att internatet ger "bättre sammanhållning, kontakt och gemenskap", ger "social uppfostran" och träning i samarbete, underlättar "samvaro och kontakt utanför schemat" samt påverkar kontakten mellan lärare och elever positivt. Bland faktorer som från skolans synpunkt är negativa angavs framför allt att internatet medför för stort ansvar och arbete för personalen. Som negativa faktorer för eleverna nämndes företrädesvis att studieron störs, sociala problem och alkohol- och narkotikaproblem samt att det är svårt att leva i internat. Det är emellertid endast en minoritet av lärarna som angett negativa synpunkter på internatformen (159 lärare när det gäller skolan och 273 när det gäller eleverna; hela antalet lärare vid skolor med internat var 1 074).[6]

En diskussion av internatets ställning inom folkhögskolan måste också ta hänsyn till förekomsten av externatfolkhögskolor (se vidare kapitel 11). Två självständiga folkhögskolor, S:t Eriks och Birkagårdens i Stockholm, saknar helt internat. Därtill kommer några filialer samt ett flertal s. k. dagfolkhögskolor, som är fristående kurser knutna till folkhögskolor med internat. Erfarenheterna från vissa av dessa externat säger, att man också inom denna form av folkhögskola kan åstadkomma studiemiljöer som främjar deltagarnas personliga och sociala utveckling. Vid många av dem är också samarbetssituationen rörande undervisning och fritid väl utvecklad. Externaten torde ha kommit för att stanna.

6.1.4.1 Sammanfattande synpunkter

Av vad som ovan sagts framgår att internatet fortfarande spelar en viktig roll inom folkhögskolan men också att dess betydelse av olika skäl håller på att förändras. Utredningen anser därför att internatet i framtiden inte

[4] Skolenkäten, sid. 15, 47.

[5] Elevenkäten, sid. 56–57. Tabellbilagan, sid. 172–176.

[6] Lärarenkäten, sid. 120–122, 215–220.

generellt kommer att kunna betraktas som ett kännetecken på folkhögskolan. Det rymmer emellertid – som också de refererade undersökningarna ger vid handen – så stora värden, att det även i fortsättningen kommer att vara av väsentlig betydelse för de flesta folkhögskolors verksamhet. För kortare kurser är internaten ofta praktiskt nödvändiga. Umgänget utanför studietiden och möjligheten till koncentration på studier kan väsentligt bidra till att öka motivationen hos många elever. Vidare kan de studerandes personliga och sociala utveckling, som ovan har givits en central plats i beskrivningen av folkhögskolans övergripande mål, verksamt främjas om skolan erbjuder rika tillfällen till kontakt mellan elever och lärare på fritiden såväl som i själva undervisningen.

Väl fungerande internat förutsätter emellertid lärare och annan personal som har skolmiljön i dess helhet som sin arbetsuppgift. Ett vidgat studium av hur internatsituationen kan utnyttjas på bästa sätt behöver göras. Det kan lämpligen ske genom att medel ställs till förfogande för en studie härav inom ramen för det pedagogiska utvecklingsarbete som SÖ bedriver.

6.1.5 *Arbetsformerna i folkhögskolan*

Arbetsformer används här som en samlande beteckning på de åtgärder som vidtas vid en skola i syfte att nå de mål som är aktuella. Eftersom folkhögskolans övergripande målsättning har att göra med individens personliga utveckling, kan man inte dra någon skarp skiljelinje mellan verksamhet under lektioner och på fritid. Arbetsformerna – med den innebörd som begreppet här får – kommer därför att beröra såväl lektionstid som tid utanför lektionerna.

I det föregående har fastslagits att folkhögskolan har ett mycket vidsträckt arbetsområde och att de enskilda skolorna har en utomordentligt stor frihet att bestämma målgrupper, utforma kursplaner och välja medarbetare. En konsekvens härav blir att folkhögskolan kännetecknas av en mycket stor frihet att välja arbetsformer. Endast när det gäller tillgången på lärartimmar styrs skolorna i detta avseende av central lagstiftning. I den dagliga verksamheten på en skola kan dock friheten att välja arbetsformer begränsas av beslut som fattats av skolans huvudman och styrelse.

Eftersom folkhögskolan bör ta strävan efter att främja elevernas personliga och sociala utveckling till utgångspunkt för arbetet, blir det naturligt att låta studierna koncentreras kring det som deltagarna upplever som problem och inte kring skolämnen. De arbetsformer som kommer till användning bör därför präglas av den *problemcentrerade pedagogik* som utredningen uttalade sig för redan i kapitel 2 av delbetänkandet *Folkhögskolans fritidsledarutbildning*.

Den första fasen i ett sådant arbetssätt blir att fastställa vilka problemområden som skall behandlas. Sammanställningar av människors behov av det slag som gjorts i kapitel 5 kan vara läraren till hjälp när det gäller att ange i vilken riktning man skall söka frågeställningarna men kan inte ersätta en inventering av vilka problem som känns påträngande av de människor det gäller. Varje grupp måste nämligen börja i sin egen situation och formulera sina egna problem.

Probleminventeringen kan emellertid leda till att man från deltagarna

får listor över problem, som dels är sinsemellan mycket olika och dels är starkt knutna till deltagarnas individuella upplevelser och därför kan tyckas ha ringa räckvidd. Det som av en människa upplevs som problem står emellertid alltid i relation till förhållanden utanför hennes egen situation. Hon behöver därför få perspektiv på denna, så att hon kan se hur den är infogad i en större helhet. När de individuella problemställningarna klarlagts bör därför de studerande tillsammans söka sambanden mellan dessa och sammanföra dem till större problemområden. Studiernas syfte blir sedan att belysa dessa områden ur det vidgade perspektiv som gruppens samlade erfarenheter och tillgängligt kunskapsstoff skänker. Lärarens uppgift i denna process blir inte att styra deltagarna men att stimulera dem i deras sökande efter perspektiv och möjligheter till handling.

Problemcentrerade studier gör det naturligt att integrera praktiska erfarenheter och kunskapsstoff från olika områden i långt högre grad än som nu sker på de flesta håll. För att exempelvis förstå problem som finns inom arbetslivet kan man behöva såväl praktiska erfarenheter som historisk bakgrund och kunskaper i samhällsfrågor, ekonomi och beteendevetenskap. Ämnet kan belysas genom skönlitterära skildringar, som ofta kan fördjupa förståelsen av de problem som studeras. Vid redovisningen kan man förutom muntlig och skriftlig framställning använda olika former av skapande verksamhet och estetiska uttryckssätt. Problemcentrerade studier medför också behov av fältstudier i större omfattning än som nu förekommer.

För att det arbetssätt som ovan skisserats skall kunna genomföras mera allmänt måste hinder av olika slag övervinnas. Många lärare har andra uppfattningar om vad kunskap och undervisning innebär. Elevernas förväntningar är till stor del styrda av ett mera traditionellt betraktelsesätt. Modeller för hur problemcentrerade studier genomförs finns fortfarande i alltför liten utsträckning. Det är därför, enligt utredningens mening, viktigt att förutsättningarna för problemcentrerade studier, metoderna för deras genomförande och de krav som detta arbetssätt ställer på både lärare och elever ytterligare behandlas i det pedagogiskt/metodiska utvecklingsarbete som SÖ bedriver liksom i lärarnas utbildning och fortbildning. Ur tillgängliga resurser bör medel anvisas härför.

Verksamheten vid folkhögskolan både i studierna och på fritiden bör enligt utredningens mening präglas av en fortlöpande *dialog* mellan lärare och elever. Verklig dialog förutsätter, att ingen av de deltagande parterna anser sig stå över den andre. Den måste bygga på ett ömsesidigt förtroende och en beredskap att lära av varandra. Detta får viktiga konsekvenser för lärarrollen. Riktningsgivande för lärarens insatser måste då vara att han samarbetar med de studerande i deras sökande efter kunskap. De närmare konsekvenserna av detta synsätt utvecklas i kapitel 7.

I ett arbete med denna inriktning kommer gränserna mellan undervisning, lektioner och annan tid för samvaro att suddas ut. Självfallet utgör i det läget internatet, det gemensamma boendet och lärarnas närhet en fördel. Det är emellertid utredningens uppfattning, att folkhögskolans mål också kan nås vid kurser som inte har tillgång till internat, något som också framgår av vad som tidigare sagts.

6.1.5.1 Sammanfattande synpunkter

Det är utredningens uppfattning, att folkhögskolans arbetssätt i hög grad bör präglas av en problemcentrerad pedagogik. Förutsättningarna för detta arbetssätt och metoderna för dess genomförande behöver närmare belysas genom pedagogiskt forsknings- och utvecklingsarbete. Medel bör ur tillgängliga resurser anvisas härför.

Såväl under studierna som på fritiden bör förhållandet mellan lärare och elever bygga på ömsesidigt förtroende och beredskap att lära av varandra. Konsekvenserna av utredningens syn på folkhögskolans arbetssätt utvecklas närmare i kapitel 7.

6.2 Vissa konsekvenser av utredningens överväganden av vad som kännetecknar folkhögskolan

I avsnitt 6.1 har utredningen sökt ange folkhögskolans huvudsakliga kännetecken. Det gemensamma för alla svenska folkhögskolor skall sålunda enligt utredningen vara följande.

- Folkhögskolan skall tillgodose bildnings- och utbildningsbehov som förekommer hos enskilda, grupper, organisationer och samhälle i den mån inte samhället på annat sätt organiserar sådan utbildning i tillräcklig omfattning och om folkhögskolan kan bedömas ha resurser att genomföra utbildningen.
- Övergripande – och därigenom samlande och styrande – skall vara strävan att med varje kurs utveckla ansvarskänsla för andra och förtroende för egen förmåga att ensam och tillsammans med andra göra insatser. Detta är en förutsättning för en upplevelse av delaktighet i och arbete för en utveckling av ett samhälle som präglas av gemenskap och solidaritet.
- Folkhögskolan skall därvid präglas av så gott som fullständig lokal frihet när det gäller *vem* kurserna vänder sig till, *innehållet* i kurserna, *längden* av kurserna och *sättet* att genomföra kurserna och mycket stor lokal frihet när det gäller *valet av medarbetare*.

Vid val av uppgifter inom det vidsträckta arbetsområdet och de ständiga ställningstaganden som friheten i olika avseenden innebär skall sålunda hela tiden målet vara riktningsgivande: att stimulera förmågan till kulturell upplevelse och kulturellt uttryck, till social inlevelse och social insats.

Med denna inriktning av verksamheten kan folkhögskolan anses väl lämpad att möta många av de eftersatta behov som finns hos samhälle, organisationer och individer. I några avseenden har i de resonemang som här förts fram till dessa ståndpunkter vissa konkreta detaljfrågor rörande de arbetsvillkor som måste gälla för folkhögskoleverksamheten utelämnats. Dessutom saknas på många punkter den konkretisering som kan vara nödvändig för att principens innebörd bättre skall framgå. Dessa kompletteringar behandlas i det följande.

6.2.1 *Åldersgräns för folkhögskolestudier*

6.2.1.1 Utredningens överväganden

De enskilda folkhögskolornas rätt att själva välja sina målgrupper har hittills författningsmässigt endast begränsats av bestämmelsen, att en sökande för att kunna antas, skall fylla minst 18 år under det kalenderår då kursen börjar, såvida inte SÖ ger dispens. En folkhögskola, Vårdinge, har nu generellt tillstånd att ta in elever redan från 16 års ålder. SÖ lämnar också i viss utsträckning individuella dispenser att påbörja folkhögskolestudier före 18 års ålder. Dessa uppgick läsåret 1972/73 till 183, 1973/74 var de 337 och 1974/75 416.

Motiven för sådan dispens varierar. Ofta har de varit av social art. Ibland har föräldrar som fått arbete utomlands bedömt miljön på ett folkhögskoleinternat som ett lämpligare alternativ för sina barn än att ta dem med till utlandet eller ordna inackordering på gymnasieort. Under de senaste åren har folkhögskolor som motiv för åldersdispenser angett också svårighet att få tillräckligt underlag för lärartjänster.

SÖ har i allmänhet bifallit dispensansökningarna. I beslutet har i allmänhet angetts att SÖ förutsätter att vederbörande inte antas, om det finns äldre sökande som därigenom skulle utestängas. Utredningen har vid sin prövning av frågan om åldersgränsen utgått från att en generell gräns vid minst 16 år är ofrånkomlig med hänsyn till den nioåriga skolplikten. Det kan dock i vissa fall finnas starka skäl för att ge också yngre ungdomar möjlighet att delta. Så blir t. ex. kurser kring generationsfrågor mer meningsfulla om också ungdomar i skolåldern kan delta.

Också när ungdoms- och elevorganisationer i samverkan med folkhögskolor vill organisera kurser som innebär medlemsskolning kan 16-årsgränsen visa sig vara för hög. Det synes önskvärt att folkhögskolan skall kunna medverka i kurser av dessa och liknande slag med tanke på att det hör till folkhögskolans uppgift att utveckla människors förmåga till socialt samspel, ge träning i demokratiskt ansvarstagande och delta i folkrörelsernas utbildningsverksamhet.

När det gäller den generella åldersgränsen för folkhögskolestudier har utredningen främst prövat två alternativ, nämligen 16 och 18 år.

För en gräns vid 16 år talar bl. a. den sänkta myndighets- och rösträttsåldern. Det kan synas önskvärt att ungdomar får tillfälle att genom studier vid folkhögskola vidga sin kännedom om samhällets sätt att fungera innan de får fulla medborgerliga rättigheter och skyldigheter.

Vidare förekommer det att ungdomar efter genomgången grundskola tvekar att påbörja studier vid gymnasieskola. Andra söker men blir inte antagna, i varje fall inte till den studieväg de i första hand valt. Av dem som påbörjar gymnasiestudier avbryter en andel, som beroende på linje varierar mellan 16 och 20 %, sina studier. Gymnasieskolegruppen konstaterar i en rapport 1975 att dessa grupper löper störst risk bland 16–19-åringar att stöta på problem antingen på arbetsmarknaden eller i den fortsatta utbildningen.[7]

Folkhögskolan skulle kunna bidra till att möta de behov som därigenom aktualiseras på olika sätt. För en del ungdomar skulle ett eller annat år vid folkhögskola kunna befrämja en mognadsprocess som gör dem bättre rustade att välja studieväg och yrke. Andra tvekar att satsa på en studiegång

[7] Utbildning m. m. för 16–19-åringar (Ds U 1975:18).

som omspänner ett eller flera läsår. Deras önskemål skulle kunna tillgodoses genom kortare folkhögskolekurser, anpassade till deltagarnas behov av studier som förbereder för inträde på arbetsmarknaden eller av fördjupad orientering om studievägar och yrkesalternativ, kanske infogade i en återkommande utbildning.

Speciella argument för en sänkning av hittillsvarande intagningsålder finns för ytterligare ett par grupper. Den ena är ungdomar som söker till musiklinjerna. Instrumental färdighet måste nämligen i regel övas intensivt före 18-årsåldern för att någonsin kunna utvecklas fullt. Den andra kategorin utgöres av sådana ungdomar som satsar på kvalificerade idottsinsatser men som inte av det skälet vill avstå från grundläggande utbildning. För dem är folkhögskolan med sin anpassningsbara kursplan ofta mycket lämplig.

Det förekommer slutligen att enskilda skolor som argument för att få ta in 16-åringar anför behovet att kunna utnyttja sin kapacitet även då antalet ansökningar till de långa kurserna sjunker.

För bibehållande av åldersgränsen vid 18 år talar framför allt, att ungdomar i denna ålder i någorlunda stor omfattning har den erfarenhet av arbetsliv och samhälle, som är en av förutsättningarna för det fria arbetssätt, som ofta används vid folkhögskolorna. Den större mognad som ungdomarna uppnått i denna ålder torde också ge ökad stabilitet åt det sociala livet vid skolorna. Vidare undviker man med denna gräns konkurrens mellan folkhögskola och gymnasieskola om elever som nyss gått ut grundskolan.

Utredningen har också övervägt möjligheten att *i stället för åldersgräns införa krav på* att den sökande före inträdet på folkhögskola skall ha någon form av *arbetslivserfarenhet*. I så fall måste man emellertid ange både längden och arten av denna. Regler måste också utformas med tanke på dem som efter skolans slut gått arbetslösa. Man kan också ställa frågan om arbetslivserfarenhet är lika berättigad som behörighetsgrund för alla kurser vid folkhögskola eller om man måste skapa variabla behörighetsgränser. Några av de exempel som ovan getts – önskvärdheten att ungdomar kan delta i kurser i generationsfrågor och medlemsskolning samt behovet av att kunna tillgodose utbildningsbehov för unga musikanter och idrottsmän – talar för att enhetliga krav på arbetslivserfarenhet inte kan uppställas som behörighetsgrund för alla folkhögskolekurser. Utredningen har också i övrigt funnit kvalitetskraven svåra att bemästra och har därför avstått från att resa ett allmänt krav på arbetslivserfarenhet för tillträde till folkhögskolans kurser.

6.2.1.2 Utredningens förslag

Utredningen har med utgångspunkt i ovanstående resonemang stannat för att föreslå att 18-årsgränsen fortfarande skall gälla för antagning till folkhögskola.

De skäl som anförts för en sänkning av åldersgränsen till 16 år motiverar emellertid enligt utredningens uppfattning att elever i begränsad omfattning skall kunna antas före 18 års ålder. Vårdinge folkhögskola bör sålunda även i fortsättningen få ta emot elever från 16 års ålder.

Antalet framställningar om åldersdispens till SÖ utgör för närvarande en administrativ belastning för ämbetsverket. Värdet av arbetsinsatsen kan

ifrågasättas om avslagen är få. Detta kan i sin tur bero på att goda skäl för ansökningar förelegat i de fall man vänt sig till SÖ. Det förefaller uppenbart att dispensmöjligheter bör förekomma även i framtiden. Skolorna bör ha möjlighet att ta hänsyn till de sociala skäl som föreligger och till tillfälliga sysselsättningsproblem. Det förefaller med dessa utgångspunkter lämpligt att varje skola själv får ta ställning till åldersdispenser för ett begränsat antal elever. Antalet föreslås uppgå till högst 10 % av antalet elever vid kurser om minst 15 veckors längd. I varje enskilt fall skall särskilda skäl, exempelvis arbetslöshet, föreligga.

Med tanke på att – som närmare utvecklats i övervägandena i föregående avsnitt – vissa utbildningsbehov i åldersgruppen 16–18 år bättre torde kunna tillgodoses genom kortare kurser föreslår utredningen, att personer som fyllt 16 år, efter SÖ:s medgivande, skall kunna antas till kurser av kortare varaktighet än 15 veckor utan att räknas in i den andel om 10 % som ovan föreslagits för de längre kurserna.

Som i föregående avsnitt påpekats är det emellertid också önskvärt att göra det möjligt även för ungdomar under 16 år att delta i vissa kurser. Utredningen föreslår därför, att skolorna får rätt att till kurser om högst tre veckors längd, förlagda i huvudsak till skolornas egna lokaler och anordnade i samarbete med barn- och ungdomsorganisation, anta elever som fyllt minst 14 år. För valet av just denna åldersgräns talar att det är kring denna ålder som ungdomsorganisationernas ledarutbildning tar sin början. Denna bedrivs ofta i studiecirklar – där just fjortonsårsgränsen gäller – och det är i många fall önskvärt att utforma den som en kombination av cirkelstudier och folkhögskolekurser. Med denna åldersgräns blir det också möjligt för folkhögskolorna att i samarbete med berörda organisationer anordna kurser som syftar till att överbrygga motsättningar mellan generationerna.

6.2.2 *Inträdeskrav*

Utredningen föreslår inga allmängiltiga minimifordringar för deltagande i folkhögskolornas kurser utöver 18-årsgränsen. Om enskilda skolor finner det motiverat att för vissa kurser kräva specificerad bakgrundserfarenhet skall dock detta vara möjligt.

Utredningen har också prövat huruvida en sökande skall kunna antas om studierna innebär att han huvudsakligen under sin folkhögskolekurs studerar på samma nivå som han gjort tidigare i annan skolform eller vid annan folkhögskola. Utredningen har i detta avseende fört följande resonemang. Det är ofta svårt att fastslå på vilken nivå studier bedrivs annat än med mycket grova mått. Även om nivån kan bedömas vara likartad mellan två kurser, växlar ofta ämnen och ämnesinnehåll från kurs till kurs på ett sådant sätt att nivåfrågan blir mindre väsentlig. Därtill kommer att arbetsformerna kan vara så olika mellan två kurser att den nya kursen inte kan ses som en från samhällets synpunkt onödig dubblering. Eftersom folkhögskolans övergripande mål är att främja elevernas personliga utveckling synes det vidare föga meningsfullt att utifrån en jämförelse av kursinnehåll söka avgöra om en folkhögskolekurs innebär en dubblering av studier i andra skolformer. Utredningen bedömer det alltså inte motiverat eller prak-

tiskt genomförbart att bestämma intagningsregler som skulle ha till syfte att hindra att en studerande genomför studier "på samma nivå" två gånger. Självfallet är det dock av vikt, såväl ur individens som ur samhällets synvinkel att man vid skolan noga prövar vad en studerande tidigare har för studieerfarenheter så att omotiverad dubblering undviks.

6.2.3 *Kurser inom folkhögskolan*

6.2.3.1 Kurstyper

Enligt nu gällande folkhögskoleförordning kan vid folkhögskola finnas tre olika slag av kurser, nämligen vinterkurser, sommarkurser och ämneskurser. Tidigare var lärares tjänster och tjänstgöringsskyldighet knutna till vinter- och sommarkurserna. Ämneskurserna – som tillkom senare – kunde efter SÖ:s medgivande få räknas in i undervisningsskyldigheten.

I dag ter sig situationen på väsentliga punkter annorlunda. Sommarkurserna har sedan några år helt upphört. Många ämneskurser har samma längd som vinterkurser. Folkhögskolans speciallinjer – även de fleråriga – redovisas oftast som fristående ämneskurser. Vinterkursens betydelse som administrativ enhet har därigenom starkt reducerats. Lärares undervisningsskyldighet, slutligen, fastställs genom avtal, och tjänstgöring vid olika slags kurser behandlas lika.

Utredningen finner det därför inte längre befogat att upprätthålla den ovan refererade indelningen i olika slags kurser. I den mån SÖ för handläggning och statistik finner behov av att kurser redovisas i vissa kategorier, exempelvis efter längd, målgrupp, huvudsakligt studieinnehåll etc., bör verket utfärda anvisningar härför.

6.2.3.2 Indelning i årskurser

Nu gällande indelning i årskurser har sitt ursprung i en situation, där så gott som samtliga studerande kom till folkhögskolan med enbart folkskola som bakgrund. Alla ansågs då börja en första årskurs och därefter i vissa fall fortsätta i en andra.

Med den synnerligen varierande erfarenhets- och utbildningsbakgrund de elever har, som nu rekryteras till långa kurser, är föreställningen om en i allt väsentligt enhetlig bakgrund för en första årskurs helt orimlig. Om man å andra sidan väljer att placera vissa nya elever i andra eller tredje årskurs visar det sig ofta att kunskapsprofilen är så ojämn att placeringen inte heller då blir helt lämplig.

För att möta detta problem har folkhögskolorna i viss mån redan börjat tillämpa en icke årskursbunden undervisning, genom att eleverna fått välja studieinnehåll efter förkunskaper och intressen.

Nivågrupperad undervisning tillämpas vid de flesta skolor i matematik och språk. En del folkhögskolor har helt eller i stor omfattning övergått till nivå- och stoffgrupperad undervisning. Skolornas erfarenheter av detta sätt att organisera verksamheten är positiva.

Avgörande för behörigheten till högre studier är enligt riksdagens beslut i anledning av proposition 1975:9 angående reformering av högskoleutbild-

ningen antalet studieår och uppnådd kunskapsnivå i vissa ämnen (för allmän, resp. särskild behörighet). Den som saknar grundskolekompetens bör sålunda för allmän behörighet gå tre år på folkhögskola och den som har grundskolekompetens bör gå två år. Uppnådd kunskapsnivå dokumenteras genom ett intyg om den behörighetsnivå eleven befinner sig på då han lämnar skolan, vilket på begäran utfärdas av lärarrådet. Det åligger den centrala organisationskommittén för högskolereformen (H 75) att överväga närmare föreskrifter härom. Behörighetsfrågor behandlas ytterligare i kapitel 14.

Eftersom alltså årskursindelningen inte längre svarar mot ett behov och eftersom en alternativ organisationsform för studierna med gott resultat prövats inom folkhögskolan föreslår utredningen, att föreskrifter om indelning i årskurser inte skall ingå i den nya folkhögskoleförordningen.

6.2.3.3 Kurslängd

I folkhögskoledebatten hävdas ofta att skolformens möjligheter att påverka deltagarnas personliga utveckling är beroende av den längd en kurs har. Det kan finnas visst fog för detta: förutsättningarna för att studierna vid en folkhögskola skall främja deltagarnas personliga utveckling förbättras antagligen i väsentlig grad om kursen är lång. Men man kan också hävda, att även korta kurser – liksom all mänsklig samvaro – ofta har långtgående konsekvenser för dem som deltar.

Man kan därför inte göra gällande att långa kurser – om 30–34 veckor – är nödvändiga för att folkhögskoleverksamhet i ordets rätta mening skall kunna bedrivas. För ett par årtionden sedan var kurser om ca 24 veckor de vanligaste inom svensk folkhögskola. Som jämförelse kan nämnas att i dansk folkhögskola kurser kortare än fem veckor dominerar vad antalet deltagare beträffar, och att läsåret 1971/72 endast 850 av landets sammanlagt 23 000 folkhögskolestuderande deltog i kurser med en längd som motsvarar våra vinterkursers.

Även om en lång tids kontakt med en folkhögskolemiljö sätter djupare spår än en kort tids, kan därför inte två- och treåriga åttamånaderskurser ses som en förutsättning för ett meningsfullt innehåll i folkhögskolebegreppet. Längden av varje enskild kurs måste fastställas utifrån målgruppens behov, förutsättningar och tidsmässiga möjligheter.

I diskussionen om utformningen av enskilda folkhögskolors program kommer den omständigheten, att en omfattande långkursverksamhet ger stabilitet åt verksamheten och ökar möjligheten att arbeta med genomgripande skoldemokratiska metoder, att väga tungt. Av stor praktisk betydelse kommer också de pedagogiska och administrativa svårigheterna med många korta kurser att vara. Varje skola kommer bl. a. av dessa skäl att sträva efter att organisera så många långa kurser som möjligt.

Nu gällande folkhögskoleförordning fastställer att varje folkhögskola skall organisera minst en vinterkurs. "Vinterkurs skall, om ej skolöverstyrelsen finner särskilda skäl medgiva annat, omfatta 22–30 veckor och må i intet fall anordnas för kortare tid än 21 veckor." Vilka regler som gäller för folkhögskolan i övriga nordiska länder, framgår av kapitel 4.

Utredningen strävar att med sina förslag bevara och stärka de enskilda

skolornas frihet. Det kunde av detta skäl vara anledning överväga att slopa alla regler om minsta kurslängd vid varje skola. Utredningen har trots detta beslutat föreslå att varje skola varje år skall organisera minst en kurs med minst 15 veckors varaktighet. Utredningen har funnit det vara väsentligt att ett tillräckligt stort antal varierade långa kurser erbjuds allmänheten och att varje skola inom sig rymmer såväl långa som korta kurser. För lärarnas arbetssituation och för vissa av de studerande är de långa kurserna också angelägna. Dessa kurser bör vara minst 15 veckor av flera skäl. Tre kurser om 15 veckor kan genomföras under ett år. Antalet kursstarter för långa kurser blir härigenom fler än med nuvarande regler. Behörighetskraven har visat sig i allmänhet kunna knytas till kurser om minst 30 veckor, varav följer att 15-veckorsmåttet ger goda kombinationsmöjligheter. Det förefaller också troligt att det är lättare att få ledigt från arbete under en 15-veckorsperiod än under en 34-veckorsperiod liksom också att finansieringen underlättas.

Utredningens förslag på denna punkt innebär självfallet inget hinder för skolor att arrangera väsentligt längre kurser.

Utredningen föreslår vidare att den ovan föreslagna kursen om minst 15 veckors längd skall omfatta minst 20 deltagare. Flera skäl talar härför. Ett alltför litet antal deltagare

- leder till att kursen inte vinner önskvärd stadga,
- minskar bredden av erfarenheter och kunskaper som tillföres kursen genom deltagarnas bakgrund,
- begränsar möjligheterna att utnyttja lärare med varierande kunskaper och erfarenheter,
- begränsar möjligheterna till varierande arbetsformer.

Utredningen menar att det föreslagna minimiantalet är tillräckligt stort för att motverka de anförda nackdelarna.

Vid sidan om den föreslagna 15-veckorskursen kan skolorna i princip i obegränsad omfattning anordna andra kurser utan att vara bundna av något i förordning fastslaget minimiantal elever. Utredningen förutsätter emellertid att skolorna vid antagningen tar hänsyn till de pedagogiska och andra behov som gör sig gällande vid varje enskild kurs.

Utredningen har också övervägt frågan om hur kort en folkhögskolekurs skall kunna vara. Nu gällande bestämmelser föreskriver en minsta kurslängd om en vecka, dvs. fem dagar. För kurser om två dagars varaktighet har SÖ sedan en tid beviljat generell dispens om de genomförts i samverkan med annat studiearbete eller är en del av exempelvis en organisations verksamhet. Dessa beslut från SÖ har grundats på ett uttalande i propositionen om fackskolorna av dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Edenman, som menade att det kunde vara av värde att försöksvis skaffa erfarenhet också av ämneskurser kortare än en vecka.

Sådan erfarenhet föreligger nu. Folkrörelserna har uppenbarligen behov av dessa kurser. Det finns goda möjligheter att göra den korta kurstiden meningsfull från studiesynpunkt om den ingår i ett större aktivitetssammanhang. Folkhögskolorna bör vidare i konferensform kunna ordna informationer om aktuella utredningar – ofta tillsammans med organisationer – och knyta an till lokal kulturverksamhet med punktinsatser av tvådagarskaraktär. Utöver dessa skäl tillkommer den omständigheten att det stat-

liga dagstudiestödet till ämneskurser i kombination med studiecirklar skall kunna utgå också för kurser av två dagars varaktighet. Med anledning härav föreslår utredningen att tidsgränsen för de kortaste ämneskurserna minskar från fem dagar till två dagar.

6.2.4 *Obligatoriska ämnen i folkhögskolan*

Folkhögskoleförordningen föreskriver som obligatoriska ämnen i första årskurs svenska språket, litteratur, historia, samhällslära, psykologi, matematik och musik samt minst ett av ämnena geografi, fysik, kemi och biologi med hälsolära. För andra och tredje årskurs stadgas att förutom musik ett lämpligt urval av de ovan nämnda ämnena skall ingå jämte i övrigt de ämnen som anses böra upptas med hänsyn till skolans syfte.

För framtiden har utredningen övervägt en föreskrift om att varje längre kurs skulle ha huvudområdena samhällskunskap – som inkluderar historia – naturvetenskap, beteendevetenskap samt estetiska upplevelse- och uttrycksämnen i viss omfattning på programmet men funnit sig böra avstå från ett sådant krav. Varje föreskrift i dessa avseenden kan medföra konstlade lösningar i praktiken. Vidare skulle den problemcentrerade undervisning som utredningen förespråkar rent av kunna motverkas om i den nya folkhögskoleförordningen inskrevs regler om obligatoriska ämnen.

Utredningen finner därför varje försök att binda skolformens arbetssätt genom att ange vissa skolämnen som obligatoriska vara olämpligt.

Det är emellertid utredningens uppfattning att längre kurser även i fortsättningen bör ha viss bredd och att man bör sträva efter att bredda också det kunskapsstoff som behandlas i kortare kurser. Utredningen förutsätter att den frågan kontinuerligt behandlas i lärarfortbildning och rektorskonferenser och att tillsynsmyndigheten på olika sätt söker stimulera skolorna att inte erbjuda innehållsmässigt alltför snäva längre kurser. Det är särskilt angeläget att skolorna erbjuder eleverna tillfälle att utveckla sin skapande förmåga också på andra områden än det verbala. Att musik försvinner som obligatoriskt ämne i alla årskurser bör alltså inte leda till minskat utrymme för estetiska studier vid mera allmänt inriktade kurser. Även vid kortare kurser kan olika slag av skapande verksamhet bli värdefulla inslag. Likaså är det väsentligt att skolorna i fortsättningen liksom nu vid alla slags kurser söker stimulera deltagarna till motion. Tidigare har folkhögskoleförordningen ålagt skolorna att vid alla kurser bjuda möjlighet till sådan verksamhet.

6.2.5 *Skolornas rätt till profilering*

I nära anslutning till diskussionen om innehållet i folkhögskolornas kurser har utredningen övervägt frågan om skolornas rätt att profilera sig.

Det ligger nära till hands att ta sin utgångspunkt för diskussionen härav i det faktum att organisationer av folkrörelsekaraktär står bakom många folkhögskolor. Sådana huvudmän önskar naturligt nog att deras skolor skall kunna profilera sig i enlighet med rörelsens grundläggande idéer. Att samhället stöder sådana skolor och i statsbidragshänseende jämställer dem med övriga folkhögskolor kan ses som ett uttryck för att förekomsten av sådana rörelser och till dem knutna skolor betraktas som ett värde för samhället

självt. Av detta faktum kan man dra slutsatsen att folkhögskolor har rätt att profilera sig.

En sådan profilering kan ta sig många olika uttryck. Vid en skola kan sålunda studiet av visst kunskapsstoff – t. ex. samhällskunskap, livsåskådning, alkoholfrågan eller idrotten – ges stort utrymme på schemat. Det förekommer också att en skola vid rekryteringen av elever i första hand vänder sig till vissa grupper, t. ex. kortutbildade, personer i en särskild region eller medlemmar av en organisation. En del skolor utbildar ledare och förtroendemän för vissa folkrörelser, andra ägnar stor uppmärksamhet åt förhållandena i det län där de är belägna, och ett relativt stort antal erbjuder utbildning på olika estetiska områden. Profileringen kan också ta sig uttryck i valet av lärare och karaktären av den undervisning de bedriver.

Profilering kan alltså avse både ideologi och kunskapsstoff. En landstingsskola torde inte ha samma möjligheter som en rörelseskola till ideologisk profilering men kan ändå skaffa sig en bestämd profil genom att samarbeta med vissa organisationer och/eller genom att ge sitt utbud av kurser en viss prägel. För rörelseskolornas del torde det i allmänhet finnas ett samband mellan huvudmannens ideologi, utbudet av kurser och valet av huvudsakliga målgrupper.

Det torde främst vara frågan om skolornas rätt till ideologisk profilering som kan synas kontroversiell. Utredningen har tidigare förklarat att all verksamhet vid folkhögskola både till innehåll och form skall vara sådan att den ökar individens medvetenhet om sina egna och omvärldens villkor, utvecklar självständighet och samarbetsförmåga, stimulerar till såväl social som kulturell inlevelse och insats samt stärker viljan att i solidaritet med andra aktivt påverka arbetsliv och samhälle.

Förverkligandet av denna målsättning förutsätter att eleverna under sina studier får möta olika åskådningar och uppfattningar. Idémässig ensidighet i undervisningen får nämligen ofta till följd, att de studerande får ytliga kunskaper och blir beroende av auktoriteter. Därmed motverkas det program för folkhögskolans verksamhet som utredningen angivit. Det är därför angeläget att skolorna präglas av öppenhet för olika idéer. Någon bestämd gräns kan inte dras mellan undervisning och fritid. Tolerans och respekt för oliktänkande är därför nyckelord som uttrycker den anda som bör prägla all verksamhet inom folkhögskolan.

Utredningen har också övervägt om ett krav på allsidighet i undervisningen bör skrivas in i folkhögskoleförordningen. Mot detta talar att allsidighet är ett mycket vittomfattande begrepp: det är ofta svårt för att inte säga omöjligt att belysa en fråga ur alla tänkbara synvinklar. Å andra sidan menar utredningen att eleverna bör få tillfälle att tillägna sig en så mångsidig bild som möjligt av kontroversiella frågor som behandlas. Detta behöver inte ske genom att läraren i alla sammanhang ställer sig neutral. Nu gällande folkhögskoleförordning förutsätter att en lärare har rätt att ta ställning i religiösa och politiska frågor men förklarar att han "under inga förhållanden" får "söka påtrycka eleverna någon viss åskådning" och att "han skall låta olika synpunkter komma till sin rätt". Den eftersträvade mångsidigheten kan tillgodoses på flera olika sätt, t. ex. genom att läraren ger eleverna anvisningar om litteratur som belyser frågor från olika utgångspunkter, genom att biblioteket har ett rimligt urval av böcker inom olika ämnes-

områden, genom valet av läromedel, föreläsare och mål för studiebesök.

Utredningen vill sammanfattningsvis betona vikten av att all verksamhet vid folkhögskola bedrivs i en anda av tolerans och respekt för oliktänkande och utformas så, att det föreligger förutsättningar för allsidighet i undervisningen. Så länge verksamheten har denna karaktär menar utredningen att en långt gående profilering i olika avseenden står i överensstämmelse med folkhögskolans karaktär och övergripande mål.

6.2.6 *Antal timmar per tidsenhet i folkhögskolekurser*

Nuvarande folkhögskoleförordning föreskriver att minsta antalet undervisningstimmar i ämneskurs skall vara 24, i första årskurs av vinterkurs 30, i andra årskurs 24. Varje enskild studerande förutsätts delta i organiserad undervisning under minst detta antal timmar.

Förverkligandet av det arbetssätt som utredningen skisserat i avsnitt 6.1.5 kan emellertid medföra att eleverna i ökad utsträckning kommer att bedriva självständiga studier, där läraren mera kan komma att fungera som resursperson än som organisatör av lektioner. Att ange mått på minsta och högsta antal undervisningstimmar synes förknippat med föreställningar om en traditionell lärarroll. Det synes därför vara mera i överensstämmelse med utredningens intentioner att ge föreskrifter om antalet schemalagda studietimmar. Däri kan då rymmas både lärarledd undervisningstid och tid då eleverna med eller utan tillgång till lärares handledning bedriver planmässiga studier enskilt eller i grupp.

Dessa studier kan växla till både innehåll och form. Stundom kan det vara lämpligt att eleverna under en del av en kurs utanför skolan samlar erfarenhets- och faktamaterial som är av värde för studierna. Vid andra tillfällen kan studierna helt eller delvis samlas kring något speciellt tema och organiseras så, att tonvikten inte ligger vid information som förmedlas av lärare utan vid elevernas insamlande och bearbetande av relevant information. Vid sådana tillfällen kan det hända att en del lärare inte alls eller bara i mindre utsträckning tjänstgör som handledare. Sådana lärare kan då sysselsättas med annan verksamhet som är av vikt för skolan, eftersom utredningen i kapitel 16 föreslår att undervisningstimmar skall kunna omvandlas till annan tjänstgöring.

Utredningen föreslår att för kurs som uppgår till minst en vecka antalet schemalagda studietimmar för heltidsstuderande ej skall understiga 25 timmar per vecka och för deltidsstuderande ej understiga 10 timmar per vecka. Kursverksamhet som omfattar mindre än 10 timmar per vecka bör organiseras av studieförbund. När så befinnes lämpligt kan självfallet studieförbund och folkhögskolor samverka om sådana kurser. För kurser som är kortare än en vecka skall minsta antalet studietimmar per dag vara fyra.

I nuvarande folkhögskoleförordning finns också föreskriften att det sammanlagda antalet undervisningstimmar för elev inte får överstiga 35, i vissa fall 38, timmar i veckan. Med den syn på folkhögskolans arbetssätt som utredningen har, kan det inte vara önskvärt att i den nya folkhögskoleförordningen ta in bestämmelser om högsta antal tillåtna schemalagda studietimmar per vecka. Detta skulle exempelvis kunna förhindra en skola att organisera schemalagda studier i en omfattning som motsvarar vad som nu utgör en ordinär arbetsvecka. Bestämmelsen bör därför utgå.

6.3 Folkhögskolan och återkommande utbildning

6.3.1 *Allmänt*

Både i den internationella och den svenska debatten om utbildningspolitikens inriktning har frågan om återkommande utbildning varit ett centralt tema. Med denna term brukar man mena dels en modell för planering i tiden av den enskildes utbildning, där studier och yrkesverksamhet varvas, dels en möjlighet för individen att efter perioder av yrkesverksamhet under längre eller kortare tid bedriva studier med eller utan anknytning till hans yrkesroll.

I en resolution, antagen av de europeiska utbildningsministrarna vid deras konferens i Bern år 1973, anges den centrala innebörden i återkommande utbildning eller livslångt lärande vara

- att utbildningstillfällen – både yrkesinriktade och andra – erbjuds envar under hela livet,
- att dessa utbildningstillfällen görs tillgängliga inte bara inom de existerande utbildningssystemen utan också utanför dessa samt
- att syftet med att erbjuda dessa tillfällen är individens personliga utveckling och självförverkligande.

Återkommande utbildning var också ett av de teman som behandlades vid de europeiska utbildningsministrarnas konferens i Stockholm i maj 1975. I konferensens resolution nr 1 anges att det grundläggande syftet med återkommande utbildning är att ge individen möjlighet att bestämma om sin egen personliga utveckling i framtiden. Den syftar till att motverka den bristande jämlikhet som präglar nuvarande utbildningssystem och att sprida utbildningstillfällena över individens livstid. Bland de handlingslinjer som ministrarna enades om nämns

- att erbjuda utbildning för 16–19 åringar som förbereder både för vidare studier och för inträde i arbetslivet och
- att anpassa annan utbildning efter den obligatoriska skolan till intressen och behov som finns hos individer med vitt skiftande erfarenhet.

Den återkommande utbildningens roll i det svenska utbildningssystemet har berörts av chefen för utbildningsdepartementet bl. a. i prop. 1975:9 om reformering av högskolan. Han säger sig där anse det väsentligt "att den fortsatta planeringen av utbildningssystemet utgår från återkommande utbildning som en vanlig modell för individens utbildningsplanering". Vidare betonar han att återkommande utbildning är en modell för planering av insatser för och efterfrågan på utbildning. "Det är därför inte något som kan införas vid en viss tidpunkt genom beslut av statsmakterna utan snarare ett sätt att se på utbildning, vilket enligt min mening i så stor utsträckning som möjligt bör prägla såväl samhällets som individernas utbildningsplanering." Han räknar med att återkommande utbildning stegvis skall bli ett realistiskt alternativ till den nuvarande ordningen och konstaterar, att det redan i dag finns många studerande som planerar sin utbildning enligt detta mönster.

Flera utbildningspolitiska åtgärder i Sverige har medfört att det nu finns större förutsättningar än tidigare för människor att i enlighet med den återkommande utbildningens princip skaffa sig utbildning vid olika tidpunkter

under livet. Som exempel kan nämnas införandet av kommunal och statlig vuxentubildning och av arbetsmarknadsutbildning liksom av de nya reglerna för vidgad behörighet för högre studier. Av folkhögskoleutredningens direktiv framgår att regeringen avsett att även folkhögskolan skall spela en roll i detta sammanhang. Där heter det nämligen: "De sakkunniga bör diskutera vilka uppgifter folkhögskolan kan fylla i ett system med vad som brukar benämnas återkommande utbildning."

En sakkunniggrupp inom utbildningsdepartementet, gymnasieskolegruppen, framlade hösten 1975 förslag om att tillämpa den återkommande utbildningens princip inom gymnasieskolan för ungdomar i åldern 16–19 år. Gruppen anser sålunda att gymnasieskolan bör tillföras "korta, yrkesinriktade och påbyggbara kurser vars innehåll ansluter såväl till innehållet i gymnasieskolans linjer som till näringslivet i den region där de skall anordnas". På längre sikt bör gymnasieskolutbildningen kunna följas såväl på heltid som på deltid. Gruppen anser vidare att motiven för den nuvarande tudelningen mellan gymnasieskolan och den kommunala vuxenutbildningen inte är hållbara vid återkommande utbildning och menar att frågan om en samordning av de två bör utredas särskilt. En försöksverksamhet med slopande av 18-årsgränsen för deltagande i studier vid kommunal vuxenutbildning för ungdomar som inte uppnått denna ålder och som inte går i gymnasieskolan bör inledas snarast. Gruppen berör inte folkhögskolans roll i detta sammanhang, men med tanke på att förslagen delvis gäller ungdomar i den ålder som folkhögskolan vänder sig till ter det sig naturligt att i detta sammanhang referera gruppens förslag.

6.3.2 *Utredningens överväganden*

Som framgår av vad som sagts tidigare i detta kapitel har folkhögskolan genom hela sin historia sett det som en uppgift att parallellt med sin allmänbildande funktion förbereda sina elever för fortsatta studier och för viss yrkesverksamhet liksom för ansvariga insatser i samhälls- och kulturliv. Behovet av att bygga på kunskaper som man inhämtat tidigare i livet har under de senaste decennierna ökat i takt med utvecklingen inom arbetslivet. Efter andra världskriget har folkhögskolan spelat en mycket betydelsefull roll i denna form av återkommande utbildning. Många elever har varvat två eller flera kurser vid folkhögskola med yrkesarbete för att sedan välja yrkesinriktning. Andra har genom folkhögskolestudier kompletterat sina kunskaper med sikte på fortsatt verksamhet inom det yrkesområde de redan varit verksamma i eller skaffat sig kunskaper och färdigheter som ökat deras möjligheter att göra insatser i samhälls- och kulturliv. De många kortare kurserna har underlättat detta.

I den nu pågående diskussionen om återkommande utbildning har folkhögskolan enligt utredningens mening fått en alltför undanskymd plats. Skolformen har, som tidigare i detta kapitel anförts, en utomordentligt stor frihet att med anknytning till de växlande behov som gör sig gällande hos individerna och i samhället välja målgrupper för sin verksamhet, utforma kursplaner och anordna kurser av skiftande längd och med varierande ämnesinriktning. Därför bör folkhögskolan kunna vara en betydelsefull del i det nätverk av vägar till återkommande utbildning som det finns för-

utsättningar att bygga upp i vårt land. Det är angeläget att de möjligheter som skolformen härvidlag erbjuder tas till vara. Bland annat bör kurser av det slag som föreslås i gymnasieskolegruppens rapport *Utbildning m. m. för 16–19-åringar* med fördel kunna anordnas också inom folkhögskolans ram.

Om den återkommande utbildningen – i enlighet med de ovan refererade intentionerna från de europeiska utbildningsministerkonferenserna – utformas med tanke inte enbart på yrkeslivets utan också på individernas och samhällets behov, kan folkhögskolan göra en insats i detta hänseende som helt svarar mot dess övergripande mål.

7 Folkhögskolans metodik

7.1 Utgångspunkter

I kapitel 5 har utredningen citerat litteratur som visar att samhälle och individ kommer att behöva stor handlingsberedskap för förändringar och påfrestningar. I kapitel 6 har diskuterats hur folkhögskolan skall möta några av de behov som uppstår. Utredningen vill göra det möjligt för folkhögskolan att vara en rörlig utbildningsresurs, som är riktad mer mot framtiden än mot det förflutna. Flexibiliteten får emellertid inte innebära att folkhögskolan försöker svara mot så många utbildningsbehov att målsättningen för skolformen går förlorad i det dagliga arbetet.

Lärarroll, arbetsformer och läromedel måste nödvändigtvis vara förankrade i en samhälls- och människosyn, i en uppfattning om vad man menar med kunskap och vad man menar med meningsfulla studier.

Det förslag till metodik som här skall skisseras bygger på följande värderingar.

Människan är i grunden aktiv och skapande. Varje människa strävar efter mening i sitt handlande och förmåga att kontrollera sin tillvaro. Är hon passiv eller destruktiv är det symtom på att någonting är fel. En kärlekslös, känslofattig miljö eller en socialt, verbalt eller på annat sätt torftig eller hämmande omgivning kan ha skadat henne. Även om hon är passiviserad och hämmad kan en utveckling starta, om någon hjälper henne att klarlägga sina behov, om hon får redskap att söka nödvändig kunskap.

Kunskap är inte en faktakatalog, som skall läras in och kunna reproduceras, utan det är erfarenheter, insikter, fakta och färdigheter som skall användas för vidare utforskning av omvärlden och bearbetning av problem. Ju mer komplicerat ett samhälle är desto viktigare är det att alla medlemmar i detta samhälle har sådana kunskaper och färdigheter att de kan följa vad som sker, att de vågar och kan påverka beslutsfattare.

I ett teknologiskt högutvecklat samhälle med en snabbt ökande kunskapsmassa finns det inte längre ett givet kunskapsstoff som alla bör och kan tillägna sig. Det finns en oändlig mängd kunskaper och färdigheter – teoretiska och praktiska – man skulle behöva i detta komplicerade samhälle. Man måste välja det mest angelägna. Lärare är inte självklart bättre skickade än vuxna elever att avgöra vilka kunskaper som för framtiden kommer att vara de mest användbara. Ser inte de studerande sambandet mellan

de kunskaper skolan erbjuder och sina egna liv, får de ingen studiemotivation.

Liv och lärande hänger ihop. Vuxna människor har befunnit sig i inlärningssituationer i många år även om de inte gått i skola. Man lär av vad man upplever och inte bara av vad man läser. Livets skola är dock ofta osystematisk. Vuxenutbildning skulle innebära en möjlighet att fylla i luckor och skaffa sig redskap att få överblick och att flytta sina egna gränser. De kunskaper som skolan förmedlar måste upplevas inte bara som ett medel för vidare utbildning, utan som en möjlighet till egenorientering i tillvaron och till handlingsberedskap för förändringar.

7.2 Pedagogiska konsekvenser

Ur det ovan anförda vill utredningen dra några slutsatser, som i sin tur anger den pedagogiska grundsyn utredningen vill ge uttryck för.

De studerande som kommer till folkhögskola är vuxna människor, som förutsättes ha erfarenheter och kunskaper, som kan tas till utgångspunkt för vidare studier och som också kan användas som resurser för andra studerande.

De studerande har resurser – som i många fall inte frigjorts – att ta ansvar för sina studier.

Studierna skall planeras så att abstraktionsnivåerna växlar för att den studerande skall kunna se helheter men också kunna föra ner sin kunskap till konkret verklighet. Färdigheter skall tränas – formella och sociala – så att den studerande i allt högre grad får en säkerhet i att hantera för honom viktiga situationer.

Skolan får inte bli ett hinder för kunskapsinhämtning genom en struktur som gör, att de studerande blir avskärmade från livet utanför skolan och som gör att de inte ser sammanhang i det de lär sig.

Hela skolan är en inlärningsmiljö. De erfarenheter de studerande gör på fritiden, i internatet, på biblioteket kan vara lika viktiga som de erfarenheter de gör i klassrummet – positiva som negativa. Internatet bör ses som en pedagogisk resurs som skall användas i studiearbetet.

Man lär alltså inte bara av det som står i böcker utan av den process man deltar i. Lärarens förhållningssätt till arbetssituationen är viktig. Ser kursdeltagarna honom som den intellektuella ensamarbetaren, som knappast är intresserad eller i behov av andras erfarenheter och kunskaper, är det ett mönster som de med stor sannolikhet kommer att ta med sig till sin fortsatta verksamhet. Arbetar flera lärare och deltagare tillsammans och använder sig av sina gemensamma resurser för att få ett bra arbetsresultat, är det ett mer användbart mönster att ta med ut från kursen.

Många kursdeltagare har skrämmande minnen från sin tidigare skoltid: de har misslyckats, känt sig oförstådda, nedtrampade och underlägsna. De förväntar sig en aktiv dominerande lärare och är själva beredda att acceptera rollen som den passiva underlägsna eleven. Folkhögskolan måste visa att det finns alternativa, mer ändamålsenliga och mänskliga roller för såväl lärare som studerande.

Alla måste få vana att arbeta tillsammans i antiauktoritära situationer. Studiearbetet skall organiseras så, att de studerande inte konkurrerar med

varandra utan känner att de kan bidra till ett gemensamt arbete efter sin förmåga och utveckla sina personliga möjligheter utifrån sina förutsättningar. Dialogen, samtalet med respekt för andra människors värde och integritet, måste vara grunden för all samvaro och all verksamhet.

7.3 Studiearbetet

I denna principskiss till metodisk inriktning för folkhögskolan vill utredningen utveckla några av de tankar som tidigare antytts:

- lärarens personlighet, attityder och förhållningssätt är av största betydelse
- en förutsättning för att de studerandes intellektuella behov skall kunna tillgodoses är, att deras behov av trygghet, självtillit och samhörighet beaktas
- först när de studerande är motiverade, kommer de att skaffa sig den kunskap de behöver, en kunskap som skall kunna användas, sättas in i sammanhang
- samarbete och inte konkurrens skall prägla arbetsformerna.

7.3.1 *Lärarrollen*

Utredningen menar att det är omöjligt att föreskriva någon "beteenderepertoar" för lärare. Det viktigaste är att han är äkta, är sig själv och möter de studerande som medmänniska på lika villkor.

Den amerikanske forskaren Ryan fann i sina undersökningar på 60-talet tre grundfaktorer som var avgörande för lärarframgång, nämligen känslovärme – den kanske viktigaste faktorn – ansvar och entusiasm.

I faktorn känslovärme fanns sådana positiva yttringar som förståelse och inlevelse i elevernas situation, medkänsla, uppskattning, hjälpsamhet, stöd, självinsikt. För den andra faktorn, ansvarstagande, anger Ryan planering, förberedelse, systematik, förmåga att tänka igenom. Ryan kompletterar faktorn entusiasm med förmåga till stimulans. Stimulansfaktorer skulle vara aktualitet, variationsrikedom, meningsfullhet, inspiration, förmåga att skapa glad stämning.

Utredningen vill skissera ett par av flera tänkbara förhållningssätt i pedagogiska situationer. De båda sätten har det gemensamt, att de förutsätter en tilltro till de studerandes vilja att lära och vilja att ta ansvar för sina studier.

I det första fallet är läraren den som sätter igång arbetet efter att tillsammans med de studerande ha formulerat arbetsmålet. Han lämnar nödvändig information, ger material eller lämnar upplysning om var sådant kan finnas. Han försöker skapa ett socialt klimat som gör att deltagarna känner sig trygga och tillitsfulla till sin egen förmåga. Han ser till att gruppen får återkoppling på sitt arbete, dvs. att den ser i vilken grad den når sina arbetsmål, och han hjälper till med utvärderingen av arbetet. Han finns alltså med som resursperson men deltar inte i gruppens egentliga arbete.

I det andra fallet är läraren medstuderande. (Se även avsnitt 5.8.2–3.) Det innebär att läraren går in i gruppen som deltagare med en beredskap att ta del av de studerandes kunskaper och att lära inom områden där han

är mindre kunnig. De studerande måste uppleva att läraren verkligen vill lära och förändras. Om de inte känner denna ärliga vilja, riskerar läraren att bli utstött ur gruppen.

Att vara medstuderande betyder inte att spela okunnig när man inte är det. Läraren skall givetvis ställa sina kunskaper och erfarenheter till förfogande. Han har i allmänhet en klarare orientering i den struktur, som det studerade problemet ingår i, större överblick över användbart material och en mer utvecklad studieteknik, men han kan knappast veta vilka erfarenheter de studerande har och vilka kunskaper de bäst behöver. Denna pedagogik medför att man börjar med problem som har relevans för dem som skall studera dem. Läraren kanske inte är specialist på dem, men han har i bästa fall möjligheter att kartlägga problemen så att de blir synliga och gripbara. Det är inte fråga om någon låt-gå-metod, där läraren fritas från ansvar för kursens utformning och utveckling. Tvärtom läggs det ett större ansvar på honom, om han skall vara medstuderande. Han skall "föra eleverna in i ett samtalande, reflekterande, tolkande förhållande till såväl lärostoffet som till det samhälle utifrån vilket lärostoffet talar" (Dale, se avsnitt 5.7.4).

Det är dock viktigt att läraren och studiegruppen diskuterar igenom lärarens funktioner, så att alla parter är införstådda med de förväntningar och krav som ställs på dem.

Dessa två sätt att förhålla sig som lärare behöver inte utesluta varandra utan kan användas och varieras beroende på studiesituationen. I studier med stort inslag av formell inlärning t. ex. språk eller matematik är måhända den första hållningen den mest ändamålsenliga och detsamma gäller merendels för korta kurser, medan den andra hållningen förefaller mest användbar i s. k. projektstudier där problemområdet har sådan bredd, att läraren inte rimligen kan vara specialist mer än möjligen på en liten del och/eller där problemområdet formulerats helt utifrån de studerandes intressen och faktiska situation.

Vare sig lärarna arbetar som deltagare i gruppen eller som resursperson bredvid den, torde det vara viktigt att de studerande tränas i självständigt arbete och att arbetet kan bedrivas vissa pass utan att läraren deltar. Ansvaret för arbetsresultatet måste i ökande grad läggas på arbetsgruppen.

Lärarrollen är givetvis avhängig av studeranderollen. Kursdeltagare kommer med vitt skilda förväntningar på lärare och studier. Det finns studerande som förutsätter att folkhögskolan skall vara en alternativ skolform och kräver fullständig deltagarstyrning, dvs. att läraren endast skall vara studieadministratör. Som nämnts i avsnitt 7.2 finns det också kursdeltagare som nästan enbart har erfarenhet av traditionella undervisningsformer och förväntar sig att finna dessa också vid folkhögskola. De är vana att som elever vara förhållandevis passiva.

Det kan ligga nära till hands att lärare, pressade av motstridiga förväntningar, med hänvisning till de studerandes rätt till medinflytande, avhåller sig ifrån att agera. Följden kan bli att en liten grupps önskemål kommer att styra arbetet. Deltagarstyrning måste innebära att alla har möjlighet att vara med i planläggning och genomförande av ett kursprogram och till detta krävs lärarens aktiva medverkan.

Utredningen menar också att skolan har rätt – och kanske skyldighet

– att hävda en ideologisk och pedagogisk linje. De studerande skall inte kunna kräva arbetsformer som strider mot skolans uttalade målsättning. Det skall t. ex. inte vara möjligt för de studerande att kräva en traditionell undervisning, om skolan i sitt program har annonserat att studierna bygger på samarbete och gemensamt ansvarstagande för arbetet.

I det traditionella lärar-elevförhållandet kan ligga en viss trygghet. Om läraren svarar för arbetets planering och kontrollerar att det är genomfört och den studerande endast är en konsument av ett givet kunskapsstoff, faller ansvaret för arbetets kvalitet till största delen på läraren. Det är därför inte förvånande att studerande ofta föredrar traditionella lärar-elevroller.

Utredningen anser emellertid, att en inlärningssituation av den typ som tidigare skisserats, knappast kan komma till stånd om inte de studerande, givetvis med stöd av läraren, tar ansvar för sina studier och om inte träning i samarbete fortlöpande förekommer.

För att de studerande skall få trygghet i studiesituationen, är det nödvändigt att läraren noga redogör för skolans principer, gränserna för och kraven på deltagarstyrning och för sin egen hållning som lärare, och att sedan lärare och studerande för ett fortlöpande samtal om förväntningar, mål och måluppfyllelse.

7.3.2 *Trygghet och uppskattning*

Den amerikanska psykologen Maslows behovsteori kan vara tillämpbar i pedagogiska situationer. Maslow tänker sig behoven ordnade i en hierarki: fysiologiska behov, behov av säkerhet, behov av tillgivenhet och kärlek, behov av uppskattning, behov av självförverkligande och behov av kunskaper för deras eget värde. Först när de lägre behoven är tillgodosedda är individen motiverad att tillfredsställa de högre. Det skulle innebära att man måste ta hänsyn till de studerandes fysiologiska, emotionella och sociala behov för att en situation som är gynnsam för inlärning skall kunna uppstå. För de flesta studerande gäller, att först när de känner trygghet och uppskattning och har en upplevelse av att deras inneboende resurser utnyttjas, kan de göra en studieprestation som gör dem själva rättvisa.

Utredningen har tidigare sagt att många studerande kommer till folkhögskolan med dåligt självförtroende och en känsla av att ha misslyckats i tidigare studier, kanske också i yrkeslivet. Studiearbetet måste organiseras så, att alla studerande känner att deras insats är värdefull och viktig. De skall kunna lära känna sig själva och sina möjligheter i samvaro med andra. Först när de har en realistisk bild av sig själva, sina lärare och kamrater och en tilltro till sina egna insatser, kan de ta ansvar för studierna och utveckla en allt större självständighet i förhållande till sig själva och omvärlden.

7.3.3 *Problemcentrerade studier*

Folkhögskolan har liksom ungdomsskolan i stor utsträckning utgått ifrån en traditionell ämnesindelning. Under den tid allt fler studerande sökte sig till folkhögskolan för att få kompetens för fortsatta studier, kom grundskolans och gymnasiets läroböcker och arbetsformer att prägla många skolors

arbete. Ämnesindelningen är emellertid inte ändamålsenlig i en tid då samhällets komplexitet och kunskapsmassans snabba tillväxt gör att s. k. fasta kunskaper blir av mindre betydelse, och förmågan att tillgodogöra sig ny kunskap och bearbeta den blir av allt större betydelse. I ungdomsskolan har man sökt lösa detta problem genom att införa t. ex. grupparbetsträning och studier utifrån arbetsområden. Man har också velat betona andra mål än kunskapsmål. Elevens känslomässiga, sociala och estetiska behov måste också tillgodoses.

Inom folkhögskolan har dessa frågor också rönt stor uppmärksamhet under senare år. Styrelser, lärare och studerande har ställt sig många frågor. Vad är kunskap? Vad skall kunskap användas till? Vem skall välja stoffet? Hur sker inlärning hos vuxna?

Som resultat av idédiskussionen har vuxit fram en rad pedagogiska experiment, som haft det gemensamt att den gängse ämnesindelningen har lämnats. Det kan innebära att man fortfarande är kvar i skolrummet men hämtar sitt stoff över ämnesgränserna. Man kan också helt eller delvis lämna skolan för studier ute i samhället. Direktkontakt med människor i olika funktioner skapar konkretion i studiesituationen. En omedelbar upplevelse av ett problem gör att fler sidor i den studerandes personlighet än den intellektuella berörs, vilket ofta bidrar till en önskan att söka orsakssammanhang, att lära mera och försöka förstå hur problemet praktiskt skall kunna lösas.

Att börja ställa frågor omkring något som man upplevt som ett konkret problem och att söka svar på de frågorna i texter, bilder, genom samtal, ger den studieovane en känsla av – kanske för första gången – att det är meningsfullt att söka kunskap, att kunskap kan vara direkt användbar.

I nästan varje grupp på folkhögskolans långa kurser är det stor spridning på skolbakgrund, intellektuell kapacitet, arbetslivserfarenhet och uthållighet. När man arbetar med ett varierat kunskapsinhämtande, olika typer av materialbearbetning och olika redovisningsformer, kan deltagarnas olika kunskaper och erfarenheter komma gruppens arbete till godo. Extra stöd kan ges åt dem som behöver det utan att gruppens hela arbete behöver stanna av.

Man har talat om tema, projekt-, problemorienterade eller problemcentrerade studier. Här används ordet *problemcentrerade studier* som övergripande term för att beteckna att problemområden och inte ämnen bildar utgångspunkt för studierna. *Projekt* är ett studium som förutom att ge kunskaper och färdigheter också har som mål en arbetsprodukt som vänder sig till andra än studerandegruppen.[1] Med *fältstudier* avses att utgångspunkten för studierna är erfarenheter och kunskaper man fått utanför skolan, på fältet. Grundmaterialet kan sedan belysas och kompletteras med teoretiska studier.

En grupp väljer t. ex. problemområdet barnomsorg och lägger upp det som ett projekt. Efter en orientering i ämnet gör man fältstudier, dvs. gör observationer på barnstugor, fotograferar lekparker, intervjuar barn, föräldrar, vårdpersonal, myndigheter osv. Sedan man sammanställt och bearbetat sitt material och läst böcker i ämnet, kanske man gör en utställning som kan stå på biblioteket. Till slut delger man de personer man intervjuat sina resultat och diskuterar de erfarenheter man gjort.

[1] Denna definition anknyter till Knud Illeris, Problemorientering og Deltagerstyrning, Köpenhamn 1974 och till Johan Norbeck, Tema-projekt-problemorienterade studier. (Ännu opublicerat manuskript.)

Utredningen menar att de problemcentrerade studierna har inneburit en förnyelse av studiearbetet inom folkhögskolan och anser att metodiken bör vidareutvecklas.

En återkommande fråga är om behörighetskraven för högre studier kan tillgodoses vid problemcentrerade studier. Utredningen vill på denna punkt hävda att kunskaper och färdigheter som inte uppehålls snabbt glöms. De studerande har kvar en kännedom om vissa områden och i bästa fall en teknik att söka ytterligare information. Väl genomförda problemcentrerade studier förutsätter en hög aktivitetsgrad hos de studerande. De får god övning i att söka information, bearbeta och aktivt ta ställning till den. Detta torde vara en studiemetod som ger säkrare och mer användbara kunskaper än det traditionella sättet att reproducera stoff som lärts in från en lärobok. Dessutom ger denna studieform i sig en viktig kunskap, nämligen hur man söker kunskap. Under förutsättning att problemområdena inte är för snäva, dvs. att såväl humanistiska som naturvetenskapliga aspekter finns med, eller att varierande områden studeras och att färdighetsträningen tillgodoses, torde de som studerar på detta sätt efter två års studier ha en god allmän bakgrund för högre studier.

Att studierna är problemcentrerade garanterar inte ett gott studiearbete. Metoden ställer stora krav på såväl lärare som kursdeltagare då det gäller fantasi, lyhördhet, tolerans och förmåga till strukturering och analys. En bestämd arbetsteknik kan inte utvecklas och rekommenderas eftersom studierna skall utformas efter de enskilda studerandes behov och möjligheter. Följande kunde emellertid vara en tänkbar förberedelse för själva arbetet.

1 Ett arbetslag av lärare och studerande lämnar förslag på några arbetsområden, som alltså skall utgöra mycket vida ramar, men fungera som orienteringspunkter för de studerande att söka sig till.
2 När de studerande valt arbetsområde och arbetet skall börja, samtalar lärare och studerande om sådant som har anknytning till det som skall studeras. Lärarna försöker att lyssna och klarlägga frågeställningar som de studerande kanske inte själva kan ge uttryck åt.
3 Angelägna frågor och problem listas och man försöker hitta gemensamma teman, som gör att det som skall studeras dels har direkt relevans för den enskilde studeranden, dels sättes in i ett större sammanhang.
4 Man planerar arbetet: vad som skall uppnås, hur man skall arbeta, hur färdighetsträningen skall ske, hur mycket arbete som skall ske i smågrupper. lärarnas insats osv.

Utredningen vill också helt kort visa på några problem, som förefaller viktiga att uppmärksamma vid denna form av studier.

Skolan måste klart ange i prospekt och genom information på kursen vad den anser vara viktigt och vad den inte kan ge avkall på i fråga om studieinriktning, kursinnehåll, arbetsformer och lärarinsatser. Har en skola t. ex. ambition att studiearbetet skall vidga perspektiven, kan det knappast ligga i dess intresse att erbjuda en kurs i Dagens mode även om en grupp studerande skulle vilja det. Inom de uppställda ramarna skall emellertid deltagarstyrningen vara fullständig. Är inte dessa gränser klara, hamnar man ofelbart i skendemokrati.

Det måste finnas faktatäthet i arbetet. Diskussioner kan vara värdefulla och stimulerande men det är inte utvecklande att arbetet helt bygger på de erfarenheter och åsikter deltagarna för med sig. Nytt material måste föras in. Å andra sidan kan insamling av material komma att ta en alltför stor del av tiden. En tidsplan bör följas så att bearbetning, redovisning och utvärdering får tillräckligt utrymme.

Det är också nödvändigt att gruppen definierar vad den vill med sitt arbete, inte bara i teknisk mening t. ex. att göra en utställning. Frågor som rör kunskaper, färdigheter och arbetsformer måste också analyseras och definieras.

Högst väsentligt är kommunikationsträningen. Det är helt nödvändigt att de lärare som samordnar olika projekt eller samarbetar i ett projekt ser till att färdighetsträningen får tillräckligt utrymme. Det kan t. ex. gälla talad och skriven svenska, språk och matematik. Ju större del av en kurs som upptas av problemcentrerade studier, desto större krav måste ställas på sådan planering.

7.3.4 *Samarbete*

Givetvis kan en god pedagogisk situation åstadkommas även med den traditionella ämnesindelningen, men utredningen vill bestämt hävda att metodiken skall vara sådan, att den studerande inte förutsättes endast kunna återge en läroboks stoff. Han skall ha hjälp att få överblick, att se orsakssammanhang och få stöd till en aktiv hållning till kunskapsstoffet.

Genom att majoriteten av dem som studerar vid de långa kurserna vill ha ett studieomdöme, finns risk för konkurrens och ett hävdande av de egna studieresultaten. Studierna bör organiseras så att konkurrens undvikes så långt det är möjligt. Studiesituationer i vilka de studerande rangordnas eller rangordnar varandra bör undvikas.

I den mån individuella kontroller över huvud taget skall förekomma bör de inriktas på de studerandes förståelse av stoffet, deras förmåga att använda kunskaper, deras förmåga att samarbeta och deras utveckling under kursen, snarare än på deras förmåga att reproducera fakta.

Individuellt studiearbete skall givetvis förekomma. Många övningsmoment sker bäst individuellt och den enskildes sökande efter kunskap på egen hand är av stort värde. Anledningen till att utredningen ändå så starkt betonar betydelsen av lagarbete och grupparbete är, att den vill fästa uppmärksamheten på de många värden en konsekvent genomförd samarbetsträning ger och den risk för konkurrens och därmed utslagning av redan utslagna som finns inbyggd i ett system med stark specialisering och individualisering. Det mesta av arbetet, såväl lärarnas som de studerandes, bör kunna ske i lag eller i grupper.

Den danske psykologen Arne Sjølund har med sina undersökningar av kollektiv problemlösning visat, att en lärares aktivitet står i omvänt förhållande till elevernas, dvs. ju aktivare läraren är, desto passivare blir eleverna. Passiva lärare ger dock inte automatiskt aktiva elever. Sjølund menar att inlärning är en aktiv process, en förändringsprocess. En sådan kommer inte till stånd, när eleven påtvingas något, när han är passivt mottagande, utan först när han har behov av att lära sig något. Inlärningen blir säkrare

tillsammans med andra, när han kan jämföra sina kunskaper och åsikter, påverka och påverkas.

Utredningen ser lagarbete eller grupparbete som en bärande metodisk princip. Under förutsättning att de som skall samarbeta är motiverade att göra det, att de kan tekniken att kommunicera och att de kan utnyttja gruppens resurser optimalt, har lagarbete eller grupparbete stora fördelar:

- det underlättar problemlösning
- det stöder de svagare
- det ger stimulans
- det motverkar konkurrens
- det ger träning i social inlevelse
- det ger självkännedom i samvaro med andra.

Att grupparbeten så ofta blir ineffektiva och upplevs som meningslösa beror troligen på att inte tillräcklig omsorg lagts ner på att granska förutsättningarna för ett bra resultat. Har de som deltar klart för sig hur man preciserar frågeställningar och analyserar problem? Vet de något om gruppdynamiska skeenden? Med andra ord, har de en teknik som gör det möjligt för dem att arbeta tillsammans? I vilka arbetssituationer är en homogen grupp att föredra framför en heterogen? Vilken gruppstorlek är bäst i en speciell situation? Skall man ha fasta eller rörliga grupper?

Arbetsgrupper kan bestå av enbart lärare, av en eller ett par lärare och några studerande eller av enbart studerande. Grupperna eller lagen, som arbetar under längre eller kortare tid, kan ha en mängd uppgifter, varav här bara skall ges några exempel.

Planering

- ramplanering av en kurs med avseende på rekrytering, innehåll, genomförande
- detaljplanering av kurs eller del av kurs med avseende på innehåll, arbetsformer, studiebesök, läromedel etc.

Problemlösning

- arbete med olika informationsmaterial, t. ex. texter, intervjuer, bilder, tabeller och läroböcker för att söka svar på ställda frågor
- klarläggning av orsakssammanhang
- lösning av matematiska problem
- tillämpning av grammatiska strukturer

Produktion

- framställning av läromedel eller förberedelse av redovisning av ett gemensamt arbete

Kontroll

- givetvis måste mycket inlärningsarbete ske individuellt; individuella uppgifter kan emellertid med fördel bearbetas i grupp.

På praktiskt taget alla arbetsområden krävs numera samarbete mellan olika specialister, vare sig hus skall byggas, vägar anläggas eller forskningsprogram planeras. Klassrummet är dock fortfarande oftast en ensam specialists slutna rum. Mycket är givetvis vunnet om de studerande förutsätts vara medarbetare, men ännu mer skulle vinnas om arbetet kunde utformas så, att flera lärare med olika fackutbildningar och olika personliga egenskaper

kunde samplanera projekt eller ämnesgrupper. Riskerna för fragmentering skulle minska, lärarrollen skulle i många fall förändras om inte en lärare dominerade, problem skulle lättare kunnas lösas om flera kolleger hade förstahandskännedom om dem osv.

Stor vikt borde läggas vid att både lärare och studerande får en god träning i samarbetsteknik. Sådan träning borde självklart ingå i lärarfortbildningen, och stor uppmärksamhet borde ägnas åt att träna upp funktionsdugliga arbetsformer i början av folkhögskolans långa kurser.

7.4 Kortkursmetodik

Den stora mängden korta kurser som folkhögskolorna anordnar sedan några år har ställt lärarna inför delvis annorlunda pedagogiska problem. Problem-inventering, grupparbeten och deltagarstyrning tar tid. Deltagaren förväntar sig ofta färdig information presenterad av en föreläsare. En större mängd fakta uppfattas som värdefullare, även om man inte tillgodogör sig så mycket. Med ambitionen att utnyttja tiden väl och med många deltagares förväntningar bakom sig tillgriper kursledare den väl beprövade föreläsningsformen och använder ett grupparbete som avkoppling.

Givetvis kan expertmedverkan och olika former av muntlig information vara av värde på en kurs, men föreläsningen bör inte vara den dominerande arbetsformen.

Utredningen är väl medveten om de pedagogiska svårigheter som ligger i en stark tidsbegränsning, men menar ändå att man bör sträva efter att så långt det är möjligt göra deltagarna till medarbetare i kurserna.

Det är en fördel om flera personer kan samarbeta i planering och genomförande av en kurs. Det är en nödvändighet, när det gäller kurser som folkhögskolan arrangerar tillsammans med studieförbund eller annan organisation. Båda parter måste under planeringen väl definiera sina önskemål i fråga om målsättning och arbetsformer för att inte missförstånd och besvikelser skall uppstå under kursen.

En annan vinst med samplanering är att flera människor har större möjlighet än en att åstadkomma en helhet av kursen, dvs. att alla kursmoment bli underordnade det mål man satt upp. Ett lag kan också ge impulser och stöd åt en enskild lärare som är huvudansvarig för vissa delar av kursen.

Lagarbetet är betydelsefullt också då kursen genomförs. Det är ofta av stort värde att lärare/handledare som inte har huvudansvaret för ett visst moment, deltar i det direkta arbetet tillsammans med kursdeltagarna. Man bör sträva efter att alla som arbetar i kurserna, som deltagare, lärare eller experter deltar under hela tiden. En kurs är en process. Styckas den i för många separata delar eller byts för många människor ut, går det dynamiska skeendet förlorat.

Ju kortare en kurs är desto viktigare blir det att kursen har en klar struktur. Utredningen menar att man kan använda sig av en systematisk modell när det gäller formen, men metoden skall vara gruppdynamisk.

En veckokurs, eller veckoslutskurs kan och bör vara deltagarstyrd men deltagarna måste givetvis veta förutsättningarna för kursen. Ramarna, problemområdena måste vara formulerade. Sedan kan deltagarna tillsammans

med kursledaren/ledarna formulera mål, precisera frågeställningar, organisera arbetsformerna, genomföra arbetet och utvärdera det.

Deltagaraktivitet är kanske viktigare ju kortare kursen är, därför att tiden för eftertanke och bearbetning starkt förkortas. Kursledaren formulerar ofta diskussionsfrågor till grupparbetena. Det vanliga borde vara att deltagarnas frågor bildar utgångspunkt för arbetet. Genom gemensamt arbete klarläggs problem och deltagarnas frågor kan få omedelbara svar.

För att deltagarna skall vara i stånd att samarbeta och lösa problem behöver de sociala processerna påskyndas. Metoderna för detta kan växla, men speciella åtgärder är oftast nödvändiga för att arbetsklimatet snabbt skall bli gott. Det bör ingå i planeringen att analysera vad som bör göras för att det sociala klimatet skall bli sådant att bästa möjliga arbetsförutsättningar kan skapas.

I lärarutbildning och fortbildning bör ingå studium av gruppdynamiska processer och träning i färdigheter som behövs för att ovan skisserade metodik skall kunna tillämpas i önskvärd utsträckning såväl då det gäller längre som kortare kurser, t. ex. vetenskaplig metodik, dokumentationsteknik och deltagarstyrd undervisning.

8 Folkhögskolans kulturpolitiska möjligheter

8.1 Det kulturpolitiska området och kulturen

Sedan början av 1960-talet har innebörden i begreppet kultur undergått en betydelsefull förskjutning. Tidigare användes ordet kultur ofta synonymt med konst. Under påverkan från bl a sociologin och folklivsforskningen har kulturbegreppet emellertid även i den allmänna debatten kommit att få ett vidare innehåll. Med kultur menar man numera helheten av mänsklig odling och dess olika utslag, "människans mångskiftande yttre och inre liv och hennes bearbetning av naturomgivningen". Därmed har vid sidan av konstarterna andra företeelser, såsom en rad miljöfrågor, utbildning, organisationsliv och massmedier kommit att betonas som viktiga element i kulturpolitiken.

Både i kulturrådets betänkande *Ny kulturpolitik* (SOU 1972:66) och i proposition 1974:28 om den statliga kulturpolitiken redovisades denna utveckling. Samtidigt konstaterade man att det vida kulturbegrepp som många gånger används i den allmänna kulturdebatten inte kunde utgöra utgångspunkten för en avgränsning av det kulturpolitiska området. Departementschefen förklarade i propositionen:

> "Kulturpolitik skulle nämligen därigenom bli ett alltför vittomfattande och därmed vagt begrepp som inte kan ligga till grund för ett politiskt reformarbete" (sid 287).

Den vidgade kultursynen borde i stället komma till uttryck i formuleringen av mål och metoder för insatserna. Resonemanget mynnade ut i följande avgränsning av det kulturpolitiska området, vilken sedan också antogs av riksdagen:

> "Den statliga kulturpolitiken bör enligt min mening avse åtgärder inom ordets, scenens, bildens och tonens områden samt i fråga om medier för kommunikation såsom radio och television. Den bör vidare avse vissa insatser inom folkbildning och organisationsliv samt åtgärder för att bevara och levandegöra kulturarv" (sid 287).

Här lämnas bl a. utbildningsväsendet och socialvården utanför det kulturpolitiska området. Departementschefen konstaterade emellertid att det finns viktiga beröringspunkter mellan de tre. Utbildningspolitikens och kulturpolitikens mål sammanfaller sålunda i många avseenden. Bland annat

är samhällets insatser inom vuxenutbildningen nära släkt med de kulturpolitiska strävandena. Folkhögskolorna anges spela "en betydande roll som lokala kulturcentra" (sid 288). På liknande sätt finns det i helhetssynen på människan och hennes livsvillkor en naturlig utgångspunkt för samverkan mellan kulturpolitiska och socialpolitiska insatser.

När folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området diskuteras på följande sidor sker det med utgångspunkt i den avgränsning som ovan citerats. (Folkhögskolans kontakter med annat folkbildningsarbete och med organisationerna behandlas dock i nästa kapitel och berörs därför här bara i förbigående.) Utredningen vill dock understryka hur viktigt det är att man utgår från en kultursyn när man söker formulera mål och metoder för skolformens insatser på detta område. Därför görs först ett försök att precisera den uppfattning om vad kultur är som varit vägledande för utredningen.

Liksom både kulturrådet och utbildningsministern ansluter sig folkhögskoleutredningen till det vida kulturbegrepp som inledningsvis antyddes. Kultur rymmer alltså mycket mer än konst och estetisk verksamhet. Kultur har att göra med vårt sätt att uppfatta verkligheten, att uttrycka vår förståelse av den och att tolka och värdera andra människors tolkning av den verklighet som de upplevt. I ett sådant kulturbegrepp ryms de olika konstarterna men också alla andra former av kommunikation mellan människor om deras verklighetsupplevelse. Livsåskådnings- och samhällsdebatt hör sålunda dit, och därmed blir politiska demonstrationer och religiös förkunnelse kulturella uttryck likaväl som konserter, konstutställningar och teaterpjäser. Naturvetenskapen hör också till det kulturella området, eftersom den också är ett sätt att förstå verkligheten och för andra att tolka denna förståelse. Enligt detta betraktelsesätt är alltså kultur inte bara vissa sätt att förstå och uttrycka verkligheten utan alla sätt tillsammantagna.

Det är naturligt att ställa denna kultursyn i relation till den beskrivning av folkhögskolans uppgift, som utredningen ger i kapitel 6. Det heter där att folkhögskolan i största möjliga utsträckning bör ta utgångspunkten för sin verksamhet i de människors livssituation som den vänder sig till. Skolformen bör i lika hög grad ha till mål att främja kursdeltagarnas personliga utveckling som att ge dem de kunskaper de behöver. Den bör sträva efter "att göra varje kursdeltagare medveten om sin situation, såväl i nuet som i ett historiskt perspektiv, och medverka till att han kritiskt börjar granska situationen för att därigenom få en utgångspunkt för att söka förändra den." Folkhögskolan skall stimulera till såväl social som kulturell inlevelse och insats.

Med denna syn på kulturen och på folkhögskolans uppgift är det inte möjligt att avgränsa vare sig fritid från undervisning eller estetiska ämnen från andra och säga, att det ena är kulturell aktivitet och det andra inte. Folkhögskolans kulturinsats blir mot bakgrunden av denna grundsyn att skapa medvetenhet om, öppenhet, respekt och förståelse för olika sätt att uppfatta och uttrycka verkligheten, dvs. för olika slag av kulturyttringar. Själva andan på folkhögskolan när den är präglad av att där är "högt i taket", bredden av utbudet av kurser och tillfällen till upplevelser, stilen i umgänget, strävan efter att skapa respekt för olika verklighetstolkningar, även sådana man har svårt att förstå och/eller inte kan dela – allt sådant framstår som exempel på vad som kan utgöra folkhögskolans kulturinsats.

Det är viktigt att hålla i minnet att denna helhetssyn både på kulturen och på folkhögskolan har varit vägledande för utredningens överväganden när det gäller målen för skolformens insatser på det kulturpolitiska området och de målgrupper som dessa insatser skall rikta sig till.

8.2 Mål för folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området

I den tidigare nämnda propositionen om den statliga kulturpolitiken diskuteras även målfrågorna. Det huvudmål som ställs upp består av två moment, nämligen att "göra de kulturella upplevelserna tillgängliga för alla" och att "göra det möjligt för alla att få utlopp för sin inneboende skaparförmåga" (sid 293). Folkhögskoleutredningen har i sina överväganden utgått från det mål för kulturpolitiken som statsmakterna i enlighet med denna proposition har formulerat.

Utredningen har därvid tolkat uttrycket "de kulturella upplevelserna" i enlighet med det breda kulturbegrepp som utvecklats i föregående avsnitt. Detta medför att utredningen ser ett nära samband mellan de båda momenten i det citerade målet. Kulturell upplevelse får nämligen inte enbart förstås som liktydigt med att ta del av yrkeskonstnärers verk. Också den egna skapande verksamheten är en kulturupplevelse för den enskilda människan och för dem som hon i anspråkslösa former vänder sig till. Inte heller behöver den skapande verksamheten vara begränsad till de uttrycksformer som brukar kallas estetiska för att den skall kunna sägas ge tillfälle till kulturell upplevelse.

Denna skapande verksamhet får dock inte ställas i motsats till yrkeskonstnärernas arbete. Ofta kan man vid läsningen av ett litterärt verk, åsynen av ett bildkonstverk eller lyssnandet till ett musikstycke så identifiera sig med det man läser, betraktar eller hör, att man upplever att konstnären bakom verket har hjälpt en att uttrycka något av ens egen verklighetsupplevelse. Erfarenheter av detta slag kan innebära en stimulans till eget skapande.

Folkhögskolan kan vara en miljö som både erbjuder tillfällen till kontakt med de professionella konstskaparnas arbete och ger stimulans till människor att utifrån sina personliga förutsättningar använda de skilda uttrycksmedel som står till buds i egen skapande verksamhet. Bakom detta betraktelsesätt ligger den uppfattningen – hävdad även i kulturpropositionen – att varje människa har möjlighet och behov att på olika sätt uttrycka sig i skapande verksamhet.

En konsekvens av detta betraktelsesätt är att de "vanliga" människornas sätt att gestalta sin upplevelse av tillvaron är kulturinsatser av samma slag som den professionelle konstnärens. Skillnaden ligger i graden av fulländning, inte i arten, likaväl som skillnaden mellan amatörer och professionella inom idrotten gäller prestationernas grad, inte deras art. Därmed blir det en betydelsefull kulturell uppgift att främja amatörverksamhet på olika områden. Denna får dock inte syfta till kritiklös imitation av framstående konstnärer. Avsikten bör i stället vara att hjälpa de enskilda människorna att

på sitt eget sätt gestalta sin verklighetsupplevelse. Därigenom stimuleras de att utveckla sina egna möjligheter. Samtidigt får de en djupare förståelse för kulturskapandets villkor och kan bättre uppskatta den professionelle konstnärens verk.

Folkhögskolan kan vara en miljö som verksamt stimulerar människor till egna kulturinsatser på olika områden. Denna möjlighet bör tas till vara genom att undervisningen på folkhögskolan stimulerar eleverna till reflexion över sin egen verklighet och till att uttrycka sin verklighetsupplevelse på olika sätt utan att hämmas av kvalitetskrav som lånats från elitkonsten. Undervisningen i de estetiska ämnena kan bidra till att utveckla elevernas gestaltande förmåga, men innehållet i den verklighetsupplevelse de vill uttrycka hämtas ofta från andra ämnen. Man bör därför undvika att dra gränser mellan övningsämnen och kunskapsämnen. De två slagen av ämnen behöver ständigt samverka. Den problemcentrerade undervisning som utredningen förespråkar gör en sådan integration naturlig. Konsekvenserna av detta synsätt utvecklas närmare i avsnitt 7.3.1.

Folkhögskolan bör också verka för en breddad amatörverksamhet i den kringliggande bygden. En målsättning – inte minst för de estetiska speciallinjerna – bör vara att parallellt med att man går ut till omgivningen med utbud av musik, utställningar, teaterpjäser m m stimulera de människor som tar del av dessa att själva pröva olika konstnärliga uttrycksformer.

Kultur skapas inte i isolering. I föregående avsnitt påpekas, att kultur innefattar alla former av kommunikation mellan människor och deras upplevelse av verkligheten. Kulturellt arbete är alltså alltid insatt i ett socialt sammanhang. Detta innefattar relationer i olika riktningar – till människor och företeelser i nuet, det förflutna och framtiden, i den nära omgivningen såväl som internationellt.

Skapande verksamhet är alltså inte bara ett sätt för individen att uttrycka sin personliga upplevelse av tillvaron, den är också ett medel att till andra förmedla erfarenheter, åsikter och värderingar. Därmed blir skapande verksamhet ett medel för kommunikation och påverkan. Folkhögskoleutredningen finner det liksom kulturpropositionen angeläget att möjligheterna att framföra uppfattningar och värderingar inte begränsas till dem som regelbundet har tillgång till kanaler för opinionsbildning. Inte minst när det gäller att bereda människor som saknar sådana möjligheter tillfälle att framföra sina åsikter kan folkhögskolan fylla ett behov.

Dessa insatser kan avse att ge kännedom om och träning i de olika språkliga och andra media som kan användas för att framföra uppfattningar och värderingar. Därvidlag är det viktigt att man uppmärksammar de möjligheter att framföra åsikter och skapa opinion som ligger i andra uttrycksformer än de rent verbala, såsom exempelvis sång och musik, färg och form, film teater, dans med flera. Genom en problemcentrerad undervisning kan de teoretiska studierna knytas till förhållanden i de studerandes liv eller i närsamhället och mynna ut i en aktion, där deltagarna framför sina åsikter och söker påverka opinionen.

Det är naturligt att samspelet mellan sändare och mottagare i kommunikationsprocessen studeras. Därvid bör man uppmärksamma de medel som sändare använder för att påverka mottagarna av ett budskap, så att eleverna lär sig skilja mellan det som är saklig information och det som är reklam

eller propaganda. Genom att eleverna själva producerar informationsmaterial för olika media får de en större medvetenhet om dessa förhållanden.

Folkhögskolan kan också spela en betydelsefull roll när det gäller att utbilda människor som skall arbeta med informationsuppgifter inom olika folkrörelser. Också i det sammanhanget är det viktigt att utbildningen inte ensidigt tar sikte på traditionella former för informationsförmedling och opinionspåverkan utan att undervisningen präglas av öppenhet för ovanliga uttrycksformer och hos deltagarna skapar beredskap att gå oprövade vägar.

Det sociala sammanhang som det kulturella arbetet är insatt i omfattar också relationen till det förflutna. Detta är helt naturligt med tanke på att människan är en varelse med en historia. För individen är upplevelsen av en förankring bakåt i tiden ett väsentligt villkor för att kunna känna trygghet, särskilt i en tid som präglas av snabba förändringar. Delaktighet av gångna tiders kulturskapelser kan bidra till att ge en sådan förankring i tillvaron. Samtidigt framstår det som angeläget att äldre tiders kulturarv förs vidare till kommande generationer.

Detta kulturarv innefattar helt naturligt de olika konstnärliga uttrycksformerna. Inom en del av dessa, såsom teater, musik och dans, utgör verk från äldre tider naturliga inslag i repertoaren. Också många äldre verk inom litteratur och bildkonst kan upplevas som förmedlare av ett meningsfyllt budskap av människor i vår tid. Det är en naturlig uppgift för folkhögskolan att göra sådana verk tillgängliga för nutida läsare, betraktare och lyssnare och att stimulera till tankeutbyte kring dem.

Den kultur som på detta sätt kan och bör göras tillgänglig är emellertid inte bara den som brukar kallas "klassisk". Också folkkulturen i dess olika former behöver tas till vara och levandegöras. Särskilt för folkhögskolor som är belägna i bygder med en rik folklig kulturtradition kan det vara naturligt att anknyta till denna. Ofta kan en sådan verksamhet bilda utgångspunkt för nyskapande.

Till vårt kulturarv hör också den fysiska miljön som nu på många håll är utsatt för genomgripande förändringar. Dit hör vidare traditionerna från folkrörelsernas genombrottstid, som behöver bevaras för att framtida generationer skall få perspektiv på sin tillvaro.

Studier av kulturmiljöer i förändring och inventering av arvet från tidigare skeden av folkrörelsernas historia framstår i det sammanhanget som naturliga folkhögskoleuppgifter. Sådana studier kan bidra till att ge perspektiv på nutida förhållanden och bilda utgångspunkt för opinionsbildande insatser i samhället och organisationerna.

Det är emellertid angeläget att folkhögskolans kulturinsatser inte blir ensidigt tillbakablickande. Kultur är utveckling och förändring och måste därför ständigt vara öppen mot framtiden. Nya kulturströmningar behöver därför speglas och kritiskt värderas. Här kan massmedia vara till hjälp men också den turnéverksamhet som bedrivs av olika folkrörelser liksom av Rikskonserter, Riksteatern och Riksutställningar. Därutöver är det angeläget att skolorna skaffar sig goda kontakter med de kulturarbetare som är verksamma i närsamhället. Sådana kan bidra till att skapa öppenhet för olika sätt att uttrycka sig, underlätta frigörelse från konventioner och stimulera till nytänkande i elevernas egen skapande verksamhet.

Kulturskapandet har alltid varit insatt i ett internationellt sammanhang.

I kulturpropositionen påpekas också att det som vi betraktar som vårt nationella kulturarv i sig rymmer århundradens impulser utifrån (sid 302). Detta internationella samband framstår i vår tid som tydligare än någonsin. Det är därför angeläget att folkhögskolan ger stort utrymme åt inflytelser från andra länder och kulturkretsar än vår egen. De studieresor som redan nu är regelbundet återkommande inslag i många skolors verksamhet bör fortsätta och utvecklas. Man bör därvid se till att deltagarna får en verklig förstahandsupplevelse av förhållandena på de platser dit resorna går.

Än viktigare är att vardagslivet på skolan är öppet för internationella inflytelser. Studerande från andra länder kan därvid tillföra skolan viktiga impulser.

I den situation som nu råder finns ett stort antal invandrare i vårt land. Det är önskvärt att folkhögskolan i större utsträckning än nu sker betjänar dessa folkgrupper. De bör beredas tillfälle att berika livet på skolan genom att framföra sitt eget lands musik, danser och andra kulturskatter. Gemensamt musicerande av elever från Sverige och något annat land, där man särskilt ägnar sig åt det andra landets musik skulle ytterligare bidra till att skapa respekt och förståelse för andra länders kultur.

8.3 Tre dimensioner i folkhögskolans kulturpolitiska insatser

Folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området riktar sig åt olika håll. De vänder sig helt naturligt *inåt*, till dem som studerar och arbetar på skolan. Men skolformens tradition gör det också naturligt att vända sig *utåt*, till det omgivande samhället. Många folkhögskolor är sedan gammalt kulturcentra i den bygd där de är belägna. Nästan hälften av alla folkhögskolor har folkrörelser eller folkliga organisationer av olika slag som huvudmän. En del av dessa skolor fungerar också som regionala kulturcentra. Man skulle mot denna bakgrund kunna tala om tre "dimensioner" i folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området, nämligen i förhållande till människorna i skolsamhället, i den omgivande bygden och i folkrörelserna. I detta kapitel behandlas folkhögskolans betydelse som kulturmiljö för dem som tillhör skolsamhället och som kulturcentrum för den omgivande bygden. Den spelar emellertid också en viktig roll som kulturkraft inom folkrörelserna. Detta förhållande belyses i nästa kapitel som ägnas åt relationerna mellan folkrörelserna och folkhögskolan.

8.3.1 *Folkhögskolan som kulturmiljö för dem som tillhör skolsamhället*

Helt naturligt riktar sig folkhögskolans verksamhet på det kulturpolitiska området i första hand till dem som tillhör skolsamhället i egenskap av elever, lärare och övrig personal. De insatser det här är fråga om sker dels inom undervisningens ram, dels i form av fritidsaktiviteter av olika slag. Det är svårt att ge en klar bild av omfattningen av denna verksamhet, men vissa konturer i bilden kan tecknas.

8.3.1.1 Undervisning

Undervisning i estetiska ämnen bedrivs vid alla folkhögskolor. Enligt utredningens uppfattning har detta inslag i studierna under senare år ökat i omfattning. Vid åtskilliga skolor finns dessutom speciallinjer med inriktning på olika delar av det kulturpolitiska området. Dessa linjer behandlas i kapitel 13.

Astrid Westergren, lärare vid Gripsholms folkhögskola, gjorde 1971 en undersökning av den estetiska verksamheten vid folkhögskolorna. Här skall en kort redogörelse lämnas för resultaten av den enkät hon sände ut och som besvarades av 91 skolor.[1]

Teaterundervisning förekom vid 50 av dessa skolor. Antalet veckotimmar varierade från 1/2 vid fyra skolor till 4 vid en. Högre timtal förekom dock vid skolor med teaterlinje.

Undervisning i olika *bild- och formämnen* bedrevs vid ett avsevärt antal skolor. Konsthantverk rapporterades från 42. De vanligaste ämnena i denna grupp var keramik (obligatoriskt vid 6 och frivilligt vid 18) och vävning (obligatoriskt vid 5 och frivilligt vid 17). Därnäst kom sömnad (obligatoriskt vid 5 skolor, frivilligt vid 8) träslöjd (5 resp. 11), batik (4 resp. 14) och silversmide (frivilligt ämne vid 5 skolor). Ämnesrubriken konsthantverk (ospecificerat) uppgavs av 7 skolor (obligatoriskt vid 2, frivilligt vid 5). Undervisning i konst, konstorientering eller konsthistoria uppgavs förekomma vid 49 skolor, varav obligatoriskt för en eller flera grupper vid 22. 60 skolor angav att teckning, färg och form eller liknande ämne fanns på schemat. Foto förekom vid 18 skolor, vid samtliga som frivilligt ämne. Film stod på schemat vid 5 skolor, frivilligt utom vid Helliden, där det var obligatoriskt i de båda första årskurserna.

Musik har enligt gällande folkhögskoleförordning varit obligatoriskt ämne i alla årskurser. I musik ingår även sång. I Astrid Westergrens rapport redovisas emellertid musik och sång under separata rubriker. Av de 91 svarande skolorna uppgav sig 71 ha undervisning i musik. 22 skolor angav att de hade sång. Författaren anmärker dock att vissa skolor redovisat sångundervisningen under rubriken musik.

Av de olika konstformerna synes *dans* vara den som har minst utrymme på folkhögskolans schema. 15 skolor uppgav sig undervisa i folkdans. Dessutom förekom på en del håll rytmik, jazzbalett, plastik, stildans och liknande ämnen.

Av rapporten kan man inte klart utläsa hur många elever som deltog i de ämnen som behandlats, men ett par exempel tyder på att antalet är avsevärt. I undervisningsgrupperna i konsthantverk fanns sålunda ca 1 200 elever och i dramatikgrupperna ca 800. Särskilt bland konsthantverkseleverna torde det dock inte vara ovanligt att samma person deltar i två eller flera grupper, varför siffrorna ovan inte betyder deltagande individer.

Även med denna reservation är det en rikt varierad och omfattande undervisning som folkhögskolan bedriver i vad som här har betecknats som estetiska ämnen. Mot bakgrund av den kultursyn som ovan har redovisats är det emellertid klart att detta bara är en del av skolformens kulturinsatser. Man kan – som tidigare påpekats – inte dra någon gräns och beteckna endast vissa ämnen som "kulturella". I alla studier finns en kulturell di-

[1] PUFF-rapport nr 8, publicerad i Tidskrift för svenska folkhögskolan, nr 6 år 1971.

mension. Utredningen har i avsnitt 6.1.1 uttalat sig för att folkhögskolans undervisning i allt högre grad bör bli probleminriktad. Det innebär en ökad integration av stoff från olika kunskapsområden (något som närmare utvecklats i avsnitt 6.1.5). När man exempelvis arbetar med ett projekt om samhällsplanering blir det naturligt att inte bara studera den rent tekniska beslutsprocessen utan också olika uppfattningar om hur människors livsmiljö bör vara utformad och de värderingar som ligger bakom dem. När projektet skall redovisas är det ofta värdefullt både att spegla de uppfattningar man mött och att gestalta sina egna slutsatser såväl i ton, bild, form och rörelse som i ord. Omvänt kan studiet av en roman, en visa eller en tavla öppna dörren för ett studium av betydelsefulla sociala förhållanden i nuet eller det förgångna.

Vid sidan av undervisningen i estetiska ämnen kan alltså samma uttrycksformer komma till användning i studier som traditionellt brukar hänföras till teoretiska ämnen.

8.3.1.2 Fritidsaktiviteter

Det råder ett nära samspel mellan studier och fritidssysselsättning. En fråga i utredningens elevenkät[2] berörde elevernas regelbundna fritidsaktiviteter. Av svaren framgick att 38 % lyssnar på musik, går på konstutställningar, bio, teater, att lika många läser litteratur och att 25 % målar, musicerar eller utövar annan konstnärlig verksamhet, i samtliga fall med ungefär lika stora andelar män och kvinnor. 32 % av de kvinnliga eleverna ägnar sig åt sömnad, vävning, handarbete etc. 7 % av samtliga filmar, fotograferar (med en övervikt av 13 mot 3 % för de manliga). 13 % deltar i studiecirklar utanför schemat (båda könen i ungefär samma omfattning).

Folkhögskoleelevernas musikintresse har studerats av Martin Giertz, lektor vid folkhögskollärargrenen vid lärarhögskolan i Linköping. I en rapport redovisar han en enkätundersökning som läsåret 1974/75 gjordes vid 11 folkhögskolor och jämför sina resultat med dem som framkom i en motsvarande undersökning läsåret 1970/71 av en ungdoms- och en vuxengrupp i Stenungssund och en gymnasistgrupp från Norrland.[3] Giertz fann musikintresset vara större bland folkhögskoleeleverna och samtidigt mer inriktat på aktivitet och eget skapande än hos jämförelsegrupperna. Vidare fann han hos folkhögskoleeleverna ett betydligt större intresse för visor, negro spirituals, svenska folksånger, klassisk musik och exotisk musik. Folkhögskoleelvernas intresse för svensktopps- och popmusik är mycket mindre än jämförelsegruppernas och intresset för moderna schlager något mindre.

De refererade undersökningarna ger alltså vid handen att folkhögskoleelever i avsevärd utsträckning intresserar sig för olika konstarter och att inte så få också utöver estetisk verksamhet.

Skolsamhället utgöres emellertid inte bara av eleverna. Lärare och övriga personalkategorier hör också dit. Det har inom folkhögskolan alltid förekommit aktiviteter som för samman de olika grupperna till gemensamma aktiviteter.

Samkvämet var av gammalt ett regelbundet återkommande inslag i skolans liv. Härvid förekom framträdanden såväl av skolsamhällets medlemmar

[2] Elevenkäten, sid 53 och tabellbilagan, sid. 158–160.

[3] Martin Giertz, *Musiken i folkhögskolan*, PUFF-rapport nr 43, 1975 – Bengt Erdman, *Musiklivet på en industriort*, del 2, forskningsrapport från musikvetenskapliga institutionen i Göteborg.

som av utifrån inbjudna gäster. Samkvämet torde på många håll ha haft stor betydelse för att stimulera människors kulturella intresse. I dag anordnas samkväm en gång i månaden vid drygt hälften av folkhögskolorna och var fjortonde dag eller oftare vid var tredje skola.[4]

Även andra fritidsaktiviteter erbjuder nu på olika sätt kulturella upplevelser åt hela skolsamhället. Folkhögskolorna står ofta som mottagare för konserter, teaterföreställningar och utställningar som producerats av institutioner, organisationer eller fria grupper utanför skolan. Besök av föreläsare förekommer ofta. Också skolsamhällets egna medlemmar svarar för evenemang av olika slag.

Svaren på en enkät till skolor med musik-, teater och konstlinjer visar att eleverna där svarar för väsentliga inslag i skolsamhällets liv i form av teater- och musikframträdanden samt utställningar. Det är emellertid inte bara elever vid dessa speciallinjer som svarar för framträdanden och utställningar. Det förekommer sålunda exempelvis att skolor med musiklinjer rapporterar utställningar och att skolor med konst- och konsthantverkslinjer redovisar att elever gjort teater- och musikframträdanden. Man kan därför utgå ifrån att det även vid de skolor som saknar estetiska speciallinjer förekommer betydande inslag av elevframträdanden av nämnda slag som berikar skolsamhällets liv. I den mån som folkhögskolans undervisning i framtiden inriktar sig på att stimulera eleverna att redovisa resultaten av sina studier genom olika slag av skapande verksamhet, kan man förmoda att elevernas insatser i skolornas liv som kulturproducenter blir av allt större betydelse och omfattning. Där speciallinjer med estetisk inriktning förekommer är det angeläget att deras verksamhet stimulerar också övriga medlemmar av skolsamhället till ökad skapande verksamhet.

8.3.2 *Folkhögskolan som kulturcentrum för den omgivande bygden*

Såsom redan nämnts förklarade kulturpropositionen år 1974 att folkhögskolorna spelar en betydande roll som lokala kulturcentra. Detta har alltid varit en viktig uppgift för dessa skolor, och det är utredningens uppfattning att denna funktion snarast kommer att förstärkas i framtiden. På följande sidor skall några exempel ges på hur detta kan ske. Först antyds hur folkhögskolans *lokaler* kan utnyttjas i närsamhällets kulturliv och därnäst hur *människorna* på skolan kan engageras däri. Slutligen diskuteras några *målgrupper* för skolformens kulturinsats.

8.3.2.1 Folkhögskolans lokalresurser

På folkhögskolorna finns i allmänhet lokaler som är väl lämpade att ta emot utställningar, konserter, föreläsningar och stundom också teaterföreställningar. I många samhällen finns naturligtvis också andra lokaler som passar för sådana evenemang, såsom bibliotek, museer, samlingslokaler, kyrkor, grundskolor och gymnasier. Många folkhögskolor är emellertid belägna på platser som inte har god tillgång på sådana lokaler. Från publiksynpunkt kan det också vara en fördel att förlägga kulturevenemang till ett fungerande skolsamhälle. De människor som arbetar och studerar på folkhögskolan utgör också en viktig personresurs när det gäller att ordna kring-arrangemang

[4] Skolenkäten, sid. 24 och 75.

av olika slag i anslutning till en utställning.

Folkhögskolan bör överhuvudtaget fungera som en öppen lokalresurs för närsamhället. Det synes särskilt naturligt att studiecirklar förlägger sina sammankomster dit. Eftersom de båda studieformernas arbetssätt nära anknyter till varandra är de lokaler som folkhögskolan kan erbjuda ofta möblerade på ett sätt som passar en studiecirkel. Samtidigt kan skolan ofta erbjuda en utrustning i form av audiovisuella hjälpmedel, laborativt material m m, som många cirklar annars kan ha svårt att få tillgång till.

Också som plats för kursverksamhet som anordnas av organisationerna i närsamhället kan folkhögskolan vara lämplig. Det är angeläget att skolorna upprätthåller nära kontakter med studieförbundens och andra sammanslutningars lokala organ. För många rörelseskolor kan det vara naturligt att samarbeta också med andra organisationer än dem som hör till den egna rörelsen. På liknande sätt bör landstings- och stödföreningsskolor vara öppna mot hela det spektrum av föreningar som finns i omgivningen.

För många organisationer kan det vara värdefullt att förlägga möten och samkväm till folkhögskolor.

För skolorna bör det vara angeläget att följa utvecklingen i närsamhället och erbjuda tjänster som behövs och som skolan kan tillhandahålla. Ett exempel på sådan verksamhet är den fritidsverksamhet för barn under shopping-tid på lördagar som eleverna på Östra Grevies konstlinje erbjudit. Föräldrar kan lämna in sina barn på skolan där de får tillsyn och sysselsätts med skapande verksamhet.

De skolor som har speciallinjer med olika slag av estetisk verksamhet förfogar ibland över värdefull utrustning som kan användas också av andra än dem som arbetar på skolan. Ett exempel på detta är Lunnevads grafikverkstad som kan hyras till självkostnadspris av konstnärer som inte själva har den utrustning som behövs.

8.3.2.2 Folkhögskolans personresurser

Det är framför allt genom de människor som studerar och arbetar på en folkhögskola som den kan bli ett kulturellt centrum för en bygd. I föregående avsnitt har i förbigående framhållits att skolsamhällets medlemmar kan bidra till att berika evenemang som förläggs till skolans lokaler. Det är emellertid viktigt att inte bara se folkhögskolan som en institution dit arrangemang av olika slag kan förläggas. Folkhögskolan kan och bör också gå ut i det omgivande samhället, och det gör den genom de människor som finns i skolsamhället.

Det gäller inte minst *lärarna*. En väsentlig del av den kulturinsats de gör i närsamhället har formen av studiecirkelledarskap. Denna verksamhet, som närmare beskrivs i nästa kapitel, omfattar ett brett register av ämnen, både estetiska och allmänna. Allt efter som den problemcentrerade pedagogik som utredningen förespråkar förverkligas och det blir vanligare att integrera moment av skapande verksamhet i teoretiska studier, kan man anta att de folkhögskollärare som leder studiecirklar kommer att tillämpa detta arbetssätt också där. Bland annat härigenom kan en folkhögskola bidra till att stimulera människor också i närsamhället till en verksamhet som ger dem utlopp för sin inneboende skaparförmåga och samtidigt hjälper dem

att hitta nya medel att uttrycka sina åsikter och påverka opinionen.

Det är angeläget att också eleverna engageras i folkhögskolans utåtriktade verksamhet. Detta kan ske på flera olika sätt.

Vid åtskilliga folkhögskolor förekommer det att eleverna medverkar i konserter, teaterframträdanden och utställningar. Det gäller särskilt – men inte enbart – de skolor som har speciallinjer på dessa konstområden (se vidare kapitel 13). En avsevärd del av dessa evenemang är offentliga eller äger rum i föreningar, på ungdomsgårdar, ålderdomshem etc. Som exempel kan nämnas att av 637 musikframträdanden av elever vid 11 skolor med musiklinjer under läsåret 1973/74 var 153 offentliga och 314 förlagda till skolor, föreningar, ungdomsgårdar, ålderdomshem etc. En jämförelse med en motsvarande undersökning av kulturrådet läsåret 1969/70 visar en klar ökning, särskilt av antalet evenemang förlagda utanför skolan.

Några exempel får belysa hur elevernas medverkan i kulturlivet utanför skolan i praktiken kan vara utformad. Eleverna vid *Kapellsbergs* musikskola genomförde läsåret 1973/74 i samarbete med Rikskonserter 56 besök i lågstadieklasser i Härnösands kommun, då de sjöng, spelade och samtalade med barnen. Denna satsning följdes nästa läsår upp med liknande besök på lågstadieskolorna i Timrå kommun. Ett resultat härav blev ett häfte med barnvisor, författade och tonsatta av elever vid Kapellsberg.

Eleverna vid teaterlinjen på *Marieborgs* folkhögskola brukar årligen göra ett flertal framträdanden i närsamhället. De har vid olika tillfällen varit förlagda till biblioteksfilialer och fritidsgårdar, förskolor och föreningar. Läsåret 1974/75 förlades verksamheten en vecka till Vänersborg där de under sportlovet svarade för tio dockteaterföreställningar, en teaterföreställning på en fritidsgård, sång- och pantomimprogram samt ledde en kurs i skapande dramatik för ungdomsledare.

Vid estetiska folkhögskolelinjen i *Kyrkerud* (fristående ämneskurs, knuten till *Ingesunds* folkhögskola) behandlas läsåret 1975/76 temat "De gamla i samhället", varvid teoretiska studier kombineras med att eleverna gör sig förtrogna med de gamlas situation, bl. a. genom att leda studiecirklar på ålderdomshemmet. Redovisningen beräknas ske genom en utställning, då olika tekniker kommer till användning. Det är meningen att den skall visas både för allmänheten och vid temadagar på några folkhögskolor.

Ett tiotal deltagare i arbetsgruppen "Seminarium för kultur och miljö" vid *Wendelsbergs* folkhögskola gjorde läsåret 1974/75 en inventering av gammal bygdekultur i Gäsene härad i Västergötland. Resultatet redovisades i en rikt illustrerad bok om 144 sidor med titeln *Hemmagjort*, utgiven på eget förlag. Syftet med bygdestudiet och boken är på en gång ideellt och pedagogiskt. I inledningen heter det bl. a.: "Hantverkaren, som följer sin produkt från början till slut med uppbåd av sin egen färdighet och vilja i strävan efter kvalitet och långtidsvärde, lär oss att kritiskt bedöma vår tids automation, överdrifter och slöseri. Vår undersökning vill därför även vara en pedagogisk metod och en praktisk lektion." Bland andra utåtriktade kulturinsatser från Wendelsberg kan nämnas serier av litterära vykort och en årlig musikfestival som 1975 samlade omkring 475 musikanter från hela Västsverige.

I detta sammanhang bör också noteras, att en del skolor rapporterar att lärare och elever vid deras musiklinjer utgör betydande inslag i regionens

körer och orkestrar. Det är alltså här fråga om en integration av skolans personresurser i det regionala musiklivet.

Den probleminriktade undervisningen gör det naturligt för folkhögskolorna att i undervisningen ta upp aktuella frågor i närsamhället. Detta kan leda till att eleverna genomför projekt som har anknytning till det kulturpolitiska området. Om människor i ett bostadsområde upplever kontaktlöshet och främlingskap kan detta bli uppslaget till en studie av förhållandena i området som mynnar ut både i arrangemang och i förslag till åtgärder som syftar till förändring. Det har också förekommit att folkhögskoleelever utarbetat förslag till planering av ett nytt fritidsområde och utformningen av fritidsverksamheten i en ny kommundel. Det är angeläget att undervisningen mera allmänt får en utformning som knyter an till närsamhällets förhållanden. Lärare och elever bör vaksamt följa utvecklingen för att kunna ta sådana initiativ. Det är också önskvärt att kommuner och organisationer observerar att många folkhögskolor genom sina lärare och elever har personella resurser att genomföra utredningar av lokala problem.

8.3.2.3 Målgrupper

Varje folkhögskola väljer själv målgrupperna för sin verksamhet. Detta gäller även de kulturpolitiska insatserna.

Det finns emellertid särskilda behov av insatser från denna skolforms sida bland de folkgrupper som inte nu utnyttjar det utbud av kulturella aktiviteter som finns. Orsakerna till att man inte gör det skiftar.

Enligt sociologiska undersökningar är utbildning en av de faktorer som spelar en avgörande roll för människors benägenhet att intressera sig för och förståelse av olika konstformer.

En annan orsak kan vara att man av ett eller annat skäl är isolerad, t. ex. genom att man bor i glesbygd eller är intagen på en vårdinrättning. Också den form av isolering som förekommer mellan individer i stora tätorter leder ofta till en passivitet som även tar sig uttryck i att man inte utnyttjar de tillfällen till kulturella aktiviteter som finns.

Vidare kan arbetsförhållanden, ekonomi och social tradition vara av stor betydelse i detta sammanhang.

Några grupper för vilka folkhögskolan kan göra viktiga kulturinsatser är handikappade, personer på vårdinrättningar, pensionärer samt invandrare och andra etniska minoriteter. I det följande berörs kortfattat skolformens kulturella uppgifter för de två första grupperna. Därefter diskuteras något mera utförligt folkhögskolans kulturella roll i förhållande till pensionärerna och de etniska minoriteterna, eftersom skolformens insatser för dessa grupper inte behandlas på något annat ställe i betänkandet.

Handikappade. – Folkhögskolans insatser när det gäller handikappade behandlas utförligt i kapitel 12. Här skall endast framhållas att skolformens kulturpolitiska uppgift när det gäller denna grupp människor inte är att erbjuda särskilda kulturaktiviteter för handikappade utan att göra det allmänna kulturutbudet tillgängligt för dem.

Personer på vårdinrättningar. – Folkhögskolans kursverksamhet på vårdinrättningar behandlas också i kapitel 12. Det är angeläget att den får samma inriktning som de kurser som ligger på själva skolan. Människor som längre

eller kortare tid vårdas på institutioner kan ha särskilda behov av att få tillfälle till skapande aktivitet och att lära sig uttrycka sina åsikter både i ord och i andra media.

För sång-, musik- och teatergrupper vid folkhögskolorna liksom för elever som sysslar med bild, färg och form bör vårdinrättningarnas folk vara en angelägen målgrupp. Som ovan visats riktar sig redan nu en del av deras verksamhet till dessa människor. Som konkret exempel på hur dessa aktiviteter kan utformas kan nämnas att eleverna vid estetiska folkhögskolelinjen i Kyrkerud årligen gör minst en vandringsutställning som turnerar på landstingets vårdinrättningar. De har också genomfört dockteaterföreställningar på långvårdskliniker, vid vilka de sökt aktivera även patienterna.

Pensionärer. – Åtskilliga folkhögskolor anordnar kurser för pensionärer. Dessa är en stor och växande grupp i det svenska samhället. Enligt uppgifter från SCB var år 1970 antalet personer som fyllt 67 år 0,94 milj. Denna grupp beräknas öka till 1,27 milj. år 1990 för att därefter minska till 1,23 milj. år 2000. Därtill kommer förtidspensionärerna.

Det är nu allmänt vedertaget att tiden kring pensioneringen med allt vad den innebär är en kritisk period i människans liv. Arbetet fyller en stor del av de flesta människors tillvaro. Pensioneringen innebär ett uppbrott både från uppgifter man haft och från ett socialt sammanhang man varit inlemmad i. Denna övergång medför en betydande förändring både av de förväntningar som omgivningen ställer på individen och av den uppfattning han har av sig själv. Detta leder i sin tur lätt till en känsla av att vara överflödig och därav följande mindervärdeskänslor och osäkerhet.

Pensioneringen medför också för många människor minskade tillfällen att träffa andra som i en del fall kan leda till mer eller mindre fullständig isolering. En undersökning bland förtidspensionärer i Göteborg år 1975 visade att 24 % av dem tyckte att kontakten med vänner blivit sämre och att 34 % menade att även möjligheten att knyta nya kontakter blivit sämre. I åldersgruppen 66–75 år är enligt låginkomstutredningen 15 % isolerade – dvs. var sjätte eller sjunde person.

Pensioneringen medför alltså ingripande förändringar i individens förhållanden. Trots detta sker i de flesta fall ingen systematisk förberedelse för det nya skedet i livet. Folkhögskolan kan här göra en viktig insats.

De folkhögskolekurser för pensionärer som nu förekommer har formen dels av kortare internatkurser, företrädesvis sommartid, dels av deltidskurser med varierande längd (ofta med 10–15 veckotimmar efter dispens från SÖ) under de ordinarie folkhögskoleterminerna på deltagarnas hemorter. Eftersom en mycket stor andel av pensionärerna hör till kategorin kortutbildade och eftersom kort utbildning är en av de faktorer som har nära samband med lågt deltagande i kulturella evenemang, kan dessa kurser bidra till att pensionärer i större utsträckning frågar efter sådana aktiviteter. Redan därigenom är dessa kurser en viktig kulturpolitisk insats. Därtill kommer att de ofta bereder tillfälle att delta i kulturella aktiviteter, antingen genom studiebesök eller genom evenemang anordnade på skolan under kurstiden.

Invandrare och andra etniska minoriteter. – Invandrarutredningen framhöll i sitt tredje betänkande (SOU 1974:69) att den statliga kulturpolitiken för invandrare och språkliga minoriteter borde syfta till att ge dessa grupper ökade möjligheter till delaktighet i det svenska kulturutbudet, till kontakt

med ursprungslandet, till kulturell egenverksamhet och till kulturell växelverkan mellan minoriteterna och majoritetsbefolkningen. Chefen för utbildningsdepartementet förklarade i prop. 1975:20 om den statliga kulturpolitiken, att invandrarutredningen gjort en värdefull precisering av de mål för kulturpolitiken som statsmakterna beslutat om men ville inte förorda att särskilda delmål skulle fastställas för kulturpolitiken i förhållande till de språkliga minoriteterna.

Några exempel får belysa hur folkhögskolan hittills sökt bidra till att uppnå de syften som invandrarutredningen angivit och som regeringen alltså i princip har anslutit sig till.

Några folkhögskolor har haft längre eller kortare kurser för invandrare med tonvikt på undervisning i svenska och samhällskunskap. – Det förekommer att teatergrupper med minoritetsspråk är verksamma vid folkhögskolor. Vid *Malmfältens* folkhögskola finns sålunda både samiska och finska teatergrupper. De har bl. a. sysslat med översättning av pjäser från svenska till samiska och från finska till svenska. – Vid några folkhögskolor förekommer undervisning i minoritetsspråk som tillvalsämne. – Två folkhögskolor är specialinriktade på språkliga minoriteters behov, nämligen *Samernas* folkhögskola i Jokkmokk och *Finska* folkhögskolan i Haparanda.

I fortsättningen torde det finnas rika möjligheter för olika folkhögskolor att göra insatser bland invandrare och andra etniska minoriteter. Här skall i korthet antydas vad dessa insatser kan komma att gälla.

När invandrare efter viss tids bosättning i Sverige fått kommunal rösträtt är det av stor vikt att de får orientering om aktuella frågor i bosättningskommunens politiska liv. Folkhögskolekurser, gärna i kombination med studiecirklar, är en lämplig kanal för sådan information. Ofta är det nödvändigt att genomföra både planering och rekrytering i samarbete med invandrarnas egna organisationer på platsen.

Vid kurser av detta slag kommer man ofta att ställas inför det problemet, att många av invandrarna inte har tillräckliga kunskaper i svenska för att kunna följa en diskussion av samhällsfrågor i Sverige. Då kan det vara nödvändigt att antingen använda sig av tolkar eller – ännu hellre – att som timlärare engagera lämpliga personer som talar deltagarnas språk. För folkhögskolan kan det då bli aktuellt med att ge dessa en speciell inskolningskurs för uppdraget.

I kursverksamhet som riktar sig till en speciell målgrupp kan det också vara naturligt att erbjuda även annan undervisning på gruppens modersmål, t. ex. litteraturstudium, orientering om aktuella förhållanden i hemlandet, diskussion av deras egen situation som invandrare i Sverige (kanske kan den föras lättare och mer avspänt om de får tala sitt eget språk!), religiösa frågor etc. Lärarfrågorna torde vara minst svåra att lösa när det gäller den finska invandrargruppen och betydligt svårare när det gäller de större sydeuropeiska minoriteterna.

Folkhögskolor kan också erbjuda invandrarorganisationerna lokaler för deras mötesverksamhet, stimulera framträdanden av teater- och sånggrupper m. m. Dessa bör få framträda inte bara för sina språkfränder utan också för den svensktalande befolkningen. Kontakten mellan minoriteterna och majoritetsbefolkningen kan också stimuleras genom diskussioner och ut-

ställningar som parallellt uttrycker invandrarnas och svenskarnas upplevelse av samhället.

8.4 Utredningens överväganden och förslag

Av vad som ovan sagts framgår att utredningen betraktar folkhögskolan som en betydelsefull resurs i samhällets kulturpolitiska verksamhet. Det kan ligga nära till hands att därvid främst tänka på skolformens möjligheter både som mottagare och producent av kulturella arrangemang av olika slag. Det är emellertid angeläget att betona att folkhögskolan kan göra en betydelsefull kulturinsats också genom det pedagogiska arbetssätt som utredningen förespråkar och som kännetecknas av problemcentrerade studier och integration av teoretiskt kunskapsstoff med olika former av skapande verksamhet.

Detta stämmer väl överens med de mål för folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området som skisserats i avsnitt 8.2 och som bygger på förutsättningen att varje människa har behov och förmåga att uttrycka sig i skapande aktivitet. När utredningen i kapitel 6 avstått från att föreslå några för alla längre folkhögskolekurser obligatoriska ämnen, bör detta därför inte få gå ut över sådana ämnen som brukar kallas praktiska och estetiska. Det är tvärtom angeläget att varje folkhögskola på såväl studietid som fritid bereder alla elever tillgång till sådan sysselsättning som ger dem tillfälle att utveckla sin skapande förmåga på olika områden. Därigenom kan individen få möjlighet till en mera mångsidig personlighetsutveckling, samtidigt som han upptäcker nya sätt att uttrycka sig och kommunicera med andra människor.

Efter dessa allmänna överväganden övergår utredningen till att framlägga förslag om hur folkhögskolans möjligheter på det kulturpolitiska området kan utnyttjas och förstärkas.

8.4.1 *Folkhögskolan och kulturförmedlingen*

Tidigare i detta kapitel har exempel givits på de insatser på kulturförmedlingens område som många folkhögskolor gör. I en del landsting har utredningar framlagts som betonar skolformens möjligheter inom denna sektor. Folkhögskoleutredningen finner detta värdefullt och anser att folkhögskolans kulturförmedlande insatser bör förstärkas. Det bör sålunda vara naturligt för landsting och kommuner såväl som folkrörelseorganisationer att i ökad omfattning använda de resurser som folkhögskolan kan erbjuda i form av både lokaler och människor för att föra ut kulturprogram till folket.

8.4.1.1 Kulturpedagogiskt utvecklingsarbete

Det kulturbegrepp som utvecklats i avsnitt 8.2 ger vid handen att utredningen finner det angeläget att kulturprogram inte bara passivt tas emot av en publik utan att de blir utgångspunkt för en aktivitet från mottagarens sida. När folkhögskolor står som mottagare och/eller producenter av kulturevenemang är det därför viktigt att tillvarata de möjligheter som finns

att skapa aktivitet kring dem. Lärare och elever bör tillsammans bedriva ett kontinuerligt arbete på att utveckla metoder att åstadkomma tvåvägskontakt mellan dem som framträder och publiken. När skolans egna elever går ut till omgivningen med olika evenemang bör man från början i planeringen tänka igenom hur behovet av kontakt mellan de framträdande och deras publik på ett naturligt sätt kan äga rum.

Detta aktualiserar en rad kulturpedagogiska frågor: Hur bör kulturprogram vara utformade för att bilda lämplig utgångspunkt för olika slags aktivitet? Hur stimulerar man en publik till aktivitet? Vad slags material kan behövas för användning före, under och efter olika slags kulturprogram? Frågor av detta slag har hittills inte studerats tillräckligt. Här finns därför ett stort behov av kulturpedagogiska insatser. Folkhögskolan är genom sin ställning som både kulturproducent och fri utbildningsinstitution väl lämpad för utvecklingsarbete på detta område. Utredningen anser också att ett sådant bör komma till stånd. Därvid kan stöd från en pedagogisk forskningsinstitution erfordras. I första hand bör undersökas om pedagogisk forskning och metodiskt utvecklingsarbete på detta område kan samordnas vid lärarhögskolan i Linköping, där det dels finns en pedagogisk institution, dels bedrivs lärarutbildning för folkhögskolan. Lärarhögskolan bör därvid samarbeta med olika folkhögskolor som inom projektets ram kan genomföra fältstudier av olika slag. Utredningen föreslår därför att inom ramen för tillgängliga resurser för pedagogiskt forsknings- och utvecklingsarbete tillräckliga medel anvisas för ett relativt omfattande kulturpedagogiskt utvecklingsarbete.

När en folkhögskola för ut kulturprogram bör dock målsättningen inte begränsas enbart till att skapa kontakt mellan dem som framträder och deras publik. De insatser som särskilt eleverna vid folkhögskolans speciallinjer gör i form av utställningar, konserter och teaterpjäser bör på sikt syfta till att åstadkomma olika slags skapande aktiviteter bland de människor som gång efter annan tar del av skolans kulturella utbud. Det borde vara naturligt att lägga in olika slag av ledarpraktik i speciallinjernas utbildning. Denna kunde exempelvis få formen av att leda studiecirklar, att arbeta inom olika slags fria aktiviteter i det obligatoriska skolväsendet, att i föreningar instruera i användningen av olika tekniker eller att på ungdomsgårdar presentera och genomföra ett musikprogram eller en teaterpjäs.

8.4.1.2 Utbildning av kulturförmedlare

Som kulturrådet i sitt betänkande Konstnärerna i samhället (SOU 1975:14) påpekar kan man särskilja två grupper av kulturförmedlare, nämligen dels sådana som i sitt yrke har kulturförmedlande uppgifter, dels sådana som på sin fritid gör kulturförmedlande insatser. Till den första gruppen hör förutom dem som är direkt verksamma inom det kulturpolitiska området bl. a. många av dem som sysslar med undervisning, socialt arbete, fritidsverksamhet och uppgifter inom olika organisationer. Med den senare gruppen torde kulturrådet avse ledare, kontaktombud, uppsökare och organisatörer i föreningar och kommunal fritidsverksamhet. I utbildningen av kulturförmedlare anser kulturrådet att folkhögskolan bör ha betydelsefulla uppgifter.

I en utredning angående internkonsertverksamheten, framlagd för styrelsen för stiftelsen Institutet för Rikskonserter den 14 oktober 1975 av utredningsmannen Kurt Elvingsson, behandlas bl. a. frågan om utbildning av kulturförmedlare på musikområdet. Här betonas behovet dels av utbildning i scenisk beredskap och samhällsinformation för regionmusiker och frilansartister som skall medverka i Rikskonserters verksamhet, dels av utbildning av förtroendevalda och anställda i organisationerna med kulturförmedlande uppgifter.

Folkhögskoleutredningen anser att utbildning av personer som yrkesmässigt eller på fritid skall arbeta med kulturförmedlande verksamhet bör kunna ske inom folkhögskolan. Liksom när det gäller fritidsledare finner utredningen det önskvärt att utbildningen av kulturförmedlare inom organisationernas och kommunernas arbetsområden i största möjliga utsträckning sker gemensamt, detta så mycket mer som kommunerna i framtiden i ännu högre grad än nu torde komma att lita till organisationslivet för olika kulturförmedlande uppgifter. Av kapitel 6 framgår att utbildning för en yrkesfunktion inte strider mot den övergripande målsättning som utredningen velat ange för folkhögskolans verksamhet. Just utbildning för arbete inom fritids- och kultursektorerna har där också angivits som näraliggande uppgifter för folkhögskolan.

Därför har utredningen i sitt yttrande över kulturrådets ovan refererade betänkande anslutit sig till förslaget att den del av fort- och vidareutbildningen av yrkesverksamma konstnärer som inriktas mot kulturförmedlande uppgifter bör förläggas till folkhögskolor. I samma yttrande har folkhögskoleutredningen också anslutit sig till kulturrådets uppfattning att utbildningen av kulturförmedlare inom olika organisationer till stor del kan ske internt inom dessa organisationer men framhållit att detta inte hindrar att utbildningen ifråga förläggs till folkhögskolor. Utredningen finner åtminstone två skäl som talar för att så sker.

Det ena är att många folkhögskolor har erfarenheter både av kulturförmedlande verksamhet och av utbildning för kulturförmedling. Dessa erfarenheter bör utnyttjas. Det andra skälet är att de flesta folkrörelseorganisationer har anknytning till folkhögskolor. Även folkhögskolor med landsting eller stödförening som huvudman bedriver kursverksamhet i samarbete med bildningsorganisationer. Organisationernas berättigade krav på inflytande över kursinnehåll och arbetssätt kan tillgodoses genom att de väljer att samverka med skolor, där de värderingar som de står för finns företrädda. De svårigheter som kan uppstå genom att inte alla folkrörelser har tillgång till folkhögskolor i alla landsändar kan lösas om skolorna – såsom föreslås i kapitel 11 – får vidgad rätt att förlägga kurser utanför sina egna lokaler.

8.4.2 *Målgrupper för folkhögskolans kulturinsats*

Av vad som ovan sagts framgår att folkhögskolan kan göra betydelsefulla insatser som kulturmiljö för dem som tillhör skolsamhället, som kulturcentrum i närsamhället och som kulturkraft i folkrörelserna. I avsnitt 8.3.2.3 har antytts att folkhögskolan särskilt bör beakta sina möjligheter till kulturinsatser för några grupper, nämligen handikappade, personer på vårdinrättningar, pensionärer och invandrare. Här skall främst några synpunkter

ges på den fortsatta verksamheten bland de båda sistnämnda grupperna, eftersom de övriga behandlas i andra sammanhang i detta betänkande.

8.4.2.1 Pensionärer

Utredningen finner det angeläget att den kursverksamhet på folkhögskolorna, till vilken pensionärer inbjuds, fortsätter och byggs ut. Liksom alla andra kurser bör de planeras med utgångspunkt i deltagarnas behov. Det kan mot den bakgrunden synas naturligt att anordna speciella kurser för enbart pensionärer. En homogen deltagargrupp gör det lättare att arbeta med utgångspunkt i de studerandes behov; studietakt, lektionstäthet och arbetsformer kan anpassas till deltagarnas förhållanden etc. Just hänsynen till deras behov kan emellertid också leda till en annan slutsats. Som ovan anförts saknar många pensionärer kontakt med andra, särskilt människor i andra åldrar. För folkhögskolan kan det då vara en uppgift att organisera kursverksamheten så, att pensionärerna erbjuds ett rikare kontaktfält. Detta kan ske på olika sätt, t. ex. genom att samtidigt till skolan förlägga flera kurser som riktar sig till olika målgrupper men som har vissa aktiviteter, både på lektionstid och fritid, gemensamma. I övrigt bör naturligtvis folkhögskolans allmänna kurser stå öppna för pensionärer som vill förverkliga önskemål från tidigare perioder av livet om att få studera.

Ett annat problem för många pensionärer är avsaknaden av stimulerande sysselsättningar. Det är därför angeläget att de kurser som pensionärer deltar i får en sådan uppläggning, att de stimulerar till fortsatt aktivitet, hemma och utanför undervisningssituationen. En sådan aktivitet kan ha lika skiftande former för pensionärer som för människor i andra åldrar. För en del kan den exempelvis gälla att odla teoretiska intressen som man tidigare inte hunnit tillgodose, för några att ägna sig åt praktisk verksamhet och för andra att arbeta inom någon organisation – och det behöver inte bara vara pensionärsföreningen! Folkhögskolornas kurser skall kunna stimulera till alla dessa slag av sysselsättning. Det är viktigt att hålla i minnet att kurserna behöver ha en avsevärd bredd för att ge de äldre deltagarna möjlighet att upptäcka talanger som de tidigare inte varit medvetna om. Folkhögskolans fria verksamhetsformer är väl ägnade att på olika sätt stimulera till aktivt och skapande liv.

På alla dessa sätt kan folkhögskolan bidra till att öka intresset för kulturell verksamhet bland pensionärerna.

8.4.2.2 Invandrare och etniska minoriteter

Utredningen anser att folkhögskolan kan göra insatser som bidrar till att uppnå alla de syften för kulturpolitiken gentemot invandrare och språkliga minoriteter som angavs av invandrarutredningen och som regeringen i princip anslutit sig till. Skolor som ligger i områden med stora inslag av invandrare och etniska minoriteter i befolkningen bör betrakta dessa som viktiga målgrupper för sin verksamhet. Det kan därvid bli aktuellt både att rekrytera enstaka individer till skolornas allmänna kurser och att anordna specialkurser för dessa grupper. Övergripande syften med all sådan verksamhet bör vara att bidra till minoriteternas integration i det svenska sam-

hället och att stimulera det ömsesidiga kulturutbytet mellan svenskarna och andra folkgrupper.

De båda folkhögskolor som är speciellt inriktade på etniska minoriteters behov, nämligen *Finska* folkhögskolan i Haparanda och *Samernas* folkhögskola i Jokkmokk, fyller betydelsefulla uppgifter för dessa folkgrupper. Deras verksamhet bör fortsätta.

8.4.3 *Kulturarbetare på folkhögskolorna*

Folkhögskolans insatser på det kulturpolitiska området skulle på ett betydelsefullt sätt stimuleras, om kulturarbetare på olika områden i ökad utsträckning bereddes möjlighet att undervisa på folkhögskola. Utredningen föreslår därför att folkhögskolan tillföres yrkesverksamma konstnärer inom ord-, bild-, ton- och scenkonstens områden, antingen som anställda eller i annan form. Självfallet skall dessa konstnärer ges tillfälle att under läsårets gång arbeta inom sin konstart, samtidigt som de genom undervisning och deltagande i skolsamhällets liv får tillfälle att föra en fortlöpande dialog om de konstnärliga uttryckssätten. Detta torde vara till båtnad både för konstnären själv och för dem med vilka han för dialogen.

Mot den föreslagna verksamheten kan måhända anföras att konstnärerna ofta saknar pedagogisk utbildning. Detta argument synes dock inte väga särskilt tungt, eftersom många konstnärer faktiskt arbetar som lärare. Kulturrådet konstaterar i sitt betänkande Konstnärerna i samhället att bland författare, bildkonstnärer och tonsättare som också arbetar inom ett annat yrke just verksamhet som lärare är den vanligaste utomkonstnärliga sysselsättningen. Utredningen vill också påpeka att folkhögskolan erbjuder goda möjligheter till auskultation för lärare som saknar pedagogisk utbildning och erfarenhet av undervisning.

Eftersom man kan förutsätta att skolorna kommer att vilja till sig knyta yrkesverksamma konstnärer i större antal än som kommer att stå till buds, bör SÖ avgöra hur fördelningen skall ske. Därvid bör tillses att man åstadkommer en rimlig spridning till de olika konstområdena liksom även geografiskt. De olika folkhögskolornas möjlighet att bereda konstnären tillfälle att nå ut till grupper utanför skolan i den omgivande bygden och i folkrörelserna – t. ex. genom studiecirklar, kursverksamhet och utbildning av kulturförmedlare – bör också beaktas. Den föreslagna verksamheten kan också komma vårdområdet till godo, eftersom flera folkhögskolor bedriver verksamhet på kriminalvårdsanstalter, psykiatriska kliniker och långvårdssjukhus. I de fall en konstnär placeras vid en folkhögskola med någon form av estetisk speciallinje, bör högst hälften av undervisningsskyldigheten få fullgöras vid denna linje.

Utredningen har i avvaktan på statsmakternas beslut med anledning av kulturrådets betänkande Konstnärerna i samhället avstått från att framlägga förslag om det antal kulturarbetare som bör tillföras folkhögskolan för en kombination av undervisning och konstnärligt arbete. Det torde emellertid inte bli möjligt att ge varje folkhögskola tillfälle att till sig knyta kulturarbetare för detta slags verksamhet. Vid beräkningen av det schablonbidrag till folkhögskolorna som föreslås i kapitel 16 har hänsyn inte tagits till kostnaderna för den del av dessa kulturarbetares tjänstgöring som ligger utanför

de pedagogiska uppgifterna. Anslag för att täcka kostnaderna för denna del av deras tjänst bör därför ges i särskild ordning.

8.4.4 *Arrangemangsbidrag till folkhögskolorna*

För att öka möjligheterna att på folkhögskolorna anordna kulturprogram, såväl för skolsamhällets som för närsamhällets folk finner utredningen det önskvärt, att folkhögskolorna får möjlighet att erhålla arrangemangsbidrag för kulturprogram. Sådana bidrag utgår för närvarande i en kvot till folkbildningsorganisationer (studieförbund, länsbildningsförbund och föreläsningsföreningar) och i en annan kvot till andra organisationer. Utredningen föreslår att folkhögskolorna får möjlighet att erhålla arrangemangsbidrag ur den kvot som är avsedd för andra organisationer. Detta skulle vara av särskilt värde när skolor anordnar kurser för från kulturell synpunkt särskilt missgynnande grupper.

9 Folkrörelserna och folkhögskolan

Folkrörelsernas stora betydelse för den svenska demokratins framväxt och fortbestånd är allmänt omvittnad. Redan på ett tidigt stadium etablerades samverkan mellan folkrörelserna och folkhögskolan. Den fick sitt mest markanta uttryck i tillkomsten av folkhögskolor med direkt förankring i folkrörelser, de s. k. rörelseskolorna. Dessa fick stor betydelse för skolningen av dem som i olika sammanhang företrädde folkrörelserna, men också folkhögskolor utan direkt rörelseanknytning spelade en inte oväsentlig roll på detta område. I dag finns en tendens inom flera organisationer av folkrörelsekaraktär att bygga ut sitt samarbete med folkhögskolor. Samtidigt pågår en livlig debatt om folkrörelsernas ställning i dagens och framtidens samhälle. Mot konturerna av den bakgrund som här skisserats i grova drag finner utredningen det naturligt att behandla frågan om folkrörelserna och folkhögskolan.

Först skall i korthet med några exempel belysas rörelseskolornas framväxt och den betydelse som man inom rörelserna tillmätt dem. Därefter skall en översikt ges över nuvarande samarbetsformer mellan folkhögskolor och folkrörelseorganisationer. Med utgångspunkt i tendenser i samhällsutvecklingen framlägger utredningen sedan sina överväganden och förslag om det framtida samspelet mellan folkhögskolan och folkrörelserna.

9.1 Rörelseskolorna och deras betydelse

9.1.1 *Rörelseskolornas framväxt*

De första folkhögskolorna i Sverige hade en lokal stiftelse eller stödförening som huvudman. I många fall tillkom de som resultat av folkmöten i bygden. De kan sägas ha varit "framsprungna ur en nationell, religiös, demokratisk folkrörelse" (Waldemar Svensson i Andra kammaren år 1964). Efter hand blev det vanligt att landstingen garanterade verksamheten ekonomiskt. Från mitten av 1870-talet började också landstingen inrätta egna folkhögskolor. Som en konsekvens av att landstingen övertagit det ekonomiska ansvaret hände det också att en del stödföreningsskolor övergick till att bli landstingsskolor.

De båda första rörelseskolorna i den mening vi nu lägger in i ordet var

Brunnsvik och *Wendelsberg*. Från början var Brunnsvik, som grundades år 1906, tänkt som en bygdeskola för västra Bergslagens ungdom. Flera faktorer samverkade emellertid till att från början ge skolan en nära anknytning till arbetarrörelsen. Den kom också att i högre grad än andra folkhögskolor vid denna tid rekrytera arbetarungdom.

Skolan fick från början en klar anknytning också till andra folkbildningssträvanden inom arbetarrörelsen. Efter hand inrättades en speciell LO-skola på Brunnsvik, dit en viktig del av arbetarrörelsens fackliga utbildning förlades. Dess verksamhet bedrevs delvis som ämneskurser vid folkhögskolan till dess det statliga bidraget till löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet inrättades.

Wendelsbergs folkhögskola började sin verksamhet år 1908. Den hade anknytning till nykterhetsrörelsen. Skolan betraktades tidigt inom rörelsen som en betydelsefull resurs för medlemsskolning och ledarutbildning. Från och med år 1928 var Wendelsberg centrum för NTO:s mötes- och kursliv. Den första kursen för utbildning av ombudsmän inom NTO anordnades år 1930.

Samma år som Wendelsberg grundades gav Manfred Björkquist ut en broschyr med titeln *Kyrklig folkhögskola, ett program*. Som uppgift för kyrkliga folkhögskolor angav han att dana dugliga medborgare för stat och kyrka samt att aktivera lekmän och utbilda ungdomsledare. I övrigt skulle de ha samma uppgifter som andra folkhögskolor och i huvudsak arbeta på samma sätt. Den första folkhögskolan med direkt förankring i Svenska kyrkan blev *Sigtuna* som började sin verksamhet år 1917.

Den skolverksamhet ur vilken efter hand frikyrkliga folkhögskolor växte fram hade till syfte att ge "varmhjärtad religionsundervisning" i anslutning till rörelsens kristendomssyn, att erbjuda undervisning i samhällskunskap och att skola förtroendemän för friförsamlingar och missionsföreningar.[1] Den första frikyrkliga folkhögskolan grundades i *Karlskoga* år 1912.

Med tiden vidgades kretsen av rörelseskolor allt efter som behov av olika slag gjorde sig gällande inom de olika folkrörelserna. Några exempel får belysa detta. *Birkagårdens* folkhögskola startades år 1916 i samarbete med ABF och vände sig framför allt till arbetslösa säsongarbetare. *Viskadalen*, som började sin verksamhet år 1926 och framför allt vände sig till textilarbetarna, fick år 1928 som huvudman Föreningen västra Sveriges arbetares folkhögskola. *Landsorganisationens* folkhögskola i Åkers Runö kom till stånd efter beslut vid LO-kongressen år 1961 för att kunna erbjuda en längre utbildning som komplement till den omfattande fackliga kursverksamheten vid därvarande LO-skola.

Av de religiösa folkhögskolorna har förutom Sigtuna tio anknytning till Svenska kyrkan. Flertalet har förankring i det stift där de är belägna. I många fall har de vuxit fram ur behov som gjort sig gällande i de kyrkliga ungdomsorganisationerna. De sju skolor som har anknytning till Evangeliska fosterlandsstiftelsen har i allmänhet regionala organisationer inom stiftelsen som huvudintressenter. Ett par av dem fyller dock viktiga uppgifter på riksplanet, nämligen *Hagaberg* med dess fritidsledarutbildning och *Mellansel* med en musiklinje.

Även tillkomsten av idrottsrörelsens båda folkhögskolor, *Lillsved* och dess filial *Bosön* hör samman med behov som gjorde sig gällande i rörelsen,

[1] Karl-Johan Sparrman i ett ännu opublicerat avhandlingsmanuskript.

och de spelar en betydelsefull roll för dess ledarutbildning.

Även under senare år har behovet av folkhögskolor diskuterats inom en del folkrörelseorganisationer. Av de tre hittills senast inrättade folkhögskolorna har två rörelsekaraktär, nämligen *Glimåkra* (Evangeliska fosterlandsstiftelsen) och *Valla* (Riksförbundet Sveriges 4 H, Studiefrämjandet och Ridfrämjandet).

9.1.2 *Rörelseskolornas betydelse för folkrörelserna*

De tidiga rörelseskolorna hade förutom den grundläggande uppgiften att ge eleverna tillfälle till studier utöver vad folkskolan kunnat bjuda ett par syften gemensamma, nämligen medlemsskolning och utbildning av ledare och förtroendemän. I vilken utsträckning har rörelseskolorna fyllt dessa uppgifter?

Något allmängiltigt svar på den frågan kan inte ges, eftersom det ännu inte finns någon omfattande undersökning som visar folkhögskolans betydelse för folkrörelserna. Några specialstudier antyder dock att de spelat en viktig roll.

Arne Helldén redovisade i fjärde bandet av *Svensk folkhögskola 100 år* en undersökning av folkhögskolegruppen i riksdagen. Han fann 217 riksdagsmän med folkhögskolebakgrund under perioden 1868–1967. Antalet kulminerade åren 1963 och 1965, då 85 tidigare folkhögskoleelever satt i riksdagen. År 1967 var antalet 74. Både om man ser till det totala antalet under perioden och antalet år 1967 intar Brunnvik en särställning som "förskola" för blivande riksdagsmän. Från sin start och fram till år 1967 levererade skolan 52 tidigare elever till riksdagen. Av de 74 tidigare folkhögskoleelever som tillhörde riksdagen år 1967 hade 22 studerat vid Brunnsvik. Samtliga var socialdemokrater. Ytterligare 20 socialdemokratiska riksdagsledamöter år 1967 hade studerat vid andra folkhögskolor, de flesta av dem utan organisatoriskt samband med arbetarrörelsen.

Östen Groth behandlar i en ännu inte publicerad undersökning folkhögskolans betydelse för fackföreningsrörelsen. Han har vänt sig till samtliga förbundsstyrelse-, överstyrelse- och förbundsrådsledamöter samt alla heltidsanställda ombudsmän inom LO-kollektivet. Av totalt 2 000 funktionärer besvarade ca 90 % en enkät som bl. a. berörde deras utbildningsbakgrund. 155 av de svarande hade gått på folkhögskola, 86 av dem på skolor med anknytning till arbetarrörelsen – de flesta på Brunnsvik.

Ett försök att kartlägga vilka yrken tidigare elever vid Viskadalen åren 1926–1951 ägnat sig åt gjordes av *Hilding Johansson*. På grund av ett mycket stort bortfall kunde endast mycket begränsade slutsatser dras av svaren. Han ansåg sig emellertid kunna konstatera att många elever efter vistelsen på skolan tar aktiv del i föreningslivet, i synnerhet inom fackföreningsrörelsen och det socialdemokratiska partiet. Ett stort antal har kommunala uppdrag. Många tidigare elever leder studiecirklar och gör andra insatser i folkbildningsarbetet. Arbetarrörelsen är skolans rekryteringsbas.

Lars Furuland har i fjärde delen av *Svensk folkhögskola 100 år* redovisat en studie av folkhögskolan som bildningsväg för svenska författare. Av den framgår att av 1 354 före detta folkhögskoleelever som varit verksamma som skribenter hade 398 eller 29,4 % studerat vid skolor knutna till ar-

betarrörelsen. Det är en mycket större andel av hela antalet skribenter med folkhögskolebakgrund än dessa skolors andel av folkhögskoleelever totalt. Också på detta område intar Brunnsvik en särställning. Även från nykterhetsrörelsens folkhögskolor kommer fler författare och journalister än man kunnat vänta med tanke på skolornas storlek. De kristna rörelseskolornas andel av skribenter bland sina tidigare elever svarar ungefär mot deras andel av hela elevantalet.

Karl Johan Sparrman har i ovan nämnda opublicerade manuskript redogjort för en undersökning av folkhögskolans roll för rekryteringen till tjänster som pastorer och missionärer inom frikyrkan. Han hade bl. a. funnit att av dem som under tiden 1950–1974 antogs till pastorsutbildning vid Svenska missionsförbundets teologiska seminarium hade 32 % studerat vid folkhögskola – mer än hälften av dem vid Södra Vätterbygden. Andelen antagna till pastorsutbildning vid nämnda seminarium med folkhögskola som högsta föregående utbildning kulminerade under första hälften av 60-talet då den utgjorde 45,2 % för att minska till 20,4 % under perioden 1970–1974.

I en undersökning av tidigare Kaggeholms-elever under perioden 1942–1967 redovisas att ca 15 % av dem blivit pastorer och missionärer, drygt en fjärdedel sjuksköterskor och ca 5 % lärare. *(Kaggeholms folkhögskola 25 år.)*

Någon motsvarande undersökning för nykterhetsrörelsens del finns inte. I Wendelsbergs femtioårsskrift, *Wendelsberg 1908–1958*, ställs emellertid frågan om skolans betydelse för NTO. Den besvaras med en hänvisning till tre förhållanden: 1. Om man rangordnar länen dels efter tillväxten av NTO:s verksamhet, dels efter antalet elever vid Wendelsberg finner man stora likheter. 2. Det har funnits avsevärda inslag av tidigare wendelsbergselever i styrelser på distrikts- och riksnivå. 3. En majoritet av NTO:s ombudsmän och instruktörer under de tre årtiondena närmast före år 1958 hade rekryterats bland dem som gått på Wendelsberg.

De exempel som ovan anförts ger vid handen att folkhögskolorna, och då särskilt rörelseskolorna, faktiskt spelat en betydande roll för att ge en utbildning åt personer som på ett eller annat sätt kommit att företräda folkrörelserna. Ofta har det mera rört sig om en förberedande utbildning än en skolning direkt inriktad på att förbereda för anställning inom rörelsens organisationer, även om en sådan också förekommit. Man har också anledning förmoda att de medlemmar av folkrörelserna som sökt sig till "sin" rörelses skola där *dels* har tillägnat sig en fördjupad ideologisk medvetenhet, *dels* har fått en mera nyanserad uppfattning om rörelsens situation och uppgifter. Härtill kommer att studerande utan anknytning till den rörelse som står bakom en skola inte kunnat undgå att påverkas av undervisningens utformning liksom av samlivet och miljön på skolan.

9.2 Nuvarande former för samarbete mellan folkrörelser och folkhögskolor

Samverkan mellan folkrörelser och folkhögskolor sker i flera olika former. Viktigast är att en folkrörelse – som framgått av föregående avsnitt – kan

stå som huvudman för en folkhögskola. Rörelsen kan då inom ramen för folkhögskolans allmänna målsättning påverka verksamheten vid de skolor för vilka den är huvudman.

Vid sidan av detta övergripande samband – som alltså endast finns vid rörelseskolorna – förekommer fyra andra samverkansformer som kan utnyttjas vid alla folkhögskolor.

- Kurser anordnas i samverkan mellan folkhögskolor och folkrörelseorganisationer.
- Folkhögskollärare fullgör del av sin tjänstgöringsskyldighet som ledare för studiecirkel.
- Folkhögskollärare har s. k. kombinerad tjänst som lärare vid folkhögskola och ämnes- eller bildningskonsulent.
- Folkhögskollärare fullgör del av sin tjänst i form av kontaktverksamhet mellan folkhögskola och studieförbund eller andra organisationer.

Av de olika folkrörelseorganisationerna är det framför allt studieförbunden som engagerat sig i samarbetet med folkhögskolorna.

9.2.1 *Kurser*

Folkhögskolor kan i samverkan med olika organisationer anordna ämneskurser. Enligt folkhögskoleförordningens 9 § får tid för kurs som anordnas i samarbete med studieförbund, underavdelning därav eller länsbildningsförbund inräknas i den årliga lästiden om minst en fjärdedel av undervisningen ombesörjs av skolans lärare och SÖ så medger. Eftersom i sådana fall statsbidrag utgår till lärarlönerna med 100 % kan ett sådant samarbete ställa sig ekonomiskt fördelaktigt för organisationerna. Även representanter för den samverkande organisationen kan anställas som timlärare vid en sådan kurs.

Dispens från 18-årsgränsen har getts för kurser som rekryterar deltagare från ungdomsorganisationer och som utgör ett led i deras skolning av sina medlemmar samt i viss utsträckning för musikkurser.

Däremot har SÖ varit restriktiv när det gällt att ge dispens för att förlägga kurser till andra lokaler än skolans egna – detta för att tillgodose kravet på kursernas folkhögskolemässighet. Det har nämligen visat sig svårt att skapa tillräckliga samband mellan en skola och kurser som varit förlagda utanför densamma. Deltagarna har inte alltid varit medvetna om att de gått på en folkhögskolekurs, och folkhögskolan har ibland begränsat sin roll till att förmedla statsbidrag till en redan etablerad kursverksamhet i organisationens egna lokaler.

Samverkanskurser är ofta korta och ställer stora krav på planeringen, både hos folkhögskolan och hos den samverkande organisationen. För rekryteringen svarar i praktiken oftast organisationen. SÖ:s principiella inställning är att en ämneskurs skall vara öppen för alla utan att detta direkt har fastställts i folkhögskoleförordningen. Då det gäller utbildning av förtroendevalda, ledare och anställda i organisationer är det dock inte möjligt att följa den regeln. SÖ har också accepterat detta förhållande. Skolans rektor är emellertid formellt ansvarig för antagningen av deltagare även till kurser av detta slag.

Kurser i samverkan mellan folkhögskolor och organisationer har en avsevärd omfattning. Läsåret 1972/73 uppgick enligt SCB antalet deltagare

i kurser som anordnats tillsammans med folkbildningsorganisationer till 18 130. Den siffran får ses mot bakgrunden av att antalet deltagare i folkhögskolekurser nämnda läsår uppgick till 44 876 totalt. I rapporten redovisas inte särskilt hur många som deltagit i kurser som anordnats tillsammans med andra folkrörelseorganisationer, t. ex. ungdoms- och idrottsförbund. Även den verksamheten torde nu ha en betydande omfattning.

9.2.2 *Studiecirklar*

Sedan den 1 juli 1958 har rektorer och ämneslärare rätt att fullgöra viss del av sin undervisningsskyldighet som handledare i statsbidragsberättigade studiecirklar, dock ej universitetscirklar. Sedan den 1 juli 1974 gäller samma regel för övningslärare.

Uttrycket "viss del av undervisningsskyldigheten" har av SÖ tolkats så, att huvuddelen av tjänsten skall innebära "vanlig" folkhögskoletjänst. För heltidsanställd lärare kan sålunda högst 11 veckotimmar eller högst 407 undervisningstimmar per år få ägnas åt handledarskap i studiecirklar. För halvtidslärare blir motsvarande tal högst 5 veckotimmar, respektive högst 203 undervisningstimmar. Studiecirkeltimmarna kan aldrig ligga som övertimmar.

Då en lärare har en del av sin tjänst förlagd till studiecirkel utgår till studieförbundet statsbidrag endast till studiematerialet. Detta uppgår för närvarande till högst 13 kronor per studietimme i s. k. prioriterad cirkel och högst 6 kronor i annan cirkel. Kostnaderna för ledararvode täcks ju till 100 % genom att timmarna får räknas in i tjänsten.

I allmänhet utgår bidrag från kommun och landsting till studieförbunden även för studiecirklar som leds i tjänsten av folkhögskollärare.

Enligt SÖ:s anvisningar måste i en av folkhögskollärare ledd studiecirkel minst fyra personer delta som inte är studerande vid skolan. Bestämmelsen har tillkommit för att hindra skolorna från att utvidga antalet schemalagda timmar för de studerande utöver de 35 per vecka som folkhögskoleförordningen medger med hjälp av endast för dem organiserade studiecirklar.

I övrigt gäller för här berörda studiecirklar samma regler som för andra studiecirklar. Enligt nuvarande bestämmelser kan fullgörande av fackmannamedverkan i studiecirkel inte inräknas i folkhögskollärares tjänstgöringsskyldighet.

Bestämmelsen att folkhögskollärare får fullgöra del av sin tjänst i studiecirkel innebär främst en möjlighet till samverkan mellan folkhögskola och studieförbund. I praktiken skapar den emellertid också förutsättningar för samarbete med andra organisationer, som bedriver en del av sin verksamhet, t. ex. medlemsskolning eller ledarutbildning i studiecirkelns form.

Initiativet till samverkan kan tas antingen av skolan eller av organisationen. Planeringen bör genomföras i så god tid att antalet cirkeltimmar kan beräknas innan fördelningen av lärarnas tjänstgöringsskyldighet görs. Det är emellertid ofta svårt för studieförbundet att i förväg med säkerhet avgöra om en studiecirkel kan komma till stånd eller ej. Om cirklar ej kommer till stånd skapar detta problem för skolan och lärarna, eftersom cirklarna som ovan sagts måste räknas in i lärarens ordinarie tjänstgöringsskyldighet och ej får ligga som övertimmar.

Då samarbete mellan ett studieförbund och en folkhögskola inleds kan förbundet önska informera den eller de aktuella lärarna om sin folkrörelseanknytning och sin ideologiska inriktning. För rekryteringen av deltagare svarar i första hand studieförbundet. Folkhögskolläraren är skyldig att föra dagbok över sina studiecirkeltimmar, och skolan tar upp dem i sin redovisning till SÖ. Studieförbundet söker statsbidrag för studiematerial.

Av folkhögskoleutredningens skolenkät framgår att läsåret 1973/74 495 lärare eller 35,3 % av totala antalet lärare vid folkhögskolorna ledde studiecirklar inom sin lärartjänst. Dessa lärare genomförde i genomsnitt 85,2 timmar i studiecirkel. Kontakten har i ungefär lika stor utsträckning tagits av skolan som av studieförbundet. Särskilt vid nykterhetsrörelsens skolor var det en hög andel av lärarna som fullgjorde del av sin tjänst på detta sätt. Det förekommer emellertid också att lärare utanför tjänsten leder studiecirklar. Av utredningens lärarenkät framgår också att drygt hälften av lärarna ledde studiecirklar.[2]

Antalet studiecirklar som leds av folkhögskollärare i tjänsten är i tillväxt. Läsåret 1967/68 förekom ca 220 sådana cirklar med ca 6 600 studietimmar vid 51 skolor. Läsåret 1973/74 hade antalet cirklar i det närmaste sjudubblats och var ca 1 450 med ca 43 500 studiemedlemmar vid 88 skolor.

9.2.3 *Kombinerade tjänster*

Sedan år 1958 har det varit möjligt att vid folkhögskolor inrätta tjänster som ämneskonsulenter. Lönekostnaderna täcks numera till 100 % av statsmedel. En ämneskonsulent skall under vinterkurs tjänstgöra 8–10 veckotimmar på den folkhögskola där han/hon är anställd. Läsåret 1974/75 varierade ämneskonsulenternas faktiska undervisning på skolan mellan 8 och 14 veckotimmar med ett genomsnitt på 9,5. Övrig tid tjänstgör ämneskonsulenten antingen inom ett länsbildningsförbund eller i länsavdelning av studieförbund.

För närvarande finns 22 kombinerade tjänster. Av dem är 15 knutna till länsbildningsförbund och 7 till studieförbund. 13 av de 22 tjänsterna ligger inom den estetiska sektorn (musik, konst och teater), varav 9 är knutna till bildningsförbund och 4 till studieförbund. 5 tjänster avser folkbildningsfrågor, alla knutna till bildningsförbund. De återstående 4 tjänsterna avser samefrågor (bildningsförbund), ungdomsledarfrågor, internationella frågor och alkoholfrågor (studieförbund).

Fördelningen är mycket ojämn, både geografiskt och mellan studieförbunden. 4 tjänster finns i Norrbottens län och 3 i Gävleborgs län, samtliga knutna till respektive länsbildningsförbund. I Skaraborgs län finns 3, varav två knutna till länsbildningsförbund och en till studieförbund. 2 finns i Stockholms län (studieförbund), Östergötlands län (studieförbund), Kronobergs län (en knuten till bildningsförbund, den andra till studieförbund) samt Göteborgs och Bohus län (likaså bildningsförbund och studieförbund). En tjänst finns slutligen i vartdera av Uppsala, Kopparbergs, Jämtlands och Västernorrlands län, alla knutna till respektive bildningsförbund.

Ser man till fördelningen mellan studieförbunden, har Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet (NBV) 3 tjänster, Arbetarnas bildningsförbund (ABF) 2 samt Sveriges kyrkliga studieförbund (SKS) och Studiefrämjandet en var.

[2] Lärarenkäten, sid. 16 och 139 f.

En organisationsutredning inom Folkbildningsförbundet avlämnade den 7 april 1975 sin rapport, som bl. a. berörde samarbetet med folkhögskolorna. Utredningen ansåg det med hänsyn till medlemsorganisationernas särart "mindre lämpligt att till länsbildningsförbunden knyta för alla medlemmar gemensamma ämneskonsulenter som har till uppgift att vara kursledare, ämnesinformatörer eller cirkelledare o. dyl."

I sitt yttrande över rapporten till Folkbildningsförbundets årsmöte 1975 anförde förbundets styrelse bl. a. att det från flera håll gjorts invändningar mot dessa synpunkter och anknöt till en passus i det stycke i utredningen som omedelbart följer på det ovan citerade avsnittet:

> "Utredningen anser att det finns skäl för att uppmuntra sådan samverkan mellan länsbildningsförbund och folkhögskolor, som innebär 'att folkhögskolans lärare deltar som medarbetare i länsbildningsförbundens allmänna verksamhet'. Erfarenheter visar att sådan samverkan inte minst åstadkommits tack vare de tjänster för s. k. ämneskonsulenter som sedan slutet av 1950-talet kunnat inrättas vid folkhögskolor med 1/3 av undervisningsskyldigheten genomförd med folkhögskolornas egna elever och resten inom ett bildningsförbund eller länsavdelning av ett studieförbund ...
>
> Vad utredningen velat fästa uppmärksamhet vid torde vara att ämneskonsulenter, gemensamma för alla medlemmar och verksamma som kursledare, ämnesinformatörer eller cirkelledare, kan motverka den strävan hos studieförbunden till var och en sin särart som bör tillerkännas prioritet. Styrelsen vill inte förneka att den risken kan finnas, men ser samtidigt sammansättningen av bildningsförbundens styrelser som en garanti mot en sådan utveckling."

Som exempel på lämpliga arbetsuppgifter för ämneskonsulenter, knutna till länsbildningsförbunden, nämnde styrelsen tillverkning och anskaffning av material, utarbetande och anpassning av lämplig ämnesmetodik och information inom ämnesområdet.

Folkbildningsförbundets årsmöte anslöt sig till vad styrelsen anfört.

Informella kontakter med tjänstemän i länsbildningsförbunden ger vid handen att kombinerade tjänster som ämneskonsulent och folkhögskollärare betraktas som en värdefull tillgång och att det finns önskemål om en fördubbling av antalet sådana tjänster.

9.2.4 *Resurstimmar för kontaktverksamhet*

Under vart och ett av budgetåren 1974/75 och 1975/76 har ett bidrag om 200 000 kronor utgått till folkhögskolorna för viss kontaktverksamhet, viss samplanering och konsulentverksamhet.[3] Skolorna har fått söka medel ur detta anslag hos SÖ. För varje lärartimme till vilken en skola på detta sätt fått bidrag skall den satsa en lärartimme ur sin totala tilldelning av undervisningstimmar enligt 2,2-regeln, vilka därvid fått omvandlas till timmar för kontaktverksamhet.

Enligt SÖ:s anvisningar skall den verksamhet det här är fråga om främst avse "upparbetning av kontakter med organisationer och institutioner som bedöms lämpliga för samverkan och samordning vid kursplanering. Härvid

[3] I budgetpropositionen 1976 föreslås 200 000 kronor anvisade för denna verksamhet.

bör också former för samverkan med kommunal vuxenutbildning övervägas." Mot bakgrund av en jämförelse mellan lärares undervisningsskyldighet och tjänstemäns arbetstid har SÖ ansett att skolorna bör kunna räkna med att en undervisningstimme motsvarar 2 timmar om 60 minuter av annan verksamhet än undervisning. En lärartimme ur skolans tilldelning enligt 2,2-regeln och en "resurstimme" innebär med detta omvandlingstal att fyra timmar står till förfogande för kontaktverksamhet.

För läsåret 1974/75 fördelade SÖ ur detta anslag ca 3 000 lärartimmar till 55 folkhögskolor. I skrivelse härom till skolorna förklarade SÖ att samtliga ansökningar befunnits värda beaktande men att i de flesta fall en reduktion skett av begärt timtal. En allmän nedskärning hade gjorts därför att önskemålen totalt legat över tillgångarna. Skolor som redan hade en omfattande verksamhet tillsammans med institutioner och organisationer och skolor med kombinerade tjänster fick kraftigare nedskärningar i förhållande till sina önskemål än övriga skolor.

Hösten 1975 anmodade SÖ de skolor som fått del av den extra timresursen att redogöra för hur den använts. Uppgifter föreligger nu från 37 skolor som synes omfatta drygt två tredjedelar av de fördelade timmarna. Utredningen har fått ta del av en sammanställning av dessa rapporter som gjorts genom SÖ:s försorg. Av denna framgår sammanfattningsvis följande.

Samtliga rapporterande skolor har eftersträvat att genom kontaktverksamheten få bättre förbindelser med övriga vuxenutbildningsarrangörer samt med myndigheter och organisationer som efterfrågar vuxenutbildning. De har därvid främst sökt få till stånd flera korta ämneskurser. Vissa skolor anger att de även eftersträvat fler folkhögskollärarledda studiecirklar och förbättrad rekrytering till de långa kurserna.

Antalet kontakttimmar (tilldelade resurstimmar + timmar ur den egna lärartilldelningen) varierar mellan 60 och 200. Genomsnittet ligger vid ca 110. Enligt den ovan nämnda omvandlingsregeln motsvarar dessa siffror ett dubbelt så stort antal faktiska arbetstimmar. Några av skolorna anger att de använt betydligt fler arbetstimmar än regeln innebär. 13 av skolorna har uppdragit kontaktverksamheten åt en lärare, fem åt två och återstoden åt tre–åtta lärare.

Av de rapporterande skolorna har 12 använt en avsevärd del av resurserna för organisatoriskt arbete vid skolan, såsom kursplanering, överläggning om tjänstefördelning etc. Som motiv anges i vissa fall att kortkursverksamheten ger upphov till mycket administrativt extraarbete, som inte kompenseras av den tilldelade nedsättningen av rektors undervisningsskyldighet.

Den utåtriktade kontaktverksamheten har främst tagit sikte på samarbete med studieförbund och andra organisationer, t. ex. fackliga, idrottsliga, kulturella och humanitära. Mest varaktiga synes relationerna med studieförbunden vara. Mera omfattande samarbete med flera skolor har ABF, Studieförbundet vuxenskolan (SV), Tjänstemännens bildningsverksamhet (TBV) och Frikyrkliga studieförbundet (FS) haft. Av rörelseskolorna har fem använt en betydande del av resurstimmarna till att förbättra kontakten med skolans egen huvudmannaorganisation. Ett tiotal skolor har tagit kontakt med kommuner och landsting. En av dessa har inlett ett långtgående samarbete med sitt landsting i förtroendemannautbildning under läsåret 1975/76. Kontakt med den kommunala vuxenutbildningen eller arbetsmark-

nadsutbildningen har tagits av fem skolor och synes ha inskränkt sig till samråd och informationsutbyte.

Allmänt torde kunna sägas att kontaktverksamheten under det första året ledde till ökad kännedom om folkhögskolan och nya kontakter med omvärlden. Som det betydelsefullaste resultatet betecknas i SÖ:s sammanställning av rapporterna det vidgade och fördjupade samarbetet med studieförbunden och andra organisationer. Främst är det de korta ämneskurserna som har ökat. 21 av de rapporterande skolorna noterar en sådan ökning, 13 skolor redovisar en avsevärd ökning av antalet folkhögskollärarledda studiecirklar. Sex skolor säger sig genom den ökade kontaktverksamheten ha kunnat förbättra rekryteringen till de långa kurserna. Åtta skolor meddelar att de blivit representerade i eller fått fasta kontakter med den egna kommunens vuxenutbildningsråd. Några skolor uppger att kontaktverksamheten lett till kulturaftnar och konferenser i skolans lokaler samt lärar- och elevmedverkan i närsamhällets kulturliv.

9.3 Aktuella utbildningsbehov inom folkrörelserna

Flera förhållanden i samhällsutvecklingen under de senaste decennierna har samverkat till att ställa folkrörelserna och deras organisationer inför nya och krävande uppgifter. Därmed har också utbildningsbehov på olika områden aktualiserats inom folkrörelserna. Här skall inte något försök göras till en heltäckande redogörelse för dessa förhållanden, men några exempel skall få belysa hur omdaningen av samhället skapat behov av utbildning i de folkliga organisationerna på olika områden och på alla nivåer.

Som ofta påpekats utgörs ett grundläggande drag i samhällsutvecklingen av *de snabba förändringarna* på snart sagt alla livsområden. Dessa har medfört stora påfrestningar på folkrörelseorganisationerna, som byggdes upp under den begynnande industrialiseringens tid. Behovet att bedöma framtiden gör sig därför inte gällande bara inom näringslivet och den offentliga förvaltningen utan också inom folkrörelserna. Framtidsstudier blir därmed en allt viktigare angelägenhet för dem. Sådana studieprojekt omspänner ofta flera led, som innefattar bedömning av den troliga samhällsutvecklingen och dess konsekvenser för organisationen i stort och för dess regionala/lokala enheter samt överväganden av tänkbara handlingsalternativ. I studierna engageras förtroendevalda och anställda funktionärer med olika arbetsområden liksom de "vanliga" medlemmarna. Framtidsstudier är ofta så komplicerade och så kostnadskrävande att inte varje organisation kan genomföra egna projekt och att samarbete därför etableras med närstående sammanslutningar.

Under efterkrigstiden har den ökade *internationaliseringen* allt starkare gjort sig märkbar i det svenska samhället. Den yttrar sig på olika sätt. Förhållanden i andra länder påverkar ibland Sverige direkt, t. ex. på det ekonomiska området. Händelser i utlandet kan ibland få starkt genomslag i den svenska opinionen – tillfälligt som när en katastrof lockar fram avsevärda hjälpinsatser eller mera bestående som när Vietnamkriget i vida kretsar bidrog till politisk omvärdering och radikalisering. Genom semester- och studieresor kommer många svenskar i kontakt med förhållandena i andra

länder. Invandringen till Sverige har fört in människor med andra språk och kulturmönster i det svenska samhället, där de hittills i alltför ringa grad kunnat assimileras.

Internationaliseringen har också fått konsekvenser för folkrörelserna. Medvetenheten om förhållandena i andra länder har tvingat folkrörelserna att ta ställning till nya frågor och stundom att utveckla aktionsprogram. Många gånger har det varit nödvändigt att skaffa underlag för sådana ställningstaganden genom besök i andra delar av världen av enskilda eller studiegrupper. Den större rörligheten tillsammans med den ökade informationen och de förbättrade språkkunskaperna har lett till att många medlemmar ställer större krav på den egna rörelsens internationella engagemang. Organisationerna har också utvecklat sitt samarbete med motsvarande sammanslutningar i andra länder. Att dessa förhållanden har medfört stora utbildningsbehov inom folkrörelserna, både när det gäller ledarna och de enskilda medlemmarna är uppenbart.

När det gäller utvecklingen inom *den offentliga sektorn* har inte minst kommunsammanläggningarna fått viktiga konsekvenser för utbildningsbehoven inom folkrörelserna.

Sedan år 1952 har antalet kommuner minskat från 2 498 till 278. Samtidigt sjönk antalet fullmäktigeledamöter i kommunerna från 32 983 till 13 236. Därtill kommer nedgången av det totala antalet förtroendevalda i kommunala nämnder, styrelser och kommittéer. Å andra sidan kan man notera en kraftig tillväxt av antalet tjänstemän i kommunerna – från 39 000 år 1952 till 127 000 år 1974. Under denna period har emellertid kommunerna också fått nya uppgifter.

Tillkomsten av de stora kommunala enheterna med ett vidgat arbetsområde har medfört att de förtroendevalda i dag har att ta ställning till ärenden som är mer komplicerade än förr. Tjänstemannakårens tillväxt har givit kommunerna tillgång till den sakkunskap som erfordras för att ge de förtroendevalda underlag för de beslut som de skall fatta. Samtidigt får de senare större svårigheter att ta ställning till olika alternativ. För demokratins fortbestånd blir det då väsentligt att folkets representanter ges tillfälle till utbildning och fortbildning inom de områden där de verkar. Lika viktigt är det att den breda allmänhet som berörs av besluten får tillfälle att sätta sig in i frågorna.

Ett fungerande växelspel mellan förtroendevalda och medborgare förutsätter emellertid också att de kan kommunicera med varandra. Ofta hävdas det att avståndet mellan beslutsfattarna och den enskilda människan har ökat och att många politiker och experter talar om allmänna angelägenheter på ett språk som är svårtillgängligt för de "vanliga" medborgarna. Samtidigt kan man på många håll notera ett påtagligt intresse bland folket för både kommunal- och rikspolitiska frågor och en strävan att påverka ställningstaganden. Dessa förhållanden aktualiserar behovet av utbildning i kommunikationsteknik, både för dem som i förvaltningar och nämnder skall bereda ärenden och fatta beslut och för de människor som vill engagera sig för att påverka besluten.

Folkrörelserna har också organisatoriskt engagerats i den kommunala och statliga verksamheten. Ett ofta påtalat inslag i den svenska demokratin är att folkrörelseorganisationerna givits förvaltande uppgifter. Som exempel

kan nämnas att den gren av vuxenutbildningen som omfattar det största antalet deltagare, studiecirkelverksamheten, administreras av studieförbunden med omfattande stöd från stat, kommuner och landsting under tillsyn främst av SÖ. Det förekommer också att idrottsföreningar får handha förvaltningen av idrottsanläggningar som byggts med kommunala medel och att ungdomsorganisationer får överta driften av kommunalt ägda ungdoms- och fritidsgårdar. Det är uppenbart att sådana förhållanden medför behov av utbildning av de personer som skall svara för sådana förvaltningsuppgifter.

Också *inom arbetslivet* ställs folkrörelserna inför nya uppgifter som medför behov att kunna ge förtroendevalda och anställda utbildning för sina uppgifter. Fusionerna mellan redan tidigare stora företag har lett till att förhållandena inom företagen och på arbetsplatsen blivit svåra att överblicka. Parallellt härmed har de anställdas inflytande inom företagen både ökat och vidgats till att omfatta nya områden. Som exempel kan nämnas de fackliga organisationernas rätt att sätta in representanter i företagens styrelser. Dessa förhållanden har ställt de fackliga organisationerna inför nya uppgifter, som medfört ökade behov av utbildning av de anställdas företrädare. Det ökade inflytande för arbetstagarna som kan bli följden av det föreslagna slopandet av § 32 torde komma att aktualisera ytterligare utbildningsbehov inom de fackliga sammanslutningarna.

Dessa utbildningsbehov gäller emellertid inte bara de förtroendevalda och de anställda funktionärerna. De enskilda medlemmarna behöver större kunskap om sin arbetsplats och bättre överblick över sin situation både som människor och som arbetstagare. Detta accentueras av att de senaste årens reformarbete i samhället särskilt tagit sikte på förhållandena på arbetsplatserna. Man kan också förmoda att de fackliga organisationerna kommer att i ökad utsträckning söka engagera sina medlemmar i en brett upplagd studieverksamhet för att stimulera dem att analysera sin situation och hur den kan förändras, varvid även de fackliga sammanslutningarnas sätt att fungera blir föremål för diskussion. De särskilda tim- och dagstudiestöd som riksdagen beslutade om våren 1975 tillsammans med den tidigare beslutade lagstadgade rätten till ledighet för studier torde leda till att kurser av det slag som här berörts kommer att efterfrågas i ökad omfattning. Detta kan i sin tur få till följd att medlemmarna ställer nya krav på sina fackliga organisationer, vilket ytterligare kommer att öka de behov av utbildning av förtroendevalda och funktionärer som ovan berörts.

Utvecklingen på *utbildningsområdet* får också konsekvenser för folkrörelserna. Att alla ungdomar nu genomgår nioårig grundskola och de flesta även minst tvåårig gymnasieskola leder till att de ställer större krav på kunskaper hos dem som skall fungera som ledare i ungdomsgrupper av olika slag. Den moderna pedagogikens betoning av att deltagarna i en verksamhet själva skall ha möjlighet att vara med och bestämma om både mål och medel har starkt påverkat ungdomsorganisationernas program. Detta kan medföra påfrestningar för en del äldre ledare som själva från sin uppväxttid varit vana vid ett mera auktoritärt mönster. Också detta medför nya behov av ledarutbildning.

I detta sammanhang kan också påpekas att studiecirkelverksamhetens kraftiga expansion har lett till mycket stora behov att utbilda både administratörer och cirkelledare inom studieförbunden.

Ofta sägs att det svenska samhället är *pluralistiskt*. Därmed brukar man mena att olika livs- och samhällsåskådningar fritt får tävla om människornas engagemang. I vår tid kan man märka en ökad ideologisk medvetenhet och ett vidgat samhällsengagemang inom många folkrörelser. Inom folkbildningsarbetet talar man gärna om önskvärdheten att studieförbunden profilerar sig. Detta medför ökade behov inom folkrörelserna inte bara av att utbilda ledare utan också av att ge sina medlemmar tillfälle att fördjupa sig i den egna rörelsens idéinnehåll, så att de kan föra de bärande grundvärderingarna vidare men samtidigt kritiskt kan granska vilka konsekvenser dessa bör få för organisationens aktuella handlande. Behov av detta slag gör sig gällande inom alla folkrörelser. En fördjupad medvetenhet kan leda till att medlemmarna ställer nya krav på sin organisation. Det råder alltså ett fortgående växelspel mellan medlemsskolning och ledarutbildning.

Sammanfattningsvis kan sägas att redan den mycket översiktliga och skissartade bild som på dessa sidor har getts av samhällsutvecklingens konsekvenser för folkrörelserna ger vid handen att dessa vid 1970-talets mitt står inför omfattande uppgifter som medför mycket stora utbildningsbehov. Det är inte självklart att folkrörelseorganisationerna själva på alla punkter finner det mest naturligt att utnyttja folkhögskolan för att fylla dessa behov. Studiecirklar och kursverksamhet i egen regi kan ibland anses vara att föredra. I följande avsnitt skall några exempel ges på hur vissa organisationer inom olika folkrörelser valt att utforma större eller mindre delar av sin utbildning i samarbete med folkhögskolor.

9.4 Folkhögskolans roll i några folkrörelseorganisationers utbildning

Folkhögskolor medverkar i många av de folkliga organisationernas utbildning. De exempel som här anförs ger ingen fullständig bild av hur samspelet mellan folkhögskolan och organisationerna fungerar, men de visar hur man inom folkrörelser med olika inriktning söker utnyttja folkhögskolans resurser i sin utbildning.

9.4.1 *LO:s studieutredning (STULO)*

LO:s studieutredning, tillsatt efter beslut på 1971 års LO-kongress, framlade i juli 1974 en rapport, som bl. a. behandlade folkhögskolan och den fackliga utbildningen. Rapporten har sedermera godkänts av de berörda folkhögskolornas styrelser.

Utredningen konstaterade att det i folkhögskolans natur ligger att varje skola har nästan full frihet att lägga upp sin kursverksamhet med hänsyn till vad huvudmän, lärare och elever finner vara angeläget. Vinterkurserna vid de tre folkhögskolor för vilka LO är huvudman eller där LO är representerad i styrelsen, *Brunnsvik, Åkers Runö* och *Viskadalen*, är upplagda för att tillgodose två olika målgruppers behov. Den ena omfattar dem som vill ha ett bättre underlag för ett fortsatt fackligt eller politiskt arbete eller för fortsatt verksamhet inom någon av arbetarrörelsens olika grenar över huvud taget. I den andra gruppen finns de som vill skaffa sig en bredare

allmänbildning inom de områden, där skolorna enligt sin allmänna målsättning har något att erbjuda. I båda fallen gäller det dock att kunna erbjuda en bred allmänfacklig utbildning.

Det var STULO:s uppfattning att uppläggningen av undervisningen vid de berörda folkhögskolorna "i första hand skall styras av de behov, som kommer till uttryck bland dem som är inställda på att efter folkhögskoletiden arbeta vidare i den fackliga och politiska verksamheten". Man räknade emellertid också med att det även i framtiden kan behövas kurser som är längre än vad som kan erbjudas i den rent fackliga utbildningen, främst för dem som är litet äldre och lågutbildade och som saknar sådana allmänkunskaper, som kan behövas som grund både för fackliga studier och fackligt/politiskt arbete över huvud taget.

Som en ytterligare målgrupp för folkhögskolorna angavs "de som är intresserade av att genom djupgående fackliga studier förbereda sig för mera speciella uppgifter inom arbetarrörelsen – uppgifter för vilka det hittills varit vanligt att i stället engagera medarbetare utifrån".

STULO formulerade följande övergripande målsättning för verksamheten vid de till LO knutna folkhögskolorna:

> "Undervisningen skall vara inriktad på att ge de kunskaper och färdigheter som behövs för att medverka i en förändring av samhället. Ett socialistiskt samhälle är målet.
>
> I första hand är skolorna till för dem som är beredda att i det syftet göra aktiva insatser för den fackliga och politiska arbetarrörelsen eller inom folkbildnings- och annat folkrörelsearbete."

Utredningen förutsatte att inga andra elever skulle antas vid dessa skolor än de som är beredda att arbeta i enlighet med denna målsättning.

STULO ansåg det inte längre vara motiverat att LO och fackförbunden skall bekosta eller lämna betydande bidrag till en allmän folkhögskoleverksamhet med tre årskurser. För framtiden är det mer angeläget att satsa på en bred medlemsutbildning än att göra betydande insatser för ett relativt fåtal. Man bör öka utbildningsinsatserna för det stora antal medlemmar som inte har förtroendeuppdrag eller har mindre tidskrävande lokala uppdrag. Även om den kvalificerade förtroendemannautbildningen och funktionärsutbildningen måste byggas ut menade STULO att kanske de största nya insatserna måste göras för den förstnämnda gruppen.

STULO föreslog att folkhögskolornas kursverksamhet skulle läggas upp så att genomgång av en ettårig "huvudkurs" blir det normala för en folkhögskoleelev med jämförelsevis omfattande erfarenheter från facklig eller politisk verksamhet, ungdomsarbete etc. och med "någorlunda hyggliga teoretiska kunskaper". Det bör dock finnas möjlighet för dem som är utbildningsmässigt eftersatta att stanna två år på skolan. Årskursindelningen föreslogs slopad och ersatt med en stoff- och nivågrupperad undervisning, i vilken eleverna rätt fritt skall få välja allmänteoretiska och fackliga delkurser. Viss facklig utbildning skall enligt förslaget vara obligatorisk för alla studerande. Folkhögskolornas resurser bör enligt STULO:s uppfattning också kunna utnyttjas för mera kvalificerad utbildning av förtroendevalda och funktionärer.

9.4.2 *Idrottsrörelsens utbildningsverksamhet*

Inom idrottsrörelsen bedrivs en mycket omfattande ledarutbildning. Den är uppbyggd på följande sätt. Lokalt anordnas en grundläggande idrottsledarutbildning, som har två grenar, en för administratörer och en för instruktörer. Den omfattar fem kvällar med den första och den sista gemensamma för båda grenarna. Statsbidrag utgår inte till studiecirklar i sport, gymnastik, idrott, friluftsliv och spel.[4] Den lokala idrottsledarutbildningen anordnas därför som kurser i kommunerna.

För dem som genomgått den lokala utbildningen anordnas regionalt och centralt grund- och fortsättningskurser för instruktörer, funktionärer och olika slag av ledare. Dessa kurser är uppbyggda enligt en "trestegsprincip". Genomgång av ett högre steg förutsätter närmast föregående steg och praktik mellan kurserna. Steg 1 omfattar 14–24 timmar och förläggs ofta till veckoslut. Steg 2 omfattar vanligen två veckoslut, medan steg 3 omfattar en vecka. Förutom dessa kurser förekommer fortbildningskurser för alla kategorier och på alla nivåer samt inom vissa specialförbund utbildning av instruktörer i ytterligare steg. Totalt omfattade utbildningen av på fritid verksamma ledare vid alla de nämnda slagen av kurser verksamhetsåret 1974/75 90 000 deltagare.

Utbildningen i steg 1 och 2 förläggs ofta till någon folkhögskola som ämneskurs. Steg 3 ligger ofta på någon av Riksidrottsförbundets (RF) riksanläggningar på Bosön och i Vålådalen. Många av RF:s ledarkurser på Bosön anordnas som ämneskurser vid därvarande idrottsfolkhögskola (filial till *Lillsveds* gymnastikfolkhögskola). När det gällt kurser i Vålådalen har det förekommit visst samarbete med *Hållands* folkhögskola. Svenska gymnastikförbundet är huvudman för Lillsveds gymnastikfolkhögskola och har förlagt en stor del av sin utbildning dit. Även i övrigt förekommer det att ledarkurser förläggs till folkhögskolor.

Från RF:s utbildningssektion uppges att samarbetet med folkhögskolorna fungerat väl. Många skolor har moderna och ändamålsenliga lokaler. För vissa kurser fordras idrottsanläggningar som inte alltid finns i nära anslutning till folkhögskolan. Huvuddelen av de kurser som förläggs till folkhögskolor är emellertid inriktade på utbildning av administratörer samt test- och motionsledare. Som en fördel med att förlägga kurser till folkhögskola betecknas också att man där får en bättre kontakt med samhället i övrigt än på kursgårdar och konferenshotell.

Regeln att minst 25 % av undervisningen skall ombesörjas av skolans lärare kan ibland skapa svårigheter. Enligt RF:s utbildningssektion har den tolkats olika på olika skolor. RF:s kursplaner är hårt styrda, och de lärare som skall genomföra vissa avsnitt skall ha RF:s handledarutbildning. Endast ett fåtal folkhögskolor har gymnastikdirektör anställd. Det förekommer emellertid att lärare vid folkhögskolor deltar i RF:s handledarkurser liksom i administrativa och testledarkurser. Därigenom blir de behöriga att genomföra viss utbildning på RF:s kurser.

Utbildningssektionen vid RF ställer sig positiv till ett utvidgat samarbete med folkhögskolorna. Som exempel på tänkbara nya områden härför nämns kurser för kommunala fritidstjänstemän och fortbildning för idrottsorganisationernas egen personal.

[4] SÖ:s anvisningar till förordning om statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet 1975-07-04.

Vissa folkhögskolor medverkar också till att fylla ett utbildningsbehov inom idrotten genom att erbjuda tillfällen till kombination av studier och elitidrott. En impuls härtill gavs i utredningen *Idrott åt alla*, där för idrottsutövare som under viss del av året idrottar på heltid föreslogs en kombination av "korrespondensundervisning under en del av året (tävlingssäsongen) och koncentrerad undervisning under viss del av året, förslagsvis förlagd till någon folkhögskola".[5] För närvarande finns specialkurser som ger möjlighet att kombinera idrottsträning och studier vid *Pitedalens, Mora* (skidlöpare) och *Stensunds* (orienterare) folkhögskolor. Till fritidsledarutbildningen vid *Valla* folkhögskola tas vartannat år in en grupp deltagare som är inriktade på ledarinsatser inom fotbollen. Vid Lillsveds gymnastikfolkhögskola och Bosöns idrottsfolkhögskola finns slutligen tvåårig fritidsledarutbildning med specialinriktning på idrott. Vid Lillsved finns dessutom en allmän linje med två årskurser som ger stort utrymme åt gymnastik och idrott.

9.4.3 *Frikyrkorörelsen*

De exempel som här ges på samverkan mellan frikyrkorörelsen och folkhögskolorna avser dels utbildning av församlingsmusiker, dels ungdomsledarutbildning.

9.4.3.1 Utbildning av församlingsmusiker

Inom de fria trossamfunden finns ett omfattande sång- och musikliv. Kyrka–stat-utredningen fann att antalet sång- och musikutövande inom dessa samfund uppgick till 65 000. Enligt uppgift från Sveriges frikyrkoråd är "det stora flertalet ledare inom de fria trossamfundens sång- och musikliv ... helt oavlönade, vilket givetvis också är fallet med sångare och musikanter."[6]

Vid kontakt med Sveriges frikyrkoråd och Frikyrkliga studieförbundet har hösten 1975 redovisats utbildningsbehov på olika nivåer som folkhögskolan skulle kunna bidra till att täcka. På ett mera elementärt plan finns behov av korta kurser för mindre kvalificerade organister och sångledare. För dem som önskar en något mer omfattande utbildning kan intervallkurser om åtta veckor med mellanliggande studieperioder på hemorten, fördelade över ett helt studieår, tänkas. Slutligen finns behov av de läsårslånga församlingsmusikerkurser som anordnas vid vissa folkhögskolor.

Behoven torde vara likartade inom Evangeliska fosterlandsstiftelsen, som inte själv betraktar sig som frikyrkosamfund. *Mellansels* folkhögskola med sin treåriga musiklinje och ettåriga specialkurs för blivande musikkonsulenter gör en betydelsefull insats inom denna rörelses musikliv.

9.4.3.2 Ungdomsledarutbildning

Svenska missionsförbundets ungdom (SMU) presenterade, delvis i samarbete med andra frikyrkliga ungdomsorganisationer, år 1974 ett nytt ledarutbildningsmaterial, som i stor utsträckning bygger på den brasilianske pedagogen Paolo Freires tankar. Framför allt för den del av ledarutbildningen som skulle genomföras regionalt tillmättes folkhögskolor med frikyrklig anknyt-

[5] Idrott åt alla (SOU 1969:29), sid. 110.

[6] Skrivelse till riksdagens kulturutskott den 4 oktober 1971.

ning stor betydelse. För att samarbetet mellan organisationen och skolorna skulle bli ömsesidigt tillfredsställande planerade man utbildning *dels* för lärare på folkhögskolorna om SMU:s metodik och den nya ledarutbildningen, *dels* för instruktörer och konsulenter inom SMU om folkhögskolans arbetssätt. Hittills har 250 lokala och regionala utbildningsledare deltagit i kurser där folkhögskolans målsättning och arbetssätt behandlats. Därtill kommer att vissa folkhögskolor med anknytning till Svenska missionsförbundet anordnat konferenser för regionalt verksamma konsulenter.

Landet har indelats i fem utbildningsregioner med folkhögskolorna i *Kalix, Härnösand, Karlskoga, Ljungskile* och *Södra Vätterbygden* som centralpunkter. Vid dessa skolor finns lärare i vilkas tjänstgöring ingår att hålla kontakt med SMU:s utbildningsverksamhet i regionen och medverka i kurserna. Från SMU har önskemål uttalats om att till var och en av dessa skolor få knyta kombinerade tjänster som folkhögskollärare och ämneskonsulent.

Läsåret 1974/75 anordnade SMU 30 ledarkurser i samverkan med dessa folkhögskolor. Förutom vid folkhögskolorna anordnas kurser vid anläggningar som SMU-distrikten förfogar över.

9.4.4 *Studieförbunden*

Det finns gott om exempel på samarbete mellan studieförbund och folkhögskolor. Till de studieförbund som systematiskt byggt ut en sådan samverkan hör ABF och Studieförbundet Vuxenskolan (SV). Från SV ges här ett exempel på hur folkhögskolan medvetet kan utnyttjas i ett studieförbunds utbildning av förtroendemän och funktionärer.

SV övervägde för tre år sedan att bygga upp egna kursgårdar och att starta en egen folkhögskola som resurs i förbundets utbildningsverksamhet men beslöt i stället knyta an till redan befintliga folkhögskolor.

SV har nu förlagt huvuddelen av den administrativa och pedagogiska utbildning som anordnas av förbundet centralt till *Vara* folkhögskola. Studieåret 1974/75 genomfördes där 11 kurser med 224 deltagare och sammanlagt 22 2/5 kursveckor. På liknande sätt har förbundets centrala ledarutbildning på det estetiska området förlagts till *Leksands* folkhögskola. Efter försöksverksamhet under läsåret 1974/75 räknar man med att den hit förlagda kursverksamheten skall växa i omfattning. För läsåret 1975/76 planeras 13 veckokurser och 3 veckoslutskurser i samarbete med SV:s riksorganisation. Överläggningar pågår med en tredje folkhögskola om samarbete när det gäller intensivkurser i språk för deltagare i SV:s studiecirklar.

Regionalt sker en betydande del av distriktens kursverksamhet i samarbete med folkhögskolor. Det gäller bl. a. förbundets cirkelledarutbildning som är uppbyggd i fyra steg. Siffror som belyser omfattningen av denna verksamhet finns inte tillgängliga, men som exempel kan nämnas att Skaraborgs läns distrikt av SV under läsåret 1974/75 anordnade 7 kurser med 146 deltagare vid *Vara*. Lokalt förekommer det att avdelningar har samarbete med näraliggande folkhögskolor. SV:s förbundskansli uppger att 75–80 % av förbundets interna utbildning av personal och förtroendevalda äger rum som ämneskurser vid folkhögskolor.

SV avser att utvidga samarbetet med folkhögskolorna och planerar att bygga upp en organisation av utbildningsregioner med en folkhögskola som

centralpunkt i varje. Närmast görs ett försök med en sådan region i sydöstra Sverige, omfattande fem distrikt.

SV:s studierektor anger som fördelar med att lägga kurser på folkhögskolor att det är ekonomiskt fördelaktigt, att man där kommer in i en folkbildningsmiljö, och att det är lätt att hålla deltagarna samlade. Vid SV:s förbundskansli finns en konsulent som svarar för kontakten med skolorna och tjänstgör som lärare vid kurserna. Vid *Leksand* har en medarbetare i SV anställts på folkhögskolan som kursledare, administratör och lärare. Regeln att 25 % av undervisningen vid kurserna måste ombesörjas av skolans lärare har hittills inte skapat några problem, eftersom folkbildningskunskap ingår i kurserna. Studierektor anser emellertid att en mera restriktiv tillämpning av 25 procentregeln skulle kunna skapa svårigheter på en del håll.

9.5 Utredningens överväganden och förslag

I det föregående har bl. a. folkhögskolans uppgifter när det gäller utbildning av förtroendevalda i politiska församlingar och folkrörelseorganisationer berörts. Detta innebär en anknytning till uppgifter som av gammalt ansetts höra folkhögskolan till.

Det finns sålunda ett samband mellan de första folkhögskolornas tillkomst vid 1860-talets slut och representationsreformen, de nya kommunallagarna och landstingens upprättande under samma årtionde. Folkhögskolan spelade tidigt en betydelsefull roll för utbildningen av politiska förtroendemän, först i kommuner och landsting, efter hand också i riksdagen. Den kom efter hand att betraktas som "en skola för kommunalen".

När folkrörelserna under senare delen av 1800-talet växte fram gjorde sig utbildningsbehov gällande också inom dem. Efter hand började man även inom rörelserna att se folkhögskolan som en viktig utbildningsresurs. Folkrörelsernas behov av ledarutbildning och medlemsskolning spelade sålunda en betydelsefull roll för tillkomsten av folkhögskolor med rörelseanknytning i början av vårt århundrade. De undersökningar som hittills finns att tillgå visar att dessa skolor också faktiskt har spelat en betydande roll för att förse de folkliga organisationerna med förtroendevalda och funktionärer liksom med personer som företrätt dem i ideell, politisk och publicistisk verksamhet.

Därtill har de också betytt mycket för att ge breda medlemsgrupper fördjupade kunskaper om de olika folkrörelsernas grundläggande värderingar. Som redan påpekats i avsnitt 9.3 medför samhällsutvecklingen ökade behov inom alla folkrörelser av att engagera medlemmarna i studiet av organisationernas ideologi och handlingsprogram. Därigenom kan vidare kretsar göras aktiva och engagemanget breddas. Detta kan, som också tidigare antytts, medföra att medlemmarna ställer nya krav på sina sammanslutningar och på förtroendevalda och funktionärer i dessa.

Utredningen finner att studieverksamhet kring folkrörelsernas bärande idéer och aktuella situation som riktar sig till breda medlemsgrupper är en uppgift som av hävd ansetts höra folkhögskolan till. Detsamma gäller utbildning och fortbildning av personer som skall verka som förtroendevalda

och anställda i folkrörelsernas olika organisationer, liksom av sådana som skall företräda väljarna politiskt.

De utbildningsbehov som gör sig gällande inom folkrörelserna skiftar, både organisationerna emellan och från tid till annan inom en och samma organisation. För att en skolform skall kunna fylla dessa behov måste den ha en mycket stor frihet att anpassa sina kurser till uppkommande behov. Eftersom livsnerven i varje folkrörelse utgörs av en idé eller en ideologi är det vidare nödvändigt att den skolform som skall utbilda människor för rörelsens behov har frihet att utforma sin undervisning i enlighet med detta idéinnehåll.

Utredningen har prövat folkhögskolans möjligheter att fylla behov av utbildning och skolning inom folkrörelserna mot bakgrund av vad som sagts i kapitel 6. Där har betonats att folkhögskolan skall ta utgångspunkten för sin verksamhet i deltagarnas behov och som kännetecken för skolformen har angivits varje skolas frihet att välja målgrupper, att utforma studieplaner och att välja medarbetare. Detta medför att folkhögskolan har en mycket stor rörlighet och kan anpassa sig till de utbildningsbehov som gör sig gällande inom folkrörelserna.

Vidare har utredningen i kapitel 6 uttalat att varje skola har rätt att profilera sig, ideologiskt och på annat sätt. Det ger dem möjlighet att ägna sig åt medlems- och ledarutbildning men också att verka för spridning av respektive rörelsers ideologier. I kapitel 6 har emellertid också understrukits att all verksamhet vid skolan skall bedrivas i en anda av tolerans och respekt för oliktänkande och utformas så, att det föreligger förutsättningar för allsidighet i undervisningen. Rätten till profilering gör det möjligt för folkhögskolan att fylla uppgifter även inom rörelser med en klar idémässig inriktning. Utredningen menar att kraven på tolerans, respekt för oliktänkande och mångsidighet i undervisningen inte utgör något hinder för sådana insatser, eftersom de svenska folkrörelserna är demokratiskt uppbyggda och de anförda kraven utgör en del av den demokratiska grundsyn som är riktmärket för den svenska samhällsutvecklingen.

Kurser som riktar sig till människor som är aktiva i en folkrörelse innebär alltid ett samarbete mellan folkhögskolan och rörelsen. Om en sådan samverkan skall komma till stånd beror både på skolans och organisationens intresse. Det förekommer att sammanslutningar av olika skäl väljer att inte anordna en viss kurs i samarbete med en folkhögskola. Det finns exempel på att andra stödformer är ekonomiskt mer fördelaktiga än de bidrag man kan få till en ämneskurs. Innehållet i en viss kurs kan vara av det slaget att organisationen vill genomföra den helt med egna lärarkrafter. Ofta kan det med hänsyn till studieinnehåll och/eller målgrupp bedömas lämpligare att anordna en utbildning som kvällskurs eller studiecirkel på deltagarnas hemort.

Folkhögskolan kan å sin sida sakna kapacitet i form av lokaler eller lärare vid den tidpunkt en kurs är aktuell. Det kan också förekomma att en skola anser att innehållet eller arbetsformerna i en föreslagen kurs behöver modifieras för att svara mot vad den skolan menar vara folkhögskolemässigt. I folkhögskolans frihet ligger att det aldrig kan vara en skyldighet för en skola att ta emot en föreslagen kurs.

I det föregående har upprepade gånger framhållits den betydelse som rö-

relseskolorna har haft för folkrörelserna. De har också bidragit till en mångfald i utbudet av studiemöjligheter. I båda dessa avseenden har rörelseskolorna varit av värde för den svenska demokratin. Vår tid präglas av tendenser till en klarare idémässig profilering av folkrörelserna. Detta har lett till att det blivit allt vanligare att rörelseskolorna erbjuder kurser som anknyter till huvudmännens ideologi. Organisationerna föredrar i sin tur ofta att förlägga kursverksamhet just till skolor som har anknytning till den egna rörelsen. Förekomsten av rörelseskolor är i vissa fall en förutsättning för att utbildningsbehov inom folkrörelserna skall kunna fyllas inom folkhögskolans ram. Man bör emellertid beakta att rörelseskolorna även har till uppgift att tillgodose allmänna behov av bildning och utbildning, liksom övriga folkhögskolor. Med tanke på den betydelse folkrörelserna tillmäts för den svenska demokratin kan det vara av värde också för människor utan folkrörelseanknytning att få bedriva studier i en miljö som är präglad av en rörelse och därigenom skaffa sig en bättre förståelse av dess målsättning liksom av folkrörelsernas roll i samhället över huvud taget.

Utredningen anser mot bakgrund härav att förekomsten av folkhögskolor med anknytning till folkrörelser med olika idémässig inriktning är ett omistligt värde som det gäller att slå vakt om. Av väsentlig betydelse för en enskild skolas förutsättningar att verka blir sedan dels efterfrågan på folkhögskolestudier i den bygd där den är belägen, dels de behov av folkhögskolekurser som finns inom den rörelse som står bakom skolan.

Efter dessa allmänna ställningstaganden när det gäller samarbetet mellan folkrörelserna och folkhögskolan övergår utredningen till att behandla de bestämmelser som i fortsättningen bör gälla för denna verksamhet.

Enligt gällande bestämmelser skall minst 25 % av undervisningen vid kurser som anordnas i samarbete med en folkbildningsorganisation bestridas av skolans lärare. Utredningen anser det så viktigt att de kurser som anordnas tillsammans med organisationerna präglas av folkhögskolans allmänna målsättning att på denna punkt en begränsning av skolornas rätt att välja medarbetare bör bestå. Utredningen föreslår därför att minst 25 % av undervisningen vid kurser som ordnas tillsammans med organisation eller institution skall bestridas av lärare med minst halvtidstjänstgöring vid folkhögskola. Möjligheten för en skola att inom ramen för 25 procentregeln utnyttja lärare från annan folkhögskola bör bestå.

Utredningen anser det angeläget att också på annat sätt slå vakt om folkhögskolemässigheten hos kurser av detta slag och föreslår därför vidare, att i planeringen av kurs som en folkhögskola anordnar tillsammans med organisation eller institution en lärare med minst halvtidstjänstgöring vid den arrangerande skolan skall medverka. Denne skall dessutom följa kursen och svara för dess genomförande.

Utredningens förslag innebär att samma regler skall gälla för folkbildningsorganisationer och andra sammanslutningar som en skola samarbetar med.

De skolor som under en följd av år bedriver ett relativt omfattande samarbete med en viss organisation torde ha intresse av att till sig knyta lärare som i kursverksamheten kan representera också organisationen. Detta kan ske på olika sätt, t. ex. genom att företrädare för organisationen anställs som lärare eller genom att lärare vid skolan genomgår organisationens hand-

ledarutbildning. Det torde också vara till godo för samarbetet om lärare under längre eller kortare tid arbetar med uppgifter inom organisationen. Utredningen anser därför att tjänstledighet generöst bör beviljas lärare som önskar arbeta inom studieförbund, länsbildningsförbund, facklig organisation, ungdomsorganisation eller annan sammanslutning av folkrörelsekaraktär.

Utredningen har övervägt frågan om något krav bör ställas på att kurser som en folkhögskola anordnar tillsammans med en organisation eller institution skall vara öppna för alla. Ett sådant krav skulle innebära en begränsning av den rätt för skolorna att själva välja målgrupper, som utredningen uttalat sig för i avsnitt 6.1.3.1. Genomförandet av en kurs av detta slag medför också alltid vissa kostnader för den organisation som står som medarrangör. Det vore orimligt att begära att organisationen i fråga skulle subventionera deltagande i kursen av medlemmar i andra sammanslutningar. Av dessa skäl anser utredningen att något krav av denna innebörd inte bör ställas upp.

Ofta är det önskvärt att förlägga kurser som riktar sig till medlemmarna i en folkrörelse utanför en folkhögskolas egna lokaler. En profilerad kursverksamhet förutsätter nämligen tillgång till lärare som har förankring i den arrangerande organisationens ideologi, och varje folkrörelse har inte tillgång till egna skolor i alla landsändar. Många sådana sammanslutningar förfogar däremot över egna kurs- och lägergårdar liksom studielokaler av annat slag på olika håll i landet som väl lämpar sig för det slag av vuxenutbildning som folkhögskolan bedriver. Utredningen anser därför att folkhögskolorna skall ha rätt att förlägga verksamhet utanför skolorten. Denna fråga behandlas mera utförligt i kapitel 11. För sådana kurser skall givetvis gälla vad som sagts i kapitel 6 om folkhögskolans målsättning och arbetssätt.

Den samverkan som äger rum mellan folkhögskolor och studieförbund genom att folkhögskollärare i sin tjänst får räkna in ledarskap av studiecirklar anser utredningen värdefull. Den bör fortsätta.

Enligt nuvarande bestämmelser kan inte universitetscirkel ingå i folkhögskollärares tjänst. Utredningen finner inte anledning att bibehålla denna begränsning. Lärare som är behörig att leda universitetscirklar bör kunna göra detta även i sin tjänst. Från lärare som har sådan behörighet har framförts den uppfattningen att universitetscirklar kräver en så omfattande förberedelse att en timmes tjänstgöring borde omvandlas till ett något högre tal. Utredningen vill emellertid påpeka att även annan undervisning, både i studiecirkel och på folkhögskola, kan kräva stora arbetsinsatser i förberedelsen. Det synes därför inte vara rättvist att generellt ge särskilt förmånliga bestämmelser för en form av undervisning. För den lärare som anser att ersättningen blir alltför ringa i förhållande till arbetsinsatsen, om en universitetscirkel infogas i tjänsten, återstår också alltid möjligheten att förlägga den utanför tjänsten och med studieförbundet avtala om skälig ersättning.

Enligt kungligt brev av den 17 december 1970 får rektor och ämneslärare vid statsunderstödd folkhögskola i sin tjänst inräkna tjänstgöring vid löntagarorganisationernas statsunderstödda centrala kursverksamhet. För sådan tjänstgöring skall löntagarorganisationen ersätta folkhögskolan. Utredningen anser att denna bestämmelse även i fortsättningen bör gälla.

Som framgått av avsnitten 9.2.3 och 9.2.4 finns två olika slags resurser

för kontakt mellan folkhögskolan och andra former av vuxenutbildning. Den ena utgörs av de 22 kombinerade tjänsterna, den andra av de 200 000 kronor som efter ansökan fördelas mellan skolor för "kontaktverksamhet, viss samplanering och konsulentverksamhet". Utredningen anser att flera skäl talar för en övergång till ett mera enhetligt system. De kombinerade tjänsterna är mycket ojämnt fördelade, i det endast 22 folkhögskolor, 9 länsbildningsförbund och 4 studieförbund har tillgång till dem. De 200 000 kronorna har fyllt ett angeläget behov genom att ge folkhögskolorna möjlikhet att bygga ut sina kontakter och vidga sin verksamhet. Anslagets storlek har emellertid inte räckt att möta skolornas behov av sådan kontaktverksamhet. Vidare kan anföras att de kombinerade tjänsterna innebär att ett inte obetydligt stöd ges till länsbildningsförbunden och studieförbunden över folkhögskoleanslaget, eftersom innehavaren av en sådan tjänst endast fullgör drygt en tredjedel därav på den skola där han är anställd. Slutligen kan erinras om att folkhögskolorna och länsbildningsförbunden numera har olika tillsynsmyndighet. För de senare har Statens kulturråd denna funktion.

För att folkhögskolan skall kunna fylla sin funktion både i förhållande till närsamhället och till folkrörelserna anser utredningen att det är angeläget att varje skola har tillgång till resurser för kontaktverksamhet. Dessa bör vara så utformade att den enskilda skolan har möjlighet att använda dem på det sätt som bäst svarar mot dess aktuella behov. Av den anledningen bör den inte vara bunden till en bestämd befattningshavare.

Utredningen föreslår i kapitel 16 att resurser genomsnittligen motsvarande en tredjedels lärartjänst tillföres varje skola för kontaktverksamhet i förhållande till både andra vuxenutbildningsformer och folkrörelsernas olika organisationer. Man kan förutsätta att dessa resurser av skolorna kommer att användas på många olika sätt. En skola kan vilja använda dem för att vidga sina kontakter med huvudmannaorganisationen, en annan för konsulentverksamhet i något särskilt ämne, en tredje för mera allmänt inriktad kontaktverksamhet med vuxenutbildningen i länet. Vissa skolor torde vilja överlämna kontaktverksamheten till en person, medan andra kan förväntas sprida den till flera.

I folkhögskolans uppgift ingår att bedriva verksamheten i kontakt med andra vuxenutbildningsanordnare och med folkrörelserna och deras organisationer. Varje skola bör själv ha möjlighet att förfoga över de föreslagna kontaktresurserna på sätt som den finner lämpligt. SÖ bör uppmärksamt följa utvecklingen av denna verksamhet.

Det är önskvärt att närbelägna skolor samråder om hur kontaktresurserna skall användas, så att överlappningar undviks och så att behov inom folkrörelser och vuxenutbildning i området i största möjliga utsträckning blir tillgodosedda. En sådan samordning kan lämpligen åstadkommas genom att länsbildningsförbundet årligen håller en överläggning med skolorna om deras användning av kontaktresurserna under det kommande läsåret.

För de länsbildningsförbund och studieförbund som har kombinerade tjänster kan bortfallet av dessa medföra svårigheter. Utredningen anser emellertid att detta uppvägs av de stora fördelar som ligger i att de resurser som här föreslås tillförs bildningsarbetet i alla län och alla folkrörelser. För att underlätta den erforderliga omställningen bör övergången till det nya

systemet genomföras successivt under en period av tre år. Det bör ankomma på vederbörande myndighet att överväga formerna för denna successiva övergång. I detta sammanhang bör också påpekas att landstingen genom den statsbidragskonstruktion som utvecklas i kapitel 16 föreslås få ökade bidrag till sina folkhögskolor. Mot den bakgrunden förmodar utredningen att också respektive landsting kommer att söka underlätta omställningen för de berörda länsbildningsförbunden.

10 Samverkan inom skolan

10.1 Mål

Mediet är budskapet (Mc Luhan)

Uttrycket innebär att det avgörande innehållet i all erfarenhet är den metod eller process genom vilken inlärning sker . . . Det är inte vad man säger till folk som betyder något, utan vad man låter dem göra.[1]

Utredningen har tidigare framhållit att arbetsformerna vid folkhögskolan skall vara sådana, att de befrämjar de studerandes möjligheter att skaffa sig redskap för att påverka sin livssituation. Tar man detta mål på allvar måste de anställda och studerande erbjudas möjligheter att ta ansvar för och påverka situationen för sig själva och andra på skolan. Styrelsen anger mål och riktlinjer inom fastlagda ekonomiska ramar, men de som är berörda av verksamheten som kursdeltagare eller anställda bör utifrån ovan nämnda förutsättningar svara för utformningen av den. Gör en skola anspråk på att förmedla en demokratisk grundsyn måste givetvis demokratiska arbetsformer tillämpas i all verksamhet. Om inte livet på skolan präglas av samtal, lyssnande, samråd, gemensam problemlösning och gemensamt beslutsfattande torde den teoretiska undervisningen i demokratiska frågor vara av ringa värde.

Denna principiella inställning bör få praktiska konsekvenser för skollivets organisation. Utredningen förutsätter, att det ligger i varje skolas intresse att utöver gällande föreskrifter utifrån sina speciella förhållanden bygga upp en sådan organisation, att alla som arbetar på skolan, såväl kursdeltagare som personal, tillförsäkras inflytande på planering och genomförande av verksamheten.

10.2 Undersökningar av elevmedverkan och samråd

Sedan början på 1960-talet har de flesta skolor arbetat med medinflytandefrågor. Organisationsmodellerna har varit nästan lika många som skolorna. På somliga skolor har besluts- och samrådsfunktioner varit mycket for-

[1] Neil Postman – Charles Weingartner, Lära för att överleva. Aldus 1973

maliserade, på andra ganska informella: samråd och samplanering har mera ingått som en naturlig hållning i vardagen.

År 1967 gjorde Stig Helmers en undersökning av elevmedverkan i undervisning och fritidsliv inom folkhögskolan (H 67). Denna undersökning följdes upp år 1973 av Bror Eric Johansson (J 73). Johansson utgick ifrån Helmers frågor och en jämförelse kunde alltså göras rörande utvecklingen av elevinflytandet under en femårsperiod.

Tyvärr har det inte varit möjligt att undersöka skolsamhällets informella struktur eller elevernas informella möjligheter att påverka undervisning och fritid. Även om man genom att kartlägga organisationsstrukturer inte nödvändigtvis får veta något säkert om olika gruppers reella inflytande, är det ändå rimligt att anta att "vissa organisationsformer gynnar livaktigheten i relationerna mellan grupper och individer, att t. ex. demokratiska arbetsformer på olika områden inte bara låter den enskilde direkt medverka i besluts- och verkställighetsprocessen utan också allmänt vidgar utrymmet för hans personliga manifestationer". (Helmers, PM om elevmedverkan i undervisning och fritidsliv inom folkhögskolan, 1966).

Undersökningarna belyser bland annat följande frågor:

- elevernas medverkan i praktiska internatuppgifter och liknande
- elevernas inflytande på ordningsfrågor
- elevmedverkan i fritidsaktiviteter
- elevernas inflytande på undervisningens organisation, utformning och innehåll

Lärarråd och elevråd fyllde i formulär oberoende av varandra. Svarsfrekvensen för lärarråd var 80 % och för elevråden 55 %. Svarsfrekvensen är alltså alltför låg för att några säkra slutsatser skall kunna dras, men resultaten kan kanske visa en riktning.

Några skillnader är tydliga. Elever deltar i mindre utsträckning i *praktiskt arbete* enligt J 73 än H 67, men på skolor där praktiskt arbete förekommer planerar och leder eleverna detta arbete oftare år 1973 än 1967. Elevernas formella inflytande på tillkomst och utformning av *ordningsföreskrifter* har ökat från år 1967 till 1973.

Andelen skolor där elevråd/elevkår har något formellt inflytande på tillkomst och utformning av ordningsföreskrifter

	Andel	Ja-svar i %
	H 67	J 73
Föreskrifter av praktisk-teknisk natur beträffande dagsrutin, matsalsordning, biblioteksordning, skötseln av elevhem och andra lokaler	63	78
Speciella regler för internatbostäder, t. ex. regler för elevhems öppethållande, besökstider, tystnadstider	85	88
Föreskrifter om rökning, alkohol	57	78

Eleverna är i högre grad medansvariga för planering och genomförande av *fritidsaktiviteter* vid det senare undersökningstillfället. Det finns dock påtagliga skillnader mellan olika skolkategorier. Då det gäller skolor med

formellt reglerat elevinflytande på *undervisningens organisation, utformning och innehåll* har andelen skolor ökat. På frågan om formellt reglerat inflytande förekommer på undervisningen svarade 42 % ja år 1967 och 62 % ja år 1973.

Johansson redovisar också elevinflytande inom olika områden utan jämförelse med Helmers.

Område	Andelen skolor i % där elevinflytande förekommer enligt olika svarandekategorier				
	E	L	Lst(L)	Pro(L)	Rel(L)
Kursprogrammets utformning	57	67	71	90	35
Schemaläggning	34	43	38	59	38
Valet av undervisningens innehåll i olika ämnen	77	90	89	100	82
Val av kursböcker m. m.	81	91	94	95	81
Undervisningsformer	87	83	89	100	60
Organisation av preparationsgrupper, stödundervisning, studiecirklar	80	77	79	88	65
Medverkan vid morgonsamlingar, kvällssamlingar, andaktsstunder	87	92	82	100	100
Planering och genomförande av studieutflykter, -resor	97	98	98	100	95
Övriga mer extraordinära arrangemang, t. ex. filmvisning	90	93	93	100	90

E=elever, L=lärare, Lst=landstings- och stödföreningsskolor, Pro=profana rörelseskolor, Rel= religiösa rörelseskolor

På 97 % av skolorna anser lärarna att skolorna uppmuntrar eleverna att ställa förslag till förändringar. För eleverna är andelen svar dock endast 67 %.

Elevernas initiativ har ökat på många sätt under denna femårsperiod. Elevkårerna har på eget initiativ organiserat sig som beslutande och/eller verkställande församlingar och valt egna förtroendemän på 85 % av skolorna. Nej-svaren, dvs. att elevkåren inte organiserat sig, kommer nästan uteslutande från landstingsskolor. För H 67 kom 86 % ja-svar från profana rörelseskolor mot 57 % från religiösa rörelseskolor och 56 % från landstingsskolor.

På frågan om elevmedverkan bör intensifieras svarade lärarna

ja, i hög grad	34 %
något	50 %
nej, knappast	16 %

Detta är några procent lägre för "ja, i hög grad" än vid H 67.

Johansson påpekar att eleverna under 60-talet lade stor vikt vid att få bestämmanderätt i ordningsfrågor. Det har de också fått i stor utsträckning. Nu läggs större vikt vid medverkan i kursuppläggning, val av kurslitteratur, deltagande i målsättningsdebatter och program för skolornas framtida verksamhet.

I utredningens skolenkät[2] redovisas många samarbetsformer. Förutom samarbetsnämnd, som är påbjuden i förordningen, fanns det skolnämnd eller skolråd på 50 % av skolorna, samkväms- nöjes-insamlingskommittéer 74 %, idrotts- och friluftskommittéer 84 %, studieprograms-temadagkommittéer, biblioteksnämnder 50 %, tidningskommittéer 30 %, beredningsutskott 30 %, sammanträden lärare–elever, lärrarråd–elevråd 28 %, praktiskt arbete, hushållsarbete, städning 21 %, filmkommittéer 20 %, kommittéer för studier och skolresor 13 %, arbetsgrupp för sociala problem på skolan 9 % och planeringsgrupp för skolarrangemang 9 %. Vi vet ingenting om proportionen lärare och elever i dessa samarbetsorgan, inte heller något om olika parters reella inflytande. Mycket talar dock för att eleverna verkligen påverkar livet på skolan, såväl då det gäller undervisningens organisation, utformning och innehåll, som fritidsaktiviteter och ordningsfrågor. Även på skolor där elevernas formella inflytande inte är stort har de möjlighet att påverka t. ex. kursinnehåll genom diskussioner i klassrummen.

Givetvis har elever hävdat att reell demokrati förutsätter beslutsrätt och inte bara samrådsförfarande. I svar på utredningens styrelseenkät år 1974 uppger ca 20 % av styrelserna att beslutsrätt delegeras till rektor och lärarråd, i något fall tillsammans med elevkår. Det gäller främst kursplanering och kursinnehåll och i någon mån ordningsregler. I något färre fall har uppgivits att beslutanderätt har delegerats till skolstämma, samarbetsnämnd eller andra skoldemokratiska organ. Beslutanderätten har gällt ordningsregler och trivselfrågor. I några svar anges att elevkår, elevråd eller elevhem har viss beslutanderätt. Det gäller fritidsaktiviteter, ordningsfrågor eller frågor som rör internatet.

På 60 % av skolorna har enligt J 73 eleverna en eller flera representanter i skolans styrelse. Elevrepresentanterna i skolstyrelserna har på 37 % av skolorna bara yttranderätt. På 58 % av skolorna har de yttrande- och förslagsrätt. På endast 5 % av skolorna har de rösträtt.

10.3 SFEF

Stor betydelse för kraven på inflytande och medbestämmanderätt har Sveriges Folkhögskoleelevers Förbund, SFEF, haft. Det grundades år 1965 och har sedan dess verkat för att tillvarata elevernas intressen och stärka deras inflytande. Man har stimulerat till diskussion på skolorna omkring pedagogiska frågor och därmed sammanhängande ideologiska problemställningar. SFEF har fungerat som remissorgan i många utbildningsfrågor.

10.4 Organisation för samverkan – fem exempel

Några exempel skall här ges på nu fungerande samverkansstrukturer. Utredningen har bett fem skolor beskriva sin verksamhet och vill utan att värdera någon modell visa, hur olika typer av skolor valt att lösa sina samrådsfrågor. Uppgifterna är från läsåret 1974/75.

10.4.1 *Eslövs folkhögskola*

"Vid Eslövs folkhögskola fungerar skolsamhället i samverkansfrågor på följande sätt: Skolans huvudman är en garantiförening. I styrelsen för denna inväljes i stor ut-

[2] Skolenkäten, sid. 23 och 72.

sträckning förutvarande elever vid skolan. Av de nuvarande 13 ledamöterna, ordinarie och suppleanter, är 7 förutvarande elever. Därmed säkerställes kontinuiteten och ledamöterna har erfarenhet av elevfrågor. Som adjungerad ledamot brukar därjämte en representant från elevkåren deltaga i styrelsens sammanträden.

Någon adjungering vid lärarrådets sammanträden förekommer ej. Lärarrådets uppgifter är ju reglerade i folkhögskolestadgan.

Elevkårens styrelse (elevråd) utses per kalenderår genom val varje år i januari månad. Därmed har elevkåren en ledning redan vid kursstarten. Vid styrelsens sida finns studiegruppsrepresentantskapet, som har till uppgift att förmedla information mellan studiegrupperna och skolans övriga instanser och att stimulera debatten. Studiegruppsrepresentanterna och dessas suppleanter väljes i varje studiegrupp före utgången av oktober.

Som samarbetsorgan fungerar företagsnämnden. I denna ingår tre representanter för vardera elevkåren, lärarkåren och övrig personal. Härtill kommer rektor. Nämndens uppgift är att fungera som ett rådgivande och informativt organ.

Vid sidan om det stadgebundna årliga sammanträdet mellan styrelsen och lärarrådet förekommer, när så anses påkallat, gemensamt sammanträde mellan elevkårens styrelse och lärarrådet.

Beslutsprocessen är ju reglerad i folkhögskolestadgan. Därav framgår, att lärarrådet huvudsakligen är att uppfatta som ett rådgivande organ. Följaktligen fattas besluten av skolans styrelse. Men självfallet fästes stort avseende vid de meningar, som framförts av de rådgivande organen, elevkårens styrelse, lärarrådet och företagsnämnden."

10.4.2 *Skolsamhällets organisation och samarbetsformerna vid Folkhögskolan i Kalix*

"Bakgrund och tidigare erfarenhet

Folkhögskolan i Kalix har under större delen av sin tillvaro tillämpat någon form av samarbete mellan olika grupper som arbetar vid skolan. Detta har ibland varit improviserat. Lärarrådet har haft sina stadgeenliga arbetsformer men ända sedan början på 60-talet har elevkåren haft en representant i lärarrådet. Denna representant har haft yttrande- och förslagsrätt men har inte fått delta i besluten. I slutet av 60-talet infördes samma system i lärarrådets förhållande till elevrådet. Sedan dess har nämligen lärarrådet haft en representant i elevrådet, som har deltagit på samma villkor i elevrådets sammanträden som elevrepresentant i lärarrådet. Dessutom har lärare i olika perioder hälsats välkomna att delta i elevkårens möten.

Sedan nuvarande folkhögskolestadgan tillkommit har lärarrådet också haft en representant i skolans styrelse, och i slutet av 1960-talet fick också elevkåren en representant i styrelsen. Denne deltar med rätt att delta i diskussionen, att komma med förslag och att få sin mening antecknad i protokollet men har ej rätt att delta i besluten.

Beträffande samarbetsorgan har de varit av olika typ. Man har haft internationell kommitté, bibliotekskommitté, fritidskommitté osv. I dessa organ har såväl lärare som elever deltagit. I dessa specialkommittéer har endast lärare och elever varit representerade. Övriga grupper vid skolan har stått utanför.

Samarbetsnämnd

Under läsåret 1974/75 infördes en större samarbetsnämnd än den stadgeenliga samarbetsnämnden, vars uppgift endast har varit av disciplinär natur. Den nya samarbetsnämnden har varit sammansatt enligt följande: Eleverna har haft åtta representanter, kontorspersonalen en, vaktmästarpersonalen en och ekonomipersonalen två. Styrelsen har haft en representant. Rektor och två lärare har representerat lärarrådet.

Samarbete och beslutsfattande

Under hela tiden har i många beslutsprocesser samråd ägt rum inom de nämnda organen och ibland mera informellt. Generellt kan man säga att idrottskommittén planerar och ansvarar för (ibland tillsammans med fritidsledarlinjen) samtliga idrottsdagar samt de frivilliga idrottsliga aktiviteter som förekommer på kvällstid. Visst inflytande har man också haft över den gymnastikundervisning som bedrivs på kvällstid. Fritidskommittén har hand om alla regelbundna veckosamkväm och tillfrågas i regel när några andra evenemang som berör fritidsverksamheten skall äga rum på skolan.

Internationella kommittén har svarat för utställningar, föreslagit bokanskaffningar osv. I samråd med fritidskommittén har också internationella kommittén anordnat program kring internationella frågor, tagit initiativ till temadagar etc. Att föreslå bokinköp och tidskriftsprenumerationer har också hört till biblioteksskommitténs uppgifter. Biblioteksskommittén har under senare år inte varit särskilt aktiv.

Under läsåret 1974/75 har samarbetsnämnden kommit att spela en allt större roll. Den har fungerat efter det förslag som finns i Aktuellt från SÖ nr 8 1971/72. I samband med dess start diskuterades mycket vilka frågor den skulle ha beslutanderätt i och i vilka den endast skulle vara rådgivande. Det har blivit så att samarbetsnämnden har blivit ett forum, där eleverna kunnat framföra klagomål på förhållanden inom internatet. I praktiken har samarbetsnämnden också beslutat om vissa fritidsarrangemang och temadagar. Den har kommit med förslag och i regel fått gehör för sina synpunkter när det gäller elevernas deltagande i sådana ärenden som omdömessättning vid lärarrådssammanträdena. Samarbetsnämnden har även tagit upp frågor från elevkåren och beslutat stödja dem inför styrelsen. Nämnden har under senare delen av läsåret fått en del elevvårdande uppgifter. Det har visat sig att just den funktionen varit enormt viktigt. Från skolledningens sida har man, i fall som diskuterats, kunnat ge bakgrundsfakta och genom information från elevkårens sida har man kunnat ge synpunkter på hur ett ärende skall behandlas. Diskussioner och beslut inom nämnden har i dessa fall ofta visat sig synnerligen värdefulla.

Samverkan i kursplanering

Sedan en följd av år har eleverna inbjudits till ämneskonferenserna där kursplanering och läroboksval skett. Ibland har olika undervisningsgrupper ombetts sända var sin representant. Numera får vem som vill infinna sig. Våren 1975 hålles en temadag med kursvärdering och planering. Detta har delvis motiverats av att intresset för de vanliga ämneskonferenserna mattats."

10.4.3 *Skolsamhälle i samverkan, Vara folkhögskola*

"När vinterkursens elever anländer till skolan erhåller de en PM, som beskriver skolsamhällets organisation, ordningsregler, elevkårens organisation, frågor som rör alkohol, tobak, samlevnad, kurativ verksamhet, pedagogiska arbetsmönster, hushåll, internat, elevkårsexp., fastighetsvård, tillsyn av sällskaps- och elevhem, bibliotek, AV-medel och närvarokontroll.

I PM finns alltså *förslag*, som baserats på tidigare års erfarenheter. Under ett 'stormöte' föredrar rektor innehållet i PM. Därefter följer smågruppsarbete där studerandena resonerar sig fram till ändringsförslag. Grupperna skall inte vara stora och utgörs i regel av maximalt tio elever och en lärare och är sammansatta så att nya och tidigare elever blandas. Efter grupparbetet följer ett 'stormöte' där vi punkt för punkt beslutar om hur systemet skall se ut. Elever och lärare har möjligheter att senare aktualisera förslag till ändringar. Det tas då upp till gemensam behandling.

Lärarrådet har den sammansättning, som gällande folkhögskolestadga föreskriver

dvs. någon elevrepresentation finns inte. Alla frågor, som rör planering av t. ex. studieresor, temadagar, kulturinslag, expertmedverkan, bibliotek, AV-medel delegeras till kommittéer sammansatta av lika många elever som lärare. Efter kommittéberedning fattas beslut på elevkårsmöte/elevkårsstyrelse/ och lärarråd. Fattas olika beslut av elevkår/elevkårsstyrelse och lärarråd sammanträder elevkårsstyrelsen och lärarrådet gemensamt och fattar beslut. Under det lärarråd, som behandlar elevintagning, adjungeras två elevrepresentanter, som väljs av elevkårsmötet. Minst en gång per termin hålls därutöver gemensamma sammanträden med lärarråd och elevkårsstyrelse.

Elevråd (elevkårsstyrelse) sammanträder ofta, dvs. varje vecka, och verkställer elevkårsmötets beslut och förbereder ärenden som skall behandlas på elevkårsmötet. Elev, som önskar framlägga förslag om ändringar vad gäller undervisning, internat eller något annat som rör skolan kan göra det direkt till den det berör (lärare, rektor, kurator, studerande, husmor) eller ta upp frågan på elevkårsmöte.

Samarbetsorgan

Med SÖ:s medgivande har de stadgebundna funktioner som stadgan föreskriver och som rör samarbete och samverkan i skolsamhället överflyttats till vårt gemensamma samarbetsorgan *skolnämnden*. Denna nämnd är sammansatt av två lärarrepresentanter, fyra elever och två representanter från ekonomi- och vaktmästeripersonal. Nämndens huvuduppgift är att främja samspel och medinflytande för alla som arbetar och studerar på skolan. Den beslutar över medel, som anslagits till fritidsverksamhet, trivselfrämjande åtgärder och studieresor. Fritidskommittén och studieresekommittén får alltså anhålla hos skolnämnden om de medel de behöver för sin verksamhet. I övrigt kan vilka frågor som helst och som rör skolsamhället behandlas av nämnden.

Samarbete mellan olika organ

En viktig och lärorik funktion har alla som sitter med i råd, nämnder och kommittéer då det gäller att rapportera och informera om beslut och ställningstaganden i de grupper han/hon representerar. Informationsverksamheten har flera kanaler. Alla protokoll anslås på anslagstavlor. Varje måndag samlas alla i skolan för gemensam information. Då går vi igenom vad som hänt under gångna veckan och vad som planeras under nästa. Det viktigaste samarbetet sker i våra ständiga eller tillfälliga kommittéer – för närvarande ett tjugotal. Där fördelas arbetsuppgifterna så att alla någon gång kommer med i detta arbete. Varje vecka gör vi ett veckoschema som beskriver alla extrainslag. Veckoschemat sätts upp på anslagstavlorna. Vidare planerar och beslutar elevkår och lärarråd alla extrainslag inför varje termin. Inslagen beskrivs på ett 'långtidsschema' som alla erhåller.

Värdering

Såväl lärare, elever som andra berörda parter tycker att vårt system fungerar bra. Vi tror att de studerandes inflytande framför allt gör sig gällande i kommittéarbetet, där våra aktiviteter planeras och utformas. Samspelet mellan alla i skolsamhället präglas av samarbetsvilja. De personliga relationerna är oftast mycket trivsamma och positiva. Motsättningar mellan grupperna förekommer inte, utan man samverkar i stället för att låsa sig i försvarspositioner. Det innebär inte att vårt system är perfekt utan det är snarare uttryck för att vi lyckas skapa en riktig syn på varandra. Öppenheten är en av de viktigaste hjälpmedlen i samspelet. Hit hör den ökade förmågan att ta upp problem och frågor till samtal och analys efter hand som de uppstår. På detta sätt kan vi lära av de misstag vi gör och rusta oss för att klara svårigheterna allt bättre då de dyker upp nästa gång."

10.4.4 *Skolsamhället vid Skinskattebergs folkhögskola*

"Alltsedan skolans start 1960 har ett system för demokratisk samverkan inom skolan tillämpats. Detta bygger på föreställningen, att alla parter och individer som tillsammans bildar skolsamhället har alla grundläggande intressen gemensamma. Som högsta *beslutande myndighet* sattes därför *skolstämman*, som består av alla skolsamhällets medlemmar och i vilken varje medlem har en röst. Stämman hade att bestämma i alla ärenden av gemensamt intresse inom skolsamhället.

Skolstämman valde *verkställande organ*, i första hand en styrelse, kallad *råd eller nämnd* och bestående av fem personer, av vilka minst en skulle vara personal, dvs. lärare, ekonomi-, och/eller expeditionspersonal. Från början blev det praxis, att en elev utsågs till ordförande.

Rådet eller nämnden hade en mängd uppgifter, bl. a. att samverka med en rad speciella verkställande organ, som valdes av stämman för att sköta speciella verksamheter, t. ex. kioskrörelsen, skoltidningen, filmstudion, idrotten, u-landsaktionerna m. fl.

År 1969 kom något av en omvälvning. Vid ett par stämmor försattes en ganska stor del av kommunens stadga ur kraft och ersattes med nya paragrafer. Den viktigaste nyheten gällde *beredningen av ärenden*. Man ville aktivera skolkommunens medlemmar och beslöt därför att indela hela skolsamhället i små beredningsgrupper. Endast frågor, som tidigare diskuterats i dessa smågrupper, skulle kunna tas upp till behandling vid stämmorna. Vidare inskränktes skolnämndens (styrelsens) myndighet väsentligt. Den skulle vara skyldig att hänvisa alla viktigare frågor till smågrupperna för diskussion och förslagsställande. Under den senare utvecklingen har antalet beredningsgrupper minskat, vilket lett till att varje grupp besätter en plats i nämnden. För övrigt skulle nämndledamot utses för endast en period = 1/4 av vinterkursen. Dessa nya regler infördes för att förhindra att nämndens administrativa makt blev alltför stor. Tendenser i den riktningen hade tidigare varit påtagliga.

Formerna för beslutsfattande har således växlat. Skolkommunens tyngdpunkt har förskjutits. Från en kraftig dominans för rådet/nämnden gick utvecklingen mot en nära total makt för skolstämman med många och långa sammanträden och fram till det nuvarande läget, där smågrupperna blivit inte bara beredning- utan också beslutsorgan. Det skolkommunala systemet har varit mycket öppet för förändringar och det har visats mycken vilja att pröva nyheter.

De grundläggande värderingarna om gemensamma intressen och gemensamma organ för beslut har dock bestått.

Lärarrådet

Lärarrådets ställning har många gånger varit under debatt. Flera modeller för dess organisation har prövats. En lösning har varit adjungering av elever till lärarrådet. För att stärka elevernas medbestämmande deltog en representant för varje elevhem i lärrarrådets sammanträden. Tyvärr blev elevernas inflytande i kollegiet genom denna reform inte så stort som var önskat och avsett. Man hade inte tillräckligt uppmärksammat elevernas behov av förhandsinformation för att dessa skulle kunna i förväg diskutera ärendena med sina kamrater och göra sig gällande vid lärarrådsmötena. Många ville ett tag inskränka lärarrådets verksamhet till de rent fackliga funktionerna. Övriga frågor, menade man, borde kunna handläggas i andra skolkommunala organ med representation från både elev- och personalsidan. Detta visade sig dock ge en tungrodd ordning, och en del arbetsgrupper med såväl lärare som elever bildades och knöts till lärarrådet. Sålunda tillkom en grupp för framtidsplanering, en för skolans PR-frågor och ytterligare ett par. Dessa gruppers arbetsinsats varierade och var som helhet knappast tillfredsställande under den tid de fungerade.

Vid omdömesgivningen har elever deltagit i vissa förberedande diskussioner som

exempelvis om frånvaro och enskilda personers sociala aktiviteter. Varje vinterkurs beslutar om detta förfarande. Varje elev kan i förväg meddela att han inte önskar elevnärvaro när hans namn ev. nämns. Vid den egentliga omdömessättningen har elever inte närvarit.

F. n. finns ett lärarråd som pedagogisk samrådsgrupp. Frågor som kräver snabba beslut och där den reguljära skolkommunala ordningen skulle vara för tidskrävande hänskjuts också ibland till lärarrådet. De flesta ärenden som berör skolsamhället i dess helhet behandlas dock av nämnden.

Såväl adjungering av elever till lärarrådet som systemet med arbetsgrupper har utvecklingsmöjligheter och kommer förmodligen att prövas på nytt i någon form. Att elever detta läsår inte deltar i lärarrådets arbete upplevs som en brist.

Elevrådet

Eftersom skolsamhällets organisation vid Skinnskattebergs folkhögskola bygger på idén om samverkan i gemensamma organ får elevkårens organisation (=elevrådet) i huvudsak endast facklig betydelse. Behov av särskilda elevkårsmöten finns när det gäller att välja representanter i exempelvis skolans styrelse och dessutom för behandling av SFEF-frågor.

Vid krissituationer har dock elevkåren eller delar av denna samlats mera informellt. Det säger sig självt, att de beslut, som därvid ev. fattas, spelar en stor roll om och när skolsamhällets övriga organ haft att behandla de aktuella frågorna.

Från elevhåll har det också framförts åsikten att elevkårsarbete (ofta i SFEF-sammanhang) banat vägen för intresse för skolkommunalt arbete även i andra sammanhang.

Samarbetsorgan

I det system, som tillämpas på Skinnskatteberg, är organ för samarbete den naturliga ordningen. Skolstämman, nämnden och kommittéer består så gott som samtliga av elever och personal. Denna uppbyggnad anser vi ha övervägande fördelar. Viktigast är känslan av enhet och solidaritet med skolsamhället. Den förhindrar, att själva den skoldemokratiska beslutsprocessen skapar motsättningar, som annars inte skulle ha existerat. Att det också kan uppstå reella motsättningar på en skola är helt naturligt. Skinnskattebergssystemet kan även vara smidigare och tidsbesparande, eftersom lösningar inte behöver bollas mellan skilda organ i skolan.

Den förändring, som varit mest positiv, är utan tvivel tillkomsten av de s. k. smågrupperna – grundade på elevhemmen och med deltagande av elevhemsföreståndarna – som organ för beredning, beslut i vissa frågor och för verkställighet av en del beslut. Smågruppsmötena betraktas som obligatoriska och har särskild tid på schemat. Där tas även de enskilda elevhemmens angelägenheter upp. I de små grupperna vågar betydligt flera yttra sig. Här har skapats en möjlighet för en ordentlig genomlysning av de skolkommunala frågorna. Känslan av att de som valts till förtroendeposter blev allenarådande, har försvunnit. Svårigheter har givetvis förekommit. I det centrala administrativa organet, skolnämnden, har under senare år byten av representanter varit så täta att stabilitet och arbetsrytm har skadats. En längre mandatperiod bedöms som önskvärd. Beroende på brister hos smågruppernas representanter i nämnden har kontakterna ibland varit dåliga likaså tidvis aktiviteterna i smågrupperna. Avsikten har varit att nämnden skulle vara ett sammanhållande organ gentemot övriga styrelser och kommittéer. Detta har förverkligats endast i begränsad omfattning. De senaste årens brist på kontinuitet i nämndens sammansättning har ytterligare markerat denna brist.

Elevkåren har en längre tid varit representerad i skolans styrelse. Sin främsta be-

tydelse har arrangemanget haft som en ömsesidig informationskanal. Beroende på representanternas personliga kvaliteter har styrelsens ställningstaganden i viss mån påverkats. Eftersom de saknat rösträtt kan man dock knappast tala om något direkt elevinflytande.

En genomgående princip har varit, att så många som möjligt av skolkommunens medlemmar ska ha möjlighet att delta i de viktiga besluten och att många ska vara engagerade i arbetet i styrelser och kommittéer.

De rådgivande organen är mestadels informella.

Något behov att formalisera de rådgivande funktionerna har inte uppträtt. De är inte heller särskilt omfattande annat än inom ett par områden.

Under budgetbehandlingen ger elevrepresentanter rektor synpunkter på behoven sådana de upplevs av elevkåren. Lärarrådets deltagande i statarbetet är likartat. Här deltar också husmor, vaktmästare och kontorspersonal.

Vid slutet av en vinterkurs ägnas mycket tid åt kursvärdering och diskussion om uppläggningen av nästa vinterkurs, både i dess helhet och i vissa detaljer, sådana som introduktion av nya elever. De synpunkter som därvid framkommer betyder mycket för lärarrådet som under sommaruppehållets planeringsdagar lägger upp vinterkursens arbetsordning. Men även när nästa vinterkurs börjar är delar av kurs- och arbetsordningen öppna för inflytande från nya och gamla elever.

Sedan skolan fått möjligheter att ta emot handikappade elever har dessa vid flera tillfällen fungerat som rådgivare avseende handikappåtgärder."

10.4.5 *Skolsamhället vid Marieborgs folkhögskola*

"Skolsamhällets 'högsta beslutande organ' är *skolstämman*. Där är rektor, samtliga lärare och samtliga elever samt husmor och vaktmästare medlemmar. Övrig personal är tyvärr nästan aldrig med trots genom åren ständigt återkommande förslag om att *all* personal skall vara med (inte bara på papperet). Det stupar alltid på praktiska hinder – eller på att personalen inte själv är så intresserad av att sätta till av sin fritid – eller av sin arbetstid – enbart för att tillfredsställa våra krav på perfekt demokrati. Ofta finns det kanske en viss skepsis mot 'allt pratandet'. Varje medlem har en röst. I princip skall alla viktiga gemensamma frågor behandlas vid skolstämman. Den sammanträder minst en gång per månad på schemalagd tid. Exempel på frågor som det fattas beslut om vid skolstämmor är

(1) val av förtroendemän och val till arbetsgrupper, utskott, kommittéer,
(2) antagande av författning för skolsamhället samt förslag till ordningsregler,
(3) studieresor, temadagar och andra gemensamma aktiviteter,
(4) insamlingsmål och aktioner genom internationella kommittén,
(5) resolutioner och uttalanden,
(6) frågor som gäller trivseln på internatet, samarbetet mellan olika grupper på skolan och liknande.

Vid skolstämman förs protokoll.

Mellan skolstämmorna träffas samtliga skolsamhällsmedlemmar på schemalagd tid för gemensamma *planeringsmöten* (mer informella, ett slags stormöten) – nästan varje vecka.

Alla frågor som skall behandlas på skolstämman förbereds i de fem *valkretsarna* (= var och en av de fyra årskursavdelningarna, I:an, II:an, III:an, Teaterlinjen + Lärarrådet) samt i *förtroenderådet*.

Förtroenderådet är skolsamhällets styrelse. Det består av rektor, husmor, vaktmästare, skolstämmans ordförande (alltid en elev) samt en eller två representanter från

var och en av valkretsarna (en från lärarrådet), sammanlagt 11 ledamöter, 7 elever och 4 från personalen.

Här blir det rätt mycket 'senapsfrågor' (toalettpapper, tandpetare och liknande) – frågor som vi försöker (men inte alltid lyckas med) att hålla borta från skolstämmans sammanträden; som vi försöker (men väldigt ofta inte lyckas med) att delegera till rektor, husmor, vaktmästare eller annan berörd befattningshavare direkt.

En stor del av ärendena utgörs av rapporter från valkretsarna, rapporter från elevhemmen med önskemål och liknande. Förtroenderådet förbereder alla ärenden till skolstämman och verkställer i stor utsträckning dess beslut.

Konflikter och kriser försöker man reda ut i förtroenderådet. Samarbetsnämndens funktioner har delegerats till förtroenderådet, som i disciplinfrågor kan utökas med någon eller några ledamöter av skolans styrelse som adjungerade. (Det sker nästan aldrig.)

Förtroenderådet sammanträder varje eller varannan vecka.

Valkrestarna = årskurserna samlas varje vecka till *klassmöten*. Där sker val av representanter till förtroenderådet och andra organ, där diskuteras klassens interna problem, där rapporterar förtroenderådsrepresentanten från rådet och inhämtar valkretsens synpunkter. Lärare är välkomna att vara med – och deltar i viss utsträckning. På elevhemmen träffas man för att diskutera gemensamma angelägenheter vid *trappmöten*.

Lärarrådet fungerar

dels som 'valkrets' på samma sätt som årskurserna,
dels som planerare av det löpande gemensamma arbetet, framför allt när det gäller extra aktiviteter vid sidan av det 'vanliga schemat' (vad vi sällan hinner, vilket vi alltid beklagar är en grundlig och fortlöpande samplanering av *undervisningen*),
dels som mottagare (trötta men tåliga) av oändliga mängder av skrivelser, rapporter, remisser, inbjudningar till kurser och konferenser, papper, papper, papper, som strös ut över deltagarna på rättvisaste möjliga sätt eller i bästa fall läggs till handlingarna,
dels som lärarkollegium när det gäller antagning av nya elever, omdömesgivning och liknande,
dels som fackligt organ för lärarna.

Upprepade gånger har vi i början av höstterminen organiserat *ämnesgrupper eller årskursgrupper* bland lärarna och planerat att träffas regelbundet – men efter några veckor har det visat sig allt svårare att samla dessa grupper, omöjligt att hitta gemensamma tider att sammanträffa, omöjligt att hinna.

Deltagare i lärarrådet har med åren tenderat att bli allt fler. Kring den inre kretsen av rektor, husmor och mer eller mindre heltidsanställda lärare flockar sig tillfälliga lärare och gäster, lärarkandidater från lärarhögskolan samt elevrepresentanter i allt större antal.

Elevkåren är elevernas fackliga organ, där i första hand SFEF-ärenden behandlas.

Även gemensamma frågor som gäller skolan och skolsamhället tas upp alltsomoftast. Det råder bland de nya eleverna stor förvirring i fråga om vad som är elevkår och vad som är skolstämma. Dessvärre finns det nog elever som inte heller vid vinterkursens slut är riktigt på det klara med skillnaden.

Rektor har ibland deltagit i elevkårens möten, närmast för att reda ut eller förklara någon speciell fråga.

Personalmöten hålles ungefär en gång per månad. Då samlas skolans vaktmästare, administrativa personal, kökspersonal, rektor och ibland enstaka lärare och elever till en informations- och diskussionsträff. Ibland kan dessa möten utforma sig till en skön 'rensa luften stund'.

Vad vi eftersträvar är att få all personal att känna sig delaktig i skolsamhället. Planer finns på att skapa mindre grupper av elever och all slags personal ute i elevhemmen och på så sätt åstadkomma en större samhörighetskänsla.

Kortkursverksamheten på Marieborg har under senaste året intensifierats. En del av kursgården bebos av vinterkursens elever och därför är det mycket angeläget för oss att försöka integrera kursgård och internat. Denna samordning har icke försiggått utan våndor. Eftersom kursgården är tämligen ny (1973) befinner vi oss i en uppbyggnadsperiod.

Följande tillämpas eller kommer att tillämpas:

(1) elever medverkar som deltagare i kurserna,

(2) elever medverkar med program (musik, teater, information etc.) vid kurserna,

(3) kursdeltagarnas organisationer inbjuds återkommande till tekvällar etc. (förlägger sammankomster till skolan),

(4) kursdeltagarna inbjuds vara med i de olika aktiviteter som äger rum på internatet,

(5) skolans lärare får större möjligheter att arbeta i av skolan anordnade ämneskurser eller kurser arrangerade av andra organisationer (ABF, Unga Örnar etc.),

(6) längre kurser förläggs till kursgården."

10.5 Utredningens överväganden och förslag

Utredningen vill så litet som möjligt binda skolornas möjligheter att själva utforma den samverkansorganisation som passar dem bäst men har ändå ansett sig böra lägga fram förslag om följande organ, som skall finnas på alla skolor och som sedan kan kompletteras på sätt som varje skola finner lämpligt.

På varje skola skall finnas
- styrelse
- lärarråd
- kursråd.

10.5.1 *Styrelse*

Inom de av huvudmannen fastlagda ramarna har styrelsen det yttersta ansvaret för skolan, och den har beslutanderätt i alla frågor som inte regleras av annan lagstiftning.

Utredningen förutsätter emellertid att styrelsen, innan den fattar beslut, hör dem som berörs av besluten och, då så är lämpligt och möjligt, delegerar beslutanderätt till lärarråd eller andra grupper inom skolsamhället.

Styrelsen bör noga följa skolans verksamhet och genom personliga besök på skolan bilda sig en uppfattning om behov och utvecklingstendenser. Styrelsen bör regelbundet sammanträffa med elever och personal.

Minst en gång årligen skall styrelsen hålla sammanträde med lärarrådet.

10.5.1.1 Styrelsens uppgifter

Styrelsen skall
- fastställa skolans mål
- ange riktlinjer för skolans verksamhet

- avge förslag till reglemente, vilket sedan fastställs av SÖ
- ansvara för skolans ekonomi
- besluta vilka elevkategorier som skall antas och principerna för antagning till olika kurser efter hörande av lärarråd och kursråd
- besluta huruvida omdömen om elevernas förmåga att bedriva studier skall avges och om så skall ske, för vilka kurser
- fatta beslut om förvisning av elev från skolan efter hörande av lärarråd och kursråd
- anställa och entlediga personal.

10.5.1.2 Styrelsens sammansättning

Styrelsen, som väljs av huvudmannen skall bestå av minst fem ledamöter. Härutöver skall studerande, lärare och övrig personal representeras i styrelsen. Personalrepresentanternas befogenheter förutsätts avgöras genom övergripande lagstiftning. Utredningen förutsätter vidare att de studerande får samma befogenheter som personalrepresentanterna.

Nu gällande förordning anger att "rektor skall vara ledamot av styrelsen och tillika dess sekreterare". Det är utredningens uppfattning att rektor som tjänsteman inte bör vara ledamot av styrelsen utan endast vara föredragande och sekreterare.

10.5.2 *Lärarråd*

I ett system där kursutbudet kommer att bli alltmer varierat och kurserna under ett läsår allt fler, är det viktigt att det finns en grupp på skolan som kan överblicka skolans hela verksamhet. Lärarrådet torde utgöra en lämplig planerande och samordnande grupp såväl för verksamheten på längre sikt som för arbete under löpande arbetsår. Den förändrade kurssituationen, som medför allt fler uppgifter för lärarna, ställer också krav på samråd och arbetsfördelning.

Rektors arbetsbörda har ökat väsentligt då kursernas antal har ökat. Lärarrådet eller arbetsgrupper initierade av lärrarrådet bör kunna överta en del av den planering som tidigare utförts av rektor.

10.5.2.1 Lärarrådets uppgifter

Detta för hela skolan övergripande organ för planering och verkställighet kan ha många uppgifter. Här ges endast några exempel.

Lärarrådet svarar för

- den långsiktiga pedagogiska planeringen: kurstyper, kurser och ämnesplaner för kommande verksamhetsår
- fördelning av lärarnas arbetsuppgifter som kursledarskap, undervisningsskyldighet, administrativa uppgifter, sociala uppgifter och handledarskap för lärarkandidater
- omdömesgivning i den ordning styrelsen fastställt
- ekonomisk planering inom de av styrelsen angivna ramarna
- information och kontakt såväl med grupper inom skolan som med samarbetande studiearrangörer

- initiativ till samarbetsorgan för kortare kurser och representation i dessa
- behandling av frågor som styrelsen och andra organ hänvisar.

10.5.2.2 Lärarrådets sammansättning och arbetsordning

Lärarrådet består av rektor, lärare och internatföreståndare. För att också andra kunskaper och erfarenheter än dem lärarna representerar skall komma verksamheten till godo bör representanter för övrig personal och elever ingå i lärarrådet.

Av skolans reglemente framgår lärarrådets sammansättning, medlemmarnas rösträtt och deras rättighet och skyldighet att närvara vid olika typer av sammanträden, t. ex. för planering.

Av reglementet framgår också vilka som skall avge omdömen och vilka som eventuellt ytterligare skall närvara vid omdömessammanträdena.

Lärarrådet fastställer själv sin arbetsordning.

För att varje skolas intressen skall kunna tillvaratas och varje lärarråd kunna utforma sin arbetssituation, anser utredningen denna ordning vara att föredra framför en stadgebindning av lärarrådets sammansättning och arbete.

10.5.3 *Kursråd*

Under slutet av 50-talet och början av 60-talet hade många skolor börjat experimentera med olika skoldemokratiska modeller, som man ansåg vara utvecklingsbara, men i vilka stadgans samarbetsnämnd inte passade in. Denna nämnd kom i de flesta fall att bli en disciplinnämnd, eftersom frågor om avstängning eller förvisning enligt stadgan avgjordes av nämnden. I fall där man ville ge nämnden andra uppgifter har den ibland lamslagits av att styrelsens ledamöter bott långt ifrån skolan och haft så stor arbetsbörda, att man knappast kunnat räkna med att de skulle komma med kort varsel då behov av sammanträde plötsligt förelegat.

Det kursråd som utredningen nu föreslår är tänkt att vara en ledningsgrupp för den verksamhet som pågår i samband med de långa kurserna. Det skall tillförsäkra studerande och anställda inflytande på såväl undervisningens form och innehåll som på icke-schemalagd verksamhet. Det skall kunna sammankallas snabbt och variera sina arbetsuppgifter efter behov.

Alla studerande – vare sig de går på långa eller korta kurser – bör självfallet ha inflytande över sina kurser. Utredningen anser dock att de som går långa kurser, 15 veckor eller längre, genom den insikt de får i skolans problem och möjligheter, utgör en ovärderlig resurs i skolans arbete. Givetvis kan de studerande påverka verksamheten på många sätt: i undervisningssituationer, i kommittéer och arbetsgrupper och genom elevkårsarbete, men kursrådet bör kunna bli ett forum där de studerandes initiativ bearbetas vidare.

Kursrådets befogenheter framgår av skolans reglemente.

10.5.3.1 Kursrådets uppgifter

Kursrådet har till uppgift att svara för den samordnande planeringen av de kurser, vilka representeras av eleverna i rådet.

Rådet kan överlägga om alla frågor som rör den pedagogiska organisationen, innehållet i verksamheten, arbetsformer och studiematerial. Det kan också ge sina synpunkter inför kommande kurser.

Kursrådet får emellertid inte bli ett organ som gör det omöjligt för undervisningsgrupperna att själva bestämma över sitt arbete. Detaljutformningen av arbetet skall kursdeltagare och lärare i respektive kurser svara för.

Många skolor har ett stort antal parallella kurser och linjer. Kursrådet kan bidra till att kontakten mellan dem stärks. Det kan också se till att de resurser som finns inom de olika kurserna, t. ex. musik, teater, utställningsverksamhet kommer hela skolan tillgodo. Arbetsgrupper för film, tidningsproduktion, idrott etc. kan initieras av rådet.

På kursrådet bör ligga frågor som rör den totala skolmiljön, t. ex. vilken målsättning man skall ha med internaten, där sådana finns, och hur man skall nå målen.

Det bör vara naturligt för styrelse och lärarråd att höra rådet i sådana frågor som berör de långa kurserna.

Kursrådet kan vara förberedande och verkställande utskott för skolstämma eller motsvarande organ där sådant finns. Rådet kan också delegera uppgifter till arbetsgrupper eller andra organ inom skolsamhället.

Kursrådet skall

- svara för den samordnande planering som berör de kurser i vilka elevrepresentanterna deltar, t. ex. temadagar, studiebesök, föreläsningar
- svara för icke schemalagda aktiviteter
- vara aktivt i frågor som rör den sociala miljön
- föreslå riktlinjer för undervisningens organisation, innehåll och utformning
- kunna svara för utvärdering av kurserna
- föreslå styrelsen principer för antagning av elever.

10.5.3.2 Kursrådets sammansättning

Till kursrådet väljer eleverna, lärarna och övrig personal sina representanter. Vidare skall rektor vara ledamot. Styrelsen kan vara representerad om den så önskar.

Eleverna väljer minst lika många representanter som personalgrupperna tillsammans. För att bli valbar till rådet skall elev delta i kurs om minst 15 veckor. Samtliga kurser av minst 15 veckors längd skall vara representerade.

Rådet väljer inom sig ordförande.

10.5.3.3 Arbetsordning

Kursrådet skall upprätta en arbetsordning som upptar bestämmelser om arbetsuppgifter, procedur vid kallelse till sammanträden, sammanträdesordning, delegering av arbetsuppgifter, adjungering etc.

10.5.4 *Medinflytande för deltagare i korta kurser*

Kravet på medinflytande på kursinnehåll, metod och studiematerial måste gälla även deltagare på kurser kortare än 15 veckor, även om det av tidsskäl kan vara svårare att genomföra. Utredningen anser sig inte böra rekommendera någon speciell samrådsmodell utan utgår ifrån, att varje skola efter sina behov och förutsättningar löser samverkansfrågorna även för denna verksamhet.

10.5.5 *Organisationsformer bland de studerande*

På de flesta skolor har de studerande något slag av egen organisation i form av elevkår och elevråd.

SFEF hade läsåret 1974/75 101 medlemsskolor, filialskolorna inräknade. Enligt uppgift från SFEF är ca 90 % av de elever, som studerar på kurser längre än 30 veckor, anslutna till SFEF.

Elevkårerna utgör SFEF:s lokala organ. Det finns vidare en distriktsorganisation som i stort följer SFHL:s indelning i åtta distrikt.

Kongressen som samlas varje år väljer förbundsstyrelse. Varje medlemsskola sänder ett ombud per 200 elever till kongressen.

SFEF har för närvarande en arvoderad orförande och en heltidsanställd funktionär.

Utredningen avstår ifrån att föreskriva elevråd eller annan elevkårsorganisation, då det bör stå de studerande fritt att välja om de vill organisera sig eller inte.

11 Kurser utanför skolorten

11.1 Kurser utanför skolorten

I den första upplagan av SÖ:s anvisningar till 1958 års folhögskolestadga angavs, att "ämneskurs skall vara förlagd till lokaler, som skolan disponerar för sina längre kurser (vinter- och sommarkurser)". I några speciella fall hade Kungl. Maj:t lämnat medgivande om förläggning av ämneskurser till annan plats. Under början av 1960-talet överfördes denna dispensgivning till SÖ. Ansökningarna om att få förlägga ämneskurser utanför skolans lokaler ökade successivt under hela 60-talet. När SÖ år 1967 reviderade anvisningarna till stadgan tog man konsekvenserna av denna utveckling och införde följande formulering: "Önskar skola förlägga ämneskurs till andra lokaler än skolans egna får detta ske först efter SÖ:s tillstånd."

Den genom 1958 års stadga nya möjligheten att anordna ämneskus i samarbete med studie- eller bildningsförbund gav upphov till ett ökande tryck på folkhögskolornas kurslokaler. Detta medförde behov av att förlägga kurser utanför skolornas egna lokaliteter. I många fall visade det sig också enklare att flytta lärare till kursdeltagare på en viss ort än tvärtom. För vissa handikappgrupper hade skolorna inte den utrustning och de speciella hjälpmedel som erfordrades varför kurserna förlades till för ändamålet lämpliga lokaler.

I ett cirkulär till folkhögskolorna år 1973 tog SÖ upp vissa frågor rörande dispensgivningen för de kortare ämneskurserna. Av statistiken framgår att antalet kortare ämneskurser mellan arbetsåren 1967/68 och 1972/73 ökat från 300 till omkring 1300 och antalet deltagare från 7000 till 30 000. SÖ säger i cirkulärskrivelsen att dessa ämneskurser ofta genomförs med dispens och att dispensorsaken i allmänhet gäller kurslängd eller lokalisering av kursen. SÖ påpekar att man kommer att vara mer restriktiv än hittills beträffande dispens för förläggning av en kurs till annan ort. För korta ämneskurser som förläggs utanför skolan kommer enligt SÖ följande att gälla: "Under några år har SÖ beviljat sådan dispens bl. a. för att underlätta skolornas kontakter med folkrörelser och folkbildningsorganisationer. Det är emellertid uppenbart att det vid sådana kursarrangemang är svårt att få tillräcklig kontakt mellan skolan och den kursverksamhet som bedrivs långt från denna. Skolans inflytande över rekrytering, kursprogram och medverkande har ibland reducerats i så hög grad att tveksamhet kunnat uttryckas om skälen till att kursen skall kallas folkhögskolekurs. Folkhögskolekurser bör i princip genomföras vid den skolenhet som en gång erhållit statsbidragsrätt."

"Ansökningar om dispens för kurs på annan ort måste alltså vara väl motiverade. Enbart den omständigheten att skolan är fullbelagd kommer inte att kunna accepteras som skäl."

SÖ pekar på möjligheten att genomföra ämneskurser på skolan parallellt med vinterkursen genom att i det senare fallet minska antalet studerande.

I sitt betänkande *Vidgad vuxenutbildning* redogör FÖVUX för erfarenheterna av försöksverksamheten med ämneskurser vid folkhögskolor som komplement till cirkelstudier. FÖVUX betonar folkhögskolornas stora fördelar genom sin långa folkbildningstradition framför möjligheten att utnyttja kurs- och konferensgårdar för kursverksamheten på vuxenutbildningsområdet. FÖVUX föreslår att ämneskurser, som anordnas i samarbete mellan folkhögskola och studieförbund, mera regelmässigt bör kunna förläggas utanför skolans lokaler, under förutsättning att kurserna utformas och genomförs så att de för folkhögskolan grundläggande arbets- och samlevnadsformerna säkerställs.

I sitt yttrande över FÖVUX betänkande framhåller SÖ på denna punkt: "Möjligheten att organisera kurser genom en folkhögskola i kurslokaliteter långt från skolan och i samverkan med personer som inte kan förutsättas ha full insikt i folkhögskolans verksamhetsformer även om viss värdegemenskap föreligger får inte resultera i att folkhögskolorna kommer att fungera enbart som statsbidragsförmedlare. Frågan om hur man skall åstadkomma ett nära samband mellan den ansvariga skolan och den 'utlokaliserade' ämneskursen är inte lättlöst. Enligt SÖ:s mening kan en tillfredsställande säkerhet nås om följande regel tillämpas. För varje här avsedd kurs skall skolan utse en lärare som kursansvarig. Denne lärare bör ha god erfarenhet som folkhögskollärare och skall tillsammans med studieförbundet utforma kursuppläggningen och sedan aktivt följa kursen genom att ha kontinuerlig kontakt med kursen. Denna kontakt bör i allmänhet innebära att han som pedagogiskt ansvarig kursledare personligen följer de flesta momenten i kursen. Han bör dessutom själv i viss omfattning undervisa vid kursen."

Folkhögskoleutredningen betonar i sitt yttrande över FÖVUX betänkande, att man i princip inte har något att invända emot förslaget att ämneskurser i samverkan med studieförbund skall få förläggas utanför skolans lokaler. Ett villkor härför måste då vara "att dessa kurser utformas och genomförs på ett sådant sätt att de former för arbete och samvaro, som är grundläggande för folkhögskolan, säkerställs".

Folkhögskolor bedriver också verksamhet utanför skolans lokaler i form av ämneskurser på olika slag av institutioner. Utredningen utvecklar sin syn på denna verksamhet i kapitel 12.

11.1.1 *Utredningens överväganden och förslag*

I kapitel 9 behandlar utredningen folkhögskolans samarbete med folkrörelserna. Utredningen menar, att folkhögskolan har en mycket stor rörlighet och kan anpassa sig till de bildnings- och utbildningsbehov som gör sig gällande inom folkrörelserna. Utredningen betonar, att all verksamhet som folkhögskolorna bedriver skall kännetecknas av frihet att välja målgrupper, att utforma studieplaner och att välja medarbetare. Det är viktigt att kursverksamheten präglas av den folkhögskolemässighet som utredningen närmare behandlat i kapitel 6. Man kan räkna med att ett utbyggt samarbete med folkrörelserna kommer att öka behovet av att förlägga kurser utanför

skolorten. Även en folkhögskolas egen kursverksamhet kan av olika skäl behöva placeras på annan ort.

Enligt utredningens uppfattning skall en folkhögskola ha rätt att förlägga verksamhet utanför skolorten. Det måste emellertid skapas garantier för att denna del av verksamheten har god kontakt med huvudskolan och att systemet inte på något sätt får karaktären av enbart statsbidragsförmedling till kursverksamhet på annan ort. I kurser som anordnas i samarbete med studieförbund eller annan organisation eller institution skall alltid, således även vid förläggning utanför skolorten, en lärare med minst halvtidstjänstgöring vid folkhögskolan medverka i planeringen, följa kursen och svara för dess genomförande. Vid sådana kurser skall minst 25 % av undervisningen bestridas av lärare med minst halvtidstjänstgöring vid folkhögskola.

Frågan om ersättning för resor och traktamente för lärare som medverkar i kurser utanför skolorten bör lösas lokalt. Enligt utredningens uppfattning är det rimligt att medarrangören ersätter kostnader av detta slag.

11.2 "Dagfolkhögskolor"

De tidiga folkhögskolorna lokaliserades till landsbygden, vilket var naturligt då målgruppen för skolornas verksamhet utgjordes av bondebefolkningen. Under 1960-talet, då folkhögskolorna expanderade kraftigt men fortfarande var förlagda i glesbygd, förlade många skolor långa ämneskurser till större tätorter. Skälen härtill var flera. Med 1966 års kompetenskungörelse erkändes folkhögskolans kompetensvärde. Detta medförde en kraftig elevtillströmning till folkhögskolans långa kurser. Nya studerandegrupper blev intresserade av folkhögskoleutbildning t. ex. hemmafruar och äldre korttidsutbildade personer. De kunde få grundskolekompetens genom folkhögskolan. Yngre människor som av olika anledningar hade misslyckats i den allmänna skolan kom för att förbättra sina meriter. I samhällsdebatten påpekades de eftersatta gruppernas berättigade krav på vuxenutbildning. Fysiskt, psykiskt och socialt handikappade människor borde få möjlighet att komplettera en bristfällig grundutbildning. De eftersatta gruppernas utbildning blev i allt högre grad en uppgift för folkhögskolan.

Dessa nya målgrupper är emellertid ofta förhindrade att flytta till internaten. De är bundna till sina hemorter genom stadigvarande bostäder, familjeband, ekonomiska åtaganden, beroende av närhet till sjukhus osv. En del studerande skulle inte heller orka med den täta sociala kontakt, som boende på internat innebär. En väsentlig målgrupp är också de föreningsaktiva, som behöver information och stimulans för att kunna inspirera andra att ta sig an samhällsfrågor. Många av dessa människor bor i storstadsregioner och tätorter och kan inte flytta till internat. Folkhögskolorna har flyttat ut kurser till tätorter för att tillgodose dessa nya behov.

Det finns för närvarande två självständiga externatfolkhögskolor, båda i Stockholm, och tre filialer, nämligen i Eskilstuna, Gävle och Örebro. Läsåret 1974/75 fanns dessutom 18 skolor som tillsammans hade 19 externatkurser om minst 30 veckor i tätort. Det sammanlagda elevantalet uppgick till unge-

får 1500 personer.

De flesta externaten utgörs alltså av undervisningsavdelningar förlagda till tätort. Externaten är oftast fast knutna till moderskolan. Samma lärare undervisar, administrationen sköts från moderskolan, kursföreståndaren har kanske någon timmes nedsatt tjänstgöringsskyldighet. Några av de större undervisningsavdelningarna har emellertid en hög grad av självständighet: egen budget, lärarnas tjänstgöring beräknas på externatets elevantal, endast få lärare undervisar även på moderskolan, kursföreståndaren har 4–6 timmar nedsatt undervisningsskyldighet, kontorspersonal finns, externatet antar egna elever.

Enligt en enkät bland externaten (som redovisas i kapitel 3) är medelåldern 27,5 år, dvs. betydligt högre än för internatskolorna. På frågan: "Skulle du valt folkhögskola, om du varit hänvisad till att studera på internatskola?", svarade 26 % ja och 74 % nej. En majoritet har alltså externatfolkhögskolan som enda alternativ.

11.2.1 *Utredningens överväganden och förslag*

Externatkurserna vänder sig till personer som av olika orsaker inte kan komma till folkhögskolornas internat. De har familj, ekonomiska åtaganden och kanske också föreningsuppdrag i den tätort där de bor. Enligt utredningens uppfattning har externaten en stor uppgift att fylla, då de många gånger vänder sig till studieovana personer och ger möjlighet till mjukstart för fortsatta studier. Det är viktigt att man inom denna form av folkhögskoleverksamhet, likaväl som inom internaten, eftersträvar att öka förmågan till såväl social som kulturell inlevelse och insats. Den sociala kommunikationen måste fungera både i undervisningen och på fritiden. Det är självklart att de studerande som så önskar bör beredas möjlighet att gå på moderskola med internat, eftersom den totala skolmiljön, med stöd av ett internat, kan innebära stora fördelar.

Utredningen vill understryka, att externaten skall vara ett direkt utflöde av moderskolan och således utgöra en del av folkhögskolans mångfasetterade verksamhet. Externatverksamheten skall vara en rörlig resurs. På platser där det finns behov av folkhögskoleverksamhet skall sådan kunna upprättas och finnas under den tid som erfordras. Det skall vara möjligt att flytta eller lägga ner externatverksamhet allteftersom förhållandena ändras. Blir ett externat alltför fast etablerat på en ort kan det medföra svårigheter att omorganisera verksamheten om så skulle erfordras. I linje med att externaten skall vara en del av moderskolans verksamhet är det önskvärt, att de lärare som tjänstgör på externaten också skall ha någon undervisning på moderskolan. Moderskolan skall kunna delegera frågor som rör kursplanering, kursinnehåll och rekrytering och även ge externaten egna ekonomiska ramar som står i relation till elevantal och behov. Kursföreståndare bör få en rimlig del av folkhögskolans administrativa resurser.

När det gäller dispositionen av de bidrag som en skola får för externatverksamheten är det inte rimligt att moderskolan skall kunna subventionera sina internat med dessa medel, vilket förekommit i enstaka fall.

11.3 Filialfolkhögskolor

Inom SÖ tillsattes i början av 1950-talet en planeringskommitté med uppgift att utreda möjligheterna att ta emot de stora årskullarna inom utbildningsväsendet. Ett särskilt betänkande: *Folkhögskolan och de stora årskullarna* avlämnade planeringskommittén i oktober 1956.

Till ledning för bedömandet av den framtida elevutvecklingen inom folkhögskolan lät planeringskommittén göra vissa beräkningar av elevantalet fram till år 1970 och därav föranledda behov av skollokaler och lärare. Man ansåg det sannolikt att fler ungdomar skulle söka sig till folkhögskolan och angav som ett skäl härför, att de stora årskullarna endast i begränsad utsträckning skulle komma att få sin grundutbildning inom den dåvarande enhetsskolans ram. Man räknade också med att det trots en upprustning av realskolan skulle kvarstå utbildningsbehov som torde komma att få betydelse för folkhögskolans elevtillströmning. Man pekade vidare på att anspråken på folkhögskolans medverkan i det övriga folkbildningsarbetet förmodligen skulle komma att öka. Planeringskommittén konstaterade att folkhögskolans dåvarande resurser var klart otillräckliga för att möta en väntad ökad elevtillströmning.

I ett resonemang om sättet på vilket folkhögskolans undervisningskapacitet skulle kunna ökas angavs olika möjligheter. Kommittén räknade med att antalet nya folkhögskolor skulle tillkomma i ungefär samma takt som under den närmast föregående tioårsperioden, dvs. två à tre skolor per år. Därtill skulle behövas en mer provisorisk ökning av lokalbeståndet på olika vägar. Här nämndes uppförandet av skolpaviljonger, som tillämpades inom övriga skolformer. Ett annat sätt att under en expansionstid öka en folkhögskolas undervisningskapacitet skulle vara att tillfälligt upprätta separata skolenheter, s. k. filialskolor. Dessa skolor skulle i administrativt och pedagogiskt hänseende vara direkt knutna till de permanent verksamma folkhögskolorna men i övrigt fungera som helt självständiga skolor. Man föreslog att en av huvudskolans mer erfarna lärare skulle anförtros uppgiften som biträdande rektor för filialskolan. Kommittén menade att man skulle kunna utnyttja samlingslokaler, pensionat eller lediga skolbyggnader för filialverksamheten eller också upprätta externat i tätorter, där eleverna själva skulle kunna lösa sin bostadsfråga.

Åtskilliga remissinstanser ställde sig kritiska till förslaget om filialskolor. Man befarade samordningsproblem mellan moderskolan och filialen och menade, att ett effektivt utnyttjande av lärarkrafterna skulle kunna bli komplicerat.

I propositionen 1957:146 angående folkhögskolans ställning och uppgifter betonade departementschefen, att de åtgärder som planeringskommittén föreslagit endast syftade till att skapa förutsättningar för folkhögskolorna att kunna ta emot de stora årskullarna. Någon skyldighet att anpassa sin kapacitet efter de stigande behoven skulle självfallet inte åläggas skolorna. Departementschefen sade sig emellertid vara övertygad om att skolorna var villiga att göra sin insats för att 1960-talets ungdom skall få samma möjlighet som tidigare årskullar till vidare skolning. Den kritik som framförts beträffande inrättande av filialskolor ansåg statsrådet förståelig, men han menade samtidigt att det både från skolornas och samhällets synpunkt kunde

vara mer fördelaktigt att göra mindre kostnadskrävande och kortsiktiga investeringar i filialskolor än att bygga ut permanenta folkhögskolor. I propositionen föreslogs att inrättande av filialskolor skulle prövas av Kungl. Maj:t från fall till fall, och erfarenheterna av detta arrangemang skulle få ligga till grund för en senare omprövning av frågan.

I början av år 1959 tillsatte SÖ en särskild utredning som skulle undersöka möjligheterna att inrätta speciella filialskolor för ungdom knutna till vanliga folkhögskolor. Det försämrade arbetsmarknadsläget och den därav förorsakade ökande ungdomsarbetslösheten föranledde SÖ att initiera en skyndsam översyn av folkhögskolans möjligheter att göra en insats. Utredningen föreslog inrättande av filialskolor för studerande som uppnått 16 års ålder.[1]

Budgetåret 1959/60 lämnades medgivande för fyra folkhögskolor att förlägga viss undervisning till filialskola. Antalet utökades med några skolor per år och nådde i mitten av 1960-talet det högsta antalet, 12 filialskolor. Av dessa inrättades sammanlagt 5 st som ungdomsfilialskolor med rätt att anta elever från 15 år. Några av skolorna har sedermera lagts ned, när det inte längre funnits elevunderlag för verksamheten. Två filialskolor, Stensunds i Linköping (Valla) och Sundsgårdens i Glimåkra omvandlades år 1971 till självständiga folkhögskolor. Ett förslag år 1973 att Gripsholms filialskola i Eskilstuna skulle få ställning som självständig folkhögskola avvisades av departementschefen i statsverkspropositionen detta år. I sina anslagsäskanden för budgetåret 1972/73 föreslog SÖ att ytterligare två filialskolor skulle få inrättas, vilket emellertid avslogs av departementschefen. För närvarande finns 6 filialfolkhögskolor.

Den senast tillkomna filialfolkhögskolan är Västanviks skola i Leksand, som utgör filialskola till Fornby folkhögskola. Tillkomsten av den skolan har en annan bakgrund än vad som gäller för filialfolkhögskolorna i övrigt. Huvudman för folkhögskolan i Västanvik är Kopparbergs läns landsting men skolan drivs av Sveriges Dövas Riksförbund (SDR). I en skrivelse år 1968 begärde SDR statligt bidrag till sin kursgård i Leksand för att där bedriva folkhögskoleverksamhet. SÖ framhöll i sitt yttrande över skrivelsen att målsättningen på lång sikt måste vara att möjliggöra de dövas integrering i samhälls- och kulturliv. Av den anledningen ville SÖ inte förorda att en särskild folkhögskola upprättades enbart för döva. SÖ föreslog i stället att man försöksvis skulle kunna bedriva folkhögskoleverksamhet i form av en filialfolkhögskola. Underhandlingar hade upptagits med Kopparbergs läns landsting om möjlighet för Fornby folkhögskola att åta sig huvudmannaskapet för Västanviksfilialen. I sitt yttrande påpekade SÖ, att konstruktionen med filialskola betyder, att enheten får viss egen administrativ ledning men ändå står i ständig kontakt med en moderskola i pedagogiska och administrativa frågor, vilket underlättar en utformning i enlighet med folkhögskolans målsättning. Utvecklingen under de år filialskolan funnits har visat, att skolan fungerat mer självständigt än filialskolor i allmänhet. Kontakten med moderskolan har endast varit av teknisk administrativ natur. Från statsbidragssynpunkt förlorar både moderskola och filial på denna konstruktion, då bidraget till kringpersonal och pedagogisk utrustning utgår till ett maximerat antal elevveckor för den sammanlagda verksamheten.

[1] Allan Degerman: *Filialfolkhögskolor för 16–17-åringar*, Utredningar i skolfrågor 3 (Kungl. Skolöverstyrelsen) 1960.

11.3.1 *Utredningens överväganden och förslag*

Av redovisningen för filialfolkhögskolornas tillkomst framgår, att statsmakterna såg denna konstruktion som en fördelaktig lösning på ett akut behov av utbildningsplatser utan att behöva bygga ut fler permanenta skolenheter än som på längre sikt kunde anses skäligt. Det stora trycket på utbildningsväsendet som 60-talets stora årskullar gav upphov till kunde folkhögskolan därigenom bidraga till att underlätta. Konstruktionen med filialfolkhögskolor kan i dag anses ha spelat ut sin roll. Det finns i dag flera skolenheter, s. k. dagfolkhögskolor, som organisatoriskt är ämneskurser men i praktiken fungerar lika självständigt som filialskolorna, vilket närmare behandlats i föregående avsnitt. Som utredningen föreslagit i tidigare avsnitt skall en folkhögskola i princip kunna förlägga sin kursverksamhet utanför skolorten, under förutsättning att moderskolan har en fast ledning av verksamheten. Enligt utredningens mening bör de nu existerande filialskolorna upphöra som administrativa enheter och antingen få ställning som kurser förlagda till annan ort eller självständiga folkhögskolor. Frågan om upprättande av en självständig folkhögskola utreds av SÖ som lämnar förslag därom till regeringen. Riksdagen beslutar i frågan.

En särställning bland filialskolorna intar Västanviksfilialen i Leksand. Den försöksvis bedrivna verksamheten med koppling till Fornby folkhögskola har inte förhindrat att Västanvik utvecklats till en särskild skola enbart för döva med mycket självständig ställning. Filialkonstruktionen är därför knappast lösningen på problemet med de dövas integrering i samhälls- och kulturliv. Bidragsmässigt är det också en nackdel för både moderskola och filial. SDR har hos SÖ ansökt om att Västanviksfilialen måtte få ställning som självständig folkhögskola. SÖ har hänvisat till utredningens arbete med frågorna som rör folkhögskolans handikappverksamhet. I kapitel 12 behandlar utredningen denna fråga närmare. Utredningen föreslår att vad som ovan sagts om att filialskolorna skall upphöra som administrativa enheter också bör gälla Västanviksfilialen.

11.4 Studier utomlands

11.4.1 *Resor till länder utanför Norden*

Utlandsstudieresor, arrangerade antingen inom ramen för pågående vinterkurs eller organiserade som ämneskurser i direkt anslutning till sådan kurs vid folkhögskola, är relativt vanligt förekommande. Även helt fristående ämneskurser eller kurser organiserade tillsammans med studieförbund eller annan organisation och förlagda utomlands har ökat i antal under senare år. Verksamhetsåret 1973/74 arrangerades 45 studieresor av 37 skolor med ca 1200 deltagare. Antalet ämneskurser utgjorde 46 st vid 11 skolor med ca 1150 deltagare. Avsikten med studieresor och kurser utomlands är att hos individen öka insikten i och förståelsen för sociala och kulturella miljöer utanför det egna landet, att ge kontakter med människor i andra länder och därigenom skapa förutsättningar för en mer utvecklad samverkan mellan olika nationer.

I sitt betänkande *Folkhögskolans ställning och uppgifter* tog 1946 års skolkommission upp en diskussion om den samhällsstruktur, som i framtiden kan förväntas möta den enskilde medborgaren och antyder några sätt på vilka folkhögskolans undervisning kan medverka till att ge erforderliga kunskaper och insikter i en framtida föränderlig tillvaro. I detta sammanhang betonade kommissionen, att svensk medborgarundervisning inte med tystnad kan gå förbi de "internationella tankelinjer och idéströmningar, som medverkat till bland annat den politiska grupperingen här i landet". Som en konsekvens härav menade man, att skolan måste ge orientering om de politisk-ideologiska system, om de ekonomiska och sociala miljöer och om den samhällsutformning som idéströmningarna gett upphov till i olika länder. Förutsättningarna för ett förbättrat mellanfolkligt samförstånd liksom fredssträvanden i vidare bemärkelse måste uppmärksammas. Kommissionen sammanfattar: "Samhällskunskap kan i våra dagar icke få betyda kännedom enbart om det egna landets samhällsproblem."

I utredningen om lärarutbildning för folkhögskolan (SOU 1967:47) betonades den unika möjlighet folkhögskolan har att anordna studieresor utomlands. Utredningen såg det som en viktig uppgift för den blivande läraren att han får tillfälle att "teoriplanera" en studieresa och om möjligt aktivt följa planläggningen av en sådan resa under sin praktiktermin. Beträffande praktiktjänstgöringen framhölls, att utbytet av planeringsarbetet med en studieresa kan förutsättas bli större om läraren får möjlighet att som biträdande ledare genomföra och efterarbeta resan.

Efterkrigstiden blev internationaliseringens tid, inte bara för folkhögskolan utan för folkbildningsarbetet överhuvudtaget. Framför allt under 1960-talet utvecklades det internationella intresset mycket snabbt. Det visade sig dels i ett stort antal utländska elever på svenska folkhögskolor och dels i ett ökat intresse för studieresor utomlands och då inte enbart till närliggande länder.

När det gäller utlandsförlagda ämneskurser intar Visingsö folkhögskola en särställning. Skolan fungerar som en replipunkt för en successivt utbyggd folkhögskoleverksamhet utomlands som bedrivs vid fasta skolor i England och Frankrike. Av de 46 ämneskurserna 1973/74 svarade Visingsö för 22 st. Längden på dessa kurser varierade från 3 till 15 veckor. Verksamheten har under senare år omfattat omkring 5000 elevveckor årligen. Arbetsåret 1974/75 genomfördes 16 kurser med drygt 700 deltagare. Målsättning för kursverksamheten är att ge tillfälle till fördjupad kunskap om andra länders samhälls- och kulturliv och ökad insikt om internationella förhållanden, varvid språkstudierna närmast ses som ett medel att nå denna kunskap och insikt. Målgrupp är i första hand folkhögskolans traditionella rekryteringsgrupper och man söker inrikta sig på att nå personer som av ekonomiska eller andra skäl har små möjligheter att eljest bedriva utlandsförlagda studier. Årligen anordnas ett antal pensionärskurser som är 2–4 veckor långa. Vid Visingsöskolan finns också en internationell vinterkurs, som pågår 15 veckor på skolan och 15 veckor i England eller Frankrike. Den utlandsförlagda delen av kursen upptar förutom språkstudier också orientering i landets politiska, sociala och kulturella förhållanden både mot historisk bakgrund och återspeglad i den aktuella massmediadebatten. Andra svenska folkhögskolor har möjlighet att förlägga kurser till skolan i England.

En utvärdering av Visingsöskolans utlandsförlagda kursverksamhet har gjorts och omfattar åren 1968–1975. Därav framgår bl. a. att 4/5 av deltagarna i den internationella vinterkursen i England anser sig ha fått sina förväntningar infriade i hög grad eller till mycket stor del. Praktiskt taget samtliga deltagare i denna kurs och i kortkurserna i England ansåg det positivt att de deltog i en folkhögskolekurs. Deltagarna på kurserna i Frankrike har inte lika positiva upplevelser av kursvistelsen, och utvärderarna menar, att den franska språkbarriären är svårare att komma över, och detta kan vara en av orsakerna till skillnaden i behållning för deltagarna.

Studieresorna omfattar vanligen 1–3 veckor och görs endast i enstaka fall med en hela skola, oftare med en grupp av elever eller speciallinje. Resmålen ligger företrädesvis i Europa, där de östeuropeiska länderna är väl företrädda. Enstaka resor har också gått till mer avlägsna länder. Som exempel kan här nämnas hur Valla folkhögskola organiserat fältstudier i form av studieresor vid sin ulandslinje. Läsåret 1973/74 gjordes en tre veckors studieresa till Tanzania och Kenya och 1974/75 en fyra veckors resa till Etiopien och Zambia. I ulandskursen som sammanlagt är 34 veckor lång upptar teoretiska studier kring internationella frågor, ulandskunskap och biståndsverksamhet den största delen. Som en viktig del i kursen ser man fältstudierna, som syftar till att komplettera de teoretiska kunskaperna och hos deltagarna söka främja förståelsen för utvecklingsproblem och utvecklingsarbete och ge tillfälle att samla information för framtida upplysnings- och studiearbete. I de besökta länderna har eleverna bl. a. tittat på fabriker, sjukhus, jordbrukscentra och vuxenutbildningsprojekt. Genom att de rest ganska mycket och inkvarterats under olika betingelser har de fått en verklighetsnära bild av förhållanden i dessa länder. Eleverna har ägnat mycken omsorg åt uppföljningen av studieresorna genom fördjupningsstudier och utförliga reserapporter. Man har också gjort utvärderingar av dessa resor och låtit eleverna svara på en rad frågor om sina personliga upplevelser i resp. land och erfarenheterna av planering och genomförande av resan.

Med framgång har några folkhögskolor under senare år organiserat studieresor utomlands för skilda grupper av handikappade elever. Detta har på ett värdefullt sätt öppnat möjligheter för denna kategori att komma i kontakt med främmande miljöer, något som de handikappade annars knappast skulle ha möjlighet att realisera annat än i form av sällskapsresor till vissa badorter. Som exempel på vilket tekniskt komplicerat arrangemang en studieresa för en grupp svårt rörelsehindrade och rullstolsbundna elever är, kan följande nämnas. Forsa folkhögskola genomförde våren 1975 en 2-veckors studieresa till Jugoslavien med 15 elever. Antalet medföljande i denna resa var 24 st. inkluderande reseledare, lärare, sjuksköterska, elevassistenter och vårdare. Budgeten för denna resa omslöt 56 000 kronor. Medel hade influtit förutom från elevernas hemkommuner och -landsting också från Lions, Röda Korset och Radiohjälpen. Mellan 600–800 kronor satsade eleverna själva. Studieresan hade föregåtts av ett intensivt förberedelsearbete och de olika studiebesöken i Jugoslavien var noga detaljplanerade.

SÖ, som har att ta ställning till varje planerad studieresa, har ansett sig kunna ge tillstånd till sådana resor i relativt stor omfattning om vissa grundläggande krav uppfylls. Man kräver att förberedelse och efterarbete skall

omfatta lika lång tid som själva resan. Programmet för resan skall meddelas SÖ liksom vilken tidsplan man lagt in för delsummeringar av studiearbetet under själva resan.

Att programmet omfattar olika studiemål och ämnesområden för olika studiegrupper är givet, men också inom en och samma grupp kan olika specialintressen avspeglas. Från SÖ:s sida betonas vikten av ett väl genomtänkt system för redovisning av studieresan vid hemkomsten, så att den inte flyter ut i en allmän helt oorganiserad känsla av att det var intressant och trevligt. Ett oeftergivligt krav på en sådan här resa är att det handlar om studier.

Någon merkostnad för statsverket uppkommer inte genom att en del av undervisningen förläggs utomlands. Lärarnas resekostnader betalas antingen av dem själva eller av skolan. Den eller de lärare som medföljer studieresan förutsätts genomföra samma antal undervisningstimmar som upptas på schemat under pågående kurs och hemmavarande lärare undervisar de kvarvarande eleverna.

I vissa fall har skolorna redan i förhandsmaterialet kring en kurs informerat om att en studieresa ingår, ibland har också det aktuella landet angetts. Vanligare torde dock vara, att de studerande diskuterar sig fram till önskat resmål och även detaljplanerar resan.

I det av Studiereseutredningen framlagda betänkandet: *Språkresor* (SOU 1975:64) behandlas bl. a. folkhögskolornas studieresebehov. Folkhögskoleutredningen stöder i sitt yttrande i och för sig förslaget att folkhögskoleelever skall ges ekonomiska möjligheter att delta i individuella språkkurser under ferietid, men anser att, vid en prioritering, utlandsförlagda studier i grupp, som närmare behandlas nedan, är mer angelägen att stödja från statsmakternas sida. Utredningen ställer sig positiv till förslaget att de rent reseorganisatoriska frågorna i samband med utlandsförlagd verksamhet borde överlåtas på en lämplig reseorganisatör. Vidare har utredningen ställt sig bakom förslaget att i större utsträckning bereda handikappade deltagare möjlighet att bedriva studier utomlands. Förslaget om ett särskilt bidrag för rese- och uppehållskostnader för följeslagare till handikappade deltagare vill utredningen understödja.

11.4.2 *Studieresor till nordiska länder*

För studieresor till de nordiska länderna gäller anvisningarna till nuvarande förordnings 9 §. Där sägs att studieresa får omfatta högst sex dagar om kursen är minst fyra veckor lång. För kortare kurser får högst tre dagar disponeras för studieresa. Något särskilt tillstånd från SÖ att företa studieresor inom Norden erfordras således inte. Ur uppgifter hos SÖ framgår att det läsåret 1972/73 anordnades 39 studieresor av 28 skolor till de tre skandinaviska länderna med drygt 1000 deltagare. Läsåret 1970/71 anordnades två resor till Island utöver 30 studieresor till övriga nordiska länder. Av de sålunda anordnade studieresorna utgjordes några fåtal av s. k. utbytesresor, dvs. elevgrupper från värdlandet gör återbesök vid den svenska folkhögskolan.

11.4.3 *Utredningens överväganden och förslag*

Det allt starkare intresset för de internationella perspektiven i undervisningen är en naturlig utveckling som bör stimuleras och fördjupas inom folkhögskolan. Enligt utredningens mening är studier utomlands ett viktigt led i denna undervisning när det gäller att skapa förståelse för andra länders sociala och kulturella förhållanden. Folkhögskolans fria kursutformning ger utomordentligt fina möjligheter till förberedelse och efterarbete av sådan studieverksamhet. Utredningen menar att skolornas möjlighet att förlägga kurser och studier utomlands bör stimuleras.

Utredningen föreslår således att folkhögskolorna skall ha rätt att bedriva studier utomlands, antingen i form av fristående kurser eller inom ramen för en längre folkhögskolekurs. De fristående kurserna kan antingen helt och hållet vara förlagda utomlands eller ha förberedelse- och/eller uppföljningsarbete förlagt till folkhögskolan. Där studierna utomlands bedrivs inom ramen för en längre folkhögskolekurs utgör de en integrerad del i hela kursens arbete och de olika momenten skall vara noga planerade i anslutning till de problemområden som kursen arbetar med. Det är inte bara i ulandskurser som projektarbete i internationella frågor förekommer och naturligen utmynnar i ett uppföljningsarbete utomlands. I en rad andra kurser arbetar man med intensivstudier av problem i olika länder och dessa projekt följs upp genom studier på platsen i det aktuella landet. Utredningen vill understryka att studierna utomlands inte behöver vara koncentrerade till en enda ort. Det är många gånger nödvändigt att kursdeltagarna kan förflytta sig och bedriva studier på flera olika platser för att få en allsidig belysning av de problem som skall studeras. Resor utomlands, där visserligen studiebesök ingår, men där momenten inte utgör en del i andra studier, skall inte få räknas in i den statsbidragsberättigade verksamheten vid folkhögskolor.

Den kursverksamhet vid fasta skolor i England och Frankrike som Visingsö folkhögskola bedriver ger deltagarna möjlighet till fördjupning i respektive lands politiska, sociala och kulturella förhållanden på ett sätt som teoretiska studier i hemlandet knappast kan uppnå. Enligt utredningens mening är en väl genomarbetad kursverksamhet av detta slag helt i linje med folkhögskolans målsättning. Det är emellertid angeläget att moderskolan har en mycket fast ledning av verksamheten.

För den utlandsförlagda kursverksamheten eller studieperioden utomlands skall SÖ godkänna dess uppläggning och omfattning.

Utredningen vill vidare göra klart, att utöver vad som skulle ha utgått i bidrag om kurserna varit förlagda i Sverige, kan inte några särskilda statsbidrag påräknas, annat än vad som ev. kan bli resultatet av studiereseutredningens förslag.

Utredningen ser de väl planerade studierna utomlands som en särskilt fin möjlighet att ge de handikappade eleverna internationella utblickar och intryck av miljöer utanför våra gränser.

Utredningen vill framhålla angelägenheten av att alla elever i den aktuella gruppen om möjligt bereds tillfälle att delta i studier utomlands. Det är viktigt att skolorna i förväg informerar deltagarna i en kurs om att utlandsresa ingår och vilka kostnader som kan bli aktuella för denna resa.

12 Handikappade i folkhögskolan

12.1 Inledande synpunkter

I kapitel 6 har utredningen slagit fast, att folkhögskolan skall kunna tillgodose behov av bildning och utbildning hos enskilda och olika grupper, om skolformen kan bedömas ha resurser att genomföra sådan verksamhet och samhället inte på annat sätt organiserar utbildning av detta slag. Denna målsättning innebär sålunda ingen begränsning av folkhögskolans verksamhet till vissa studerandegrupper – avgörande är vilka resurser som står till buds. Utredningen säger vidare i detta kapitel, att all verksamhet vid folkhögskola både till innehåll och form skall vara sådan, att den ökar individens medvetenhet om sina egna och omvärldens villkor, utvecklar självständighet och samarbetsförmåga, stimulerar till såväl social som kulturell inlevelse och insats samt stärker viljan och förmågan att i solidaritet med andra aktivt påverka arbetsliv och samhälle. För att folkhögskolan skall kunna förverkliga detta program krävs ett avsevärt mått av frihet för varje skola att själv utforma sin verksamhet. Utifrån denna målformulering vill utredningen i detta kapitel belysa folkhögskolans insatser när det gäller studerande med olika slag av handikapp och ange vilka resurser som erfordras för att denna verksamhet skall kunna fullföljas i enlighet med den allmänna målsättningen.

När utredningen här behandlar handikappade elever på folkhögskola i ett särskilt kapitel beror detta på, att det behövs särskilda insatser för att dessa elever skall kunna bedriva studier. Det innebär således inte att denna verksamhet har ett annat mål än övrig folkhögskoleverksamhet.

Folkhögskolan skall tillgodose bildnings- och utbildningsbehov. Även om många handikappade elever kan vara i behov av omfattande vård och rehabilitering skall inte folkhögskolan ta på sig uppgifter utanför dem som erfordras för att den handikappade eleven skall fungera i studiesituationen och under fritiden på skolan. Skolorna bör undvika att bygga upp en egen verksamhet med medicinsk rehabilitering, arbetsvård etc. utan i stället utnyttja de institutioner som är avsedda för sådana uppgifter.

I kapitel 6 betonar utredningen vidare att det gäller att göra varje kursdeltagare medveten om sin situation och medverka till att han kritiskt börjar granska den för att därigenom få en utgångspunkt för förändring. Det är skolans uppgift att hos individen bygga upp det förtroende för sin egen förmåga som är nödvändigt för att han skall kunna börja att aktivt bearbeta

sin livssituation. Handikapp medför ett större beroendeförhållande än vad som gäller för människor i allmänhet. Tron på den egna förmågan är den givna utgångspunkten för utveckling mot självständighet och ökat oberoende. För deltagare med handikapp får därför folkhögskolans målsättning en särskild innebörd genom att betona att individen skall stimuleras att upptäcka sina inneboende utvecklingsmöjligheter. Handikappades erfarenheter kan bidra till utvecklingen av ett samhälle som skall präglas av gemenskap och solidaritet. Inom folkhögskolan finns goda förutsättningar för alla deltagare att i samverkan formulera sina erfarenheter. Det är en fördel att elever med handikapp ingår i folkhögskolekurserna, så att den samlade livserfarenheten blir så vid som möjligt.

Utredningen har betonat folkhögskolans lokala frihet. Det bör därför vara den enskilda skolans sak att avgöra hur många handikappade elever man kan ta emot med tanke på deras olika förutsättningar och behov. Samtidigt som en skola skall ha möjlighet att på bästa sätt använda sina samlade resurser, är det emellertid väsentligt att skolan kan bygga upp en fungerande gemenskap och ge var och en av de handikappade eleverna en reell möjlighet att inlemmas i skolsamhället. Mot den bakgrunden föreslår därför utredningen i kapitel 16, att det antal elevplatser till vilka extraresurser skall kunna utgå årligen bör fixeras av statsmakterna.

12.2 Handikappade elever på folkhögskolorna

Under en följd av år har handikappade elever i ökad utsträckning tagits emot som studerande vid landets folkhögskolor. Detta gäller såväl fysiskt som psykiskt och socialt handikappade elever.

Handikapputredningen publicerade i sitt betänkande *Bättre utbildning för handikappade* (SOU 1969:35) en redovisning av hur olika kategorier av handikappade elever beretts studiemöjligheter på folkhögskolor. De statistiska uppgifterna finns noterade från budgetåret 1965/66 i detta material. Folkhögskoleutredningen har tagit fram uppgifter för de senaste åren och utvecklingen av antalet handikappade elever vid folkhögskolor ger följande totalbild (tabell 12.1).

Utredningen vill här fästa uppmärksamhet på vad som i SÖ:s statistik anges om kriterium på elev med dokumenterat alkohol- eller narkotikabruk. Bruket skall vara registrerat av läkare, nämnd eller myndighet och skolan skall antingen ha informerats om situationen på förhand eller blivit medveten om bruket under kursens gång. Även i senare fallet skall bruket registreras på samma sätt. Det är utan tvivel många elever som faller utanför denna statistik men som kan innebära problem för skolorna på olika sätt.

I tabellen anges det totala elevantalet på både vinterkurser och ämneskurser. I vinterkurser och långa ämneskurser deltog 1 270 elever läsåret 1973/74, representerande 41 000 elevveckor. Av tabellen framgår att både antalet deltagare och elevveckor ökat mycket kraftigt från mitten av 1960-talet.

De handikappade utgjorde 9 % av det totala elevantalet vid vinterkursen 1973/74. De flesta skolor har elever med handikapp antingen på vinterkurs eller på ämneskurser. Endast 5 skolor rapporterade att de inte haft någon

Tabell 12:1 Handikappade elever vid folkhögskolorna 1965/66–1973/74

	65/66	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73	73/74
Fysiskt och psykiskt hk:									
1. Rörelsehindrade	82	108	112	189	193	358	326	281	447
därav i rullstol							138	117	183
därav i rullstol med fler hk							85	104	67
2. Synskadade	100	180	200	281	270	182	249	290	275
därav i behov av speciella åtgärder							51	37	31
därav svårt synskadade och blinda							198	253	244
3. Hörselskadade	25	94	35	40	172	89	227	236	245
därav med hörselrester							168	156	190
helt döva				2	12	19	59	80	55
4. F. d. hjälpklasselever	9	19	20	47	67	69	93	111	125
5. Psykiskt utvecklingsstörda	20	75	85	103	126	302	467	429	446
6. Studerande från mentalsjukhus				53	109	240	188	101	174
7. Studerande vid mentalsjukhus							185	135	211
Summa elever	236	476	452	713	937	1 240	1 735	1 583	1 923
Summa elevveckor	4 486	6 418	6 970	9 188	12 759	15 948	19 535	21 959	27 532
Procentuell ökning från föregående år		+ 43,1	+ 8,6	+ 31,8	+ 38,9	+ 25,0	+ 22,5	+ 12,4	+ 25,4
Socialt handikappade									
8. Studerande med dokumenterat narkotikabruk[a]				80	100	110	175	177	204
a Känt före kursens början				42	54	63	92	131	132
b Konstaterat under pågående kurs				38	46	47	83	46	72
9. Studerande med dokumenterat alkoholmissbruk[a]				79	77	118	190	244	343
a Känt före kursens början				22	24	40	118	189	271
b Konstaterat under pågående kurs				57	53	78	72	55	72
10. Studerande från ungdomsvårdsskola eller fängelse							56	90	157
11. Studerande vid ungdomsvårdsskola eller fängelse							209	211	244
Summa elever				159	177	228	630	722	948
Summa elevveckor				5 326	5 654	7 774	17 571	19 626	21 223
Procentuell ökning från närmast föregående år					+ 6,2	+ 37,5	+ 126,0	+ 11,7	+ 8,1
Totalt antal elever	236	476	452	872	1 114	1 468	2 365	2 305	2 871
Totalt antal elevveckor	4 486	6 418	6 970	14 514	18 413	23 722	37 206	41 585	48 755

[a] Med dokumenterat bruk menas att bruket registrerats av läkare, nämnd eller myndighet och att skolan informerats på förhand (a) eller att skolan blivit medveten om bruket under kursen (b) och att detta då registrerats av läkare, nämnd eller myndighet.

handikappad elev under nämnda verksamhetsår. Ungefär hälften av eleverna var helt integrerade i undervisningen i de reguljära kurserna medan övriga antingen deltog i speciella ämneskurser parallellt med vinterkursen eller i särskilda ämneskurser av varierande längd.

Från mitten av 60-talet daterar sig de ekonomiska stödåtgärder, som gjort det möjligt för handikappade att utnyttja folkhögskolans studiemöjligheter i den utsträckning som varit fallet. Både bidrag till personlig assistans och tekniska hjälpmedel liksom till praktiska anordningar i skolornas byggnader har gjort folkhögskolorna mer tillgängliga för elever även med de allra svåraste handikappen.

12.2.1 *Rörelsehindrade elever*

Vinterkursen 1973/74 mottogs rörelsehindrade elever vid 44 folkhögskolor. 14 av dessa skolor hade så god teknisk utrustning att mycket svårt rörelsehindrade elever kunde tas emot. Hälften av dessa skolor har religiös organisation som huvudman. Av de 44 skolorna hade 3 st mellan 13 och 20 % elever med rörelsehinder. Av 164 rörelsehindrade elever på vinterkursen 1973/74 deltog 81 % i integrerad undervisning.

Ur en uppföljningsstudie[1] av rörelsehindrade elevers folkhögskolevistelse och dess inverkan på deras livssituation skall här återges några fakta.

Studien omfattade 30 elever av vilka 26 var helt rullstolsbundna och 17 av dem hade dessutom tilläggshandikapp såsom talsvårigheter, hörsel- eller synnedsättning. En tredjedel av gruppen hade endast upp till 6 års folkskola bakom sig och genomsnittsåldern var 37 år. I undersökningen gjordes vissa jämförelser mellan elevernas förhållanden ett år före och ett år efter folkhögskoletiden. Resultaten framgår av följande sammanställning.

	Före fh	Efter fh
Boende		
Hos föräldrar	14	6
Egen bostad	3	23
Långvård eller ålderdomshem	4	1
Sjukhusvistelse	2	0
Skola med internat	5	0
Dellenborgs rekreationshem	2	0
Sysselsättning		
Ingen ordnad sysselsättning	20	8
Heltidsarbete	0	3
Deltidsarbete	0	3
Skyddat arbete	1	0
Studier	9	16
Fritidsaktiviteter		
Umgänge med vänner	9	23
Läsning	19	24
TV-tittande	20	27
Hobbyverksamhet	12	20
Aktiv föreningsverksamhet	2	10
Passivt deltagande i föreningar	4	17
Bio- och teaterbesök	8	15
Brevskrivande, författande av bok, respektive skriva dikter	0	6

[1] K. Paulsson vid Psykotekniska institutet i Stockholm: "Uppföljning av rörelsehindrade elever på Forsa folkhögskola 1966/73."

Av dem som efter folkhögskoletiden flyttat in i egen bostad ansåg hälften att vistelsen vid skolan på olika sätt inverkat positivt på anskaffandet av bostad. Information om och kontakt med olika myndigheter och institutioner hade öppnat vägarna ut i samhället. En påtaglig förändring visade också elevernas sysselsätttningsförändring. Av dem som fortsatte sina studier gick hälften till vuxengymnasium och några till universitet och högskolor.

89 % av de undersökta eleverna ansåg att folkhögskoletiden haft stor inverkan på deras personliga mognad och på förmågan att ta eget ansvar. Eleverna redovisar också en påtaglig förbättring av självförtroendet efter tiden på folkhögskolan.

En motsvarande uppföljningsstudie har gjorts på 61 elever vid Önnestads folhögskolas ämneskurs för rörelsehindrade på Furuboda[2]. Undersökningen visade också i detta fall folkhögskolevistelsens stora betydelse för den handikappades livssituation. Ett ökat eget boende, ordnad sysselsättning i många fall och fortsatta studier efter folkhögskolan var påtagliga resultat. I undervisningen vid Furuboda ingår utöver de vanliga skolämnena också utvidgad hemkunskapsundervisning. Det finns övningslägenheter där eleverna under viss tid får träna eget boende.

Eleverna i båda dessa undersökningar har deltagit i helt segregerade folkhögskolekurser. De har själva fått ge sina synpunkter på denna situation. De ansåg att strävan måste vara att rörelsehindrade skall kunna delta i integrerad undervisning. Det måste vara berikande för både rörelsehindrade och icke rörelsehindrade att vara tillsammans och därigenom lära sig förstå varandra och skapa naturliga kontakter.

Några kompletterande intervjuer har gjorts med elever som både deltagit i särskilda kurser för rörelsehindrade och i integrerade kurser. Man fann undervisnings- och studiesituationen mer tillfredsställande i senare fallet eftersom valfriheten beträffande ämnen var större. Man tyckte att kamratkontakterna fungerade bra och de handikappade fick hjälp av sina kamrater i olika situationer. De handikappade eleverna upplevde integreringen som positiv därför att de därigenom inte betraktades som en särskild grupp i samhället. Självförtroendet hade ökat och man upplevde att de icke handikappade hade lärt sig acceptera de rörelsehindrade eleverna och en fin sammanhållning hade skapats.

Under åren 1971–1973 anordnades ämneskurser för svårt rörelsehindrade personer med ofullständig skolgång. Kurserna syftade till att kartlägga deltagarnas intresse och förutsättningar för studier och planera fortsatt utbildning och rehabilitering. Dessa personers situation hade studerats genom en undersökning vid avdelningen för handikappforskning vid Göteborgs universitet.[3] Att dessa personer fått en ofullständig skolutbildning har berott på att obligatorisk skolplikt för dessa infördes först år 1962. Dessutom har lokala skolmyndigheter visat bristande förståelse för deras utbildningsbehov, vartill kommer avsaknad av transportmöjligheter i många fall. Omkring 60 % av dem som genomgått dessa första kontaktkurser har sedan genomfört studier både i form av hemundervisning och på folkhögskola och därigenom fått kontakt med omvärlden på ett sätt som främjat deras personliga och sociala utveckling.

[2] L Nilsson och V Persson: "Hur livet kan förändras", Socialhögskolan i Lund 1974.

[3] Handikappforskningens stencil nr 35 år 1975: "Svårt rörelsehindrade med ofullständig skolgång".

12.2.1.1 Personlig hjälp

För att rörelsehindrade elever skall kunna studera på folkhögskola krävs personlig assistans i studiesituationen och i många fall också hjälp med olika funktioner i den dagliga livsföringen. I sina anslagsäskanden för budgetåret 1966/67 och 1967/68 påpekade SÖ folkhögskolornas bristande resurser att kunna ta emot svårt handikappade elever och föreslog en upprustning i olika avseende. Bl. a. föreslogs, mot bakgrund av att en motsvarande resurs fanns sedan några år inom gymnasieskolan, att bidrag skulle utgå för personlig assistans åt rörelsehindrade elever. Från och med budgetåret 1967/68 inryms sådan ersättning under folkhögskoleanslaget. Den personliga assistansen avser den totala pedagogiska situationen och har till syfte att i möjligaste mån eliminera handikappet vid kunskapsinhämtandet. De svårt rörelsehindrade kräver de största hjälpinsatserna. De assistenter som biträder de handikappade i studierna ger också hjälp med övriga funktioner under skoldagen och i samband med skolarrangemang under fritiden. Behovet av personlig assistans bedöms av den enskilda skolan och SÖ beslutar om medelstilldelning.

För personlig hjälp med olika funktioner i den dagliga livsföringen kan den handikappade få särskild vårdartjänst. Styrelsen för vårdartjänst har till uppgift att administrera verksamheten.

Vårdartjänsten omfattar hjälp med alla funktioner i den dagliga livsföringen, som den handikappade inte klarar själv. Vårdartjänsten koncentreras till den del av dygnet då skolarbete inte pågår.

Vårdartjänstens omfattning för rörelsehindrade elever vid folkhögskolor framgår av följande tabell:

Tabell 12:2

År	Antal elever	Antal skolor	I rullstol	Endast rh	Ett eller flera hk utöver rh
1970/71	72	14	59	38	34
1971/72	89	15	70	43	46
1972/73	97	14	81	43	54
1973/74	101	14	90	46	55
1974/75	93	12	80	41	52

Verksamhetsåret 1974/75 var hälften av dessa elever 30 år och äldre och 20 st äldre än 40 år.

Vårdartjänsten bedrivs i nära samarbete mellan folkhögskolorna och kommunala organ för social hemhjälp. På flertalet orter tillhandahålles vårdartjänsten genom kommunens sociala hemhjälpsorganisation (1973/74 vid 8 skolor). Några skolor organiserar verksamheten själva (1973/74 6 skolor) och får då anslaget direkt från Styrelsen för vårdartjänst. I övriga fall går anslaget till kommunen.

Uppbyggnaden av vårdartjänsten i samarbete med kommunernas organ för social hemhjälp grundar sig på de riktlinjer, som getts i förarbetena till statsmakternas beslut om vårdartjänsten. Härav framgår att vårdartjäns-

ten är en social angelägenhet och att den i stort sett är att anse som sådan social hemhjälp som kommunen lämnar åt bl. a. handikappade. Samarbetet med kommunerna har visat sig särskilt betydelsefullt när det gällt att i varierande omfattning tillhandahålla personal för vårdartjänst till ett skiftande antal elever vid kurser av växlande längd.

Vid några folkhögskolor har försök gjorts med samordning av studieassistans och vårdartjänst. Erfarenheten visar att sådan samordning är möjlig att genomföra och innebär fördelar för både elever och skola. Det är färre personer engagerade i assistansen åt eleverna. En fördel är också att skolan själv gör en samlad bedömning av behovet av studieassistans och vårdartjänst.

Kommunerna respektive skolorna bedömer behovet av vårdartjänst och begär medel hos Styrelsen. De direkta kostnaderna för vårdartjänsten vid folkhögskolorna täcks av statsmedel. Vårdartjänst beviljas i förhållande till elevens behov. Styrelsen har med hänsyn till medelstillgången i första hand beviljat vårdartjänst till elever i vinterkurser, men även till ämneskurselever har medel utgått för sådan tjänst, dock i begränsad utsträckning.

12.2.1.2 Tekniska hjälpmedel

I en undersökning som Sveriges Radios avdelning för Publik- och Programforskning[4] utfört år 1974 på SÖ:s uppdrag angående vuxna handikappades studiesituation finns en kartläggning av folkhögskolornas tillgänglighet för rörelsehindrade. Det framgår att 44 skolor (38 %) är helt anpassade för rullstolsbundna studerande. Ett 10-tal skolor har dessutom studielokaler som är anpassade för rörelsehindrade, men elevhemmen är inte tillgängliga för rullstolar. Av de omkring 20 skolor som bedriver undervisning i externatform i tätorter har hälften sådana studielokaler som kan ta emot rullstolsbundna studerande. Utöver de här angivna skolorna kan de flesta övriga folkhögskolor ta emot personer med lättare rörelsehinder, där man tar sig fram med käppar el. dyl. I flera fall skulle endast smärre kompletteringar, t. ex. handikapptoalett, ramper, kunna göra skolorna tillgängliga för även de svårast rörelsehindrade.

12.2.2 *Syn- och hörselskadade och döva*

Av tabell 12.1 framgår att både syn- och hörselskadade elever i ökad utsträckning deltagit i folkhögskolekurser under senare år. Antal synskadade på vinterkurs utgjorde knappt 100 och hörselskadade omkring 50 verksamhetsåret 1973/74. De övriga hade deltagit i ämneskurser av olika längd. I utredningens skolenkät uppgav 53 skolor att de hade synskadade elever – en landstingsskola hade närmare 15 % sådana elever. Av samma enkät framgår att 20 skolor hade hörselskadade elever, därav hade en landstingsskola mer än 25 %.

Folkhögskolorna får i någon mån hjälp för sina synskade elever av det allmänna skolväsendets fem regionalt placerade reselärare för synsvaga och synskadade. Vid sina besök på skolorna ger reselärarna pedagogiska råd och förmedlar studielitteratur och hjälpmedel. Till både syn- och hörselskadade och döva studerande på folkhögskolor kan bidrag utgå för personlig

[4] Sveriges Radios avdelning för Publik- och programforskning: "Vuxna handikappades studiesituation" I nr 95/73 och II nr 4 – 75/76.

assistans i studiesituationen. Det rör sig då om lektörshjälp för synskadade och tolk för hörselskadade och döva.

Från och med verksamhetsåret 1969/70 har det varit möjligt för döva att gå på folkhögskola, då Sveriges Dövas Riksförbund (SDR) startade en skola i Leksand, ansluten som filial till Fornby folkhögskola. (Se även kapitel 11, avsnitt 11.3). Skolan har tagit emot knappt 20-tal elever per år på en 34 veckors vinterkurs. Under fyraårsperioden har ca 700 personer deltagit i olika ämneskurser. Av en undersökning som SDR gjort på vinterkurseleverna sedan skolans tillkomst framgår bl. a., att en mycket stor del fortsätter att studera efter folkhögskolevistelsen – främst då inom gymnasieskolan. Folkhögskolan har visat på vägar till fortsatt utbildning för denna eftersatta grupp och därigenom stimulerat de döva att ta vara på och utveckla sina egna möjligheter på ett positivt sätt.

Ett visst samarbete med andra folkhögskolor i närheten av Västanvik har påbörjats. Så har t. ex. elever från Mora folkhögskola, som studerat teckenspråk, besökt Västanvik och då haft fina möjligheter till kontakt och kommunikationsträning.

En speciellt eftersatt och isolerad handikappgrupp är de s. k. dövblinda. Regeringen uppdrog åt SÖ år 1972 att kartlägga och föreslå åtgärder beträffande undervisningsbehoven för denna grupp. Av utredningsgruppens material framgår, att det finns omkring 370 personer i landet som betraktas som dövblinda och att ca 30 st är 30 år eller yngre och 150 st mellan 30 och 60 år. Av de registrerade dövblinda är det endast 6 % som förvärvsarbetar eller studerar. Behovet av vuxenutbildning för denna grupp är mycket stort och arbetsgruppen har i sina förslag menat, att befintliga utbildningsvägar så långt möjligt bör stå öppna också för dessa människor. Man föreslår att s. k. aktiveringskurser för dövblinda i yrkesverksam ålder bör läggas som ämneskurser på folkhögskola. En viss erfarenhet av undervisning för denna grupp har Västanviks filialfolkhögskola, som haft sammanlagt 7 dövblinda på vinterkurser under sina fem verksamhetsår. Det behövs teckenspråkskunnig personal, både som handledare och fritidsassistenter, och man menar att Västanvik bör kunna tjäna som ett utbildningscentrum. Syftet med de föreslagna aktiveringskurserna är att de skall förbereda deltagarna för längre folkhögskolekurser.

I kapitel 11 har utredningen behandlat tillkomsten av filialfolkhögskolor och därvid också berört bakgrunden till att Västanvik fick ställning som filial till Fornby folkhögskola. Utredningen menar att konstruktionen med Västanvik som filial till en allmän folkhögskola inte i sig innebär någon garanti för att de döva lättare integreras i samhälls- och kulturliv. När utredningen i förevarande kapitel föreslår, att de nu existerande filialskolorna skall upphöra som administrativa enheter och antingen få ställning som kurser utanför skolorten eller självständiga folkhögskolor inbegrips även Västanvik i detta förslag. SDR har hos SÖ anhållit att Västanviksfilialen måtte få ställning som självständig folkhögskola.

12.2.3 *F. d. hjälpklasselever*

För personer som i begåvningshänseende befinner sig under normalskolenivå har folkhögskolan, speciellt under den senaste 10-årsperioden, anordnat äm-

neskurser av olika slag. Verksamhetsåret 1965/66 deltog 9 f. d. hjälpklasselever i folkhögskolekurs och 1973/74 var antalet 125.

En särskild satsning på kursverksamhet för dessa elevgrupper har gjorts av Vårdinge folkhögskola, som i en rapport redogjort för sina erfarenheter. Sedan år 1969 har man haft en särskild ämneskurs parallellt med den ordinarie vinterkursen för ett 20-tal elever med speciella utbildningshandikapp. Till denna ämneskurs rekryteras elever med relativt goda vitsord från särskola eller från hjälp- och obs-klass men som senare inte lyckats i arbete och vidareutbildning. Dessa elever är integrerade i skolans internat, vilket innebär en värdefull social träning och möjlighet för dem att få en mer realistisk syn på sig själva och hitta sina förutsättningar och begränsningar i förhållande till en grupp normalbegåvade ungdomar. En efterundersökning, omfattande 103 elever som fram till år 1973 genomgått ämneskurs på Vårdinge, visar på ändrade förhållanden beträffande utbildning, arbete och boende för flertalet elever. Omkring 40 % av eleverna var helt utan sysselsättning när de började folkhögskolekursen mot drygt 10 % efter genomgången kurs. Omkring 90 % bodde före kursen i föräldrahemmet eller på någon vårdinstitution. Våren 1973 bodde drygt 30 % i egen bostad eller på inackorderingshem och i de flesta fall hade man själv ordnat bostadsfrågan.

För att bedriva en effektiv och meningsfull undervisning för dessa elever måste en hög grad av individualisering och smågruppsundervisning åstadkommas. Genom anslag från SÖ har man under 2 år kunnat arbeta med ett högre relationstal än 2,2 i lärartäthet. Dessutom har anslag utgått till elevassistenter.

Utvärderingen av verksamheten visar, att kurserna för de enskilda eleverna betytt att de ställts inför realistiska krav möjliga att motsvara, att de fått stimulans till att söka nya kunskaper, att de mognat och utvecklats personligt till större säkerhet och självständighet och att de känt sig bättre rustade för en meningsfylld tillvaro i arbete och på fritid.

12.2.4 *Psykiskt utvecklingsstörda*

Antal elever i folkhögskolekurser verksamhetsåren 1965/74 visar följande utveckling:

	65/66	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73	73/74
Antal elever	20	75	85	103	126	302	467	429	446
Antal skolor							24	31	34

En stor del av denna verksamhet bedrivs vid landstingsskolor och vid skolor med religiös organisation som huvudman.

1967 års omsorgslag gav alla psykiskt utvecklingsstörda rätt till undervisning till 23 års ålder oavsett begåvningsnivå. Detta har drivit fram legitima krav på utbildning i vuxen ålder för grupper som inte tidigare fått denna undervisning.

Vid drygt ett tiotal folkhögskolor anordnas kurser av samma omfattning som de reguljära vinterkurserna och vid de övriga skolorna 2–4 veckorskurser, oftast förlagda till sommaren. I planeringen av denna kursverksamhet sker ett nära samarbete mellan omsorgsstyrelsen och folkhögskolan. Förhandsinformation, rekrytering, hjälp vid gruppsammansättning och uppföljning av eleverna efter kursen sköts i stor utsträckning av omsorgsstyrelsen medan skolan håller i kontakterna med SÖ, svarar för kursplanering och schemaläggning och gör den ekonomiska redovisningen.

Undervisning bedrivs i de vanliga folkhögskoleämnena. Stor vikt läggs vid social träning, fysiska aktiviteter och inte minst vid undervisning i estetiska ämnen. Att kurserna pågår parallellt med folkhögskolans övriga kurser ger möjlighet för de psykiskt utvecklingsstörda deltagarna att få kontakt med de övriga eleverna på ett naturligt sätt. Internatlivet ger förutsättningar för integrering mellan elevgrupper. Samarbete i kommittéer och i olika fritidsarrangemang medverkar till att öka den ömsesidiga kännedomen om varandra. Folkhögskoleverksamhetens mål är att vara ett led i den psykiskt utvecklingsstördes integrering i samhället och förbereda för en så självständig livsform som möjligt.

Till psykiskt utvecklingsstörda studerande utgår statsbidrag för personlig assistans, vilket främst utnyttjas för den sociala träningen. Bidrag kan också utgå till ökad lärartäthet, men här är behovet mycket stort och tillgängliga medel otillräckliga. Ur ett anslag för särskilda åtgärder för vissa handikappgrupper kan också anslag beviljas för speciella ändamål såsom fritidsledare, läkare, resor etc.

En efterundersökning år 1970 av elever som gått på Kjesäters folkhögskola åren 1967–1969 visade positiva förändringar i flera avseenden. Folkhögskolevistelsen hade medverkat till en eftermognad hos de flesta eleverna, de hade blivit säkrare, tryggare och mer självständiga. Initiativförmågan hade ökat och självförtroendet stärkts. Även fritidssysselsättningarna hade påverkats. Föreningstillhörigheten hade ökat bland eleverna och kamratkontakterna hade blivit fler. I många fall hade eleverna utvecklats så att de bättre klarade att sköta sina kläder och hemsysslor, att handla, resa med allmänna kommunikationer, använda telefonkatalog etc.

12.2.5 *Socialt handikappade*

I detta avsnitt avses med socialt handikappade elever sådana som har alkohol- eller narkotikaproblem eller tidigare varit intagna på kriminalvårdsanstalt eller liknande.

Av sammanställningen nedan framgår antal socialt handikappade elever på folkhögskolorna under de senaste åren:

Tabell 12:3

	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73	73/74
1. Studerande med dokumenterat narkotikabruk[a]	80	100	110	175	177	204
a Känt före kursens början	42	54	63	92	131	132
b Konstaterat under pågående kurs	38	46	47	83	46	72
2. Studerande med dokumenterat alkoholmissbruk[a]	79	77	118	190	244	343
a Känt före kursens början	22	24	40	118	189	271
b Konstaterat under pågående kurs	57	53	78	72	55	72
3. Studerande från ungdomsvårdsskola eller fängelse				56	90	157
Summa elever	159	177	228	421	511	704

[a] Med dokumenterat bruk menas att bruket registrerats av läkare, nämnd eller myndighet och att skolan informerats på förhand (a) eller att skolan blivit medveten om bruket under kursen (b) och att detta då registrerats av läkare, nämnd eller myndighet.

Här framgår alltså att närmare 5 % av eleverna under läsåret 1973/74 hade alkohol- och/eller narkotikaproblem och att skolorna i många fall fått klart för sig dessa problem först under pågående kurs. Av utredningens skolenkät framgår att 90 skolor hade elever med alkoholproblem och 76 skolor elever med narkotikaproblem – vid de allra flesta skolorna fanns båda typerna av problem. I skolenkäten hade utredningen också frågat skolorna om de hade studerande som tidigare "varit straffade för brott". 238 sådana elever redovisades. Att den siffran är högre än uppgiften i tabellen ovan torde bero på att i senare fallet har sådana elever, som någon gång varit straffade för brott, räknats och i förra fallet sådana som kommit från ungdomsvårdsskola eller fängelse direkt till skolan. 84 av skolorna hade någon eller några elever som varit straffade – 8 skolor hade mer än 10 % sådana elever.

Hösten 1974 genomförde Folkbildningsförbundet en enkät bland folkhögskolorna, som tog upp vissa problem kring de socialt handikappade eleverna på skolorna. Enkäten besvarades av omkring 70 % av skolorna. Utredningen är tveksam om den kan ses som representativ för folkhögskolornas erfarenheter och synpunkter i detta avseende, men har ändå valt att här referera utdrag ur den. Det framgår av undersökningen att skolorna antar ungefär hälften av de elever med socialt handikapp som söker till skolorna. Läsåret 1973/74 hade ca 20 % av de antagna eleverna avbrutit kursen och sammanlagt 13 st elever hade avvisats från skolan. Skolorna har ibland svårt att före kursens början bedöma vilka resurser som krävs för de socialt handikappade, eftersom det inte alltid framgår av ansökningshandlingarna om en sökande är i behov av extra stödåtgärder i någon form. Skolorna uppgav att man verksamhetsåret 1973/74 hade 105 st studerande, där handikappet inte kommit till skolornas kännedom förrän efter kursens början.

Skolorna hade också fått svara på frågan hur många socialt handikappade elever man ansåg sig kunna ta emot. 30 skolor menade att man kunde ta emot upp till 3 % av det totala elevantalet, 19 skolor 4–6 %, 10 skolor 7–10 % och 5 skolor upp till 15 % sådana elever. Villigheten hos folkhög-

skolorna att låta socialt handikappade elever få delta i verksamheten är stor, men man påpekar samtidigt det stora behovet av ökade resurser för att kunna hjälpa dessa elever till en ny start i tillvaron. De resurser man främst pekar på är ökade kuratorsinsatser, mer tid för elevvård, behov av fritidsledare och utbildning av lärare och personal i bl. a. psykologi.

Några folkhögskolor har etablerat samarbete med institutioner för ungdom med anpassningssvårigheter. Hagabergs folkhögskola ordnar varje år en ämneskurs i samarbete med Edesta lanthem för flickor med anpassningssvårigheter. En termins teoretisk undervisning är förlagd till skolan och en termins praktisk hushållskunskap till Edesta. Många elever fortsätter en eller två årskurser på folkhögskolan efter vistelsen på Edesta. Forsa folkhögskola samarbetar med Hassela-kollektivet för narkotikaskadad ungdom. Varje år tar skolan emot 8–12 elever och ledningen för Hassela håller nära kontakt med dessa ungdomar under hela skoltiden. För Hassela-kollektivet anses folkhögskolevistelsen vara en omistlig del i rehabiliteringsprogrammet.

12.2.6 *Övrig kursverksamhet*

Sedan mitten av 1960-talet har drygt ett 10-tal skolor *samarbetat med psykiatriska kliniker* och därvid bl. a. ordnat ämneskurser på folkhögskolor för patienter. Kurslängden har varierat mellan en och fyra veckor. I allmänhet har kurserna haft 10–20 deltagare och tidigare skolbakgrund har växlat från särskola till akademiska studier. De flesta har dock haft upp till 8-årig folkskola.

Undervisning har vanligtvis meddelats i de traditionella folkhögskoleämnena såsom svenska, samhällslära, nutidsorientering, matematik och ibland även engelska. Dessutom har musik, film och motion förekommit liksom studieutflykter. De flesta kursdeltagare har varit långvarigt sjuka patienter för vilka kursen kommit att bli ett avbrott i sjukhusvistelsen. Någon kurs har rekryterats så att den för flera deltagare kommit att bli det första steget ut i samhället. Det kan skapa problem i undervisningssituationen om akut sjuka blandas med långvarigt sjuka personer liksom om det är mycket stor spridning på den intellektuella kapaciteten i gruppen. Många av deltagarna står på tung medicinering och deras krafter är begränsade, i många fall har de varit socialt isolerade och genom sjukdomen blivit kontakthämmade.

På flera av kurserna har även vårdarna varit kursdeltagare. Detta har upplevts som mycket värdefullt. Patienterna har fått både fysiskt och psykiskt stöd av vårdarna, vilka kom att representera det kända i en eljest ny situation. Vårdarna har också kommit att betraktas mer som kamrater av patienterna. Utöver att vårdarna skött sitt vanliga arbete och deltagit i kursen har de i vissa fall lett fritidsaktiviteter av skilda slag.

I en psykologexamensavhandling[5] har en tvåveckors ämneskurs på Hola folkhögskola i samarbete med Sundsvalls sjukhus dokumenterats genom intervjuer med deltagarna. Man hade undersökt deltagarnas förväntningar och upplevelser före, under och efter kursen och även tagit reda på vårdarnas bedömning av vilken effekt tiden på folkhögskolan haft på deltagarna. Undersökningen visade att majoriteten av kursdeltagarna var nöjda med vistelsen på Hola och tyckte att det var bättre där än på sjukhuset. Många

[5] Berglund m. fl.: "Psykiatriska patienters upplevelser och beteenden i samband med en folkhögskolekurs". Uppsala universitet, ht 1971.

kände sig i bättre psykisk balans, tyckte att de hade lättare att få kontakt och var mer utåtriktade. Personalen ansåg också att många patienter hade blivit friskare under kursen och att förändringarna i flera fall hade blivit bestående.

Tre folkhögskolor har sedan några år etablerat *samarbete med nykterhetsvårdsanstalter* genom att erbjuda ämneskurser eller cirkelstudier på skolorna. Patienterna kommer till skolan och anstalten svarar för transporterna.

En skola har haft 20–24 timmars undervisning per vecka och dessa kurser har delvis varit integrerade med skolans första årskurs. De andra skolorna har haft fyra timmar i veckan koncentrerade till en eller två eftermiddagar. Den sistnämnda verksamheten bedrivs i studiecirkelform, vilket främst beror på de små studiegrupperna.

Vårdtiden på en nykterhetsvårdsanstalt är i genomsnitt två månader och patienterna är i regel i mycket dålig fysisk och psykisk kondition, när de kommer till anstalten. Större delen av tiden går åt till avgiftning och möjligheterna för patienterna att bedriva studier är begränsade. De patienter som arbetar i verkstaden får 10 kronor per dag i ersättning men denna utgår inte om de deltar i en kurs på folkhögskola.

Vid tre folkhögskolor anordnas innevarande verksamhetsår *ämneskurser för personer med läs- och skrivsvårigheter*. En av dessa, Löftadalens folkhögskola, har under ett par år anordnat 34-veckorskurser av detta slag och redovisat denna verksamhet i en rapport. Medelåldern på deltagarna har varit 25 år och alla har varit läskunniga vid kursstarten. De svagaste kunde med möda läsa mycket enkel text medan de mer avancerade läste tämligen obehindrat men hade svårigheter med skrivning och stavning. Deltagarna har följt undervisningen i vissa ämnen i första årskursen och därtill haft 12 veckotimmar särskilt i svenska med bl. a. intensiv lästräning både enskilt och i grupp.

Erfarenheterna av kurserna har varit positiva och man har märkt en påtaglig förbättring i läs- och skrivförmågan hos deltagarna. Internatmiljöns positiva betydelse i sammanhanget framhålls både från skolan och deltagarna. Kamratkontakterna både under skoldag och fritid har varit värdefulla och hjälpt till att bygga upp självförtroendet. Från lärarnas sida krävs mycket arbete av kurativ natur, då många av deltagarna är psykiskt labila och osäkra.

I kapitel 8 behandlar utredningen folkhögskolornas verksamhet när det gäller olika etniska minoriteter. Här nämns kursverksamheten för olika grupper av invandrare. I samarbete med Statens invandrarverk ordnar SÖ varje sommar sedan år 1968 särskilda sommarkurser för invandrare på folkhögskolor. Sommaren 1975 genomfördes 21 kurser på 14 skolor. Antalet deltagare var 350 vuxna och 140 barn. Ur anslaget Undervisning för invandrare i svenska språket m. m. utgår ersättning för information, barntillsyn m. m. som inte inryms i folkhögskoleanslaget. Enligt utredningens skolenkät fanns på vinterkursen 1973/74 340 elever som av skolorna betraktades som permanenta invandrare. Vid en tredjedel av skolorna ordnades stödundervisning i svenska med 1–2 timmar i veckan. Bidrag till ökad lärartäthet ur handikappanslaget har i mycket begränsad utsträckning, dvs. i den mån medlen inte utnyttjats för handikappändamål, utgått till invandrarundervisningen.

I detta sammanhang vill utredningen fästa uppmärksamhet på förslag

om alfabetiseringsundervisning, som lagts fram av en arbetsgrupp inom SÖ.[6] Förslaget innebär att personer som saknar funktionell läs- och skrivförmåga skall ha rätt att delta i en grundläggande utbildning för vuxna, syftande till att förmedla kunskaper och färdigheter som är oundgängliga i det moderna samhället. Utbildningen föreslås bli uppdelad i två etapper. Den första etappen skall främst ge grundläggande kommunikationsfärdigheter och motsvara undervisningen upp till grundskolans årskurs 6. Den andra etappen skall förmedla sådana kunskaper och färdigheter som behövs för att kunna påbörja aktiv yrkesverksamhet, yrkesutbildning eller annan reguljär vuxenutbildning. Arbetsgruppen föreslår att etapp II anpassas till varje kursdeltagares framtidsplaner och behov och att olika utbildningsanordnare skall kunna handha denna utbildning. Bl. a. föreslås folkhögskolorna kunna anordna kurser av detta slag.

Att sakna förmåga att förstå, tala och skriva svenska språket är ett allvarligt handikapp i dagens samhälle. När utredningen därför i detta kapitel analyserar de olika handikappgruppernas behov av stödåtgärder inbegrips språkligt handikappade av olika slag i våra överväganden. Folkhögskolornas insatser på detta område är betydelsefullt men resurskrävande när det gäller lärarinsatserna.

12.2.7 *Sammanfattande synpunkter rörande handikappade elever på folkhögskolorna*

I den tidigare omtalade undersökningen om vuxna handikappades studiesituation som Sveriges Radios publik- och programforskningsavdelning genomförde år 1974 behandlas i den första rapporten de vuxna handikappades behov av studier. Några av de synpunkter som framförts från folkhögskolorna och handikapporganisationerna skall här beröras.

Man påpekar bristerna i färdtjänstens organisation för studerande på folkhögskolorna, vilket medför hinder för deltagande i kvällsaktiviteter och studiebesök i närbelägen tätort. Många skolor är fortfarande dåligt handikappanpassade och här efterlyser man bättre och snabbare service när det gäller ombyggnad och tekniska förbättringar. Ett önskemål är en central instans som kunde låna ut dyrare hjälpmedel, så att en enskild skola slapp att investera stora summor i specialutrustning som endast används viss tid. Skolornas anpassning för syn- och hörselskadade är mycket dålig med tanke på de relativt enkla medel som skulle erfordras för att göra fler skolor tillgängliga för dessa grupper. Tre fjärdedelar av skolorna har inga hörslingor – ingen skola har s. k. portabel hörslinga. Endast ett fåtal skolor har vidtagit så enkla åtgärder som att markera trappor och sätta upp skyltar i relief eller punktskrift för synskadade.

När det gäller att överbrygga de psykologiska hindren för handikappade att börja studera föreslås en del olika åtgärder. Introduktion på skolan med hjälp av tidigare handikappade elever menar man skulle vara av värde, då dessa skulle ha de bästa förutsättningar att förklara för blivande studerande vad folkhögskolestudier innebär. Korta känn-dig-för-kurser har visat sig värdefulla för individer som varit starkt bundna vid sin hemmiljö och därför tvekat inför en studieperiod med miljöbyte. Att dela in kursstarten i tre steg har någon skola praktiserat. Ett veckoslut med i huvudsak re-

[6] "Alfabetiseringsundervisning i Sverige", Skoloverstyrelsen, Alfavux 1975.

kreation och information följt av en 10–12-dagarskurs med undervisning i några huvudämnen och därefter integrerat deltagande i vinterkursen med elevassistenter som deltar i alla tre stegen har visat sig värdefullt.

Svårigheterna vid informations- och kunskapsinhämtandet för de handikappade är mångskiftande och kräver insatser av olika slag. Läroböcker och studiematerial på ett enklare språk är nödvändigt för många, liksom mer talböcker och punktskriftsöverföringar för synskadade. Långsammare tempo i undervisningen är angeläget för många handikappade med studieovana. Extra lärartimmar för stödundervisning är också ett viktigt krav från skolorna.

Upplysning om lokalernas beskaffenhet liksom om möjligheter till vård- och assistenthjälp är nödvändig. Man anser att ett ökat samarbete mellan handikapporganisationer, folkhögskolor och studieförbund är nödvändigt för att en ömsesidig information om skolformens möjligheter att erbjuda skräddarsydda kurser för olika grupper likaväl som upplysning om de olika handikappade individernas speciella studiebehov skall möjliggöras.

Utredningen tillfrågade hösten 1974 handikapporganisationerna[7] om deras syn på folkhögskolans möjligheter att möta handikappades utbildningsbehov och synpunkter på den framtida utformningen av verksamheten.

Från organisationerna påpekas skolformens speciella lämplighet för handikappade studerande genom möjlighet till integration såväl i studier som under fritiden och till en individuell anpassning av undervisningen med hänsyn till förkunskaper och intresseinriktning. Man betonar emellertid de ekonomiska svårigheter som hindrar många att studera och understryker behovet av statsbidrag till inackorderingskostnader för handikappade elever. Ett intensifierat samarbete mellan folkhögskolor och handikapporganisationer påpekas som angeläget även av dessa organ. RBU betonar vikten av att alla folkhögskolor görs handikappvänliga så att den enskilde eleven kan välja skola efter allmänna lämplighetssynpunkter och inte efter tillgängligheten. Den handikappade får då uppleva stimulansen att umgås med icke-handikappade kamrater, något som kommer att ha stor betydelse för livet utanför skolan. DHR påpekar att den allmänna målsättningen som syftar till handikappades integrering i all undervisning minskar behovet av skolor med speciellt stora grupper handikappade studerande. Det är emellertid en förutsättning för en integrering att både undervisningslokaler och elevhem handikappanpassas och att det finns tekniska och pedagogiska hjälpmedel och personlig assistans i erforderlig utsträckning. Vidare uttalas önskemål från organisationernas sida om ökade möjligheter att få använda folkhögskolor för kurs- och konferensverksamhet.

12.3 Kurser utanför folkhögskolans lokaler för deltagare på vårdinstitutioner

Ett 30-tal folkhögskolor har under 1970-talet etablerat samarbete med olika institutioner för samhälls- eller sjukvård och organiserat folkhögskolekurser av skilda slag på dessa institutioner. Den samlade volymen på denna verksamhet beräknades under läsåret 1974/75 ha omfattat 7 000 elevveckor eller omkring 16 000 undervisningstimmar.

[7] Handikappförbundens Centralkommitté (HCK), De Handikappades Riksförbund (DHR) och Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare (RFHL). Dessutom inkom svar från Riksförbundet för rörelsehindrade barn och ungdomar (RBU).

12.3.1 *Kurser för patienter på psykiatriska kliniker*

Som angavs i avsnitt 12.2.6 är ett drygt 10-tal skolor engagerade i kursverksamhet i samarbete med psykiatriska kliniker. Under läsåret 1973/74 studerade drygt 200 patienter på folkhögskolekurser vid sådana kliniker. Kursernas omfattning varierar från skola till skola mellan 10 och 20 undervisningstimmar per vecka. Kurserna är som regel mellan 4 och 8 veckor långa och kan sammanfogas så att deltagarna kan räkna fyra 8-veckorskurser som en vinterkurs. Deltagarna på dessa kurser är oftast långvarigt sjuka och institutionsskadade patienter, dvs. att institutionen blivit ett hinder för deras anpassning i samhället. Medelåldern ligger på drygt 30 år.

Skolorna har vanligen erbjudit de traditionella folkhögskoleämnena, svenska, samhällslära, nutidsorientering, matematik, naturkunskap och ibland även engelska. Några skolor har lagt betoningen på praktisk samhällskunskap och social träning för att hjälpa deltagarna med första steget i en utslussning från sjukhuset. Undervisningen har mestadels skett i block, dvs. man har haft förmiddagsläsning och lärarna har av transporttekniska skäl koncentrerat sina timmar till en dag.

Några skolor har upplevt ett problem med att undervisningen kommit att präglas av brist på kontinuitet genom att deltagarna slutat eller börjat under kursens gång. På någon klinik har endast de patienter, som med stor sannolikhet skulle komma att stanna under den aktuella kursperioden, fått delta och man har betonat vikten av att kursdeltagarna fullföljer kursen. På andra ämneskurser gör man ämnesavsnitten problemorienterade och så korta att kursdeltagarna utan större svårighet kan stiga i och ur kursen. Det är endast vid undervisning i formella ämnen t. ex. matematik och språk som den senare metoden inte fungerar. På en klinik fungerar vårdare som assistenter på lektionerna och vid studiearbetet på fritiden. Skolan menar att vårdaren spelar en mycket stor roll i skolarbetet och hans förmåga att följa upp lektionsarbetet på fritiden är en förutsättning för ett bra studieresultat.

Ibland kombineras kurser förlagda till klinikerna med kurser förlagda till folkhögskolorna. En skola har en rad sammanfogade 8-veckorskurser på klinik och den sista delkursen flyttas under 2 veckor till folkhögskolan. En skola har huvuddelen av sin undervisning på kliniken men kursdeltagarna kommer till skolan en dag i veckan för att få undervisning i laborativa ämnen. Dessutom inbjuds kursdeltagarna till temadagar, samkväm och andra arrangemang på skolan under kursernas gång.

Kurserna administreras av sjukhusen. Var i sjukhusets administration ansvaret ligger kan variera. Socioterapiavdelningen fungerar ofta som kontakt och administratör av verksamheten. Kursdeltagarna rekryteras av kliniken. På några kliniker går läraren ut på avdelningar och informerar om folkhögskolekurserna. Sjukhuset ordnar undervisningslokaler, ställer visst undervisningsmateriel till förfogande och sörjer för kursdeltagarnas eventuella transporter och bekostar dessa. Då det gäller lärarnas resekostnader finns ingen gemensam praxis – på något ställe får lärarna själva stå för resekostnaderna och i andra fall bekostas resorna av sjukhuset.

12.3.2 *Kurser för intagna på kriminalvårdsanstalter*

I slutet av 1960-talet började ett par folkhögskolor att bedriva studiecirkelverksamhet i teoretiska ämnen, svenska, engelska och samhällslära, för intagna på några kriminalvårdsanstalter. Läsåret 1969/70 utvidgades verksamheten så att hela folkhögskolekurser ordnades vid två skolor – året därpå vid ytterligare tre skolor. Initiativet till verksamheten kom huvudsakligen från kriminalvårdsmyndigheterna.

Studiecirkelverksamhet, kortkurser och halvdagskurser har därutöver ordnats vid ytterligare några anstalter. Efter omorganisationen av kriminalvården år 1974 har förutsättningarna för heldagsundervisning förändrats. På lokalanstalterna vill kriminalvårdsstyrelsen ha så mycket som möjligt av verksamheten förlagd utanför murarna. Detta har lett till att folkhögskolekurserna minskat i omfattning.

Under innevarande verksamhetsår finns hela folkhögskolekurser på tre riksanstalter, nämligen Norrtälje, Tidaholm och Kumla. Enligt uppgifter från kriminalvårdsstyrelsen finns ämnesundervisning inom grundskolan i engelska, svenska, samhällslära och matematik på 25 anstalter, en verksamhet som ligger utanför folkhögskolans kurser utom i Tidaholm, där folkhögskolan vid sidan av de långa kurserna har ämneskurser om 12–20 veckor på grundskolenivå. På åtminstone en anstalt har grundskolan begärt att få inrätta kurser av mer allmänorienterande och problemcentrerad natur – alltså sådana kurser som folkhögskolan länge arbetat med.

Kriminalvårdsmyndigheterna har svarat för lokaler, utrustning, läromedel och i aktuella fall transporter. En lärare har i allmänhet varit kursföreståndare och fungerat som kontaktperson mellan skola och anstalt. Lärarnas resor har betalats över kriminalvårdsstyrelsens budget. Information om kurserna har kriminalvårdsmyndigheterna svarat för. De intagna har fått söka till en kurs, ibland uppmanats att söka om vederbörande ansett lämplig, oftast uppmuntrats av kamrater som tidigare gått en kurs. Skolorna har i allmänhet fått lägga synpunkter på principerna för antagning av kursdeltagare. Uttagningen av studerande har i allmänhet skett i samråd med skolans lärarråd. Vid antagning till en folkhögskolekurs har olika principer satts upp: de som har god prognos för återanpassning till samhället, de som är studiebegåvade, de som har dålig skolbakgrund eller andra som överhuvudtaget själva ville studera skulle få möjlighet att genomgå en kurs i folkhögskolans regi. Skolorna har i samråd med respektive anstalt följt olika linjer. Resultatet har dock oftast blivit detsamma på grund av de relativt få ansökningarna: de mest studiemotiverade har antagits oberoende av skolbakgrund, studiebegåvning och återanpassningsprognos.

Undervisningen har organiserats i 4–6 veckors ämneskurser, vilka har kunnat kopplas ihop till en vinterkurs. De deltagare som genomgått det antal ämneskurser som motsvarar en vinterkurs har kunnat begära att få ut ett studieomdöme. Undervisning har i allmänhet bedrivits 35 lärarledda timmar per vecka. Den ersättning internerna får för studier är lägre än genomsnittslönen i verkstaden.

De flesta studerande på kriminalvårdsanstalterna är i åldern 20–25 år. Deras skolbakgrund har oftast varit bristfällig men begåvningsmässigt har de varit väl rustade. Eftersom det är relativt få personer som döms till

längre frihetsstraff är omsättningen på presumtiva kursdeltagare ganska stor. Av dem som är dömda till så långa straff att det kunde kännas meningsfullt att börja studera är många i dålig fysisk och psykisk kondition, självförtroendet är ofta dåligt och många är apatiska.

Undervisningen har helt skett på folkhögskolans ansvar. Anstaltsledningen har i några fall haft synpunkter på kurser och läromedel. Lärarna har kommit in på anstalten och undervisat medan anstaltsledningen har stått för behandlingsprogram och åtgärder i övrigt. Undervisningsgrupperna är små, därför att rekryteringsunderlaget är litet. Även om tillströmningen till kurserna skulle vara stor behöver man av pedagogiska skäl små grupper, då deltagarna med avseende på förkunskaper, studievana och koncentrationsförmåga uppvisar mycket stora olikheter.

Det finns ingen undersökning om i vilken utsträckning folkhögskolekurser bidrar till internernas rehabilitering. Från folkhögskolorna hävdar man dock, att man i många fall har kunnat iaktta att en kurs varit av största betydelse för en f. d. intern. Den bästa effekten har troligen uppnåtts för dem som efter kursen på anstalten fortsatt på moderskolan eller annan folkhögskola. Alla skolor som har verksamhet på anstalter tar emot f. d. interner på sina vinterkurser.

12.3.3 *Kurser i samarbete med nykterhetsvårdsanstalter*

Som omnämndes i avsnitt 12.2.6 anordnas ämneskurser på några folkhögskolor för patienter från nykterhetsvårdsanstalter. Några folkhögskolor har också ordnat ämneskurser på ett par anstalter.

Åsa folkhögskola har sedan slutet av 1960-talet ordnat 4-veckorskurser på Dagöholm med omkring 10 deltagare i varje kurs. Undervisningen har omfattat 30 timmar per vecka och meddelats i de vanliga teoretiska ämnena samt i musik, form och färg och gymnastik. Böcker och AV-utrustning har anstalten tillhandahållit. Lärarnas resor har betalats över anstaltens budget. Deltagarna i denna kursverksamhet har varit äldre än vad folkhögskolestuderande i genomsnitt är och de har mestadels varit kortutbildade med eventuellt någon kortare yrkesutbildning utöver folkskolan.

Stensunds folkhögskola har utbytesverksamhet med Kungsörstorp, som är ett miljöterapeutiskt samhälle för främst alkoholskadade. Varje vecka kommer fyra personer från Kungsörstorp och vistas på skolan under en vecka, medan fyra elever intar deras platser på Kungsörstorp. Det är främst ledarlinjens elever som omfattas av detta utbyte och deras närvaro på anstalten har en stimulerande inverkan på de övriga intagna. För elevernas del är veckan på anstalten en engagerande upplevelse genom denna närkontakt med samhällsproblemen. De som deltagit i detta utbyte har möjlighet att senare gå på folkhögskolans vinterkurs.

12.3.4 *Synpunkter på verksamheten vid institutioner*

I en enkät till skolorna under våren 1975 samlade Svenska Folkhögskolans Lärarförening (SFHL) in synpunkter på de mer tekniska sidorna av verksamheten på institutioner och vilka problem skolorna hade stött på.

När det gäller deltagarna i denna verksamhet påpekade skolorna den stora

rörligheten, vilket accentuerar behovet av kortkurskombinationer och rullande intagning. En bristande koncentrationsförmåga hos många deltagare och gruppernas heterogenitet försvårar emellanåt studiearbetet. Att sådana problem går att komma till rätta med framhölls också – det är en fråga om att anpassa metoden till deltagarnas förutsättningar och att välja utgångspunkter i arbetet som svarar mot deltagarnas upplevda behov. Resekostnaderna och de ibland långa restiderna medför problem för en del skolor och man efterlyser enhetliga regler på detta område. Denna verksamhet kräver mer förberedelse för lärarnas del och den reguljära timtilldelningen är ofta otillräcklig. Några skolor har fått extraresurser genom att SÖ medgivit högre lärartäthet. Ett stort behov av metodutveckling för verksamheten på detta område finns liksom fortbildning för lärare som skall arbeta med dessa kurser.

Sammanfattningsvis konstaterade SFHL att den institutionsförlagda verksamheten har klart specifika problem, som hänger samman med arbets- och ansvarsfördelningen mellan institutionen och skolan och med den speciella livssituationen för kursdeltagarna. Varför just folkhögskolan skulle vara en lämplig skolform för denna kursverksamhet har av en av folkhögskolerektorerna sammanfattats på följande sätt. Folkhögskolan har lång erfarenhet av vuxenundervisning och av internatförhållanden. En folkhögskollärare måste vara något mer än enbart undervisare, det krävs många gånger ett personligt engagemang i den studerandes livssituation. Folkhögskolan kan väcka intresse, öka medvetenheten, ändra attityder och öka självförtroendet och därigenom medverka till bearbetning av hela livssituationen för individen. De fria kursformerna gör det möjligt att lägga in terapeutiska delar i undervisningen. Skolformen kan slutligen också erbjuda en utslussningsmöjlighet genom att kursdeltagaren på en institution kan fortsätta i en folkhögskolekurs på moderskolan.

För folkhögskolornas verksamhet på institutioner finns utöver vad som här redovisats ytterligare en möjlighet att erbjuda undervisning, nämligen att organisera studiecirklar inom institutionen. En av svårigheterna här är att många av patienterna eller de intagna finns så kort tid på institutionen och har så varierande intressen, att det är svårt att samla minst 16 deltagare, som enligt reglerna om tilldelning av lärartimmar krävs för att erbjuda 35 timmars undervisning i veckan i en folkhögskolekurs. (Se närmare kapitel 16) Gällande dispensmöjligheter för studiecirklar ger förutsättningar att arbeta med grupper om 2–3 deltagare och med veckotäckande schema. Folkhögskollärare kan i sin tjänst leda sådana cirklar.

12.4 Ekonomiska stödåtgärder

Följande särskilda ekonomiska stödåtgärder för handikappade studerande i folkhögskolan finns för närvarande:

1. Personlig assistans i studiesituationen
2. Tekniska hjälpmedel och anordningar för skolor och enskilda elever
3. Ökad lärartäthet
4. Särskilda åtgärder för vissa handikappade grupper
5. Vårdartjänst för svårt rörelsehindrade.

Bidrag till personlig assistans

Detta bidrag har utgått reguljärt från och med budgetåret 1967/68 under anslaget Bidrag till driften av folkhögskolor. Några kostnadsramar har inte fixerats. I första hand var bidraget avsett för svårt rörelsehindrade elever, men behov visade sig föreligga även för synskadade (lektörshjälp), hörselskadade (tolkar), psykiskt utvecklingsstörda och f. d. hjälpklasselever. Läsåret 1967/68 utgick bidrag till fyra skolor och läsåret 1973/74 till 32 skolor. Årskostnaden per elev är högst för svårt rörelsehindrade där kostnaden i något fall uppgick till nära 14 000 kronor per elev för sistnämnda verksamhetsår.

Anslagsutvecklingen framgår av följande uppställning:

Budgetår	Rörelsehindrade	Utvecklingsstörda och hjälpklasselever	Synskadade	Hörselskadade	Summa kr
1967/68	43 154	6 500	0	0	49 654
1970/71	314 098	97 638	6 210	31 771	449 715
1973/74	882 522	162 207	29 431	50 994	1 125 154
1974/75	1 155 420	565 480	93 726	136 362	1 950 988

Bidrag till tekniska hjälpmedel m. m.

Från anslagsposten Bidrag till engångsanskaffning av utrustning m. m. till folkhögskolor utgår medel även till skolornas handikappverksamhet. I samband med byggnation kan skolorna erhålla statsbidrag till vissa åtgärder för att göra lokalerna bättre anpassade för handikappade elever. Sådana anordningar är t. ex. asfaltering av gångvägar och parkeringsplats, uttag för motorvärmare, signalanordning, hörselslinga och klassrumsförstärkare. Statsbidrag till dessa anordningar utgår med 100 procent. Av medlen kan skolorna också få särskild pedagogisk utrustning såsom bandspelare, skrivmaskiner m. m. för elevernas behov.

Numera kan handikappade elever genom hjälpmedelscentralerna få nödvändiga hjälpmedel som sin personliga egendom, varför anslaget i första hand tilldelats skolorna för anskaffning av erforderliga hjälpmedel.

Anslagets storlek framgår av följande tabell:

Budgetår	Personligt till elever	Till skolan	Summa kr
1967/68	28 792	15 285	44 257
1970/71	34 089	246 608	280 697
1973/74	0	183 606	183 606
1974/75	0	311 118	311 118

Ökad lärartäthet

Sedan budgetåret 1969/70 pågår inom folkhögskolan en försöksverksamhet med ökad lärartäthet för handikappade elever. T. o. m. budgetåret 1974/75 var kostnadsramen för denna verksamhet 500 000 kronor och höjdes 1975/76 till 800 000 kronor. Försöksverksamheten innebär möjlighet för skolorna att arbeta med ett högre relationstal än 2,2 i lärartäthet för dessa elever. Genom att anslaget är maximerat kan skolorna emellertid inte i förväg göra en adekvat planering av utbildningen, eftersom skolorna inte på förhand vet vilket lärarstöd som kommer att utgå. För ämneskurser under vårterminen är planeringsarbetet särskilt komplicerat på grund av anslagets begränsning. Denna anslagsform medför vidare att ju fler handikappade som antas till folkhögskolestudier desto sämre villkor får varje enskild handikappad. SÖ har i sina anslagsframställningar begärt att få räkna med ett relationstal på 4,0 för handikappade elever och beräknat medelsbehovet för denna verksamhet till 1,8 miljoner kronor. Om den handikappade kan integreras i undervisningen kommer möjligheten till ökad lärartäthet inte att utnyttjas i full omfattning.

Särskilda åtgärder för vissa handikappade grupper

För budgetåret 1974/75 anvisades 409 000 kronor och budgetåret 1975/76 709 000 kronor för särskilda åtgärder för vissa handikappade grupper. Bidraget används dels för kontaktkurser för svårt rörelsehindrade med ofullständig skolgång och dels för sådana extrakostnader som inte täcks av andra statsbidrag. I första hand avses kostnader för fritidsledare, läkare, sjuksköterska, psykolog, speciella kurativa stödåtgärder, särskild pedagogisk ledning samt vissa resekostnader.

Vårdartjänst för svårt handikappade

Från anslaget Kostnader för viss utbildning av handikappade, anslagsposten Vårdartjänst etc. under socialdepartementets huvudtitel utgår sedan budgetåret 1970/71 medel till vårdartjänst åt rörelsehindrade folkhögskoleelever. Ersättning utgår till hela kostnaden för den personliga hjälp i det dagliga livet som svårt rörelsehindrade elever behöver under vistelsen vid skolan. Vårdartjänst tillhandahålls i förhållande till elevens behov under den tid av dygnet han inte deltar i skolarbetet och har tillgång till personlig assistans.

Anslagsutvecklingen framgår av följande tabell:

Budgetår	Till kommun	Till skola	Summa kronor	Antal elev-veckor	Kostnad i kronor per	
					Elevvecka	Elevdag
1970/71	443 321	144 598	587 919	2 452	240	34
1973/74	733 179	763 839	1 497 018	3 375	444	63
1974/75	877 001	774 502	1 651 503	3 116	530	75

Sammanställning av kostnaderna för ekonomiska stödåtgärder för handikappade elever i folkhögskolan

Budgetår	1 000-tal kronor						Per elev kronor
	Personlig assistans	Tekn. hjälpmedel och anordn.	Lärartäthet	Särsk. åtgärder	Vårdartjänst	Summa	
1967/68	50	44				94	208
1970/71	449	281	500	74	571	1 875	1 277
1973/74	1 125	183	500	399	1 480	3 687	1 356
1974/75	1 951	311	500	364	1 650	4 776	–

12.5 Utredningens överväganden och förslag

Av här lämnad redogörelse framgår att antalet handikappade deltagare på folkhögskolorna ökat mycket kraftigt sedan mitten av 60-talet och att ökningen även inneburit en breddning av verksamheten till nya handikappgrupper. Enligt utredningens uppfattning torde det i tabell 12.1 redovisade antalet elever utgöra ett minimum. Många elever med svåra problem kommer till skolorna utan att deras status är dokumenterad av läkare eller officiell instans, och dessa kan innebära väl så mycket arbete för skolorna som de elever där man fått svårigheterna klarlagda i förväg. Här vill utredningen också erinra om att det i elevenkäten framgick, att 23 % av eleverna i vinterkursen 1973/74 någon gång varit i kontakt med läkare, psykolog eller motsvarande på grund av psykiska besvär.

Utvecklingen visar att folkhögskolorna är beredda att göra en insats för att ge handikappade ett utbildningsalternativ, som för individen innebär många fördelar genom skolformens speciella inriktning och dess internatkaraktär. För att den handikappade skall kunna få behållning av sin folkhögskolevistelse måste man emellertid förutsätta att skolorna kan erbjuda en balanserad skolmiljö. Inledningsvis framhöll utredningen att den enskilda skolan bäst kan avgöra hur många elever med skilda förutsättningar och behov man kan ta emot för att få en fungerande gemenskap. Utredningen har tidigare redovisat att några få folkhögskolor har fler handikappade elever än skolorna i genomsnitt. Det är skolor som särskilt anpassat byggnader och annan utrustning för handikappade, t. ex. för svårt rörelsehindrade. Det bör emellertid vara en målsättning att undvika att alltför många handikappade samlas på vissa skolor. Enligt utredningens uppfattning bör en skola inte ta emot fler handikappade elever än att var och en av dem har en reell chans att inlemmas i skolsamhället. Man bör vidare eftersträva att inte få för många elever med samma typ av handikapp. Viktigt är också att dessa elever så långt som möjligt integreras i de vanliga kurserna och inte bildar särskilda grupper. Skolorna måste omsorgsfullt förbereda antagningen av elever. Vid samtal med var och en av de sökande måste skolan få möjlighet att konstatera att vederbörande själv upplever folkhögskolevistelsen som ett positivt alternativ. I fråga om skolor som nu har ett större antal handikappade elever än genomsnittet anser utredningen, att en för-

ändring bör eftersträvas men att den måste ske under en sådan tidsperiod, att man inte omöjliggör för handikappade att gå på folkhögskola.

Utredningen vill understryka vad som också framhållits från handikapporganisationerna att folkhögskolorna i ökad utsträckning måste förutsättas bli utrustade med välplanerade byggnader och ändamålsenliga tekniska hjälpmedel. Såväl i samband med ombyggnad av äldre skolor som vid nybyggnad bör sådana frågor lösas. Den handikappade har då ett större antal skolor att välja emellan, allt efter intresseinriktning och lämpligt geografiskt läge.

Utöver de ovan nämnda fasta resurserna på varje skola måste det finnas rörliga resurser avsedda för mer krävande insatser för enskilda kursdeltagare. Det gäller t. ex. extra lärartimmar utöver den timtilldelning som den reguljära undervisningen förfogar över. Vidare finns behov av personlig assistans och individuella pedagogiska hjälpmedel för olika typer av handikapp. Utredningen har i kapitel 15 påpekat behovet av syo-funktionär, som bl. a. noga skulle följa handikappade elever för att kunna stödja dem vid val av vidare studier eller arbete och att förmedla kontakt med arbetsförmedling eller sociala myndigheter.

För handikappade elever på folkhögskolor är det viktigt att en folkhögskolekurs kan följas upp av studieaktiviteter av olika slag efter kursvistelsen. Återgång till sysslolöshet och isolering efter en kurs som gett stimulans och nya impulser kan medföra, att utvecklingen avstannar eller går tillbaka. Ett nära samarbete mellan folkhögskolan och studiecirkelverksamheten bör göra det möjligt för eleverna att delta i studiecirklar av varierande slag när de återvänder till hemorten.

Målet för handikappolitiken är att den handikappade skall kunna ha så normala levnadsförhållanden som handikappet tillåter. Inom det allmänna skolväsendet gäller som riktlinje, att de handikappade eleverna skall studera tillsammans med icke handikappade när detta är möjligt. Denna målsättning måste också gälla för folkhögskolan.

Av redogörelsen ovan under 12.2.1 för rörelsehindrade elevers deltagande i både segregerad och integrerad undervisning framgår, att de upplevde integreringen med icke rörelsehindrade elever som positiv. Studiesituationen var mer tillfredsställande i den integrerade kursen och kamratkontakterna fungerade bra. Enligt utredningens uppfattning är det viktigt att t. ex. en svårt rörelsehindrad person, som kanske större delen av sitt liv levt i isolerad miljö, får möjlighet att i en liten studiegrupp pröva hur samvaron med andra fungerar, innan en integrerad undervisning i större sammanhang kan genomföras. Det är viktigare att gruppen är liten än att den består av enbart handikappade deltagare. Det är enligt utredningens uppfattning angeläget att man eftersträvar en integrering av handikappade deltagare i all folkhögskoleundervisning.

Den personliga hjälpen i form av studieassistans och vårdartjänst som rörelsehindrade elever behöver för att kunna studera på folkhögskola har vid några skolor samordnats med positivt resultat. Enligt utredningens uppfattning är en sådan samordning av värde och bör genomföras vid varje skola där elever har både personlig assistans och vårdartjänst. Det bör enligt utredningens mening vara skolan som organiserar denna hjälp på det mest ändamålsenliga sättet och som avgör om vårdartjänst skall tillhandahållas

i samarbete med kommunen. Som utredningen närmare utvecklar längre fram i detta kapitel föreslås en avveckling av de specialdestinerade statsbidragen för olika handikappändamål under folkhögskoleanslaget och i stället införs ett s. k. schablonbidrag. Mot bakgrunden av detta förslag skulle man kunna överväga om också de medel till vårdartjänst, som administreras av Styrelsen för vårdartjänst, skulle inordnas i denna schablon, så att en folkhögskola inte skulle behöva vända sig till mer än en instans för att få statsbidrag. Bidragen för vårdartjänst förutsätter emellertid en individuell prövning i varje särskilt fall, varför en schablonisering är olämplig. Det är angeläget att en skola inte försätts i den situationen att behöva välja mellan resurskrävande och mindre kostsamma elever, när ett tilldelat totalanslag skall disponeras. Nackdelen för skolornas del med att behöva vända sig till mer än en instans för att få ersättning är så liten, att det inte motiverar någon förändring av nuvarande ordning. Utredningen föreslår alltså att folkhögskolorna själva svarar för att vårdartjänst tillhandahålls de elever som behöver sådan omvårdnad, och att skolorna begär medel till vårdartjänsten direkt från Styrelsen för vårdartjänst.

Ett liknande resonemang kan föras om statsbidraget till personlig assistans, som nu är uppfört som förslagsanslag under folkhögskoleanslaget. De svårast handikappade eleverna kräver de största insatserna, och behovet innebär i lika hög grad individuell prövning som behovet av vårdartjänst. Det är en fördel att skolorna kan räkna med de bidrag som behövs i varje särskilt fall utan att nödgas bedöma insatsens storlek i förhållande till en totalram. Från skolans sida sker en samlad bedömning av en elevs personliga hjälp och en avvägning görs mellan assistans och vårdartjänst. Med hänvisning till förslaget om en särskild resurs för kostnadskrävande handikappverksamhet utöver vad schablonen kommer att ge, vilket närmare behandlas längre fram, anser inte utredningen det motiverat att medlen till personlig assistans läggs utanför denna schablon.

Folkhögskolorna bör etablera kontakt med de konsulenter ute i länen som finns för olika handikappgrupper, t. ex. synkonsulenter och hörselkonsulenter. Dessa kan ge uppslag och råd när det gäller material och olika slag av hjälpmedel på handikappområdet.

När det gäller frågan om den framtida ställningen för Västanviks filialfolkhögskola vill utredningen hänvisa till vad som föreslagits i kapitel 11 om filialfolkhögskolorna. Där föreslås att de skall upphöra som administrativa enheter och antingen få ställning som kurser utanför skolorten eller självständiga folkhögskolor. Detta förslag gäller också Västanviksskolan. Det bör ankomma på huvudmannen att föreslå i vilken form verksamheten skall bedrivas. Frågan om upprättande av en självständig folkhögskola utreds av SÖ som lämnar förslag därom till regeringen. Riksdagen beslutar i frågan.

För svagpresterande elever av olika slag har folkhögskolan visat sig vara en särskilt lämplig skolform genom möjligheten att anpassa kurser och undervisningstakt till individens förutsättningar och behov. Därtill kommer internatmiljöns betydelse för den sociala träningen. Många har länge levt i en alltför skyddad tillvaro tillsammans med anhöriga, som fastnat i föreställningen att den handikappade fortfarande är barn. Många ungdomar behöver få en vuxen bild av sig själva och få hjälp att aktivt bearbeta sin situation och styrka

att möta negativa reaktioner från omgivningen.

För psykiskt utvecklingsstörda gäller behovet av vuxenutbildning främst sådana som inte tidigare fått undervisning i tillräcklig utsträckning och sådana som behöver uppehålla och fördjupa tidigare förvärvade kunskaper. Hos de flesta vuxna utvecklingsstörda är behovet av att med jämna mellanrum befästa en gång erhållna kunskaper mycket stort.

I kursverksamhet för psykiskt utvecklingsstörda är den totala skolmiljön särskilt väsentlig. Det är angeläget att skolorna samråder med omsorgsstyrelserna vid planering och genomförande av verksamheten.

I den efterundersökning av psykiskt utvecklingsstörda elever som gjorts på Kjesäter betonas vikten av att folkhögskolekurserna följs av möjlighet för eleverna att delta i studiecirklar och olika kurser, för att den påbörjade utvecklingen skall fortgå. Återgång till sysslolöshet och isolering efter en stimulerande folkhögskolekurs kan medföra att utvecklingen avstannar eller går tillbaka och detta torde i särskilt hög grad gälla de svagpresterande eleverna. Det är därför, som utredningen tidigare framhållit, viktigt att ett nära samarbete etableras mellan folkhögskolan och folkrörelserna så att eleverna kan få möjlighet att delta i olika aktiviteter på sin hemort.

Det framgår av vad som ovan sagts, att folkhögskolorna är beredda att göra en positiv insats för att medverka till de socialt handikappades rehabilitering, men att skolorna i allmänhet har alltför dåliga resurser för att klara ett större antal störda elever. Oftast är det fråga om människor som är ovana vid studier och som därför kräver extra lärarinsatser.

De kurativa uppgifterna kan ta mycket tid för lärarkåren. Elevkårens mognad och stabilitet har avgörande betydelse för den handikappades anpassning till folkhögskolevistelsen. Den påtvungna närkontakten med andra människor i ett internat kan för en del av de störda eleverna vara utvecklande och stimulerande, men för andra åter kan den intensiva gemenskapen bli alltför påfrestande. Det är betydelsefullt att studerande och personal träffas även utanför lektionsrummet. För de socialt handikappade är det viktigt att de möter människor som kan hjälpa dem att få en realistisk bild av sig själva, och som kan hjälpa dem att bygga upp deras självförtroende. Vad som här sagts gäller också i hög grad verksamheten på externaten, där det är viktigt att man vinnlägger sig om samvaro och gemensamt arbete under den del av dagen man är tillsammans.

Vid några folkhögskolor har kursverksamhet för personer med läs- och skrivsvårigheter bedrivits med positivt resultat. Invandrare deltar i viss omfattning i de allmänna folkhögskolekurserna. Förslaget om alfabetiseringsundervisning öppnar ytterligare möjligheter för folkhögskolorna att bedriva kursverksamhet för personer som är i avsaknad av funktionell läs- och skrivförmåga. Enligt utredningens uppfattning är bristande förmåga att läsa svenska språket och att uttrycka sig i tal och skrift ett allvarligt handikapp. När utredningen därför i det följande föreslår extra resurser för handikappverksamheten vid folkhögskolorna, har även språkligt handikappade tagits med i den verksamhet för vilken extrastöd föreslås.

Den kursverksamhet som folkhögskolorna bedriver i samarbete med olika institutioner och vårdhem anser utredningen vara av stor betydelse. Att folkhögskolan har alldeles speciella möjligheter att anpassa metoder, kursplaner och undervisningens nivå efter deltagarnas förutsättningar, ger ut-

gångspunkter för den flexibilitet som verksamheten av naturliga skäl kräver. Den verksamhet som bedrivits med kombination av kurser på en institution och på folkhögskolan visar goda möjligheter för deltagarna till en successiv anpassning till ett liv utanför institutionen. Det är viktigt att regelbundet samråd mellan folkhögskolan och institutionen äger rum för att diskutera målsättningen, dra upp riktlinjer för verksamheten och fastställa principerna för rekryteringen till kurserna. Det är också viktigt att man kommer överens om hur lärarnas resor och undervisningsmaterielen skall ersättas. I kapitel 11 behandlar utredningen folkhögskolornas kursverksamhet utanför skolorten. Utredningen föreslår där, när det gäller verksamhet i samarbete med institutioner, att en lärare med minst halvtidstjänstgöring vid skolan skall ha ansvaret för planeringen och genomförandet av kursen. 25 % av undervisningen skall meddelas av lärare med minst halvtidstjänstgöring vid folkhögskola.

Dagens kriminalvårdspolitik inriktas på kortare fängelsestraff och betoning av frivården, men folkhögskolans kursverksamhet på kriminalvårdens riksanstalter kan sannolikt behövas i nuvarande omfattning – ett 50-tal studerande i långa kurser – även om de intagna minskar i antal.

Vid lokalanstalterna har folkhögskolans verksamhet till stor del lagts ner, men behovet av allmänorienterande och problemcentrerade studier samt introduktionskurser har knappast minskat. En folkhögskola borde på detta område kunna vara en mycket lämplig kursanordnare, om avståndet till anstalten inte är för långt. Ett samarbete med frivården bör också vara angeläget. Det är viktigt att den uppsökande verksamhet, som skall göras hos andra lågutbildade grupper också får ske på kriminalvårdsanstalter.

Av redovisningen under avsnitt 12.4 framgår, att det för närvarande anvisas medel för folkhögskolornas handikappverksamhet under fem olika anslagsposter. Det framgår också att skolorna har stora svårigheter att planera verksamheten, då anslaget till ökad lärartäthet är maximerat. Det är framför allt den flexibla ämneskursverksamheten för olika handikappgrupper som kan komma i kläm, då anslaget ofta är förbrukat en bit in på vårterminen. Begränsningen av medlen kan också innebära att varje enskild handikappad får sämre villkor, när skolorna vill ge så många som möjligt tillfälle att delta i en folkhögskolekurs. Det borde vara rimligt att varje skola i förväg kunde planera sin totala verksamhet på detta område för ett arbetsår och få bedöma vilken lärartäthet en viss handikappgrupp är i behov av.

I kapitel 16 presenterar utredningen sina motiv för att föreslå ett smidigare och administrativt mer lätthanterligt statsbidragssystem för folkhögskolornas verksamhet. Detta förslag gäller då också bidragsgivningen på handikappområdet. Huvudtanken i utredningens förslag är att varje skola inom ramen för ett schablonmässigt framräknat totalbidrag själv får fördela medlen på personal, materiel, kapitalkostnader etc. Med tillämpningen av denna princip på handikappverksamheten skulle de specialdestinerade anslagen försvinna, och skolorna få en total resurs, som de själva kunde få disponera för erforderliga insatser för de handikappade eleverna.

Anslaget som är avsett för vårdartjänst åt rörelsehindrade elever och som administreras av Styrelsen för vårdartjänst berörs inte av utredningens förslag. Som tidigare framhållits bör skolorna även i fortsättningen begära dessa medel direkt från Styrelsen.

Som framgår av tabell 12.1 i inledningen till detta kapitel är folkhögskolornas handikappverksamhet av en betydande omfattning. Verksamhetsåret 1973/74 utgjorde antalet elevveckor för fysiskt och psykiskt handikappade deltagare 27 000 och för socialt handikappade drygt 20 000. Självfallet behövs inte extra stödåtgärder för alla dessa elevveckor. Handikappen är av mångskiftande slag och motiverar olika slag av insatser. Med tanke på att behovet av åtgärder är störst för grupperna fysiskt och psykiskt handikappade menar utredningen, att antalet extrastöd bör kunna begränsas till 27 000 elevveckor. Därtill kommer sådana handikappade deltagare för vilka extra stödåtgärder inte erfordras. Enligt utredningens mening, är en större total handikappdel inte önskvärd vare sig av pedagogiska eller sociala skäl. Om en skola har ett mindre antal handikappade elever under den långa kursen finns således utrymme att anordna kortare kurser för ett större antal handikappade deltagare. Utredningen föreslår således att SÖ får i uppdrag att vid läsårets början fördela det fastställda antalet elevveckor på de olika skolorna i enlighet med vad som här skisserats. Det bör också ankomma på SÖ att utfärda närmare anvisningar för användningen av handikappmedlen.

I kapitel 16 behandlar utredningen behovet av resursförstärkning på handikappområdet. Utöver den i 1976 års budgetproposition föreslagna höjningen av handikappanslaget med 300 000 kr föreslår utredningen en ytterligare förstärkning med 900 000 kr. Enligt utredningens bedömning är detta nödvändigt för att underlätta handikappades folkhögskolestudier. Detta innebär att ett belopp av 5 mkr skulle disponeras för handikappändamål.

Utredningens förslag bygger på det nu existerande systemet för lärarlönebidrag, som innebär att en skola tilldelas 2,2 lärartimmar per elevvecka. För varje elevvecka i det nu föreslagna systemet tilldelas skolan en basresurs uttryckt i ett antal lärarlönekostnader. För den särskilda verksamhet som bedrivs i form av kurser för handikappade deltagare bör vissa tilläggsresurser utgå och även i detta fall bör antalet elevveckor utgöra beräkningsgrunden. Det sammanlagda antalet elevveckor med handikappade deltagare multipliceras med bidragskoefficienten 1,5, vilket alltså höjer detta elevveckotal en halv gång, varefter antalet elevveckor summeras och statsbidragets storlek för respektive skola kan fastställas. Av exemplifieringen i kapitel 16 framgår, att en skola som får räkna extrabidrag på 10 handikappade deltagare under 34 veckor får en tilläggsresurs på drygt 49 000 kronor. Dessa pengar kan skolan exempelvis använda för att öka lärartätheten, till personlig assistans eller till särskilda pedagogiska hjälpmedel efter egen bedömning i den aktuella situationen.

Behovet av extrastöd för handikappades studier varierar emellertid starkt med graden av handikapp. I en schablonmetod ligger naturligen att en utjämning sker, som ej tar så individuella hänsyn som nuvarande prövning för extramedel gör. Med det tillskott som utredningens schablon ger vore det troligen omöjligt att genomföra vissa typer av handikappkurser som idag görs. Utredningen har tidigare framhållit, att de skolor som har ett större antal handikappade elever även i fortsättningen bör få möjlighet att bedriva denna verksamhet. Det kan här nämnas att tre folkhögskolor, nämligen Forsa, Västanviksfilialen och Önnestads ämneskurs på Furuboda, ensamma tar i anspråk omkring en tredjedel av de sammanlagda anslagen till handikappverksamhet. Även om en målsättning bör vara att handikap-

pade kan studera på ett större antal skolor, är utredningen medveten om att individuella hänsyn under en övergångsperiod måste tas till skolor och kursdeltagare med behov av mycket kostnadskrävande insatser.

Utredningen – som ovan föreslagit att SÖ årligen skall fördela det fastställda antalet elevveckor berättigade till extrabidrag – föreslår därför, att högst hälften av stödet får användas som "resursveckor" till skolor och kurser som måste ha stöd utöver vad normalschablonen skulle ge. Det innebär att SÖ först fördelar ca 18 000 elevveckor som får multipliceras med faktorn 1,5. Därefter fördelas återstoden tilläggsresurser i form av rätt att för ca 9 000 elevveckor räkna en högre faktor än 1,5. I det föreslagna anslagsläget skulle för denna ytterligare resurs tas undan ett belopp motsvarande ca 2,5 mkr av tillgängliga 5,0 mkr.

Av exemplifieringen i kapitel 16 framgår, att om den ovan nämnda skolan utöver t. ex. 10 handikappade deltagare har 3 st med mycket stora behov av stödåtgärder, kan skolan av SÖ få tillstånd att multiplicera dessa 3 × 34 = 102 elevveckor med en högre faktor. Det skulle för dessa tre resultera i ett merbidrag jämfört med vad faktorn 1,5 ger. Faktorns storlek får bedömas av SÖ med hänsyn till det enskilda behovet å ena sidan och hur långt den totala befintliga resursen bör räcka å den andra.

I kapitel 16 har utredningen vidare föreslagit att varje folkhögskola skall tilldelas ett extrastöd i form av resurs för 1/4 tjänst för kurators- och syouppgifter. Härigenom blir det möjligt för skolorna att planera kuratorsverksamheten på handikappområdet på det sätt varje skola anser mest ändamålsenligt.

13 Folkhögskolans långa kurser

Som redan framgått av kapitel 3 utgör de långa kurserna den dominerande delen av folkhögskolans verksamhet. Visserligen är antalet deltagare i de korta kurserna (mindre än 30 veckor) fler än i de långa, men ser man till antalet elevveckor – något som torde ge en mera realistisk bild av verksamhetens faktiska omfattning – blir bilden en annan. Vinterkurserna och ämneskurser om minst 30 veckors längd svarade sålunda läsåret 1973/74 för 446 000 av de totalt 528 000 elevveckorna inom folkhögskolan.

Redan detta förhållande kunde vara anledning nog att i ett särskilt kapitel behandla dessa kurser. Därtill kommer att det vid åtskilliga skolor växt fram specialiserade utbildningslinjer inom ramen för de långa kurserna. För vissa av dessa gäller också särskilda bestämmelser. Från några av dem har skrivelser insänts till utbildningsdepartementet, vilka överlämnats till utredningen att tagas i beaktande vid fullgörande av utredningsuppdraget.

När det gäller de specialiserade utbildningsgångarna saknas för närvarande en enhetlig terminologi. Oftast betecknas de av skolorna som "linjer", i vissa fall som "kurser". I den redogörande delen kommer uttrycket "linje" i regel att användas om en specialiserad utbildningsgång, vars elever har en i huvudsak enhetlig timplan, eftersom denna term för närvarande är den mest allmänt förekommande. I förslagsdelen däremot används uttrycket "kurs", eftersom detta genomgående är den term utredningen använder i sina förslag.

13.1 Beskrivande del

13.1.1 *Vinterkursen*

Vinterkursen är den ursprungliga kurstypen inom svensk folkhögskola. Från början har den varit inriktad på att ge allmänbildning och förbereda för ansvariga insatser i samhällslivet. Den är också den enda kurstyp som folkhögskoleförordningen föreskriver skall finnas vid varje skola. Den kan sägas vara både ryggraden i och den mest omfattande delen av folkhögskolans verksamhet. I utredningens elevenkät angav 82 % av de svarande, att de inte gick på någon speciell utbildningslinje. Det torde innebära att de deltog i vinterkurs.[1] Enligt uppgifter från SÖ var antalet elever 11 451 vid skolornas vinterkurser läsåret 1973/74.

[1] Elevenkätens tabellbilaga, sid. 111.

Vinterkurserna omfattar 30–34 veckor. Enligt folkhögskoleförordningen kan tre årskurser förekomma inom vinterkursen. Flertalet skolor har tre årskurser.

Folkhögskoleförordningen stadgar att musik skall vara obligatoriskt i alla årskurser. Alla skolans elever bör också "beredas tillfälle till regelbundna gymnastik- och idrottsövningar". I första årskursen skall dessutom ingå ämnena svenska språket, litteratur, historia, samhällslära, psykologi, matematik samt minst ett av ämnena geografi, fysik, kemi och biologi med hälsolära. SÖ har enligt förordningen rätt att medge undantag från regeln om obligatoriska ämnen i första årskursen och har i viss utsträckning beviljat sådan dispens. I andra och tredje årskurserna må – fortfarande enligt folkhögskoleförordningen – ingå ett lämpligt urval av de nyss nämnda ämnena "jämte de ämnen i övrigt, som anses böra upptagas med hänsyn till skolans syfte". Inom vinterkursens ram kan efter SÖ:s medgivande särskild vikt läggas vid undervisningen i visst ämne eller viss grupp av ämnen.

De vida ramar som gäller för vinterkursen har medfört, att den fått mycket olika utformning vid olika skolor. Här skall utan några anspråk på fullständighet några exempel ges som belyser detta.

Vid några skolor har inom vinterkursens ram olika grenar med speciell inriktning utformats, särskilt på andra och tredje årskursernas nivå. Som ett exempel kan nämnas, att studierna på denna nivå vid *Malungs* folkhögskola är organiserade på fem grenar, nämligen humanistisk, språklig och naturvetenskaplig, samhällsgren och gren med förberedande ungdomsledarutbildning. Inom var och en av dessa finns ett antal obligatoriska ämnen, som tillsammans upptar ungefär hälften av studierna. Därutöver väljer eleverna efter egna önskemål och intressen. På de fyra förstnämnda grenarna kan man gå i två år, på den sistnämnda endast ett. Liknande specialiseringsmöjligheter finns vid flera andra skolor.

Vid åtskilliga skolor tillämpas så kallad nivå- och stoffgruppering. Nivågruppering innebär att eleverna utan hänsyn till antal studieår vid skolan sammanförs i grupper som är homogena med avseende på förkunskaper. Det är vanligt att denna organisationsform tillämpas i matematik och främmande språk, i viss mån också i svenska och naturvetenskap. Stoffgruppering innebär att eleverna väljer ämnesavsnitt efter intresse eller behov av behörighet och förekommer därför företrädesvis i orienteringsämnen. Stoffgruppering kan innebära att man i ett ämne erbjuder val mellan två kurser som tillämpar olika arbetssätt, t. ex. mellan en allmänorienterande och en mera laborativ kurs i naturorientering.

Vissa skolor har med SÖ:s tillstånd helt frångått årskursindelningen och genomfört ett system, där eleverna fritt kan välja mellan olika nivåer och ämnesavsnitt. En av de skolor som tillämpar detta arbetssätt är *Biskops-Arnö*. Här fanns tidigare speciallinjer med inriktning på teater och massmedia, men för några år sedan beslöt man frångå linjesystemet, då det visade sig motverka den integration mellan olika elevgrupper som man eftersträvade. Fortfarande finns emellertid genom stoffgrupperingen möjlighet för de elever som så önskar att specialisera sig. Eftersom de studerar sina specialämnen tillsammans med andra elever och alltså inte utgör sammanhållna grupper ökar deras kontakter med övriga studerande vid skolan.

Av den enkät till lärarråden som folkhögskoleutredningen gjorde år 1974

framgick bl. a. att erfarenheterna av nivå- och stoffgruppering är övervägande positiva. Den ger möjlighet att anpassa varje elevs studiegång efter hans förkunskaper och intressen. Stoffgrupperna blir emellertid lätt heterogena, vilket kan medföra vissa svårigheter vid arbetets praktiska utformning. På grund av de fria valen får vidare studiegrupperna skiftande sammansättning i olika ämnen, något som kan kännas otryggt för en del elever. Att gamla och nya elever finns i samma grupper och att elever med olika specialinriktning blandas med varandra kan emellertid också ses som en fördel: utbytet av erfarenheter mellan elever med skiftande bakgrund främjas och den sociala kontaktytan ökar genom att alla får samarbeta med alla.

Vid några skolor har man prövat att kombinera flera ämneskurser till en vinterkurs, som då kommit att bestå av ett antal perioder. De studerande har kunnat följa en eller flera av dessa. Av lärarrådsenkäten att döma finns det åtminstone två förhållanden som har stimulerat skolorna till detta tillvägagångssätt.

- En del av de skolor som folkhögskoleelever söker till har intagning i januari. De som då kommer in slutar vid jul, och betydande vakanser kan då uppstå på folkhögskolan. Om vinterkursen organiseras som en ämneskurs på vårterminen och en på höstterminen om vardera 15–17 veckor kan alltså en elev börja i januari och sluta i december. Genom ny intagning i början av året kan skolan fylla de uppkomna vakanserna.
- Inom vissa av de målgrupper folkhögskolor vänder sig till kan det finnas en tvekan att satsa på en årslång studiegång; benägenheten att söka till en kurs om 8–16 veckor kan vara större. Av lärarrådsenkäten framgår, att man gärna börjar med åttaveckorskurser när man vill etablera en ny verksamhet i en tätort eller när man vänder sig till en ny målgrupp. Om intresset visar sig tillräckligt, ökar man sedan på med flera ämneskurser som tillsammans motsvarar en vinterkurs.

Antalet perioder växlar – från två till fyra. Systemet medför ökade möjligheter både att utnyttja skolornas kapacitet och att nå studerandegrupper som av olika skäl inte kan eller vill satsa på längre studier. Det ger också folkhögskolorna tillfälle att göra insatser inom arbetsmarknadsutbildningen, där just möjligheten till successiv intagning har angetts vara en förutsättning för att folkhögskolans tjänster skall kunna utnyttjas. De skolor som i lärarrådsenkäten redovisat erfarenheter av periodindelning, med möjlighet att påbörja och avsluta studierna vid flera tillfällen under året, är övervägande positiva till resultaten. En skola menar dock att denna studieordning medför bristande kontinuitet.

Särskilda förhållanden gör att folkhögskolekurser på kriminalvårdsanstalter ofta organiseras som en serie ämneskurser om sex veckor. Fem kurser blir tillsammans en vinterkurs. Ett skäl till detta sätt att arbeta torde vara att de intagna numera vistas förhållandevis kort tid på en anstalt. Det måste alltså finnas möjlighet att vid flera tillfällen under året ta in nya studerande.

På sina håll erbjuder folkhögskolor kurser för deltidsstuderande. Som exempel kan nämnas att externatet i Kristinehamn ordnar en s. k. halvfartskurs, där man läser fyra timmar per dag fyra dagar i veckan under två läsår. Kursen riktar sig framför allt till hemmafruar med barn. Målsättningen anges vara att förmedla kunskaper motsvarande grundskolans högstadium.

Även när det gäller den pedagogiska uppläggningen skiftar vinterkursens

utformning från skola till skola – men också från ämne till ämne och från lärare till lärare. Från ett rätt stort antal skolor angavs i svaren på lararrådsenkäten, att man bedrivit projekt- och fältstudier. Gemensamt för dessa arbetsformer är att eleverna stimuleras att gå ut i samhället, samla information, bearbeta den, ta ställning till den och eventuellt komma med förslag om hur den verklighet man studerat bör förändras.

Arbete i lararlag förekommer, men är enligt lararrådsenkäten inte alltför vanligt. 29 skolor av 103 som svarat på denna enkät angav att någon form av lararlag förekommer. Vanligast sker det i samband med temaveckor och studieresor, projekt och redovisningar. De skolor som har många projekt rapporterar också arbete i lararlag i större utsträckning än andra. Tre skolor uppger ett mera organiserat arbete enligt Trumpmetoden, dvs. man arbetar växelvis med storklass och mindre avdelningar.

Folkhögskolornas vinterkurser befinner sig i ett skede av nyorientering och förändring. Enligt utredningens skolenkät planerar 53 folkhögskolor (motsvarande 45 %) en omläggning av vinterkursen. I störst utsträckning innebär detta att man planerar nya utbildningslinjer (uppgivet av 14 skolor). 10 skolor anger att de planerar att övergå till nivå- och stoffgrupperad undervisning och lika många att de ämnar ordna fler ämneskurser. Sex skolor tänker ändra tiden för intagning eller erbjuda fler intagningstillfällen. Vid 10 skolor är det meningen att omläggningen skall leda till integration av ämnen, projektstudier och problemcentrerad undervisning. Fem skolor planerar övergång till koncentrations- och intensivläsning. I de flesta fall har initiativet till omläggningen tagits av rektor och/eller lararrådet. Av de 53 skolor som planerar omläggning av vinterkursen har endast 10 som skäl angett minskat antal elever.[2]

13.1.2 *Ledarutbildning*

13.1.2.1 Fritidsledarlinjer

Den 30 september 1974 överlämnade folkhögskoleutredningen sitt första delbetänkande, som innehöll redogörelse för och förslag om utbildningen av fritidsledare (DsU 1974:11). Utredningen föreslog däri att folkhögskolorna skulle få möjlighet att bedriva tvåårig yrkesutbildning av fritidsledare samt att bedriva annan ledarutbildning och anordna sådana ämneskurser inom fritidssektorn som visar sig av behovet påkallade. För fritidsledarutbildningen föreslogs vissa förstärkningsresurser, i huvudsak bestående av en extra tilldelning av 16 lärartimmar per elev och läsår för lärares praktikhandledning samt ett bidrag till skolorna med 300 kr per elev och läsår för lärares rese- och traktamentskostnader i samband med yrkespraktiken. Utredningen föreslog vidare att fritidsledarutbildningen inom folkhögskolan under verksamhetsåret 1975/76 skulle ha en omfattning motsvarande en årlig intagning av 560 elever. De föreslagna tilläggsresurserna borde utgå i en omfattning som beräknats efter detta antal elevplatser. Vid fördelningen av dessa resurser borde olika berörda intressen tillgodoses. Slutligen uttalade utredningen sig för att någon utvidgning tills vidare inte skulle ske av fri-

[2] Skolenkäten, sid. 25, 78–82.

tidsledarutbildningen vare sig inom gymnasieskolan (specialkurs för ungdoms- och idrottsledare) eller kombinationsutbildningen.

Betänkandet remissbehandlades under hösten 1974 och låg till grund för ett avsnitt i proposition 1975:14 om statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet m. m. Föredraganden, i detta avsnitt statsrådet Zachrisson, anslöt sig till utredningens uppfattning att folkhögskolan har goda förutsättningar att svara för ungdoms- och fritidsledarutbildning. I stället för de av utredningen föreslagna tilläggsresurserna i form av lärartimmar till praktikbesök och statsbidrag till lärares resor och traktamenten föreslogs ett statsbidrag på 500 kr per elev och årskurs. Detta bidrag föreslogs för budgetåret 1975/76 utgå för 500 elever per årskurs. Beträffande fritidsledarutbildningen inom andra skolformer sades bl. a. att dimensioneringen av kombinationsutbildningen av fritidsledare – som det ankommer på SÖ och UKÄ att besluta om – bör bestämmas med hänsyn till att folkhögskolorna i fortsättningen får ett mera preciserat utbildningsansvar inom fritidssektorn.

Riksdagen biföll regeringens förslag med den ändringen att tilläggsbidraget höjdes från 500 till 700 kr per elevplats.

SÖ har för läsåret 1975/76 fördelat de 500 elevplatser per årskurs för vilka tilläggsbidrag utgår på följande 22 skolor. Antalet elever per årskurs anges inom parentes. Sigutna/RKU:s ledarinstitut (25), Lillsved (26), Bosön (30), Tollare (21), Kaggeholm (12), Vårdinge/KFUK/KFUM:s ledarinstitut (23), Hagaberg (18), Stensund (22), Kjesäter (17), Valla (24), Liljeholmen (17), Jära (18), Grimslöv (25), Jämshög (25), Hvilan (18), Göteborg (30), Ljungskile (24), Karlskoga (47), Fornby (17), Mellansel (17), Kalix (22), Malmfälten (22). Av de 47 platserna vid Karlskoga är 17 avsedda för Svenska missionsförbundets ledarinstitut på Lidingö, som är knutet till Karlskoga som fristående ämneskurs. Finska folkhögskolan i Haparanda får tilläggsresurser till sin tvåårigа fritidsledarutbildning för den finska invandrargruppens behov ur andra anslag. Förutom vid dessa skolor bedrivs läsåret 1975/76 tvåårig yrkesutbildning av fritidsledare vid några andra folkhögskolor. Till dessa utgår inte tilläggsbidrag.

Våren 1975 beslöt UKÄ att inrätta en femte kombinationsutbildning av fritidsledare, förlagd till Växjö. 30 studerande har antagits.

SÖ fick den 25 juni 1975 av regeringen i uppdrag att utarbeta studieplaner för fritidsledarutbildningen, varvid samråd bör ske med folkhögskoleutredningen och UKÄ. Avsikten är att studieplanerna skall börja tillämpas läsåret 1976/77.

13.1.2.2 Annan längre ledarutbildning

Förutom yrkesutbildningen av fritidsledare förekommer en rik flora av andra längre ledarkurser inom folkhögskolan. Någon fullständig kartläggning av sådana kurser har dock inte gjorts. Vad som följer är därför endast en samling av exempel som visar bredden av den längre ledarutbildningen inom folkhögskolan. En del av dessa kurser hör organisatoriskt hemma inom vinterkursens ram, andra är ämneskurser. Ledarutbildningar inom musik, teater, bildkonst och konsthantverk behandlas i avsnitt 13.1.3–5.

Kurser med inslag av yrkesutbildning

Valla folkhögskola bedriver sedan år 1972 i samarbete med fritidsnämnden i Norrköpings kommun en utbildning på deltid som under en fyraårsperiod avser att i huvudsak täcka det teoretiska innehållet i den tvåårigа fritidsledarutbildningen. De studerande, som läsåret 1974/75 var 37 stycken, utgörs huvudsakligen av kommunalt anställda men också av några föreningsinstruktörer. Kontinuerlig intagning av nya elever sker. Antalet veckotimmar uppgår till 8–10. Deltagarna får göra halva antalet undervisningstimmar på arbetstid.

Ljungskile folkhögskola bedriver en ettårig utbildning för yrkesverksamma fritidsledare inom kommuner och organisationer. Inträdesvillkor är 25 års ålder och fem års yrkespraktik. Kursstart sker i januari. År 1975 var antalet deltagare 14.

Vid *Hållands* folkhögskola finns en för närvarande ettårig "fritidsledarutbildning med tonvikt på friskvård". Den anges förbereda för tjänster i t. ex. kommuner, företag och organisationer. Ämnen med inriktning på idrott, friluftsliv och hälsovård omfattar hälften av kursens 32 obligatoriska veckotimmar.

Ettåriga ledarkurser, som dels vänder sig till personer som ämnar söka till tvåårig fritidsledarutbildning dels anges förbereda för yrkesverksamhet, finns vid *Gamleby* och *Malungs* folkhögskolor. Kursen i Gamleby är inriktad på utbildning av idrottsledare. Båda skolornas kurser hade år 1975 omkring 40 sökande. 25 togs in i Gamleby, 10 i Malung.

Vid *Brunnsviks* folkhögskola kan eleverna vid vinterkursen välja ett eller flera ämnen som ger lämplig bakgrund för dem som vill fungera som föreningsledare i arbetarrörelsens organisationer. Föreningsledarämnena har alltså integrerats i den övriga folkhögskoleverksamheten. En del av eleverna får efter studietiden anställning inom arbetarrörelsens organisationer, andra verkar som förtroendevalda.

Likartade möjligheter till specialisering finns vid *LO:s folkhögskola* på Åkers Runö och *Medlefors* folkhögskola.

Vid *Lillsveds* gymnastikfolkhögskola finns vid sidan av fritidsledarlinjen en allmän linje som enligt uppgift från skolan till 50 % innebär ledarutbildning med inriktning på idrottsrörelsens behov. Den allmänna linjen är mer inriktad på utbildning av instruktörer, fritidsledarlinjen på administrativ utbildning. De som går den allmänna linjen söker ofta till klasslärarutbildning eller till gymnastik- och idrottshögskolan. För en del elever fungerar studierna som yrkesutbildning: några blir gymnastiklärare, andra får tjänster inom idrottsrörelsens organisationer.

Vara folkhögskola anordnar i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan en kurs för utbildning av studieorganisatörer inom folkbildningsområdet. Kursen omfattar totalt 40 veckor och består av 18 veckor teori, fördelade på fyra perioder och mellanliggande praktik om sammanlagt 22 veckor. Praktiken utgörs av fältarbete och träning i administrativa funktioner inom lokalavdelningar samt distrikt och förbund. Läsåret 1974/75 var antalet elever 14.

Vid *Wendelsbergs* folkhögskola finns en liknande yrkesutbildning, som dock inte är inriktad på något visst studieförbunds behov. Kurstiden är

34 veckor med praktikperioder om 3–4 veckor samt kontinuerlig praktik på kvällstid under hela kursen. Antalet elever läsåret 1975/76 är 7.

Kurser utan inslag av yrkesutbildning

Flera folkhögskolor anordnar kurser som syftar till att ge de studerande kunskaper och färdigheter som de behöver för att kunna fungera som på fritid verksamma ledare eller förtroendevalda i olika organisationer. Som syfte med sådana linjer eller kurser anges ibland också att förbereda för inträde vid yrkesinriktad fritidsledarutbildning.

Vid *Jära* folkhögskola finns en fackligt politisk kurs på tredje årskursens nivå. Den vänder sig till dem som redan gör eller i framtiden vill göra en insats som förtroendemän i arbetarrörelsens organisationer. Tyngdpunkten i utbildningen ligger på fackliga ämnen. Antalet elever läsåret 1974/75 var 10 och 1975/76 16.

Sigtuna folkhögskola erbjuder inom ramen för sin tredje årskurs en studiegång, som har det dubbla syftet att hjälpa deltagarna utveckla sådana egenskaper som de behöver för att kunna fungera som på fritid verksamma ledare och att ge personer som överväger att utbilda sig för yrkesverksamhet inom fritidssektorn eller till lärare bättre underlag för sitt yrkesval. Eleverna utgör vanligen särskilda undervisningsgrupper i alla för dem obligatoriska ämnen. Praktik ingår inte, däremot ett antal studiebesök (bl. a. vid alkoholist- och fångvårdsanstalter) som syftar till att göra eleverna socialt medvetna. Antalet elever var 11 läsåret 1974/75, men brukar normalt vara omkring 15.

Vadstena folkhögskola har i andra årskursen en avdelning som ger grundläggande ungdomsledarutbildning, såväl teoretisk som praktisk. En liknande utbildning finns inom tredje årskursen vid *Hjälmareds* folkhögskola.

Terminslånga ungdomsledarkurser anordnas vid *Södra Vätterbygdens* folkhögskola. De är avsedda som grundutbildning för på fritid verksamma ledare och som förberedelse för dem som senare ämnar söka till fritidsledarutbildning. Praktik i föreningar eller kommunal fritidsverksamhet ingår. Antalet elever var 13 höstterminen 1974 och 14 vårterminen 1975.

Vid ett antal skolor bereds också elever vid den allmänna vinterkursen tillfälle att välja till några ämnen med inriktning på ledarskapsfrågor.

Vid *Stensunds* folkhögskola har sålunda organiserats en klubbledargren. Den riktar sig till dem som vill fungera som på fritid verksamma ledare inom Frisksportförbundet och andra ideella organisationer. Eleverna på klubbledargrenen studerar dels ett grundblock av ämnen som är gemensamt för alla elever på skolans allmänna linje, dels ett särskilt block om 7 veckotimmar som består av idrott, föreningskunskap och beteendevetenskap. Liknande arrangemang finns vid *Skara stifts* och *Sjöviks* folkhögskolor. Ledarämnena valdes 1974/75 av 15 elever vid den förra skolan och av 26 vid den senare.

13.1.3 *Musiklinjer*

13.1.3.1 Bakgrund

Genom kungligt brev den 26 juli 1967 fick fem folkhögskolor, nämligen Birkagården, Framnäs, Lunnevad, Folkliga musikskolan och Kapellsbergs musikskola (filial till Framnäs) rätt att för "särskild musiklinje" erhålla relationstalet 4,0. Samma brev gav fyra skolor (Bollnäs, Oskarshamn, Kävesta och Mellansel) relationstalet 2,8 för "utvidgad musikundervisning". Den 6 oktober samma år utsträcktes detta att gälla även Geijerskolan.

De sistnämnda fem skolorna har emellertid också organiserat sin musikutbildning som särskild linje. Detsamma är fallet vid sju andra folkhögskolor som har relationstalet 2,2. I fortsättningen kommer därför termen musiklinje att användas beträffande alla folkhögskolor där musikutbildningen i realiteten är organiserad som en linje.

Läsåret 1974/75 fanns musiklinjer eller ämneskurser i musik om 30 veckor eller mer på 17 folkhögskolor, nämligen *Birkagården, Dalarö, Lunnevad, Södra Vätterbygden, S:t Sigfrid, Oskarshamn, Sundsgården, Ljungskile, Folkliga musikskolan, Geijerskolan, Kävesta* (Örebrofilialen), *Bollnäs, Kapellsberg, Mellansel, Birka, Framnäs och Kalix.* Vid två av dessa – Folkliga musikskolan och Framnäs – finns dessutom pedagog- och instruktörslinjer, som bedriver yrkesutbildning på en nivå jämförbar med musikhögskolornas. Dessa linjer kommer att behandlas i utredningens slutbetänkande.

För närvarande har alltså fem folkhögskolor relationstalet 4,0, lika många 2,8 medan återstående sju här behandlade musiklinjer har relationstalet 2,2. Flera av de skolor som har lägre relationstal än 4,0 har under årens lopp gjort framställningar om höjning.

Den 28 september 1971 anmälde SÖ i en skrivelse till departementet att kvalificerad musikundervisning, förutom vid de skolor som fått högre relationstal än 2,2, planerades eller bedrevs även vid Södra Vätterbygdens, S:t Sigfrids, Ljungskile och Birka folkhögskolor. SÖ framhöll bl. a. att skolorna fyller en stor uppgift i folkbildningsarbetet genom att bredda möjligheterna till kvalificerat musikutövande. En lärartäthet på 2,8 respektive 2,2 förklarades innebära en allvarlig fara för att de nya pedagogiska rönen inom musikundervisningen inte kan utnyttjas, och att man därmed inte heller kan nå de resultat som är rimliga och önskvärda. SÖ föreslog därför en försöksverksamhet inom folkhögskolan, motsvarande den vid gymnasieskolans musiklinjer, med relationstalet 4,0 från och med läsåret 1972/73. Avsikten var att bedriva försöksverksamheten vid de nio folkhögskolor med musiklinjer som då hade lägre relationstal än 4,0. Skrivelsen föranledde ingen åtgärd.

I remissvar på OMUS betänkande *Musikundervisning* (Ds U 1973:19) sade sig SÖ anse att flera folkhögskolor behöver vidga sin musikundervisning. Detta förutsätter att adekvata resurser ställs till skolornas förfogande. Så är inte fallet nu, framhöll styrelsen.

År 1973 begärde Bollnäs och Birka folkhögskolor höjning av relationstalet till 4,0. Ljungskile anhöll om samma tilldelning av lärartimmar till sin musiklinje som musikgymnasierna. År 1974 ansökte Södra Vätterbygden om relationstalet 4,0 till sin församlingsmusikerkurs. Under år 1975 inkom ansökningar om höjning av relationstalet till 4,0 från Geijerskolan, Kalix och

Sundsgården. Kävesta har begärt högre relationstal utan att närmare specificera detta (nuvarande relationstal är 2,8). Samtliga dessa skrivelser har av regeringen överlämnats till folkhögskoleutredningen "för att tagas i beaktande vid fullgörande av utredningsuppdraget".

Som argument för höjt relationstal anför skolorna främst att musikundervisning kräver ett större antal individuella lektioner än undervisning i andra ämnen. Detta behov preciseras av Bollnäs till minst 1,5 vt per elev på huvudinstrument och 1,0 vt på biinstrument och av Geijerskolan till minst 1,0 vt per elev på huvudinstrument. Som jämförelse kan nämnas att OMUS i betänkandet *Musikundervisning* beräknade behovet av enskild undervisning till 2 vt per år under de två sista åren före inträde i den högre musikutbildningen och till 1 vt per år dessförinnan (sid 108). Bollnäs och Geijerskolan hävdar att det även i vissa musikteoretiska ämnen krävs undervisning i små grupper. Den nuvarande timtilldelningen uppges tvinga musiklinjerna att "låna" timmar från andra avdelningar på skolan. Från Ljungskile sägs att undervisningen för att bli meningsfylld behöver "ett relationstal på 4,6–4,8 som ett minimum". Bollnäs erinrar om att skolan år 1971 anhållit om 4,8 lärartimmar per elevvecka men uppger att man under läsåret 1972/73 "på grund av det besvärliga undervisningsläget med anledning av det låga relationstalet gjort försök med bandspelare vid den individuella undervisningen" och att dessa försök utfallit så väl att man nu anser 4,0 vara ett tillräckligt högt relationstal.

Bollnäs förklarar att möjligheterna att ge eleverna tillräcklig instrumental färdighet med nuvarande relationstal (2,8) blir begränsade, och att grupperna musikteoretiska och allmänteoretiska ämnen blir för stora. Vidare framhåller skolan i sin ansökan behovet av fler heltidsanställda lärare i stället för många deltidsanställda för att åstadkomma bättre arbetsmiljö och anger att SÖ:s musikpedagogiska kurser, som bl. a. förläggs till Bollnäs, ställer krav på högre relationstal.

Sundsgården anger att relationstalet 4,0 skulle öppna möjligheter att "till fullo utnyttja befintliga resurser för att på sikt bygga upp förutsättningar för en kulturinsats direkt för folket och bland folket".

Ljungskile har till sin ansökan fogat ett par bilagor. Den ena utgöres av en sammanställning av ämnen vid musiklinjerna, avsedd att visa att ämnesplanerna vid skolor med olika relationstal i för musikutbildning specifika ämnen är likvärdiga. Den andra utgöres av en sammanställning av hur skolorna enligt en enkät, publicerad i *Tidskrift för svenska folkhögskolan* 1972:2, anger målen för sina musiklinjer. "Sammanställningen visar att skolorna har nästan identisk målsättning – frånsett avvikelser som är betingade av organisationstillhörighet – oberoende av vilken tilldelning av lärartäthet (relationstal) man erhållit", heter det i skrivelsen.

13.1.3.2 Verksamheten vid musiklinjerna

I det följande lämnas en redogörelse för verksamheten vid musiklinjerna. Den bygger på en intervjuundersökning, företagen vintern 1975.

Utbildningsmål

Eftersom varje folkhögskola har stor frihet att själv bestämma målen för sin verksamhet växlar musiklinjernas målsättning från skola till skola. Vissa tendenser kan dock utläsas.

Genomgående betonas i intervjusvaren syftet att ge en god musikalisk grundutbildning. Därutöver förekommer i de flesta skolors svar två mål. Det ena är att ge eleverna tillfälle till personlig utveckling. Det andra är att förbereda för högre musikutbildning.

Några skolor betonar därutöver musiklinjens anknytning till behov inom folkrörelser och folkbildning. Några exempel: Vid Bollnäs finns en speciell linje för utbildning av cirkelledare på det musikaliska området. Ljungskile har en körpedagogisk gren som enligt skolan skulle kunna utvecklas till en körledarutbildning för folkrörelserna. Södra Vätterbygdens församlingsmusikerkurs är speciellt inriktad på att tillgodose frikyrkans behov av på fritid eller deltid verksamma organister, kör- och musikledare. Dalarö, Kalix, Mellansel, Oskarshamn och S:t Sigfrid fyller likartade funktioner för olika kristna samfund.

Några skolor anger att de vill förbereda för organist- och kantorsexamen.

Utbildningens längd

Även utbildningens längd varierar från skola till skola.

Ettårig musiklinje finns vid Dalarö, Kalix, S:t Sigfrid, Södra Vätterbygden och Sundsgården. S:t Sigfrid planerar en utbyggnad till tvåårig. Ljungskiles körpedagogiska gren är ettårig. Vid musiklinjens allmänna gren på samma skola bestäms studietiden av den enskilde elevens behov. De flesta går 1–2 år.

Tvåårig musiklinje finns vid Birka, Birkagården, Geijerskolan, Kävestas Örebrofilial och Kapellsberg. Oskarshamn anger att dess linje är 2–3-årig.

Treåriga musiklinjer finns vid Bollnäs, Folkliga musikskolan, Framnäs, Lunnevad och Mellansel.

Vid Bollnäs finns dessutom en tvåårig musikcirkelledarutbildning som bygger på skolans allmänna musiklinje.

Vid Mellansel anordnas vissa år en ettårig kurs för musikkonsulenter inom Evangeliska fosterlandsstiftelsen som bygger på musiklinjens tredje årskurs.

Eleverna

Antagning av elever görs på olika sätt. Vid nio skolor förekommer inträdesprov, i några fall kombinerade med intervjuer med de sökande. Ett par skolor gör sitt urval av elever under en veckolång förberedelsekurs som ordnas för de sökande varje sommar. Övriga gör intagningen på grundval av dels betyg och intyg de sökande har skickat in, dels samtal med referenser som de uppgivit.

Där inträdesprov förekommer växlar dess innehåll skolorna emellan. Framför allt vid de skolor som har inträdesprov utan kombination med intervju synes hög poäng i de moment som ingår i provet bli avgörande

för om en sökande skall antas eller ej. Där samtal med de sökande förekommer tillmäts dessa enligt skolornas uppgifter i allmänhet stor vikt vid antagningen.

Det finns också andra faktorer som påverkar antagningen.

Flera skolor anger att de tar hänsyn till vilka instrument de sökande spelar, detta med tanke på dels skolans resurser av lärare och instrument, dels önskvärdheten att kunna ordna ensemblespel. Några skolor ger företräde åt elever som har inriktning på visst slags musikutövning, t. ex. kyrkomusik. Vid de skolor som ordnar förberedelsekurser för de sökande före antagningen, blir lärarnas samlade bedömning av deltagarnas förutsättningar för att bedriva musikstudier avgörande för vilka som antas.

Till första årskursen vid musiklinjerna sökte år 1974 1 512 personer, av vilka 340 eller ca 22 % antogs. Antalet sökande var störst till skolor med relationstalet 4,0. Dit sökte 921 personer av vilka 110 eller ca 12 % antogs. Till skolor med relationstalet 2,8 sökte 333 personer och 118 eller ca 35 % antogs. Till skolor med relationstalet 2,2 sökte 258 personer; 112 eller 43 % antogs. Här får man emellertid observera att en skola, Ljungskile, svarar för 123 sökande och 23 antagna. Högsta antalet sökande hade 4,0–skolorna, alltså Folkliga musikskolan (279 sökande), Framnäs (236), Kapellsberg (154), Birkagården (150) och Lunnevad (102) samt Ljungskile.

Utredningen har också sökt inhämta uppgifter från skolorna om hur de elever som vårterminen 1974 avslutade sin utbildning vid musiklinjerna var sysselsatta vintern 1975. Sådana uppgifter föreligger också beträffande de flesta elever vid alla skolor utom två. Därav framgår att ungefär hälften av eleverna fortsatte att studera musik på olika nivåer och ungefär en fjärdedel ägnade sig år något slag av musikalisk yrkesverksamhet på heltid eller deltid. Procenttalen för fortsatta musikstudier och musikalisk yrkesverksamhet växlar emellertid mellan de fyra grupperna av skolor. För 4,0-skolorna (utom Lunnevad varifrån uppgifter helt saknas) var andelen elever som fortsatte sina musikstudier 66 % och andelen musikaliskt yrkesverksamma 21 %. Motsvarande siffror var för 2,8-skolorna 36, resp. 28 % och för 2,2-skolorna 51, resp. 30 % (om man tar bort Ljungskile 32, resp. 46 %). Det är 4,0-skolorna och Ljungskile som kan redovisa den högsta frekvensen av elever som antagits till högre musikutbildning. Man bör emellertid observera, att en del av de övriga skolorna har andra målgrupper, i det de i första hand vänder sig till personer som vill odla ett musikintresse utan att ha för avsikt att söka till högre musikutbildning eller till personer som vill utbilda sig för musikaliska insatser inom folkrörelserna.

Innehållet i utbildningen

De ämnen som förekommer vid musiklinjerna kan sammanföras i tre huvudgrupper, nämligen musikteoretiska ämnen, praktiska musikämnen och allmänna ämnen.

Till gruppen *praktiska musikämnen* har förts alla ämnen som innebär någon form av musikalisk färdighetsträning. Gruppen *musikteoretiska ämnen* omfattar alla övriga musikämnen. Som *allmänna ämnen* betecknas här alla icke-musikaliska ämnen.

De båda musikämnesgruppperna upptar på något undantag när huvuddelen av den schemalagda undervisningstiden. Vid de flesta musiklinjer ägnas mer tid åt praktiska musikämnen än åt musikteoretiska ämnen. Man bör emellertid observera, att till de praktiska musikämnena har här räknats inte bara elevernas studier på sina huvud- och biinstrument utan också sådana ämnen som exempelvis ensemblespel och körsång samt ämnen med metodiska inslag, såsom dirigering och körpedagogik.

Relationen mellan antalet obligatoriska undervisningstimmar i musikämnen och andra ämnen skiftar från skola till skola. Vid Folkliga musikskolan förekommer inte undervisning i allmänna ämnen. Som jämförelse kan nämnas att kursplanen för allmänna musiklinjen vid Framnäs i de båda första årskurserna upptar 10, resp. 11 veckotimmar allmänna ämnen. På schemat vid Birkagårdens musiklinje finns som enda icke-musikaliska ämne litteratur med 2 veckotimmar. Kursplanerna vid samtliga övriga musiklinjer innehåller allmänna ämnen. Deras andel av antalet obligatoriska veckotimmar växlar mellan ungefär en fjärdedel och hälften.

Musiklinjernas betydelse för skolan och det omgivande samhället

Musiklinjernas elever har ett klart markerat specialintresse. Detta kan leda till att de blir en egen sammansvetsad grupp, som det kan vara svårt att integrera i skollivet i övrigt. I allmänhet utgör de egna undervisningsgrupper även i allmänna ämnen. Hur är det när det gäller kontakter med kamraterna på skolans övriga kurser, deltagande i fritidsaktiviteter och liknande?

Flertalet skolor rapporterar god integration i skollivet, medan några anger graden av integration som låg eller relativt låg.

Genomgående betecknas i intervjusvaren musiklinjernas betydelse för skolan som stor. Den vanligaste motiveringen är att musiklinjen berikar tillvaron på skolan, ger den fest och färg. Några skolor påpekar att den ger skolan värdefull PR.

På olika sätt deltar musikeleverna i evenemang i den omgivande bygden. Detta sker dels genom att de medverkar i lokala och regionala orkestrar, dels genom att ensembler av olika slag från skolan deltar i kulturevenemang utanför skolan. En inte obetydlig del av dessa insatser görs genom medverkan i föreningsmöten, besök på ungdomsgårdar, ålderdomshem, vårdinrättningar m. m. Samarbete med folkrörelseorganisationer, kyrkoförsamlingar, kommuner och landsting förekommer.

För att kunna bedöma musiklinjernas betydelse för den egna skolan och för samhället därutanför har utredningen genom en enkät sökt kartlägga, i vilken utsträckning eleverna läsåret 1973/74 gjort musikframträdanden för publik, dels på den egna skolan, dels i föreningar, på ungdomsgårdar och vårdinrättningar, dels offentligen. Av svaren framgår att omfattningen av sådana aktiviteter i hög grad varierar skolorna emellan. Störst omfattning har verksamhet av detta slag vid Framnäs och Kapellsberg med ca 200 framträdanden vardera. Relativt stort antal musikframträdanden av elevgrupper rapporteras bl. a. från Oskarshamn (90), Mellansel (79), Geijerskolan (76), Ljungskile (57) och Lunnevad (54). Lägsta antalet framträdanden hade Kävestas Örebrofilial (9) och Birkagården (6).

Lärarna på musiklinjerna

På musiklinjerna ombesörjs undervisningen dels av ett rätt litet antal lärare som har halvtidstjänstgöring eller mer, dels av ett rätt stort antal timlärare med mindre än halvtidstjänst. De flesta i den sistnämnda gruppen undervisar på endast ett instrument. Sin huvudsakliga sysselsättning har de ofta som lärare vid annan musikalisk utbildningsanstalt (t. ex. kommunal musikskola) eller som yrkesmusiker. De lärare som har halvtidstjänst eller mer vid musiklinjerna svarar i regel för huvuddelen av den teoretiska utbildningen.

Några skolor har funnit det otillfredsställande att inte kunna anställa personer med enbart musiklärarexamen som ordinarie ämneslärare.

Musiklinjernas resursbehov

Samtliga skolor med mindre lärartäthet än 4,0 anser det antal lärartimmar de förfogar över vara för litet. Även några skolor som har 4,0 för sin musikundervisning anser detta otillräckligt. Birkagården som med sina sammanlagt 25 elever förfogade över sammanlagt 100 lärarveckotimmar förbrukade höstterminen 1974 inte mindre än 125. I allmänhet anger man på skolorna att det är önskvärt att varje elev får 2–3 timmar enskild undervisning per vecka. De flesta skolor med lägre relationstal än 4,0 förbrukar också i realiteten ett större antal lärartimmar än som motsvarar timtilldelningen till musiklinjens elever. Underskottet täcks antingen genom anslag från huvudmannnen eller genom att man lånar timmar från vinterkursen och andra linjer vid skolan. Det sistnämnda tillvägagångssättet kan medföra att övriga elever får utgöra större undervisningsgrupper för att musikeleverna skall få enskild undervisning. Detta är emellertid svårt att genomföra för en liten skola.

Musiklinjerna har också på ett annat område behov av större resurser än de flesta andra linjer, nämligen för repetitionsrum och instrument.

13.1.4 *Konst- och konsthantverkslinjer*

13.1.4.1 Utgångspunkt

Läsåret 1974/75 fanns särskilda konst- och konsthantverkslinjer vid 19 folkhögskolor, nämligen *Birkagården, S:t Erik* (dels grundskolan för konstnärlig utbildning, i fortsättningen kallad "Grundskolan", dels en vävkurs), *Tollare, Vårdinge, Eskilstuna, Kjesäter, Lunnevad, Oskarshamn, Sundsgården, Östra Grevie, Helliden, Mullsjö*, estetiska folkhögskolelinjen i *Kyrkerud* (fristående ämneskurs knuten till *Ingesund*), *Skinnskatteberg, Leksand, Forsa, Västerbergs* fristående långa ämneskurser i konst, förlagda till *Gävle, Sunderby* och *Samernas* folkhögskola i Jokkmokk (speciallinje i sameslöjd och samiskt konsthantverk).

Värmlands läns landstingskommun begärde år 1975 att den estetiska folkhögskolelinjen i Kyrkerud, Årjäng, skulle bli filial till Ingesunds folkhögskola. Ansökan lämnades den 20 december 1973 utan åtgärd av Kungl. Maj:t, som därvid erinrade om att folkhögskoleutredningen enligt sina direktiv skall överväga bl. a. frågan om filialfolkhögskolor.

13.1.4.2 Verksamheten vid konst- och konsthantverkslinjerna

En frågelista har sänts ut till folkhögskolor med speciallinjer för konst och konsthantverk. Det är svaren på denna som ligger till grund för följande redogörelse. Svaren har antingen insänts skriftligt eller insamlats muntligt vid besök eller per telefon.

Utbildningsmålen

På frågan om utbildningens mål har flera skolor inledningsvis svarat med en hänvisning till folkhögskoleförordningen. Alla har dock dessutom sökt att närmare precisera målsättningen. Formuleringarna skiftar från skola till skola, men följande tre punkter kom särskilt ofta fram i svaren, nämligen
- att stimulera elevernas skapande förmåga och personlighetsutveckling,
- att ge eleverna tillfälle att pröva flera olika estetiska uttrycksmedel och
- att förbereda för högre konstnärlig utbildning.

Det sistnämnda syftet ingår som ett moment i de flesta skolors målformulering. Betoningen är dock olika stark.

En fjärde målsättning som inte nämndes lika ofta men som är väl värd att beakta är
- att förbereda för ledaruppgifter i folkrörelserna.

Kursen i sameslöjd i Jokkmokk har som speciella syften bl. a. att ge grundläggande kunskaper i det samiska hantverket, att ge träning att skapa fritt och personligt utifrån traditionen, att ge kunskaper i ekonomi och marknadsföring samt att ge grund för fortsatt konstnärlig utbildning.

Utbildningens längd

Ettåriga linjer finns vid Birkagården, Eskilstuna, Forsa, Mullsjö, S:t Erik (både "Grundskolan" och vävkursen) Sundsgården och Tollare. Vid den sistnämnda skolan anordnas emellertid också påbyggnadskurser om åtta veckor, som kan kombineras till ett andra år.

Tvåårigа linjer finns vid Helliden, Ingesund/Kyrkerud, Kjesäter, Leksand, Lunnevad, Oskarshamn, Skinnskatteberg, Sunderby, Vårdinge, Västerberg /Gävle och Östra Grevie. Sameslöjdlinjen i Jokkmokk var första året ettårig men omfattar fr. o. m. läsåret 1975/76 två årskurser.

Vid Sunderby finns förutom den tvåårigа grundutbildningen också en tvåårig instruktörslinje. För inträde till denna fordras att man genomgått skolans grundläggande estetiska utbildning eller har motsvarande förutbildning. Därmed har den karaktär av högskolelinje och behandlas därför tillsammans med andra högskolelinjer i ett särskilt betänkande.

Eleverna

För inträde vid de folkhögskolelinjer det här gäller uppställs inga andra krav på ålder eller tidigare utbildning än att den sökande fyllt 18 år och fullgjort sin skolplikt.

Några skolor begär att de sökande skall sända in arbetsprover. Vid bedömningen av dessa säger man sig i allmänhet söka få grepp om de sökandes

konstnärliga förutsättningar.

Andra skolor gör sin antagning till konst- och konsthantverkslinjerna på samma sätt som till andra folkhögskolekurser, dvs. med utgångspunkt i betyg, intyg och andra handlingar som de sökande skickar in. Samtal med personer som de sökande uppgivit som referenser är också vanliga. Sådana förekommer även vid en del av de skolor som begär arbetsprover. Både vid granskningen av insända handlingar och vid samtalen med referenspersonerna är man uppmärksam på vad de säger om erfarenhet av och fallenhet för estetisk verksamhet samt om framtidsplaner. Några skolor uppger att de tar särskild hänsyn till betyg i estetiska och praktiska ämnen. De som gör upp förslag till vilka som skall antas försöker bilda sig en så god helhetsbild som möjligt av de sökande.

Bland övriga kriterier som används vid antagningen kan nämnas, att äldre ofta ges företräde framför yngre sökande. Några skolor förklarar att de gärna tar emot personer som har några års yrkesverksamhet bakom sig om de har ett dokumenterat intresse för estetiska studier. Ett par skolor tar in flertalet elever från det egna landstingsområdet i enlighet med landstingets önskemål. Kortutbildade får viss förtur vid ett par skolor.

Till första årskurserna vid konst- och konsthantverkslinjerna *sökte* år 1974 1 723 personer av vilka 522 eller ca 30 % kom in. Flest sökande hade "Grundskolan" vid S:t Erik (ca 270 stycken), Birkagården (234), Sunderby (227), Leksand (133) och Ingesund/Kyrkerud (124). Störst var med bred marginal *antagningen* vid S:t Eriks "Grundskola", där 110 elever togs in. De därnäst största elevgrupperna antogs vid Sunderby och Vårdinge (36 vardera) och Birkagården (35). I genomsnitt antogs 20 nya elever (medianvärde).

Från 12 skolor föreligger vissa uppgifter om hur de elever som vårterminen 1974 slutade sin utbildning på respektive skola var sysselsatta vårterminen 1975. Antalet elever som slutade var 306. 97 av dessa eller ca 32 % fortsatte sina konststudier. Så gott som alla dessa skolor redovisade att någon eller några elever bedrev konststudier på högskolenivå. S:t Eriks "Grundskola" och Birkagården hade största antalet elever som bedrev sådana studier (26, resp. 11). 51 av de elever som slutade år 1974 (dvs. ca 16 %) ägnade sig åt någon form av yrkesverksamhet på det konstnärliga området, bl. a. som utövande konstnärer eller konsthantverkare, teckningslärare, konstpedagoger etc. För drygt 70 av de 306 eleverna saknas uppgifter om sysselsättning.

Utbildningens innehåll

Utbildningsinnehållet vid konstlinjerna kan beskrivas på två olika sätt. Dels kan man visa fördelningen mellan konstämnen och allmänna ämnen, dels kan man ge en översikt över vilka olika tekniker inom bild- och formområdet som erbjuds vid de olika skolorna. Här nedan skall utbildningsinnehållet i korthet beskrivas från båda dessa utgångspunkter.

Först relationen mellan konstämnen och allmänna ämnen. Till gruppen allmänna ämnen förs alla ämnen som inte direkt hänför sig till bild- och formområdet. Gränsdragningen mellan de båda ämnesgrupperna är emellertid delvis konstlad. När man på en konstlinje studerar exempelvis samhällskunskap eller psykologi är det ofta naturligt att använda belysande exempel från det estetiska området. Sålunda behandlade man vid en skola

i samhällskunskapen det statliga utredningsväsendet med utgångspunkt i ett betänkande avgivet av 1973 års expertgrupp för konstutbildning.

Uppgifter från skolorna visar att allmänna ämnen i någon utsträckning är obligatoriska vid nästan alla konst- och konsthantverkslinjer. Vid ett par skolor är dock antalet veckotimmar i allmänna ämnen så lågt som två. Vid merparten av dessa linjer utgör emellertid andelen av allmänna ämnen mellan en fjärdedel och hälften av det antal timmar som är obligatoriskt för eleverna.

Vid en del skolor utgör konsteleverna egna undervisningsgrupper i alla ämnen, på andra integreras de med vinterkursens elever i en del ämnen.

En genomgång av de olika tekniker som kan studeras vid konst- och konsthantverkslinjerna visar dels att det finns stora överensstämmelser skolorna emellan, dels att några linjer erbjuder mera sällan förekommande ämnen eller helt specialiserat sig på något slags konstutövning. Teckning är helt naturligt grundläggande och förekommer på samtliga linjer, målning på nästan alla. Andra allmänt förekommande konstformer är grafik, skulptur och olika slags textila tekniker. Foto/filmning och smide erbjuds vid ett mindre antal av skolorna. Porslinsmålning, träslöjd, emaljering, scenografi och grafisk formgivning hör till de mera sparsamt förekommande ämnena.

Vid två av skolorna, Forsa och S:t Erik, finns kurser som specialiserat sig på vävning. Den sistnämnda skolans vävkurs innefattar emellertid också 7 vt levande verkstads–övningar. Kursen i sameslöjd och samiskt konsthantverk vid Samernas folkhögskola ägnas första året åt arbete i trä och horn, respektive tenntråd och bandvävnad. Andra året ges tillfälle till mera fritt slöjdande.

Konstlinjernas betydelse för skolan och det omgivande samhället

Flertalet skolor rapporterar, att integrationen mellan konsteleverna och övriga studerande under läsåret 1974/75 varit god. Några betecknar den emellertid som "sparsam", "begränsad" eller säger att den "lämnar mycket övrigt att önska". Även en del av de skolor som nu finner integrationen tillfredsställande nämner om svårigheter som de tidigare haft. Liksom fallet ibland är med musiklinjernas elever bildar konsteleverna uppenbarligen ofta grupper med stark sammanhållning som det stundom kan vara svårt att få att väl smälta in i den större elevgruppen.

För skolan som helhet bedöms konstlinjen genomgående ha positiv betydelse. Utåt ger den kontakter, är en tillgång rekryteringsmässigt, blir anledning till ökad publicitet. Inåt, i förhållande till själva skolsamhället, berikar den miljön, erbjuder även övriga elever tillfälle till estetisk verksamhet och ökar intresset för bild, färg och form.

Flera skolor rapporterar att konsteleverna engagerat sig i olika slags aktiviteter i det omgivande samhället, t. ex. genom att ordna barnverksamhet, svara för temadagar i grundskolan och göra vandringsutställningar. Några konkreta exempel härpå redovisas i kapitel 8. Läsåret 1973/74 förekom utställningar av elevarbeten i störst omfattning vid Eskilstuna, Hellidens, Kjesäters och Sunderby folkhögskolor samt vid Ingesunds ämneskurs i Kyrkerud. Vid flera andra skolor hade denna verksamhet begränsad omfattning.

Lärarna på konst- och konsthantverkslinjerna

Vid de flesta konst- och konsthantverkslinjerna ombesörjs större delen av undervisningen av lärare som inte har någon annan undervisning vid skolan. Andelen undervisning som bestrids av lärare som endast undervisar på konstlinjen varierar mellan 100 % vid två skolor och 20 %, likaledes vid två. Trots att lärare med tjänst enbart vid konstlinjerna svarar för så stor del av undervisningen är antalet lärare med halvtidstjänst eller mer på dessa linjer i regel lågt. Ett undantag utgör S:t Eriks "Grundskola" där 20 lärare har halv tjänst eller mer. Detta får ses mot bakgrund av det höga elevantalet: 110 personer läsåret 1974/75.

Enligt nuvarande bestämmelser för anställning som ordinarie, extra ordinarie och extra lärare i teckning, musik, gymnastik, trä- och metallslöjd, textilslöjd, hemkunskap och barnkunskap vid folkhögskola gäller i princip samma behörighetsvillkor som inom ungdomsskolan. Om särskilda fall föreligger, får SÖ medge befrielse från dessa villkor.

Flera skolor anser att dessa behörighetskrav inte motsvarar de behov som gör sig gällande vid anställning av lärare på dessa linjer. Ett par skolor har utvecklat dessa synpunkter något mera utförligt. Från *Oskarshamn* skriver man med hänvisning till alla skolans tre speciallinjer (konst, dramatik och musik):

"De formella behörighetskraven är knappast alls relaterade till de speciella krav på relevant erfarenhet och personliga förutsättningar som en speciallinje av detta slag ställer. Därför är det viktigt att skolan får behålla ett avsevärt mått av frihet att själv avgöra de anställdas kompetens."

Från *Sunderby* hävdas att behörighetskraven "borde omarbetas helt i varje fall för vår linje". Vidare heter det:

"Att hela tiden jämföra med lärare i obligatoriska skolväsendet och då grundskolan är missvisande. Ålder, timantal gör att undervisningen passerar grundskolestadiet mycket snabbt. Dessutom avviker arbetssättet helt ifrån både grundskola och gymnasium. Vi är beroende av lärare med praktik från arbete och kulturliv. För att få de som är intresserade av arbetet fordras en annan rekrytering och lönesättning."

Från samma skola har därtill påpekats, att en stor del av undervisningen i konstämnena är teoretiskt inriktad.

Vid ett par tillfällen har regeringen medgett befrielse från de ovan redovisade formella behörighetskraven.

Konstlinjernas resursbehov

Samtliga här behandlade linjer har relationstalet 2,2 utom den vid Samernas som har 4,0.

Sunderby folkhögskola begärde i skrivelse till SÖ den 28 mars 1974 att få relationstalet 4,0 för sin konstlinje, alltså detsamma som gäller för vissa musiklinjer. Som skäl anförs bl. a. behovet av att arbeta i mindre grupper, mottagande skolors krav på en förutbildning med allt högre kvalité, behovet av utökad lärarhandledning i utbildningen av konstpedagoger och önskemål från de psykiatriska klinikernas sida om ett intimare samarbete med skolan

för utbildning av sin vårdpersonal. I skrivelsen förklarar skolans styrelse, att den nuvarande tilldelningen av lärartimmar inte räcker för att möta dessa behov. Regeringen har överlämnat handlingarna i ärendet till folkhögskoleutredningen "för att tagas i beaktande vid fullgörande av utredningsuppdraget".

De flesta skolor anger att eleverna ofta behöver delas upp i mindre grupper än relationstalet 2,2 medger. Det gäller särskilt i ämnen som innefattar utrymmeskrävande ateljéarbete, såsom t. ex. vävning och keramik. Ett par skolor anger att de skulle behöva relationstalet 3,0.

Från Helliden har uttryckts önskemål om ett speciellt anslag för pedagogiskt utvecklingsarbete inom den estetiska sektorn.

13.1.5 *Teater-och dramatiklinjer*

13.1.5.1 Utgångspunkt

Läsåret 1974/75 fanns speciallinjer på teater- och dramatikområdet vid åtta folkhögskolor, nämligen *Birkagården, Marieborg, Oskarshamn, Ljungskile, Nordiska* folkhögskolan i Kungälv, *Geijerskolan, Västerberg* och *Kalix*. Samtliga var ettåriga. Eftersom endast en del av dessa var inriktade på verksamhet vid teatern, kommer i fortsättningen beteckningen dramatiklinjer att användas som sammanfattande beteckning på dem.

Tre av dessa linjer var inriktade på utbildning av dramapedagoger, nämligen de som fanns vid Kalix, Ljungskile och Västerbergs folkhögskolor. Ämnesplanerna hade utarbetats gemensamt av de tre skolorna i samråd med Svenska teaterförbundet. De tre skolorna har gemensam intagning, som läsåret 1974/75 omfattade även teaterlinjen vid Marieborgs folkhögskola.

Till grund för dramapedagogutbildningen låg en utredning gjord av Svenska teaterförbundet i samråd med Teater- och musikrådet. Skolornas avsikt var att erbjuda en yrkesutbildning som skulle bestå av en *grundkurs* om två terminer, specialiserade *fortsättningskurser* med inriktning på t. ex. vuxengrupper, terapeutisk verksamhet, dockteater, dans- och musikdrama etc. om en termin vardera, samt en *påbyggnadskurs* likaså om en termin. Då emellertid behovet av en yrkesutbildning på detta område inte ansågs säkerställt, godkände SÖ vid kursstarten år 1975 ämnes- och timplanerna endast för grundkursen.

13.1.5.2 Verksamheten vid teaterlinjerna

Den redogörelse för verksamheten vid dramatiklinjerna som lämnas här nedan avser förhållandena läsåret 1974/75. Den bygger liksom motsvarande översikt över musik- och konstlinjerna på en intervjuundersökning som till största delen genomfördes under första halvåret 1975.

Utbildningsmål

Förutom att främja elevernas självkännedom och personliga utveckling säger sig dramatiklinjerna syfta till att förbereda eleverna för insatser på två områden, nämligen för

- yrkesverksamhet vid teatern och
- pedagogisk verksamhet inom dramaområdet.

Den pedagogiska inriktningen anges av alla skolor. Mariebergs teaterlinje riktar sig till instruktörer och cirkelledare men också blivande lärare och fritidspedagoger. Oskarshamns kyrkodramatiska linje avser att utbilda ledare för skapande dramatik, amatörteater och kyrkospel. Kalix, Ljungskiles och Västerbergs dramapedagoglinjer är helt inriktade på förberedelse för pedagogisk verksamhet. Också Birkagården och Kungälv anger att de vill förbereda för pedagogiskt arbete på dramaområdet.

Fyra skolor anger att de i varierande grad syftar till att förbereda för verksamhet vid teatern. Birkagårdens teaterlinje uppges syfta till att ge grundläggande yrkesutbildning för olika uppgifter vid teatern. Från Kungälv sägs att dramatiklinjen vill hjälpa eleverna att pröva sina möjligheter om de senare vill bli skådespelare och söka till scenskolorna. Även Marieborg anger personer, som siktar på en senare yrkesutbildning inom teatern, som en målgrupp vid sidan av dem som är inriktade på olika slag av pedagogisk verksamhet. Geijerskolans teaterlinje vill främst väcka intresse för teatern som konstform och samhällsfaktor men därjämte förbereda för inträde vid teaterskola.

Eleverna

De flesta skolorna förutsätter att de sökande har dokumenterat intresse för och erfarenhet av någon form av dramatisk verksamhet. Endast en skola, Birkagården, använder prov vid antagningen av elever. Dessa prov har olika karaktär beroende på om den sökande är inriktad på yrkesverksamhet vid teatern, på pedagogisk verksamhet eller har personlighetsutveckling som huvudsaklig målsättning för studierna. Kraven på prestationernas kvalité ställs lägre för den sistnämnda gruppen än för de båda andra. Proven kombineras med samtal med ett stort antal sökande; år 1974 kallades 50 av 90 sökande till intervju.

Flertalet dramatiklinjer ställer inte upp några andra krav på tidigare utbildning än genomgången grundskola. De tre dramapedagoglinjerna kräver emellertid enligt sin gemensamma informationsbroschyr därtill tvåårig gymnasieskola eller motsvarande utbildning eller yrkeserfarenhet som ger möjlighet att följa undervisningen. Enligt uppgift tillämpas dessa inträdeskrav inte strikt, utan undantag kan medges. Dramapedagoglinjerna kräver också arbetslivserfarenhet och att sökande skall ha fyllt 20 år för att kunna antas. Andra skolor tillämpar 18-årsgränsen.

År 1974 sökte ca 360 personer till dramatiklinjerna, av vilka 132 eller drygt 35 % antogs. Bland dessa hade de tre dramapedagoglinjerna ett 80-tal sökande och 41 antagna. Största antalet sökande hade Birkagården (ca 90), Kungälv (80) och Marieberg (70).

Uppgifter från skolorna om hur de elever som avslutade sina studier vid dramatiklinjerna vårterminen 1974 var sysselsatta ett år senare ger vid handen att åtskilliga av dem fortsatte sina studier på teater- eller dramatikområdet. Några ägnade sig åt scenisk eller dramapedagogisk yrkesverksamhet.

Utbildningens innehåll

Den andel av de schemalagda undervisningstimmarna som upptas av ämnen direkt inriktade på att ge kunskaper och öva färdigheter på teater- och dramatikområdet skiftar från skola till skola. Birkagårdens teaterlinje skiljer sig från de andra genom att endast ta upp teaterämnen. Vid tre skolor är antalet obligatoriska veckotimmar i allmänna ämnen 5–6 och vid återstående fyra ingår 10–16 veckotimmar i allmänna ämnen.

Handledd praktik ingår i utbildningen vid de tre dramapedagoglinjerna (2 vt), Kungälv (i begränsad omfattning) och Marieborg (ca 100 timmar per läsår). Vid övriga dramatiklinjer bereds eleverna i allmänhet tillfälle till praktik. Den är ofta förlagd till skolor och ungdomsgårdar, kurser och studiecirklar.

Dramatiklinjernas betydelse för skolan och det omgivande samhället

Dramatiklinjernas elever utgör i allmänhet särskilda undervisningsgrupper. Vid Geijerskolan, Kungälv och Oskarshamn studerar de en del ämnen tillsammans med elever vid övriga linjer.

När det gäller fritidsverksamhet och gemensamma aktiviteter på skolan rapporteras integrationen mellan dramatikeleverna och övriga studerande på skolan i allmänhet vara god. Vid en skola uppges dramapedagogerna ha särskilt god kontakt med de psykiskt handikappade elever som finns där. Från en annan anges emellertid att dramatiklinjens elever tillsammans med studerande vid andra speciallinjer har en tendens att dominera.

För skolan som helhet bedöms dramatiklinjen i allmänhet ha en positiv betydelse. Den ger övriga elever vid skolan värdefulla impulser, berikar gemenskapen, förser skolan med ett tillskott av aktiva och intresserade elever och ger PR utåt.

Enligt en enkät som gjorts av utredningen genomfördes 86 teaterföreställningar läsåret 1973/74 av elever vid folkhögskolor som då hade dramatiklinje. Störst omfattning hade denna verksamhet vid Birkagården, Kalix och Marieborg som tillsammans svarade för 59 av föreställningarna. 42 av dem var förlagda till föreningar, ungdomsgårdar, ålderdomshem etc. Vid Kalix och Marieborg förekom också fem, resp. tre offentliga föreställningar.

Lärarna på teaterlinjerna

Liksom övriga estetiska speciallinjer har dramatiklinjerna ett markant behov av speciallärare med relativt lågt antal undervisningstimmar. Omfattningen varierar dock från skola till skola. Endast vid Marieborg svarar lärare som tjänstgör vid både vinterkursen och teaterlinjen för så mycket som 85 % av undervisningen vid den senare. Vid Kalix är förhållandet det nästan rakt motsatta: endast 10 % av undervisningen ombesörjs av lärare som också undervisar på vinterkursen, och vid Birkagården svarar lärare som endast undervisar på teaterlinjen för all undervisning vid denna.

Från Kalix, Oskarshamn och Västerberg hävdas att folkhögskoleförordningens behörighetsbestämmelser dåligt svarar mot de behov som gör sig gällande vid anställning av lärare vid dramatiklinjerna. Västerberg påpekar

sålunda, att det är svårt att hitta dramalärare som har akademisk examen. Oskarshamns önskemål när det gäller lärarbehörigheten vid alla de estetiska speciallinjerna har tidigare citerats i avsnitt 13.1.4.2.

Dramatiklinjernas resursbehov

Samtliga dramatiklinjer har relationstalet 2,2. I svaren från Birkagården, Kalix, Kungälv och Oskarshamn framförs önskemål om fler lärartimmar med hänsyn till de behov av individuell handledning som finns. Dramatiklärare vid Birkagården och Kalix anser att relationstalet 2,5 skulle behövas. Från Västerberg uppges att det finns behov av extra bidrag för att täcka reskostnader för vissa speciallärare.

13.1.6 *Tolkutbildning*

13.1.6.1 Bakgrund

Försöksverksamhet med tolkutbildning startades år 1968 på initiativ av arbetsgruppen för invandrarfrågor. Verksamheten övertogs av invandrarverket år 1969 och överfördes till SÖ år 1974. Den har inriktats på fortbildning av kontakttolkar inom fem specialområden, nämligen social-, sjukvårds-, arbetsmarknads- och rättstolkning samt skatteterminologi. Utbildningen har bedrivits dels som 5–10 dagars internatkurser, dels som studiecirklar. Båda utbildningsformerna har omfattat 72 timmar lärarledd undervisning.

Invandrarutredningen behandlade tolkutbildningen i sitt andra betänkande (SOU 1972:83). Den föreslog att för tolkar som inte är i behov av tolkutbildning på universitetsnivå tolkkurser i huvudsak skulle anordnas i form av studiecirklar med 60–80 timmars undervisning. Utredningen ansåg det vara av största vikt att verksamheten så långt möjligt bedrevs efter enhetliga riktlinjer i hela landet. SÖ föreslogs få i uppdrag att utarbeta ett antal typstudieplaner för olika former av lokal tolkkursverksamhet. Längre tolkkurser som kräver studier på heltid föreslogs bli genomförda som ämneskurser vid folkhögskolor. Även för dessa sades så enhetliga studieplaner som möjligt böra tillämpas.

Nästan alla remissinstanser anslöt sig till utredningens ovan refererade förslag. Utbildningsministern tillstyrkte i statsverkspropositionen år 1974 att utbildningen av kontakttolkar skulle bedrivas dels i studiecirklar, dels som ämneskurser vid folkhögskolor. I avvaktan på folkhögskoleutredningens förslag om utformningen av folkhögskolans framtida verksamhet föreslog han, att tolkkurserna på folkhögskolor skulle bedrivas inom ramen för de bestämmelser som gäller för ämneskurser.

Totalt har t. o. m läsåret 1974/75 85 internatkurser och ca 100 studiecirklar med ca 1 600 deltagare anordnats. Utbildningen har omfattat 14 språk.

13.1.6.2 SÖ:s tolkutredning

Den 17 februari 1975 tillsatte SÖ en utredning med uppdrag att utarbeta en plan för tolkutbildning vid folkhögskolor och studieförbund. Den antog namnet SÖ:s tolkutredning (STU). En sammanfattning av dess i september samma år framlagda förslag lämnas här.

STU beräknar antalet tolkar i landet till ca 7 200. Deras förkunskaper och erfarenheter varierar kraftigt. Prövning och godkännande av tolkar handhas av Kommerskollegium. STU anser att de flesta nu aktiva tolkarna i regel bör kunna bli godkända efter 2–3 tolkkurser om två veckor, en 30–32 veckors kurs vid folkhögskola eller 2–4 studiecirklar om 80 timmar vardera.

Av en enkät till tolkar i tio kommuner drar STU bl. a. den slutsatsen, att de flesta tolkarna bör erbjudas kortare internatkurser om två–tre veckor med mellanliggande hemperioder, närmast på grund av familjeförhållanden och ekonomiska omständigheter. En inte obetydlig del av tolkarna bör dock beredas tillfälle att delta i kurser om 32 veckor.

STU beräknar att det i Sverige finns 450 000 personer som behöver tolk och föreslår att 1 436 tolkar utbildas per år under läsåren från och med 1976/77 till och med 1979/80. Därefter torde utbildningsvolymen kunna minskas med 30–40 %. Tolkutbildningen bör främst förläggas till folkhögskolor. Över 90 % av tolkarna är invandrare utan djupgående kännedom om det svenska samhället. En långt gående integrering med övriga folkhögskoleelever är därför erforderlig för lyckade tolkstudier. Merparten av folkhögskolans ordinarie ämnen lämpar sig för tolkeleverna och kan lätt sammanfogas med deras specialstudier.

STU föreslår två slag av tolkkurser vid folkhögskola, nämligen *dels* kurser om två veckor (80 timmar) med en mellanliggande period av hemstudier om ca 60 timmar, *dels* kurser om åtta veckor med minst 120 timmar tolkorienterad undervisning och ca 120 timmars undervisning i sådana ämnen som svenska, samhällskunskap, historia, sociologi, psykologi och biologi. Därtill föreslår STU att kontakttolkar även i fortsättningen skall kunna utbildas i studiecirklar om 80 timmar med ca 60 timmars hemstudier.

Varje studiecirkel/kurs föreslås specialiserad på något av de fyra områdena social-, sjukvårds-, arbetsmarknads- och rättstolkning. Kurserna bör i regel genomgås i nu nämnd ordning. Fyra åttaveckorskurser kan läggas samman till en kurs med ungefär samma längd som nuvarande vinterkurser. Både de längre och de kortare kurserna bör finnas vid varje folkhögskola som bedriver tolkutbildning. För att underlätta integrationen mellan de tolkstuderande och de svenska eleverna anser STU, att antalet samtidigt närvarande tolkstuderande vid en skola inte bör överstiga 25–30.

Tolkkurserna föreslås förlagda till fem folkhögskolor, nämligen *Hvilan* (slaviska språkgrupper), *Katrineberg* (grekisk-, turkisk- och arabisk-språkiga), *Kävesta* och *Haparanda* (finskspråkiga) samt *Biskops-Arnö* (udda språkgrupper och experimentell verksamhet). Vid den föreslagna lokaliseringen har hänsyn tagits till var i Sverige olika språkgrupper främst är bosatta och till önskvärdheten av att kunna utnyttja universitetens erfarenheter av tolkutbildning.

När det gäller antagning till tolkkurser vid folkhögskola föreslår STU att minst 70 % av elevplatserna reserveras för personer som före den 31 december 1975 varit registrerade som tolk hos myndighet, företag eller fackförening. Ansökningar från sådana som deltagit i Kommerskollegiums godkännandeprov och inte klarat sig bör speciellt beaktas.

STU föreslår vidare att ca 150 handledare för studiecirklar i tolkning under de närmaste två åren utbildas vid de fem ovan nämnda folkhögskolorna. Lärarhögskolan i Linköping föreslås få i uppdrag att anordna lärarutbildning

för universitetsutbildade tolkar, för handledare för studiecirklar i tolkning som önskar sådan utbildning och för folkhögskollärare som vill specialisera sig på tolkutbildning.

STU framhåller också att tolkutbildningen kräver mer omfattande lärarinsatser än den ordinarie undervisningen vid folkhögskola och föreslår därför statsbidrag till 4,0 lärartimmar per elevvecka vid dessa kurser. Därutöver föreslås utrustnings-, material- och studieresebidrag. Studieförbundens tolkkurser föreslås få 100 % statsbidrag till lärarlön, administration, lokalhyra och studiematerial, dock högst 110 kronor per studietimme.

13.1.6.3 Erfarenheter från folkhögskolor

Flertalet av de tolkkurser som hållits vid folkhögskola har varit förlagda till *Nordens* folkhögskola på Biskops-Arnö. Under senare år har kurserna där omfattat två veckor vardera med en mellanliggande studieperiod på hemorten av ungefär en månads längd. Kursplanerna har gjorts upp av tolksektionen, som också tillhandahållit de flesta av lärarna och betalt kostnaderna för de specialister, som inte rymts inom den tilldelning skolan enligt 2,2-regeln fått för kurserna. En av skolans egna lärare brukar undervisa 6–8 timmar i varje kurs.

Integrationen mellan de tolkstuderande och skolans övriga elever har i allmänhet varit sparsam. Deltagare från vissa språkgrupper har visat större benägenhet än andra att delta i det sociala livet på skolan och även själva tagit initiativ till program för alla.

Deltagarantalet brukar vanligen ligga mellan 10 och 12 och har någon gång varit så högt som 14. Nästan samtliga är redan verksamma som kontakttolkar men saknar utbildning för uppgiften. Deltagarnas omdömen om kurserna har varit mycket positiva.

Vid *Kävesta* folkhögskola görs läsåret 1975/76 på initiativ av SÖ:s tolksektion ett försök med en längre kurs, fördelad på fyra åttaveckorsperioder. Man kan delta i en eller flera perioder. Ungefär hälften av studietiden ägnas åt tolkspecifika ämnen, resten åt allmänna ämnen, som varierar från period till period. För tolkämnena finns en huvudlärare. Specialister från Stockholm och universitetsfilialen i Örebro medverkar också. De allmänna ämnena studeras tillsammans med skolans övriga elever.

Vid årsskiftet 1975/76 var antalet elever 12. Samtliga bodde i internatet. Rektor uppger att även om integrationen inte varit självklar så har samspelet mellan de tolkstuderande och skolans övriga elever haft en positiv effekt på livet i skolsamhället.

Den kursuppläggning som tillämpas på Kävesta underlättas av att också skolans vinterkurs är fördelad på fyra åttaveckorsperioder. Ett försök att anordna en längre tolkkurs på Biskops-Arnö läsåret 1974/75 fick lov att inställas på grund av för få ansökningar.

13.1.7 *Ulandslinjer*

13.1.7.1 Omfattning

Ulandslinjer eller speciallinjer med inriktning på internationella frågor fanns läsåret 1975/76 på sex folkhögskolor, nämligen *Hålland, Kaggeholms* kurs-

verksamhet i *Mariannelund, Tollare, Tomelilla, Valla* och *Västerhaninge*. En ulandslinje har också funnits vid *Vadstena*, men enligt skolans rektor är den för närvarande "förpuppad". Planer finns dock på att återuppta verksamheten i annan form.

13.1.7.2 Verksamheten vid ulandslinjerna

Valla har sedan år 1967 anordnat en 34 veckors kurs med specialinriktning på förhållandena i uländerna. Kursens mål anges vara att ge "gedigen allmänbildning beträffande internationella problem och utvecklingsfrågor i den tredje världen" och att ge "färdigheter och kunskaper som är till stor nytta såväl i internationellt arbete som i informations- och studiearbete på hemmaplan". Till den kurs som började höstterminen 1975 fanns ca 30 sökande, varav 10 antogs.

Undervisningen är uppbyggd kring en grundkurs, som omfattar *dels* teoretiska studier i ulandskunskap, kunskapsöverföring och språk (vanligen engelska), *dels* en studieresa till ett land utanför Europa och uppföljning av denna. De två senaste åren har studieresan gått till Tanzania och Kenya, Zambia och Etiopien.

Enligt uppgift från skolan arbetar många f. d. kursdeltagare med information om ulandsfrågor i studieförbund och andra organisationer.

Västerhaninge inrättade sin ulandslinje år 1975. Den är avsedd att ge intresserade personer tillfälle att utbilda sig med sikte på eventuell framtida ulandstjänst men ger också möjlighet att söka vidare till högre studier. Av 13 sökande till den första kursen antogs 10.

Undervisningen är organiserad i sex perioder, av vilka den femte utgöres av en fyra veckors studieresa till Östafrika. Under de tidigare perioderna ägnas tiden åt ulandskunskap och språkträning i engelska och swahili. Den sista perioden om 12 veckor följer man upp resan och planerar för en redovisning av sina erfarenheter på och utanför skolan. Kursplanen har utformats i samråd med Styrelsen för internationell utveckling (SIDA) och Sandöskolan.

Tollare har anordnat kursen Utbildning för biståndsverksamhet (UBV) sedan slutet av 60-talet. Den bedrivs i samarbete med en partipolitiskt obunden förening med samma namn vars mål är "att utforma och bedriva utbildning för blivande utvecklingsarbetare . . . , sprida kunskap om ekonomiska och sociala utvecklingsproblem och om mål och medel för utvecklingsarbete".

Utbildningen består av tre delar. Den första utgöres av en kurs om 16–20 veckor på Tollare (förkursen). Därefter följer praktik i ett latinamerikanskt land, för närvarande Colombia eller Peru. Den omfattar nu två år. Utbildningen avslutas med en uppföljningskurs på Tollare om en à två månader.

I *förkursen* brukar spanska uppta mer än hälften av schematiden. Dessutom ingår bl. a. latinamerikakunskap, sverigekunskap och informationsteknik. Under *uppföljningskursen* bearbetas material som deltagarna fört med sig hem för användning i informationsverksamhet i Sverige.

Deltagarna i UBV-kurserna har i stor utsträckning haft akademisk utbildning. På senare år har andelen icke-akademiker ökat. Antalet sökande till förkursen höstterminen 1975 var ca 150. Av dessa antogs 12. Urvalet

av elever har hittills gjorts av föreningen UBV, varefter de formellt antagits av rektor.

Vid *Tomelilla* startade ulandslinjen år 1967. Som mål anges att eleven "när han/hon uppnått tillräcklig yrkeskunskap och -erfarenhet (skall) kunna arbeta som informatör om uländerna och vara förberedd för arbetet som biståndsarbetare i uland". 19 sökte till den kurs som började hösten 1975 och 15 påbörjade studierna.

Kursen består av två delar. Den *teoretiska* delen, som omfattar höstterminen, skall ge bakgrunden till uländernas nuvarande situation och beskriva det faktiska läget i dag. I den *praktiska* delen, som fyller vårterminen, utgöres det dominerande avsnittet av en studieresa till uland på tre till fyra månader. Den följs av en uppföljningskurs på skolan vid vårterminens slut.

Också *Hållands* ulandslinje har varit i verksamhet sedan år 1967. Kursen uppges vilja ge allmänna kunskaper om uländerna, förberedelse för ulandstjänst och språkträning främst i engelska. Som målgrupper anges personer som vill arbeta i någon organisations ulandsarbete, blivande fredskårister och andra SIDA-anställda samt personer som vill fungera som informatörer i ulandsfrågor. I den kurs som började hösten 1975 fanns 8 elever.

Kursen som planerats i samråd med bl. a. SIDA omfattar två terminer, varav den första innehåller en grundkurs och den andra har fördjupningskaraktär. Under den görs också en studieresa. I mån av möjlighet hjälper skolan till med att ordna ulandspraktik efter kursens slut.

Kaggeholm har haft en ulandslinje sedan år 1968. Den är från och med läsåret 1974/75 förlagd till Mariannelund. Kursuppläggningen bär prägel av skolans inriktning på att tillgodose utbildningsbehov inom pingströrelsen, som är skolans huvudman.

Ulandslinjen anges vara avsedd för "studerande, som vill få bättre kunskaper om förhållandena i uländerna och samtidigt få möjligheter att studera språk", bl. a. personer som vill bli missionärer eller söka annan tjänst i uländer.

Till den kurs som började höstterminen 1975 fanns 21 sökande, varav 18 antogs. Av dessa uppges de flesta vara inriktade på verksamhet inom pingströrelsens ulandsarbete.

Undervisningen omfattar ulandsämnen, främmande språk, religionskunskap, allmänna kunskapsämnen och övningsämnen.

13.1.8 *Massmedialinjer*

13.1.8.1 Omfattning

Speciallinjer med inriktning på verksamhet inom massmedia fanns läsåret 1975/76 vid fyra folkhögskolor, nämligen *Nordiska* folkhögskolan i Kungälv, *Kaggeholm*, *Kalix* och *Skurup*. Benämningen på linjerna växlar. Här används som sammanfattande beteckning termen massmedialinjer. Samtliga omfattar 34 veckors kurstid.

13.1.8.2 Verksamheten vid massmedialinjerna

Kaggeholm anger att dess medialinje vänder sig till den som "har lust och läggning att skriva och att syssla med PR och programverksamhet". Som

lämplig studiebakgrund anges tvåårig gymnasieskola, två år på folkhögskola eller motsvarande. Antalet sökande till den kurs som började höstterminen 1975 var 12. 9 elever påbörjade studierna.

Kursen består av två delar, en mediateknisk och en allmän. Den *mediatekniska delen* (13 vt) omfattar massmediakunskap, tidningsjournalistik (som är det tyngsta blocket), PR samt radio/TV. Undervisningen i mediateknik ges i redaktionslokaler, där eleverna har realistiska övningar. Den *allmänna kursdelen* innefattar 15,5 vt i bl. a. kristendom, modern historia/samhällskunskap, svenska, engelska och nutidsorientering.

Massmedialinjen i *Kalix* startade år 1967 och omfattade då tre grenar, nämligen teater, film/etermedier och press. Numera fungerar de som självständiga linjer. Teaterlinjen har berörts i avsnitt 13.1.5.2. Här skall journalist- samt bild- och ljudlinjen behandlas. Som förkunskapskrav för båda anges två års utbildning vid gymnasieskola eller folkhögskola eller fem års yrkesverksamhet.

Journalistlinjen är indelad i en pressgren och en informatörsgren. Pressgrenen avser att ge elementär journalistisk utbildning. Åtskilliga tidigare elever uppges ha fått plats vid redaktioner i Norrland. Grenen ger också förberedande utbildning för dem som tänker söka till journalisthögskola. Informatörsgrenen är ny för läsåret 1975/76 och är avsedd att förbereda för tjänst vid företags, myndigheters och organisationers informationsavdelningar.

Utbildningen är under höstterminen gemensam för båda grenarna. Under vårterminen studerar eleverna vid pressgrenen olika områden av journalistiken och gör praktik inom dagspress och vid Sveriges Radio. Informatörsgrenen skall under vårterminen vid sidan om viss journalistisk utbildning syssla med informationsteknik, annonsproduktion och trycksaksframställning. Deras praktik förläggs till företag och myndigheter.

Bild- och ljudlinjen är avsedd som en praktiskt inriktad förberedelse för yrkesutbildning i film, foto, radio och TV. Den vänder sig också till personer som vill använda massmediatekniken i kulturförmedlande verksamhet. Foto, film, radio och TV omfattar nästan alla kursens obligatoriska timmar.

Antalet sökande till de kurser som började hösten 1975 var på journalistlinjen 29, varav 19 antogs, och på bild- och ljudlinjen 23, varav 12 antogs.

Nordiska folkhögskolans i Kungälv journalistlinje vill ge yrkesorientering och viss generell yrkesförberedelse för journalister, dock utan att till sin karaktär vara en yrkesutbildning. Inga speciella krav på förkunskaper eller yrkesbakgrund ställs upp. År 1975 sökte ca 25 personer till denna linje och 16 togs in.

Obligatoriska ämnen är journalistik och stilistik, som tillsammans omfattar 14 vt. I övrigt får eleverna fritt välja ämnen bland dem som bjuds vid skolan. I de flesta tillvalsämnena studerar journalisteleverna tillsammans med andra elever på skolan.

Skurups journalist- och PR-kurs avser att ge "grundläggande kunskap om journalistik, massmedia och information". I prospektet sägs att den kan bli en väg in i yrkeslivet, t. ex. i pressen eller andra media eller informationsavdelningar vid företag, organisationer och samhällsinstitutioner.

Inga bestämda förkunskapskrav finns. Sökande uppmanas skicka in arbetsprover och annat som dokumenterar intresse för och erfarenhet av jour-

nalistisk verksamhet. Med utgångspunkt i insända handlingar väljs ett antal sökande ut som kallas till Skurup. Genom intervjuer och arbetsuppgifter söker skolan bilda sig en uppfattning om deras fallenhet för journalistisk verksamhet. Samtidigt får de sökande fylligare information om kurserna. Till de kurser som började hösten 1975 fanns ca 100 sökande. Av dem antogs 30 till journalist- och 15 till PR-linjen.

Omkring hälften av studietiden ägnas åt yrkesinriktade ämnen. Bland allmänna ämnen kan nämnas svenska, historia, samhällskunskap, ekonomi och statistik, engelska eller annat språk samt konsumentkunskap. Man söker integrera de allmänna ämnena med de yrkesinriktade genom att låta eleverna redovisa inhämtat kunskapsstoff i form av tidningsartiklar. Praktik på tidningar och informationsavdelningar ingår i utbildningen.

13.1.9 *Övriga speciallinjer – en exempelsamling*

Förutom de linjer som behandlats i de närmast föregående avsnitten finns många andra speciallinjer inom folkhögskolan. Utredningen har inte funnit det befogat att göra en fullständig kartläggning av dessa linjer, och det följande bör därför endast ses som en exemplifiering av mångfalden i de långa specialkurser som förekom inom folkhögskolan läsåret 1975/76. Kurser vid några folkhögskolor som kombinerar studier och idrottsutövning har i korthet berörts i avsnitt 9.4.2 och behandlas inte vidare här.

13.1.9.1 Kurser inom kulturområdet

Förutom den utbildning i musik, konst och dramatik som redovisats ovan förekommer några längre kuser inom vad som i trängre mening brukar betecknas som kulturområdet.

Den skola som bedriver den mest omfattande verksamheten av detta slag är *S:t Erik*, som har en speciell kulturpedagogisk avdelning, vilken förestås av en studierektor (rektorsassistent). Eftersom verksamheten där innehåller ett par kurser som är av mera ovanligt slag skall den här redovisas något mera fylligt än andra speciallinjer.

Här finns den enda längre *utbildning av kulturförmedlare* som inte är inriktad på någon särskild konstform. Kursen omfattar 16 veckor och vänder sig enligt skolans prospekt till personer som har eller kommer att ha ett yrke med kulturförmedlande uppgifter, t. ex. ledare av amatörverksamhet, folkbildare, fritidsledare, musei- och biblioteksspersonal, kulturjournalister och konstnärer. Kursen avser alltså inte att ge yrkesutbildning utan att bereda människor inom olika yrkesområden tillfälle till kompletterande studier.

Kursen innehåller föreläsningar, diskussionsseminarier och studiebesök som bl. a. behandlar kulturpolitik, kultursociologi och vuxenpedagogik. Vidare ingår övningar i skapande verksamhet. För närvarande tas omkring 20 studerande in till varje kurs.

Förutom kursen i kulturpedagogik anordnar S:t Erik andra kurser för kulturförmedlare. Deras längd varierade läsåret 1975/76 mellan ett veckoslut och fem veckor.

Till S:t Erik är också knuten *Levande verkstads metodkurs*. Levande verkstad är en metod som syftar till att frigöra människans inneboende förmåga att skapa. Den är emellertid inte en konstkurs. Lärarnas uppgift är därför inte att lära ut vissa tekniker utan att stimulera deltagarna att arbeta fritt med olika material och uttryckssätt, för att därigenom upptäcka hur de kan använda dem för att gestalta sina egna upplevelser. Gruppens aktiviteter samlas kring olika teman (t. ex. skolan, boendemiljön, arbetsmiljön etc.), och deltagarnas gestaltning av temat diskuteras i gruppen för att allas erfarenheter skall tillvaratas. Under en kursvecka kan tre dagar ägnas åt färg och form i olika material, medan rytmik, skapande dramatik och ljud får ungefär en halv dag vardera.

Till den kurs som anordnades läsåret 1973/74 fanns 160 sökande, av vilka 30 togs in. Av dem hade tio tidigare ägnat sig åt pedagogisk, sju åt social och sex åt konstnärlig verksamhet. Vintern 1975 var av dem som slutade vårterminen eller höstterminen 1974 10 sysselsatta i verksamhet med rent kreativ inriktning (t. ex. lärare eller cirkelledare i sådana ämnen som slöjd och teckning), tre arbetade med skapande verksamhet inom socialvården, fyra sysslade med pedagogiskt-socialt arbete (t. ex. på dag- och fritidshem), och åtta fortsatte sina studier. För fem personer föreligger inte uppgifter om sysselsättningens art.

Lärarna vid Levande verkstads metodkurs hävdar att fritt kollektivt skapande kräver större lärartäthet än relationstalet 2,2 medger. Eftersom metoden bygger på att alla deltagare skall kommentera sina egna arbeten måste grupperna vara små. Då många grupper är heterogena krävs ofta att två lärare samtidigt arbetar i samma grupp.

Levande verkstad inbjuder också till skapande verksamhet på lördagar för barn och vuxna. På grund av de åldersbestämmelser som gäller för folkhögskola och studiecirklar kan denna verksamhet inte anordnas som vare sig ämneskurs eller studiecirkel. Önskemål har framförts om att möjlighet skall skapas att bedriva verksamhet som integrerar olika generationer som folkhögskolekurs. Till Levande verkstad är också knuten en vävkurs. Den har berörts i avsnitt 13.1.4.

Förutom de här beskrivna kurserna vid S:t Erik förekommer specialkurser inom kulturområdet på en del andra folkhögskolor.

13.1.9.2 Miljövårdslinjer

Miljövårdskurser med skiftande inriktning finns vid några folkhögskolor.

Vid *Gamleby* utgöres miljövårdslinjen av ett block som motsvarar tiopoängskursen i miljövård vid Lunds universitet. I övrigt väljer eleverna fritt bland skolans ämnen. Miljövårdsblocket, som är förlagt till eftermiddagstid, kan också följas av förvärvsarbetande personer, som då endast studerar detta moment. Antalet kursdeltagare är 22, varav 17 på deltid och fem på heltid. Universitetstentamen i ämnet kan avläggas av därtill behöriga studerande, som så önskar. – Planer på miljövårdslinjer som innefattar akademiska poängkurser finns vid flera skolor.

Vid *Klarälvdalens* folkhögskola i Stöllet finns en kurs i viltvård och miljövård. Den omfattar 32 veckor, fördelade på fyra åttaveckorsperioder, av vilka man kan genomgå en eller flera. Vilt- och miljövårdsämnena omfattar

23 vt. Ca 35 personer sökte år 1975 till kursen och 18 togs in.

Vid *Samernas* folkhögskola i Jokkmokk finns en ekologilinje. Som lämplig förkunskapsbakgrund anges ett par år på folkhögskola eller liknande. Praktisk erfarenhet av rennäring, jakt, fiske, skogsbruk och natur i allmänhet värderas speciellt hos de sökande. Kursens fasta ämnen utgöres av ekologi (14 vt) samt samhällskunskap, informations- och argumentationsteknik och samefrågor (sammanlagt 12 vt). Sex fältkurser om sammanlagt ungefär en månad planeras läsåret 1975/76.

Studieplanen vid *Västerhaninges* miljövårdslinje, som startade år 1975, omfattar 14 vt miljövårdsämnen. I övrigt får eleverna fritt välja bland skolans ämnen.

13.1.9.3 Bibel- och kristendomslinjer

Bibel- eller kristendomslinjer finns vid en del folkhögskolor med trossamfund som huvudman. Så är fallet vid de till Evangeliska fosterlandsstiftelsen knutna skolorna *Glimåkra, Hjälmared, Solvik* (fristående kursverksamhet knuten till *Strömbäck*) och *Mellansel*. Samtliga dessa kurser är av 13–15 veckors längd.

Vid tre av Svenska missionsförbundets skolor finns också bibellinjer, nämligen *Södra Vätterbygden* och *Kalix* (terminskurser) samt *Karlskoga* (en åttaveckorskurs och en 34-veckorskurs).

Kristendomslinjer finns vid pingströrelsens folkhögskola *Kaggeholm* (en årskurs om 34 veckor) och dess kursverksamhet i Mariannelund (två årskurser). En terminskurs med tonvikt på bibelkunskap samt tros- och livsåskådningsfrågor planeras från vårterminen 1976 vid *Liljeholmen* (knuten till Örebromissionen).

Dessa kurser riktar sig dels till respektive trossamfunds medlemmar, dels till andra som är intresserade av religiösa frågor. De kan delvis ses som en del av samfundens medlemsskolning och idémässiga ledarutbildning. Några av de studerande vid andra årskursen av Mariannelunds kristendomslinje utgöres av predikanter, som skaffar sig fördjupade kunskaper vid sidan av sitt församlingsarbete.

13.2 Utredningens överväganden och förslag

13.2.1 *Allmänt*

Utredningen har i kapitel 6 diskuterat folkhögskolans övergripande målsättning. Därvid har betonats, att skolformens verksamhet bör utgå från en analys av deltagarnas behov och bereda människor tillfälle till personlig och social utveckling. Inom den ram som därmed angivits kan många olika kurser rymmas, rikt varierade vad gäller exempelvis längd, innehåll och målgrupper. Som framgår av redogörelsen i avsnitt 13.1 har också många olika slags kurser utvecklats inom folkhögskolan. Det torde inte finnas två skolor som har i alla avseenden identiska kursprogram. Inte heller vinterkursen är något entydigt begrepp utan har fått mycket olika utformning vid olika skolor. Vid dess sida finns många andra längre kurser med inriktning på särskilda kunskapsområden.

Utredningen finner att denna variationsrikedom är en konsekvens av vad som i kapitel 6 angivits vara folkhögskolans kännetecken. De möjligheter som redan nu finns att inrikta även allmänna kurser på vissa målgruppers speciella behov, att bedriva stoff- och nivågrupperad undervisning och att starta nya kurser vid olika tidpunkter under året bör därför vidgas. Med motivering i nyss nämnda kapitel föreslås därför, att föreskrifter om obligatoriska ämnen skall utgå ur folkhögskoleförordningen, och att skolornas frihet att själva utforma sitt kursprogram endast skall begränsas av bestämmelsen, att minst en kurs av minst 15 veckors längd med minst 20 deltagare årligen skall anordnas vid varje skola. Dessa föreslagna förändringar kommer att bidra till att ytterligare öka möjligheterna att anpassa också de kurser som har allmän inriktning till varje enskild skolas målsättning och varje aktuell deltagargrupps behov.

Utredningen räknar med att det vid sidan av de allmänna kurserna – som närmast motsvarar vad som nu kallas vinterkursen – också i framtiden kommer att finnas specialkurser av olika slag. Också för dessa kurser måste självfallet folkhögskolans övergripande målsättning gälla. Detta utesluter dock inte, som också tidigare har anförts, att folkhögskolans kurser jämsides med uppgiften att främja deltagarnas personliga och sociala utveckling kan fylla andra funktioner, såsom att förbereda för högre studier eller yrkesverksamhet och att fylla utbildningsbehov inom folkrörelserna och mera allmänt inom fritidssektorn och på kulturområdet. Folkhögskolorna bör därför inom den ram som närmare anges i kapitel 6 ha frihet att anordna de kurser som de finner vara av behovet påkallade. Utredningen anser det inte befogat att genom särskilda åtgärder söka styra denna utveckling.

I det följande tas till behandling upp några frågor som aktualiserats av redogörelsen för de långa specialkurserna i det första huvudavsnittet i detta kapitel.

13.2.2 *Ledarutbildning*

13.2.2.1 Fritidsledarutbildningen

När det gäller de principiella synpunkterna på fritidsledarutbildningen hänvisar utredningen till delbetänkandet *Folkhögskolans fritidsledarutbildning*. Av redogörelsen i avsnitt 13.1.2.1 framgår, att departementschefen valde en annan konstruktion av bidraget till förstärkta resurser åt fritidsledarutbildningen än utredningen föreslog i sitt betänkande. Utredningen finner det angeläget att detta bidrag kontinuerligt justeras i takt med kostnadsförändringarna, så att dess värde inte urholkas.

Utredningen vill också framhålla att det förslag till nytt statsbidragssystem, som framläggs i kapitel 16, är så utformat att också extraresurserna till fritidsledarutbildningen kan anpassas därtill, om så skulle befinnas önskvärt. Utredningen återkommer i sitt slutbetänkande till vissa frågor som berör fritidsledarutbildningen.

13.2.2.2 Annan längre ledarutbildning

Av avsnitt 13.1.2 framgår att folkhögskolan vid sidan om fritidsledarutbildningen erbjuder ett brett urval av andra ledarkurser, både med och utan

inslag av yrkesutbildning.

Utredningen föreslog i ovan nämnda delbetänkande att det även i fortsättningen bör stå folkhögskolorna fritt att bedriva också annan ledarutbildning och att anordna sådana ämneskurser inom fritidssektorn som visar sig av behovet påkallade. Departementschefen anslöt sig härtill, när han i propositionen förklarade att förslaget om fritidsledarutbildning inte inskränker "folkhögskolans möjligheter att även i fortsättningen bedriva annan utbildning av ledare framför allt för föreningslivets behov" (prop. 1975:14, sid. 66). Utredningen vill också erinra om att den i kapitel 9 tagit ställning för att folkhögskolan skall kunna tillgodose utbildningsbehov som gör sig gällande inom olika folkrörelser i den mån dessa önskar det.

Mot den bakgrunden finner utredningen det naturligt, att folkhögskolan även i fortsättningen erbjuder ledarkurser av olika slag och längd.

När det gäller kurser med inriktning på verksamhet inom organisationer eller kommuner vill utredningen betona vikten av att sådana kurser planeras i nära samråd med dessa. Kurser som erbjuder teoretisk utbildning åt personer som redan är yrkesverksamma inom fritidssektorn bör även i fortsättningen kunna anordnas. Eftersom de riktar sig till redan yrkesverksamma bör de inte begränsas av den ram som förordats för den grundläggande fritidsledarutbildningen. Tilläggsbidrag för lärares medverkan i praktiken behöver inte utgå, då deltagarna måste förutsättas redan ha omfattande praktisk erfarenhet av ledarskap.

13.2.3 *Estetiska specialkurser*

Det finns många beröringspunkter mellan de långa specialkurserna i musik, teater samt bildkonst och konsthantverk. Utredningen framlägger därför sina överväganden och förslag beträffande dessa kurser under den gemensamma rubriken estetiska specialkurser.

13.2.3.1 Uppgifter

Mot bakgrund av sin uppfattning om folkhögskolans övergripande målsättning och arbetsområde vill utredningen precisera sin syn på de estetiska specialkursernas uppgifter på följande sätt.

Som redan ovan sagts måste den grundläggande uppgiften vara att främja de studerandes personliga och sociala utveckling. Denna uppgift kan lika väl förverkligas genom kurser speciellt inriktade på olika slags estetiska studier som genom de allmänna kurser, som är och torde förbli huvuddelen av folkhögskolans verksamhet. På annan plats i detta betänkande har den uppfattningen redan framförts, att människan har behov att uttrycka sig i olika slag av skapande verksamhet. I vårt samhälle premieras emellertid framför allt intellektuella prestationer och tekniska färdigheter. De olika konstområdena erbjuder andra sätt att uttrycka verkligheten och att kommunicera med andra. En allsidig utveckling av personligheten förutsätter att individen lär sig förstå och använda ett så brett register som möjligt av olika sätt att uppfatta och med andra kommunicera om sin tillvaro i världen. Studier på det estetiska området framstår därför som i hög grad ägnade att främja den personliga och sociala utvecklingen.

I vilken utsträckning detta mål uppnås är delvis beroende av den utformning de estetiska studierna får. En ensidig strävan att utveckla elevernas tekniska färdigheter inom ett konstområde kan leda till att deras sociala perspektiv försnävas. Det är därför angeläget att de estetiska specialkursernas verksamhet tar sin utgångspunkt i människans totala situation och söker belysa den med utgångspunkt i olika kunskapsområden. Därigenom kan man också uppnå en bättre förståelse av de olika konstarternas sociala funktion, som i sin tur stimulerar de studerande att söka nya och personligt färgade uttryckssätt. Folkhögskolorna bör ta hänsyn till dessa förhållanden när studiearbete och annan verksamhet vid de estetiska speciallinjerna utformas.

I individens personlighetsutveckling spelar förberedelsen för insatser i det yrke som han valt en stor roll. Redan i kapitel 6 har utredningen förklarat att förberedande yrkesutbildning och – fast i mera begränsad omfattning – utbildning som är direkt inriktad på en yrkesfunktion bör kunna förekomma i folkhögskolan. Av redogörelsen för verksamheten vid de estetiska speciallinjerna framgår, att praktiskt taget alla dessa linjer faktiskt förbereder eleven för fortsatta studier inom respektive konstart.

Genom en enkät företagen hösten 1975 av OMUS, besvarad av 283 studerande vid skolor för högre musikutbildning, framkom att 78 personer eller 27 % fått en del av sin förberedande musikutbildning genom studier vid någon folkhögskolas musiklinje. När de svarande ombads att på en femgradig skala ange hur väl deras förberedande utbildning svarat mot de krav, som inträdesproven till och studierna vid den högre musikutbildningen ställer, fick folkhögskolornas musiklinjer den högsta genomsnittliga värderingen bland de representerande förutbildningsformerna. En undersökning företagen av 1973 års expertgrupp för konstutbildning (K 73) visar att minst 10–20 % av dem som åren 1971–73 antogs vid Konstfackskolan och Konsthögskolan fått förberedande konstnärlig utbildning vid folkhögskola.[3]

Förberedelse för högre studier inom de olika konstarterna förekommer också inom andra skolformer. Som exempel kan på musikområdet nämnas gymnasieskolans musiklinje och den kommunala musikskolan, samt inom bildkonstens område vissa yrkesskolor och fria konstskolor. Även om dessa utbildningsvägar byggs ut torde det emellertid behövas insatser från folkhögskolans sida på detta område, bl. a. med tanke på personer som bor i glesbygd och sådana som först efter studier vid allmän gymnasielinje beslutar sig för att satsa på högre studier inom ett konstområde. För dessa människor kan folkhögskoleinternatet erbjuda värdefull stimulans.

Utredningen anser därför att förberedelse för högre studier inom de olika konstarterna även i fortsättningen bör kunna vara en uppgift för estetiska specialkurser inom folkhögskolan i den mån den anordnande skolan anser detta ligga i linje med dess syften. Det är emellertid angeläget att dessa kurser inte uteslutande inriktas på förberedelse för högre studier. Av redogörelsen framgår att även elever med annan målsättning söker sig dit. Vid planeringen av kurserna bör hänsyn tas till deras behov i lika stor utsträckning som till de mera yrkesinriktade kursdeltagarnas.

Redogörelsen för de estetiska speciallinjerna visar också att ett inte oväsentligt antal av de estetiska speciallinjernas elever går direkt in i någon form av yrkesverksamhet på heltid eller deltid inom sin konstart. Några

[3] Utbildning inom bildkonst, konsthantverk och design (Ds U 1974:8).

blir utövande musiker, konstnärer, konsthantverkare eller teaterarbetare. Andra får deltidstjänster som studiecirkelledare, instruktörer, dramapedagoger eller församlingsmusiker. En del får anställning som lärare, framför allt i musik på grund av den rådande bristen på examinerade musiklärare.

Även om de här behandlade kurserna inte har till syfte att ge yrkesutbildning kan de alltså för en del studerande komma att fungera som en sådan, t. ex. därför att de inte antas till högre studier eller av andra skäl väljer att direkt efter folkhögskolekursen utöva sin konst på heltid eller deltid. Därtill kommer att vissa kurser är direkt inriktade på ett utbilda instruktörer och ledare för behov inom folkrörelserna och fritidsverksamheten på kulturområdet. Utredningen anser att skolorna bör ta hänsyn till dessa förhållanden vid planeringen av sina kurser.

En del av de estetiska speciallinjerna anger som ett av målen för sin verksamhet att förbereda eleverna för insatser inom folkrörelserna. Det finns också åtskilliga utbildningsbehov inom dessa organisationer som de estetiska folkhögskolekurserna kan bidra att tillgodose.

Studieförbunden har stort behov av cirkelledare i musik, teater och konsthantverk. Detta kan av olika skäl inte helt fyllas av facklärare. Dessa är nämligen utbildade för ett annat slag av pedagogisk verskamhet än studiecirkeln. Vidare råder stor brist på examinerade musiklärare. Därtill kommer att många studiecirklar arbetar med tekniker som inte ingår i facklärarnas utbildning. Slutligen är studieförbunden ofta angelägna att rekrytera cirkelledare från de folkrörelser de representerar.

Flera rörelseskolor med anknytning till olika trossamfund har byggt upp musiklinjer med direkt inriktning på dem närstående organisationers behov. Det beror sannolikt på den stora roll som sången och musiken spelar både vid dessa rörelsers interna sammankomster och i deras strävan att engagera människor som står utanför rörelsen för dess åskådning och värderingar. Från början hade emellertid sången och musiken en liknande betydelse inom andra folkrörelser, särskilt arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen. Efter hand förändrades detta förhållande, men på senare år har man på nytt upptäckt musikens förmåga att engagera människor för ett budskap. Särskilt den politiska visan har skjutits i förgrunden, och i samband därmed har genombrottstidens arbetarsång fått ny aktualitet. Det bör vara naturligt för musiklinjerna inom folkhögskolan att knyta an till dessa strömningar.

För närvarande tar den folkrörelseinriktade musikutbildningen framför allt sikte på att tillgodose organisationernas behov av utövande musiker samt instruktörer och ledare för körer, ensembler, studiecirklar m. m. Det finns emellertid inom folkrörelserna också andra behov på det musikaliska området som folkhögskolan skulle kunna fylla, t. ex. utbildning av allsångsledare, av författare och kompositörer av visor, av musikpresentatörer m. m. Det kan också tänkas att hela sånggrupper skulle kunna utveckla sitt kunnande genom kortare eller längre kurser på folkhögskolor. Detsamma skulle givetvis också kunna gälla teatergrupper.

Av teaterlinjerna har den vid Marieborg redan en klar anknytning till behov inom arbetarrörelsen. ABF rekryterar från den både medarbetare till sin teaterverkstad och ledare för studiecirklar. Det finns skäl att anta, att också elever från andra dramatikkurser kommer att finna arbetsuppgifter inom folkbildningsorganisationerna, i den mån deras utbildning är avpassad

för att möta de krav som ställs på personer som skall verka som ledare inom dessa.

Utredningen finner det alltså värdefullt att de estetiska folkhögskolekurserna ser som en del av sin uppgift att förbereda eleverna för insatser i folkrörelsernas organisationer. Det är önskvärt att denna målsättning i växande utsträckning får sätta sin prägel på dessa kurser. Det bör även gälla sådana kurser som inte i första hand är folkrörelseinriktade. Elever som själva saknar folkrörelseanknytning och som har annat syfte med sina studier kan på ett betydelsefullt sätt få sin horisont vidgad genom att under utbildningstiden få kontakt med de folkliga organisationernas verksamhet.

Av redogörelsen för de estetiska specialkurserna framgår, att en del av dem spelar en betydande roll som producenter och förmedlare av kulturprogram i den omgivande bygden. Utredningen anser detta värdefullt och vill betona vikten av att dessa kurser får en sådan inriktning, att eleverna i än större utsträckning än nu stimuleras till insatser i närsamhällets kulturliv.

Det är emellertid angeläget att de linjer som här diskuteras inte bara erbjuder tillfällen att lyssna till musik och se konst och teater, utan att de också målmedvetet söker stimulera närsamhällets folk till självverksamhet. Därvid bör man vända sig också till människor som inte brukar intressera sig för olika slag av estetisk verksamhet. Detta kan vara till ömsesidig nytta för dem och för eleverna, som får kontakt med andra grupper än de vanligen umgås med och därigenom kan få en djupare förståelse för vad deras konstart kan betyda för människor.

De estetiska specialkurserna kan också fylla viktiga funktioner i det egna skolsamhällets liv. Det kunnande som finns hos lärare och elever vid dessa kurser bör i möjligaste mån utnyttjas. Därvid kan det ligga nära till hands att främst tänka på det värde som ligger i att specialkursernas elever såväl vid fest som till vardags berikar samvaron med musikframträdanden, teaterpjäser och utställningar. Det är emellertid angeläget att specialkursens verksamhet också bidrar till att hos övriga elever väcka förståelse för konsten som ett sätt att tolka verkligheten och ett medel att påverka den, så att de stimuleras till eget aktivt utövande och skapande. Eftersom integrationen av specialkursens elever i kamratlivet på de flesta håll är god bör det finnas stora förutsättningar för att de delar med sig av sin entusiasm och sitt kunnande.

Man får emellertid inte betrakta specialkurserna som enbart givande part och övriga elever som enbart mottagande. De senare har kunskaper och färdigheter som kan berika specialkursens elever. En viktig del av den sociala utveckling som folkhögskolan vill främja äger rum just i samspelet mellan elever med olika kunskaps- och erfarenhetsbakgrund. Det är därför angeläget att man söker motverka alla tendenser till isolering från det övriga skolsamhället som kan uppkomma.

Sammanfattning. – Utredningen betraktar alltså de estetiska speciallinjerna inom folkhögskolan som en tillgång att utnyttja på flera olika sätt och för flera olika syften. Grundläggande skall – som inledningsvis sades – vara uppgiften att främja människors personliga och sociala utveckling. Verksamheten bör emellertid bedrivas så, att alla som kommer i beröring med den får en djupare förståelse för vad de olika konstarterna kan betyda för dem själva och i så stor utsträckning som möjligt stimuleras till egen verk-

samhet. För deltagarna i dessa kurser kan studierna bli inkörsport till en rad olika sysselsättningar. Några går vidare till studier inom något annat område, en del får uppgifter som ledare inom folkrörelsernas och studieförbundens verksamhet, andra blir utövande konstnärer inom sitt fack och en grupp söker sig till högre utbildning. Det är angeläget att elever med olika inriktning studerar vid samma skola för att på det sättet ömsesidigt stimulera och berika varandra.

13.2.3.2 Antagning av elever

Utredningen har noterat att det vid flera skolor förekommer att urvalet av elever till de estetiska specialkurserna görs med hjälp av inträdesprov eller inlämnade arbetsprover.

När det gäller inträdesprov i musik och teater får den grad av skicklighet som den sökande kan prestera i provögonblicket stor betydelse för hans möjligheter att bli antagen. På sina håll har man sökt mildra de icke önskvärda effekterna av detta genom att bereda den som så önskar tillfälle att göra om provet en annan dag eller genom att komplettera provet med personliga samtal med de sökande.

Utredningen har förståelse för svårigheten att med hjälp av intyg, intervjuer och samtal med uppgivna referenser avgöra vilka som skall tas in till en utbildning av detta slag. Å andra sidan finner utredningen att prov som visar en persons prestationsförmåga vid ett enda tillfälle gynnar människor med vana att uppträda. Det synes också leda till att personer som siktar på framtida yrkesverksamhet inom området gynnas framför dem, som genom de estetiska studierna vill skaffa sig kunskaper och färdigheter som kan vara av värde inom andra slags yrkesverksamhet eller kan berika deras fritid.

Att använda arbetsprover på bild- och formområdet som ett urvalsinstrument har visserligen inte den nackdelen att en momentan prestation blir avgörande, med det torde i regel på ett likartat sätt gynna de mest yrkesinriktade bland de sökande. Det är tveksamt om prov av det slag som här diskuterats är förenliga med den målsättning för folkhögskolans verksamhet som utredningen utvecklar i kapitel 6.

Utredningen vill därför betona vikten av att antagningen av elever till de estetiska specialkurserna, liksom till folkhögskolan i övrigt, göres på grundval av en så omfattande bedömning av de sökandes livssituation och utvecklingsförmåga som möjligt. Vid sidan av intyg, samtal med referenser och intervjuer med de sökande kan förberedande kurser av det slag som anordnats vid några musiklinjer vara ett värdefullt medel för att åstadkomma en sådan totalbedömning av individen. Utredningen inser dock att det kan möta alltför stora svårigheter att anordna sådana förberedande kurser för alla sökande vid skolor med riksrekrytering och ett stort antal sökande. Sådana skolor kan överväga att göra ett första urval på grundval av insända ansökningshandlingar och därefter den slutliga antagningen vid en förberedande kurs.

13.2.3.3 Utbildningens innehåll

Folkhögskoleutredningen vill betona vikten av att de estetiska specialkurserna på sina scheman bereder plats för studier också av kunskapsstoff, som inte uteslutande hör hemma inom de olika konstområdena. För en problemcentrerad pedagogik kan det vara naturligt både att behandla allmänteoretiskt kunskapsstoff med utgångspunkt i frågeställningar som aktualiserats i den estetiska verksamheten och att ta musik, bild, form och teater till hjälp för att uttrycka resultaten av studier, som tagit sin utgångspunkt exempelvis i samhällsfrågor. Härigenom torde man också kunna komma till rätta med den svårighet som en del skolor rapporterat att intressera de estetiska kursernas elever för allmänna ämnen. Genom en problemorienterad undervisning torde det vara möjligt att engagera dem för studiet också av ickeestetiskt kunskapsstoff.

För studerande vid de estetiska kurserna är det av stort värde att äga kännedom också om andra konstnärliga uttrycksformer än den, som de själva ägnar sig åt. Vidare är det historiska perspektivet angeläget. Kulturhistorien bör därvid sättas in i sitt politiska, sociala och vetenskapliga sammanhang. En god kännedom om det svenska samhället och målen för dess kulturpolitik är värdefull för varje medborgare.

I propositionen 1975:9 om reformering av högskoleutbildningen säger sig föredragande statsråd anse, att kunskaper i svenska och engelska enligt det allmänna behörighetskravet är av så stor betydelse också för de högre konstnärliga utbildningarna och för den yrkesverksamhet för vilken de förbereder, att dessa ämnen knappast kan undvaras (sid. 411).

Som ovan anförts är det inte ovanligt att elever direkt efter avslutade studier vid en estetisk folkhögskolekurs övergår till någon form av yrkesverksamhet inom sitt konstområde. De kommer därvid många gånger att ägna sig åt pedagogiska uppgifter, t. ex. som lärare, instruktör eller studiecirkelledare. Kantorer och församlingsmusiker fungerar ofta som ledare för körer och ensembler. Även yrkesmusikern och skådespelaren ställs ibland inför pedagogiska uppgifter. Det kan gälla att leda en musikgrupp, instruera en amatörteatergrupp eller presentera ett verk för en publik. Det är inte heller ovanligt att utövande konstnärer inom alla konstarter lär ut sin konst till andra.

Utbildningen vid de estetiska specialkurserna bör därför innehålla moment av språklig träning och beteendevetenskaplig orientering. Undervisningen i psykologi och pedagogik kan med fördel varvas med praktik, exempelvis i studiecirklar, föreningar, skolor och på ungdoms- och fritidsgårdar.

Utredningen anser att folkhögskolan har stora möjligheter att tillgodose de utbildningsbehov som ovan skisserats. Lika litet som när det gäller övriga områden för folkhögskolans verksamhet finner utredningen anledning att för de estetiska kurserna föreskriva några obligatoriska ämnen. Utredningen vill dock betona, att vad som här sagts är tungt vägande skäl för att undervisningen vid dessa kurser skall spänna över flera olika kunskapsområden.

13.2.3.4 Behörighetskrav för lärare

Utredningen finner det otillfredsställande att vid folkhögskolan samma behörighetsvillkor skall gälla för bl. a. lärare i estetiska ämnen som inom ungdomsskolan. Särskilt när det gäller undervisning vid speciallinjerna saknar dessa behörighetskrav relevans. Utredningen framlägger i avsnitt 15.2.3 förslag om vad som skall krävas för behörighet som lärare vid folkhögskola. Vad som där sägs bör gälla också för lärare i här berörda ämnen. När utredningen sålunda föreslår, att även personer som på annat sätt än genom formell utbildning skaffat sig kunskaper och färdigheter som är tillräckliga för tjänsten innebär detta, att som lärare i musik-, konst- och konsthantverksämnen samt teater- och dramatikämnen bör kunna antas också personer, som exempelvis genom konstnärlig verksamhet inom den konstart tjänsten avser, dokumenterat erforderliga kunskaper och färdigheter. För behörighet som extra ordinarie eller ordinarie lärare bör även i dessa ämnen gälla de krav på pedagogisk utbildning och på tjänstgöring som lärare under viss tid som anges i avsnitt 15.2.3. Personer som inte uppfyller kraven på lärarutbildning och viss tids tjänstgöring kan anställas som extra lärare. Liksom för övriga lärare prövas behörigheten av den enskilda skolans styrelse.

13.2.3.5 Resursbehov

Musiklinjerna. – Som nämnts i avsnitt 13.1.3.1 har ansökningar från åtta folkhögskolor om höjning av relationstalet för sina musiklinjer överlämnats till folkhögskoleutredningen "för att tagas i beaktande vid fullgörande av utredningsuppdraget".

Utredningen är medveten om att musikutbildning i motsats till flertalet andra ämnen i avsevärd utsträckning kräver enskild undervisning. Uppgifterna från musiklinjerna om hur mycket sådan undervisning som erfordras varierar mellan 1 och 3 lärarveckotimmar (lvt). Eftersom det är vanligt att eleverna studerar mer än ett instrument – något som även synes önskvärt mot bakgrund av utredningens betoning av hur viktigt det är att musikutbildningen vid folkhögskolan inte blir snävt specialiserad utan får en avsevärd bredd – torde det föreligga behov av att kunna disponera minst 1,5 lvt för enskild undervisning. Utredningen konstaterar också att OMUS beräknat behovet av enskild undervisning till 2 lvt per år under de båda sista åren före inträdet i högre musikstudier och dessförinnan till 1 lvt per år. Därtill kommer att det är nödvändigt att bedriva en del av undervisningen i musikteoretiska ämnen – t. ex. gehörslära – i mycket små grupper. Det är uppenbart att detta behov inte kan tillgodoses inom 2,2-regelns ram: med en elevgrupp på 16 tas 24 lvt i anspråk enbart för enskild undervisning under 1,5 lvt. Om man i stället skulle ge 2 eller 3 lvt enskild undervisning – vilket flera skolor önskar – skulle 32, respektive 48 lvt gå åt. Dessa siffror bör ses mot bakgrund av att för 16 elever statsbidrag utgår till 35 lvt. Det torde inte vara önskvärt att andra delar av en skolas verksamhet i så stor utsträckning utnyttjas för att "försörja" musiklinjen med lärartimmar.

OMUS' diskussion av behovet av enskild undervisning avser den utbildning som förbereder för högre musikstudier. Det skall emellertid framhållas att de uppgifter inom folkbildning, folkrörelser och fritidsverksamhet,

för vilka utredningen anser det väsentligt att folkhögskolans musiklinjer förbereder de studerande, också förutsätter goda teoretiska kunskaper och skicklighet att begagna – och lära andra att begagna – sina instrument. Det kan därför inte med rätta göras gällande att denna del av musiklinjernas verksamhet kräver mindre resurser än förberedelsen för högre studier.

För närvarande gäller, som nämnts, tre olika relationstal. Utredningen finner att den företagna intervjuundersökningen (som redovisats i avsnitt 13.1.3.2) ger belägg för uppfattningen, att de berörda skolorna inte väsentligt skiljer sig åt vad beträffar studerade musikämnen och uppgivna utbildningsmål. Det synes därför önskvärt att ersätta de tre relationstalen med ett för musiklinjerna gemensamt.

Behoven av enskild undervisning på elevernas instrument och av undervisning i mycket små grupper i vissa musikteoretiska ämnen torde bäst kunna tillgodoses med relationstalet 4,0. Då fem skolor redan har detta relationstal skulle det också medföra stora svårigheter för dessa om talet skulle sänkas. Vid åtminstone en skola har även detta relationstal visat sig vara inte helt tillräckligt. Flera av de skolor som har relationstalen 2,2 eller 2,8 förbrukar i verkligheten omkring 4 lvt per vecka för sin musiklinjer, eftersom de betraktar detta som nödvändigt för att uppnå de mål som skolorna ställt upp och eleverna eftersträvar. Tilldelningen av lärartimmar till gymnasieskolans tvåårigа musiklinje motsvarar relationstalet 4,82.

Utredningen föreslår mot bakgrund av vad som ovan sagts att i fortsättningen statsbidrag skall utgå motsvarande 4,0 lvt per elevvecka till ungefärligen det antal elevveckor som läsåret 1974/75 fanns vid de längre specialkurserna i musik eller sammanlagt 20 000. Den tekniska konstruktionen av detta statsbidrag framgår av kapitel 16.

Den större resurstilldelningen till de längre musikkurserna bör i fortsättningen inte – som hittills varit fallet – vara bunden till vissa skolor. Detta system har medfört att vissa skolor utan begränsning kunnat öka omfattningen av sina musiklinjer med bibehållande av det högre relationstalet, medan andra skolor som startat nya musiklinjer varit hänvisade till relationstalet 2,2. Önskemål som gjort sig gällande i vissa landsändar och organisationer har därmed inte kunnat tillgodoses.

Utredningen föreslår därför att SÖ årligen får fördela de 20 000 elevveckor som berättigar till den högre resurstilldelningen mellan de folkhögskolor som ansöker härom. Skolorna kan sedan fritt använda de erhållna resurserna till kortare eller längre musikkurser. Utredningen anser att musikkurserna normalt inte bör omfatta en alltför stor del av det totala antalet elevveckor vid en och samma skola. Vid fördelningen av de 20 000 elevveckorna bör SÖ också ta hänsyn till bl. a. de behov av musikkurser som gör sig gällande inom olika regioner och folkrörelser.

Konst- och konsthantverkslinjer. – Som tidigare framgått har en ansökan från Sunderby folkhögskola om relationstalet 4,0 överlämnats till utredningen. Detta relationstal gäller redan för sameslöjdslinjen i Jokkmokk. Utredningen har dock inte bedömt det nödvändigt att föreslå någon förändring av resurstilldelningen till konst- och konsthantverkslinjerna.

Dramatiklinjerna. – Utredningen finner övervägande skäl tala för att resurser utöver vad som gäller för andra delar av folkhögskolan inte erfordras för dramatiklinjerna.

13.2.4 *Tolkutbildning*

När man skall ta ställning till huruvida utbildning av kontakttolkar skall ske vid folkhögskola, kan det synas naturligt att knyta an till det resonemang om folkhögskolans roll som förs i avsnitt 6.1.2 ovan. I själva verket förhåller det sig emellertid så, att tolkutbildningen endast i mycket begränsad omfattning avser att förbereda för en yrkesfunktion i den meningen att den ger utövarna deras levebröd. Av de 171 tolkar som besvarade STU:s enkät, hade endast två tolkarbetet som heltidssysselsättning. Hälften av tolkarna hade tre eller färre tolkningar per vecka, och två tredjedelar ansåg sig ha för få tolkuppdrag. Utredningen vill också erinra om att den i ovan nämnda avsnitt förklarat, att viss yrkesutbildning bör kunna ske inom folkhögskolan och att det ibland uppstår behov av utbildning i samhället som inte fylls av andra skolformer och som det kan vara naturligt för folkhögskolan att möta. Tolkutbildningen har också hittills till väsentlig del skett vid en folkhögskola utan att detta medfört allvarliga komplikationer.

Utredningen anser därför inte att det finns några principiella hinder för att också i fortsättningen bedriva utbildning av kontakttolkar inom folkhögskolan. Därvid måste emellertid den övergripande målsättning som anges i kapitel 6 och de övriga bestämmelser som föreslås i detta betänkande gälla även för tolkkurserna. De förslag om deras uppläggning som STU lagt fram synes inte heller vara omöjliga att förena med det som utredningen anser bör kännetecknа verksamheten vid en folkhögskola.

Efter detta principiella ställningstagande övergår utredningen nu till att diskutera vissa punkter i STU:s förslag.

STU rekommenderar enhetliga tolkkurser och anser det önskvärt, att sträva efter att få så homogena studerandegrupper som möjligt. Vidare föreslås att minst 70 % av kursplatserna reserveras för personer som före den 31 december 1975 varit registrerade som tolk hos myndighet, företag eller fackförening. Folkhögskoleutredningen vill här erinra om sitt ställningstagande i avsnitt 6.1.3 att varje folkhögskola skall ha frihet att själv avgöra vilka som skall antas som elever och själv bestämma om kursernas utformning. Detta innebär att de studieplaner STU föreslår, av skolorna bör betraktas som riktmärken vid uppläggningen av kurserna, alltså på samma sätt som de studieplaner för fritidsledarutbildningen som SÖ enligt proposition 1975: 14 om statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet, m. m. skall utarbeta. När det gäller antagningen förmodar utredningen, att skolorna kommer att ta rimliga hänsyn till de sökandes bakgrund och förutsättningar för att säkerställa ett gott utbildningsresultat. Ett fortlöpande utbyte av erfarenheter mellan skolorna och en kontinuerlig kontakt med den enhet som handhar tolkutbildningen inom vederbörande myndighet är givetvis av stor betydelse för uppläggningen av kurserna och för intagningen till dem.

STU föreslår att tvåveckorskurserna skall omfatta 40 undervisningstimmar per vecka. Enligt nuvarande bestämmelser får antalet undervisningstimmer vid folkhögskolekurs vara högst 35, i vissa fall 38. Utredningen har emellertid i avsnitt 6.2.6 med hänvisning till sin syn på lärarrollen och på folkhögskolans arbetssätt föreslagit att föreskrifter om något högsta antal schemalagda studietimmar inte skall tas in i den nya folkhögskoleförordningen. Ett genom-

förande av STU:s förslag på den punkten möter alltså enligt utredningens uppfattning inte något hinder.

Folkhögskoleutredningen anser sig inte böra ta ställning till STU:s förslag om tolkkursernas lokalisering. Utredningen ansluter sig emellertid till STU:s uppfattning, att antalet tolkstuderande vid en och samma skola inte bör vara större än att den önskvärda integrationen med skolans övriga elever underlättas. Något bestämt högsta antal tolkstuderande torde dock inte kunna sättas. Hänsyn får bl. a. tas till behovet att bereda för dessa kurser speciellt utbildade och anställda lärare vid skolan sysselsättning och till den totala elevgruppens storlek.

Utredningen anser sig inte ha tillräckligt underlag för att ta ställning till STU:s förslag om högre statsbidrag till tolkutbildningen än till folkhögskolans allmänna kurser. Om vid den fortsatta behandlingen av ärendet så befinnes erforderligt, kan höjda bidrag till tolkutbildningen infogas i det statsbidragssystem som utredningen föreslår i kapitel 16 på samma sätt som motsvarande bidrag till musikkurser.

Förverkligande av en mera omfattande tolkutbildning inom folkhögskolans ram förutsätter också insatser på lärarutbildningens och lärarfortbildningens område. Utredningen ansluter sig till STU:s förslag att lärarhögskolan i Linköping får i uppdrag att anordna en praktisk pedagogisk utbildning för lärare vid tolkkurser.

Kortare kurser för utbildning av handledare i studiecirklar i tolkutbildning torde kunna anordnas vid folkhögskolor som får mera omfattande erfarenhet av denna kursverksamhet. Det är önskvärt att utbildning som ger kännedom om folkhögskolans målsättning och arbetssätt genomgås av sådana lärare som visserligen är experter på tolkutbildning men som inte har tillräcklig erfarenhet av folkhögskola.

13.2.5 *Specialkurser i övrigt*

Av avsnitten 13.1.7–9 framgår, att det utöver de kurser som hittills behandlats finns en mångfald av specialkurser med inriktning på olika ämnen och verksamhetsområden inom folkhögskolan. Dessa kurser har växt fram ur behov som gjort sig gällande hos individerna, i samhället och i organisationerna. Parallellt därmed har en del kurser avvecklats, därför att de inte längre svarat mot sådana behov.

Detta betänkande präglas av utredningens uppfattning att folkhögskolan skall vara en rörlig resurs i utbildningssamhället som skall kunna tillgodose behov av bildning och utbildning hos enskilda, grupper, organisationer och samhälle. Utredningen finner det därför vara helt i linje med skolformens uppgifter att vid sidan av de allmänt inriktade kurserna anordna specialkurser av olika slag. Det är därvid viktigt att skolorna uppmärksamt följer utvecklingen i samhället och organisationerna, så att kurser kan förändras, avvecklas och nyinrättas allt efter förändrade behov.

Självfallet skall vad som i kapitel 6 sagts om folkhögskolans övergripande mål och arbetsformer gälla för varje enskild kurs. Det är också angeläget att skolorna iakttar återhållsamhet när det gäller att erbjuda kurser som kan ge blivande elever den uppfattningen att de medför en yrkesutbildning.

Vissa specialkurser innefattar moment som följer akademiska studiepla-

ner. Till denna fråga liksom till frågan om högskolestudier över huvud taget återkommer utredningen i sitt slutbetänkande. I detta sammanhang vill utredningen endast framhålla, att akademiska studieplaner lika litet som andra utanför folkhögskolan utarbetade studieplaner kan få binda innehåll och arbetssätt i en kurs. Även om moment som svarar mot akademiska delstudiekurser ingår i en folkhögskolekurs, bör denna kurs i sin helhet vara så planerad att deltagarnas önskemål och behov kan styra innehåll och studieform. Självfallet kan uppnåendet av vissa tentamensresultat inte vara huvudmålet för en folkhögskolekurs. Att skolorna vid planering av specialkurser bland annat beaktar de behov av utbildning och studier som finns bland medlemmar, förtroendevalda och anställda inom folkrörelserna finner utredningen helt naturligt. Som i andra sammanhang redan påpekats är det dock viktigt att sådana kurser planeras och genomförs i nära kontakt med de organisationer som de är avsedda för.

14 Folkhögskolans studieomdömen

14.1 Bakgrund

Den tidiga folkhögskolan var betygsfri, men redan i början av 1900-talet började vissa skolor att ge ämnesbetyg. I mitten på 50-talet gav 53 av de då 84 statsunderstödda folkhögskolorna betyg efter andra årskursen och 23 skolor efter första årskursen. Vid ungefär hälften av de betygsättande skolorna sattes betygen endast på begäran av eleverna, oftast i samband med ansökan till vidareutbildning, som krävde graderade betyg. Den sjugradiga bokstavsskalan från C till A användes.

Betygsättningen debatterades livligt under 40- och 50-talen. Svagheterna var uppenbarligen många. Betygen gav ingen egentlig upplysning om kunskapsomfång, eftersom kursplaner och timantal varierade från skola till skola. Betygsnivåerna skiftade också. Elever med obetydlig studievana och svaga tidigare skolkunskaper kom att missgynnas i förhållande till kamrater med god skolunderbyggnad, då betygen endast visade aktuella kunskaper. De studerande arbetade ofta med de ämnen som i betygshänseende var viktiga och försummade ämnen som kanske skulle ha varit mera utvecklande för dem.

1946 års skolkommission föreslog i sitt betänkande (SOU 1953:24) i avsnittet Folkhögskolans ställning ett förbud mot betygsgivning. I proposition 1957:146 föreslogs att skolorna skulle ha rätt att ge ett omdöme om de studerandes förmåga att tillgodogöra sig undervisning. Två grader skulle få användas: tillfredsställande och mindre tillfredsställande. SÖ hade emellertid i sin remiss förordat ett studieomdöme med en fyrgradig skala. I 1958 års stadga stadfästes den fyrgradiga skalan.

14.2 Studieomdömet enligt 1958 års stadga

En studerande som genomgått kurs på folkhögskola har rätt att få ett intyg efter genomgången kurs. Om styrelsen så beslutar och studerande det begär, kan han få ett omdöme om sin förmåga att tillgodogöra sig undervisningen. Detta omdöme skall ges av lärarråden kollektivt och omfatta samtliga ämnen antingen i ett sammanfattande omdöme eller i ett delat, som avser undervisningen i den humanistisk-samhällsvetenskapliga gruppen, den matematisk-naturvetenskapliga gruppen och eventuellt annan ämnesgrupp som förekommer vid skolan.

Fyra grader används: Mindre god, God, Mycket god, Utmärkt, vanligen benämnda med siffror, 1–4. Stadgan har ingen bestämmelse om hur lång en kurs skall vara för att omdöme skall kunna avges. I praktiken har de dock givits för kurser på minst 30 veckor.

14.2.1 *Skolöverstyrelsens anvisningar för omdömesgivning*

SÖ utfärdade år 1959 anvisningar för vilken innebörd som bör läggas i uttrycket "förmåga att tillgodogöra sig studier". SÖ säger dock att sammanställningen av faktorer "endast är avsedd att tjäna som stöd vid överläggningen om innebörden i begreppet studieförmåga". Skolorna har alltså frihet att tolka begreppet. Tolkningarna torde också variera högst väsentligt från skola till skola.

Följande faktorer finns med i SÖ:s anvisningar:

A Elevens allmänna förutsättningar
Här ingår de vanliga intelligensvariablerna som verbal förståelse och rörlighet, numerisk förståelse, associationsförmåga, minne, analytisk förmåga.

B Arbetssätt
Här anges t. ex. aktivitetsgrad, uthållighet, studieteknisk förmåga, förmåga att arbeta självständigt.

C Redovisade kunskaper
Här tar man fasta på dels förändringar i kunskapsnivån under kursen, dels kunskapsstrukturen, dvs. detaljinsikt och/eller förmåga till överblick.

D Andra omständigheter
SÖ påpekar att överväganden måste göras i vilken mån olika omständigheter kan ha påverkat individens studieförmåga, t. ex. fysiska eller psykiska påfrestningar före eller under kursen. Likaså bör betydelse tillmätas den studerandes kulturella bakgrund och eventuella tidigare studier.

14.2.2 *Omdömesgivning på vinterkurserna*

Om styrelsen har bestämt att studieomdömen skall ges för en viss kurs skall lärarrådet avge omdömen. Lärarrådet kan trots detta avstå från att bedöma vissa studerande om det inte finns underlag för en bedömning. Det vanligaste skälet torde vara att den studerande inte deltagit tillräckligt i studiearbetet för att en bedömning av studieförmågan skall kunna ske.

Omdömen skall avges vare sig den studerande begär att få sitt omdöme efter kursens slut eller ej. Det skall vara möjligt att ta ut studieomdömet vid en senare tidpunkt. Alla skolor ger studieomdömen till någon grupp inom vinterkursen. Många skolor undantar dock vissa grupper från omdömesgivning. 15 skolor ger t. ex. inte omdömen i årskurs 1. 14 skolor ger ett sammanfattande omdöme i samtliga årskurser, eller då det gäller skolor utan årskursindelning, för samtliga studerande.

För vinterkurserna ger dock majoriteten av skolorna ett delat omdöme: en del för den humanistisk-samhällsvetenskapliga gruppen och en för den

matematisk-naturvetenskapliga. Studerande som enbart läst humanistisk-samhällsvetenskapliga ämnen och eventuellt något enda naturvetenskapligt ämne får givetvis endast ett omdöme. Ovanstående uppgifter är baserade på de årsredovisningar som skolorna lämnade till SÖ för läsåret 1973/74.

Enligt folkhögskoleutredningens elevenkät fick för läsåret 1972/73 70 % av de studerande i första årskursen ut omdöme, det största antalet på stödföreningsskolorna med 80 %, det minsta på nykterhetsrörelsens skolor med 44 %. För andra årskursen låg medelvärdet på 89 % för samtliga skolor. Spridningen var här mindre. Det framgår inte hur många som avstod från att ta ut omdömen, och hur många som inte kunde få något omdöme.

År 1966 rekommenderade SFHL med stöd av SÖ en procentuell fördelning av avgivna omdömen. I en kurs utan speciellt urval av studerande skulle följande gälla: 15 % Utmärkt, 45 % Mycket god, 35 % God och 5 % Mindre god.

Anledningen till denna rekommendation var att olika praxis hade utvecklats vid omdömessättningen. En del skolor hade God som normalomdöme, dvs. det gavs till ca 60 % av de studerande. Andra skolor använde endast de två högsta skalstegen. Något slags norm var nödvändig om en rangordning av folkhögskolestuderande som sökte annan utbildning skulle vara meningsfull.

Rekommendationerna medförde en viss normalisering av omdömessättningen. Fortfarande kvarstår emellertid betydande svårigheter. Lärarråden skall kunna korrigera nivån i förhållande till de rekommenderade talen, om den aktuella gruppen bedöms ligga över eller under ett riksgenomsnitt. Sådan korrigering blir emellertid mycket osäker, då det inte finns någon jämförelsemöjlighet skolorna emellan.

14.2.3 *Omdömesgivning vid speciallinjer*

Studieomdömena infördes under en period då det knappast fanns några speciallinjer. Omdömena skulle vara ett prognosinstrument för vidare studier i allmänna ämnen.

Med speciallinjerna har dock vuxit fram en rik flora av ämnesgrupper i vilka studieomdömen ges. Om bedömningsgrunderna växlar från skola till skola när det gäller de allmänna linjerna så torde det vara fallet i ännu högre grad när det gäller speciallinjerna.

Fritidsledarlinjerna

Ett 30-tal skolor har fritidsledarlinjer. Det vanligaste är att två omdömen ges: ett för teoretiska och ett för praktiska ämnen. Några skolor ger ett omdöme utan bestämning till ämnesgrupp. Ett par skolor ger omdömen i tre grupper: humanistisk-samhällsvetenskapliga, matematisk-naturvetenskapliga och ledarutbildning.

Musiklinjerna

Vid 17 skolor finns musiklinjer eller ämneskurser på minst 30 veckor. Åtta skolor har ettåriga kurser. Av dem ger endast en skola omdömen. Endast

estetisk ämnesgrupp anges.

Förutom vid instruktörsutbildningarna i Framnäs och vid Folkliga musikskolan, där betyg ges, ger samtliga skolor med två eller treåriga kurser omdömen. Några av dem ger omdömen i tre ämnesgrupper. Benämningen på dessa varierar något, men de omfattar humanistisk-samhällsvetenskapliga ämnen, musikteoretiska ämnen och instrumental- och vokalmusik. Andra skolor ger omdömen i två ämnesgrupper, den humanistisk-samhällsvetenskapliga och den musikaliska.

Konst- och konsthantverkslinjer

Vid 18 skolor finns konst- eller konsthantverkslinjer. Vanligast är att omdömen ges i två ämnesgrupper, en teoretisk och en benämnd estetisk, estetisk-praktisk eller bild och form. Ett par skolor ger tre omdömen, nämligen i humanistisk-samhällsvetenskapliga, matematisk-naturvetenskapliga (i den mån sådana ämnen studerats av eleven) och estetiska ämnesgrupperna.

Endast ett omdöme ges vid ett par skolor.

Fyra skolor ger endast intyg.

Teater- och dramatiklinjerna

Åtta skolor har speciallinjer på teater- och dramatikområdet. Fyra skolor ger endast intyg, två skolor ger ett sammanfattande omdöme och två skolor ger två omdömen, nämligen i de humanistiska och dramatiska ämnesgrupperna.

U-landslinjer

Sex skolor har för närvarande u-landslinjer. En skola ger endast intyg efter genomgången kurs, fyra skolor ger ett sammanfattande omdöme och en skola ger två omdömen, ett i humanistisk-samhällsvetenskaplig grupp och ett i matematisk-naturvetenskaplig grupp.

Massmedialinjer

Av de fyra skolor som har massmedialinjer, journalistlinjer inräknade, ger tre skolor ett omdöme och en skola två omdömen.

14.3 Försök med normeringsinstrument för studieomdömen

Redan den av SÖ år 1961 tillsatta utredning, som skulle klarlägga hur mottagarskolor värderade studieomdömet, föreslog, att det skulle utarbetas ett prov som möjliggjorde jämförelser mellan olika folkhögskolors studieomdömen. Då SÖ bad om skolornas synpunkter ansåg drygt 20 skolor ett sådant prov vara olämpligt. SÖ lät frågan falla tills vidare.

Genom 1966 års kompetenskungörelse erkändes folkhögskolans kompetensvärde. Studerande från folkhögskola kom att i större utsträckning än tidigare söka sig till yrkesutbildande skolor inom grundskolans kompetens-

område. Sökande med studieomdömen bildade undergrupper i två kvotgrupper. Folkhögskoleeleverna kom alltså att endast konkurrera med varandra.

Eftersom det endast fanns rekommendationer för omdömessättning och omdömesnivå, förekom fortfarande olika praxis på skolorna. Orättvisorna blev uppenbara: elever som gick på skolor med hög omdömesnivå tog sig lättast in på vidareutbildningar. "Mycket god" studieförmåga hade högst olika innebörd på olika skolor.

Om skolor med mycket hård gallring följde rekommendationerna 15 % Utmärkt, 45 % Mycket god, 35 % God och 5 % Mindre god, kom en del studerande från dessa skolor att få lägre omdömen än de egentligen borde ha. Lärarråden hade inga möjligheter att bedöma vilken omdömesnivå som var korrekt för deras skola.

Tanken på ett nivåpejlingsinstrument väcktes åter.

Folkhögskolornas omdömesgivning (Fhöso 70 och 71)

År 1967 började man på pedagogiska institutionen vid Lärarhögskolan i Stockholm att konstruera ett prov som skulle mäta studieförmåga. Det kom att kallas Fhöso 70 och 71.

Utgångspunkten för definitionen av studieförmåga var de riktlinjer för omdömessättning som SÖ angav år 1959. Provet skulle mäta sådana faktorer som enligt rekommendationerna borde vägas in i omdömet.

Våren 1970 erbjöds samtliga folkhögskolor Fhöso med rekommendationer från SFHL och SFEF. Våren 1971 provades ett reviderat batteri. Alla elever som var berättigade till omdöme skulle delta i provet. Handikappade elever som inte kunde göra sig själva rättvisa skulle däremot inte delta. Avgörandet om deltagande lämnades till skolorna.

Provet, som hade fem delar, förlades till två dagar med en provtid på 115 min. per dag.

Provbatteriet omfattade följande delar:

- ordkunskap
- numerisk förmåga, dvs. förmågan att föra kvantitativa resonemang
- allmänorientering
- läsförståelse
- studieteknik

Första året skulle eleverna uppge personnummer för att det skulle vara möjligt att undersöka överensstämmelse mellan prov och omdöme. 34 % av eleverna föredrog emellertid att svara anonymt. Andra året skulle inga personnummer uppges.

Svaren markerades på datablankett och rättades centralt. Varje skola informerades så om sin nivå i förhållande till andra skolor, dvs. hur många procent av de studernade som borde få Utmärkt, Mycket god osv. Däremot kunde inte resultaten vara vägledande för enskild elevs omdöme, då uppgift härom inte delgavs skolorna.

I 1970 års prov deltog ca 8800 av de 11 900 vinterkurseleverna. Bortfallet var alltså 3100 personer. Hälften av dessa "avstod av principiella skäl", dvs. bojkottade provet. Vid åtta skolor deltog ingen, vid fem skolor var

frånvaron över 50 % men mindre än 100 %.

SFEF:s förbundsstyrelse rekommenderade provet också andra året, men kongressen gick emot förbundsstyrelsen och beslöt att provet skulle bojkottas. På många skolor deltog mindre än 10 elever. Ca 6800 elever deltog dock.

Det gjordes en utvärdering av Fhöso huvudsakligen baserad på 1970 års prov. Det var en stickprovsundersökning.

Provets *reliabilitet*, dvs. förmåga att ge samma resultat vid upprepade tillfällen, var tillfredsställande. Om samma personer skulle testas igen, skulle drygt 80 % få samma resultat.

Validiteten, dvs. förmågan att mäta vad det ger sig ut för att mäta, i detta fall studieförmågan, var också tillfredsställande. Validitetskoefficienterna som man fick vid beräkningen av sambandet mellan provresultat och omdöme låg betydligt över de koefficienter man brukar kräva i pedagogiska sammanhang.

Olika gruppers provprestationer

Det förelåg inga större skillnader i prestation mellan olika *delar av landet*.

Det var inte möjligt att säga om det förelåg *åldersskillnader*, eftersom antalet elever som uppgivit personnummer i detta urval var så litet att antalet var statistiskt obearbetbart.

Männen hade bättre provresultat än *kvinnorna*.

Årskurs 3 presterade bättre resultat än *årskurs 2*, som presterade bättre resultat än *årskurs 1*.

Studielämplighetsprovet (SLP 70)

I mars 1973 gjordes en testomgång med studielämplighetsprovet SLP 70 med deltagare från den tvåårigа gymnasieskolan, folkhögskolan och kommunal vuxenutbildning. Studerande från den treårigа gymnasieskolans naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga linjer fungerade som jämförelsegrupp. Folkhögskolegruppen utgjordes av ca 1200 personer. Folkhögskolorna hade fått anmäla sitt intresse för deltagande. Deltagarantalet var maximerat. Delproven var följande.

- ordkunskap
- numerisk förmåga, dvs. förmågan att föra kvantitativa resonemang
- allmänorientering
- läsförståelse

Något prov i studieteknik fanns alltså inte med här.

Folkhögskolegruppen klarade proven bra i förhållande till dem som gick på den tvåårigа gymnasieskolan, även om spridningen på den gruppen var mycket stor.

Om man hade använt proven som ett behörighetstest och valt att sätta gränsen för behörighet till högskolestudier vid 50 % rätt lösta uppgifter skulle det innebära att 90 % av eleverna på gymnasieskolans treårigа linjer klarade gränsen. Motsvarande andel för folkhögskolans tredje årskurs skulle vara 65 %. Andelen för folkhögskolans årskurs 1 var 30 %. För den tvåårigа

gymnasielinje som hade det högsta provmedelvärdet (tekniska linjen) skulle 50 % klara gränsen. Motsvarande andel för den linje som har det lägsta provmedelvärdet (konsumtionslinjen) skulle bli 5 %.

Klara ålders- och könsskillnader fanns: Äldre elever – 31 år och äldre – löste fler provuppgifter än yngre – 20 år och yngre. I folkhögskolans årskurs 1 löste männen i medeltal 15 % fler uppgifter än kvinnorna. Motsvarande siffror för årskurs 3 var 20 %.

14.4 Studieomdömet i utredning och proposition

I Kompetenskommitténs betänkande Om behörighet och antagning till högskolan (SOU 1974:71) föreslogs att två årskurser vid folkhögskola skulle ge allmän behörighet till högre studier. Studieomdömet skulle däremot inte vara meritgivande vid urvalsförfarande. För särskild behörighet accepterades emellertid omdömet Mycket god för den ämnesgrupp i vilken behörighetsämnet ingick.

Många remissinstanser, däribland SFHL, SFEF och folkhögskoleutredningen framhöll att studieomdömena borde vara meritgivande vid urvalsförfarande även i fortsättningen.

I den efterföljande propositionen (1975:9, sid. 474) säger föredragande att "man inte bör avstå från att utnyttja den information om lämplighet för fortsatta studier som studieomdömet måste förutsättas ge".

Riksdagen accepterade omdömet som merit vid urval till högre studier.

Propositionen anvisade inte några tekniska lösningar för meritsystemet. Dessa frågor utreds vidare av den inom utbildningsdepartementet verksamma organisationskommittén för reformering av högskoleutbildningen.

14.5 Utredningens överväganden och förslag

I den av utredningen föreslagna målparagrafen sägs bl. a. att folkhögskolans verksamhet skall utformas så att samarbetsförmåga utvecklas och social inlevelse och insats stimuleras. Givetvis bör då arbetsformerna vara sådana att samarbete och gemensamma ansträngningar blir självklara.

Lärare och studerande skall arbeta tillsammans. Läraren skall dock samtidigt värdera den studerande. I detta ligger en motsägelse.

Så länge den studerande är beroende av sin lärare/handledare som bedömare av sina prestationer och så länge de studerande inbördes skall konkurrera om de höga omdömen som de behöver för urval till fortsatta studier, så länge föreligger allvarliga hinder för samarbete och arbetsgemenskap.

Det är utredningens uppfattning att man bör sträva mot en betygsfri skola och ett betygsfritt samhälle. På längre sikt borde alltså studieomdömet kunna avskaffas.

Redan nu skulle i många fall ett utförligt intyg, som gav upplysningar om kursinnehåll och arbetsformer, kunna vara en god ersättning för de graderade studieomdömena.

Det är angeläget att skolorna tar ställning till i vilken utsträckning de

studerande i olika kurser är betjänta av studieomdömen, om man också tar hänsyn till de negativa effekter värdering och konkurrens kan ha på arbetssituationen.

Så länge betyg och andra jämförbara instrument används för urval till högre studier och en majoritet av de studerande vid folkhögskolornas långa kurser är beroende av studieomdömen bör omdömena emellertid finnas kvar.

Det har sagts bland annat i Kompetenskommitténs betänkande att omdömet skulle vara olämpligt som meritvärderingsinstrument, därför att folkhögskolans kurser inte sammanfaller med gymnasieskolans och att folkhögskolans kurser är sinsemellan ojämförbara. Folkhögskoleutredningen bemötte detta i sin remiss:

> "Det är riktigt att olika folkhögskolors tim- och kursplaner inte är jämförbara vare sig inbördes eller med gymnasieskolan, men av detta följer inte att studieomdömena skulle vara olämpliga som prognosinstrument. De mäter inte kunskaper utan de studerandes förmåga att tillgodogöra sig och i praktisk verksamhet omsätta kunskaper. Denna förmåga torde kunna bedömas oberoende av läroplaner. Det är folkhögskoleutredningens åsikt att den typ av utvärdering som studieomdömena representerar är mer framsynt än systemet med betyg, som mäter kunskaper. I en tid då ett inhämtat kunskapsavsnitt snabbt förlorar i värde eftersom exakta kunskaper blir inaktuella är förmågan att samla information, bearbeta den och kritiskt granska den av betydande värde och kommer troligen att bli det i allt högre grad i framtiden, både i samhällslivet och i den högre undervisningen.
>
> Så långt folkhögskoleutredningen är underrättad har folkhögskolans avnämarskolor hitintills inte varit tveksamma till studieomdömet som urvals- och studieprognosinstrument."

Utredningen föreslår att lärarråden även i fortsättningen avger omdömen. Av reglemente framgår vilka lärare som skall delta i omdömessättningen, om även andra medlemmar i lärarrådet än lärare skall delta och om elevrepresentanter skall ha närvarorätt vid lärarrådssammanträden då studieomdömen avges.

14.5.1 *Studieomdömets användningsområde och utformning*

I SÖ:s anvisningar för omdömesgivning från år 1959 anges att intelligensvariabler, arbetssätt och redovisade kunskaper skall vägas in i omdömet. Hänsyn skall också tas till speciella omständigheter som kan ha påverkat studieförmågan t. ex. fysiska eller psykiska påfrestningar före eller under kursen.

Under 60-talet hade många folkhögskolor kunskapsöverföring som främsta mål. I den målsättningsdebatt som förts med stor intensitet under 70-talet betonas allt oftare de sociala målen. Om man har en människosyn som innebär att människan är skapande och aktiv och strävar efter att kontrollera sin tillvaro och utveckla sina möjligheter tillsammans med andra, måste detta få pedagogiska konsekvenser.

Det blir angeläget att den studerandes självtillit stärks för att han skall våga och förmå att bearbeta sin situation. Den av tidigare erfarenheter misshandlade och skrämde behöver trygghet och gemenskap i inlärningssituationen för att kunna utvecklas. Alla som arbetar tillsammans måste ta ansvar för varandra. Demokratiska arbetsformer måste övas.

Det är rimligt att om såväl folkhögskolans mål som arbetsformer betonar sociala och emotionella faktorer, skall dessa också avspeglas i den rapport om kurser som utgöres av intyg eller studieomdöme.

Utredningen anser att studieomdömet främst skall utgöra en prognos för fortsatta teoretiska studier. Utredningen menar emellertid att jämte den allmänteoretiska begåvningen är samarbetsförmåga och vilja till ansvarstagande och utåtriktad verksamhet faktorer att räkna med även vid fortsatt utbildning.

I studieomdömet bör vägas in t. ex. följande faktorer:

- förmåga till analys och bearbetning av stoff
- formella färdigheter och förbättring av dessa
- kunskapsnivån och dess förändring under kursen
- förmåga till överblick
- förmåga att organisera studier
- ambition, uthållighet
- social förmåga, t. ex. samarbetsförmåga, ansvarstagande för gemensamt arbete.

Utredningen utgår ifrån att SÖ efter samråd med SFHL och SFEF utfärdar nya anvisningar för omdömesgivning efter dessa riktlinjer.

Omdöme skall kunna utfärdas efter en genomgången kurs på minst 15 veckor. Om en studerande vill uppnå behörighet för högre studier måste han emellertid gå fyra 15 veckorskurser eller – vilket utredningen bedömer som det vanligaste även i fortsättningen – två kurser om minst 30 veckor, under förutsättning att den studerande har grundskolekompetens vid folkhögskolestudiernas början.

Även om omdömen kan sättas efter endast 15 veckor, vill utredningen gärna visa på den möjlighet som redan nu flera skolor använder sig av nämligen att utfärda studieomdömen först sedan den studerande vistats en avsevärd tid vid skolan, t. ex. två årskurser. Det normala borde vara att de 15 första veckorna är omdömesgrundande men att de studerande inte tar ut sitt omdöme förrän tidigast efter 30 veckor. Om det blev regel att alla studerande begärde omdömen efter 15 veckor skulle omdömessättningen sannolikt i alltför hög grad prägla studier och arbetsgemenskap på skolan.

Omdömena sätts efter en fyrgradig skala. I praktiken kommer emellertid enskilda studeranden att kunna räkna med betydligt fler steg vid ansökning till vidare studier. Om en studerande söker till vidare utbildning på omdömen i två ämnesgrupper med t. ex. Mycket god, 3, i humanistisk-samhällsvetenskapliga gruppen och God, 2, i matematisk-naturvetenskapliga gruppen, räknas snittet, 2,5. Två omdömen ger alltså sju skalsteg. Omdömen i tre grupper ger tio skalsteg då den sammanlagda poängen divideras med 3: 2; 2,3; 2,6; 3; 3,6 osv. Detta innebär en betydande orättvisa de studerande emellan.

Många studerande har i sin studieplan övervägande humanistisk-samhällsvetenskapliga ämnen och dessutom en eller ett par naturvetenskapliga. I den senare gruppen kommer omdömessättningen att ske på ett mycket litet underlag, kanske t. o. m. av en enda lärare. Dels har då syftet med den kollektiva omdömessättningen gått förlorat, dels har den naturvetenskapliga delen av omdömet fått för stor tyngd.

Allt fler skolor arbetar med integrerade ämnen och projekt. Uppdelningen mellan naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen blir konstlad.

Utredningen föreslår att det skall förekomma endast ett sammanfattande omdöme om den studerandes förmåga att bedriva studier.

Utredningen har övervägt att föreslå en förändring av antalet skalsteg. Två skalsteg, Tillfredsställande och Mindre tillfredsställande, skulle vara förenligt med den syn som utredningen givit uttryck åt tidigare i detta kapitel, nämligen att samarbetet mellan lärare och studerande väsentligt försvåras genom att den ena parten skall värdera den andra. Med två steg skulle det bli ett minimum av värdering eftersom Tillfredsställande troligen skulle tilldelas de flesta studerande. Utredningen har ändå inte ansett sig böra rekommendera två skalsteg eftersom omdömet i första hand skall kunna användas vid meritering och urval till högre studier. Om praktiskt taget alla folkhögskolestuderande hade samma omdöme, kunde ingen differentiering dem emellan göras.

Med flera skalsteg än fyra skulle en differentiering mellan de studerande åstadkommas, men eftersom en stor differentiering endast ger skenbar rättvisa, anser inte utredningen heller detta vara ett alternativ att rekommendera.

Utredningen föreslår alltså att skalstegen även i fortsättningen skall vara fyra: Utmärkt, Mycket god, God, Mindre god.

Lärrarrådens arbete med omdömesgivning bör underlättas. Utredningen föreslår därför dels att ett normeringsinstrument ställs till skolornas förfogande (se avsnitt 14.5.3) dels att SÖ efter samråd med elev- och lärarorganisationerna ser över principerna för den procentuella fördelningen av studieomdömen. SÖ bör också följa hur anvisningarna för omdömessättning efterlevs.

Utredningen avser att återkomma till dessa frågor i sitt slutbetänkande, som bl. a. kommer att behandla lärarutbildningen.

14.5.2 *Omdöme på speciallinjer*

Då det gäller vissa speciallinjer kan ett omdöme vara av värde för studerande som vill gå till annan utbildning. De studerande som går vidare till konst-, musik- och scenskolor antas emellertid på praktiska prov och har ingen egentlig nytta av sina folkhögskoleomdömen. Detsamma kan antas gälla för dem som går direkt ut i förvärvsarbete.

En arbetsgivare borde kunna få bättre upplysning om en sökandes kunskaper genom en beskrivning av utbildningens innehåll än genom ett graderat omdöme.

Utredningen föreslår att studieomdöme kan ges även på speciallinje, men endast under samma förutsättningar som för de andra kurserna, dvs. att endast ett sammanfattande omdöme skall ges och att det skall vara en prognos

för framtida studier. Särskilt studieomdöme skall inte utfärdas i t. ex. ledarskap, musik, dramatik eller estetiska ämnen.

På fritidsledarlinjerna, som är yrkesinriktade och alltså inte främst avsedda att leda till fortsatta studier, skall endast ett intyg på genomgången kurs ges. Intyget skall utförligt beskriva utbildningens innehåll och arbetsformer för att kunna vara till vägledning för den studerandes kommande arbetsgivare.

I sitt slutbetänkande, som bl. a. kommer att behandla folkhögskolans förhållande till högskolan, kommer utredningen att ta upp frågan om vitsord för instruktörslinjerna vid Framnäs folkhögskola och Folkliga musikskolan.

14.5.3 *Normeringsinstrument*

Sedan utredningen slagit fast att studieomdömet främst skall fungera som prognos för fortsatta studier, måste frågan om rättvisa mellan sökande till olika utbildningsvägar tas upp till allvarlig prövning.

Folkhögskoleutredningen skrev i sitt remissvar på Kompetenskommitténs betänkande (SOU 1974:71):

> "Jämförbarheten mellan omdömen, avgivna vid olika folkhögskolor, skulle kunna förbättras genom att det tidigare prövade nivåpejlingsinstrumentet vidareutvecklades och gjordes obligatoriskt för de skolor som avger studieomdömen. Detta prov skulle inte vara utslagsgivande för enskilda elever, utan ge en kollektiv prognos som hjälp för skolorna att lägga omdömena på en inbördes korrekt nivå."

De i avsnitt 14.3 refererade proven mäter i första hand intelligensfaktorer; i någon mån också studieteknik. Eftersom även sociala faktorer skall vägas in i omdömet kommer alltså ett nivåpejlingsprov av nuvarande konstruktion och studieomdömet inte att täcka varandra. Det är utredningens förhoppning att ett sådant nivåpejlingsprov skall kunna konstrueras så att även förmåga till samarbete och grupplösningar blir möjliga att mäta.

Utredningen förutsätter att SFHL och SFEF får möjlighet att påverka provets inriktning.

Utredningen vill betona att detta normeringsinstrument är ett grupprov. Det skall aldrig vara möjligt att ge en enskild studerande studieomdöme efter hans prestation på detta prov. Dess enda uppgift är att vara vägledande för lärarrådet då det gäller att avgöra var skolans omdömesnivå skall ligga i förhållande till riksgenomsnittet.

Ett normeringsprov för alla skolor som utdelar studieomdömen kan medföra vissa olägenheter. Det finns risk för att provets utformning kommer att styra studiearbetet. Det utgör också en dyrbar och administrativt betungande apparat med konstruktion, distribution, genomförande, rättning och resultatgivning. För att minska de negativa effekterna föreslår utredningen att normeringsprovet genomförs vart tredje år. Eventuellt skulle vart femte år vara tillräckligt. Även om studerandegruppen kan variera från kurs till kurs, torde man kunna anta att några genomgripande förändringar ändå inte sker under en treårsperiod eller ens under en femårsperiod.

14.5.4 *Sammanfattning av utredningens förslag*

Utredningen föreslår

att endast ett sammanfattande omdöme om den studerandes förmåga att bedriva studier skall ges

att studieomdömet i första hand skall vara en prognos för fortsatta teoretiska studier

att omdöme kan ges även på speciallinjer men under samma förutsättning som för övriga kurser, nämligen att detta sammanfattande omdöme skall vara en prognos för fortsatta teoretiska studier

att studieomdömena skall ersättas av beskrivande intyg på fritidsledarlinjerna, eftersom fritidsledarutbildningen i första hand är en förberedelse för yrke och inte för vidare studier

att lärarrådet även i fortsättningen skall fastställa omdömena

att skalstegen oförändrat skall vara fyra

att ett normeringsinstrument för omdömesersättning skall utvecklas

att detta skall föreläggas skolorna vart tredje eller eventuellt vart femte år

att ett normeringsinstrument för omdömessättning skall utvecklas

att detta skall föreläggas skolorna vart tredje eller eventuellt vart femte år

att studieomdömena ersätts med intyg i den utsträckning skolornas styrelser anser detta vara lämpligt.

15 Befattningshavare

15.1 Inledning

Den alltmer varierande kursverksamheten inom folkhögskolan kommer att kräva mycket av de anställda både då det gäller omställning till nya målgrupper och kurser, och då det gäller arbetsuppgifter för vilka de inte har egentlig utbildning.

Det arbete som skall utföras bör ses som en helhet. Lärarråden inventerar arbetsuppgifterna och fördelar dem. Specialister behövs för vissa kurser men även de skall integreras i verksamheten.

Den som är mest lämpad för en viss uppgift utför den även om traditionella ämnesgränser bryts. Alla medarbetares kunskaper och erfarenheter bör tas tillvara oberoende av deras tjänsteställning. Har skolan kurator och syo-konsulent, bör de kunna vara resurspersoner för undervisningen. Lärare har ansvar för det sociala livet på skolan. Övrig personal kan undervisa vid vissa kurser. Alla arbetar med praktiska uppgifter när så är lämpligt.

15.2 Lärare

15.2.1 *Nuvarande arbetsuppgifter och anställningsförhållande*

Ordinarie lärartjänster ledigförklaras i företrädesvis humanistisk-samhällsvetenskapliga ämnen eller i företrädesvis matematisk-naturvetenskapliga ämnen. Skolans styrelse avgör i vilken omfattning det skall finnas extra ordinarie, extra ämneslärare och timlärare.

Det finns inga fasta ämneskombinationer på folkhögskola. Skolans inriktning och lärarrådets sammansättning blir avgörande för vilka ämnen eller ämnesområden som ingår i kurserna. Det vanliga är att ämneslärare undervisar i flera ämnen och projekt som går över ämnesgränserna. Såväl ämnen som projekt kan växla från kurs till kurs. Skolenheterna har mestadels varit så små, att man sällan kunnat ha ett- eller tvåämnesspecialister. Det har knappast heller ansetts önskvärt eftersom folkhögskolan nära har anslutit till folkbildningstraditionen, där man har sett lärare mer som en handledare än som en expert.

De heltidsanställda lärarna har hittills främst varit anställda för vinterkurserna. De skall undervisa 24 tim/vecka vilket är 816 timmar per läsår och 960 timmar om de undervisar i övningsämnen.

De arbetsuppgifter som ligger utanför själva undervisningen har varierat från tid till annan och från skola till skola. Under senare år har emellertid många lärare fått förändrade uppgifter: kursledarskap, kontaktarbete med bildningsorganisationer, kommittéarbete osv. Sammanträdena har också blivit fler då kraven på medinflytande och samplanering vuxit.

Anställningsformen har dock inte förändrats. Lönen beräknas på antalet undervisningstimmar och därtill hörande planering. Det innebär att arbetsbördan kan komma att fördelas mycket ojämnt inom ett lärarråd. En lärare undervisar 24 tim/vecka under vinterkursen och avböjer annan tjänstgöring, medan i en annan lärares tjänst ingår kortkurser med undervisning och kursledarskap, studiecirklar, undervisning på externat och institutioner osv. Den senare kanske dessutom finns tillhands på elevhemmen och arbetar i flera kommittéer. Samma lön utgår för dessa båda lärare.

Enligt lärarenkäten går inte oväntat det mesta av lärarnas tid till undervisning och lektionsförberedelser, men 26 % använder 3 tim/vecka eller mer till sammanträden, de flesta 1–2 timmar. 16 % använder 3 timmar eller mer till administrativa uppgifter, 17 % använder 1–2 timmar. 13 % använder 3 tim/vecka eller mer till elevkontakt i form av kuratorverksamhet, 26 % använder 1–2 timmar. 6 % använder 3 tim/vecka eller mer till enskild studiehandledning, 34 % använder 1–2 timmar. Det bör nämnas att rektorerna, totalt 8 % av dem som besvarat enkäten, ingår i gruppen. Det är alltså sannolikt att i de 16 % som använder 3 timmar eller mer till administrativa uppgifter, finns hela rektorsgruppen.

Enligt enkätundersökningen skulle 68 % av lärarna vilja disponera sin tjänstgöringstid på annat sätt än de gör nu. Ungefär en tredjedel tycker att administrativa göromål tar för mycket tid och ungefär lika många tycker att sammanträden tar för mycket tid. Nästan hälften av dem som anger att de skulle vilja disponera om arbetstiden anger att de skulle vilja ägna mer tid åt elevkontakter, social och kurativ verksamhet. Ungefär en tredjedel vill ha mer tid för enskild studiehandledning och en dryg femtedel skulle vilja ha mer tid över för lektionsförberedelser. Knappt en fjärdedel tycker att skolan kräver för mycket arbete av dem utanför undervisningen. Över hälften av lärarna anser att det vore bättre med en flexibel användning av lärarresurserna, dvs. att undervisningsskyldigheten var mindre fastlåst och varje skola själv finge bestämma lärarnas arbetsuppgifter. 17 % tror att denna typ av flexibilitet skulle innebära en försämring, 20 % vet inte.

Det är ingen entydig bild av vilka arbetsuppgifter lärarkåren skulle vilja satsa mest på, men klart är, att arbetsuppgifterna upplevs som många och att en flexiblare disponering av tjänstgöringen skulle vara välkommen.

15.2.1.1 *Utredningens överväganden*

I kapitel 7 har utredningen skisserat en önskvärd inriktning av arbetet vid folkhögskolan. Där sägs bl. a. att studierna skall utgå från deltagarnas situation. De skall organiseras så att de studerandes resurser frigörs. Utredningen menar att detta sker bäst i samvaro och arbete tillsammans med andra. Läraren är en medmänniska och resursperson som skall hjälpa de studerande att klarlägga sina behov och att söka den kunskap de behöver. Detta sätt att arbeta skulle underlättas om lärarnas tjänstgöring vore mindre

hårt bunden till undervisningstimmar, dvs. om allt arbete som lärarrådet definierat och som lärarna utfört räknades in i tjänsten.

Den problemcentrerade undervisningen kräver – särskilt i samband med fältarbete – ofta längre sammanhängande arbetsperioder såväl för lektioner som för studiebesök och resor. Förarbete och uppföljning sker oftast tillsammans med gruppmedlemmarna. Lösandet av praktiska detaljer i samband med vistelser utanför skolan kräver nya insatser etc. Härigenom kan en lärare vara i tjänst från kanske en hel dag till en eller flera veckor i sträck med en mycket liten del av dygnet undantagen. Att redovisningstekniskt lösa dessa situationer leder till mer eller mindre fiktiva konstruktioner i termer av lektioner à 40 minuter. Sannolikt sker sådant till lärarnas nackdel snarare än att den faktiska insatsen tillgodoräknas.

Till genomförandet av projekt kommer så lärarnas egna förberedelser, som ofta blir betydligt mer omfattande än inför den traditionella lektionen i ett ämne som kanske återkommer några år. Många av de nyare arbetsformerna kräver mer material än vad som tidigare varit aktuellt. I sakens natur ligger att mycket av detta material måste nyproduceras av lärarna själva då färdigt material saknas. En relativt lång tid kan behövas för sådant arbete.

I takt med ökad kortkursverksamhet har allt större krav ställts på planering och kursledarskap. I en kommande skola av genomsnittlig storlek är det inte orealistiskt att tänka sig ett 50-tal deltagare i en längre kurs t. ex. 2 x 15 veckor, ett 30-tal veckokurser samt kanske 20-talet 2–3 dagars kurser. Att i detta läge kräva att skolledningen, som tidigare planerat skolans enda kurs, nu skall svara för drygt 50-talet kurser är helt omöjligt. En mycket stor del av arbetet måste läggas på lärarna. Så sker till en viss del redan med dagens volym, men även här stöter beräkningen av uppgifternas omfattning på svårigheter och tvingar fram skönsmässiga bedömningar.

Rimligt vore om kortkursplaneringen mera integrerat kunde ingå i lärarnas tjänst. Det är också önskvärt med ett mera utvecklat samarbete lärarna emellan i fråga om planering, kursuppläggning, genomförande och efterarbete. Genom den grundläggande anknytningen till undervisningstimmar försvåras en sådan utveckling.

I kapitel 11 har utredningen föreslagit att kurser utanför skolan skall – för att knytas närmare moderskolan och dess sätt att arbeta – följas av en lärare under hela kursen utöver deltagande i planeringen. Svårigheter kommer här att uppstå i sättet att beräkna denne lärares tjänst. För närvarande finns små möjligheter att "tjänstgöra" utan att ha "lektioner", något som detta kursledarskap till stor del kommer att bestå av.

Den varierade arbetssituationen gör att många moment är relativt nya för flertalet lärare. Därför blir kravet på fortbildning stort för nuvarande lararkår. I dagsläget är det ofta svårt att hädva att lärare på "obetald", dvs. undervisningsfri, tid skall deltaga i fortbildning. Med en lösare knytning till lektionsstituationen skulle större möjligheter skapas att möta det ökande behovet av fortbildning såväl inom som utanför den egna skolan. Fortbildningen skulle kunna bli en del av tjänsten.

Utredningen har tidigare betonat det stora värde som ett väl fungerande internat har för folkhögskolans kursdeltagare. Överhuvudtaget har lärarnas sociala insatser getts en starkare betoning än den har idag. I en förändrad

arbetsmetodik, med t. ex. projektstudier, kommer mycket av deltagarkontakten in som en naturlig del av det dagliga arbetet. Vid en mera traditionell uppläggning av undervisningen är detta "socialpedagogiska" arbete samtidigt både viktigare och svårare att genomföra. Båda fallen motiverar att synen på detta även redovisningstekniskt ges en annan värdering än som råder i dag. Först därefter kan skolans lärare helhjärtat söka bidra. till att internatet kan integreras i en pedagogisk helhetsmiljö.

Det är utredningens uppfattning att en förändrad definition av lärares tjänstgöringsskyldighet och ett ändrat bidragssystem till skolans verksamhet utgör en förutsättning för att den grad av rörlighet, som än önskvärd redan nu och som blir ofrånkomlig i framtiden, skall kunna åstadkommas.

En tjänstgöringsskyldighet som inte enbart är knuten till undervisningsskyldighet behöver inte betyda, att lärarna är bundna till skolhuset under kontorstid. Det är av värde för de studerande att lärarna finns på skolan så mycket som möjligt, men så länge som skolorna inte är utrustade med arbetsutrymmen för lärarna, får troligen mycket av förberedelse och uppföljningsarbete för undervisningen ske i lärarnas hem på samma sätt som nu. Givetvis skall tjänstgöring över veckoslut kompenseras med ledighet under veckorna och kvällstjänstgöring med ledighet under dagtid.

Om flera arbetsuppgifter än undervisning kunde ingå i lärarnas tjänstgöring och all arbetstid räknas skulle det medföra många fördelar:

- uppgifterna skulle kunna fördelas jämnare inom ett lärarråd
- skolan skulle kunna planera sin verksamhet bättre
- pedagogiska vinster skulle troligen göras på de flesta kurser om inte arbeten avbröts genom indelning i undervisningstimmar
- projekt- och fältstudier skulle underlättas om de inte bands av undervisningstimmar
- lärarnas arbetsbörda skulle kunna fördelas jämnare under året.

Utredningens förslag till definition av tjänstgöringsskyldighet för lärare utvecklas i nästa kapitel (avsnitt 16.4.4).

För många lärare upplevs den förändrade och, jämfört med tidigare, splittrade arbetssituationen som påfrestande. Det krävs att de skall arbeta utanför de ämnen de har utbildning i och med arbetsuppgifter som tidigare varit obekanta för dem. Utredningen menar att lärarna i framtiden i ännu högre grad kommer att fungera som handledare – specialister på studier – än som ämnesspecialister. Det blir alltså människor med en bred kunskaps- och erfarenhetsbakgrund, som kommer att vara lämpligast för lärartjänst på folkhögskola. Utredningen vill dock betona att även traditionell utbildning och lärarerfarenhet kan vara en stor tillgång, om det arbete i lärarlag, som utredningen tidigare förordat, kommer att genomföras.

Vid vissa kurser och till vissa moment behövs emellertid personer med speciella kunskaper. Därför bör det på skolorna finnas en rörlig personalresurs. Lämpliga personer kan kontrakteras för en dag eller ett par veckor, kanske längre. För skolor med stor kortkursverksamhet kan denna personaldel vara omfattande. Det finns dock en uppenbar risk med många korta kurser och en stor rörlig personal, nämligen att den gemensamma planeringen försvåras, så också de studerandes möjligheter att öva inflytande över studierna. Å andra sidan kan utifrån kommande personer ge inspiration och tillföra nya idéer.

15.2.2 *Behörighet*

I kapitel 6 fastslås, att skolorna skall ha frihet att välja medarbetare bland behöriga sökande. Nu är de personer behöriga till extra ordinarie eller ordinarie ämneslärartjänst som har akademisk grundexamen eller lång tjänstgöring inom folkbildningsarbete och examen från ämneslärarlinjen vid lärarhögskola. Om de allmänna linjerna kommer att ugöra en allt mindre del av skolornas verksamhet och ämnesgränserna inom dessa kurser dessutom kommer att suddas ut till förmån för projektstudier och fältarbeten, inställer sig frågan om de behörighetskrav som nu ställs kommer att vara ändamålsenliga i framtiden. Mångkunniga människor med erfarenheter från olika yrkes- och ämnesområden kommer att bli mer användbara inom folkhögskolan än akademiska ämnesspecialister. Förmåga till samarbete och förnyelse kommer att skattas högt (se avsnitt 15.2.1.1).

Ett speciellt behörighetsproblem utgör de alltmer konstlade gränserna mellan lärare i teoretiska ämnen och lärare i s. k. övningsämnen. På få skolor finns det underlag för en hel tjänst i t. ex. gymnastik eller musik. Om en gymnastikdirektör undervisar 8 tim/vecka i gymnastik och har resten av sin tjänstgöring i teoretiska ämnen som matematik, kemi och biologi, skall han tjänstgöra 960 tim/år, eller drygt 28 tim/vecka i 34 veckor, och är som ordinarie övningslärare placerad i lönegrad L 9. Om en fil. kand. har samma tjänstgöring, kanske med gymnastiken utbytt mot musik, höjs hans undervisningsskyldighet till 26 tim/vecka och som ordinarie ämneslärare är han placerad i L 12.

Uppdelningen i ämnes- och övningslärare, de senare numera kallade "vissa lärare", innebär orimligheter även i andra avseenden. På speciallinjer där man har ett stort utbud av musik- och estetiska ämnen, vilka alltså traditionellt förs till övningsämnena, förekommer betydande inslag av teoretisk undervisning. I de vanliga teoretiska ämnena blir det däremot allt vanligare med inslag av t. ex. skapande dramatik och bild- och filmkunskap med praktiska övningar. Studiegrupper gör ibland utställningar som redovisning av ett arbete och ämnesläraren är handledare. Det blir särskilt svårt och konstlat att upprätthålla gränser mellan olika slag av ämnen, då folkhögskolan fjärmar sig från en ämnesbunden undervisning för att alltmer övergå till en problemcentrerad undervisning, där studiet av olika ämnesområden integrerar skilda slag av kunskapsstoff och uttrycksformer.

15.2.2.1 Utredningens överväganden och förslag

Troligen kommer en akademisk grundexamen även i fortsättningen att vara den vanligaste behörighetsgivande utbildningen för folkhögskollärare. Utredningen anser emellertid, att också personer som genom annan utbildning eller genom verksamhet i folkbildning och folkrörelsearbete, eller på annat sätt skaffat sig kunskaper och färdigheter som är tillräckliga för tjänsten, skall kunna antas som lärare. För behörighet till ordinarie eller extra ordinarie tjänst bör därutöver gälla, att den sökande har avlagt examen på ämneslärarlinjen vid lärarhögskola eller på annat sätt skaffat sig motsvarande pedagogiska utbildning samt att han haft full tjänst som lärare under minst två år. Med tanke på skolformens särprägel bör minst 30 veckor av denna

tjänstgöring ha fullgjorts vid folkhögskola.

I enlighet med vad som sägs i avsnitt 6.1.3 föreslår utredningen, att den enskilda skolstyrelsen skall pröva behörigheten för extra, extra ordinarie och ordinarie lärare (se kapitel 17 § 38). Utredningen vill dock betona att en person som behörigförklarats som extra lärare inte skall kunna behörigförklaras som extra ordinarie eller ordinarie lärare utan genomgången lärarhögskola eller annan motsvarande pedagogisk utbildning. Om synnerliga skäl föreligger skall SÖ kunna ge dispens.

Då det gäller övningslärarnas behörighet vill utredningen dra följande slutsatser av tidigare förda resonemang. Övningslärare inom folkhögskolan har till stor del andra uppgifter än inom ungdomsskolan. Man bör sträva efter att avveckla begreppen "övningsämne" och "vissa lärare". Inom folkhögskolan borde alla lärare benämnas folkhögskollärare och ha samma status. Behörighet skulle ges dem som kunde dokumentera en viss generell kompetens inom ett angivet område och pedagogisk utbildning av viss omfattning.

1974 års lärarutbildningsutredning har genom tilläggsdirektiv fått i uppdrag att utreda övningslärarutbildningen. I direktiven sägs, att det material som lagts fram av 1968 års lärarutbildningskommitté i betänkandet Fortsatt reformering av lärarutbildningen (SOU 1972:92) i vilket tvåämnesutbildning föreslogs, skall ligga till grund för det fortsatta utredningsarbetet rörande övningslärarutbildningens mål, struktur och innehåll.

På grund av folkhögskolans speciella arbetssätt och många skolors inriktning på musik och estetiska ämnen, finner dock folkhögskoleutredningen det angeläget att utbildnings- och behörighetsfrågor för folkhögskolans övningslärare löses separat.

Utredningen avser att återkomma till vissa av dessa frågor i sitt slutbetänkande som bl. a. kommer att behandla lärarutbildning.

15.3 Rektorer

15.3.1 *Arbetsuppgifter*

Folkhögskolerektorer har traditionellt många funktioner. De är pedagogiska ledare, administratörer, arbetsledare, kuratorer, fastighetsförvaltare osv.. Alger Karlsson och Valter Andersson redovisar i en undersökning[1] folkhögskolerektorers arbetsuppgifter, indelade i huvudkategorier, av vilka den är omfångsrikast som innefattar *undervisning och elevvård*. Till rektors arbetsuppgifter hör t. ex. rekrytering och antagning av studerande, kursplanering, ämnesplanering, egen undervisning, schemafrågor, kontakt med kurser utanför skolans lokaler, samtal med enskilda studerande, kontakt med elevråd och andra arbetsgrupper inom skolan, studiestödsfrågor, internatfrågor, fritidsverksamhet och diverse administrativa göromål som rapportskrivning, intygsgivning, besvarande av skrivelser och brev. Vidare svarar rektor för *ekonomisk planering och kontroll*. Som *personalledare* skall han rekrytera och introducera personal. Han skall vara aktiv i medinflytandefrågor. *Ansvaret för den yttre miljön* innefattar bl. a. fastighets- och hyresfrågor. Kontakt skall också hållas med *samhälle och myndigheter*. Rektor skall arbeta med

[1] V. Andersson & A. Klasson: *Folkhögskolerektorernas arbetssituation och utbildningsbehov*, Lärarhögskolan i Malmö, 1973.

de ideologiska ramarna, ge skolan profil, handha PR-verksamhet och handlägga ärenden från myndigheter. I alla kategorier ingår sammanträden.

Då det gäller angelägna arbetsinsatser, såväl vid undersökningstillfället som för framtiden, angav många rektorer "nyorientering av skolans verksamhet". Denna nyorientering har de senaste åren riktats mot studieförbunden och resulterat i en expanderande kortkursverksamhet, som medfört en kraftigt ökad administrativ arbetsbörda.

I Klasson–Anderssons undersökning har rektorerna uppgivit områden som skulle kunna delegeras: yrkesvägledning, kortkursverksamhet, elevrekrytering och antagning, akuta elevvårdsproblem, ämnesplanering m. m.

15.3.1.1 Utredningens överväganden

Många av de uppgifter som nu handhas av rektor bör kunna skötas av andra. Lämpligare än att tillskapa nya fasta tjänster vore dock att skolorna finge avgöra vilka som skall utföra arbetet. Resurser bör ges för att arbetet skall kunna utföras, men lärarrådet fördelar uppgifterna.

Rektor bör i framtiden i första hand ha en ledande och samordnande funktion.

På samma sätt som lärarna inte endast skall förmedla innehållet i ett läromedelspaket utan hjälpa de studerande att klarlägga problem och föra dem in i ett samtal, skall rektor inte bara vara handläggare och verkställare av beslut, utan en person som aktualiserar problem, som är angelägna att lösa för alla som arbetar på skolan.

Rektors ledning av skolans arbete måste ha sin grund i antaganden om samhället och om skolans uppgifter och möjligheter i detta samhälle. Hans viktigaste uppgift blir att ställa frågor, stimulera lärare och studerande till samtal, ta initiativ till pedagogiskt utvecklingsarbete, följa och samordna arbetet, så att en koppling sker mellan skolans mål och dess arbete. Han bör också själv i lämplig omfattning delta i det direkta pedagogiska arbetet.

För att rektor skall kunna fungera som inspiratör och samordnare bör de administrativa delarna av arbetet rationaliseras så långt som möjligt.

Särskild utbildning eller fortbildning för folkhögskolerektorer finns inte, om man undantar de rektorskonferenser som SÖ anordnar årligen. Inom ramen för den skolledarutbildning som SÖ planerar, bör även folkhögskolerektorernas utbildningsbehov kunna tillgodoses. Utredningen återkommer till utbildnings- och fortbildningsfrågorna i sitt slutbetänkande.

15.3.2 *Behörighet*

Den som är behörig till ordinarie lärartjänst vid folkhögskola är också behörig för rektorstjänst.

Utredningen menar emellertid att för de skolor som har internat, är detta av så stor betydelse för skolans verksamhet, att en tillträdande skolledare bör ha god kännedom om internatets problem och möjligheter. Utredningen anser att även erfarenhet av annan internatverksamhet än folkhögskolans kan vara värdefull, t. ex. från terapeutiska samhällen, kursverksamhet i studieförbundens regi eller gymnasieinternat, beroende på skolans inriktning och studerandegrupper.

15.3.3 *Anställnings- och tjänstgöringsförhållanden*

I nuvarande folkhögskoleförordning föreskrivs, att rektor skall undervisa 18–22 timmar i veckan under vinterkurs. SÖ har utvecklat en praxis som innebär en undervisningsskyldighet på 20 timmar i veckan under 30 veckor eller 600 timmar per arbetsår. SÖ medger nedsättning i undervisningsskyldigheten beroende på verksamhetens omfång. Nedsättningen baseras på antalet elevveckor, antalet ämneskurser och särskilda förhållanden som byggnation, försöksverksamhet m. m. Rektor skall dock undervisa minst 240 timmar per år.

Folkhögskolerektorer har varit tillsvidareanställda även under den tid rektorer i det allmänna skolväsendet varit anställda på tidsbegränsat förordnande.

15.3.3.1 Utredningens överväganden

Utredningen föreslår att styrelsen skall fastställa "omfattningen av rektors medverkan i det pedagogiska arbetet". (Se kapitel 17, § 26.) Därmed skulle skolans styrelse och inte SÖ avgöra omfattningen av rektors undervisning.

En av huvudtankarna i utredningen rörande organisationen av den pedagogiska verksamheten är, att studierna inte skall vara bundna till ämnen eller lektionspass, utan kunna bedrivas, förutom i klassrum, på bibliotek och ute i samhället i större eller mindre grupper, med eller utan lärare. Som konsekvens härav föreslås, att i lärarnas tjänstgöring skall kunna ingå annat arbete än undervisning i traditionell mening. Utredningen föreslår också i kapitel 16 ett bidragssystem, som gör det möjligt för skolan att själv avgöra hur resurserna skall fördelas mellan pedagogiskt arbete, administration, kontaktverksamhet osv.

Mot denna bakgrund vore det inte ändamålsenligt att ha en bestämmelse genom vilken SÖ skulle avgöra rektors undervisningsskyldighet. Med det föreslagna bidragssystemet regleras inte tilldelningen av administrativa resurser genom rektors undervisningsskyldighet. Därmed faller också skälen för att SÖ skulle bestämma till vilken del rektors uppgifter skall vara av pedagogisk karaktär. Eftersom gränserna mellan undervisning och annan verksamhet suddas ut för lärarna bör detsamma gälla för rektor. Utredningen menar emellertid, att rektor även i fortsättningen bör ha direktkontakt med det pedagogiska arbetet. Det är värdefullt att rektor lär känna de studerande och deras villkor i en gemensam arbetssituation.

Under de senaste åren har folkhögskolerektorernas anställningsförhållanden diskuterats. Folkhögskolan är en snabbt föränderlig skolform som ställer stora krav på engagemang och nytänkande, såväl organisatoriskt som pedagogiskt. Arbetsbelastningen är stor. Många rektorer skulle föredra ett tidsbegränsat förordnande med möjlighet att återgå till lärartjänst. De nya trygghetslagarna omöjliggör emellertid förordnande för viss tid av den typ som tidigare varit vanligt i andra skolformer. Det allmänna skolväsendet har fått tillsvidareanställning för rektorer och systemet med bottentjänster kommer successivt att avvecklas. Att i detta läge övergå till en helt ny särlösning för rektorerna i folkhögskolan är, som utredningen ser det, inte möjligt.

Utredningen menar dock att folkhögskolans rektorer har en sämre situation än skolledare i det allmänna skolväsendet, även om numera förordnandesituationen är densamma. Den annorlunda pedagogiska situationen har nämnts ovan. Vidare kan en gymnasierektor i kraft av sina tjänsteår vara säker på att så småningom få en lärartjänst, medan folkhögskolerektorn kan få uppleva de negativa erfarenheterna av folkhögskolans fria meritvärdering. I vissa fall är det därför omöjligt för honom att lämna ett rektorat. Det måste vara till stor nackdel för en skola att som ledare ha en person som inte anser sig vare sig vilja eller orka leda skolan vidare.

Det finns anledning förmoda att dugliga personer, som skulle vilja ägna all sin tid och kraft åt rektorsuppgifter under fem eller tio år, avstår ifrån att söka rektorstjänst på grund av bristen på reträttmöjligheter. Skolor undandras skicklig arbetskraft därför att en tänkbar befattningshavare inte anser sig vilja tillbringa hela sin yrkesverksamma tid på samma tjänst.

Då antalet rektorer som kan tänkas vilja återgå till lärartjänst troligen är relativt begränsat och då det antal av dessa som inte kan få lärartjänst efter en avgång är ännu färre, menar utredningen, att utan större kostnad en garanti borde kunna skapas för att ge rektorerna möjlighet att återgå till lärartjänst. Även om de som kan komma i fråga är få, betyder detta mycket just för dessa och för deras skolor. Utredningen utvecklar detta närmare i nästa kapitel (avsnitt 16.4.9).

15.4 Kuratorer

15.4.1 *Beskrivning av nuvarande verksamhet*

Vid ungefär hälften av folkhögskolorna finns någon form av organiserad kuratorsverksamhet.

45 skolor har tillgång till kurator. En skola har en hel tjänst. 8 skolor har 20–25 timmar per vecka. 9 skolor 10–15 timmar, 6 skolor 6–8 timmar, 21 skolor 1–4 timmar. Landstingsskolorna har flest kuratorstimmar. Utslaget på en kurs på 32 veckor blir det 1,4 timmar per elev och kurs. På arbetarrörelsens folkhögskolor förekommer inte kuratorer alls och inte heller på de skolor som i utredningens enkäter betecknas med övriga rörelseskolor. I genomsnitt har skolorna en kuratorstimme per elev och läsår för de långa kurserna.

På 18 skolor fullgör lärare kurativa uppgifter i tjänsten. I några fall huvudmannen för kostnaderna i andra täcks de via folkhögskoleanslaget genom att undervisningstimmar omvandlas till kuratorstimmar (se avsnitt 16.1.1.2). Timtalet varierar mellan en och fyra timmar per vecka. Mest har nykterhetsrörelsens skolor med 0,5 timmar per elev och läsår. Genomsnittet är 0,2 timmar. Detta torde vara undervisningstimmar. SÖ rekommenderar att en undervisningstimme motsvarar två arbetstimmar à 60 minuter.

Internatföreståndare och i någon mån skolsköterskor har kurativa uppgifter. Det finns också ett antal lärare som har psykologutbildning och de gör i allmänhet kurativa insatser.

Dessutom förekommer informell kurativ verksamhet enligt tradition i folkhögskolan, dvs. lärare och annan personal hjälper och stöder studerande

i olika personliga frågor, utan att det registreras eller betalas. Traditionsenligt hjälper också de studerande varandra i hög grad. Inom en elevkår finns människor med intresse för andra och med kunskap och erfarenheter från vårdyrken. Det ter sig naturligt att hjälpa kamrater i synnerhet om man bor på samma elevhem.

15.4.2 *Behov av kurativa resurser*

Behovet av kuratorsinsatser varierar med kurstyper och kurslängder. För vissa speciallinjer är det obetydligt, likaså för många korta kurser.

Det torde vara för de långa kurserna, dvs. omfattande minst 15 veckor, som behovet av kuratorsresurser är som störst. Många av de studerande i dessa kurser står i en omställningssituation: omskolning, uppbrott från familj – föräldrar eller egen kärnfamilj – omställning från institution till eget boende, övergång från en skola till en annan eller från ett arbete till ett annat.

Det behöver inte nödvändigtvis finnas ett samband mellan antalet handikappade studerande och behovet av kuratorer. Personer med fysiska handikapp kan fungera helt problemfritt. Ibland har de kuratorshjälp från den myndighet, organisation eller institution som tillskyndat deras studier på skolan. Det kan gälla även personer med psykiska eller sociala svårigheter, men för denna grupp är i allmänhet problemen flera och ofta akuta. Hur mycket personal och medstuderande än är villiga att hjälpa, så räcker inte deras tid och förmåga. Folkbildningsförbundets handikappgrupp genomförde hösten 1974 en enkät bland folkhögskolerektorer angående problem med socialt handikappade studerande, definierade som studerande med "kriminell belastning, alkoholskadade och narkomaner". 77 skolor besvarade enkäten. Avsaknaden av kuratorhjälp var det problem som angavs oftast. 31 skolor önskade kuratorer och 14 skolor ville ha ökade kuratorsinsatser. 11 skolor ville ha möjlighet att ge lärarna nedsatt undervisningsskyldighet utöver 2,2-kvoten.

För kortare kurser torde behovet vara mindre. Problemen hinner mera sällan manifestera sig under t. ex. en vecka. Om så vore fallet hinner ändå inte mycket göras. De handikappade som kommer till dessa kurser har i allmänhet kontakt med kurator genom den institution eller organisation som är samarrangör för kursen.

Ofta förbisett är personalens behov av stöd i en omställningssituation som av många upplevs som pressande. En lämplig person på kuratorstjänst skulle kunna göra viktiga personalvårdande insatser. Elevgrupperna är troligen mer heterogena nu än de var för tio år sedan. De uppvisar stora olikheter ifråga om skolmässig och yrkesmässig bakgrund. De kommer från stad och landsbygd. Livsstilar och livsinriktning varierar starkt. Kraven på inflytande på skolarbetet växer sig allt starkare. Man ifrågasätter organisationsformer, kursinnehåll och den roll rektor och lärare spelar. Detta gör att många lärare känner sig osäkra och pressade och de skulle behöva hjälp att klarlägga sin roll både som lärare och medmänniskor.

15.4.3 *Utredningens överväganden och förslag*

Många personliga problem är allmänmänskliga problem, som skulle kunna lösas om den som bar på dem kunde ge ord åt dem, bryta sin isolering och få strategier att ta vara på sina resurser. En av folkhögskolans viktigaste uppgifter måste vara att skapa en sådan miljö att kontakt och samvaro underlättas och socialt ansvarstagande blir en självklarhet. Folkhögskolan skall erbjuda möjligheter till en allsidig utveckling och till detta hör att kunna konfronteras med olika slags människor. Det kan ligga ett stort värde i att alla förväntas att göra mänskliga insatser vid sidan av det teoretiska arbetet. Personalen har härvidlag ett stort ansvar. I lärares tjänstgöringsskyldighet skall ingå socialpedagogiska uppgifter, dvs. stöd och hjälp åt studerande utanför skolrummet.

Det är särskilt viktigt att studerande, som tidigare i livet slussats mellan institutioner, vårdande myndigheter och personer, får träffa människor som är beredda att hjälpa, även om de inte är specialister.

Förutsättning för beräkning av de kurativa resurserna bör vara, att de flesta studerande inte är i behov av kontinuerligt stöd av kurator men att många befinner sig i en uppbrotts- eller omställningssituation, som gör att de tillfälligt kan behöva sakkunnig hjälp. Studerande med olika typer av handikapp eller stora personliga svårigheter får aldrig bli fler än att de kan integreras i skolans liv. Skolan skall inte ha karaktär av vårdinstitution. Skolorna bör göra realistiska bedömningar av vilka resurser de har för att ta emot studerande med olika typer av problem.

Då det gäller studerande som sökt till skolan genom förmedling av social myndighet eller vårdinstitution, bör skolan före antagning ställa krav på, att det skall finnas kurator eller läkare som är beredda att ge hjälp om så skulle behövas.

Även om grundtanken är, att alla som arbetar inom skolan som anställd eller studerande skall hjälpas åt med sociala problem, så finns det ändå ett behov av medarbetare som har speciell utbildning, personliga kvalifikationer och kännedom om samhällets resurser för stöd och vård.

Det kan diskuteras om kurator skall vara en person vars tjänstgöring till större delen ligger på folkhögskolan, eller om det skall vara en person som fungerar som en utifrån kommande expert. Mycket talar för att en kurator skall ta del av skolans liv, få möjlighet att känna de studerande väl och bistå med råd och hjälp även vid sidan av fasta mottagningstider. Å andra sidan kan man hävda att den person gör mest nytta som arbetar inom social myndighet och har god kännedom om samhällets möjligheter till stöd. Det har också sagts, att de studerande skulle ha lättare att tala med en utifrån kommande person om sina svårigheter, en som inte senare skall bedöma hans studieresultat.

Det är framför allt två typer av kurativa insatser som behövs på en skola.

En kurator kan

- hjälpa till att reda ut personliga problem,
- ordna upp praktiska problem, t. ex. hålla kontakt med institutioner och myndigheter, förmedla kontakt till läkare eller psykolog, hjälpa till vid studieavbrott, bistå vid blankettskrivning.

En lämplig person skulle också kunna göra värdefulla insatser i skolans personalvård.

En kuratorsresurs bör ställas till skolornas förfogande att användas på lämpligaste sätt. Resursen kan användas för att bekosta kurativa insatser av personer som är verksamma utom eller inom skolan.

Även i fortsättningen skall givetvis undervisningstimmar kunna omvandlas till kuratorstimmar.

15.5 Syo-funktionärer

Vuxenstuderande behöver studie- och yrkesorientering vid åtminstone ett par olika tillfällen. Före studiernas början behöver många hjälp att välja den form av studier som passar dem bäst. Väl inne i en studieform kan de behöva vägledning rörande ämnesval, vidare utbildningsvägar och också information om det tänkta yrkets villkor.

Då det gäller det första steget är det rimligt att folkhögskola, studieförbund och kommunal vuxenundervisning samverkar.

De studerande som valt folkhögskola bör sedan få studie- och yrkesorientering på skolan. Det är denna verksamhet som närmare skall diskuteras här.

Studie- och yrkesorientering har på senare år fått en allt större betydelse på folkhögskola. Många studerande är, när de kommer till folkhögskola, okunniga om sina valmöjligheter inom arbetsmarknad och utbildning och de är osäkra på sin egen förmåga. En majoritet av de studerande vill studera vidare efter folkhögskola, och det är viktigt för dem att få korrekt information om vilka ämnen de skall läsa för att bli behöriga att söka till den utbildning de siktar på, och vilka kvalifikationer som krävs för det yrke som utbildningen leder fram till. Skolornas varierade utbud och ämnesplaner och yrkesvärldens komplexitet gör att behovet av vägledning är mycket stort.

15.5.1 *Nuvarande verksamhet*

Enligt nu gällande folkhögskoleförordning är rektor skyldig att i samråd med arbetsmarknadsmyndighet se till att eleverna får studie- och yrkesvägledning (folkhögskoleförordningen § 21). Merparten av syo-verksamheten på folkhögskola handhas för närvarande av arbetsmarknadsverket. En yrkesvägledare besöker i allmänhet skolorna en eller ett par gånger per vinterkurs och ger kollektiv information om arbetsmarknadsläge, utbildningsvägar och behörighetskrav. Dessutom tillkommer ofta personlig rådgivning vid dessa tillfällen.

Sedan år 1971 pågår det en försöksverksamhet nu omfattande ett 80-tal skolor vid vilka en lärare på skolan fungerar som kontaktman. Vid sidan av sitt lärararbete och mot arvode från AMS åtar han sig att sköta det yrkesorienterande materialet, att förbereda yrkesvägledarens besök och att förmedla kontakter mellan elever och yrkesvägledare. Under läsåret 1975/76 skall ytterligare ett tjugotal skolor omfattas av verksamheten.

Det pågår också en försöksverksamhet med samverkan mellan yrkesvägledare och psykolog i anslutning till anlagsundersökning vid vissa folk-

högskolor. Inom ramen för denna verksamhet drivs ett projekt kallat "Yrkesvägledning i grupp med psykologmedverkan".

Sedan år 1972 kan lärartimmar inom den fastställda timtilldelningskvoten omvandlas till syo-timmar. Läsåret 1973/74 använde sig 14 skolor av den möjligheten enligt skolenkären. SÖ rekommenderar att en undervisningstimme motsvaras av två sextiominuters syo-timmar.

15.5.2 *Syo-resurser*

Då det visat sig att behovet av studie- och yrkesorientering ökat utöver de resurser som AMS kan ställa till förfogande föreslår folkhögskoleutredningen, att skolorna tillförs en syo-resurs att användas på det för lokala förhållanden lämpligaste sättet (se avsnitt 16.4.2).

Folkhögskoleutredningen vill dock betona vikten av att det värdefulla arbete som AMS utför i samarbete med skolorna inte minskar.

Resursen kan exempelvis användas till
- att anställa syo-konsulent
- att låta lärare göra syo-arbete i tjänsten
- att utöka kontaktmannaskapet
- att bekosta studieresor till arbetsplatser och vidta andra åtgärder, som kan befrämja syo-verksamheten, t. ex. engagera företrädare för utbildningsväsende och arbetsliv.

I den mån de statliga resurserna inte är tillräckliga menar utredningen, att huvudmannen bör kunna bidra med ytterligare medel.

15.5.3 *Uppgifter för syo-funktionärer*

På folkhögskola skulle en syo-funktionär kunna ha följande uppgifter:

- att ge kollektiv information om utbildningsvägar och arbetsmarknad, om behörighet och meritvärdering, om studiesociala frågor och återkommande utbildning
- att hålla kontakt med yrkesvägledare och intagningsnämnder
- att ge personlig vägledning om hur studierna på folkhögskolan skall inriktas
- att ge personlig vägledning för studier och yrkesval efter folkhögskoletiden
- att speciellt noga följa elever med fysiska eller sociala handikapp för att kunna stödja dem vid val av vidare studier eller arbete och att förmedla kontakt med arbetsförmedling eller sociala myndigeter
- att ge stöd åt elever som av olika anledningar avbryter en påbörjad kurs
- att tillhandahålla studievägledande material och hjälpa de studerande att orientera sig i och tolka sådant material
- att samarbeta med skolans lärare i undervisning rörande arbetsmarknadsfrågor.

15.5.4 *Organisation*

Behovet av och förutsättningarna för syo-verksamhet torde variera starkt mellan olika skolor. Den lokala folkhögskolans verksamhetsinriktning, hu-

vudmannaskap, närhet till arbetsförmedling och möjligheter att använda arbetsförmedlingens tjänster, närheten till andra vuxenutbildningsinstitutioner kan nämnas bland de faktorer som avgör, i vilken omfattning syo behövs och i vilka former den skall organiseras.

Utredningen vill endast ge några exempel på hur syoverksamheten kan organiseras.

- Skolan köper syo av sitt landsting som eventuellt har anställt syo-konsulent för sina övriga skolor. Detta system skulle ha den fördelen, att konsulenten finge god kännedom om folkhögskolan under förutsättning att flera skolor i ett län utnyttjade konsulenten.
- Skolan delar syo-konsulent med den kommunala vuxenutbildningen eventuellt genom vuxenutbildningsråden. Fördelen med detta arrangemang vore, att man fick en naturlig förbindelselänk mellan flera utbildningsanordnare – till båtnad för alla parter.
- En skola anställer syo-konsulent, som också är ämneslärare. Eftersom syo-kursen räknas som 40 poäng i fil.kand-examen kommer det troligen att finnas syo-konsulenter som har behörighet att söka f-grenen på lärarhögskolan i Linköping.
- Någon av skolans lärare svarar för syo-verksamheten. Om detta skall fungera är det nödvändigt att läraren får någon form av utbildning, möjligen går några delkurser i syo-utbildningen och att han sedan deltar i syo-konsulenternas fortbildning. Skall skolans lärare vara syo-funktionär är det viktigt, att han har tillräckligt goda kontakter med samhälle, arbetsliv och annan vuxenutbildning.

16 Folkhögskolornas ekonomi

16.1 Översikt av nuvarande offentliga bidrag

Undervisningen vid folkhögskolorna skall vara kostnadsfri för deltagarna. Den avgift de betalar är en större eller mindre del av kostnaden för inackordering. Folkhögskolorna behöver alltså till största delen intäkter från annat håll. De källor som står till buds är: statsbidrag, bidrag från landsting och andra kommuner, tillskott från huvudmannen, om denne ej är kommun, samt eventuellt bidrag från andra än huvudmannen.

I detta kapitel behandlas bidragen från stat och kommun.

16.1.1 *Statsbidrag*

108 folkhögskolor och 6 filialfolkhögskolor får budgetåret 1975/76 bidrag från staten. De nu gällande grundläggande bestämmelserna om detta trädde i kraft fr. o. m. budgetåret 1967/68 på förslag från 1965 års statsbidragsutredning (E 1965:5). De återfinns i förordningen om statsbidrag till driftkostnader för folkhögskolor (SFS 1966:758, ändrad senast 1975:399).

De olika statsbidragen är konstruerade på varierande sätt men kan indelas i följande fyra huvudgrupper:

a) garanterat bidrag i förhållande till verksamhetens omfattning utan övre gräns, t. ex. bidrag till lärarlöner,
b) garanterat bidrag i förhållande till verksamhetens omfattning men inom ett intervall av högsta och lägsta bidrag, t. ex. kringbidraget,
c) bidrag i form av tilldelning på ansökan från ett anslag av given storlek, t. ex. byggnadsbidrag,
d) bidrag som är mer eller mindre tillfälliga, t. ex. AMS-bidrag till byggnation.

Hur de olika bidragen mera i detalj är utformade liksom deras omfattning framgår i det följande (16.1.1.1–16.1.1.7).

16.1.1.1 Statsbidrag till undervisningspersonal

Staten bidrar med 100 % till kostnaden för lärares och rektors lön, förutsatt att antalet lärartimmar per deltagare och kursvecka håller sig inom vissa ramar. Avgörande för denna lärartäthet är ett relationstal. Det är för huvuddelen av folkhögskolans verksamhet fastställt till 2,2 (lärartimmar per deltagarvecka). Inom denna totalram per kurs eller arbetsår kan den enskilda

skolan i princip variera lärartätheten såväl mellan olika kurser som inom olika avdelningar av en och samma kurs.

Särskild musikundervisning kräver i de flesta fall en större lärartäthet än vad huvudregeln ger. Därför har ett 10-tal skolor för sådan undervisning fått ett högre relationstal. För s. k. utvidgad musikundervisning är talet 2,8, för musiklinjer 4,0 och för musikinstruktörsutbildning 8,0.

Ytterligare ett exempel på annat relationstal än 2,2 är en specialkurs i samisk och nordisk slöjd vid Samernas folkhögskola, där relationstalet satts till 4,0.

Som framgått i kapitel 12 har också slutligen försöksvis stöd lämnats skolorna i form av ökad lärartäthet för undervisning av handikappade, dock inom ramen för 500 000 kr. budgetåret 1974/75 och 800 000 kr. 1975/76.

Ett nytt bidrag infördes år 1975 då folkhögskoleutredningens förslag om utbildning av ungdoms- och fritidsledare resulterade i beslut av riksdagen. Ett särskilt bidrag tillkom på 700 kr./elevplats för högst 500 elevplatser. Det är avsett som extra resurs för lärarnas praktikbesök och resekostnader i samband med kursdeltagarnas yrkespraktik utanför skolan.

Statsbidraget till lärarlönerna inklusive sociala tillägg är alltså knutet till volymen lärartimmar och icke till vissa belopp.

I volymen lärartimmar för vilka statsbidrag ges får också inräknas tjänstgöring som handledare i statsbidragsberättigad studiecirkel. Till den gruppen av statsbidrag räknas också bidrag till de (f. n. 22 st.) kombinerade tjänster som folkhögskollärare och bildnings-/ämneskonsulent.

För att ytterligare utveckla samarbetet mellan folkhögskolan, studieförbund och andra vuxenutbildningsanordnare anslogs med början budgetåret 1974/75 200 000 kr. till försök med kontaktverksamhet. Bidraget ges i form av ett antal undervisningstimmar under förutsättning att skolan bidrar med lika många timmar ur sin tilldelning enligt 2.2-regeln. Var och en av dessa undervisningstimmar kan enligt SÖ:s rekommendation anses motsvara två arbetstimmar à 60 minuter, vilket beräknats utifrån en normal årsarbetstid på 1 760 timmar för motsvarande statstjänstemän.

Slutligen ger staten bidrag till de lönebikostnader som faller på lärare och rektor samt personal för syo- och kuratorsverksamhet i den mån deras tjänstgöring utgörs av omvandlade lärartimmar (se nedan). Det gäller avgifter till sjukförsäkring, försäkring för tilläggspension samt allmän arbetsgivaravgift.

Övergångsvis – i avvaktan på utredningens förslag m. m. – fick regeringen år 1975 bemyndigande att inom ramen 500 000 kr. besluta om åtgärder för att lösa de anställningsproblem som uppkommer då kursantalet vid vissa skolor växlar från år till år.

16.1.1.2 Statsbidrag till administrativ personal

Eftersom rektors och filialföreståndares löner i dessa sammanhang betraktas som lärarlöner, återstår endast att här redovisa ett särskilt arvode för skolledning. Den som förestår filialfolkhögskola har nämligen utöver sin lärarlön och nedsatt undervisningsskyldighet ett särskilt arvode, som tidigare motsvarade två veckotimmar, men nu är ett fast belopp per månad (år 1975:459 kr.).

För att ge olika folkhögskolor en minimistandard av viss annan personal än lärare ("kringpersonal") infördes år 1967 ett statsbidrag avsett för bibliotekarie, biträdeshjälp, institutionstekniker samt för skolhälsovård. Bidraget varierar mellan 50 och 150 % av ett underlag som budgetåret 1975/76 är 135 900 kr. för 3 400 elevveckor. Bidragsunderlaget höjs årligen i förhållande till den statliga lönenivån.

Önskemål om statsbidrag till kurativ verksamhet samt studie- och yrkesorientering tillgodosågs till viss del genom att år 1972 möjligheter infördes att omvandla lärartimmar för detta. Timmarna tas då ur den totala volym skolan disponerar. Enligt SÖ:s anvisningar kan varje omvandlad lärartimme anses motsvara två sextiominuters-timmars kurators-/syo-tjänstgöring.

16.1.1.3 Statsbidrag till annan personal

Som framgått tidigare finns möjligheter till statsbidrag för ytterligare personalgrupper i samband med undervisning av handikappade deltagare. I syfte att i möjligaste mån eliminera handikappet i studiesituationen ger staten bidrag till personlig assistans. I första hand är bidraget avsett för hjälp åt svårt rörelsehindrade, men kan även gälla tolkar för hörselskadade och lektörshjälp åt synskadade samt hjälp åt psykiskt utvecklingsstörda och f. d. hjälpklasselever. Bidraget, som tas ur driftbidraget, beräknas budgetåret 1975/76 bli ca 1,8 mkr och utbetalas oftast i form av timlön med ca 15 kr./timme.

Svårt rörelsehindrade kan inte studera vid folkhögskola med hjälp enbart av personlig assistans. De kräver dessutom en omfattande vårdarservice. Sedan år 1970 är den möjlig genom bidrag från Styrelsen för vårdartjänst, som lyder under socialdepartementet. Vårdartjänsten omfattar hjälp med alla funktioner i den dagliga livsföringen, som den handikappade inte klarar själv. Budgetåret 1974/75 anslogs drygt 1,6 mkr till 3 000 elevveckor.

Sedan år 1970 finns vidare ett bidrag till särskilda åtgärder för vissa handikappgrupper. Det är avsett till sådana extra kostnader som är angelägna och ej kan täckas av andra statsbidrag. Hit hör kostnader för fritidsledare, läkare, sjuksköterska, psykolog, speciella kurativa åtgärder, särskild pedagogisk ledning samt vissa resekostnader. Anslaget, som budgetåret 1975/76 är 709 000 kr., fördelas av SÖ bland sökande skolor.

16.1.1.4 Statsbidrag till pedagogisk och teknisk utrustning

1965 års statsbidragsutredning fann det angeläget att skolorna kunde rustas upp när det gällde pedagogisk utrustning. Tre nya bidragsmöjligheter tillkom därför år 1967.

Till pedagogisk utrustning som litteratur, tidningar, tidskrifter och förbrukningsmaterial finns ett årligt bidrag med 13 000 kr. för 3 400 elevveckor. Det varierar i proportion till verksamhetens omfattning, men ej i förhållande till penningvärdets förändring.

Ett andra bidrag skapades också. Avsikten var att hjälpa skolor med särskilda behov av medel för sådan utrustning och då till stadigvarande undervisningsmaterial. Bidrag ges med 50 % av kostnaderna efter fördelning av SÖ bland sökande skolor. Till detta ändamål disponerades ca 700 000

kr. budgetåret 1974/75.

Ur anslaget till engångsanskaffning av pedagogisk utrustning tas också bidrag till kostnader för tekniska anordningar för handikappade. Det gäller främst pedagogisk utrustning, t. ex. bandspelare och skrivmaskiner. I dessa fall är bidraget 100-procentigt. Tillsammans med nedan beskrivna anläggningsbidrag är anslaget ca 300 000 kr.

Slutligen finns sedan år 1967 möjligheter till bidrag för första uppsättning stadigvarande undervisningsmaterial inom ramen för byggnadsanslaget. Det kan ges även för väsentlig anskaffning, som föranleds av att undervisning i kurs läggs om eller utvidgas, och ges med hälften av beräknad kostnad enligt särskild normalutrustningslista.

16.1.1.5 Statsbidrag till anläggningskostnader

Sedan år 1958 kan skolorna få statsbidrag till byggnadsarbeten (SFS 1958:480 med ändringar, senast 1974:394). Statsbidrag kan beviljas för dels byggnadsarbeten, dels inredning av och inventarier till elevbostäder och dels för förvärv och iordningställande av befintlig byggnad och för uppförande av provisoriska lokaler. När det gäller byggnadsarbeten kan bidrag ges för såväl ny-, till- som ombyggnad för att skaffa skollokaler och bostäder för både lärare och kursdeltagare. Innan skolan söker bidrag skall SÖ göra en lokalbehovsprövning.

Bidrag till kostnader för permanenta lokaler kan bli högst 75 % av särskilt beräknat bidragsunderlag, beroende på typen av byggnadsarbete. Även för inredning och inventarier kan bidrag beviljas med högst 75 % av de beräknade kostnaderna.

Hittills har statsbidrag ur byggnadsanslaget i huvudsak endast beviljats rörelseskolor, som enligt SÖ:s årliga inventering av byggnadsbehovet har ett medelsbehov på ca 60 % av totalt ca 90 mkr. Det årliga anslaget är f. n. 6 mkr.

Sedan mitten av 1960-talet har arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) beviljat statsbidrag till byggnadsarbeten på folkhögskolor. Storleken på bidragen har varierat mellan olika år beroende på sysselsättningsläget. Så gick t. ex. budgetåret 1971/72 drygt 16 mkr av AMS-medel till folkhögskolebyggen, medan 187 000 kr. anslogs budgetåret 1974/75.

Som nämndes ovan kan ur anslaget Bidrag till engångsanskaffning m. m. även disponeras medel till tekniska anordningar och hjälpmedel för att underlätta handikappades skolvistelse. Det gäller framför allt sådana insatser som ej kan täckas genom byggnadsanslaget, t. ex. asfaltering, signalanordningar, hörselslingor etc. I dessa fall är bidragsprocenten 100. Tillsammans med bidrag för viss pedagogisk utrustning anslogs, som nämnts, budgetåret 1974/75 ca 300 000 kr. för dessa ändamål.

16.1.1.6 Statsbidrag till finansiella kostnader (saneringsbidrag)

För perioden 1964–1967 hade ett provisoriskt driftbidrag med totalt 13 mkr beviljats folkhögskolorna. I samband med riksdagsbeslutet år 1966 uttalades, att främst rörelseskolornas läge skulle beaktas. I princip och på längre sikt borde statsmakterna behandla folkhögskolorna lika oavsett vem som var

huvudman, hette det vidare.

Statsbidragsutredningen ansåg det vara värdefullt om den permanenta statsbidragsförstärkning, som utredningen föreslog, "kunde kombineras med ett övergångsvis utgående saneringsbidrag". Syftet skulle vara att – utmätt efter skolornas behov – t. ex. avlasta vissa tyngande ränte- och amorteringsbördor.

Från budgetåret 1967/68 tillkom också detta saneringsbidrag med 2 mkr årligen under en femårsperiod. 33 skolor har delat på anslagna 10 mkr med ett genomsnitt på 303 000 kr. Beviljade bidrag varierar mellan 50 000 och 850 000 kr./skola. Efter periodens utgång har 1 mkr om året anslagits i avvaktan på folkhögskoleutredningens förslag.

16.1.1.7 Statsbidrag till vissa folkhögskolor

I tre fall har statsmakterna av olika skäl gått in med bidrag direkt till tre enstaka folkhögskolor: Biskops Arnö, Samernas och Finska folkhögskolan i Sverige.

För Biskops Arnös del betalas sålunda ersättning till domänverkets fond för den mark som upplåts till folkhögskolan. Ersättningen är ca 3 500 kr. per år.

Samernas folkhögskola får sedan budgetåret 1974/75 stöd för att kunna fortsätta verksamheten och vidareutveckla arbetet. Förstärkningsanslaget ges som ersättning för bortfallande landstingsbidrag vid verksamhet mellan 1 701–3 110 elevveckor. Det är 25 kr. t. o. m. år 1976 och därefter högst 75 kr./elevvecka.

För att möjliggöra driften av Finska folkhögskolan ges slutligen också direkt statsstöd till den från dess start år 1973. Beloppet för de båda senare skolorna är budgetåret 1975/76 450 000 kr., som fördelas dem emellan av SÖ med hänsyn till årets ekonomiska resultat. Beloppet föreslås höjt till 500 000 kr. i 1976 års budgetproposition. Större delen ges i förskott.

16.1.2 *Kommunala bidrag*

Redan vid folkhögskolans begynnelse var kommunalt stöd aktuellt och betydelsen av detta har blivit allt större inte bara för de landstingsägda utan också för folkrörelsernas skolor. Landsting och primärkommuner ger nämligen ganska stort stöd även till andra skolor än sådana de själva är huvudman för.

Här följer en mycket kortfattad redogörelse för omfattningen av detta stöd.

16.1.2.1 Landstingsbidrag

Den största delen av landstingens stöd går naturligt nog i första hand till de egna skolorna och utgör mellanskillnaden mellan deras kostnader och deras intäkter i form av deltagaravgifter och statliga bidrag.

Anslagen till de egna skolorna var år 1974 sammanlagt 43,5 mkr till driftkostnader och 10,6 mkr till kapitalutgifter; av detta avsåg 8,1 mkr fastigheter. Enligt landstingsförbundets sammanställning varierar anslagen för

driften år 1974 mellan 1,9 och 0,3 mkr per skola med ett medeltal på ca 906 000 kr. Kapitalanslagen pendlar mellan 0 och 2,2 mkr med ett genomsnitt av ca 221 000 kr.

Då fördelningen av landstingsskolor på landstingsområden är ojämn, blev det nödvändigt med någon form av kostnadsutjämning. Landstingsförbundet utfärdade därför år 1972 en rekommendation om interkommunala ersättningar. Den innebär att en elevs hemlandsting skall ta på sig kostnader för elever som utbildar sig vid landstingsägda skolor utanför det egna landstingsområdet. Beloppet är för närvarande 75 kr per elevvecka. Med smärre förbehåll har landstingen antagit rekommendationen.

Frågan om landstingens stöd till rörelseskolor är mera komplicerad. Den nämnda rekommendationen föreslår visserligen samma belopp, 75 kr./elevvecka, som bidrag till icke landstingsägda folkhögskolor från elevs hemlandsting, men med tillägget "i de fall vederbörande landsting beslutat stödja icke landstingsägda folkhögskolor utanför det egna landstingsområdet". I början av år 1975 hade sju landsting avvisat detta förslag om clearing, ett hade anslutit sig, men utan att ange från vilken tidpunkt, och ett hade stannat för ett stöd av 30 kr. Övriga hade godtagit rekommendationen, men tio landsting med det viktiga förbehållet om ömsesidighet. Anslutningen gav med då aktuell omfattning ett genomsnittligt stöd för år 1973 på ca 45 kr./elevvecka till icke landstingsägda folkhögskolor utanför det egna området.

Landstingen ger slutligen också bidrag till rörelseskolor inom det egna landstingsområdet. År 1972 var detta driftbidrag 13 mkr. Rekommendationens belopp på 75 kr./elevvecka sägs tjäna som riktpunkt för beräkningarna även om man ännu inte uppnått detta.

16.1.2.2 Primärkommunala bidrag

Primärkommunernas insatser gäller naturligt nog endast skolor inom kommunen. I ett par fall är kommunen själv huvudman och får då hela ekonomiska ansvaret. I övriga fall är det enbart rörelseskolor som kan räkna med stöd av varierande omfattning. Till dessa skolor anslogs exempelvis för budgetåret 1972/73 2,2 mkr från primärkommuner enligt sammanställning gjord inom utredningen.

16.1.3 *Bidragstekniska regler*

Innan en sammanfattning av skolornas ekonomi lämnas återstår att redogöra för några ytterligare frågor med anknytning till statens bidragsgivning.

16.1.3.1 Beräkning av bidragsunderlag

Som nämndes inledningsvis ges statsbidrag i vissa fall i proportion till verksamhetens omfattning t. ex. för lärarlöner och kringbidrag. Det grundläggande måttet är elevvecka, dvs. antal kursveckor multiplicerade med antal kursdeltagare.

Enligt SÖ:s anvisningar till statsbidragskungörelsen kan en kursvecka vara fem, sex eller sju läsdagar, om undervisningen omfattar minst 24 timmar.

En kurs räknas alltså som veckokurs om den är 5–7 dagar. Kursdagar färre än fem och utöver jämna veckor räknas som femtedelar av en vecka.

Deltagare i en kurs är den som varit närvarande minst en dag men också sådana deltagare som antagits, bekräftat att de tänker komma men uteblivit utan att i så god tid lämna återbud att skolan kunnat anta ersättare. Regeln – som tillkommit för att skolan skall veta tillgängliga resurser vid planeringen – för med sig att studieavbrott efter kursstart ej påverkar antalet bidragsberättigade elevveckor och därmed inte heller timtilldelningen.

Produkten av antalet på detta sätt beräknade kursveckor och deltagare blir det antal elevveckor som i sin tur skall multipliceras med relationstalet (oftast 2,2) varefter man får antalet bidragsberättigade lärartimmar för kursen.

Beräkningen av bidragsunderlaget elevveckor för kringbidrag och pedagogiskt bidrag görs på samma sätt med två undantag. Enligt förordningen får dels ämneskurser kortare än en vecka inte medräknas i underlaget, dels får endast hela och ej bråkdelar av elevveckor tas med.

16.1.3.2 Lärarnas tjänstgöringsskyldighet

Tjänstgöringsskyldigheten för rektor och lärare regleras genom folkhögskoleförordningen och genom avtal och uttrycks i undervisningstimmar à 40 minuter.

För rektor och filialföreståndare reduceras antalet undervisningstimmar av SÖ från stadgade 18–22 timmar med hänsyn till omfattningen av administrativa uppgifter. SÖ utgår vid sitt beslut i huvudsak från administrationens omfattning föregående år, allt uttryckt i totalantal elevveckor, antal linjer och ämneskurser samt omfattningen på lärarnas studiecirkeltjänstgöring, men tar också hänsyn till planerade förändringar.

Den nedsättning som bedömningen leder till skall ses som en "administrativ resurs" för skolan. Det innebär att delar av den kan delegeras till en eller flera lärare mot att rektor undervisar mer. SÖ menar, att rektor av olika skäl måste undervisa lägst 240 tim/år. Om nedsättningen blir större måste alltså administrativa uppgifter delegeras och medföra uppdelning av nedsättningen.

Den normala undervisningsskyldigheten för ämneslärare med full tjänst är för närvarande 24 tim/vecka eller 816 tim/år om vinterkursen är 34 veckor. För "vissa lärare" (tidigare övningslärare) är undervisningsskyldigheten 960 tim per arbetsår. I det fall "övningsämnen" ingår i ämneslärarnas tjänst, skall undervisningsskyldigheten ökas i vissa proportioner till mängden övningstimmar. Högst en tredjedel övningsundervisning får dock ingå i en ämneslärares tjänst.

Ämneslärare och rektor kan vidare fullgöra upp till hälften av sin tjänstgöringsskyldighet som handledare i studiecirkel. De är också skyldiga att undervisa vid ämneskurser och tjänstgöra 42 veckor per arbetsår.

Slutligen kan det ingå fyllnadstjänstgöring vid statlig eller statsunderstödd skola inklusive kommunal vuxenutbildning i ämneslärarens tjänst. Den som tjänstgör vid löntagarorganisationernas statsunderstödda centrala kursverksamhet får också räkna in detta i tjänsten. För konstruktionen med kombinerade tjänster hänvisas till avnsitt 9.2.3.

16.1.3.3 Rekvisition och utbetalning

Huvudparten av statsbidragen ges i form av förskott och regleras i efterhand. SÖ betalar årligen ut tre förskott på tillsammans 90 % av beräknat driftbidrag utan rekvisition (i juli, oktober och januari). Slutrekvisition av driftbidrag skall göras till SÖ senast den 1 september efter arbetsårets slut (30/6), varefter SÖ granskar och betalar ut slutbidrag.

Skola, som får bidrag till engångsanskaffning av undervisningsmaterial, får 80 % i förskott av beviljat bidrag, som i sin tur är högst hälften av beräknad totalkostnad. När inköpen är gjorda skall skolan redovisa definitiva kostnader samt rekvirera återstoden.

Bidrag till ökad lärartäthet för handikappade rekvireras särskilt i samband med slutrekvisitionen för arbetsåret. Bidrag till personlig assistans betalas ut efter rekvisition med verifikation av kostnaderna.

Saneringsbidraget söks hos SÖ, som med förslag till fördelning överlämnar ansökningarna till regeringen. Den beslutar om fördelningen.

Byggnadsbidraget, slutligen, betalas ut av länsstyrelsen med minst hälften vid byggstart beroende på typ av byggnadsarbete och återstoden senare, dock med viss del först efter slutbesiktning.

Med början budgetåret 1974/75 har på försök 10 skolor tillämpat s. k. två-årsredovisning. Den innebär att lärarnas undervisningsskyldighet redovisas för en tvåårsperiod i stället för som hittills för varje år. Därigenom kan den enskilde läraren t. ex. ena året ha färre timmar undervisning än stipulerade 24 x 34= 816 timmar mot att han nästa år tar igen dem eller vice versa. Fördelen är bl. a. att skolans planering av tjänstgöringen underlättas. I takt med ökat antal ämneskurser har detaljplaneringen blivit svår att överblicka vid arbetsårets början vilket, när året är slut, kan ha orsakat övertimmar för vissa lärare.

16.2 Skolornas ekonomi

16.2.1 *Allmänt*

16.2.1.1 Utgångspunkter

Som bakgrund till diskussionen kring nuvarande statsbidrag och vilka förändringar som är önskvärda vill utredningen först något beskriva folkhögskolornas ekonomi. Beskrivningen är svår att göra av bl. a. följande skäl.

Huvudmannaskapet har stor betydelse för skolornas verksamhet. Detta gäller särskilt i ekonomiskt avseende. Stödet till skolan beror dock inte bara på huvudmannens resurser utan också på de prioriteringar han gör. Därför är det inte alldeles givet att skolorna kan indelas i "fattiga" rörelseskolor och "rika" landstingsskolor. Särskilt gruppen rörelseskolor har ett mycket varierande stöd från sina huvudmän.

Skillnader i *skolans storlek* vad gäller lokalkapacitet och verksamhetsvolym försvårar också en jämförelse. Det finns skolor som hyr större delen av nödvändiga lokaler medan andra äger dem. En del skolor har gott om bostäder för kursdeltagare och lärare, andra har betydligt färre eller inga alls. Vissa skolor har en mycket liten verksamhet i form av en mindre vinterkurs

på t. ex. 50 deltagare och någon ämneskurs. Andra åter har en vinterkurs på över 300 deltagare och en stor ämneskursverksamhet.

Verksamhetens *inriktning* betyder mycket för ekonomin. Medan vinterkursens deltagare ofta subventioneras, tas mera realistiska priser ut vid ämneskurser och särskilt vid konferenser. En skola kan ägna sig helt åt folkhögskolekurser med deltagare som har mycket liten betalningsförmåga. En annan skola kan inte göra detta. Den måste – av mer eller mindre ekonomiskt tvång – som komplement till vinterkursen satsa på sådana typer av kurser som ger ett ekonomiskt överskott.

Det är alltså en mångskiftande verklighet som visas upp vid ett studium av skolornas ekonomiska struktur. Inte bara verksamhetens ekonomi utan också utförligheten i redovisningarna av den varierar i hög grad skolorna emellan. När utredningen försöker beskriva skolornas ekonomi är därför metoden mera resonerande. Utifrån en vald befintlig skola diskuteras de variationer som kan förekomma i kostnader och intäkter.

16.2.1.2 En modellskola

På modellskolan fanns budgetåret 1974/75 en vinterkurs och ett antal ämneskurser. Dessutom fanns bl. a. verksamhet på en institution, i detta fall en alkoholistanstalt. Slutligen tjänstgjorde lärarna i studiecirkel. Verksamheten kan sammanfattas så här.

Kurs	Deltagare	Elevveckor
Vinterkurs 34 v	95	3 230
Ämneskurser	500	450
Institution	–	300
Cirkeltjänstgöring 450 tim		(205)
Summa		4 185

Totalt har alltså modellskolan genomfört 4 185 elevveckor, vilket kan jämföras med genomsnittet i SÖ:s statistik för budgetåret 1973/74 som är 4 633 (vk 3 350, äk 1 283).

Här bör observeras den skillnad som finns mellan rapporterat antal elevveckor och det faktiska antalet, som också berörts tidigare. Statsbidrag ges för det antal deltagare som finns vid kursstart. Deltagare som ej kommer till start eller som avbryter under kursens gång – oavsett när – påverkar inte tilldelningen av lärarresurser. Sådana faktiska återbud och studieavbrott varierar från skola till skola, från år till år. Antalet avbrott torde dock vara i ökande. Även om några deltagare kan tillkomma skulle en troligen realistisk bild av modellskolan ge ett nettobortfall på ca 300 faktiska elevveckor gentemot antalet statsbidragsberättigade. Det skulle då motsvara 10-talet kursdeltagare av vilka exempelvis ett par, trots bekräftelse, ej kom till start, några avbröt efter ett par veckor, några vid jul för att t. ex. påbörja en annan utbildning samt ett par på senvintern. Skillnaden mellan statsbidrags-

Tabell 16:1 Kostnader och intäkter per elevvecka för modellskolan och genomsnittet för nio skolor med ickekommunal huvudman ("rörelseskolan")

Kostnads/Intäktspost	Kronor/elevvecka		Procentuell andel	
	Modell-skolan	Rörelse-skolan	Modell-skolan	Rörelse-skolan
Kostnader:				
Undervisning				
Personal	172:75	154:35	38,2	42,4
Material, tjänster	11:10	5:40	2,4	1,5
Administration				
Personal	14:15	19:60	3,1	5,4
Material, tjänster	10:30	9:45	2,3	2,6
Elevunderhåll				
Personal	110:30	60:50	24,4	16,6
Material, tjänster	39:20	34:40	8,6	9,5
Lokaler	37:05	39:75	8,1	10,9
Kapital				
Avskrivningar	30:95	24:25	6,8	6,6
Räntor	27:45	16:20	6,1	4,5
Totalt	453:25	363:90	100	100
Intäkter:				
Inackorderingsavgifter	67:95	99:40	15,0	27,3
Övriga inkomster	24:40	16:65	5,4	4,6
Statsbidrag	208:00	188:35	45,9	51,8
Landstingsbidrag	152:90	42:10	33,7	11,5
Kommunala bidrag	–	11:15	–	3,1
Huvudmannabidrag	–	4:45	–	1,2
Förlust	–	1:80	–	0,5
Totalt	453:25	363:90	100	100

berättigade och faktiska elevveckor kan röra sig om ca 10 % även för kortare ämneskurser. Där är det dock främst frågan om anmälda deltagare som ej kommer. Utredningen återkommer i det följande till sättet att beräkna elevveckor.

Skolans årliga internatkapacitet är 84 platser i 300 dagar eller 25 200 underhållsdagar. Då har avdrag gjorts för tid som går till stängning för semester, större helger, städning mellan kurser, reparationer och underhåll. Vid vissa kurser måste dubbelrummen nyttjas som enkelrum, ibland måste planerade kurser inställas. Detta gör att skolan inte kan beläggas till 100 % ers dessa 300 dagar. Det här året var beläggningen 20 000 dagar eller 79 %.

Skolans personella resurser är 10 heltidstjänstgörande lärare (inkl. rektor), timlärare med 1 680 timmar, 1 kontorist, 2 vaktmästare, 1 husmor tillika internatföreståndare samt 7 tjänster för kök och städning.

Skolans fastigheter är av varierande ålder. Gymnastiksal, rektorsbostad och en undervisningslokal byggdes före sekelskiftet. Matsal, kök, elevhem, expedition och ytterligare undervisningslokal är knappt 20 år, medan fem

lärarbostäder är 10 år. Nybyggnad av elevhem planeras.

Modellskolan är en landstingsskola. Som bakgrund för jämförelser har utredningen uppskattat motsvarande kostnader för några skolor representerande andra typer av huvudman, nämligen 8 rörelseskolor och 1 stödföreningsskola. Folkhögskolornas ekonomiska årsredovisningar är dock i många fall mycket summariska och svåra att jämföra sinsemellan. Som mått på verksamhetens omfattning har här använts av skolorna uppgivet antal elevveckor. Här bör observeras att ämneskurser utanför skolan som ingår i detta tal endast påverkar undervisningskostnader och statsbidrag men ej internatet. Samtidigt har skolorna ofta kurs- och konferensverksamhet som belastar internatet samt ger intäkter men ej påverkar undervisningsdelen. Några hänsyn till dessa förhållanden har ej tagits vid följande jämförelser där relationer och förhållanden är av större intresse än exakta belopp. Ej heller har eventuella avgångar under kursernas lopp beaktats.

16.2.2 *Kostnader*

16.2.2.1 Kostnader för undervisning

Kostnader för undervisningen är skolornas största post bokföringsmässigt sett. Här liksom i fortsättningen behandlas kostnader för personalen resp. kostnader för material och tjänster var för sig.

Kostnaderna för *lärarnas* (inkl. rektors) löner spelar, genom statsbidragssystemets konstruktion, mindre roll för skolorna. Kostnadsutvecklingen är i princip helt proportionell mot verksamhetens förändring. Skolan "tjänar" inte på att anställa "billigare" lärare eftersom det är de faktiska kostnaderna som ersätts, så länge volymen undervisningstimmar håller sig inom 2,2-kvotens ram. Samma undervisningsvolym kan dock kosta två skolor olika mycket beroende på lärargruppens sammansättning. Från kurs till kurs kan också kostnaderna per elevvecka variera genom de möjligheter som finns att under ett arbetsår föra timresurser mellan olika kurser och därigenom förändra lärartätheten. Slutligen kan en skolas lärarkostnader vara högre genom att vissa typer av kurser kan få högre lärartäthet än den gängse, t. ex. kurser i musik och för handikappade.

Som framgår av tabellen utgör lärarkostnaderna inkl. sociala avgifter ca 40 % av skolornas totala kostnader per elevvecka. Det motsvarar för modellskolan 173 kr. och på de aktuella rörelseskolorna 154 kr. per elevvecka. Kostnaderna kan jämföras med SÖ:s "schablonlärare" (F 12 år 1974) som kostade 165 kr. per elevvecka inkl. bikostnader. Variationen i beloppen beror alltså på lärarnas ålder och variation i lärartäthet. De flesta skolor har en lärartäthet som mycket nära ansluter till 2,2 lärartimmar per elevvecka. De fall där lärartätheten överstiger detta, kan dels vara någon typ av skola/kurs där statsbidrag ges för sådan högre lärartäthet t. ex. handikappkurser, dels kan det gälla skolor som själva betalar den överskjutande delen, även om det är ovanligt. Vanligare är att skolan ligger under 2,2 då man vid planeringen inte vill riskera att få timmar utan statsbidrag. Ej heller får överskottstimmar från kurser som fått dispens föras över till annan kurs. Slutligen kan en förklaring finnas i förhållandet, som nämnts ovan, om differensen mellan statsbidragsberättigade och faktiska elevveckor: avbrott

kan nämligen leda till omorganisation av vissa undervisningsgrupper, varvid lärartimmar sparas och åtgången mer överensstämmer med en "faktisk" 2,2-kvot. Någon systematisk skillnad mellan skolor med olika huvudmän torde ej finnas.

Till gruppen kostnader för *undervisningsmateriel och -tjänster* har förts t. ex. föreläsare, studieresor, bibliotek, tidskrifter samt undervisningsinventarier i den mån de belastat driftkostnaderna.

1965 års statsbidragsutredning konstaterade att standarden var mycket olika skolorna emellan när det gällde pedagogisk utrustning. Av den enkät som då gjordes om skolornas ekonomi framgår, att kostnaderna för ändamålet i genomsnitt var 5 % av lärarlönerna. En jämförelse med modellskolans kostnader, beräknade på samma sätt, visar för år 1974 drygt 6 % medan rörelseskolorna pendlade mellan 1 och 7 %, med de flesta i den nedre delen av intervallet.

Som framgår av tabellen satsade modellskolan uttryckt i kostnad per elevvecka 11 kr. Detta motsvarar knappt tre procent av skolans totalkostnad. Rörelseskolorna låg i snitt på hälften av detta belopp.

Skillnaderna i standard skolorna emellan ledde till ett särskilt pedagogiskt bidrag år 1967 (se ovan avsnitt 16.1). Bidraget ges med 3:80 kr./elevvecka i intervallet 1 700–5 100 elevveckor. Det är fast i förhållande till prisutvecklingen och har sedan tillkomsten därför i realiteten halverats. Många skolor har idag med god marginal passerat gränsen 5 100 elevveckor, när statsbidrag ej längre ges. Som nämndes tidigare är genomsnittet i dag ca 4 700 elevveckor, vilket kan jämföras med bidragsnormens 3 400.

Sedan år 1967 finns också som nämnts bidrag till stadigvarande undervisningsmateriel med 50 % av kostnaden. Dessa bidrag fördelas dock på ansökan och ej med hänsyn till antal elevveckor.

16.2.2.2 Kostnader för administration

Till kostnaderna för *administrativ personal* har förts – utöver kontors- och kanslipersonal – också bibliotekarie, kurator och materialförvaltare m. fl. Dessutom har hit lagts arvode till förtroendemän. Det som främst påverkar denna grupp av personalkostnader är, om skolan får service av huvudmannen vid den ekonomiska förvaltningen. För landstingsskolorna övertar landstingskanslierna en allt större del av den ekonomiska administrationen (t. ex. fakturabevakning, bokföring och bokslut). För vissa rörelseskolor kan motsvarande situation förekomma, medan det normala torde vara att skolan själv svarar för arbetet. I det senare fallet kan personalkostnaden stiga till tre gånger en landstingsskolas.

Statsbidragsutredningens enkät år 1965 visade på kostnader för detta ändamål med mellan tre och tio procent av lärarlönerna. Genomsnittet var fyra procent. Uttryckt i dessa termer kostade modellskolan åtta procent, trots att huvudmannen sköter stora delar av ekonomiförvaltningen. Tabellen tycks bekräfta förhållandet, att rörelseskolorna själva får sköta större delen av administrationen, medan landstingsskolorna i stor utsträckning utnyttjar huvudmannen, vilket alltså kostnadsmässigt icke belastar skolan. Kostnadsandelen är dubbelt så stor som modellskolans.

När statsbidragsutredningen beräknade underlaget för bidrag till s. k.

kringpersonal, utgick man även här från 3 400 elevveckor. För detta ansågs behövas 2 1/2 tjänst som biträde, institutionstekniker och bibliotekarie. Statsbidraget som följer den statliga lönenivån var budgetåret 1973/74 31:55 kr./elevvecka mellan 1 700 och 5 100 elevveckor. I takt med ökad verksamhet har inte bara den ekonomiska förvaltningen svällt utan även den del av administrationen som riktar sig mot SÖ, mot allmänhet och kursdeltagare. Även om detta bidrag följer lönenivån kan även här noteras att taket på 5 100 elevveckor numera har nåtts av nästan hälften av skolorna.

I de fall statsbidraget för kringpersonal överstiger vissa skolors faktiska kostnader för denna personalgrupp, kan det bero på två förhållanden. Antingen har skolan ej ansett sig kunna utnyttja statsbidraget för att betala kringpersonal eller också har skolan ej själv behövt anställa denna personal, då huvudmannen till viss del sköter motsvarande uppgifter, vilket är fallet för modellskolan. Detta s. k. kringbidrag torde därför i dag snarare uppfattas som ett allmänt driftbidrag än som specialdestinerade medel.

En delvis ny princip för tillskott av administrativa resurser har införts genom möjligheten till omvandling av lärartimmar. Det kan ske för vissa uppgifter i form av kuratorsarbete, syo-verksamhet och kontaktarbete med organisationer och studieförbund. I dessa fall kan kostnaderna ej särskiljas från lärarlönerna.

När det gäller *övriga administrativa kostnader* (t. ex. kontorsmaterial, porto, telefon m. m.) kan som komplettering till tabellens uppgifter nämnas, att enligt statsbidragsutredningen låg skolornas kostnader här på ca 4 % av lärarlönerna. Modellskolan beräknad på detta sätt låg år 1974 på 6 %.

16.2.2.3 Elevhushållet

Den största kostnaden som skolorna och huvudmännen själva har att täcka gäller internatet. Som framgår nedan täcks nämligen dessa kostnader inte av kursdeltagarnas avgifter.

Till *personalkostnaderna* har här förts ekonomi- och vaktmästarpersonal. Uttryckt i kronor per elevvecka låg alltså modellskolan på en kostnad av 110 kr., vilket motsvarade 24 % av de totala kostnaderna. För gruppen rörelseskolor var beloppet närmare hälften, ca 61 kr. vilket dock utgjorde 17 % av totalkostnaden. Någon större förändring gentemot statsbidragsutredningens enkät finns ej. Det ligger i skolornas intresse att hålla dessa kostnader nere. På vissa håll har det lett till att köket stänger över helgerna då beläggningen är låg. Å andra sidan minskar därigenom möjligheterna till ett mera effektivt utnyttjande av fasta kostnader genom t. ex. veckoslutskurser. Arbetstidsförkortningarna i förening med ökad kortkursverksamhet ställer åter krav på mera personal t. ex. biträdande husmor.

Den stora skillnad såväl i belopp som kostnadsandelar i tabellen kan ha flera orsaker. Då flertalet skolor i materialet hade samma öppethållande över helgerna får skillnaden sökas i t. ex. lönesättning. Medan landstingsskolorna följer gällande kollektivavtal kan det förekomma enstaka rörelseskolor, där lönerna ligger under avtalets. Andra orsaker kan vara skillnader i konferensbeläggningen – en verksamhetsgren som ej innefattas i här använda elevveckotal. En ytterligare förklaring – utöver möjligheterna av en faktisk större personaltäthet på modellskolan – ligger i de externa kursernas om-

fattning. I gruppen rörelseskolor ingår flera som inte bara har ett stort antal externatelever i den vanliga vinterkursen utan också bedriver dag- och/eller kvällsfolkhögskola. Dessa ytterligare elevveckor sänker genomsnittskostnaden utan att nämnvärt belasta den.

Kostnaderna för *material och tjänster* omfattar utöver livsmedel och övrigt direkt hushållsmaterial också hygienkostnader (tvätt och soptransporter). Däremot har el och vatten förts på lokalerna. Även om rörelseskolorna ligger något lägre i absoluta tal (34 mot 39 kr./elevvecka) är kostnadsandelen nära nog densamma.

16.2.2.4 Lokaler

Till kostnadsposten lokaler har förts hyror, drift, underhåll och inventarier, medan fastighetsavskrivningar förts till kapitalkostnaderna. Stora skillnader kan tänkas mellan olika skolor beroende på lokalernas ålder, ägande eller förhyrning och huvudmannaskap, medan däremot ändamålsenligheten ej låter sig värderas i detta sammanhang.

Några större skillnader uppvisar inte materialet. Modellskolans lokalkostnader var 37 kr. mot 40 kr. för de beskrivna rörelseskolorna. I kostnadsandel motsvarar det 8 resp. 11 %. Variationerna är dock stora inom gruppen skolor: lägst 16 kr. och högst 167 kr. (nya lokaler och liten verksamhet uttryckt i elevveckor).

16.2.2.5 Kapitalkostnader

Till den sista kostnadsposten har förts räntor, amorteringar och avskrivningar, allt i den mån de framgått ur redovisningen av driftkostnaderna. Avskrivningarna behandlas i detta sammanhang, genom att de bör ses som underlag för framtida ersättningsinvesteringar. De olikheter som förekommer skolorna emellan talar också för att så sker. För vissa rörelseskolor är den löpande driften så ansträngd, att medel ej finns till rimliga årliga avskrivningar. När så lokaler och inventarier måste ersättas får finansieringsfrågan lösas i det sammanhanget, t. ex. genom engångsbidrag från huvudmannen eller lån. I de fall man väljer lånemetoden kan då amorteringarna sägas motsvara avskrivningarna vid en intern finansiering.

För landstingsskolornas del tillämpas en större planmässighet. Fastigheterna skrivs årligen av i proportion till beräknad livslängd av t. ex. 30 år. Kapitalinventarier beräknas till ca 10 år, allt i ungefärlig överensstämmelse med vissa av svenska Kommunförbundets normer. För skolorna beräknas också internränta. Sådan skall för närvarande utgöra 7 % av återstående bokförda värdet på tillgångarna. För landstingsskolornas del kan det beloppet sägas motsvara skolans del av huvudmannens räntekostnad för den aktuella investeringen.

Modellskolans avskrivningar var 31 kr. per elevvecka och internräntan 27 kr. Totalt var alltså kostnaden för kapital 58 kr. per elevvecka och detta motsvarar 13 % av de totala kostnaderna. Gruppen rörelseskolor uppvisar mycket stor variation. Avskrivningarna ligger mellan 0 och 113 kr./elevvecka och räntekostnaden mellan 2 och 50 kr. Ett medeltal finns på 24 resp. 16 kr. eller tillsammans 40 kr. per elevvecka. Detta skulle motsvara

drygt 11 % av skolornas totala kostnader. Delvis som jämförelse kan nämnas, att bland den större grupp rörelseskolor (39 st) som sökte saneringsbidrag budgetåret 1972/73 var den genomsnittliga kapitaltjänstkostnaden 135 tkr med ett medianvärde på 96 tkr per skola.

Likheten i kostnadsandel (13 resp. 11 %) jävar inte påståendet om rörelseskolornas svårigheter att göra rimliga avskrivningar. Modellskolans fastighetsbestånd är sådant, att planenliga avskrivningar ger ett ganska litet belopp. För att visa avskrivningarnas betydelse, kan som jämförelse anföras ett exempel från en skola som har ett delvis helt nytt, delvis helt renoverat fastighetsbestånd till en anläggningskostnad av 9,7 mkr inkl. inventarier och med 4 400 elevveckor/år. Skulle här tillämpas en avskrivningstid på 30 år bleve den årliga rena avskrivningskostnaden – utan hänsynstagande till räntor – hela 72:20 kr. per elevvecka. Detta belopp skall jämföras med modellskolans 31 kr. och genomsnittet för rörelseskolorna på 24 kr.

Sammanfattningsvis kan om skolornas kostnader sägas följande. Lönekostnaderna utgör närmare 2/3 av skolans totala kostnader och av dessa svarar i sin tur lärarlönerna för 2/3. Av skolans "egna kostnader" är driften av internatet den klart största bördan, medan kostnader för lokaler och kapital vardera utgör mindre än 10 % av totala driftkostnaden.

16.2.3 *Intäkter*

16.2.3.1 Inackorderingsavgifter

Ett mått på skolornas ekonomiska läge kan ges av nivån på inackorderingsavgiften. Skolan med goda ekonomiska resurser kan kraftigare subventionera deltagarnas avgifter än skolan med höga driftkostnader.

Statsbidragsutredningen fann år 1965 också stora skillnader mellan skolorna härvidlag. Spännvidden var 150–325 kr. Utredningen gjorde en beräkning på skolornas kostnader för inackorderingen. Man räknade in löner för ekonomipersonal, kostnader för livsmedel, köksförbrukningsinventarier samt hälften av kostnaderna för städning, bränsle och elektricitet m. m. Resultatet blev att maten då borde ha kostat 280 kr. och rummet mellan 75 och 100 kr., alltså totalt ca 375 kr./månad. I 1974 års prisläge skulle det motsvara ca 620 kr. En ny beräkning enligt samma principer men med modellskolans kostnader år 1974 som utgångspunkt skulle ge en kostkostnad på 790 kr./månad vartill kommer rumshyra. Som exempel på kostnaden för ett rum kan nämnas riksskatteverkets normer för värdet av fritt logi. Det uppgår till ca 150 kr./månad. Skolornas kostnad ligger dock betydligt högre. Den bestäms inte bara av de direkta driftkostnaderna utan också av de avskrivningar som bör göras. Om man tar som exempel ett nybyggt elevhem på 60 platser för en anläggningskostnad av 4 mkr och med en 30-årig avskrivningsperiod så blir bara avskrivningskostnaden 185 kr./månad. Till detta skall sedan läggas underhållskostnader med ca 25 kr./månad, bränsle, el, vatten och städning med ca 75 kr./månad varför slutsumman lägst bör bli 285 kr. för ett rum. Den totala inackorderingskostnaden ligger alltså enligt dessa kalkyler på ca 1 100 kr./månad, vilket skall jämföras med de faktiskt uttagna avgifterna i det följande.

Av de årsredovisningar som lämnas till SÖ och SCB framgår de inac-

korderingsavgifter som skolorna tillämpar. För arbetsåret 1973/74 gällde, att rörelseskolorna under *vinterkursen* i genomsnitt tog 452 kr. för enkelrum och kost medan landstingsskolorna låg på 337 kr./månad. Skillnaden de båda grupperna emellan har sedan år 1965 ökat från 26 % till 34 %. Båda grupperna har försökt kompensera sig för prisutvecklingen på 66 % under perioden: landstingsskolorna har ökat med 77 % och rörelseskolorna med 88 %. Eftersom de största delarna i kostnaderna för inackorderingen är löner och livsmedel, vilka ökat snabbare än konsumentprisindex, torde man kunna fastslå, att skolorna trots höjningarna knappast lyckats. Båda grupperna har långt kvar till det som enligt statsbidragsutredningen var den faktiska kostnaden: 620 kr. i 1974 års prisläge. Endast två (rörelse-) skolor hade passerat 600 kr. medan många landstingsskolor fortfarande låg runt 250 kr./månad för helinackordering i enkelrum.

Differenserna i intäkter enligt tabellen visar en större skillnad än de genomsnittliga priserna gör: 45 mot 34 %. Förklaringen kan sökas i olikheter i konferensbeläggning, liksom att modellskolan tillhörde de allra billigaste skolorna. Sommaren 1974 höjdes dock priset där från 265 till 335 kr.

Denna bild av inackorderingsavgiften på landstingsskolor modifieras av tre förhållanden. För det första förekommer det skolor som bara debiterar för 5 dagar per vecka, vilket ger en lägre månadsavgift. För det andra har allt flera landsting börjat anknyta elevavgifterna till priset för personalkost och ortens hyresläge. Därigenom torde priserna justeras upp årligen, vilket hittills ej alltid varit fallet. För det tredje har vissa landsting infört fri lunch för deltagare som ej har utbildningsbidrag, något som sänker avgiften med åtminstone en tredjedel.

Subventioneringen av vinterkursen kvarstår alltså. Elevhushållets personal och material för modellskolan kostade 149 kr./elevvecka, men motsvarande intäkt var bara 68 kr. Verksamhetsåret 1973/74 var subventionen så stor, att yngre elever med studiebidrag och inackorderingstillägg i statligt studiestöd inte bara helt täckte inackorderingskostnaden utan även fick pengar över. Efter de senaste årens höjningar överstiger dock avgiften studiebidragen.

En något annorlunda bild visas när avgifterna för *ämneskurser* studeras. Här är dock underlaget något ofullständigare genom att flera principer tycks ha följts när skolorna lämnat uppgifter. Följande torde dock vara en möjlig bild.

I genomsnitt tar de skolor som lämnat uppgift ca 41 kr. per dygn. Landstingsskolorna tar 35 kr. och rörelseskolorna 48 kr. Även här ligger alltså rörelseskolornas pris mer än 30 % högre. Variationerna är dock mycket stora på skolorna. Rörelseskolornas genomsnitt spänner mellan 85 och 10 kr. per dygn och landstingsskolornas mellan 74 och 10 kr. Genomgående tillämpar man olika pris efter typ av kurs och standardkrav. Lägst torde ungdoms- och pensionärskurser ligga, studieförbundens i mitten och högst kurser av typ SÖ:s fortbildningskurser.

Om inackorderingspriserna kan sammanfattningsvis sägas, att mycket få skolor tillämpar ett pris som ger rimlig täckning för kostnaderna. Ej heller ges de studerande därigenom en uppfattning om den verkliga kostnaden för uppehället, vare sig på skolan eller utanför. Inte ens för kurs- och konferensdelen tas priser ut som täcker kostnaderna, än mindre bidrar till subventioneringen av vinterkursen.

16.2.3.2 Övriga kostnadsersättningar

Skolorna har även andra mindre inkomster för lämnade tjänster. Dels är det personalens kost och hyra som flyter in, dels kan det gälla annan uthyrning, som inte inräknats ovan. Hyrorna för lärarbostäder har efter upphävt tjänstebostadstvång i vissa fall stigit till i nivå med marknadsläget. Därigenom har alltså skolornas subventionering av lärarnas boende på skolområdet minskat eller upphört.

Tabellens krontalsbelopp är här mindre intressant då intäkten självfallet inte är relaterad till verksamhetens omfattning i de mått som här användes. Däremot kan likheten i intäktsandel noteras.

16.2.3.3 Statsbidrag

Som tidigare utvecklats finns både generella och särskilda statsbidrag. Bidraget till lärarlöner är helt knutet till verksamheten; kringbidrag och bidrag till pedagogisk utrustning är det mellan 1 700 och 5 100 elevveckor. I övriga fall sker fördelning på skolor efter ansökan, t. ex. handikappengar. Slutligen kan nämnas större bidrag som saneringsbidrag och byggnadsbidrag vilka tillfaller ett mindre antal skolor.

Modellskolans statsbidragsintäkter var år 1974 208 kr. per elevvecka. Jämförs detta med tidigare beräknade kostnader finner man, att det väl täcker löner för lärare och administrativ personal samt kostnader för undervisningsmateriel totalt 198 kr./elevvecka. Intäkterna motsvarar knappt hälften (46 %) av totalintäkten medan det för rörelseskolorna blir något mera (52 %). Där är beloppet 188 kr./vecka.

Övriga statsbidrag fördelas som nämnts på ett litet antal skolor eller med små belopp på flera. Så blir t. ex. byggnadsbidraget på 6 mkr bara drygt 5 tkr per skola och år och saneringsbidraget på en mkr mindre än tusen kronor per skola. Sätts bidragen i relation till totalantalet elevveckor budgetåret 1973/74 (528 161) ger de 11 resp. 2 kr. per elevvecka. Om man bara tar hänsyn till rörelseskolorna blir beloppen i ungefärliga tal dubbelt så stora. Dessa bidrag kan vara av betydelse för den enskilda skola som får dem, men de utgör för folkhögskolan i allmänhet en mycket liten intäkt.

Byggnadsbidrag

I avsnitt 16.1 har redovisats att statsbidrag ges till byggnadsarbeten vid folkhögskolor. Det har utgått sedan år 1958 med vissa modifieringar på förslag av statsbidragsutredningen. Anslaget har årligen varit 6 mkr. Främst har skolor med icke-kommunal huvudman fått pengar, men genom att färdiga projekt inte alltid funnits framme trots mycket omfattande planerad byggnadsvolym har medel reserverats eller i några fall tilldelats landstingsskolor. Planeringslägets förändringar gör också att de årliga bidragens storlek växlar från 3,2 till 9 mkr.

Utöver de av SÖ disponerade statsbidragen för byggnadsarbeten finns möjligheter för skolorna att få statsbidrag från AMS för beredskapsarbeten.

Av den följande tabellen framgår omfattningen av statsbidragsgivningen till byggnadsarbeten samt fördelningen på skolor. Sammanställningen visar att 59 skolor delat på totalt 46 mkr i anslag från SÖ vartill skall läggas

27 mkr från AMS. Variationerna är dock stora, från 33 tkr till 5,1 mkr i totala bidrag. Av de 59 skolorna är det 8 som endast fått AMS-bidrag och av rörelseskolorna har alla utom 7 fått något bidrag den aktuella perioden.

Tabell 16:2 Sammanställning över statsbidrag till folkhögskolor för byggnadsarbeten och inventarier m. m. budgetåren 1967/68–1974/75 (i tusental kronor)

Skola	SÖ:s byggnads-bidrag	AMS-bidrag	Totalt
Väddö		115	115
Sigtuna	199		199
Tollare	1 421		1 421
Kaggeholm	1 658		1 658
Vårdinge	2 388		2 388
Hagaberg	2 082		2 082
Dalarö	860		860
Åsa	692		692
Stensund	539		539
Eskilstuna		139	139
Kjesäter	1 559	296	1 855
Marieborg	124	1 350	1 474
Vadstena	2 060		2 060
Liljeholmen	40		40
Jära	1 784		1 784
Värnamo		52	52
Södra Vätterbygden	376	794	1 170
Ädelfors	2 322		2 322
S:t Sigfrid	82	1 275	1 357
Markaryd	346	60	406
Oskarshamn	1 313		1 313
Jämshög	1 358		1 358
Glimåkra	1 156		1 156
Önnestad	808		808
Sundsgården	2 157		2 157
Fridhem	472	499	971
Skurup	41		41
Nordiska	619		619
Wendelsberg	86		86
Ljungskile	2 943		2 943
Hjälmared	383		383
Helsjön	986		986
Viskadalen	204	4 370	4 574
Mullsjö	385		385
Helliden	351		351
Skara stift	3 328		3 328
Klarälvdalen	282		282
Geijerskolan	691		691
Kävesta, Örebro		41	41
Karlskoga	4 145	918	5 063
Skinnskatteberg	100		100
Brunnsvik		372	372
Sjövik	273		273
Leksand	180	587	767
Bollnäs		187	187
Forsa	1 708	3 398	5 106
Mellansel	634	226	860
Bäckedal		293	293

Skola	SÖ:s byggnads-bidrag	AMS-bidrag	Totalt
Hålland	1 094		1 094
Edelvik	328		328
Medlefors	777	812	1 589
Strömbäck	76	2 425	2 501
Pitedalen	230	74	304
Samernas	54		54
Sunderby	382	3 125	3 507
Kalix	169	1 648	1 817
Tornedalen		1 538	1 538
Framnäs	247	2 200	2 447
Finska	33		33
Summa	46 525	26 794	73 319

Saneringsbidrag

En sanering av folkhögskolornas ekonomi inleddes budgetåren 1964–1967 genom ett provisoriskt driftbidrag på sammanlagt 13 mkr. För att den påbörjade saneringen skulle kunna fullföljas infördes på förslag av statsbidragsutredningen ett nytt saneringsbidrag med 10 mkr under en femårsperiod. Efter periodens slut budgetåret 1971/72 har årligen anslagits 1 mkr.

Syftet med bidraget var att avlasta vissa tyngande ränte- och amorteringsbördor. Vid prövningen av om bidrag skulle utgå, borde enbart behovet vara avgörande. Enligt statsbidragsutredningen skulle "vederbörlig hänsyn tagas till huvudmannens tidigare gjorda insatser liksom till huvudmannens ekonomiska förmåga".

Behovsprövningen görs av SÖ som föreslår fördelning av bidragen till regeringen. Av skolornas ansökan skall framgå befintliga lån, andelen äldre, amorteringsfria och räntefria lån samt kapitalkostnaderna i form av ränta och amortering för föregående och innevarande arbetsår. Dessutom skall uppgifter ges om disponibla medel utöver statsbidrag t. ex. offentliga och privata bidrag.

Av SÖ:s förslag till fördelning framgår hur bedömningen gjorts. Den har något förskjutits under de gångna åren. År 1968 utgick man från räntekostnaden per elevvecka samt offentliga bidrag och insatser från huvudmannen. Andra året tillkom också hänsyn till de sammanlagda kostnaderna för ränta och bundna amorteringar, också räknat per elevvecka samt till den totala kostnaden för detta. Då togs också viss hänsyn till inackorderingsavgiften och år 1970 till äldre skulder. Vid fördelningen åren 1971 och 1972 differentierade SÖ hänsynen till lånebördan efter dess ålder. Lån tagna före år 1960 fick tyngre vikt än sådana som tagits därefter. Vidare beaktades redan erhållna sanerings- och byggnadsbidrag. En ytterligare markering av de äldre lånen gjordes år 1973 då enbart äldre skulder (före år 1965) beaktades. Därvid fick de fem mest skuldtyngda skolorna bidrag. Gränsen flyttades året därefter till år 1967 och dessutom togs ingen hänsyn till ränte- och amorteringsfria lån, medan räntebärande men amorteringsfria lån togs upp med hälften. Samma principer följdes senaste året då också sades, att skolor som redan passerat en mkr i erhållna bidrag ej föreslogs

till mera stöd.

Under den här perioden har totalt 13 mkr delats ut i form av 114 bidragsposter, vilket ger ett medelbidrag på 114 tkr. Det har tillfallit 38 skolor, varför medelbidraget stiger till 342 tkr. Vilka skolor som fått bidrag samt deras skuldbörda m. m. framgår av följande tabell. Av de 38 skolorna hänföres 36 till gruppen rörelseskolor medan två är stödföreningsskolor. Av bidragsskolorna har tio stycken fått bidrag fem gånger eller flera, omfattande 56 % av totala bidragsbeloppet.

Tabell 16:3 Sammanställning över låneskulder och saneringsbidrag (i tusental kronor)

Skola	Skuld 1/7 1967	Skuld 1/7 1974	+ –	Saneringsbidrag Antal	Totalt
Sigtuna	533	602	+ 69	1	50
Jakobsberg	139	107[a]	– 32	1	50
Lillsved	230	88	– 142	1	100
Tollare	1 464	1 499	– 15[a]	6	650
Kaggeholm	759	2 547	+ 1 788	4	350
Vårdinge	616	1 619	+ 1 003	2	200
Hagaberg	460	1 972	+ 1 512	2	200
Dalarö	1 661	1 018	– 643	4	720
Biskops Arnö	70	457	+ 387	3	350
Stensund	1 556	1 080	– 476	6	675
Kjesäter	1 614	870	– 744	5	1 020
Marieborg	1 329	2 899	+ 1 470[c]	6	645
Liljeholmen	297	699	+ 402	3	300
Jära	2 111	3 341	+ 1 080[c]	7	1 070
S:a Vätterbygden	847	1 204	+ 257[c]	2	200
Ädelfors	126	1 779	+ 1 653	1	100
Jämshög	434	1 236	+ 802	1	100
Glimåkra		2 250		2	200
Fridhem	728	641	– 137[c]	1	50
Eslöv	1 563	1 520	– 118[c]	1	75
Nordiska (Kungälv)	237	1 431	+ 1 194	3	500
Wendelsberg	1 172	798	– 474[c]	6	550
Hjälmared	716	1 343	+ 627	4	400
Mullsjö	527	1 652	+ 1 125	3	250
Helliden	1 027	1 266	+ 239	5	450
Skara Stifts (Hjo)	154	1 912[a]	+ 1 758	1	100
Karlskoga	1 213	9 138	+ 7 750[c]	2	275
Brunnsvik	1 081	812[b]	– 269	2	150
Sjövik	2 439	1 547	– 992[c]	8	1 020
Leksand	854	1 216	+ 362	4	350
Mellansel	1 271	1 580	+ 209[c]	6	600
Härnösand	1 458	1 279	– 179	5	450
Hålland	744	557[a]	– 187	1	100
Edelvik	239	576	+ 337	1	50
Medlefors	303	189	– 114	1	100
Pitedalen	1 056	1 962[b]	+ 906	1	50
Samernas	339	141[b]	– 198	1	450
Framnäs	3 271	4 308[b]	+ 1 037	1	50
Summa	34 638	59 135	+ 22 247	114	13 000

[a] Per 1/7 1973.
[b] Per 1/7 1972.
[c] Efter avdrag för beviljade bidrag år 1975.

Av tabellen framgår klart hur skuldbördan hos de skolor som fått saneringsbidrag förändrats: 14 skolor har sänkt och 24 höjt sin låneskuld. Ökningen är 22 mkr varifrån bör dras en mkr i beviljade saneringsbidrag för det senaste året. I jämförelse med skuldbördan år 1967 blir ökningen då 61 %. Om hänsyn tas till penningvärdets förändring (– 50 %) under perioden, sjunker den reella ökningen av skulderna. Den samlade skulden år 1967 uttryckt i 1974 års penningvärde uppgår till 52 tkr varför ökningen uttryckt på detta sätt blir 6 mkr eller ca 12 %.

Att de minsta bidragen på 50 tkr inte på något avgörande sätt skulle förändra skuldbördan torde vara klart. Frågan är hur bidrag och förändring i låneskulden ter sig hos skolor som fått större bidrag. Det framgår av följande sammanställning på de skolor som totalt fått minst 500 tkr under de 8 åren.

Tabell 16:4 Sammanställning över skuldbördans förändring och andelen bidrag hos de 10 skolor som fått största saneringsbidragen åren 1968–1975

Skola	Förändrad skuld		Saneringsbidrag	
	I tkr	I %	I tkr	I % av 1967 års skuld
Jära	+ 1 080	+ 51	1 070	51
Kjesäter	– 744	– 46	1 020	63
Sjövik	– 972	– 40	1 020	42
Dalarö	– 643	– 39	720	43
Stensund	– 476	– 31	675	43
Marieborg	+ 1 470	+ 111	645	48
Tollare	– 15	– 1	650	44
Wendelsberg	– 474	– 40	550	47
Mellansel	+ 209	+ 16	600	47
Nordiska	+ 1 194	+ 504	500	211
Summa	+ 629		7 450	

Trots att dessa 10 skolor tillsammans fått 7,4 mkr har deras skuldbörda ökat med 629 tkr. Omvänt kan det uttryckas så att saneringsbidraget har hjälpt till att hålla skuldbördan på i stort oförändrad nivå, allt uttryckt i rådande penningvärde.

Ser man på den andel av den "ursprungliga" skulden som det beviljade saneringsbidraget motsvarar, finner man att i runda tal hälften av denna borde kunnat avlyftas. I några fall har så skett, även om den skola som fått mest bidrag i stället ökat sin skuldbörda med samma belopp.

16.2.3.4 Övriga offentliga bidrag

Konstruktionen på landstingens bidrag till utomlänsskolor har tidigare beskrivits. För modellskolan, där landstinget är huvudman, är bidraget naturligt nog lika med nettodriftkostnaden dvs. 153 kr. per elevvecka. Detta kan jämföras med rekommendationens belopp på 75 kr. Gruppen rörelseskolor får i genomsnitt ca 32 kr./vecka vilket motsvarar drygt 11 % av

deras totalintäkt.

Till vissa rörelseskolor ges också primärkommunala bidrag. För dem som här studerats gav detta i snitt 11 kr./vecka med stora variationer. Bidraget utgjorde dock ej mer än 3 % av driftintäkten.

16.2.3.5 Huvudmannabidrag

Som flera gånger nämnts kan huvudmannens stöd ges vid olika tidpunkter och i mycket olika form. Det som framgår av de studerade årsredovisningarna är sådant som bokförts på driftsidan. Genomsnittligt ligger bidraget på 4:45 kr. per elevvecka eller drygt 1 % av totalintäkten. Redan bland de undersökta skolorna är variationerna stora: 10:70–0:70 kr. per elevvecka. Detta kan jämföras med modellskolans huvudmannabidrag på 152:90 kr. per elevvecka.

Denna stora skillnad kan förklaras med de olika principer som tillämpas för den ekonomiska förvaltningen. Självfallet kostar inte rörelseskolan så mycket mindre än landstingsskolan i verkligheten. Ej heller kan en rörelseskola drivas utan huvudmannastöd. Förklaringen finns i det tidigare nämnda förhållandet med många rörelseskolors brist på planenliga avskrivningar. Genom att underlåta att göra sådana, disponeras på så sätt medel för den löpande driften, medel som annars skulle vara bundna. Följden blir en kapitalförstöring som så småningom tvingar fram ett engångsbidrag för nyanläggning från huvudman, stat eller annan bidragsgivare. Enligt detta synsätt kan alltså byggnadsbidrag, saneringsbidrag och även AMS-bidrag ses som ett ackumulerat driftbidrag till skolorna, som därigenom i realiteten kan ha ett "huvudmannabidrag" väl så stort som landstingsskolorna.

Slutligen vill utredningen också peka på den typ av huvudmannabidrag som ges utanför den ekonomiska redovisningen. Det kan gälla personinsatser av både praktiskt och teoretiskt slag. Det kan också vara materiella insatser från rörelsen–huvudmannen som t. ex. inventarier vid upprustningen av elevhem. Denna typ av bidrag spelar en inte oväsentlig roll, men förekommer i mycket varierande grad.

Sammanfattningsvis kan om skolornas intäkter konstateras, att de till största delen utgörs av bidrag från stat, landsting och kommun, och att staten svarar för ca 50 %. Endast till mellan 1/3 och 1/5 utgörs intäkten av ersättning för lämnade tjänster. Orsaken härtill är huvudsakligen de förhållandevis låga inackorderingsavgifterna som skolorna tillämpar.

16.3 Erfarenheter av och synpunkter på statsbidragssystemet

I direktiven för folkhögskoleutredningen sägs, att – bortsett från specialuppgiften att föreslå åtgärder för den fortsatta saneringen av rörelseskolornas ekonomi – de sakkunniga ej bör gå in på frågor om statsbidrag. Vidare sägs bl. a. att utredningen skall belysa erfarenheterna av den friare användningen av lärartimmar inom 2,2-systemets ram samt behovet av att även på andra vägar införa en mera flexibel studieorganisation. Samtidigt pekas på skolornas förändrade förutsättningar såsom de tar sig uttryck i tillväxt av ämneskurser, i ökade insatser för handikappade deltagare etc.

Av den beskrivning som utredningen tidigare gjort av folkhögskolornas nuvarande läge och de tendenser som kan skönjas för framtiden visas klart, att folkhögskolan i dag är en skolform i snabb förändring och med en strävan att svara mot de krav som ställs på en anpassbar utbildningsväg. Därför har utredningen funnit det angeläget att bl. a. försöka införa en mera anpassningsbar studieorganisation i linje med direktivens uppdrag. På det sättet kan ramar och villkor mer anpassas till den strävan också mot förändrade arbetsformer, som prövas på så många håll inte bara inom folkhögskolan utan också i det allmänna skolväsendet. De stora utredningarna om skolans inre arbete och om skolan, staten och kommunerna visar i förslag resp. diskussionsmaterial på vägar mot friare resursanvändning även där.

Enligt utredningens mening är det inte möjligt att lösa de förelagda uppgifterna kring folkhögskolans framtida roll, en mer flexibel studieorganisation, resursbehov för administration av kortkursernas expansion, handikappverksamhetens ökning eller kring saneringsbidraget utan att även beröra statsbidragen i övrigt. Härvid är det dock utredningens avsikt att låta eventuella förändringar stanna i huvudsak inom nuvarande kostnadsram men i stället åstadkomma ett smidigare och administrativt mindre krävande bidragssystem.

Efter beskrivningen av hur nu gällande statsbidrag ser ut och hur skolornas ekonomi ter sig, vill utredningen som en grund för sina senare förslag ta upp några avsnitt i bidragssystemet till kortfattad värdering.

16.3.1 *2,2-schablonen*

Den största förändringen i bidragssystemet i 1966 års reform var den friare användningen av lärartimmar genom den s. k. 2,2-kvoten. Det innebar att man övergav systemet med olika fasta gränser för gruppstorlek och överlämnade till skolan att inom ramen för den totala timtillgången själv avgöra undervisningsgruppernas omfattning i förhållande till lärarinsatserna.

Reformen har enligt utredningens uppfattning haft positiv effekt på skolornas arbete. Schablonberäkningen gör att den enskilda skolan kan anpassa fördelningen av lärare efter aktuella behov. Skolan kan sålunda omfördela timmar inom en kurs efter behovet hos olika grupper och individer t. ex. genom att låta studieovana undervisningsgrupper få en högre lärartäthet, medan mera tränade deltagare kan arbeta med en mindre tilldelning. I vissa fall kan skolan anordna t. o. m. helt individuell undervisning för vissa studiehandikappade t. ex. invandrare och syn- och hörselskadade. Allt detta var tidigare icke möjligt.

Principen om skolans friare disposition av tilldelade lärartimmar stimulerar också till alternativa arbetsformer varigenom t. ex. självstudier med handledning och arbete i lärarlag eller i varierande gruppstorlek underlättas.

Även möjligheterna till överföring av timmar mellan olika kurser kan vara till fördel om variationerna ej blir för stora. En ny och outprövad kurs kan t. ex. inledningsvis få större resurser än vad den behöver senare. Även små men angelägna kurser kan genom metoden komma till stånd trots att de ej är självbärande i fråga om tilldelning av timmar.

I denna möjlighet till omföring av timmar mellan kurser finns givetvis en risk för missbruk. Det har förekommit kurser, där man medvetet hållit

lärartätheten låg för att därigenom samla timmar till andra kurser. Detta är självfallet icke acceptabelt. Schablonens 2,2 lärartimmar per elevvecka bör vara en riktpunkt för planeringen.

En nackdel med metoden är den koppling som görs mellan bidrag och typ av undervisningssituation: direktkontakten lärare–kursdeltagare. I takt med förändrade arbetsformer, t. ex. projekt- och problemcentrerade studier, blir behovet av ett smidigare system för att räkna lärarnas arbetsinsats nödvändigt, om dessa självständiga arbetsformer skall kunna tillämpas och utvecklas i folkhögskolan (jämför avsnitt 7.3.3).

En fördel med schablonmetoden gentemot tidigare är den redovisningstekniska förenklingen såväl på lokal som central nivå. Trots detta orsakar redovisningen mycket arbete och handläggningstiderna blir långa. Utredningen återkommer i det följande till förslag om ytterligare förenkling.

Som visats tidigare finns i dag specialiteter som inom ramen för principen med relationstal fått högre tilldelning av timmar. Det gäller bl. a. dels olika slag av musikutbildning, dels olika former av av försöksverksamhet med undervisning för handikappade. En högre lärartäthet är här motiverad. Genom olika relationstal har man försökt täcka skilda behov som kan finnas i fråga om lärartäthet för olika kurser. Utredningen är dock tveksam till det felaktiga rättviseintryck i förhållande till kursinnehållet som olika relationstal ger. Ämnet musik och musikkurser kan alltså vid folkhögskolor förekomma med lärartäthet från 2,2 till 8,0 per elevvecka. Det torde vara svårt för att inte säga omöjligt att avgöra, om den ena eller den andra kursen eller om ett kursinnehåll men ej ett annat skall berättiga till 2,8 eller 4,0 lärartimmar med den frihet och därmed variation i kursuppläggning som råder.

Den andra typen av kurser med högre lärartäthet är verksamhet för handikappade, både för sådana som är integrerade i en vanlig kurs och sådana som går specialkurs tillsammans med andra handikappade. Här har dock inga försök gjorts att gradera lärarbehoven med olika relationstal för olika handikapp, vilket vore helt omöjligt. I stället har här funnits en strävan mot relationstalet 4,0 för alla typer av handikappundervisning, även om anslagen ej räckt till för befintliga behov. Detta förefaller utredningen vara ett rimligare tillvägagångssätt, även om en skenbar millimeterrättvisa ej uppnås. Beträffande statsbidrag i övrigt till handikappade hänvisas till avsnitt 12.4 och 16.1.

När statsbidragsreformen genomfördes år 1966 innebar det en successiv nedtrappning av lärartätheten från ca 2,42 till 2,2 lärartimmar per elevvecka. Utredningen menar, att denna allmänna sänkning ej haft några negativa effekter, då samtidigt antalet veckotimmar per kursdeltagare minskat. Relationstalet 2,2 bör därför kunna vara en lämplig utgångspunkt även i fortsättningen. För den lilla skolan kan kvoten kännas som en begränsning i lektionsutbudet, men för den stora skolan borde talet väl räcka till.

Som visats ovan (avsnitt 16.2.1.2) kan det nuvarande systemet för timtilldelning ge en något högre lärartäthet än avsett, genom att deltagare som trots bekräftelse aldrig infinner sig till kursen eller som avbryter ganska snart ändå får räknas med i bidragsunderlaget. Å andra sidan måste observeras de svårigheter att planera som den enskilda skolan har med denna ovisshet om hur stora kurserna och därmed tilldelningen av timmar kommer att bli. Utredningen avser därför att i det följande föreslå sådana förändringar

att både planeringsläge och beräkning av bidragsunderlaget förbättras.

Sammanfattningsvis anser utredningen att principen om en schablontilldelning av lärarresurser, inom vilken ram skolan får fördela, är en bra modell. Knappast några nackdelar har kunnat påvisas gentemot tidigare system. Dessa positiva erfarenheter leder utredningen till slutsatsen, att man bör kunna gå vidare med den tillämpade metoden och med hänsyn till större behov av rörligare resurstilldelning ytterligare förenkla och schablonisera statsbidragen.

16.3.2 *Bidrag till administration*

Statens stöd till administration är huvudsakligen bidraget till s. k. kringpersonal, dvs. kontorist, institutionstekniker och bibliotekarie. Hit hör också den resurs som frigöres genom att SÖ kan sänka rektors undervisningsskyldighet. Utgångspunkten för denna sänkning är stadgade 18 veckotimmar. Med hänsyn till verksamhetens volym minskas sedan detta tal (jämför avsnitt 16.1.3.2). Den genomsnittliga undervisningsskyldigheten har sänkts från dessa stadgade ca 610 timmar per år till 311 (vilket senare motsvarar ca 9 veckotimmar) eller med 49 %. Sänkning med en veckotimme (dvs. ca 34 undervisningstimmar) kostar för samtliga skolor räknat i dagens löneläge ca 286 tkr. Kostnaderna för den totala sänkningen ligger i dag på ca 2 533 tkr. De två senaste åren har sänkningen varit ca 8000 respektive 3000 uvt eller ca 18 respektive 8 % förändring gentemot tidigare år. Om denna nedsättning omvandlas till annan arbetstid skulle det motsvara 70 000 arbetstimmar eller ca 40 helårstjänster med normalarbetstid eller ca 1/3 tjänst per skola.

Att behovet av administrativa resurser har ökat framgår redan av att verksamheten i totalantal elevveckor ökat. Inom denna totalvolym har vidare andelen elevveckor från ämneskurserna ökat. Genom att de kortare ämneskurserna i förhållande till kravet på arbetsinsats ger ett jämförelsevis litet bidrag till det totala antalet elevveckor och därmed statsbidrag, innebär även ämneskursernas relativa ökning en ökad arbetsbörda. Parallellt med denna förekommer också en aktivering avseende varierande kursuppläggningar, nya och aktuellare hjälpmedel som kräver skötsel samt ökade krav på kontorsservice osv. Allt detta belastar den s. k. kringpersonalen. Men även den pedagogiskt-administrativa ledningen kräver större insatser vid t. ex. arbete med uppläggningen av undervisningen. Det arbetet måste allt oftare göras nytt från kurs till kurs för att motsvara berättigade krav på aktualitet och gruppstyrning.

Även vid oförändrad verksamhets- och ambitionsnivå kan i många fall ofta återkommande arbetsuppgifter inte utvecklas till rutiner genom att förutsättningarna ändras t. ex. vad avser studiehjälp eller kompetensbestämmelser. Underlaget för statsbidrag till administrativa resurser växer inte i proportion till arbetsbördan för kortare kurser. Uppgifterna är till antalet för kortare och längre kurser ungefär detsamma, även om det för de senare i vissa fall är fråga om mer omfattande arbeten. Detta förhållande mellan kurslängd, arbetsuppgifter och bidragsunderlag är inte ensamt avgörande för belastningen på administrationen. Den kurs som i mer eller mindre institutionaliserad form görs upprepade gånger kräver ett mycket litet arbete

i jämförelse med en utvecklingskurs, som måste planläggas från idé till kursvärdering och därför kräver mycket pedagogiskt och administrativt arbete.

Samtidigt vill utredningen peka på, att många uppgifter i samband med kursverksamheten borde kunna handläggas av annan personal än rektor och lärare. För den enskilda skolan kan det dock i vissa fall kanske paradoxalt nog vara lättare att få en ny tjänst som lärare, då denne ej belastar huvudmannen, än att få biträdeshjälp.

Slutligen bör beträffande behovet av administrativ hjälp noteras, att flertalet landsting och vissa andra huvudmän sköter stora delar av sina skolors administration. Detta är dock inte detsamma som att dessa uppgifter helt avlastats skolan, som ju i stället måste leverera basmaterial och ständigt bevaka de operationer som görs på regional/central nivå.

Som tidigare sagts är bidraget till kringpersonal beräknat för en kontorist, en institutionstekniker och en halv bibliotekarie. Beloppet justeras med hänsyn till genomsnittet för den statliga lönenivån och har höjts från 65 tkr budgetåret 1967/68 till 122,4 tkr budgetåret 1974/75 eller med 88 %. Denna justering har dock inte legat i nivå med de faktiska lönestegringarna, som för dessa låglönegrupper varit betydligt större än genomsnittet. Så har för exempelvis en kommunalt anställd kontorist den rena lönen höjts med ca 129 % mellan åren 1967 och 1975. Därför har bidraget urholkats. Vidare bör noteras, att bidrag till sociala kostnader för dessa personalgrupper ej ges. De indirekta lönekostnaderna har ökat mycket kraftigt den senaste tioårsperioden varför skolans/huvudmannens egna insats för att t. o. m. behålla befintlig personal har måst öka. Sett till de resurser som riksdagen avsåg skapa år 1966 har bidraget även av denna anledning kraftigt urholkats.

Bidragskonstruktionen rymmer en viss expansion upp till 50 % av utgångsvärdet. Över denna gräns, som motsvarar 5100 elevveckor, ges inget bidrag alls. Det som år 1966 var normalskolan på ca 3400 veckor har i dag ca 5 000 elevveckor, varför hälften av skolorna inte längre får ökat bidrag vid stigande verksamhet. Som ovan nämnts har skolorna också fått en större andel mer resurskrävande kortkurser, varför behovet av administrativ hjälp kraftigt ökat.

Behovet måste dock för många skolor också ses i relation till andra angelägna ändamål. För en rörelseskola kan valet komma att stå mellan en halvtjänst som bibliotekarie och en nödvändig anslagsökning till hastigt fördubblade oljepriser. Skulle bidraget till kringpersonal vara direkt knutet till den personal som utgör beräkningsgrund skulle troligen å ena sidan landstingsskolan bättre kunna driva kravet gentemot huvudmannen på att få tjänsterna, medan rörelseskolan å andra sidan inte bara skulle gå miste om tjänster och anslag utan också få stora svårigheter att klara kostnader för nödvändig material av typ olja. Enligt utredningens mening är det därför inte rimligt att genom någon typ av bidragsvillkor styra medel som redan nu uppfattas som ett allmänt driftbidrag. Även här borde staten endast tillhandahålla ramar inom vilka skolan själv med hänsyn till egna, särskilda förhållanden, får fördela.

En mindre administrativ resurs, vars storlek helt varierar med verksamheten, är nedsättningen i rektors undervisningsskyldighet. Som nämnts tas därvid hänsyn till den administrativa belastning kursverksamheten m. m.

orsakar. Nedsättningen bokföres visserligen på rektor men bör enligt SÖ:s anvisningar ses som en skolans resurs och kan fördelas bland lärarna. Av till SÖ infordrade uppgifter framgår i vilken mån en sådan fördelning sker. Arbetsåret 1974/75 förekom det att del av rektors nedsättning tillkom lärare som fullgjorde administrativa uppgifter på 42 skolor. För dessa utgjorde genomsnittet nedsatta undervisningstimmar som lagts på andra än rektor 88 timmar, men variationerna är stora. Räknat i veckotimmar under en 34 veckors vinterkurs blir det 2,6 veckotimmar i snitt. Av uppgifterna att döma, sker nedsättningen som fördelning just i veckotimmar: multiplar av 34 är mycket vanliga. Det är alltså bara på en tredjedel av skolorna som en fördelning av administrativa uppgifter sker. På 19 av dessa 42 skolor har man varit tvungen till detta eftersom rektor enligt anvisningarna bör undervisa minst 240 tim/arbetsår.

Behovet att lindra skolledningens arbetsbörda vid stigande verksamhet är uppenbart. Systemet med fördelning av en ökad nedsättning gör att i många fall "rektorsuppgifter" som kunnat lösas med annan arbetskraft nu läggs ut på lärarpersonal. Det kan gälla rutinuppgifter även om en stor del avser pedagogisk planering. Som utredningen ser det borde det vara möjligt att fördela det administrativa arbetet betydligt flexiblare än nu och ändå få statsbidrag till personalkostnaderna.

16.3.3 *Statsbidrag till utåtriktad verksamhet*

Kombinationstjänster, cirkeltjänstgöring och konsulent- och kontaktverksamhet är de områden där staten via folkhögskolorna ger anslag till annat folkbildningsarbete. För systemet med kombinationstjänster (bildnings- och ämneskonsulenter) redogörs närmare i kapitel 9 liksom hur berörda parter och folkhögskoleutredningen bedömer verksamheten.

Delvis besläktad med kombinationstjänsterna är den resurs för försök med kontaktarbete i vuxenutbildningen ("samordningstjänster") som finns sedan budgetåret 1974/75. För konstruktionen hänvisas till avsnitt 16.1.1.1. I en del fall har resurserna använts till att i samarbete med länsbildningsförbunden försöka vidga kontakter medan i andra fall verksamheten varit riktad mot enskilda studieförbund i mening att öka samverkan med just detta.

Utredningen finner det viktigt att denna form av verksamhet kan bedrivas. Samtidigt kan konstateras, att resurserna är små. När behov därav uppstår, är det angeläget att skolan på ett smidigt sätt kan disponera resurser för utåtriktad verksamhet. En friare disposition av de möjligheter som finns är därför önskvärd.

En allt större del av folkhögskollärarnas tjänstgöring fullgörs som handledare i studiecirkelarbetet. En uppskattning visar på ca 55 000 timmar verksamhetsåret 1975/76.

Utredningen menar att denna typ av utåtriktad kontakt är värdefull. För studieförbunden är det en fördel att till vissa typer av cirklar få tillgång till ämneskunskap med pedagogisk utbildning och/eller vuxenpedagogisk erfarenhet. Vidare ges härigenom en kontakt, som kan leda till utvidgat samarbete i form av ämneskurser, av betydelse för studieförbund och medlemsorganisationer.

För folkhögskolans del är också kontaktmöjligheterna betydelsefulla. Det är också nödvändigt för läraren att hålla en ständig kontakt med det fria bildningsarbetet och med yrkesverksamma cirkeldeltagare. Möjligheterna att leda studiecirkel i tjänsten har också i vissa fall av nedgång i antal kursdeltagare räddat lärarnas fulla tjänstgöring.

Vissa problem kan dock dyka upp vid den här typen av samverkan. Frågan om vem som skall betala reseersättningen till läraren hör hit. Ett annat problem utgör cirkelsammankomster med för få deltagare och cirklar som havererar innan man nått stipulerad nedre timtalsgräns. Problemen bör i största möjliga utsträckning lösas genom kontakter mellan huvudintressenterna. Eftersom dessutom fördelarna är så dominerande menar utredningen, att det även i fortsättningen är önskvärt att folkhögskollärare i tjänsten får leda både allmänna studiecirklar och universitetscirklar.

16.3.4 *Omvandlingsmöjligheterna*

På senare år har det blivit uppenbart, att det för folkhögskolans verksamhet är nödvändigt med en rad funktioner utöver det traditionella lärararbetet i lektionssalen t. ex. olika former av elevsocialt arbete. Anknytningen till undervisningstimmar har därvid känts hindrande. Samtidigt har de pedagogiska arbetsformerna ändrat karaktär och mer avlägsnat sig från den traditionella form, som är förknippad med nuvarande sätt att beräkna tjänstgöringsskyldigheten dvs. i undervisningstimmar à 40 minuter. Detta har man försökt lösa med s. k. omvandling. Sedan några år tillbaka kan nämligen lärartimmar omvandlas till kurators- och studie/yrkesorienteringstimmar. Tyvärr saknas uppgifter om hur stor denna omvandling är, men genom att den hela tiden måste ligga inom 2,2-kvoten, kan man anta att den är av begränsad omfattning. Genom att anvisningarna rekommenderar att en lärartimme i dessa fall skall motsvara två timmar à 60 minuter ges trots detta en viss resurs även med ett begränsat antal satsade lärartimmar.

Om behovet av denna verksamhet med kurators- och syo-timmar uttalar sig utredningen ovan i kapitel 15.

Fördelar med möjligheterna till omvandling ligger i att det är ett smidigt sätt att skapa resurser för ett behov, som kan växla från år till år. Vidare finns knappast risk för missbruk då lärartätheten inte gärna tillåts sjunka alltför lågt i ordinarie undervisning. Att denna typ av verksamhet tunnar ut lärartätheten för undervisningen är samtidigt en nackdel, om behovet av t. ex. kuratorsinsatser är stort. Dessutom binder konstruktionen resurser till lärare eller "timanställd" personal, en bindning som borde kunna slopas.

Ett alternativ till ökad schablonisering av statsbidragen vore utvidgade omvandlingsmöjligheter. Ett smidigare system än för närvarande skulle bli följden, men å andra sidan är resurserna fortfarande bundna till lärarpersonal vilket enligt utredningen är onödigt styrande.

Utredningen menar därför att möjligheterna till omvandling är ett sätt att nå ett förenklat bidragssystem, men att en ännu friare resurstilldelning är att föredra.

16.3.5 *Pedagogiska bidrag*

Tre bidrag till pedagogisk utrustning finns: driftbidrag, bidrag till engångsanskaffning samt bidrag ur byggnadsanslaget till första uppsättning stadigvarande undervisningsmateriel.

I likhet med bidraget för kringpersonal torde det pedagogiska driftbidraget mer uppfattas som ett allmänt driftbidrag än som pengar avsatta speciellt till pedagogiska ändamål. I takt med att skolorna passerat taket 5100 elevveckor och med försämrat penningvärde har bidragets betydelse minskat för skolorna. Det är enligt utredningens tidigare framförda uppfattning inte rimligt, att staten genom sina bidragsvillkor påverkar skolornas lösning av pedagogiska resursproblem. Skolorna bör i stället själva inom ramen för tilldelade medel avgöra, hur den aktuella resursfrågan bör lösas, med lärare, annan personal eller med materiel.

Anslaget till stadigvarande undervisningsmateriel har stimulerat skolorna att skaffa utrustning som de kanske annars ej haft råd med, genom att staten stått för 50 % av kostnaden. Konstruktionen med villkoret att skolan själv skall bära den återstående hälften medför dock olägenheter. Det kan betyda att de skolor, som är för fattiga för att skaffa pedagogisk utrustning ej heller "har råd" att få statsbidrag. Den välbärgade skolan däremot kanske stimuleras till anskaffning, som annars inte skulle ha skett, innefattande materiel som inte särskilt ofta kommer till användning i undervisningen men ändå kostar mycket. Äskandena från skolorna kan vara en önskelista över materiel som kan vara bra att ha och inte resultatet av en gemensam pedagogisk-metodisk diskussion i lärarrådet.

Vad slutligen gäller det tredje bidraget (från byggnadsanslaget till första uppsättning) så har den stora konkurrensen om bidragen till byggnader och utrustning av elevhem varit så stor, att medel ej kunnat delas ut till pedagogisk materiel.

Utredningen menar, att även i detta fall den pedagogiska situationen som genom bidraget löses genom att man skaffar materiel kanske hellre borde lösts genom en personell insats eller genom kontakt med närsamhället utanför skolan. En uppluckring av sålunda styrande bidrag bör därför eftersträvas, så att skolans val av problemlösning enbart betingas av de pedagogiska kraven, ej av tillgång eller brist på statsbidrag.

16.3.6 *Rektorstjänsterna*

Som framgår av avsnitt 15.3 har tid efter annan diskuterats jämförelser i tjänstgöringsförhållanden mellan folkhögskolans rektorer och ungdomsskolans. Utöver frågor om ren arbetsbelastning har det gällt förordnandetidens längd. Medan det allmänna skolväsendets rektorer haft viss-tidsförordnanden med i varje fall teoretiska möjligheter att återgå till en bottentjänst, har folkhögskolerektorerna suttit med anställning tillsvidare utan sådan reträttplats.

Utredningen har förståelse för den önskan om möjlighet att återgå till lärartjänst som kan finnas. Folkhögskolan är en snabbt föränderlig skolform, som ställer stora krav på engagemang och nytänkande såväl organisatoriskt som pedagogiskt. Arbetsbelastningen är stor av både triviala och väsentliga

uppgifter, de administrativa hjälpresurserna inte särskilt utvecklade. Även om många önskemål uttryckts om att efter något eller ett par tiotal år som rektor återgå till en lärartjänst, har få rektorer gjort försök därtill och ännu färre lyckats.

Av skäl som närmare utvecklas i kapitel 15 har utredningen därför haft vissa sympatier för att bereda folkhögskolans rektorer möjligheter till tidsbegränsade förordnanden i kombination med bottentjänster. Då anställningsformerna för skolledarna i det övriga skolväsendet genom trygghetslagstiftningen ändrats, som också framgår av kapitel 15, är det inte möjligt att lösa problemet genom en särbehandling i anställningsformen för folkhögskolans rektorer. Utredningen menar dock, att behovet i några fall kan vara så stort, framför allt för verksamheten vid en skola, att det utan större kostnad bör vara möjligt att skapa en garanti för att en rektor, som så önskar, skall kunna återgå till lärartjänst. Utredningen återkommer i nästa avsnitt med förslag.

16.3.7 *Saneringsbidraget*

Syftet med saneringsbidraget som tillkom år 1966 var "att t. ex. avlasta vissa tyngande ränte- och amorteringsbördor och att medge en punktvis insatt upprustning, exempelvis av köksutrustning och sanitära anordningar". Av siffermaterialet i avsnitt 16.2 framgår, hur bidraget sedan tillkomsten fördelats och hur skuldbördan förändrats bl. a. hos de tio skolor som fått över 500 tkr eller tillsammans 57 % av det totala bidraget.

Någon systematisk sammanställning av hur bidraget använts har inte gjorts av utredningen, men mot bakgrunden av det ovan redovisade materialet och från i övrigt inhämtade uppgifter hävdar utredningen, att syftet med bidraget ej uppnåtts.

Vad först gäller principerna för tilldelning sägs, att enbart behovet bör vara avgörande. Några ytterligare anvisningar om hur det skall mätas finns inte. Av förslagen från SÖ framgår tydligt, hur denna brist fått myndigheten att under de sju åren efter hand ändra sina fördelningsprinciper för att försöka komma åt det verkliga behovet. Bortsett från det tveksamma i denna glidande bedömning kan fastslås, att det varit svårt att finna några hållbara kriterier för att mäta skolornas ekonomiska behov.

En av anledningarna till denna svårighet är skolornas varierande anknytning till huvudmannen i ekonomiskt avseende. Den kan vara mer eller mindre fördelaktig sedd från kreditvärdighetssynpunkt. Det förekommer att huvudmannen i stället för bidrag till skolan beviljar "lån" med mer eller mindre fördelaktiga villkor. Det kan därför vid granskningen av total låneskuld vara svårt att tränga genom den typen av konstruktioner.

Vad sedan gäller skolornas användning av beviljade bidrag, har alltså en del utnyttjats till att betala tillbaka "lån" till huvudmannen. Därigenom får denne så att säga statsbidrag för det "bidrag" han "lånat" skolan. Detta torde icke ha varit statsmakternas avsikt med bidraget, vilket också framgått av besluten om bidrag. Vidare har det förekommit, att skolor trots villkoret för bidraget, använt det till löpande driftsutgifter.

Genom att bidraget först var provisoriskt och sedan efter den första femårsperioden funnits kvar i halverad form, har det uppfattats som en mera

permanent företeelse. Det har sålunda förekommit att skolor i sina ekonomiska kalkyler räknat med stor låneskuld, då detta "borde ge" framtida saneringsbidrag. I stället för att minska sina befintliga skulder med saneringsbidraget har det förekommit, att skolor i stället ökat dem för att få saneringsbidrag.

Just för den enskilda skolan ter sig nämligen i dag en ökad lånefinansiering annorlunda än i mitten av 60-talet när saneringsbidraget tillkom. Det är knappast längre ofördelaktigt att lånefinansiera investeringar till en räntekostnad av 8–10 % med hänsyn till den ständiga ökningen av fastighetsvärdena som ofta är lika stor, ibland större. Om därtill läggs vetskapen om möjligheterna till saneringsbidrag bör skolans intresse av minskad låneskuld vara ganska svalt.

Tanken att bidraget skulle avlasta särskilt de äldre skulderna är i dagsläget inte självklart den ekonomiskt mest fördelaktiga dispositionen. Med nuvarande räntesituation blir förräntningen på beviljade bidrag större, om de används som likviditetsförstärkning, t. ex. för att utnyttja kassarabatter eller för att minska belastningen på checkräkningskredit.

Sammanfattningsvis menar alltså utredningen, att saneringsbidraget ej fungerat som var avsett och att det ej haft önskad effekt på saneringen av skolornas ekonomi.

16.3.8 *Byggnadsbidraget*

Det byggnadsbidrag som SÖ fördelar är 6 mkr/år. Av tabell 16:2 framgår fördelningen på skolor. Som jämförelse har där också redovisats de bidrag som gått via AMS, vilka utgör drygt hälften av SÖ:s bidrag.

Byggnadsbidraget skall tillfalla de skolor som har största behovet. Även om inget sagts därom i förarbeten eller kungörelse, har det stora bidragsbehovet gjort att medlen i det närmaste helt gått till rörelseskolor. Vidare kan årligen med nuvarande anslagsram bara ett fåtal rörelseskolor få statsbidrag. Sett från de många skolor som härigenom ej får bidrag bl. a. alla landstingsskolor, vore en jämnare fördelning önskvärd.

AMS-bidragens fördelning – även utanför stödområdet – motiveras helt utifrån arbetskraftssituationen, varvid någon "turordning" i behov inte alltid kan spela roll.

Den redovisade tillgången på särskilda byggnadsanslag från SÖ och AMS – och för landstingsskolorna från de egna landstingen – kan leda till ganska stora standardskillnader skolorna emellan, vilket får effekter från kostnads- och rekryteringssynpunkt. Samtidigt kan konstateras, att utan dessa särskilda byggnadsbidrag hade en stor volym ej kunnat byggas.

Även i fråga om byggnadsbidraget menar utredningen att en flexiblare form bör skapas. Nuvarande uppdelning i kapital- och driftbidrag är även här mindre meningsfull. Om en skola exempelvis får ett byggnadsbidrag på en mkr innebär det i praktiken att den slipper årliga räntekostnader (= driftkostnader) på kanske 90 tkr. Byggnadsbidragets fördelning även inom gruppen rörelseskolor kan inte anses särskilt "rättvis". Här i likhet med vad som gäller bidraget till engångsanskaffning av pedagogisk utrustning kanske de skolor som bäst behöver bidraget ej "har råd" att få det dvs. kan inte svara för den ekonomiska insats, skolan själv skall stå för.

16.3.9 *Bidragsadministrationen*

I takt med att verksamheten vid folkhögskolorna har ökat och dessutom omstrukturerats mot allt flera kortare kurser har det administrativa arbetet ökat både på skolorna och tillsynsmyndigheten. Det har resulterat i förlängda handläggningstider på båda håll. Detta finns delvis också verifierat i en rapport från SÖ:s revisionskontor. Däri pekas på en ökande eftersläpning dels i skolornas slutrekvisitioner av drifts- och kapitalbidrag och dels i SÖ:s granskning. Detta kan bl. a. leda till likviditetsproblem för den enskilda skolan, trots förskotten på statsbidragen.

Vidare har konstaterats allt längre handläggningstider på skolornas framställningar till myndigheten, vars granskning och tillsyn därför ofta får ske i efterhand av t. ex. ämnesplaner och dispensansökningar och därför blir mindre meningsfull.

Den stora ökningen i mängden ärenden har alltså orsakat förseningar såväl på skolorna som på SÖ. Utredningen menar att även detta förhållande är ett starkt motiv för en rörligare resursanvändning som i kombination med förenklade rutiner i anledning därav bör kunna väsentligt minska dessa brister.

16.3.10 *Övriga synpunkter*

I flera detaljer har statsbidragssystemet ändrats de senaste åren. Nya regler har införts, åtgärder vilkas resultat vore av intresse att närmare analysera. Det har dock inte varit möjligt dels på grund av bristande underlag (t. ex. omvandlingsfrekvensen och användningen av omfördelade rektorstimmar) dels på grund av att ändringarna är så färska att erfarenheterna är begränsade (tvåårsredovisningen och kontaktverksamheten, jämför avsnitt 16.1.3.3 resp. 16.1.1.1). Utredningen anser att initiativen är positiva och pekar åt rätt håll men menar, att det finns stora risker för ett alltför svåröverskådligt system som trots förändringarna ändå inte kan lösa problemen. Det är därför utredningens avsikt att i nästa avsnitt föreslå nya principer för statsbidraget till folkhögskolor.

I likhet med 1965 års statsbidragsutredning har folkhögskoleutredningen konstaterat mycket stora skillnader i inackorderingsavgifter mellan skolorna och gentemot de verkliga kostnaderna. Statsbidragsutredningen föreslog, att bidragen skulle knytas med villkor om lägsta avgift, vilket dock avvisades av remissinstanser och statsmakter. Dessa pekade på att problemet borde lösas genom kontakter mellan tillsynsmyndighet och huvudmän. Dessa har dock ej lyckats lösa problemet. Som visats tidigare har emellertid skillnaderna i deltagaravgifter under perioden ytterligare ökats. Utredningen menar att dessa stora skillnader icke är acceptabla vare sig skolorna emellan eller gentemot de faktiska kostnaderna. Utöver de ekonomiska följderna för skolan finns stora risker att det inte blir skolornas inriktning eller arbetssätt utan inackorderingsavgiftens höjd som avgör skolvalet för den sökande.

När statsbidragsutredningen föreslog ett lägsta inackorderingspris som villkor för statsbidrag menade man, att skolornas ekonomiska läge i grunden aldrig kunde förbättras om inte en ökad statsbidragsgivning kombinerades med realistiska inackorderingspriser. Eleverna borde svara för utgifter för

kost och logi, medan statsbidraget skulle avse den pedagogiska verksamheten. Det lägsta priset borde då vara 300 kr./månad för budgetåret 1967/68, vilket skall jämföras med skolornas beräknade verkliga kostnad på 375 kr. och avgifterna som för landstingsskolorna var ca 190 kr. och för rörelseskolorna ca 240 kr./månad. I departementschefens avstyrkan av förslaget låg dock en positiv inställning till den avsedda effekten – höjda inackorderingspriser – som dock förväntades uppnås via samråd och rekommendationer. Som visats har något resultat på den vägen ej nåtts. Skillnaderna har i stället bara ökat. Det då föreslagna lägsta inackorderingspriset skulle i dagsläget motsvara ca 500 kr. Om det skall utgöra samma andel av de faktiska kostnaderna i dag som det gjorde år 1965 (80 %) skulle det lägsta priset i stället ligga på ca 630 kr.

Slutligen vill utredningen beröra skolornas ekonomiska redovisning. Även här hade statsbidragsutredningen föreslagit förändringar. Icke desto mindre har nu konstaterats att t. ex. planmässiga avskrivningar ej torde förekomma överallt. På en del håll tycks det snarare vara regel att sådana ej förekommer. Årsredovisningens information blir därigenom utan större värde. Visserligen uppvisas kanske ett lägre underskott än som annars skulle framgå, men det faktiska resultatet kommer inte fram. Av flera skäl kan det vara angeläget att skolorna ger en så fullständig bild av verksamhetens ekonomiska sida som möjligt, en bild som dessutom bör vara jämförbar skolorna emellan.

Enligt utredningens mening bör därför tillsynsmyndigheten få i uppdrag att utfärda närmare anvisningar om hur den ekonomiska redovisningen bör göras.

16.4 Utredningens överväganden och förslag

I de tidigare avsnitten av kapitlet har utredningen redovisat gällande statsbidragssystem, skolornas ekonomiska struktur samt värderat dessa förhållanden. Med detta som bakgrund avser utredningen att föreslå förändringar i konstruktionen av statsbidraget till folkhögskolorna.

Följande har utgjort utgångspunkter för förslagen:

Inledningsvis konstaterar utredningen med hänvisning till den tidigare framställningen, att folkhögskolorna sinsemellan är mycket olika. Det kan gälla t. ex. verksamhetens inriktning och omfattning, ekonomisk uppbyggnad och stabilitet samt framtida utvecklingsmöjligheter. Detta leder till att ett statsbidragssystem måste konstrueras med hänsyn till dessa olika förutsättningar.

Vidare menar utredningen, att bidragssystemet inte bara skall anpassas till dagens situation utan också ge utrymme för och stimulans till vidare utveckling av pedagogiska metoder, arbetssätt och kursverksamhet.

Utvecklingen av mängden kortare kurser är positiv bl. a. därför att skolorna därigenom ofta når grupper, som annars inte skulle komma i kontakt med skolformen. Ett bidragssystem måste enligt utredningens mening därför möjliggöra en friare fördelning av resurserna mellan kurstyper av olika slag.

En ytterligare utgångspunkt är att erfarenheterna är positiva av det nu rådande systemet med skolornas friare disposition av lärarresurserna. En förändrad pedagogisk situation med nya arbetsformer gör det nödvändigt

att ytterligare schablonisera statsbidraget.

Vidare anser utredningen att den tidigare genomgången klart visar att sanerings- och byggnadsbidragen ej fungerat tillfredsställande och att därför resurserna bör omvandlas och i annan form komma skolorna tillgodo.

Utgångspunkten vid utredningens behandling av rörelseskolorna har varit att deras unika möjligheter i dagens liksom i framtidens folkhögskola inte får minskas av ekonomiska hinder genom t. ex. en missgynnande schablonisering av statsbidragen. Ett uttryck för denna uppfattning är bl. a. att det förslag till särskild lånefond för folkhögskolor som framläggs nedan.

Slutligen är en utgångspunkt den totala kostnadsramen. Både enligt direktiv och utredningens uppfattning måste förändringar av bidragens konstruktion i stort rymmas inom nuvarande ramar.

16.4.1 *Enhetligt bidrag*

I princip ansåg 1965 års statsbidragsutredning att den statliga bidragsgivningen skulle behandla skolorna lika, oberoende av huvudmannaskap. Rörelseskolornas anspråk på större statligt stöd motiverades av, att deras huvudmän till skillnad från landstingen saknade uttaxeringsrätt. Genom denna olikhet i tillgång till skattepengar kunde inte rörelseskolorna t. ex. subventionera sina kursdeltagare lika mycket som landstingens skolor. Extra statsbidrag borde utjämna skillnaden i skattemedel mellan skolor av olika typ. Statsbidragsutredningen föreslog därför bl. a. ett saneringsbidrag, som skulle hjälpa upp rörelseskolornas ekonomi samt ett byggnadsbidrag till skolor med störst behov. Det kom att i huvudsak ges till rörelseskolorna.

Som framgått ovan, har även folkhögskoleutredningen granskat skolornas ekonomi. Därvid kan inledningsvis konstateras, att grupperingen i rörelseskolor och landstingsskolor inte är särskilt relevant. I varje fall är gruppen rörelseskolor inte enhetlig vare sig när det gäller ekonomisk ställning eller delaktighet i statsbidrag.

Som också framgått av avsnitt 16.2 är det inte rimligt att betrakta rörelseskolorna som generellt ekonomiskt svaga skolor. En skola kan ha mycket dålig likviditet beroende på att den genom stora investeringar skaffat sig stora tillgångar, som realekonomiskt skall betraktas som en styrka, men som till en början hårt anstränger likviditeten. En annan skola kan ha god likviditet och små låneskulder, men i själva verket ha ett utsatt läge då stora ersättningsinvesteringar blir svårfinansierade genom otillräckliga samlade avskrivningar på grund av flerårig kapitalförstöring. Båda dessa typer finns bland gruppen rörelseskolor.

Om man studerar tilldelningen statsbidrag för gruppen rörelseskolor – och då förs hit även stödföreningsskolorna trots att huvudmannen-föreningen i vissa fall har en mycket smal bas – finner man, att av totalt 63 skolor har 25 inte fått något saneringsbidrag och 11 ej något byggnadsbidrag. Av dem som fått det senare bidraget har 6 st fått mindre än 100 tkr. Som redan visats är det inte särskilt styrkt att skolor som fått dessa extra bidrag verkligen haft en sämre ekonomisk ställning än de som inte fått bidrag. Om statsbidragen i stället för som nu fördelas lika på alla skolor, skulle inte bara gruppen landstingsskolor, utan även en stor del av rörelseskolorna, få ett ökat bidrag.

Av utredningens tidigare sammanställning framgår vidare, att rörelseskolornas ekonomi ej förbättrats genom sanerings- och byggnadsbidragen. Den totala skuldbördan har ökat. Detta har också gällt flera skolor som fått stora bidrag. Dessutom har fastslagits, att vissa huvudmän knappast ger några regelbundna driftbidrag till sina skolor, utan dessa är helt hänvisade till avgifter och offentliga anslag. Det finns alltså skäl att ånyo överväga, om inte statsbidragen bör göras oberoende av skoltyp och endast anknytas till verksamheten.

Den förändring som blir följden av en lika-behandling av skolorna skulle, som anförts ovan, inte missgynna hela gruppen rörelseskolor. Det skulle i första hand märkas hos det ringa antal skolor, som "står i tur" att få sanerings- eller byggnadsbidrag. Flera skolor som fått stora bidrag kan inte räkna med att få ytterligare även om ingen förändring görs. Å andra sidan har dessa skolor genom hittills givna statsbidrag kraftigt minskat sina nuvarande och framtida driftkostnader, då de undgår motsvarande ränte- och amorteringskostnader. En alldeles övervägande del av skolorna skulle genom en förändring av denna bidragsregel få en ekonomisk förstärkning.

För närvarande finns ca 7,7 mkr som i huvudsak går till gruppen rörelseskolor (inkl. stödföreningsskolorna). I genomsnitt per skola motsvarar det 122,2 tkr och i relation till verksamheten, som den beräknas ha varit budgetåret 1974/75 23:56 kr. per elevvecka. Om dessa anslag i stället fördelades på samtliga skolor reduceras beloppet till 67,5 tkr per skola eller 13:49 kr. per elevvecka, vilket för gruppen landstingsskolor skulle motsvara en ökning av bidragen med ca 3,3 mkr och för rörelseskolorna en motsvarande minskning.

Då en förändring i statsbidragssystemet trots allt inte bör missgynna ens ett fåtal skolor menar dock utredningen, att ändringen skulle kunna kombineras med ett extrabidrag, som garanterade att gruppen rörelseskolor icke skulle få den relativa försvagning som visats ovan. Storleken av en sådan resurs skulle utgöra skillnaden mellan de framräknade beloppen 23:56 kr. och 13:49 kr. per elevvecka eller totalt 5,7 mkr. Detta skulle innebära att rörelseskolorna liksom hittills får behålla sina 23:56 kr. per vecka, men att landstingsskolorna får ett tillskott av samma storlek. Därefter skulle skolor med olika huvudmän vara likabehandlade från statens sida från statsbidragssynpunkt.

Utredningen har funnit att övervägande skäl talar för att det är riktigast att ha samma bidrag till skolor med olika typ av huvudman, och att statsbidraget därigenom endast anknyter till verksamhetens omfattning. Därför föreslås att de bidrag som för närvarande tillfaller rörelseskolorna ökas med 5,7 mkr och förs samman med övriga bidrag i det nedan föreslagna schablonbidraget. Det är också utredningens mening att denna likformighet i statens bidrag borde – särskilt efter den föreslagna förstärkningen till landstingsskolorna – kunna leda till att landstingen mera enhetligt sluter upp kring landstingsförbundets rekommendation om bidrag till rörelseskolorna.

16.4.2 *Bidrag till administrativa resurser*

Av såväl utredningens skrivning som refererade undersökningar framgår, att folkhögskolornas mycket kraftiga expansion under de senaste årtiondena

nu sannolikt kulminerat. Underlaget för de långa vinterkurserna har minskat både på grund av minskade åldersgrupper och ökat antal alternativa utbildningar. Samtidigt med detta har en omstrukturering skett mot ökad andel kortare ämneskurser. Verksamhetsåret 1974/75 utgjorde sålunda ämneskurserna 27 %, ca 147 000 elevveckor, av skolornas totala kursvolym, mot 22 % året tidigare. Av totala kursvolymen svarade vidare ämneskurser kortare än 8 veckor för 10 %. Denna verkligt kraftiga kortkursexpansion är som nämnts i och för sig önskvärd. Som antytts ovan, blir dessa kurser ofta kontaktmöjlighet mellan folkhögskolan, angelägna målgrupper och samarbetspartners. Samtidigt har dock volymökningen ställt mycket stora krav på administrativa resurser på skolorna, vilket också anförts tidigare i betänkandet.

Ökningen av kortkurserna torde dock inte räcka till att ersätta minskningen i volym från de krympande vinterkurserna. Detta av flera skäl. Främsta orsaken är att skolornas kapacitet endast i sjunkande grad kan utnyttjas i takt med antalet kursbyten. Verksamhetsåret 1973/74 hade sålunda varje skola i genomsnitt 15 ämneskurser med en variationsvidd som låg mellan 0 och 80 st. I takt med mindre mängd långa kurser blir antalet kursbyten i framtiden betydligt flera. Samtidigt stiger kraven på förläggningsstandard, varför internatens kapacitet också reduceras (t. ex. genom att dubbelrum måste användas som enkelrum). Verksamhetsvolymen torde inom de närmaste åren stanna på en nivå (drygt 5000 elevveckor) där bl. a. inga ytterligare bidrag ges till administrativt arbete, eftersom bidrag till kringpersonal ej utgår för verksamhet över 5100 elevveckor. Samtidigt har det administrativa arbetet kraftigt ökat, även vid samma eller lägre totalvolym, men med större andel kortkurser.

Detta leder självfallet till att statens kostnader för verksamheten ej kommer att öka. Det kan snarare bli fråga om en relativ minskning. Enligt utredningens mening bör därför det behov av administrativa resurser som ovan dokumenterats kunna mötas inom en totalt sett oförändrad kostnadsram. Utredningen föreslår därför att – räknat i nuvarande begrepp – skolorna tillföres resurser motsvarande mellan 1/2 och 1 kontoristtjänst, för att skolledning och lärare skall avlastas vissa rent kamerala uppgifter. Den totala kostnaden för detta blir ca 35 tkr per skola eller 4 mkr totalt. Jämsides med detta ökade bidrag, som enligt utredningens uppfattning är ett minimum, skall ses den resurs som skapas genom en ökad flexibilitet i bidrags- och personalanvändning, som föreslås nedan.

Till denna grupp av resurser hör också kurator samt studie- och yrkesorienteringen. Som framgått av kapitel 15 föreslår utredningen, att resurser för kurators- och syo-verksamhet skall tillföras folkhögskolorna i ungefärlig omfattning av 1/4 tjänst per skola. Kostnaderna för detta blir 15 000 kr./skola eller totalt 1,7 mkr., vilket föreslås som ökning av folkhögskoleanslaget.

16.4.3 *Nytt schablonbidrag*

Som framgått ovan anser utredningen att systemet för lärarelönebidrag fungerat bra och bör kunna utvecklas ytterligare. Sedan statsbidragsreformen år 1966 genomfördes, har en rad nya bidrag tillkommit. Även om de är relativt små, kräver de stora administrativa insatser på både lokal och central

nivå. Utredningen anser att bidragssystemet skall vara enkelt och önskar därför så få typer av särskilda anslag som möjligt. Detta och i avsnitt 16.3 anförda skäl är motiv, när nu utredningen presenterar en delvis ny bidragskonstruktion.

Utgångspunkterna är gällande lärartäthet om 2,2 tim/elevvecka samt nuvarande kostnadsram förstärkt med de ovan motiverade anslagsförändringarna. Utredningen menar, att som norm bör rådande lärartäthet gälla även om inom skolans totala ram förskjutningar kan och bör göras. Den totala lärartätheten bör därför fortfarande motsvara 2,2 lärartimmar per elevvecka. Vad gäller anslagsramen består den för budgetåret 1975/76 av lärarlönebidrag inklusive sociala kostnader på 124 889 tkr, övriga driftbidrag 28 092 tkr, speciella bidrag 8 450 tkr eller tillsammans 161 431 tkr. Till detta skall läggas föreslagna förstärkningar på 13 065 tkr, vilket blir 174 496 tkr. Om detta ställs i förhållande till det antal elevveckor, 575 000, som genomfördes verksamhetsåret 1974/75 blir det 303:47 kr/elevvecka.

Då den dominerande kostnaden (ca 77 %) i statens bidrag är lärarlönerna bör även i forsättningen den genomsnittliga lärarlönekostnaden utgöra beräkningsgrunden. F. n. används i statens budgetsammanhang såsom beräkningsgrund för lärarlönekostnaden lönen för en ordinarie lärare i lägsta löneklassen (AT 12:0), medan t. ex. AT 12:2 används som schablon i primärkommunala budgetberäkningar. I det system som föreslås, är det viktigt att beräkningsgrunden lärarlönekostnaden blir den genomsnittliga lönen för lärarna. I utredningens förslag har dock i fortsättningen använts samma schablon som SÖ använder. Den nya schablonen bör sedan konstrueras så att statsbidrag ges i förhållande till verksamhetsvolym uttryckt i elevveckor. Varje elevvecka skall alltså berättiga till en del av en lärarlönekostnad. Genom att modifiera den andelen kan sedan hänsyn tas till de övriga statsbidrag som ingår i schablonbidraget eller skall föras dit som förstärkningar. Inom ramen för ett på detta sätt framräknat totalbidrag får respektive skola själv fördela medlen på personal, materiel och kapitalkostnader.

Efter att resurser för bidrag till musikutbildning, handikappkurser, fritidsledarutbildning samt för folkhögskolorna i Jokkmokk och Haparanda, vilket utvecklas nedan, frårdragits återstår 164 458 tkr. Sätts detta belopp i relation till antal elevveckor samt kostnaden för en genomsnittlig lärare, blir resultatet ett schablonbidrag som skulle utgå med 0,0036 lärarlönekostnader per elevvecka.

Som exempel kan tas en skola med ett genomsnitt av 5044 elevveckor per år (beräknat genomsnitt budgetåret 1974/75). Detta värde multipliceras med resursfaktorn 0,0036 vilket ger 18,16 "resursbidrag". Dessa multipliceras därefter med SÖ:s beräknade lärarlönekostnad som för närvarande är 79 934 kr. och resulterar i ett totalt statsbidrag på 1 451 601 kr. I nu gällande system skulle den här skolan fått 11 097 lärartimmar vilket motsvarar ett bidrag på 1 085 309 kr., vartill skall läggas kringbidrag med 201 612 kr. samt pedagogiskt bidrag med 19 286 kr. eller totalt 1 306 207 kr. De 145 394 kr. som den föreslagna konstruktionen ger utöver nuvarande system, är dels skolans andel av de statsbidrag som nu tilldelas efter ansökan t. ex. sanerings- och byggnadsbidrag, dels det påslag som gjorts för ökade administrativa resurser samt den höjning som föreslagits för likställdhet mellan skolorna.

Den stora skillnaden mot rådande system är, att nu tilldelas en skola av denna genomsnittliga omfattning 13,6 lärare plus bidrag till kringpersonal och materiel. I det föreslagna systemet får skolan motsvarande 18,16 "resurser" som kan användas relativt fritt av skolan i avvägningen mellan lärare, assistentpersonal eller materielanskaffning på olika kurser. Dock skall totalramen även i fortsättningen motsvara nuvarande lärartäthet 2,2.

En komplikation i detta sammanhang utgör dels det stora antal studiecirkeltimmar som ingår i ämneslärarnas tjänst, dels de s. k. kombinerade tjänsterna. Som utredningen tidigare anfört är båda funktionerna av stor betydelse och bör bevaras.

För närvarande fullgör folkhögskollärarna ca 55 000 timmar som handledare i studiecirkel. Då grundenheten i det föreslagna systemet är elevveckor, måste alltså dessa undervisningstimmar omräknas till elevveckor varefter den föreslagna schablonen kan användas. I och för sig medför detta ett större bidrag till skolan, än vad som motsvarar kostnaderna för rena lärartimmar. Då bör här observeras att större delen av dessa timmar fullgöres på kvällstid och därför enligt avtal berättigar till ett 20-procentigt tjänstgöringstillägg till ett tänkt timarvode (timmarna fullgörs ju inom tjänsten). I många fall belastar cirkeltjänstgöringen folkhögskolan när det gäller administration samt lokal- och materialanvändning. Då den nya schablonen i runda tal till en fjärdedel utgöres av andra kostnader än lärarlöner, är det alltså väl motiverat att omräkna cirkeltimmar till elevveckor och därmed infoga dem i statsbidragsmodellen. Så har också gjorts i de belopp som här användes.

De kombinerade tjänsterna belastar folkhögskolorna där de är placerade med hela lönen, men enligt det föreslagna bidragssystemet skulle bara folkhögskoledelen (ca 1/3) ge bidrag via antalet elevveckor. I kapitel 9 har emellertid utredningen motiverat och föreslagit att de nuvarande 22 kombinerade tjänsterna avvecklas. De därigenom disponibla resurserna – förstärkta för att öka denna verksamhet av kontaktytor mellan folkhögskola och folkbildningsarbete – tillföres i stället samtliga skolor. Som genomsnittligt mått på omfattningen angavs ca 1/3 lärartjänst.

Vid kostnadsberäkningen skall hänsyn tas dels till den del av de nuvarande tjänsterna som belastar folkhögskoleanslaget men avser konsulentarbete, ca 1172 tkr., dels till de 200 tkr. som redan är anslagna för kontakt- och konsulentverksamhet eller tillsammans 1372 tkr. Den totala kostnaden beräknas till 3037 tkr., vilket leder till en anslagsökning på 1665 tkr. Dessa medel har också lagts in i schablonen ovan.

Vidare föreslår utredningen att de tre separata bidrag som för närvarande går till Biskops Arnö, Samernas folkhögskola och Finska folkhögskolan (se avsnitt 16.1.1.7) även i fortsättningen skall ligga utanför det ordinarie bidragssystemet och behandlas separat. Till denna kategori bör också föras de medel som i form av ökad lärartäthet ges till Samernas folkhögskola för ämneskurs i samisk slöjd. Bidraget bör således omvandlas till kontantbidrag och redovisas särskilt.

I kapitel 8 har utredningen föreslagit att kulturarbetare skall kunna arbeta vid folkhögskolorna antingen som lärare eller i annan form. Då frågan om konstruktionen icke kan lösas enbart i detta sammanhang, avstår utredningen från att föreslå hur kostnaderna för detta skall täckas.

16.4.4 *Bidragsdifferentiering*

Vissa typer av kurser kräver en större lärartäthet än huvuddelen av skolornas verksamhet. Detta har t. ex. lett till att handikappade och vissa musikutbildningar i dag ges extra resurser för att bl. a. lärarinsatsen skall kunna ökas per deltagare. Det föreslagna schablonsystemet gör det möjligt, att på ett enkelt sätt ge tilläggsresurser till sådan verksamhet som anses böra få det. I ovanstående förslag har nämligen varje elevvecka räknats ograverad som bidragsunderlag. Genom att multiplicera varje elevvecka med en faktor, kan naturligtvis bidragsunderlaget varieras och därmed storleken på statsbidraget.

Som utredningen framhållit, kan inte bidragen till den särskilda verksamhet som bedrivs i form av musiklinjer och kurser för handikappade samt fritidsledarlinjer bakas samman med den stora schablonen. Det är rimligt att dessa bidrag går direkt till den verksamhet de är avsedda för. Utredningen menar att just musikutbildningen och fritidsledarutbildningen bör få vissa extra resurser av nuvarande omfattning för att kunna fungera. Sammaledes gäller det extra stödet till handikappades folkhögskolestudier.

Utredningen menar dock, att här måste förekomma en viss kontroll av expansionen. Dessa speciella inslag på skolorna får ej tillåtas bli en buffert som varierar med svängningarna på de allmänna kurserna. I den mån som speciella kurser skall ha särskilda statsbidrag bör också antalet elevplatser fastställas av statsmakterna vid varje års budgetbehandling. Så sker numera för tilläggsbidraget till fritidsledarutbildningen och så bör enligt utredningens mening göras även för musikutbildningen. För att utredningens avsikter beträffande handikappades folkhögskolestudier (se kapitel 12) skall kunna få effekt bör även tilläggsbidraget för dessa fastställas årligen. För samtliga dessa utbildningar bör vidare gälla, att den fasta kopplingen till angivna skolor som nu råder mjukas upp. Det kan ske genom att SÖ vid den årliga fördelningen av tillgängliga elevplatser – uttryckta i elevveckor – kan variera dessa till olika skolor, regioner, typ av kurser etc. Rimligtvis kommer de skolor som nu inrättat t. ex. särskilda musiklinjer att behålla huvuddelen av antalet platser, men en relativt stor andel bör kunna fördelas utanför den gruppen för att på så sätt sprida i detta fall musikutbildningen. Antalet musikstuderande och handikappade bör heller inte utgöra en för stor andel av skolans totala kursvolym.

Vad gäller *musikutbildningen* har tio skolor i dag högre relationstal än 2,2 (2,8 – 4,0 – 8,0). Om man här bortser från utbildningen av musikinstruktörer vid Framnäs och Ingesund – totalt ca 4600 elevveckor med 8,0 – genomfördes vid de olika musiklinjerna totalt 19 674 elevveckor verksamhetsåret 1973/74, varav 3860 på ämneskurser. De fem skolor som hade relationstalet 4,0 svarade för 9918 och 2,8-skolorna för resterande 9756 elevveckor. Utöver detta genomfördes som framgått i tidigare kapitel musikutbildning med ordinarie relationstal 2,2 plus eventuellt omfördelade timmar. På längre sådana kurser genomfördes ca 4000 elevveckor vartill kommer kortare kurser.

Vad först gäller omfattningen av antalet platser – musikelevveckor – menar utredningen, att det stora intresse för dessa utbildningar som finns bör ses som uttryck för de behov som föreligger hos enskilda, folkrörelser och samhälle, också dokumenterat i flera framställningar från olika skolor om höjt

relationstal. Samtidigt har utredningen ovan markerat sin uppfattning, att en expansion av speciallinjerna icke får ske okontrollerat. Detta gäller av både pedagogiska och ekonomiska skäl. En viss ökning kan dock vara rimlig. Vid bedömningen av dess storlek kan konstateras, dels att statsbidrag till ökad lärartäthet i dag ges till ca 3900 elevveckor för ämneskurser, dels att ca 4000 elevveckor genomföres i långa musiklinjer med ordinarie relationstal plus omfördelning. Utredningen menar att ca hälften av denna faktiska ökning utöver de ursprungliga linjerna kan berättiga till resurstillskott, vilket motsvarar 4–5 nya linjer av nuvarande omfattning. Utredningen föreslår därför, att antalet musikelevveckor med rätt till extrabidrag fastställes till 20 000 per år och att dessa årligen fördelas av SÖ till skolorna. Dessa kan i sin tur välja att disponera dem för längre eller kortare kurser.

Musiklinjerna ställer, som nämnts, större krav på ökad lärartilldelning vilket också medgivits vissa skolor. Enligt utredningens uppfattning har skillnaden i lärartäthet mellan 2,8 och 4,0 inte någon i motsvarighet i kursinnehåll. Snarare förefaller flertalet musiklinjer ha en lärartäthet upp emot 3,5–4,0 oberoende av extra tilldelning av timmar. Detta kan alltså åstadkommas genom omfördelningen av timmar, men leder i gengäld till att lärartätheten blir lägre på andra kurser, vilket i sig inte är önskvärt. Utredningen föreslår därför, att hela antalet musikelever får berättiga till en lärartäthet som i gällande termer motsvarar 4,0.

Dessa båda förslag i fråga om musiklinjerna leder till en kostnadsökning för staten gentemot nuvarande omfattning och lärartäthet på ca 1,2 mkr. Här bör dock ånyo påpekas att den totala volymen av allmänna kurser sannolikt kommer att minska, varför den absoluta kostnadsökningen blir lägre.

Av utredningens kapitel 12 framgår den mycket stora verksamhet som avser kurser för *handikappade*. I jämförelse med musikutbildningen är behoven av extrainsatser betydligt mer mångskiftande både till form och omfattning, samtidigt som de anslagna medlen icke alls kan täcka uppgivna behov. Av kapitel 12 framgår att verksamhetsåret 1973/74 ca 27 000 elevveckor utgjordes av kurser för fysiskt eller psykiskt handikappade och nästan lika många för socialt handikappade. Som också framgått tidigare, menar utredningen att nuvarande omfattning icke gärna kan ytterligare ökas om resultatet skall bli meningsfullt för deltagarna. En större spridning på skolorna av nuvarande volym är i stället önskvärd.

Självfallet behövs icke extra stödåtgärder för alla de ca 50 000 elevveckor som rapporterats i det föregående. Handikappen är olika grava och motiverar olika slag av insatser. En viss vägledning när ramen för extrastöd skall fastställas ger de ansökningar om extraresurser för ökad lärartäthet som skolorna gör. För arbetsåret 1974/75 sökte skolorna ökad lärartäthet för tillsammans 27 121 elevveckor (fysiskt handikappade 5 660, psykiskt 13 289, socialt 6 191 samt för kortkurser för dessa grupper 1 981). Dessutom ansökte man för 7 100 elevveckor invandrare. I anslag motsvarar det 2,2 mkr medan 780 tkr eller 35 % fanns att tillgå.

Skolorna ansåg alltså att drygt hälften av kursvolymen för handikappade behövde extraresurser. Utredningen menar att mycket större volym inte heller kan komma ifråga för att inte förstärkningen skall tunnas ut alltför mycket. Det kan därför vara rimligt att låta antalet extrastöd bli begränsat

till 27 000 elevveckor. Till detta skulle komma ytterligare handikappade deltagare, som icke ansetts vara i behov av extrastöd. Redan denna genomsnittliga handikappandel torde av pedagogiska och sociala skäl vara i största laget för en genomsnittlig kurs.

Däremot ansluter sig utredningen till bedömningen i 1976 års budgetproposition att den här verksamheten är angelägen och betydelsefull. I budgetförslaget räknas med en uppjustering av anslagen med totalt 300 000 kr. Utredningen menar, att det utöver dessa anslagshöjningar är nödvändigt med ytterligare resursförstärkningar för att underlätta handikappades folkhögskolestudier. Förstärkningen beräknas av utredningen behöva uppgå till ytterligare 900 000 kr. Som nedan anföres kan graden av handikapp och därmed skolornas kostnader variera mycket. Det är därför angeläget att kvaliteten i stöd på den föreslagna volymen 27 000 elevveckor är rimlig och inte tvingar skolorna att avvisa allvarligare fall av handikappade till förmån för mindre kostnadskrävande deltagare.

Det behov av resursdifferentiering som utredningen ovan ansluter sig till vad gäller handikappkurser och musikutbildning, bör bidragsmässigt samordnas med den föreslagna statsbidragsschablonen. Statsbidragets storlek bestämmes enligt ovan av antalet elevveckor samt resursfaktorn 0,0036. Ett högre antal elevveckor ger högre bidrag. För de nu behandlade båda specialiteterna kan den extra resurstilldelningen åstadkommas om antalet elevveckor höjs. Enligt utredningens beräkningar bör elevveckotalen för musik- och handikappverksamheten höjas en halv gång varefter beräkningen följer mönstret ovan avsnitt 16.4.3. Denna höjning motsvarar då för musiklinjerna det beräknade resurstillskottet på ca 1,2 mkr.

Följande exempel visar metoden. En skola har en 34 veckors kurs med 110 deltagare. Enligt grundregeln skulle kursen ge 110 × 34 = 3 740 elevveckor som via multiplikation med 0,0036 och lönekostnaden 79 934 kr. ger ett statsbidrag på 1 075 912 kr. Om nu extrabidrag får räknas för 10 av dessa deltagare multipliceras deras elevveckotal 10 × 34 = 340 med bidragskoefficienten 1,5 enligt ovan och ger elevveckotalet 510, vilket läggs till de övriga 3 400. Det nya talet för elevveckor 3 910 bildar nu i stället utgångspunkt för statsbidragsberäkningen och leder via de vanliga multiplikationerna med 0,0036 och 79 934 kr. till ett bidrag på 1 125 470 kr. eller 49 559 kr. mer än tidigare. Dessa pengar kan användas för att öka lärartätheten och/eller till personlig assistans etc. efter skolans egen bedömning av vilken lösning som är bäst i den aktuella situationen.

Behovet av extrastöd för handikappades studier varierar som nämnts med graden av handikapp. I en schablonmetod ligger naturligen att en utjämning sker som ej tar så individuella hänsyn som nuvarande prövning för extramedel gör. Med det tillskott som utredningens schablon ger vore det troligen omöjligt att genomföra vissa typer av handikappkurser som idag görs. Även om det i kapitel 12 hävdas, att en ytterligare integration måste påskyndas mellan handikappade och icke-handikappade, är utredningen medveten om att under en övergångsperiod individuella hänsyn måste tas till skolor och kursdeltagare med behov av mycket kostnadskrävande insatser.

Utredningen – som menar att SÖ även här årligen skall fördela det fastställda antalet elevveckor berättigade till extrabidrag – föreslår därför att

högst hälften av stödet får användas som "resursveckor" till skolor och kurser som måste ha stöd utöver vad normalschablonen skulle ge. Det innebär att SÖ först fördelar ca 18 000 elevveckor som får multipliceras med faktorn 1,5. Därefter fördelas återstoden tilläggsresurser i form av rätt att för ca 9 000 elevveckor räkna en högre faktor än 1,5. I det föreslagna anslagsläget skulle för denna ytterligare resurs tas undan ett belopp motsvarande ca 2,5 mkr av tillgängliga 5,0 mkr.

Om den ovan nämnda skolan utöver t. ex. tio handikappade deltagare har tre stycken med mycket stora behov av stödåtgärder, kan skolan av SÖ alltså få tillstånd att multiplicera dessa 3 × 34 = 102 elevveckor med en högre faktor i stället för 1,5. Det skulle för dessa tre resultera i ett merbidrag jämfört med vad faktorn 1,5 ger. Faktorns storlek får bedömas av SÖ med hänsyn till det enskilda behovet å ena sidan och hur långt den totala befintliga resursen bör räcka å den andra.

I avsnitt 13.1.6 redovisas förslag från SÖ:s arbetsgrupp för tolkutbildning. Den föreslår att utbildningen av kontakttolkar för invandrare skall ske bl. a. på folkhögskolor. Extra resurser föreslås i form av högre lärartäthet och utrustnings- och studieresebidrag. Även denna typ av specialutbildning med extra resurser kan infogas i utredningens modell. Då tolkutbildningen ännu utreds, har några resurser ej beräknats i utredningens kostnadsförslag.

Den tredje specialiteten är fritidsledarutbildningen. F. n. ges där extrabidrag med 700 kr. per elevplats upp till 1 000 platser. Då systemet med detta extrabidrag skapades så sent som år 1974 och erfarenheterna är ytterst begränsade menar utredningen att f. n. ingen förändring bör göras. Om man senare vill foga in även detta bidrag i utredningens föreslagna modell låter detta sig mycket väl göras. Med hjälp av samma metodik som för musik- och handikappspecialiteterna men med bidragskoefficienten 1,1 uppnås ungefär motsvarande resurstillskott.

16.4.5 *Bidragsbegränsningar*

F. n. ges bidrag till lärarlöner m. m. helt i proportion till verksamheten. För kringbidraget och det pedagogiska bidraget har satts ett tak vid f. n. 5 100 elevveckor, varefter inget bidrag alls ges för dessa ändamål. Som visats tidigare har verksamhetsvolymen ökat så, att genomsnittsvärdet, som vid statsbidragsreformen var 3 400 elevveckor, i dag ligger på ca 4 800 elevveckor. Många skolor har alltså redan passerat den övre gränsen för statsbidrag till kringpersonal.

Om utredningens förslag till bidragskonstruktion tillämpas utan inskränkningar försvinner den ringa begränsningseffekt som det nuvarande kringbidraget har genom att upphöra vid 5 100 elevveckor. Genom att samtliga resurser förts samman i schablonen och anknutits till mängden elevveckor skulle skolorna få ca 25 % högre statsbidrag än de får i dag för elevveckor överstigande nuvarande tak 5 100 om inte en avtrappning till full lärarlönetäckning sker.

Enligt utredningens mening bör man icke sträva efter allt större skolor. Skall en folkhögskola fungera med de mål och genom de metoder utredningen tidigare anslutit sig till, kan den inte tillåtas växa ohämmat. Varje skolenhet måste även framdeles kunna fungera pedagogiskt och socialt som

en enhet. Med ett växlande utbildningsbehov menar utredningen att dagens skolstruktur inte nödvändigtvis bör anses som given. Att i en framtid med konstgjorda medel hålla en skola igång, samtidigt som trycket på andra håll riskerar att göra dessa skolor alltför ohanterliga, är icke försvarligt. Även vad gäller antalet skolenheter är därför en större flexibilitet önskvärd.

Av de redovisade skälen följer att någon form av bidragsbegränsning uppåt är ofrånkomlig. Genom den föreslagna konstruktionen med "allt-i-ett-bidrag" är ett tak av nuvarande slag omöjligt, eftersom skolor då drastiskt skulle behöva minska sin nuvarande omfattning. T. ex. bör en folkrörelse ha möjligheter att driva kurser även om fullt statsbidrag ej ges. Å andra sidan skall skolor som idag ligger på en genomsnittlig nivå icke stimuleras till expansion. Utredningen föreslår därför, att statsbidraget successivt avtrappas med stigande volym.

När statsbidragsutredningen föreslog taket 5 100 elevveckor utgick man från en normalskola, som hade en 34 veckors vinterkurs med 100 deltagare. För att täcka in visst variationsutrymme tilläts detta öka med upp till 50 %. Dagens faktiska genomsnittsskola har ca 5 000 elevveckor. Med hänsyn till vinterkursernas minskande betydelse och kortare kursers relativt sett lägre kapacitetsutnyttjande bör enligt utredningens mening, rimligt expansions- och variationsutrymme även nu ges inom en ram uppåt på ca 50 % dvs. 7 500 elevveckor. I detta skall då också räknas in eventuell ökning av mängden "externa" kurser, vilkas volym enligt utredningens tidigare förslag de facto måste vara en mindre andel av den totala volymen än moderskolans andel.

Utredningen föreslår därför, att fullt statsbidrag ges upp till nuvarande gränsen 5 100 elevveckor. Över detta antal upphör sedan den del av bidraget som i dagens termer ej avser lärarlöner. Det innebär att en reduktion av två tiondelar av statsbidraget sker mellan 5 100 och 7 500 elevveckor, vilket medför full täckning av lärarlöner men inte mer. Efter gränsen 7 500 elevveckor (dvs. 5 100 ökat med knappa 50 %) bör även lärarlönedelen avtrappas i ökande grad med ökad volym. Bidragstekniskt kan detta göras genom att beräkningsgrunden elevveckor i vissa intervall multipliceras med en reduktionsfaktor, varefter den vanliga proceduren följer. Utredningen föreslår följande avtrappning:

Antal elevveckor	Koefficient
– 5 100	1,0
5 101 – 7 500	0,8
7 501 – 9 500	0,5
9 501 – 11 000	0,2
11 001 –	

Ett exempel visar metodens effekter. Om en skola ett år har 7 800 elevveckor beräknas bidragsunderlaget på följande sätt:

Elevveckor	
Faktiska	Bidragsberättigade
5 100 × 1,0	5 100
2 399 × 0,8	1 919
300 × 0,5	150
7 800	7 169

Med nu gällande bidragssystem skulle denna skola fått ca 1 902 tkr i driftbidrag. Om den föreslagna schablonmetoden fått verka utan fler begränsningar än nedtrappningen till 0,8 över 5 100 elevveckor hade bidraget blivit 2 089 tkr. Med den föreslagna nedtrappningen blir nu bidraget i stället 2 063 tkr., dvs. nedtrappningen blir 26 tkr men konstruktionen ger 161 tkr mer än nuvarande bidrag, på grund av utjämningen och förstärkningarna.

F. n. ligger 12 skolor över gränsen 7 500 elevveckor, där även lärarlönedelen av bidraget minskas. I några av dessa fall skulle en omedelbar tillämpning av den föreslagna metoden innebära att ekonomin spolierades med hänsyn till befintliga lokaliteter. Utredningens avsikt med förslaget är att försvåra för ytterligare skolor att bli större än ca 7 500 elevveckor, inte att omöjliggöra folkhögskoleverksamhet vid skolor med större antal elevveckor. Därför bör dessa 12 skolor få räkna koefficienten 0,8 även över 7 500 elevveckor upp till ett genomsnitt av de tre senaste årens volym, dvs budgetåren 1974/77. Det är dock utredningens förhoppning att dessa skolor omstrukturerar sin verksamhet så att den till omfattningen mer överensstämmer med utredningens huvudförslag i detta avseende.

Som utredningen tidigare uttalat, är det nödvändigt med en möjlighet till rörlighet även i antal skolor. Den presenterade bidragsbegränsningen är ytterligare ett motiv för detta. En del av verksamheten vid de i dag mycket stora skolorna kan antingen föras över till andra, betydligt mindre skolor t. ex. inom samma rörelse, eller leda till etablerandet av en helt ny skola. Därigenom skulle både den stora och den lilla skolans nackdelar undanröjas.

Bidragsbegränsningar avseende olika specialkurser m. m. behandlas ovan under avsnittet om bidragsdifferentiering.

16.4.6 *Beräkning av bidragsunderlaget*

Samtidigt som gällande metod för att beräkna antalet elevveckor har vissa brister som visats ovan, finns ett stort behov av att i rimlig tid med viss säkerhet kunna planera verksamheten på skolan. Genom den gällande metoden, att underlaget får beräknas på antagna, bekräftade som ej "i rimlig tid" lämnat återbud, ges ett tjänstgöringsunderlag som garanterar en viss verksamhet oavsett hur kursen sedan utvecklas.

Utredningen menar att det är otillfredsställande att statsbidrag ges för deltagare, som avbrutit kursen eller inte ens kommit till den. Därigenom blir ju lärartätheten högre än avsett. Beräkningen av antalet kursdeltagare

måste därför närmare anpassas till det verkliga. Därför föreslår utredningen följande. Antalet deltagare i kurser kortare än 8 veckor räknas vid kursens första dag. I längre kurser räknas deltagarna en gång två veckor efter start och en gång två veckor före kursens slut, varvid medelvärdet av dessa tal skall utgöra bidragsunderlag.

Den föreslagna förändringen kan leda till osäkerhet i planeringen. Är avgångarna under en kurs osedvanligt stora, kan både kursen och lärarnas tjänstgöring helt spolieras. Utredningen menar därför, att det är rimligt att staten garanterar en miniminivå av statsbidrag oavsett hur utfallet blir. Denna nivå bör anknytas till tidigare års verksamhet. Vid övervägandena om var denna nivå skall ligga måste hänsyn tas till de olika situationer en skola kan befinna sig i: expansion, variation eller minskning. Därför bör en garanti byggas på ett genomsnitt av de tre senaste årens verksamhet. Statens garanti kan då motsvara bidraget för ett elevveckotal som är 95 % av de tre senaste årens genomsnitt. Härigenom ges en rimlig planeringsnivå utan att stimulansen till rekryteringsfrämjande insatser har försvunnit.

16.4.7 *Beräkning av lärarnas tjänstgöringstid.*

Med de allmänna principresonemangen i kapitel 5 och 6 som bakgrund har lärarrollen i den framtida folkhögskolan diskuterats i kapitel 7. Därav framgår att kraven på lärarna delvis kommer att bli mycket annorlunda än i dagens folkhögskola. Därför är det bl. a. nödvändigt att undersöka lärarutbildningens utformning – till vilket utredningen återkommer i sitt slutbetänkande. I detta sammanhang måste också behandlas vad som kan göras för att anpassa de föreskrifter som reglerar lärartjänstgöringen till ett läge som delvis redan nu råder, men som sannolikt kommer att bli än mer aktuellt i framtidens folkhögskola.

För lärarnas arbetsförhållanden har utredningen tidigare redogjort. Där framgår också hur deras tjänstgöring beräknas och där nämns också den s. k. omvandlingen av undervisningstimmar till annan tjänstgöring. Sådan har hittills främst gällt kurators- och syo-uppgifter men också andra administrativa uppgifter genom överföringar mellan lärares och rektors undervisningsskyldighet.

Utredningen vill inledningsvis hänvisa till de mål som varit vägledande för hela arbetet, nämligen strävan till flexibilitet och beredskap för nya angelägna utbildningsbehov. På flera punkter har förändringar föreslagits, där gällande regler redan nu upplevs och sannolikt i än högre grad kommer att upplevas som onödigt hindrande.

Detta har också varit vägledande för de förslag till statsbidragsregler som här behandlas. Om dessa genomföres ges varje skola stora möjligheter att i högre utsträckning än i dag själv forma verksamheten. Länge har friheten i undervisningens innehåll varit ett kännetecken för skolformen. Genom den föreslagna statsbidragskonstruktionen ges nu möjlighet att använda denna pedagogiska frihet utan större hinder av ekonomisk detaljreglering. Det som nu återstår att lösa är hur lärartjänstgöringens beräkning skall utformas, så att denna förstärkta frihet kan få verka fullt ut. Utredningen har redan tidigare i detta kapitel pekat på begränsningar i möjligheterna till anpassning som nuvarande beräkningsgrunder för lärartjänstgöringen medför. I detta

avsnitt vill utredningen först summera motiven varför en förändring är önskvärd och sedan närmare diskutera de lösningar som är möjliga.

I avsnitt 15.2.1 har lärarnas nuvarande anställningsförhållande och arbetsuppgifter redovisats. I avsnitt 15.2.1.1 pekar utredningen på tendenser i utvecklingen, som motiverar behovet av en förändrad tjänstgöringsberäkning. Där sägs inledningsvis, att nya arbetsformer och metoder mer och mer börjat tillämpas i folkhögskolan. Problemcentrerade studier med allt större grad av fältarbete utanför skolan är exempel på detta. Ämnesstudierna har i stor utsträckning börjat ersättas av arbete, där lärare och kursdeltagare tillsammans studerar problem som är nya för båda grupperna. Dessa typer av arbetsformer ställer krav på lärarinsatser som skiljer sig från den traditionella uppfattningen av lärarrollen. Gemensamt för kraven är att tjänstgöringsskyldighetens anknytning till 40-minuterslektioner blir en hämmande faktor.

Det är utredningens tidigare redovisade uppfattning att denna problemcentrerade undervisning ofta kräver – särskilt i samband med fältarbete – längre sammanhängande arbetsperioder såväl för lektioner som för studiebesök och resor. Förarbete och uppföljning sker oftast tillsammans med gruppmedlemmarna. Lösandet av praktiska detaljer i samband med vistelser utanför skolan kräver nya insatser etc. Härigenom kan en lärare vara i tjänst från kanske en hel dag till en eller flera veckor i sträck, med en mycket liten del av dygnet undantagen. Att redovisningstekniskt lösa dessa situationer leder till mer eller mindre fiktiva konstruktioner i termer av lektioner à 40 minuter. Sannolikt sker sådant till lärarnas nackdel snarare än att den faktiska insatsen tillgodoräknas.

Till genomförandet av projekt kommer så lärarnas egna förberedelser, som här ofta blir betydligt mer omfattande än inför den traditionella lektionen i ett ämne med en uppläggning som kanske återkommer några år i följd. Många av de nyare arbetsformerna kräver mer material än vad som tidigare varit aktuellt. I sakens natur ligger att mycket av detta material måste nyproduceras av lärarna själva då färdigt material saknas. En relativt lång tid kan behövas för sådant arbete.

I takt med ökad kortkursverksamhet har allt större krav ställts på planering och kursledarskap. Utredningen ger i kapitel 15 ett exempel på detta där det i en kommande normalskola inte är orealistiskt att tänka sig ett 50-tal deltagare i en längre kurs t. ex. 2 x 15 veckor, ett 30-tal veckokurser samt kanske 20-talet 2–3 dagars kurser. Att i detta läge kräva att skolledningen, som tidigare planerat skolans enda kurs, nu skall svara för drygt 50-talet kurser är helt omöjligt. En mycket stor del av arbetet måste enligt utredningens uppfattning läggas på lärarna. Så sker till en viss del redan med dagens volym, men även här stöter beräkningen av uppgifternas omfattning på svårigheter och tvingar fram skönsmässiga bedömningar.

Utredningen hävdar därför i föregående kapitel att det vore rimligt, om kortkursplaneringen mera integrerat kunde ingå i lärarnas tjänst. Det är också önskvärt med ett mera utvecklat samarbete lärarna emellan i fråga om planering, kursuppläggning, genomförande och efterarbete. Genom den grundläggande anknytningen till undervisningstimmar försvåras en sådan utveckling.

I kapitel 11 har utredningen föreslagit, att kurser utanför skolan skall

– för att knytas närmare moderskolan och dess sätt att arbeta – utöver deltagande i planeringen följas av en lärare under hela kursen. Svårigheter kommer här att uppstå i sättet att beräkna denne lärares tjänst. F. n. finns små möjligheter att "tjänstgöra" utan att ha "lektioner", något som detta kursledarskap till stor del kommer att bestå av.

Utredningen konstaterar vidare i befattningshavarkapitlet (15), att många av dessa uppgifter i samband med kursplanering och genomförande f. n. är relativt obekanta för många lärare. Det kan gälla mera direkt arbete med rekrytering och uppföljning av kurser, mera löpande schemaarbete, planering, stimulans till fritidsaktiviteter etc. Därför blir kravet på fortbildning stort för nuvarande lärarkår. I dagsläget är det ofta svårt att frigöra lärare som på "obetald" dvs. undervisningsfri tid skall deltaga i fortbildning. Med en lösare knytning till lektionssituationen skulle skapas större möjligheter att möta det ökande behovet av fortbildning såväl inom som utanför den egna skolan.

Utredningen har tidigare betonat det stora värde som ett väl fungerande internat har för folkhögskolans kursdeltagare. Det medför att lärarnas sociala insatser har getts en starkare betoning än de har i dag. I en förändrad arbetsmetodik med t. ex. projektstudier kommer mycket av deltagarkontakten in som en naturlig del av det dagliga arbetet. Vid en mera traditionell uppläggning av undervisningen är detta "socialpedagogiska" arbete samtidigt både viktigare och svårare att genomföra. Båda fallen motiverar att synen på detta även redovisningstekniskt ges en annan värdering än som råder i dag. Först därefter kan skolans lärare mera helhjärtat söka bidra till att internatet kan integreras i en pedagogisk helhetsmiljö.

Redan i dag har lärarnas uppgifter vidgats. Det är nu naturligt för lärarna med annat arbete än den rena lektionen. Det gäller t. ex. utåtriktat arbete som kontakter med studieförbund och andra organisationer, rekrytering och planering av ämneskurser med eller utan samarbetspartners. Men även inom skolan kan annat arbete än undervisning förekomma. Här kan som exempel nämnas kuratorsarbete, syo och allmän skoladministration. Utvecklingen mot en ännu mer flexibel lärarroll har alltså på många håll redan påbörjats. I den mån utredningens avsikter förverkligas kommer dessa krav på mångsidighet i lärartjänstgöringen att ytterligare skärpas.

Det är alltså utredningens uppfattning att det anförda klart visar behovet att undersöka möjligheterna för att bidrags- och tjänstgöringstekniskt skapa sådana förutsättningar att denna nya lärarroll kan förverkligas. Som också visats är det anknytningen mellan tjänstgöringsskyldighet och lektionspass som förhindrar den grad av rörlighet som är önskvärd nu och som kommer att bli ofrånkomlig senare.

Den fördelaktigaste lösningen på problemet är enligt utredningens åsikt en övergång till 40-timmars arbetsvecka och en årlig tjänstgöringstid enligt regler som gäller för andra statligt anställda. Inom en på det sättet reglerad tjänstgöringstid skulle lärarna arbeta med den mångfald uppgifter som delvis antytts ovan och inte längre ha 24 lektioner per vecka som krav. För många lärare skulle vissa veckor kanske mest bestå av förberedelsearbete och materialproduktion medan andra veckor skulle rymma betydligt fler "lektioner" än 24. Praktikbesök, studieförbundskontakter, undervisning etc. skulle allt kunna rymmas inom denna ram. Det för många betungande helgarbetet

med veckoslutskurser eller kvällsarbete med cirkeltjänstgöring skulle i detta system kunna kompenseras med ledighet på samma sätt som för andra grupper med samma arbetstid. Arbetsbördan som nu för många är koncentrerad till 34 veckor per år plus oregelbunden tilläggstjänstgöring på sommarens kurser skulle bli relativt jämnt fördelad över en längre period. Egen och gemensam fortbildning – skolvis, regionalt och riksomfattande – skulle kunna ges rimligt utrymme utan att, som många gånger nu, lektionsarbetet blir lidande. Vidare skulle större hänsyn kunna tas till olika lärares olika specialintressen och fallenhet för olika typ av uppgifter. Slutligen skulle genom denna övergång en anpassning ske även av lärartjänstgöringen till de möjligheter till pedagogisk-metodisk rörlighet, som kännetecknar utredningens övriga förslag inte minst inom statsbidragsdelen.

Väl medveten om de fördelar det föreslagna systemet har, antar utredningen att opinionsläget icke torde vara moget för en så väsentlig förändring av lärarnas traditionella arbetstid. Inte heller är behovet härav på många håll så utpräglat, som det kan förefalla av utredningens skrivning. På en del håll är arbetsformer som de nämnda mer att se som en framtidsvision. Det är därför önskvärt att finna en lösning som samtidigt ger möjlighet för en långtgående förändring och ett bibehållande av ungefärligen nuvarande system. En framkomlig väg torde därför vara att gå vidare med möjligheterna att omvandla lärartimmar till tjänstgöringstid för flera uppgifter än de som f. n. är aktuella.

Utgångspunkten för omvandlingen bör som hittills vara förhållandet till den arbetstid som statstjänstemän i motsvarande lönegrad har, 1 760 timmar per år. Grovt räknat skall då en undervisningstimme motsvara två 60-minuters timmar. I det fall en hel lärartjänst omvandlas till 60-minuters-timmar motsvarar tjänstens 34 x 24 = 816 lektioner alltså 1 632 timmar. Återstående 128 timmar bör enligt utredningens mening ses som en motsvarighet för det som redan i dag åligger lärarna utanför den rena undervisningen t. ex. lärarrådsarbete m. m. Det bör noteras, att när denna möjlighet införs, måste det klargöras vilka lärartimmar som kan omvandlas dvs. motsvarar det som ingår i undervisningens 816 timmar i dag. En årlig tjänstgöring på 24 undervisningstimmar/vecka skulle alltså med 40-timmarsvecka omfatta ca 40–42 veckors tjänstgöring. Återstoden av året skulle fortfarande utgöra ledighet för lärarna.

Fördelarna med att utveckla systemet med omvandling är, att det blir möjligt för enskilda lärare eller enskilda skolor att konstruera lärartjänstgöringen efter de behov och önskemål som finns lokalt. Sannolikt finns det fall där knappast någon omvandling blir aktuell utan där man vill behålla nuvarande beräkningsprincip. Vanligare torde bli blandformer mellan de båda principerna. En lärare kan alltså tänkas undervisa åtta lektioner per vecka regelbundet i t. ex. längre kurser. Återstoden omvandlas till 60-minuterstimmar och blir alltså 32 tim./vecka, som då användes till exempelvis administrativa uppgifter, studierådgivning eller kontaktarbete med studieförbund och andra organisationer. Det är naturligtvis tänkbart att han inom ramen för denna arbetstid har undervisning t. ex. på kortkurser eller i cirkel. Omvänt kan en lärare, som icke omvandlat tid, mycket väl medverka i kurser som planeras och genomföres av lärarlag, genom att han går in och medverkar med enstaka lektioner eller avsnitt som ämnesspecialist.

Slutligen vill utredningen betona lärarrådets stora uppgift att i detta nya läge fungera för planering och fördelning av arbetet. Därigenom kan vid uppgiftsfördelningen vederbörlig hänsyn tas till ev. snedfördelning av arbete på obekväm tid.

Sammanfattningsvis föreslår utredningen – även om en sedvanlig 40-timmars vecka sannolikt vore mera fördelaktig – att lärartjänstgöringen i det föreslagna bidragssystemet på lärarrådets förslag får omvandlas till tjänstemannatid i den omfattning som bedöms rimlig. Omvandlingen bör utgå från att en undervisningstimme skall motsvara två 60-minuterstimmar efter omvandling. Det bör också vara möjligt att omvandla hela eller endast en mindre del av tjänstgöringen. Därigenom kan man på en del skolor omvandla för några lärare men ej för andra med hänsyn till tjänstgöringens art och lärarnas inriktning. Därvid uppnås en resurs för rörlighet även i fråga om lärartjänstgöringen, som motsvarar utredningens tankar för övriga lagda förslag om den framtida folkhögskolan.

16.4.8 *Rektorstjänsterna*

I avsnitt 16.3.6 ovan har utredningen motiverat behovet av resurser för att göra det möjligt för folkhögskolans rektorer att kunna återgå till lärartjänst om de så önskar. Det normala torde vara att avgående rektor söker och får ledig lärartjänst, men med tanke på den friare meritvärdering som råder inom skolformen, kan även fall tänkas där rektor ej får sökt tjänst. Denna situation torde dock få betraktas som relativt unik men vara otillfredsställande för dem som drabbas.

Utredningen menar trots detta, att denna trygghetsgaranti för en rektor måste finnas. Därför föreslås att tillsynsmyndigheten bemyndigas fördela medel motsvarande ett antal tjänster utöver gängse lärartilldelning. Det innebär att skolan tillföres ett extra statsbidrag som motsvarar kostnaderna för den lärartjänst, som den avgångne rektorn uppehåller. När en vakans uppstår förutsättes verksamheten organiseras så att kostnaderna för den förutvarande rektorns lärartjänst ryms inom det ordinarie bidraget, varför extraresurserna skall upphöra. Detta sker också om vederbörande får tjänst på annan skola. Behovet av denna typ av extraresurs torde bli lågt och beräknas till två per år.

16.4.9 *Inackorderingsavgifterna*

I avsnittet om skolornas ekonomi (16.2) beskrivs läget i fråga om inackorderingsavgifterna samt utvecklingen efter den undersökning som 1965 års statsbidragsutredning gjorde. Där framgår *att* vinterkursernas deltagare år 1965 betalade ca 57 % av de beräknade faktiska kostnaderna, *att* de budgetåret 1973/74 betalade 42 %, *att* skolorna trots kraftiga höjningar under perioden alltså icke förmått kompensera sig för kostnadsstegringar samt *att* skillnaden mellan avgifterna på rörelse- och landstingsskolorna ökat under dessa år. Genomsnittsavgiften budgetåret 1973/74 var 394 kr. mot en beräknad faktisk kostnad av mellan 900 och 1 000 kr./månad.

Statsbidragsutredningen föreslog att en viss minimiavgift borde sättas som

villkor för statsbidrag, för att därigenom garantera en viss självkostnadsfinansiering. Förslaget mötte en blandad remissopinion. Folkrörelsesidan (LO, TCO, RIO – Rörelseskolornas intresseorganisation –) tillstyrkte förslaget kopplat till förändringar i studiehjälpen; SÖ motsatte sig inte men trodde mer på överläggningar. De dåvarande kommunförbunden var samtliga negativa; landstingsförbundet förordade överläggningar mellan tillsynsmyndighet och berörda parter. I propositionen anslöt sig departementschefen till tanken att avgifterna måste ligga på en "ekonomiskt realistisk nivå", men var tveksam till ett angivet lägsta pris som statsbidragsvillkor. I stället förordades samråd och rekommendationer.

Den önskade höjningen och samordningen av avgifterna har ej uppnåtts trots att kontakter tagits. I stället har skillnaden mellan skolorna och mot faktiska kostnader ökat. Enligt utredningens mening är detta ej önskvärt. Tidigare har också betonats, att de speciella stödåtgärder som satts in för att sanera skolornas ekonomi icke haft åsyftad effekt. Därför menar utredningen – i likhet med vad riksrevisionsverket anförde över 1965 års förslag – att det är nödvändigt med en större kostnadstäckning. Inget talar för att nya överläggningar kommer att ge bättre resultat, varför en knytning mellan avgift och statsbidragssystem synes vara enda utvägen. Den i och för sig välmotiverade önskan att underlätta ekonomin för de studerande bör i stället för subventionering leda till en ökad stipendiering. Genom ett sådant förfarande kommer dessutom de faktiska utbildningskostnaderna fram tydligare. Ytterligare skäl för en minimiavgift är det förhållandet, att i vissa fall skolorna ligger under de belopp riksskatteverket (RSV) fastställt för naturaförmånen fritt vivre. En sådan mellanskillnad bör tas upp som inkomst och leda till reduktion i studiestödet, varför avgiften i varje fall icke bör vara lägre än detta belopp. Slutligen vill utredningen peka på storleken på det internatbidrag som med början år 1976 ges för t. ex. folkhögskolestudier. Det är f. n. 70 kr. per dygn och föreslås av regeringen i 1976 års budgetproposition höjt till högst 80 kr.

Utredningen föreslår därför att en lägsta inackorderingsavgift skall fastställas för kurser till vilka statsbidrag utgår. Den bör årligen ändras i takt med förändringar i konsumentprisindex men ej under pågående kurs. Då kurser kortare än en månad ofta räknar dygnspriser och då vissa skolor har varierat öppethållande över veckoslut och helger, bör minimiavgiften sättas per dygn.

Vid avvägningen av var lägsta nivån bör sättas är utgångspunkterna den faktiska kostnaden år 1975 ca 32 kr., RSV:s norm år 1974 15 kr. och år 1975 preliminärt 18 kr. samt det faktiskt uttagna genomsnittet för budgetåret 1973/74 13 kr. och för budgetåret 1975/76 på 18:65 kr. Den av statsbidragsutredningen föreslagna avgiften utgjorde 80 % av den verkliga. Det skulle i dagsläget bli ca 25:60 kr. Då RSV:s norm fastställes i efterhand bör de belopp som därifrån anges för preliminärskatteavdragen kunna vara vägledande. Med hänsyn till att en höjning icke får drabba de studerande alltför hårt och för de risker som finns för utflyttning från internatet innan stipendieringen hunnit ifatt gentemot nuläget, föreslår utredningen att den lägsta helinackorderingsavgiften för enkelrum fortsättningsvis anknytes till RSV:s preliminära värden på naturaförmånen fritt vivre. Därvid skall det i januari årligen framräknade beloppet gälla för det arbetsår som börjar 1

juli samma år. Beloppet för arbetsåret 1975/76 skulle då bli 18 kr./dygn eller 540 kr./månad.

16.4.10 *Lånefond för folkhögskolor*

Medan staten svarar för större delen av undervisningsväsendets driftkostnader är det huvudmannens sak att bekosta anläggningsinvesteringar. För såväl ungdomsskolan som folkhögskolan finns dock statliga bidrag även till dessa kostnader. Tidigare i kapitlet har visats hur byggnadsbidraget för folkhögskolornas del har fungerat sedan statsbidragsreformen år 1966. Slutsatserna av den redovisningen ledde till att utredningen föreslår, att byggnadsbidraget avskaffas och de anslagna medlen förs till det nya schablonbidraget.

Anledningen till detta förslag var bidragets ojämna fördelningseffekter, icke att det skulle vara överflödigt. SÖ:s årliga inventering av folkhögskolornas byggnadsplaner, som den redovisas i verkets petita år 1975, visar på projekt som för närmaste femårsperioden uppgår till ca 25 mkr årligen, vilket i statsbidragsberättigad volym skulle motsvara ca 16 mkr om året. Samtidigt har anslaget årligen varit 6 mkr. Även om alltså detta varit relativt begränsat har det – ibland tillsammans med anslag från AMS – dock betytt mycket för de skolor som fått del av det. Deras framtida driftkostnader har följaktligen kunnat hållas betydligt lägre än om man tvingats låna upp hela investeringskostnaden.

Om utredningens förslag till schablonbidrag genomföres, bör den del av detta som motsvarar det f. d. byggnadsbidraget kunna ses som bidrag till kapitaltjänstkostnaden – genomsnittligt ca 53 tkr per skola. För det direkta kapitalbehovet är alltså skolorna ungefär som nu hänvisade till kreditmarknaden.

Enligt vad utredningen inhämtat kan det av flera skäl vara svårt för de olika typerna av folkhögskolor att få låna erforderligt kapital för ny- eller ombyggnad.

För landstingsskolornas del gäller dessutom att huvudmannen måste se skolornas investeringsbehov i relation till andra angelägna upplåningsbehov inom landstingens verksamhet, då deras kostnader för krediter till slut måste ses i förhållande till deras totala resursutrymme. För rörelsefolkhögskolorna kan det till skillnad från landstingsskolorna – trots den nämnda reservationen – vara svårt att med svaga inteckningsobjekt få erforderliga lånegarantier beroende på rörelsens/huvudmannens ställning och skolans anknytning dit.

Det är bl. a. på grund av dessa anledningar enligt utredningens mening angeläget att underlätta folkhögskolornas möjligheter att få krediter för om- och tillbyggnad.

Det finns i huvudsak två typer av statliga lånebefrämjande åtgärder: antingen lånar staten själv ut pengar eller garanteras sedvanliga banklån. Skillnaden för skolorna torde främst bestå i att det förra bör kunna göras billigare än det senare. Exempel på direkt statlig långivning för folkhögskolornas del finns i Danmark.

Statens lånestöd till olika verksamhetsformer sker främst via de statliga utlåningsfonderna. Dessa består av medel som lånas upp på kreditmarknaden av riksgäldskontoret och sedan lånas ut under olika betingelser. Ofta är

lånet förknippat med olika grad av subventionering. T. ex. kan viss del vara bidrag medan resten är lån. I andra fall förekommer en första lånetid med räntefrihet, i andra fall tas en lägre ränta ut. I några fall kan lånen skrivas ner eller helt skrivas av. Om en låntagare ej skulle klara amorteringarna, kan det också bli aktuellt med avskrivning. Det finns sålunda olika möjligheter till subventionering vid denna typ av långivning.

Som utredningen ser det, sker redan en subventionering genom det byggnadsbidrag som föreslås ingå i den nya schablonen och som alltså kan användas till räntekostnader. Därför menar utredningen att en statlig lånegivning till folkhögskolorna bör kunna vara självfinansierande, dvs. skolorna får betala den ränta som staten erlägger vid upplåningen plus ett tillägg för de rena administrationskostnaderna. Räntan på dylika lån har för år 1976 fastställts till 9 % och administrationsbidraget till 0,25 %.

Utredningen föreslår därför, att det under statens utlåningsfonder inrättas en ny fond, lånefonden för folkhögskolor. Dess uppgift blir att underlätta tillgången på kapital för folkhögskolorna vid om- och tillbyggnader. Räntan bör överensstämma med den som gäller övriga fonder. Lånetiden bör sättas till 30 år, i likhet med vad som gäller för lån till samlingslokaler. Prövningen av lånen bör handhas av SÖ medan själva fondförvaltningen bör ligga på den myndighet som efter annat pågående utredningsarbete kommer att förvalta dylika fonder.

När det gäller storleken på fonden bör man kunna utgå från det ovan dokumenterade behovet i jämförelse med nuvarande anslag. Enligt SÖ:s petita skulle byggnadsanslaget som varit oförändrat sedan budgetåret 1967/68 med oförändrad ambitionsnivå i dagens penningvärde motsvara ca 12 mkr, vilket skulle motsvara hälften av de årliga byggnadskostnaderna för närmaste femårsperioden. Det förefaller därför rimligt att fonden första året disponerar ca 12 mkr. Återbetalade medel bör återföras till fonden för att på nytt kunna lånas ut, varför de årliga kapitaltillskotten kan hållas något lägre under följande år.

Nu gällande statsbidragsregler bör kunna vara en utgångspunkt när beräkningsprinciperna skall konstrueras, även om de i fråga om krav på standard torde vara något föråldrade. Det bör uppdras åt SÖ att närmare detaljutforma föreskrifter för prövningen av lokalbehov, beräkningen av låneunderlag samt att fördela tillgängliga lånemedel.

Då en lånefond av föreslagen konstruktion icke belastar staten med några kostnader, bör den kunna vara ett komplement till den friare resursanvändning som föreslagits i det föregående. Samtidigt kommer den att på ett verkningsfullt sätt bidra till rimliga finansieringskostnader för och kvalitetsnivå på såväl landstings- som rörelsefolkhögskolor.

16.5 Kostnadssammanställning

Avslutningsvis vill utredningen sammanställa statens kostnader för folkhögskolorna, dels i nuvarande anslagsform dels efter utredningens föreslagna reformer.

16.5.1 *Beräkning av verksamheten*

Utredningen föreslår i sitt betänkande många förändringar i gällande regler för folkhögskolornas verksamhet. Det är svårt att avgöra vilka följder det kommer att få för skolornas kursvolym. Å ena sidan öppnas i vissa fall nya möjligheter, vilket kan betyda ökad volym, t. ex. kurser på annan ort, åldersdispens och omräkning av cirkeltimmar till elevveckor. Å andra sidan talar som nämnts den pågående omstruktureringen mot kortare kurser för en stagnation. T. o. m. kan en viss minskning i statsbidragsberättigad volym följa av förslaget om snävare regler för att beräkna bidragsunderlaget.

Av dessa skäl har utredningen icke ansett sig kunna göra en meningsfull kostnadsberäkning baserad på en volym efter en tänkt reform. Som framgått tidigare i kapitlet har därför som räkneexempel valts siffror som motsvarar ungefär den verksamhet som skolorna haft de två senaste år, för vilka en uppskattning kan göras, verksamhetsåren 1973/74 och 1974/75, dvs. ca 575 000 elevveckor.

Då det är viktigt att de totala kostnaderna för verksamheten belyses, har utredningen funnit det motiverat att även i denna sammanställning presentera folkhögskolornas verksamhetsvolym som den beräknas bli arbetsåret 1976/77 av SÖ och regering. I 1976 års budgetproposition räknas 650 000 elevveckor. Det medför en kostnadsökning gentemot utredningens räkneexempel, som i huvudsak orsakas av den ökning i antal lärartimmar, som merantalet elevveckor ger. Det bör dock noteras att i propositionen också föreslagits höjningar, dels av stödet till handikappades studier med 300 tkr och dels med 50 tkr till Samernas folkhögskola och Finska folkhögskolan. Om utredningens föreslagna anslagsförstärkningar genomföres bör, som framgår nedan i avsnitt 16.5.4, en folkhögskoleverksamhet budgetåret 1976/77 omfattande 650 000 elevveckor kosta ca 192 mkr.

16.5.2 *Nuvarande statsbidrag*

I avsnitt 16.1 redovisas de olika bidragsformer och belopp som gäller folkhögskolan. Anslagens fördelning och storlek ser ut enligt nedanstående sammanställning vid beräknade volymen enligt ovan med 1976 års löner (i tusental kronor).

Anslagsändamål	1975/76 575 000 elevveckor	1976/77 650 000 elevveckor
Löner till lärare inkl. soc. kostnader	123 647	139 934
Ökad lärartäthet (handikappade)	800	900
Speciella insatser (handikappade)	709	909
"Trygghetskudde"	500	500
Kontaktarbete/samordningstjänster	200	200
Bidrag till kringpersonal	22 002	23 239
Pedagogisk utrustning (driftbidrag)	2 103	2 223

Anslagsändamål	1975/76 575 000 elev-veckor	1976/77 650 000 elev-veckor
Fritidsledarutbildning	700	700
Byggnadsbidrag	6 000	6 000
Saneringsbidrag	1 000	1 000
Engångsanskaffning (ped. utrustning)	1 000	1 000
Särskilda bidrag till Samernas fh och Finska fh	450	500
Summa	159 111	177 105

16.5.3 *Föreslagna bidragshöjningar*

Även om utredningen haft att arbeta inom nuvarande kostnadsramar, har utredningsuppdraget motiverat vissa mindre justeringar av bidragsnivån. Om strävan är att åstadkomma ett mera enhetligt och flexibelt system kan den därav följande utjämningen inte tillåtas drabba vissa skolor. I stället måste justeringar göras uppåt. Utredningen har funnit att folkhögskolans totala verksamhetsvolym sannolikt icke i framtiden kommer att öka som hittills utan i stället kraftigt omstruktureras inom nuvarande ramar. Statens kostnader kommer därför rimligtvis icke att i reala mått öka.

De höjningar som föreslås är följande (i tusental kronor):

Enhetligt bidrag + 5 700
Anslagshöjningen motiveras av utjämningen i skillnaderna i anslagsgivning mellan skolor och med olika huvudman.

Förstärkning av administrativa resurser + 4 000
Det bidrag som f. n. går till kringpersonal räknas upp med anledning av den ökade andelen kortare kurser med åtföljande ökad administrativ belastning. Höjningen är beräknad efter ett tillskott av mellan 1/2 och 1 kontorist per skola.

Kurator samt studie- och yrkesorientering + 1 700
Resurser för en miniminivå av kurator samt syo-funktioner bör tillföras skolorna då behovet kraftigt vuxit. Tillskottet motsvarar ca 1/4 tjänst per skola.

Förstärkning av kontaktverksamhet + 1 665
Samarbetet med studieorganisationer m. fl. har hittills gett så positiva resultat, att det bör byggas ut så att samtliga skolor får del av resurser för detta. Höjningen motsvarar skillnaden mellan nuvarande bidrag och ca 1/3 tjänst per skola.

Ökningen av lärartäthet och antalet elevplatser vid musiklinjer + 1 200
Oberoende av tilldelade resurser i form av ökad lärartäthet har flertalet musiklinjer ett faktiskt relationstal på närmare 4,0.

Då antalet platser nu efter en höjning föreslås maximerat, bör samtliga dessa få rätt till resurser motsvarande nuvarande lärartäthet 4,0.

Förstärkning av stödet till kurser för handikappade + 1 200
Stödet till handikappades folkhögskolestudier bör höjas så att de extra stödåtgärderna vid nuvarande kursvolym icke blir för bristfälliga. Av höjningen har 300 000 kr. redan föreslagits i 1976 års budgetproposition.

Total bidragshöjning 15 465

16.5.4 *Statens kostnader uttryckta i utredningens förslag*

Utredningen föreslår att samtliga nu utgående statsbidrag, utom de till fritidsledarutbildningen och till tre särskilda folkhögskolor, avskaffas. I stället föreslås ett nytt schablonbidrag vars totala storlek bestäms av nu utgående bidrag och de föreslagna höjningarna på 15 465 tkr.

Det föreslagna bidraget föreslås anknutet till en genomsnittlig lärarlönekostnad. (Här har använts SÖ:s schablon, f. n. 79 934 kr.) För varje elevvecka ges 0,0036 av en sådan kostnad. Det på så sätt framräknade bidraget får av skolan disponeras för de olika behov som finns: löner, materiel eller kapitalkostnader. Då kurser för handikappade och musikelever motiverar högre bidrag, föreslås dessa elevveckor få höjas en halv gång varefter schablonmetoden användes.

Statens kostnader för folkhögskolorna ser enligt förslaget ut på följande sätt vid de totalvolymer som ovan angivits (i tusental kronor):

	575 000 elevveckor	650 000 elevveckor
Schablonbidrag	173 426	191 070
20 000 elevveckor för musikutb.	(8 633)	(8 633)
27 000 elevveckor för handikappkurser	(12 854)	(12 854)
528 000 resp. 603 000 elevveckor för övrig verksamhet	(151 939)	(169 583)
Fritidsledarutbildning	700	700
Särskilda bidrag till Samernas m. fl. folkhögskolor	450	450
Total kostnad	174 576	192 220

17 Folkhögskoleförordningen

I direktiven till folkhögskoleutredningen har föredragande statsrådet funnit det ändamålsenligt att de sakkunniga prövar de delar av ett av skolöverstyrelsen den 26 september 1972 framlagt förslag till ny folkhögskolestadga, som innebär en principiell nyorientering av folkhögskolans arbete.

Utredningen har valt att redovisa sitt uppfyllande av direktiven på denna punkt genom att lägga fram ett eget förslag till ny folkhögskoleförordning. Förordningen är uppbyggd på ett sätt som liknar författningarna inom det övriga skolväsendet.

Förordningens paragrafer täcks till den del de inte utgör rent formella bestämmelser eller rena motsvarigheter till bestämmelser i gällande förordning av skrivningar i texten. I fotnot till de paragrafer där utredningen ansett att kommentarer bör göras, finns hänvisningar till de avsnitt i texten som behandlar den fråga som tas upp i paragrafen. Någon ytterligare kommentar till förordningen har utredningen inte ansett behövlig.

I 21 § har utredningen tagit in föreskrifterna om skolhälsovård, i stort sett med den utformning som gäller för närvarande. Folkhögskoleutredningen har inte behandlat denna fråga, då 1974 års skolhälsovårdsutredning har för avsikt att också ta upp skolhälsovårdsfrågorna för folkhögskolans del.

Förordning om statsunderstödda folkhögskolor (folkhögskoleförordningen)

Inledande bestämmelser

1 §. Denna förordning äger tillämpning på folkhögskola till vilken statsbidrag utgår enligt förordningen (1966:758) om statsbidrag till driftkostnader för folkhögskolor.

2 §. Folkhögskolan har till uppgift att tillgodose behov av bildning och utbildning hos enskilda, grupper, organisationer och samhälle.[1]

Verksamheten skall till innehåll och form vara sådan att den
ökar individens medvetenhet om sina egna och omvärldens villkor,
utvecklar självständighet och samarbetsförmåga,
stimulerar till såväl social som kulturell inlevelse och insats,

[1] Avsnitt 6.1.1 och 6.1.2.

stärker viljan och förmågan att i solidaritet med andra aktivt påverka arbetsliv och samhälle.

Inom ramen för dessa syften kan studierna även ge yrkesinriktade kunskaper och färdigheter.

3 §. Med utgångspunkt i den allmänna målsättning som anges i 2 § utformar varje skola själv sin verksamhet.[2]

Varje skola har rätt till ideologisk eller annan profilering. Studier och annan verksamhet vid skolan skall bedrivas i en anda av tolerans och respekt för oliktänkande och utformas så, att det föreligger förutsättningar för allsidighet i undervisningen. Skolan skall före kursstart informera de studerande om skolans verksamhet och ideologiska inriktning.[3]

4 §. Huvudman för folkhögskola är kommun, landstingskommun eller enskild.

5 §. Skolöverstyrelsen har inseende över folkhögskola och meddelar närmare föreskrifter för tillämpning av denna förordning.

Folkhögskolas organisation m. m.

6 §. Vid folkhögskola finns styrelse, lärarråd och kursråd.[4]

7 §. För varje folkhögskola fastställer skolöverstyrelsen reglemente. Styrelsen för skolan skall efter hörande av lärarråd och kursråd avge förslag angående reglemente till skolöverstyrelsen.

Reglementet skall innehålla uppgift om skolans huvudman samt bestämmelser om förhållandet mellan huvudmannen och skolan, om sammansättning av skolans styrelse och dess ansvarsområde samt om skolans organisation i övrigt. I reglementet meddelas föreskrifter om lärarråd och kursråd.

8 §. Styrelsen ansvarar för skolans verksamhet. Styrelsen består av minst fem ledamöter som utses av huvudmannen. Därutöver skall de studerande, lärare och övrig personal representeras. Rektor är föredragande och sekreterare i styrelsen.

9 §. Lärarråd består av rektor, lärare och internatföreståndare. I reglemente kan bestämmas att även en eller flera representanter för övrig personal och för de studerande skall ingå i lärarråd. Lärarrådet är ett för skolan övergripande organ för planering av verksamheten.

10 §. Kurs som pågår minst 15 veckor skall representeras i ett kursråd. Till kursrådet väljer de studerande, lärare och övrig personal sina representanter. De studerande skall därvid ha minst hälften av antalet representanter i kursrådet. Rektor är självskriven ledamot.

Kursrådet skall under kurstid svara för den samordnande planeringen av de kurser som representeras av de studerande i kursrådet.

[2] Avsnitt 6.1.3.
[3] Avsnitt 6.2.5.
[4] Avsnitt 10.5.

11 §. Lärarråd och kursråd upprättar var för sig arbetsordning som närmare reglerar den egna verksamheten.

Verksamhetens bedrivande

12 §. Vid folkhögskola anordnas kurser. Folkhögskolans kurser kan vara av varierande längd. Den årliga kurstiden vid folkhögskola skall omfatta minst 30 veckor. Minst en av kurserna varje år skall vara 15 veckor eller längre och ha minst 20 studerande. Ingen kurs skall vara kortare än två dagar.[5]

Antalet schemalagda studietimmar för kurs som uppgår till minst en vecka skall för heltidsstuderande ej understiga 25 timmar per vecka och för deltidsstuderande ej understiga tio timmar per vecka. För kurser som är kortare än en vecka skall minsta antalet studietimmar per dag vara fyra. Ingen kurs får dock ha färre än 14 studietimmar.[6]

13 §. Vid folkhögskola anordnas studie- och yrkesorientering.[7]

14 §. I planering av kurs som folkhögskola anordnar tillsammans med studieförbund eller annan organisation eller institution skall medverka en lärare med minst halvtidstjänstgöring vid folkhögskolan. Denne skall dessutom följa kursen och svara för dess genomförande. Minst 25 procent av undervisningen skall bestridas av lärare med minst halvtidstjänstgöring vid folkhögskola.[8]

15 §. För varje kurs skall finnas studieplan. Sådan plan fastställes av skolöverstyrelsen.[9]

16 §. Styrelsen skall minst en gång årligen hålla sammanträde gemensamt med lärarrådet.[10]

17 §. Skolans räkenskaper och styrelsens förvaltning skall för varje år granskas av därtill utsedda revisorer, av vilka en skall ha för uppdraget lämplig utbildning.

De studerande

18 §. Riktlinjer för antagning av studerande vid folkhögskola fastställes av skolans styrelse efter hörande av lärarrådet och kursrådet. Om ej annat följer av andra eller tredje stycket skall sökande för att antagas till kurs fylla minst 18 år under det kalenderår kursen börjar.

Styrelsen får, om särskilda skäl föreligger för varje enskilt fall, som studerande till kurs om minst 15 veckors längd antaga sökande som är yngre än som följer av första stycket men som har fyllt 16 år, under förutsättning att antalet sådana studerande ej överstiger tio procent av antalet studerande i kurser om minst 15 veckors längd. Även till kortare kurs kan studerande som fyllt 16 år antagas efter medgivande av skolöverstyrelsen.

Styrelsen får som studerande till kurs om högst tre veckors längd antaga sökande som har fyllt 14 år under förutsättning att kursen dels är förlagd

[5] Avsnitt 6.2.3.
[6] Avsnitt 6.2.6.
[7] Avsnitt 15.5.
[8] Avsnitt 9.5.
[9] Avsnitt 6.1.3.
[10] Avsnitt 10.5.

i huvudsak till skolans egna lokaler och dels anordnas i samarbete med barn- och ungdomsorganisation.[11]

19 §. Studerande har rätt att erhålla intyg om innehållet i genomgången kurs.

Om styrelsen beslutar att studieomdöme skall ges för kurs om minst 15 veckor har studerande rätt att efter sådan kurs få ett sammanfattande studieomdöme avseende hans förmåga att bedriva fortsatta studier. Studieomdöme avges av lärarrådet. Som studieomdöme får endast användas något av uttrycken Mindre god, God, Mycket god eller Utmärkt.[12]

20 §. Om lärarrådet finner anledning till allvarlig anmärkning mot studerande kan rådet efter hörande av kursrådet tilldela den studerande varning.

Vinns ej syftet med varningen eller kan den studerandes uppförande antagas inverka skadligt på andra studerande eller föreligger andra särskilda skäl, får den studerande förvisas från skolan för viss tid. Sådan fråga avgöres av skolans styrelse efter hörande av lärarrådet och kursrådet.[13]

I ärende som förvisning skall styrelsen se till att utredning finns som allsidigt kartlägger de omständigheter, som är av betydelse för ärendets bedömning. Utredningen skall inledas utan dröjsmål och genomföras så skyndsamt som möjligt. Den studerande och, i fråga om studerande som ej fyllt 18 år, dennes målsman skall erhålla tillfälle att ta del av utredningen och inkomma med yttrande till styrelsen. Den studerande skall därvid beredas möjlighet att inför styrelsen låta sig biträdas av studerandeorganisation eller enskild person.

Har åtal väckts mot den studerande, får han ej förvisas på grund av gärningen med mindre han erkänt denna eller befunnits skyldig genom dom som vunnit laga kraft.

21 §. För studerande i kurs som omfattar minst 15 veckor anordnar huvudmannen hälsovård. Det åligger sådan studerande att underkasta sig hälsovården. Den studerande får kostnadsfritt anlita hälsovården.

Personal

Inledande bestämmelser

22 §. Vid folkhögskola är anställda rektor som skolledare samt lärare och annan erforderlig personal.

23 §. Kommunaltjänstemannalagen (1965:275) skall tillämpas på anställd vid folkhögskola med enskild huvudman.

Stadgan (1965:602) om vissa tjänstemän hos kommuner m. fl. skall, med undantag för bestämmelserna i 7–10 a §§ om tjänstetillsättning m. m., och i övrigt på sätt som följer av denna förordning tillämpas på rektor och lärare vid folkhögskola.

24 §. Bestämmelserna i 14 kap. 25 § skolförordningen (1971:235) om tjänstgöringsbetyg och intyg äger motsvarande tillämpning vid folkhögskola.

[11] Avsnitt 6.1.3; 6.2.1 och 6.2.2.

[12] Avsnitt 14.5.

[13] Avsnitt 10.5.

Skolledare

25 §. Vid folkhögskola finns en ordinarie tjänst som rektor.

Behörig till tjänst som rektor är den som är behörig till ordinarie tjänst som lärare vid folkhögskola.

Om rektorstjänsten avser skola med internat fordras tidigare tjänstgöring vid folkhögskola med internatverksamhet eller motsvarande erfarenheter under minst ett år.[14]

Skolöverstyrelsen får om särskilda skäl föreligger medge undantag från kraven i andra eller tredje stycket.

26 §. Rektor skall inför styrelsen ansvara för skolans verksamhet, leda arbetet vid skolan samt deltaga i skolans pedagogiska arbete. Styrelsen fastställer omfattningen av rektors medverkan i det pedagogiska arbetet.[15]

Rektor skall i sitt arbete aktivt verka för skolans utveckling genom att främja pedagogisk utvecklingsverksamhet och skolans anpassning efter skiftande sociala och pedagogiska behov.

27 §. Rektor får fullgöra del av sin tjänst som ledare för allmän studiecirkel eller universitetscirkel som avses i förordningen (1963:463) om statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Rektor får vidare i sin tjänst inräkna tjänstgöring vid kurs som avses i förordningen (1970:272) om statsbidrag till löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet.[16]

Lärare

28 §. I folkhögskola anställes lärare som ordinarie, extra ordinarie eller extra, om ej annat anges särskilt. Dessutom får lärare anställas som timlärare eller pensionsavgången lärare.

I stället för anställning som extra ordinarie eller extra får lärare välja anställning som timlärare.

29 §. Den som är behörig till extra ordinarie tjänst som lärare skall, om ej annat anges särskilt, förordnas på sådan tjänst under villkor dels att anställningen avser minst halv tjänstgöring, dels att tjänstgöringen kan beräknas vara minst 15 veckor i följd.

Har behörig lärare anställts med minst halv tjänstgöring under kortare tid än 15 veckor och erhåller han vid skolan fortsatt anställning med minst halv tjänstgöring, så att anställningstiden sammanlagt uppgår till minst 15 veckor i följd, skall han anses som extra ordinarie under hela anställningstiden.

Första stycket gäller ej, om läraren valt anställning som timlärare.

30 §. Extra tjänst som lärare skall omfatta minst halv tjänstgöring.

31 §. Ordinarie tjänst som lärare inrättas av skolöverstyrelsen enligt föreskrifter som regeringen meddelar.

Styrelsen beslutar om antalet icke-ordinarie tjänster i den omfattning som verksamheten kräver.

[14] Avsnitt 15.3.2.

[15] Avsnitt 15.3.1.1.

[16] Avsnitt 9.5.

32 §. I lärares tjänst ingår undervisning samt socialpedagogiska, administrativa och andra uppgifter.[17]

Lärare är skyldig att fullgöra de uppgifter som tilldelas honom med stöd av denna förordning, skolans reglemente eller anvisningar utfärdade av skolöverstyrelsen.

Lärare är skyldig att biträda vid lärarutbildning som är förlagd till skolan.

33 §. Lärare får fullgöra del av sin tjänst som ledare vid allmän studiecirkel eller universitetscirkel som avses i förordningen (1963:463) om statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Lärare får vidare i sin tjänst inräkna tjänstgöring vid kurs som avses i förordningen (1970:272) om statsbidrag till löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet.[18]

34 §. I lärartjänst får ingå fyllnadstjänstgöring

vid vuxenutbildning som avses i förordningen (1971:424) om kommunal och statlig vuxenutbildning, om läraren godtar sådan tjänstgöring, samt,

vid annan statlig eller statsunderstödd läroanstalt vid vilken lärarens avlöningsförmåner fastställs under medverkan av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer, om läraren godtar sådan tjänstgöring och länsskolnämnden lämnar sitt medgivande.

Bestämmelserna om fyllnadstjänstgöring i 14 kap. 16–18 och 21 §§ skolförordningen (1971:235) äger motsvarande tillämpning på lärare vid folkhögskola.

35 §. Lärare får åläggas tjänstgöring under högst 42 veckor under ett år.

Behörighetsvillkor

36 §. För behörighet till ordinarie eller extra ordinarie tjänst som lärare vid folkhögskola krävs att den sökande uppfyller de villkor som anges i följande tre punkter, nämligen

1. att han har avlagt filosofie kandidatexamen enligt kungörelsen (1969:50) om utbildning vid de filosofiska fakulteterna eller genom annan utbildning eller genom verksamhet i folkbildnings- eller folkrörelsearbete eller på annat sätt skaffat sig kunskaper och färdigheter som är tillräckliga för tjänsten.
2. att han har avlagt examen på ämneslärarlinjen vid lärarhögskola enligt förordningen (1968:318) om lärarhögskolorna eller på annat sätt skaffat sig motsvarande pedagogisk utbildning,
3. att han med full tjänstgöring har tjänstgjort som lärare under minst två år, varav minst 30 veckor vid folkhögskola.[19]

Villkoren enligt första stycket 2 och 3 är att anse som uppfyllda av sökande som med full tjänstgöring har tjänstgjort som lärare under minst fyra år, varav vid folkhögskola minst 20 veckor i följd före den 1 januari 1971.

37 §. För behörighet till extra tjänst som lärare vid folkhögskola krävs att den sökande uppfyller det villkor som anges i 36 § första stycket 1.[20]

38 §. Styrelsen för folkhögskola prövar de sökandes behörighet enligt 36 och 37 §§.

[17] Avsnitt 15.1 och 15.2.

[18] Avsnitt 9.5.

[19] Avsnitt 6.1.3; 13.2.3 och 15.2.2.

[20] Avsnitt 6.1.3 och 13.2.3.

Skolöverstyrelsen får, om synnerliga skäl föreligger, medge undantag från villkoret i 36 § första stycket 2.[21]

Tillsättning av tjänst som rektor eller lärare m. m.

39 §. Styrelsen tillsätter tjänst med hänsyn till de sökandes lämplighet i fråga om insikter, erfarenheter och för tjänsten erforderliga egenskaper. Vid tillsättning av tjänst skall lärarrådets yttrande först ha inhämtats.[22]

40 §. Ledig ordinarie tjänst som rektor eller lärare skall tillsättas snarast möjligt.

Styrelsen beslutar efter förslag av rektor vilka ämnesområden ledig tjänst företrädesvis skall omfatta eller – för rektorstjänst – om den ej skall hänföras till visst ämnesområde.

41 §. Ordinarie tjänst som rektor eller lärare skall av styrelsen kungöras ledig i Post- och Inrikes Tidningar med föreläggande om tre veckors ansökningstid, räknat från dagen för kungörandet. I kungörelsen anges de ämnesområden tjänsten företrädesvis omfattar och om uppfyllande av särskilda villkor ger företräde till tjänsten.

42 §. Sökande till ordinarie tjänst som rektor eller lärare skall inkomma med styrkt meritförteckning, betyg över föreskrivna examina, prov och kurser eller andra motsvarande handlingar som visar den sökandes behörighet, betyg eller intyg över lärartjänstgöring, intyg för anställnings- och utbildningssökande samt uppgift om de övriga omständigheter som sökanden önskar åberopa.

43 § Ordinarie tjänst som rektor eller lärare tillsättes av styrelsen genom förordnande tills vidare.

Tillkännagivande av styrelsens beslut angående tillsättning av ordinarie tjänst som rektor eller lärare skall snarast möjligt införas i Post- och Inrikes Tidningar. Skolöverstyrelsen skall underrättas om beslutet.

44 §. Finns ingen behörig sökande skall tjänsten så snart ske kan ånyo kungöras ledig.

Styrelsen får besluta att tjänsten även i andra fall än som anges i första stycket skall kungöras ledig på nytt.[23]

När tjänst kungörs ledig på nytt anses den som sökt tjänsten vid det föregående tillfället och ej återkallat sin ansökan kvarstå som sökande. Sådan sökande skall av styrelsen underrättas om beslut enligt andra stycket i samband med det förnyade kungörandet.

45 §. Tjänst som icke-ordinarie lärare tillsättes av styrelsen genom förordnande.

Förordnande för extra ordinarie lärare meddelas att gälla tills vidare om anställningen avser tjänstgöring under minst 15 veckor, samt – med iakttagande av reglerna i 29 § – tills vidare för viss tid om anställningen avser tjänstgöring under kortare tid än 15 veckor.

21 Avsnitt 6.1.3; 13.2.3 och 15.2.2.1.

22 Avsnitt 6.1.3.

23 Avsnitt 6.1.3.

Förordnande som extra lärare meddelas att gälla tills vidare om anställningen avser tjänstgöring under minst 15 veckor och läraren är behörig. I annat fall meddelas förordnande att gälla tills vidare för viss tid, dock längst för viss kurs.

Förordnande för timlärare och pensionsavgången lärare meddelas att gälla tills vidare, dock längst för viss kurs.

46 §. Till icke-ordinarie tjänst som lärare kommer i första hand i fråga den som är behörig som lärare för tjänsten. Står sådan lärare ej till förfogande får annan lärare förordnas på extra tjänst.

Ledighet, vikariat och anställnings upphörande m. m.

47 §. Ordinarie och sådan icke-ordinarie lärare som har förordnats tills vidare åtnjuter ledighet under den tid av året, under vilken han ej har tjänstgöringsskyldighet.

48 §. Tjänstledighet för rektor och lärare samt förläggning av semester för rektor beslutas av styrelsen.[24]

49 §. Vid ledighet för rektor under längre tid än en dag kan styrelsen förordna vikarie på tjänsten som rektor.

Skolöverstyrelsen skall underrättas om beslut som avses i första stycket om vikariatet omfattar mer än två månader. I fråga om långtidsvikariat finns bestämmelser i 11 § stadgan (1965:602) om vissa tjänstemän hos kommuner m. fl.

Vid ledighet för lärare anställer styrelsen icke-ordinarie lärare i den mån det behövs för verksamheten. Vid tillfälligt förfall för lärare uppehålles verksamheten på sätt rektor bestämmer.

50 §. I frågor om disciplinansvar, avskedande, åtalsanmälan eller avstängning enligt 18, 22, 24 a eller 25 § stadgan (1965:602) om vissa tjänstemän hos kommuner m. fl. beslutar styrelsen.

Fråga om läkarundersökning och avstängning enligt 26 § nämnda stadga prövas av skolöverstyrelsen.

Besvär m. m.

51 §. Talan mot styrelsens beslut på grund av föreskrift i denna förordning föres hos skolöverstyrelsen genom besvär, då beslutet rör

a) tillsättning av tjänst som rektor eller lärare,
b) tjänstledighet för rektor eller lärare eller semester för rektor,
c) förvisning av studerande från skolan.

52 §. Besvär över beslut som avses i 51 § anföres genom att besvärshandlingen tillställs skolöverstyrelsen. I besvärshandlingen skall anges det beslut som överklagas.

Om ej annat följer av tredje stycket, skall besvärshandlingen ha kommit in inom tre veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet.

[24] Avsnitt 9.5.

I fråga om sådant beslut om tjänstetillsättning eller sådant beslut att icke tillsätta tjänst som tillkännages genom kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar räknas besvärstiden från den dag kungörandet skedde. Detsamma gäller beslut om långtidsvikariat som tillsättes i samma ordning som tjänsten.

Besvär som ej anförts i rätt tid upptas ej till prövning. Har besvärshandlingen före besvärstidens utgång kommit in till folkhögskolan, skall besvären ändå upptagas till prövning.

53 §. Talan mot skolöverstyrelsens beslut i ärende om förvisning av studerande från skolan föres hos kammarrätten genom besvär.

Talan mot skolöverstyrelsens beslut i annat ärende enligt denna förordning eller enligt bestämmelse som avses i förordningen föres hos regeringen genom besvär.

54 §. Att rätten att föra talan mot arbetsgivares beslut kan vara inskränkt följer av lagen (1965:276) om inskränkning i rätten att föra talan mot offentlig arbetsgivares beslut.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1977.

Bilaga Förteckning över folkhögskolorna och uppgifter om huvudmannaskap *(Skoltyp)* [a]

Skola	Huvudman
Stödförening	
Eslövs folkhögskola	Eslövs folkhögskolas garantiförening
Fridhems folkhögskola	Nordvästra Skånes folkhögskoleförbund
Hvilans folkhögskola	Garantiföreningen för folkhögskolan Hvilan
Jakobsbergs folkhögskola	Föreningen Jakobsbergs folkhögskola
Malmfältens folkhögskola	Stiftelsen Malmfältens folkhögskola
Nordiska folkhögskolan, Kungälv	Föreningen Nordiska folkhögskolan i Kungälv
Skurups folkhögskola	Vemmenhögs m. fl. härads folkhögskoleförening
Sunderby folkhögskola	Stiftelsen Sunderby folkhögskola
Tornedalens folkhögskola, Matarengi	Stiftelsen Tornedalens folkhögskola
Önnestads folkhögskola	Önnestads folkhögskolas garantiförening
Östra Grevie folkhögskola	Östra Grevie folkhögskoleförening upa
Landsting	
Axevalla folkhögskola	Skaraborgs läns landsting
Billströmska folkhögskolan	Stiftelsen Billströmska folkhögskolan och Göteborgs och Bohus läns landsting
Birka folkhögskola	Jämtlands läns landsting
Blekinge läns folkhögskola, Bräkne-Hoby	Blekinge läns landsting
Bollnäs folkhögskola	Gävleborgs läns landsting
Bäckedals folkhögskola	Jämtlands läns landsting
Fellingsbro folkhögskola	Örebro läns landsting
Folkliga musikskolan, Ingesund	Värmlands läns landsting
Fornby folkhögskola (Västanviks filialfolkhögskola, Leksand)	Kopparbergs läns landsting
Forsa folkhögskola	Gävleborgs läns landsting
Fristads folkhögskola (Stockslycke filialfolkhögskola, Alingsås)[b]	Älvsborgs läns landsting

Skola	Huvudman
Färgelanda folkhögskola	Älvsborgs läns landsting
Gamleby folkhögskola	Kalmar läns landsting
Grebbestads folkhögskola	Göteborgs och Bohus läns landsting
Grimslövs folkhögskola	Kronobergs läns landsting
Gripsholms folkhögskola (Gripsholms filialfolkhögskola, Eskilstuna)	Södermanlands läns landsting
Hampnäs folkhögskola	Västernorrlands läns landsting
Hemse folkhögskola	Gotlands kommun
Hola folkhögskola	Västernorrlands läns landsting
Högalids folkhögskola	Kalmar läns landsting
Ingesunds folkhögskola	Värmlands läns landsting
Katrinebergs folkhögskola	Hallands läns landsting
Klarälvdalens folkhögskola	Värmlands läns landsting
Kävesta folkhögskola (Kävesta filialfolkhögskola, Örebro)	Örebro läns landsting
Lunnevads folkhögskola	Östergötlands läns landsting
Löftadalens folkhögskola	Hallands läns landsting
Malungs folkhögskola	Kopparbergs läns landsting
Molkoms folkhögskola	Värmlands läns landsting
Mora folkhögskola	Kopparbergs läns landsting
Nordvästra Skånes folkhögskola, Munkaljungby	Kristianstads läns landsting
S:t Eriks folkhögskola	Stockholms kommun
Skinnskattebergs folkhögskola	Västmanlands läns landsting
Storumans folkhögskola	Västerbottens läns landsting
Sydöstra Skånes folkhögskola, Tomelilla	Kristianstads läns landsting
Sörängens folkhögskola	Jönköpings läns landsting
Tärna folkhögskola	Västmanlands läns landsting
Vara folkhögskola	Skaraborgs läns landsting
Wiks folkhögskola	Uppsala läns landsting
Vimmerby folkhögskola	Kalmar läns landsting
Vindelns folkhögskola	Västerbottens läns landsting
Väddö folkhögskola	Stockholms läns landsting
Värnamo folkhögskola	Jönköpings läns landsting
Västerbergs folkhögskola (Västerbergs filialfolkhögskola, Gävle)	Gävleborgs läns landsting
Västerhaninge folkhögskola	Stockholms läns landsting
Ålsta folkhögskola	Västernorrlands läns landsting
Åsa folkhögskola	Södermanlands läns landsting
Ölands folkhögskola	Kalmar läns landsting
Religiös organisation	
Dalarö folkhögskola	Svenska stiftelsen för Frälsningsarmén

Skola	Huvudman
Edelviks folkhögskola	Stiftelsen Edelvik i Burträsk
Geijerskolan, Ransäter	Stiftelsen Geijerskolan i Ransäter
Glimåkra folkhögskola	Föreningen Glimåkra folkhögskola
Hagabergs folkhögskola	Hagabergs kristliga folkhögskoleförening
Helsjöns folkhögskola	Västsvenska stiftelsen för kyrklig folkhögskola
Hjälmareds folkhögskola	Hjälmareds folkhögskoleförening
Hållands folkhögskola	Föreningen Jämtbygdens folkhögskola upa
Härnösands folkhögskola	Skolföreningen Härnösands folkhögskola
Jämshögs folkhögskola	Lunds stifts folkhögskolestiftelse
Kaggeholms folkhögskola	Stiftelsen Kaggeholms folkhögskola
Kalix folkhögskola	Andelsföreningen Norrbottens ungdomsgård
Karlskoga folkhögskola	Skolföreningen Karlskoga folkhögskola
Kjesäters folkhögskola	Svenska Scoutförbundets Kjesäterstiftelse
Liljeholmens folkhögskola	Örebromissionen
Ljungskile folkhögskola	Stiftelsen Ljungskile folkhögskola
Mellansels folkhögskola	Nedre Norrlands kristliga ungdomsskoleförening
Mullsjö folkhögskola	Stiftelsen Mullsjö folkhögskola
Oskarshamns folkhögskola	Stiftelsen Oskarshamns folkhögskola
Pitedalens folkhögskola	Stiftelsen Pitedalens folkhögskola
S:t Sigfrids folkhögskola	S:t Sigfrids stiftelse
Sigtuna folkhögskola	Sigtunastiftelsen
Sjöviks folkhögskola	Svenska Baptisternas folkhögskoleförening
Skara stifts folkhögskola	Stiftelsen Skara stifts folkhögskola
Strömbäcks folkhögskola	Strömbäcks folkhögskoleförening
Sundsgårdens folkhögskola	Föreningen Södra Sveriges kristliga ungdomsskola
Södra Vätterbygdens folkhögskola	Svenska Missionsförbundet
Vadstena folkhögskola	Linköpings stifts folkhögskolestiftelse
Vårdinge folkhögskola	Stockholms Stadsmissions stiftelse Vårdinge folkhögskola
Nykterhetsrörelse	
Hellidens folkhögskola	Blåbandsrörelsens folkhögskoleförening
Stensunds folkhögskola	Stiftelsen Frisksportgården
Tollare folkhögskola	Stiftelsen Tollare folkhögskola
Wendelsbergs folkhögskola	IOGT-NTO:s folkhögskoleförbund
Arbetarrörelse	
Birkagårdens folkhögskola	Stiftelsen Birkagården och ABF:s Stockholmsavdelning
Brunnsviks folkhögskola	Föreningen Brunnsviks folkhögskola
Framnäs folkhögskola (Framnäs filialfolkhögskola, Kapellsbergs musikskola)	Stiftelsen Framnäs folkhögskola

Skola	Huvudman
Jära folkhögskola	Föreningen Jära folkhögskola
Landsorganisationens folkhögskola, Åkers-Runö	Landsorganisationen i Sverige
Marieborgs folkhögskola	Föreningen Marieborgs folkhögskola
Medlefors folkhögskola	Föreningen Norrlands arbetares folkhögskola
Viskadalens folkhögskola	Föreningen Västra Sveriges arbetares folkhögskola
Ädelfors folkhögskola	Föreningen Ädelfors folkhögskola
Övrig organisation eller rörelse	
Finska folkhögskolan	Riksförbundet Finska föreningar i Sverige
Folkhögskolan i Leksand	Föreningen Hantverkets folkhögskola
Lillsveds gymnastikfolkhögskola (filial: Bosöns idrottsfolkhögskola)	Svenska gymnastikförbundet Sveriges Riksidrottsförbund
Markaryds folkhögskola	Stiftelsen för Markaryds folkhögskola
Nordens folkhögskola, Biskops Arnö	Stiftelsen för Föreningen Nordens Institut
Samernas folkhögskola	Stiftelsen Samernas folkhögskola
Valla folkhögskola	Riksförbundet Sverige 4 H, Studiefrämjandet och Ridfrämjandet
Visingsö folkhögskola-Braheskolan	Stiftelsen Kursverksamheten vid Stockholms universitet

a Enl. en kategoriindelning som tillämpas på SÖ.

b Filialskolan har lagts ned i och med utgången av verksamhetsåret 1974/75.

c Fr. o. m. 1976-01-01 är Härnösands folkhögskola huvudman för Kappelsberg.

Litteraturförteckning[1]

Alfabetiseringsundervisning i Sverige (ALFAVUX). Skolöverstyrelsen 1975.
Arnborg, Gunnar m. fl., Hemmagjort. Wendelsberg, Mölnlycke, 1975.
Berglund, I., Jansson, A., och Martinell-Westin, A.: Psykiatriska patienters uppleveser och beteenden i samband med en folkhögskolekurs. Psykologexamensavh. Psykologiska institutionen vid Uppsala universitet 1971.
Bättre utbildning för handikappade. SOU 1969:35.
Björkquist, Manfred: Kyrklig folkhögskola, ett program. Uppsala 1908.
Brattgård, S.-O., Carlsson, F. och Juhlin, I.-M.: Situationen för svårt rörelsehindrade med ofullständig skolgång. Avdelningen för handikappsforskning vid Göteborgs universitet. Stencil nr 5 år 1969.
Degerman, Allan, m. fl.: (red), Svensk folkhögskola 100 år I–IV. Uddevalla 1968.
Erdman, Bengt: Musiklivet på en industriort, del 2. Forskningsrapport från musikvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
Esaiasson, L., Friman, H., och Svensson, A.: Wendelsberg 1908–1958. Minneskrift. Göteborg 1958.
FS och folkhögskolorna. Samarbete i dag och i morgon. Frikyrkliga studieförbundet 1971. Stencil.
Fackskolan. SOU 1963:50
Filialfolkhögskolor för 16–17-åringar. Utredning ... på Kungl. Skolöverstyrelsens uppdrag utförd av Allan Degerman. Utredningar i skolfrågor 3. Skolöverstyrelsen 1960.
Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet. SOU 1961:44.
Folkhögskolan och de stora årskullarna. Skolöverstyrelsen 1956. Stencil.
Folkhögskolan och dess lärare. DsU 1975:17.
Folkhögskolans fritidsledarutbildning. DsU 1974:11.
Folkhögskolans ställning och uppgifter. SOU 1953:24.
Folkhögskoleelever 1973. DsU 1974:9.
Folkhögskoleelever 1973. Tabellbilaga. DsU 1974:10.
Folkhögskolestadgor:
Kungl. Maj:ts stadga för statsunderstödda folkhögskolor. SFS 1919:866
Kungl. Maj:ts stadga för statsunderstödda folkhögskolor. SFS 1942:802
Kungl. Maj:ts folkhögskolestadga. SFS 1951:835.
Kungl. Maj:ts stadga för statsunderstödda folkhögskolor (folkhögskolestadga). SFS 1958:478.

[1]Särskild förteckning över litteraturen till kapitel 5 återfinns i slutet.

Folkhögskolor 1972/73. Elever och avgångna 1972/73. Statistiska meddelanden U 1974:53.

Folkhögskolor. Elever i kurser om minst 30 veckors längd höstterminen 1974 (vecka 40). Statistiska meddelanden U 1975:6.

Förslag till framtida verksamhetsinriktning av folkhögskolorna i Västernorrland. Västernorrlands läns landsting 1974. Stencil.

Giertz, Martin: Musiken i folkhögskolan. PUFF-rapport nr 43. Lärarhögskolan i Linköping, fortbildningsavdelningen, 1975. Stencil.

Grundskolan. SOU 1961:30.

Hedlund, Anita: Vuxna handikappades studiesituation I–II. Sveriges Radio, publik- och programforskningsavdelningen 1975. Stencil.

Idrott åt alla. SOU 1969:29.

Inrikesutskottets betänkande 1975:14 . . . om riktlinjer för arbetsmarknadsutbildningen.

Invandrarutredningen 1. Invandrarnas utbildningssituation. SOU 1971:51.

Invandrarutredningen 2. Tolkservice. SOU 1972:83.

Invandrarutredningen 3. Invandrarna och minoriteterna. SOU 1974:69.

Johansson, Hilding: Viskadalsundersökningen 1951, i: Viskadalen, årsskrift 1949–51. Borås 1951.

Kaggeholms folkhögskola 25 år. Ekerö 1967.

Konstnärerna i samhället. SOU 1975:14

LO:s studieutredning (STULO). Landsorganisationen i Sverige 1974. Stencil.

Landstingets förhållande till folkhögskolan. Norrbottens läns landsting 1972. Stencil.

Lärarutbildning för folkhögskolan. SOU 1967:47

Musikundervisning. Delbetänkande av organisationskommittén för högre musikutbildning. DsU 1973:19.

Musikutbildning i Sverige. SOU 1968:15.

Ny kulturpolitik. SOU 1972:66.

Nilsson, L., och Persson, V.: Hur livet kan förändras. Socialhögskolan i Lund 1974.

Om behörighet och antagning till högskolan. SOU 1974:71.

Paulsson, K., och Severin, I.: Handikappade på folkhögskola. Undersökning av rörelsehindrade kursdeltagare på Forsa folkhögskola under åren 1966–73. PUFF-rapport nr 40. Lärarhögskolan i Linköping, fortbildningsavdelningen, 1975. Stencil.

Propositioner:

Kungl. Maj:ts proposition 1957:146 angående folkhögskolans ställning och uppgifter.

Kungl. Maj:ts proposition 1962:54 angående reformering av den obligatoriska skolan m. m.

Kungl. Maj:ts proposition 1964:171 angående reformering av de gymnasiala skolorna m. m.

Kungl. Maj:ts proposition 1966:42 angående statsbidrag till folkhögskolor.

Kungl. Maj:ts proposition 1967:85 angående vissa åtgärder inom vuxenutbildningens område m. m.

Kungl. Maj:ts proposition 1969:52 angående lärarutbildning för folkhögskolan m. m.

Kungl. Maj:ts proposition 1972:26 angående vuxenutbildning.

Kungl. Maj:ts proposition 1972:84 angående gymnasieskolans kompetensvärde m. m.
Kungl. Maj:ts proposition 1973:54 angående vuxenutbildning m. m.
Kungl. Maj:ts proposition 1974:28 angående den statliga kulturpolitiken.
Regeringens proposition 1975:9 om reformering av högskoleutbildningen m. m.
Regeringens proposition 1975:14 om statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet m. m.
Regeringens proposition 1975:20 om den statliga kulturpolitiken.
Regeringens proposition 1975:23 om vidgad vuxenutbildning samt studiestöd till vuxna m. m.
Regeringens proposition 1975:45 om riktlinjer för arbetsmarknadsutbildningen.
Sexual- och samlevnadsundervisning. SOU 1974:59.
Sparrman, Karl-Johan: Elevrekrytering vid kristna folkhögskolor. Pedagogiska institutionen vid Umeå universitet 1976.
Språkresor. SOU 1975:64.
Standing Conference of European Ministers of Education, Ninth Session, Adoptes Texts of Resolutions samt: Recurrent Education. Discussion paper presented by the Committeé of Senior Officials. 1975, Stenciler.
Statsbidrag till folkhögskolor. Ecklesiastikdepartementet 1965:5.
Statsutskottets utlåtande 1967:117 . . . angående vissa åtgärder inom vuxenutbildningens område m. m.
Utbildning av kontakttolkar. Skolöverstyrelsen 1975. Stencil.
Utbildning för arbete. SOU 1974:79.
Utbildning inom bildkonst, konsthantverk och design. DsU 1974:8.
Utbildning m. m. för 16–19-åringar. DsU 1975:18.
Utredning angående internkonsertverksamheten. Stiftelsen institutet för rikskonserter 1975. Stencil.
Utredning och förslag angående en utvidgad folkhögskoleutbildning. SOU 1928:13.
Westergren, Astrid: PUFF-rapport nr 8 om de estetiska ämnenas plats i svensk folkhögskola. Tidskrift för svenska folkhögskolan 1971:6.
Vidgad vuxenutbildning. SOU 1974:54.
Vuxenutbildning i gymnasium och fackskola. SOU 1965:60.
Vägar till högre utbildning. SOU 1970:21.
Yrkesutbildningen. SOU 1966:3.

Förteckning över litteratur till kapitel 5:

Daun, Åke: Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förändring. Prisma 1974.
Demokrati i företagen. Rapport till LO-kongressen 1971. Prisma 1971.
Edström, Lars-Olof: Reformera vuxenundervisningen nu! Prisma 1969.
Faure, Edgar, m. fl.: Learning to be. Unesco Paris 1972.
Freire, Paulo: Pedagogik för förtryckta. Gummessons 1973.
Heilbroner, Robert L.: Människans framtid. Aldus 1975.
Levin, Lilian, m. fl.: Kunskap – insikt – frigörelse. W & W 1973.

Livskvalitet – människans levnadsvillkor i ett framtidsperspektiv. Föredrag och diskussioner från ett symposium arrangerat av Serkretariatet för framtidsstudier, Statsrådsberedningen den 9–10 maj 1974 på Vallmangården, Ljusterö, Ds Ju 1974:9.

Lohmann, Hans: Psykisk hälsa och mänsklig miljö. Socialstyrelsen redovisar. Allmänna förlaget 1973.

LO:s arbetsgrupp för vuxenutbildning: Ny vuxenutbildning – ny skola. LO-VUX III. Prisma 1974.

Låginkomstutredningen: Allmänna förlaget 1970 o. 1971.

Johansson, Sten: Om levnadsnivåundersökningen.

" " : Politiska resurser.

Lundahl Agneta: Fritid och rekreation.

Palm, Göran: Bokslut från LM, Författarförlaget 1974.

Postman, Neil – Weingartner, Charles: Lära för att överleva. Aldus 1973.

Postman, Neil – Weingartner, Charles: Skolboken. Aldus 1975.

Regeringens proposition om vidgad vuxenutbildning samt studiestöd till vuxna m. m. (prop. 1975:23).

Rubenson, Kjell.: Rekrytering till vuxenutbildning. En studie av kortutbildade yngre män. Acta Universitatis Gothoburgensis, 1975.

Sekretariatet för framtidsstudier. Arbetslivet i framtiden. En programskrift för en framtidsstudie. Departementens offsetcentral 1975.

Tidskrift för svenska folkhögskolan. 1975/4.

Toffler, Alvin, m. fl.: Learning for tomorrow. Vintage Books, New York 1974.

Toffler, Alvin: Framtidschocken. Aldus 1973.

Uppsökande verksamhet för cirkelstudier inom vuxenutbildningen, FÖ-VUX, SOU 1972:19.

Vuxenutbildning. Återkommande utbildning. Rapport från TCO:s utbildningsnämnd. Prisma 1973.

KUNGL. BIBL.
19 MRS 1976
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1976

Kronologisk förteckning

1. Arbetsmiljölag. A.
2. Bakgrund till förslag om arbetsmiljölag. A.
3. Rapport i psykosociala frågor. A.
4. Internationella konventioner inom arbetarskyddet. A.
5. Säkerhetspolitik och totalförsvar. Fö.
6. Deltidsanställdas villkor. Ju.
7. Deltidsarbete 1974. Ju.
8. Regionala trafikplaner – länsvisa sammanfattningar. K.
9. Sexuella övergrepp. Ju.
10. Skolans ekonomi. U.
11. Bostadsbeskattning II. Fi.
12. Företagens uppgiftslämnade. Fi.
13. Byggnadsindex för husbyggnader och anläggningar. Fi.
14. Kårobligatorium? U.
15. Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 3. Fö.
16. Folkhögskolan. U.

Statens offentliga utredningar 1976

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor. 1. Deltidsanställdas villkor. [6] 2. Deltidsarbete 1974. [7]
Sexuella övergrepp. [9]

Försvarsdepartementet

Säkerhetspolitik och totalförsvar. [5]
Utbildning i förvaltning inom försvaret. Del 3. [15]

Kommunikationsdepartementet

Regionala trafikplaner – länsvisa sammanfattningar. [8]

Finansdepartementet

Bostadsbeskattning II. [11]
Företagens uppgiftslämnande. [12]
Byggnadsindex för husbyggnader och anläggningar. [13]

Utbildningsdepartementet

Skolans ekonomi. [10]
Kårobligatorium? [14]
Folkhögskolan. [16]

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsmiljöutredningen. 1. Arbetsmiljölag. [1] 2. Bakgrund till förslag om arbetsmiljölag. [2] 3. Rapport i psykosociala frågor. [3] 4. Internationella konventioner inom arbetarskyddet. [4]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen

KR
1 SEP 1976

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-0268